

Az Anjouk kora az Anjou ház és örökösei (1301–1439)

IRTÁK **PÓR ANTAL** ÉS **SCHÖNHERR GYULA**

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE
HARMADIK KÖTET

*

SZERKESZTI
SZILÁGYI SÁNDOR

*

KIADJA
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT
BUDAPEST
Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat betűivel
1895

Előszó.

A magyar nemzet politikai érettsége. A magyar Anjouk kora, mint ennek bizonyossága. A különbség a korszak és az Árpád-ház utolsó évtizedei között. Magyarország fénykora.

NINCS MAGYARORSZÁG ezer éves történetének korszaka, mely a magyar nemzet életrevalóságát, politikai érettségét annyira képes volna bebizonyítani, mint a magyar Anjouk kora.

Azon nyolcz tized év alatt, mikor a Franciaországból Olaszországon át hozzánk származott Anjouk: I. Károly, és fia I. vagyis Nagy-Lajos viselték föl Kent homlokukon Szent-István koronáját, Magyarország a tehetetlenség aléltóságából erőteljes új életre ébredett föl; a szinte szétdarabolt honból Európa legelső, leghatalmasabb birodalma fejlődött ki; a nemzet az anyagi és szellemi süllyedés, a megsemmisülés örvénye széléről a jólét, a műveltség magas fokára emelkedett. Magyarországon e daliás korszakban, mint a XIV. századot nevezni szoktuk, a vallásosság, tudomány és művészet minden ága úgy fölvirágozott, mint soha azelőtt, és azután is vajmi ritkán.

Hogy az ellentét feltűnjék, tekintsünk vissza a kihalóban levő Árpád-ház utolsó évtizedeire: Kún-László nyomoruságos korára; az ország bajaival szemben immár tehetetlen III. Endre király, az utolsó Árpádfi uralkodására, az interregnumra: Cseh Venczel és Bajor Ottó idejére, midőn király elég volt ugyan, de királyi hatalom semmi, egyik kormányválság a másikat érte, és a királyi hatalomnál hatalmasabb oligarchák az egységes Magyarországot foszlányokra tépték, a királyi javakat elfoglalták, a nemességet leigázták, és majdnem független területeiken zsarnokoskodtak, egymással és külső fejedelmekkel hol szövetkeztek, hol háborút viseltek.

És ha e kietlen, sivár évtizedekről az Anjouk uralkodására fordítjuk tekintetünket, a hosszas küzdelem után, mely uralkodásuk alapját nagy nehezen megvetette, egyszerre fényes képek tárulnak elénk. A visegrádi kongresszuson Magyar-, Cseh-, Lengyel- és Morvaország fejedelmei a német főhatalom ellen sikeresen szövetkeznek. A magyar király másodszülött fiát Nápoly trónjára kijelölik, az elsőszülött, Lajos királyfi, atyja halála után hatod napra ellenkezés nélkül foglalja el a trónt. Az oláh vajda, a horvátok meghódolnak; a magyar lobogók az Adrián és Olaszországon végig vonulva, Nápoly királyi palotáján hirdetik Magyarország királyának hatalmát. Dalmáciát az 1358-iki zárai béke újra Magyarországhoz csatolja. A magyar király tudta nélkül semmi se történhetik Európában: ő védi meg a pápát, szövetkezik az olasz fejedelmekkel, lábra állítja Ausztriát, az aquilejai patriarchát, leveri a büszke Velenczét; Genova, Firenze, Padova, Aquileja intésére figyelnek. Lengyelországban Lajos, a magyar király uralkodik; a bosnyákok, szerbek, bolgárok és oláhok hűbéresei s vannak, a kik őt óhajtanák német császárnak. Budavárba, Visegrádra, Diós-Győrré, a magyar udvar fényes székhelyeire elzarándokolnak az ismert világ fejedelmei a tatár kántól kezdve a francia királyig, és a német lovagrend főnökeitől a konstantinápolyi császárig vagy személyesen vagy ünnepélyes követségeik által képviselve; de fegyveres nép ellenséges szándékkal Magyarországhoz közeledni se merészel.

Azok a lapok, a melyek e fényes multat örököltik meg az utódok emlékezetében, legszebb fejezetét képezik nemzetünk történelmének.

I. FEJEZET.

Károly Róbert első párthivei. Venczel királysága.

III. Endre halálának hire. Károly Róbert Zágrábban. Megkoronáztatása Esztergomban. Az ellenpárt. Cseh Venczel megválasztatása. Venczel jellemzése. Venczel maga helyett hasonló nevű fiát ajánlja. Az ifjú Venczel bejövetele. Megkoronáztatása. Boccasino pápai követ. Venczel király ügyének hanyatlása. Károly Róbert Budát megtámadja. A Spectator omnium kezdetű pápai bulla. Cseh Venczel fiát hazaviszi. A magyarok betörése Morvaországba. Szövetkezés a Habsburgokkal. A morva hadjárat csekély eredménye. Erzsébetnek, III. Endre árvájának sorsa.

Mikor az utolsó Árpád meghalt, két nagy párt állott egymással harczban a megürült trón birtoka felett. Az ország függetlenségét és a szabad királyválasztó jogot irta zászlajára az egyik, mely minden külső befolyást kizárva, maga jószántából akart rendelkezni az Árpádház öröksége felett. Ezzel szemközt állott a nápolyi Anjouk pártja, mely már egy évtized óta lobogtatta zászlaját, vitássá téve a törvényes király, III. Endre uralmát az országban.

Endre uralkodásának történelmében az Anjou-házzal folytatott küzdelmek foglalják el a főhelyet. Életének utolsó évében a gyermekkor daczára oly veszélyes vetélytárs, Károly Róbert – Caroberto, a mint az olaszok nevezték, – már Dalmáciában időzött s feltartóztatás nélkül haladt előre utjában a szlavoniai részekig.

A király halálának hire már Zágrábban találta Carobertot, ki hiveivel azonnal Esztergomba ment s itt magát Bikksei Gergely érsek által, a szent korona hiányában valamely más, talán ez alkalomra készült koronával megkoronáztatta.

Caroberto megkoronáztatása a bevégzett tény erejével akarta a trónüresedés kérdését megoldani. A szentszéknél a dolgok e váratlan fordulata nagy örömet idézett elő és gyors tevékenységre sarkalta VIII. Bonifác pápát, ki belátta, hogy sietni kell a helyzet kiaknázásával. Hogy az ifjú királynak tanácsadója és támasza legyen, 1301 május 13-án kelt bullájával elküldte Magyarországra Boccasino Miklóst, az ostia-velletri bíboros püspököt, kinevezve őt Magyarország, a hozzákapcsolt részek és Lengyelország részére de latere követének.

Ezalatt az ellenpárt sem hagyta az időt felhasználatlanul elmulni. E párt tagjai voltak első sorban az ország összes megyés püspökei, élükön Gimesi János kalocsai érsek a Hunt-Pázmány nemzetségből. Velök tartottak a Rátotiak Hasznosi Domokos tárnokmesterrel és László királyi főtekefogóval; az Ákosok Ernei bán fia István nádorral; a Németujváriak Iván és Henrik bánokkal; a Csákok Trencsényi Máté nádorral; az Abák Amadé nádorral; a Kachichok az ország legnevesebb hadnagyával, Miklósfia Demeter zólyomi ispánnal; szóval – hogy a nevezett István nádor szavaival éljek – az ország egyházi és világi főméltóságai, főurai, összes nemesei és minden rendű lakosai, kik Rachelként elsiratván Szent-István, a magyarok első királya nemzetségének, törzsökének és vérének atyai ágon származott utolsó aranyos gallyacskáját, sokat aggódnak és gondolkodának afölött, Isten kegyelméből hol és mimódon találjanak magoknak a szent királyok véreből lelkezett királyt? Hosszú tanakodás után végre egy szívvvel, egy lélekkel megegyeztek Venczelben, Cseh- és Lengyelország királyában, és hogy őt megnyerjék, követséget küldének hozzá.

A választást nem lehet helyteleníteni. Venczel II. Ottokárnak és Kunegundának, IV. Béla királyunk unokájának volt fia. Már tizenkét éves korában vette át a kormányt és azt elhunytáig (1283-tól 1305-ig) bölcsen vitte. Azon hatalmaskodókat, kik Cseh- és Morvaországban a rendet és békét megzavarták, fegyveres erővel, ha szükség vala, kemény szigorral megfékezte; ennek folytán Csehország zavartalan békét élvezett, lakosai jólétben

gyarapodtak királyuk szelid és gondos kormányja alatt. Kevesen is valának azon kor uralkodói közt, kik föladatuk komolyságától és nagyságától annyira át valának hatva, mint a cseh király. Nem egyszer mondogatá bizalmasainak, ha tudna valakit, ki nálánál több buzgalommal és igazabban óhajtáná a közjót, annak menten átadná a hatalmat, ő pedig visszavonulna a königszaali monostorba, melyet dús adományokkal látott el. Noha sem olvasni, sem írni nem tudott, nem rajta múlt, hogy Prágában egyetemet nem alapított és népének törvénykönyvet nem adott, mely célra Olaszországból jogtudóst hozatott Prágába. Ez ugyan nem sikerült az akkori törvényszékek ellenkezése miatt, de a bányászatot és pénzügyet, mi csupán tőle függött, jelesen rendezte. Hatalomra vágyó, hatalmaskodó és erőszakos nem volt; ez nem feküdt természetében. Atyja hősie szelleme, nagyravágyása szintén nem szállott reá. Ipja, Habsburg Rudolf halála után, valamint megválasztatta római királynak Nassaui Adolfot, aztán Rudolf fiát, Albertet, úgy megválasztathatta volna magát is; de erre nem vágyott. Ellenben jól megfizettette magát szavazatáért, kivált a Habsburgtól. Viszont ő se vala fukar a jutalmazásban, valaminthogy a fényt és pompát szerette.

Mind oly jó tulajdonságok ezek, melyek, a mint előbb a lengyeleket, úgy most a magyarokat arra hangolták, hogy őt hívják meg királyukul.

II. Venczel cseh király a magyar követeket, kik őt az ország koronájával megkinálták, nagy kitüntetéssel fogadta ugyan, de ezek őt kevésbé találták hajlandónak megtisztelő kivánságuk teljesítésére, mint óhajtották volna. Két korona gondjait egy harmadikkal tetézni nem óhajtotta. Ez annál kevésbé telt tőle, minthogy élni sietett és időnek előtte megaggott. A fő ellenvetés, melylyel a tiszteletet magától elhárította, pedig az volt, hogy ő már nem tanulna meg magyarul. Már pedig a királynak tudnia kell alattvalói nyelvén; mert nem lehet az, hogy csak tolmács által kérhessen segítséget királyától a szegény ember és maga tolmács által hirdesse ki a perlekedő felek közt az ítéletet.

Maga helyett tehát megnyerő külsejű, hasonnevű, tizenkét éves¹ fiát ajánlá Magyarország királyául a követeknek, kik jártak-keltek küldőikhez és vissza új utasításokért és új utasításokkal. Ezeknek pedig irányt adott Venczel bőkezősége. Köztudomásúnak kellett lennie, hogy a cseh király főleg pénzzel szerezte fia pártját. A csacska krónikák is úgy tudják, hogy bizony sok ajándék és még többnek ígérete járta; sőt I. Károly király egyenesen kimondotta, hogy Venczel kincstárának gazdagsága által sok nemest hajlított a maga részére, miről egyébiránt más adatok se hiányzanak.²

Az egység a magyar főurak és a cseh király közt elvégre létre jött, és Németujvári Iván bán, kinek nagy része volt az alkudozásoknál, megkezdte az ellenségeskedést Caroberto ellen. Hogy utat nyisson Venczelnek, megtámadta Esztergom várát, és azt, miután Caroberto Gergely érsekkel együtt elmenekült, bevette. Caroberto ismét a délvidékre vonta meg magát, Péterváradra, a bélakúti ciszterci monostorba, melynek apátja János, nemsokára aztán nyitrai püspök, úgy látszik még Nápolyból régibb ismerőse volt és buzgó híve.

Venczel elé aztán Gödingig fényes küldöttség indult, melynek vezére nyilván a kalocsai érsek volt, kit odamenő útjában, 1301 július 30-án Nagy-Szombatban találunk András egri, Haab váczai, Antal csanádi püspökökkel és Jakab szepesi préposttal egyetemben. Innét diadalmenetben kísérték az országba az ifju fejedelmet. Esztergomot útjukba ejtették, melyet Németujvári Iván jó pénzért átadott vala leendő királyának, kit Esztergomból Budára vittek. Az érkezőket meglepte az egyháziak magaviselete. Tudni való, hogy Gergely érsek egyházi tilalom alá rekesztette volt e várost, de most – úgy tetszik – a kalocsai érsek fölmentette alóla, minthogy, „mikor a magyarok Venczellel Budára értek, eléje siettek apácák, barátok, papok, az egyházi fenyték alól föl levén mentve a város. Egyszerre megkondult és zúgott minden harang, és hangos énekkel fejezték ki örömüket. Venczelt mindjárt a szép és nagy templomba vitték, mely a Boldogasszony tiszteletére van szentelve. Itt a főoltárra emelték, *olvastak és énekeltek* neki, s így hirdették a népnek, hogy királynak van megválasztva. Azután a kamara-udvarba, hol a király és családja szokott lakni, vezették.”

A német koríró ez előadásából világos, hogy a budai főtemplomban királyválasztó országos ülést tartottak és Venczelt, miután az ünnepélyes Tedeumot is elénekelték, a népnek bemutatták.

Budáról az ifjú királyt Székes-Fejérvárra vitték, hol őt Gimesi János kalocsai érsek, tiz püspök jelenlétében, 1301 augusztus 27-én a szent koronával megkoronázta.

Fölötte zokon vette VIII. Bonifác pápa, hogy terveinek kivitele ily fennakadást szenvedett. Kitűnik ez 1301 október 17-én kelt ama két nevezetes leveléből, melyekben elveit a pápaság világuralmi főségéről oly pregnánsan fejezte ki, mint talán sehol.³ „Csodálkozunk rajta és megütközünk, – írja épen oly keményen, mint bizalmasan II. Venczel cseh királynak, – hogy megengedted fiadnak a magyar királyi címet fölvenni, magát a kalocsai érsek és néhány czinkostársa (complices) által megkoronáztatni. Mi jogon és mi címen? Bizony nem kellett volna ily fontos ügyben az apostoli széket mellőzni, melynek tekintélye nélkül Szent-István, az első magyar király sem akart e méltóságra fölmagasztaltatni.”

Még keményebben szólt a pápának magyarországi követéhez intézett levele, melyben meghagyja neki, hogy a kalocsai érseket hivatalvesztés terhe alatt Rómába idézze. „Távozásod után – írja – keserű tudomásunkra jutott, hogy tisztelendő testvérünk (ha ugyan tisztelendőnek mondható), a kalocsai érsek oly vakmerő kihágásra, de sőt eszeveszettségre vetemedett, hogy Venczelt, a cseh király fiát, nem várva be jöttödet, ki már a küszöbön valál, megkoronázta, noha e jog a kalocsai érseket soha meg nem illette, hanem az esztergamit, mely érseki szék be van töltve, és általa Károly a sicíliai király fia megkoronázva.”

Boccasino Miklós bibornok, a szentszék követe, Ausztrián keresztül – Pozsonyt, Győrt, Esztergomot érintve – valószínűleg szeptember elején érkezett Budára. A kalocsai érsek időközben meghalt. Az első benyomás, melyet a követre a magyar főpapsággal való érintkezése gyakorolt, az volt, hogy a papi fejedelmek kezdték belátni, miszerint Venczel választásával nem éppen jó fogást tettek. Hajlandók lőnek immár a pápa tanácsát elfogadni, de Bikksei Gergelynek az esztergomi székből eltávolítását tüzték ki feltételökül. A szent-szék követének simuló természete hajlandó is lett volna Gergely érseket fölláldozni, de – gyönyörű vonása VIII. Bonifác jellemének! – ő ezt határozottan ellenezte. Netáni rendelkezésének megsemmisítésével fenyegetődzvén, megtiltotta követének, hogy az esztergomi egyház ügyeibe avatkozzék. Különben se tartozott gyöngéi közé alkudozni, legkevésbé Gergely bőrére a magyar főpapsággal. Ellenkezőleg szigorúan meghagyta követének, hogy mindazon papokat, az érsekektől kezdve a konventek tagjaiig, kik parancsainak nem engednek, szándékát titkon vagy nyíltan gátolják, megfenyítse s a vétkeket Rómába idéztesse.

A pápa e határozott fölléptének tudandó be, hogy, noha Miklós bíboros eleddig a „pártok egyikének se kedvezett különösen”, mely látszólagos részrehajlatlanságának köszönhetette, hogy Budán, Venczel király székhelyén is „tisztelettel fogadták”, a cseh pártot az elhagyatottság érzete szállotta meg. Úgy hallja a szent-szék követe, és némely jelenségekből maga is következteti, hogy Venczel már bánta, hogy Magyarországra jött, de álszégyenből nem mond még le terveiről. Hallja azt is, hogy Károly és Venczel közt valamelyes egyezményre törekszenek, azonban nincs biztos tudomása az efölött netán megkezdett tárgyalásokról.

Kétségtelen, hogy Venczelék e hangulatára az ország siralmas állapota, melynek Miklós bíboros is élénk rajzát adta, volt hatással; még inkább az, hogy az ország főurai, miután kegyeikben bőven részesülének, a magokkal hozott kincseken könnyítének, őket magokra hagyták. Be kellett azonban látniok azt is, hogy a szent-széki követ, bármily ügyesen adja a pártatlant, ellenök dolgozik, és hogy a magyar főpapoknak október 25. napjára kitűzött zsinata, jóllehet Miklós bíboros az ország ügyeiről és békéjéről való tanácskozást jelentette ki céljául, voltaképen ellenök volt intézve.

Hogy Miklós bíboros Budán is, Pozsonyban is tartott gyűléseket, melyeken sok hasznos rendszabályokat adott, bizonyos. De hogy mi volt e gyűlések derekas tárgya, azt

Gergely esztergomi és István az új kalocsai érsek kihirdették: Miklós bíboros parancsára egybe gyülekezvén, az ország főuraival és sok nemesével tanácskozáskor, Károly királyt az ország urának egyhangulag kikiáltották.

Alapvető munka volt ez, melyen, mint azonnal látni fogjuk, VIII. Bonifác pápa tovább épített. Főületesen ítélték tehát azon krónika-írók, kik reánk hagyták: a pápai követ látván, hogy semmire se megy, visszatérek a pápai udvarba. Másként ítélt a pápa, midőn megismeré, hogy követének Istennél érdemes működése pompás gyümölcsöt termett.

Hazánkban Boccasino Miklós 1302 június közepén tért vissza Rómába. Valószínűleg a pápa maga szövegeltette föl követét a visszatérésre, időzése Magyarországon immár céltalan lévén. E visszahíváshoz mellékelve lehetett a pápa 1302 június 10-én kelt levele, melyben megbizá, hogy a két Venczelnek, atyának és fiúnak, nemkülömben Károly Róbertnek a szentszék idéző leveleit kézbesitse vagy legalább közölné tette.

Boccasino Miklós megjelenése és működése Magyarországon új lelket öntött az Anjou-pártba, mely annyira fölszaporodott, mint amilyen mértékben gyöngült és ernyedett a Venczel pártja. Elérkezettnek látták az időt Károly hívei, hogy hadjáratot intézzenek Venczel ellen, Budát meglepjék, várát rohammal megvegyék és az ott lakó ifjú királyt elfogják.

A stájer Ottokár a maga népies modorában adja elő a pucst. Károly Róbert sok magyarral Buda alá jött. Vele voltak Gergely esztergomi, István kalocsai érsekek, a zágrábi, pécsi és bosnya püspökök, továbbá Debreczeni Dózsa, Cseszneki Jakab fiai, Rátóti Loránt és Csák Márk fia István. Venczel országnagyokat, bárókat is említ, de meg nem nevezi őket. Biztosra vehetjük tehát, hogy Ujlaki Ugrin a Csákok nemzetségéből, Caroberto e főtámasza, szintén részes volt e hadjáratban. Megérkezvén 1302 szeptember első felében Buda alá, legott megtámadták és el akarták foglalni a várost és várat. De ez nem sikerülvén nekik, felszövegelték a polgárokat, adnák ki Venczelt, ki a pápa engedelmével nélkül hódította meg az országot. A polgárok azonban nem is hallgattak ez üres beszédre és kereken kimondták, hogy ők tudni sem akarnak az olasz király fiáról. Károly Róbert emberei erre fenyegetések közt megszállták a budai hegyeket, raboltak, égettek, dúltak s a szölőket kiirtották. Nem nézték tétlenül e kártevést a Venczel-párti urak némelyei, hanem kirohantak a várból, mely alkalommal Bethlen fiai: Máté halálos sebet kapott, Mihály pedig foglyul esett és lefejeztetett. Ekkor hírül hozák, hogy Németújvári Iván nagy sereggel érkezik Venczel király és a budaiak védelmére. Nehogy tehát két tűz közé szoruljanak, Károly Róbert népei visszavonultak Székes-Fejervárnak, a Duna mentén tovább vevén útjokat, „míg majd hadjok megszállnak.”⁴

Ekkor kellett történnie, válaszul a budai szölők elpusztítására, a világra szóló botránynak, hogy a budaiak Petermann bíró és Tót Márton esküdt vezérlete alatt kihirdették a város fölöadását az egyházi tilalom alól, melyet fölötte ujólag kimondott Miklós bíboros. Minthogy pedig a rendesen beiktatott plébánosok vonakodtak nyilvános istentiszteletet tartani, elözték őket. Talált papokat a nép, és többek közt egy Lajos nevűt, kik végezték a miséket és temetéseket. Ezzel sem érték be, hanem gyújtott gyertyákkal és az excommunicatiók kihirdetésénél szokásos más szertartások közt Buda város ünnepélyesen egyházi átok alá vetette magát VIII. Bonifác pápát és az őt követő valamennyi magyar főpapot.

Említettük, hogy a pápa a cseh királyt megróttá, a miért fiának megengedé a magyar korona elfogadását. Válaszul e megrovásra a cseh király egy prágai kanonokot küldé Rómába, hogy fiát, kit szabályszerűen és egyhangulag választottak meg Magyarország királyának, a pápa kegyelmébe ajánlja. Minthogy azonban Mária, Szicília királynéja, viszont azt állítá, hogy testvérenek, Lászlónak halálával a magyar korona a természet rendje szerint reá, illetve unokájára, a törvényesen megkoronázott Károly magyar királyra szállott, kinek az ország jelentékeny része is meghódolt: a pápa mindkét félt, valamint azokat, kik ez ügyben érdekelve

vannak, maga elé idézte; hogy jogaikat védendő, hat hónap lefolyása alatt törvényszéke előtt megjelenjenek.⁵

E hat hónap bőven eltelt, midőn VIII. Bonifác *Spectator omnium* kezdetű bulláját, melyben Károly Róbert jogát a magyar koronára ítéletileg megállapítá, közhirrre tette.

„A mindeneket szemlélő és tudó örök király – így szól a nevezetes okirat kezdete – Jeruzsálem pusztulását előre látván, meghatottan siránkozték fölötté. Vajjon mi, kik helyettese vagyunk, könyűnket visszatartsuk, midőn a végső romlásának indult Magyarországot szemléljük?” Azután az ország szánandó állapotát festi, mely hajdan, jeles királyok kormánya alatt oly fényes volt; és kérdi: nincs már mód segíteni e bajon? Mire válaszul szükségesnek találja, hogy főpásztori gondjait ez országra különösen kiterjeszse.

A továbbiakban elbeszéli, mint küldött a cseh király követet és levelet a pápához, esdvén, hogy fiát, kiről azt tartja, hogy egyhangulag és szabályszerűen választották meg Magyarország királyának, pártfogásába vegye. Ámde Mária, Szicília királynéja viszont azt állítja, hogy neki, mint közelebbi örökösnek, a szerencsétlen Magyarországhoz több joga van, és hogy unokája az ország nem kis részét bírja, és az esztergomi egyházban, régi szokás szerint, az illetékes személy által megkoronáztatott.

Hogy tehát a vetélytársak közt a békét helyreállítsa, maga elé idéztette Venczel cseh királyt és fiát, nemkülömben Máriát Szicília királynéját és unokáját Károlyt. Ez utóbbiak ügyvédek is vallottak: István kalocsai érseket, Bő Mihály zágrábi püspököt, Temerdi Tivadar győri püspököt, Benedek veszprémi püspököt, némely főesperest és prépostot Magyarországból, kik meg is jelentek. Ellenben sem a cseh király, sem fia meg nem jelent, se jogvédőt nem küldött, hanem ravaszságuk palástolására menteket érkeztetők tőlük: Padeniz Ulrik jogtudó, János ó-budai éneklő-kanonok és János római jogász, a kik hiú mentségeket mondanak, a miért megbízóik nem küldének jogvédőket, mert soha se volt szándékban Magyarország fölött pereskedniök, míg az ellenfél ügyvédei sürgették, hogy a cseh királyt makacsságában marasztalják el.

A pápa meghányván bíborosaival a szánandó állapotot, hogy Magyarország a folytonos viszályok közt mindinkább süllyed, a szicíliai királyné örökösödési jogát, melynek alapján a közjog szerint reá háramlik az ország épugy, mint atyjára István királyra és testvérére László királyra, kivel atyára és anyára egy vér, hogy Károly (Martel), a nevezett királyné elsőszülött fia, Károly (Róbert) atya általános és különösen a római szentegyház által Magyarország királyának tartatott, hogy a cseh király és fia más jogra nem is támaszkodhatnak, hanem csak a választásira, mely kevesebbet nyom, minthogy Magyarországon az örökösödési jog a mérvadó, miről írott törvények tanuskodnak: az elősorolt s egyéb okoknál fogva tehát, a bíborosoknak is tanácsával, nyilvános consistoriumban, melyben a cseh király küldöttei is jelen valának, kijelenté a pápa, hogy egész Magyarországon és a hozzá tartozó részeken Mária királynőnek, unokája pedig, Károly királynak címeztessék; az ország egyházi és világi főurai és összes lakosai nekik engedelmeskedjenek, adózzanak, őket az ország megszerzésében segítsék, miket ha tenni elmulasztának, ezennel kiközösíttetnek.

Hasonló büntetés terhe alatt meghagyta továbbá a pápa, hogy senki se merészelje a cseh királyt vagy fiát Magyarország királyának czimezni, nekik bármi néven nevezendő adót fizetni, őket az ország elfoglalásában vagy megtartásában legkevésbé is segíteni, és ezért a hűségi eskü alól mindazokat föloldja, kik azt nekik netán letették.

A mi pedig Magyarország elgyarlódott állapotát illeti, fõntartja magának a pápa, hogy ez állapoton a viszonyokhoz képest segítsen, hogy visszatérjenek a nyugodt jó idők, a béke és jólét helyre álljon.⁶

VIII. Bonifác pápa ígérete, hogy a körülményekhez képest hathatósan részt vesz Magyarország békéje helyreállításán, – mely ígéretét Máriához és Károlyhoz intézett atyai intelmeiben ismételte, reményét fejezván ki, hogy az országot úgy megjavítja, hogy a

fölburjánzott forradalom galagonyájáról a béke édes gyümölcseit szedhetik, – nem maradt üres frázis.

Iratott nemcsak a magyar nemzetnek, hanem Albert római királynak és Rudolf osztrák hercegnek is, kérvén őket, hogy már a rokonság kapcsainál fogva is, védjék Mária, illetve Károly jogait és Venczel támadásait ne tűrjék. És mert tudta a pápa, hogy a föllázadt szenvedélyek közepett rendeleteinek csak akkor leszen hatása, ha az azokhoz kötött büntetéseket végre hajtják, fölhatalmazta a kalocsai érseket, hogy az engedetlen szerzeteseket: a domonkosiakat, a ferenczieket, ágostoniakat és pálosokat, kik – úgy tetszik – még mindig jobban húztak a nemzeti párthoz, szigorú fegyelem alá szorítsa. Bizonyára az ő rendelete szerint történt, hogy Bikcsei Gergely, az esztergomi érsekség kormányzója, Anagniba sietett, elnyerendő az érseki palástot, melyet hűsége és fáradozása megérdemlett, s a további teendőket az erélyes pápával megbeszélendő, midőn lecsapott az anagnii merénylet.

A megfenyített Colonnák és Szép-Fülöp, a kiközösítéssel fenyegetett francia király tervezték azt; a cseh király is szövetségben állott a francziával. Colonna Jakab, melléknéven Sciarra és Nogaret Vilmos, a francia király kancellárja, voltak a végrehajtók. Mintegy ötszáz lovas és valamelyes gyalogság állott rendelkezésükre. Titkon közeledtek Anagnihoz, VIII. Bonifác születése helyéhez, hol udvart tartott. 1303 szeptember 7-én hajnalban megtelt a város hadi néppel, mely harsányan kiáltozá: „Halál a pápának; éljen a francia király!” Egy pillanat alatt körülvették a pápai palotát. A pápa unokája, Gaetani a hű cselédséggel visszaverte az első támadást. Ugy sejtem, Bikcsei Gergely, ki éppen egy évvel előbb részt vett a budai pucsbán, a védők sorába állott. Elesett-e már most, vagy csak később, midőn Sciarra csapataihoz a rabló vágytól ingerelt csöcselék is szegődven, új támadást intéztek: kútfolk hiányában ki nem deríthető.

A bíborosok s egyéb papok menekültek; de Niccolo Boccasini az ostiai bíboros kitartott a pápa mellett, kit egy perczre se hagyott el bátorsága, lelke nagysága a három napon keresztül, miközben fogolyként őrizték és bántalmazták. Hanem miután megszabadulván szorongatóitól, Rómába tért vissza, itt ágyba döntötték a kiállott szenvedések és méltatlanságok, melyből föl nem kelt többé.

Tizednapra Bonifác halála után, 1303 október 22-ikén összegyülekeztek a bíborosok a Vatikánban pápaválasztásra. Mindnyájok szavazata egyesült Boccasino személyében, ki XI. Benedek nevét vette föl és kinevezte esztergomi érsekké a Bő nemzetbeli Mihályt, a harcziás zágrábi püspököt. Az új érsek beleülven Esztergom várába, Venczel király visszavonulását is veszélyeztette, mialatt Károly Róbert mind több párthiveket nyervén, bátrabban tört délről fölfelé, hogy mentül nagyobb sereget gyűjtven, Albert német király és Rudolf osztrák herceg szövetségében Venczelt megtámadhassa.⁷

A cseh király pedig féltvén gyöngéden szeretett fia életét, ki őt keserű panaszaival folytonosan busította, miután meghallgatta Németujvári Iván tanácsát, országos seregével, melyhez a lengyelek, szászok és brandenburgiak is csatlakozának, és melyet eredetileg Albert király ellen gyűjtött, 1304 június havában Magyarországra indult. Útja valószínűleg a Morvából Budáig vitt rendes kereskedelmi úton vezette, Holicstól Sásváron és Jablonczán át Nagy-Szombatig, aztán Farkashidán, Semtén, Nyárhidán és Udvardon át Kakatig, vagyis a mai Párkányig Esztergom átellenében. Innét fölszóllította Mihály érseket, hogy fiát újra, és – mint erre illetékes személy – végérvényesen megkoronázza. Mihály azonban erre nem volt hajlandó. Venczel tehát átkelvén a Dunán, megfutamította az érseket, és föltörvén a székesegyházat, annak kincseit, drága edényeit, ruháit elrabolta, a királyok adományos leveleit, letépvén róluk a pecséteket, megsemmisítette. Aztán átadván Németujvári Ivánnak és Henriknek az esztergomi várat, Buda felé folytatta útját.

Budán számos világi ur s egy-két főpap várta megérkezését. A bevonulás a várba elég fényes, az üdvözlés elég szíves volt. Venczel kielégítőnek találta a hangulatot, s egy pár napi vigalom után elkezdődtek a komoly tanácskozások. Az idősb Venczel szégyenletesnek találta

magára nézve is, hogy afféle kalandor gyermek, mint Caroberto, leszorithassa Csehország hatalmas uralkodójának fiát a trónról. Azért jött – úgymond – hogy azt a haszontalan kölyköt kiverje az országból. Hanem ennek föltétele az, hogy a magyarok nyujtsanak aztán kezességet fia királyi tekintélye emelésére és biztosítására; adjanak neki királyi hatalmat és jövedelmet. Azonban a főurak éppen a lefoglalt királyi javakról és jövedelmekről nem voltak hajlandók lemondani s a király észre vehette, hogy kevesen rajonganak gyarló fiáért. E végett kezdett titkon haragot tartani a magyarokra; és mert Csehországból is, melyet egyes magyar és német csapatok pusztitgatni kezdettek, rossz hírek érkeztek: Venczel, az atya, belátta kényszerítő szükségét annak, hogy fiát és hadait mentül előbb haza vigye. S ezt álnokul hajtá végre.

Kijelentette egy ünnep előestéjén, hogy szeretné fiát királyi díszben látni és egyszersmind a koronázási szertartást megismerni. Másnap a Boldogasszony templomában, „melynek padlója a legdrágább szőnyegekkel vala beterítve,” megtették kívánságát. Fényes istentisztelet mellett a sekrestyéből elővették először a Szent-István palástját, melyet az ifjabb Venczelre adtak; aztán a szent király kardjával övezték körül; következett a sarkantyú-pár. Most a főpap a deli ifju fejére illesztette a koronát, ki egyik kezében Szent-Istvánnak arannyal és drága kővel befoglalt jobbját, másikban pedig a királyi pálczát tartotta. Fölhangzott az egyházban az ének. A cseh király nagyon dicsérte a magyar papok előtt ezen áhitatteljes és pompás szertartásokat.

De ezalatt egyenkint s a polgárok által észrevétlenül sok cseh lovas sétált be a nyitott várkapun. Vagy kétezer gyűlt össze belőlök a templom előtt és környékén, a mit a király megértvén, be se várta a szertartás végét, hanem fiával együtt odahagyta a templomot. Az ifjú király az összes jelvénynyel díszítve egy készen tartott paripára ült, és apja kíséretében a királyi palotába lovagolt. Tarthatta ezt a nép újabb koronázási ünnepélynek is, annyival inkább, mivel az nap a cseh király vadakban és halakban gazdag ebédet adott a főpapoknak és főuraknak, mely estig tartott. Befejezésül a vendégek közt gazdag ajándékokat osztogatott.

Egyszer csak összegyűjtötte hadait és átszállította a pesti partra, a főurak hadai és budai polgárok is csatlakoztak hozzá, mert – mint mondá – a Tisza mellékére indul, hol a húnok Carobertohoz állottak. Azonban csakhamar levetette álarczát. Maga elé hívatta a magyarokat s köztök a vele levő budai polgárokat, Werner fia László bíróval együtt. Ennek a néhány tekintélyes polgárnak szemére hányta, hogy koronás urok ellen hűtelenek voltak, sőt élete ellen összeesküvést forraltak. Azért Lászlót és még tizenhat budai polgárt, mint felségsértőket, fogságra vetette és rabul vitte magával Csehországba.⁸

De visszatérő útja nem volt háborítatlan. Nem csupán a rendkívüli hőség tett nagy kárt seregében, hanem Károly Róbert ez idő szerinti hivei, továbbá Trencsényi Csák Máté és Rudolf osztrák herczeg is nyugtalanították azt támadásaikkal. Mindamellett már augusztus első felében fiastul bevonult Prágába.

Hogy Venczelék ekkor még nem tettek le egészen Magyarországról, kitünik abból, hogy Németujvári Iván grófot kinevezték az ország kormányzójává, rá bízák a vezérletet és az erős várakat; midőn továbbá előlépett egy pártjokbeli magyar püspök és visszakérte a magyar koronát és más királyi jelvényeket, melyeket addig az ideig benn az országban őriztek: ezt kereken megtagadták, állítván, hogy az ifjabb Venczel levén a magyar uralkodó, a hol ő van, ott kell a koronának is lennie. De különben is Venczel soha se volt nagyobb mértékben rá szorulva szövetségeseekre, mint most azért esztelenség leendett tőle a magyarok részéről való támogatást megvetni.

Míg ezek Budán történnek vala, mind sűrűbb tömegekben sereglének Károly Róbert és a magyar főurak hadai a nyugati szélékre, azon szándékkal, hogy Morvaországba törjenek. 1304 augusztus 24-én fényes gyülekezetet találunk együtt Pozsonyban. Ott valának Rudolf osztrák és stájer herczeg tartományai főbbjeivel, ott Károly Róbert számos egyházi és világi főurral, kik őt magyar királynak czimezték. Vele voltak név szerint: Mihály esztergomi és István kalocsai érsekek, Péter erdélyi, Tivadar győri, Miklós bosnya és János nyitrai

püspökök; Ujlaki Ugrin mester, Aba Amadé nádor, Rátóti Loránt nádor, Borsa Kopasz bán, (Tót) Lőrincz fia Lőkös mester, Tivadar bán, a Gyovad nemzetségből, Csák Márk fia István, Apor nádor, Kompolti Péter vajda, Lőrincz vajda, Rátóti Kakas mester és Borsa Tamás fia János,⁹ kik egyértelmű elhatározással eskü alatt kötelezték magokat, hogy Rudolf herceget, testvéreit és híveit mindenki ellen megvédelmezzik, amint hogy Rudolf herceg is köteles szövetséges társai egyházi és világi jogait védeni és támadóik ellen – erre fölhivatván – segítséget adni. Ugyanezt ígérték egymásnak Károly Róbert és Rudolf. Külön szerződést kötött Rudolf herceggel Trencsényi Csák Máté is, arra kötelezvén magát, hogy nyolczezer embert állít ki a cseh ellen.

A föltételek elseje, melyek mellett a magyar király és főurak Albert királylyal és Rudolf herceggel szövetkezének, az vala, hogy a magyar királyi jelvények visszavétesse és Károly-Róbert magyar király kezéhez szolgáltatassanak. E föltételhez járultak még a következők: A magyar segítő had bevett szokás szerint Szent-Mihály, azaz szeptember 29. napjánál tovább nem táboroz, mert késő ősszel nehéz takarmányt szerezni a lovak számára. A magyarok külön hadtestet alkotnak; a németeket közéjük, viszont őket a németek közé beosztani nem szabad, nyilván azért, nehogy összekoczdjanak a zsákmányon. Mivel pedig nem zsoldért, hanem csak zsákmányért szolgálnak, kikötik, hogy minden, a mi kezökbe kerül: ember, állat és egyéb ingóbingó jószág, sajátjuk marad, melyet helyben értékesíthetnek vagy magokkal haza vihetnek. Ha németekkel közösen ejtenek zsákmányt, azt igazságosan kell felosztani, valamint hogy ők is tartoznak a barátságos helyeken megfizetni mindent, a mire szükségök van, de csak a rendes, jutányos áron. Kikötötték végre, hogy a pogány kúnok istentiszteletöket zavartalanul végezhessek.

Ezen egyességet az osztrák hercegen és számos főuron kívül Pozsony, mely az időben, mint Ágnes özvegy magyar királyné özvegyi jussa, osztrák kézen volt, Bécs, Haimburg és Német-Ujhely városok is megerősíték pecsétjeikkel, föltételül szabván, hogy a zsákmányolás és prédálás csak ellenséges földön vegye kezdetét.

A magyar és kún hadak (számukat huszezerre teszik) gyorsan felvonultak, szövetségeseik pedig siettek őket a Morván és Tháján, e két határfolyón át a cseh király területére háritani, melyet bekalandozván, hamar megtöltöttek harci lármával és nyomorral.

Jelesebb hadi tettet nem sokat jegyezhetünk föl; mindössze néhány kisebb erősség elfoglalását. Elsőben Lichtenstein Henrik kérte meg a magyar hadakat, hogy segítsék visszafoglalni az ő várát, Nikolsburgot; miután ez megtörtént, a kúnok Brünnig kalandoztak. Közel az osztrák határhoz a Thája mentén egy Jaroslavice (ma Joslovitz) nevű kis erősség, egy templom-vár állott: a templom környéke fapalánkkal volt megerősítve. Ide menekültek a helység és vidék asszonyai, leányai, és ugyan hősieken védték magukat. Garai Pálnak e vár alatt verték ki három fogát. Végre tüzet fogott a palánk és templom, melyben sokan elvesztek. Hasonlóképen járt Ivanice (ma Eibenschütz) temploma és váradja és mások is, mert Károly Róbert sok erősség elfoglalásával és fölégetésével dicsekszik.

Míg ezek Morvaországban történtek, addig Aba Amadé nádor vendégével, a számüzött Lokietek Ulászló lengyel fejedelemmel, ki nála talált menedéket, Zemplén vármegyéből Venczel ez időszertinti birtokára, Galiczia nyugati részébe tört, s ott néhány erődöt: Pelczirkát, Wisliczét és Lelowot megvette, melyekben megfeszítvén lábát, végre is sikerült Csehország hatalmát Lengyelországban megtörnie.

Végre megjelent Albert római király is a sváb földön gyűjtött seregével, útját saját birodalmán át rablással és tűzzel jelölvén. Szeptember elején Linz körül táborozott, mi közben fia Rudolf herceg és Károly Róbert hadai Gmünd és Weitra közt Alsó-Ausztriában egyesülének, hogy Budweisnál Albert király seregéhez csatlakozzanak.

A magyar hadak megérkeztekor nagy volt az öröm, mivelhogy Szent-Mihály napja immár elmulván, szegődségek ideje eltelvén, alig mertek rájuk számítani. A kúnok haza is kívánczoltak zsákmányokkal, melyet a németek tőlök megirigyeltek. Hasztalan kérte őket

Albert király maradásra, vagy hogy legalább a keresztény foglyokat bocsássák szabadon, mit a püspökök nagyon szorgalmaztak, holott ők is rabszolgákkal műveltették földjeiket. Hanem a kúnok azzal válaszoltak, hogy szerződésük letelt, a foglyok pedig ugyane szerződés szerint tulajdonaik; s egy éjjel vagy hétezren táborot bontván, eltávoztak. Albert király négyezer lovast küldött utánuk, kik őket Német-Óvárnál október 20-án utolérték. A kúnok azt hívták, hogy Albert egész serege van nyomukban, visszahagyták zsákmányukat és futásnak eredtek. A töméntelen zsákmányon aztán ugyanazok osztoztak meg, kik a kötést a kúnokkal aláírták; mert hogy visszaszolgáltatták volna eredeti tulajdonosaiknak, arról sehol se történik említés. A német-óvári apát pedig a mezőn szerteszét talált elesetteket elhantoltatta, mely számból a német krónikások abbéli örömükben, hogy e perfid támadás sikerült, tizezret csináltak a német vitézség nagyobb dicsőségére. A holtak közt volt a Borsa Tamás fia János, bihari főúr (dux ante silvam), ki valószínűleg a kúnok vezére volt.

Albert király ekközben a gazdag katonabányai (kutenbergi) ezüstabányák elfoglalására indult, s a hasonnevű várost október 18-án hadaival körülvétele és ostromoltatta. De a cseh hevérek vitézül védték magokat. A hideg is keményen beköszöntvén, az élelmezés bajjal járt, míg a cseh derék had mozgatai azzal fenyegették a római király seregét, hogy visszavonuló útját elvágják, mire a németek ötödnapon már nyakra-főre igyekeztek kifelé Csehországból, és velük a magyarok is, kik október 27-én váltak meg tőlük, hogy Morvaországon keresztül mielőbb hazájokba jussanak. A cseh katonák pedig Albert király távoztával a háború minden keservét a kolostorok és egyházak birtokosaival rabló módon éreztették.¹⁰

II. Venczel cseh király a következő 1305. évi június 21-én meghalt. Fiával és utódjával, III. Venczellel méltányos békét kötött Albert király. Ezen 1305 augusztus 18-án kelt békekötésben III. Venczel már csak Cseh- és Lengyelország királyának címeztetik annak jeléül, hogy Magyarországról le kellett mondania.

Lemondott ő másról is, miről pedig nem kellett volna lemondania: jegyesének, III. Endre királyunk árvájának, Erzsébetnek kezéről, és feleségül vette Violát, Meschek tescheni herceg leányát. Sokáig azonban nem örvendhettek egymásnak. III. Venczel a könnyelmű tivornyás életet, melyre való hajlamának Magyarországon adta volt már jelét, aztán is folytatta. Gyalázatos czimborái arra használták őt fel, hogy nem józan fővel adományokat irattak általa magokra. Kijózanodván megbánta tettét és adományos leveleit visszavonta, min felbőszülvén a kijátszott czinkosok, sorsot vetettek magok közt, ki ölje meg a pulyát. A sors egy thüringi lovagra esett, ki a szerencsétlent világos nappal három tördőfessel leszúrta Olmüczben, 1306 augusztus 4-én. Venczelben a Premyslidák dinasztiája kihalt.

Erzsébet, a galádul elhagyott menyasszony pedig védő szentjének, a magyar Szent-Erzsébetnek példáját követte. Birjuk életrajzát egy társának, Stigel Erzsébetnek, a nagynevű mysticus Suso Henrik kedves tanítványának élénk tollából, mely nemcsak a zárdai élet titkaiba avat be, de hű képét tünteti föl azon kor szellemi irányának.

Azonban sorsáról azon időtől fogva, hogy mostoha anyjával Bécsből, a hercegi udvartól, a hol nevedék, a sváb földre, a mai Svájcba érkezék, s itt az apáczaftályolt fejére tették, életrajza se sokat tud. Érdekes az az adata, mely szerint Ágnes, III. Endre meghagyott özvegye azt tanácsolta a (magyar?) főúrnak, jegyezzék el Erzsébetet Henrik osztrák hercegnek, reá iratván nászhozományát, mely kitett háromezrezer forintot. Hanem midőn Henrik herceg a sváb földre érkezék, hogy rég eljegyzett aráját feleségül haza vigye, ez – mostoha anyja sürgető parancsára – már fölvette volt a ftályolt, a min a herceg annyira fölháborodék, hogy azt letépte fejéről, lábaival taposta; hanem aztán nyájaskodásra fordítván a dolgot, arra igyekezett őt birni, hogy eltekintve iménti beöltözésétől, jöjjön vissza Ausztriába és legyen az ő feleségévé. Erzsébet, hogy válaszolhasson, meggondolási időt kért, egyenesen a templomba indult és Isten akarata megértéseért imádkozott. Nem is könnyű harcot állott ki – ugymond életíró társnője – meggondolván, hogy ő atyja egyedüli örököse, és házassága által helyre állíthataná a békét Magyarországon, ha tudniillik az országot a

maga részére követelné, míg különben a trónkövetelők közt súlyos pártoskodások és véres háborúk keletkeznének. A herceghez visszatérvén, mégis kijelenté, hogy halandó ember kedvéért meg nem törheti esküjét, s föltett szándéka alázatos engedelmisségben, önkéntes szegénységben és örök tisztaságban tölteni be életét: S e szavát híven meg is tartotta.

A domonkosiak tössi kolostora, melyben Erzsébetünk teljes huszonnyolcz évet (1310–1338) töltött, a bérczes Svájcban állott, a hajdani kyburgi grófságban, a mai zürichi kantonban, Winterthurtól délnyugatra egy szembetünő síkon, melyen a Töss nevű hegyi patak zúg keresztül. E kolostor egyik szobáscájában, melynek egyszerü feszület volt minden dísze, fából készült butorai parasztosak, ágya pokrócczal és hitvány terítővel letakart szalmazsák volt, lakott a „magyar királynő,” a mint őt közönségesen hitták. Csak tekintélyes külseje árulta el származása fönségét, míg élete szigora és fegyelmezettsége lelke belső nyájasságáról, alázatosságáról és Isten iránti nagy szeretetéről tettek tanuságot.

Igen sokat betegeskedett, főleg élte négy utolsó évében, mikoron a negyednapos láz testi erejét visszahozhatatlanul fölemésztette. Elkövetkezvén pedig kimulásának órája, ép észszel monda ezeket: Itt az ideje, hogy kérjem Istentől azt, a mitől mások rettegnek: a halált, mely a siralom e völgyéből kiszólitson. Erre az egyház végső szentségeit nagy készüllettel és kiváló ájtatossággal fölvette. Elmondatván pedig a hasonló alkalomkor végeztetni szokott imák, azt kérte, nyissák ki az ablakot, hogy még egyszer láthassa az eget; és az ég felé fordítván szemeit ekként fohászkodék: „Ugy búcsuzom el e világtól, hogy nem emlékezem, láttam-e egyet is rokonaim közül, mióta atyám országából eltávozám.” Továbbá szíve csöndes esdeklésével kérte az isteni segély jelenlétét, és midőn ajkai elnémulának, visszaadta lelkét teremőjének 1338. évi május hava 6. napján, kora negyvennyolczadik évében.

Igy hervadt el nemzeti királyaink törzsének utósó nemes hajtása. Végső pillanatában is, midőn sokat szenvedett lelke epedve vágyott régi honába, fájdmában még egyszer megemlékezett a hazáról, melyet ősei, a dicső Árpádok elfoglalának, megalkotának és négyszáz éven túl föntartának, melyben azonban számára nem maradt hely... Tetemeit kőkoporsóba helyezték, melyet sírat gyanánt Magyarország czimerével jelöltek.¹¹

1. Született 1280 október 6-án.
2. Chron. Aulae Regiae.
3. „Romanus pontifex super reges et regna constitutus a Deo, in ecclesia militanti summus existit et super omnes mortales obtinens principatum, sedensque in solio iudicii, cum tranquillitate indicat et suo intuitu dissipat omne malum.”
4. Pez, Scriptores rerum Austriacarum. III. 694.
5. A bulla szövegét közli Fejér, Codex Dipl. VIII. I. 86.
6. Az Anagniban, 1303 május 31-én kelt bulla szövegét I. Fejérnél, id. h. 121.
7. L. „Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon.” czimű értekezéseimet: (Uj M. Sion, XVII, 321.)
8. Salamon Ferencz, Buda-Pest története. II. 12. fejezet.
9. Már régebben bebizonyítottam, hogy azon főurak, kik egyszerüen vajdáknak, de nem egyuttal *erdélyi* vagy más vajdáknak neveztetnek, nem tényleges, hanem csak címés vajdák. Ugyanezen szabály vonatkozik a bánokra, és – úgy vélem – a nádorokra is.
10. L. „Trencsényi Csák Máté” czimű művem, 45–60.
11. L. „Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpádház utolsó sarja” czimű művem. Budapest, 1888.

II. FEJEZET.

Bajor Ottó és Károly Róbert.

Venczel király lemond Magyarországról és igényeit átruházza Bajor Ottóra. Ottó bejövetele; viszontagságai. Tamás esztergomi érsek kiközösíti Bajor Ottó főhivét, a Németujváriakat. Ottót Székesfehérvárt megkoronázzák. A semlegességi határozat. Károly Róbert feleségül veszi Beutheni Máriát. Elfoglalja Esztergomot. Az udvardi zsinat. Ottó fogságba kerül s az országból kiűzetik. Buda és Szepesvára bevétel. Országgyűlés a Rákos mezején. Károly Róbert királynak választása.

Az osztrákok az imént vázolt hadjárat alkalmából árulással vádolták Ottó bajor herceget. Ő szövetségese volt a Habsburgoknak, e hadjáratban is részt vett, de vétkül rótták neki, hogy Albert királyt visszatartotta Kuttenberg további ostromától. Balsikerű hadjáratok mentségére rendesen találunk árulót! Ottó még Bécsbe is elkísérte Albert királyt és megkérte, ne Bajorországon át vonuljon vissza seregével: elég kárt okozott neki jövet. Albert azonban föl se vette Ottó neheztelését, és nem csekély kártevással éppen Bajorországon vonult keresztül hazatérő útjában. E kiméretlen eljárás eléggé kimentti Ottó pártállása változását főleg azon időben. Ottó egyenesen átcsapott a cseh király táborába, ki a hadértő férfiut serege főkapitányává nevezte ki, minthogy a háború folytatására akkor még ő is, Albert is készült. De e háborúból II. Venczel halála miatt nem lett semmi; III. Venczel békét kötött, melynek értelmében Magyarországról lemondott, és szóval megígérte, hogy a magyar koronázási jelvényeket ki fogja adni. Teljesítette is mind a két föltételt, de nem oly értelemben, mint azt a pápa és Albert király óhajták; hanem midőn Brünnben, 1305 október 9-én ünnepélyesen lemonda jogáról a magyar koronára, azt a koronával s egyéb koronázási jelvényekkel átruházta és átadta Ottó bajor hercegnek, ki mint IV. Béla unokája az Anjoukkal és Venczellel egyenlő jogon mondhatta magát a magyar trón trónörökösének. Ottó ekkor negyvenöt éves, de már teljesen kopasz ember volt. Első neje, Habsburg Rudolf leánya, már régebben, 1282-ben meghalt. Ravasz és vitéz férfiúnak jellemzik kortársai: nálunk vitézségén is, ravaszságán is kifogtak.

Bajor kísérete tanácsánál, mely nem ajánlá neki, hogy a magyar trónra vágyjék, erősebb volt a Németujváriak és Venczel megmaradt magyar hivei kísértése. Ezek közé sorolhatjuk István nádort az Ákosok nemzetségéből és fiait – a sógorság miatt, melyben hozzá állottak. Talán István hódította pártjára a Borsa Tamás fiait, kik viszont vele tartottak sógorságot, minthogy Beke István nádor leányát bírta feleségül.¹ Debreczeni Dózsa, Rátóti Domokos, Kállai István az Ubul unokája, szintén melléje állottak, meglehet, hogy inkább csak szomszédaik iránti tekintetből, míg Rádi Benedeket, a veszprémi püspököt, bizonyára a Németujváriak vonták magokkal; ellenben a csanádi püspököt boszus szenvedélye, az erdélyi szászokat öröme afőlött, hogy immár német királyok lesz, ragadta Ottó pártjára; némely erősséget, mint Szepest és Visegrádot még a csehek tartottak elfoglalva; Esztergom a Németujváriak jármát nyögte; Budának mint kiközösített városnak nem maradt más választása, mint az Anjouk ellenségeihez csatlakozni; Székes-Fejérvár, az ország harmadik fővárosa szintén a bajor részén állott.

Károly Róbert ügye sokat veszített a cseh hadjárat csúfos kimenetele által. Elkedvetlenítette az embereket, hogy fönnen magasztalt vitézségök mellett is, a németek ügyetlen késedelme, részben árulása miatt kudarcot vallottak.

A dolgok e fordulata semmikép se tetszhetett sem a római királynak, sem az osztrák hercegnek; ha eltekintünk is a rokoni indulattól, melylyel Károly Róbert iránt viseltettek, azért sem, mert így Csehország szövetségese, lekötelezettje kezébe került volna Magyarország, mi annál veszélyesebb leendett Ausztriára, minthogy nyugati szomszédjának, Bajorországnak is ő volt a fejedelme. Rudolf osztrák herceg követeket is küldött III. Venczel

királyhoz, hogy lebeszélje őt veszélyes terveiről Magyarországot és Bajor Ottót illetően; de czélt nem ért, sőt Ottó főnhéjazva kijelentette, hogy Rudolf ellenséges indulata daczára is eljut a Németujvári grófokhoz.

Rudolf tehát elzáratta az utakat, melyek Morvából Ausztriába vezették, hogy Ottó költözködését meggátolja; de Ottó, bizván a Bécs városa főlvésvésmesterévé és bírójává emelkedett Perchtold nevű szabómester ügyességébe, útra készült. A koronát csobolyó alakú edénybe, a kardot és jogart tegezbe rejtette, maga és kísérete átvándorolva indult útnak. Többnyire éjjel utaztak; Perchtold segítségével szerencsésen elérkeztek Enzersdorfig, s átkelven a Dunán, Fischamentig. Hajnalodván azonban, megdöbbenve vették észre, hogy a szent koronát elvesztették: levált a szíjról, melylyel tartója a nyereg kápájához volt csatolva. Visszavágtattak tehát s szerencsájükre egy mértföldnyire, valamely mocsárban megtalálták. Aztán ügetve siettek Pozsonyba, hol őket Németujvári Iván fogadta.

Az osztrák herczeg megboszulandó kijátsztatását, azon ürügy alatt; hogy Károly Róberttel kötött szövetsége úgy kívánja, a Lajta és Rábcza közti vidéken a Németujváriak jószágait pusztította ugyan; de ez nem változtatott Károly Róbert helyzetén. Szerencséje volt, hogy Tamás esztergomi érseket (Mihály a múlt évben elhunyt) nem hagyta el lelke. Hogy a veszedelmes új áramlatnak, ha lehet, elejét vegye, vagy legalább gátot vessen, s az Anjou-párt megfogyatkozott híveibe új bátorságot öntsön, az Ottó pártja leghatalmasbjaira, a Németujváriakra merész csapást mért. Érseki székhelyéről, melyet a Németujváriak tartottak elfoglalva, száműzve levén, prépostságában, Székes-Fejésvárt 1305 augusztus 2-án személyesen lépett föl a szószékre és nagy közönség jelenlétében az egyházból kiközösítette Iván és Henrik urakat, a miért Károly Róbert király iránt hűtelenek, az érseki javakat lefoglalva tartják és népét zsarnoki hatalommal vérig kinozzák; birtokaikat egyházi tilalom alá rekesztette, a sátánnak ajánlván őket.

Váratlan ugyan nem lehetett e mennydörgés, a mennyiben az érsek kemény ítélete kimondása előtt levelek és követségek által ismételve intette a tévelygőket: hatása mindamellet el nem maradt, bár Ottó koronázását meg nem akadályozta. Az előkészületek meglevén, Ottót hívei Székes-Fejérvárra vitték, itt Rádi Benedek veszprémi és Antal barát, a csanádi püspök, 1305 december 6-án királylyá kenték és megkoronázták. Majd Budára jöven, végig nyargalt az utcákon, teljes díszben és koronával a fején, királyul mutatva be magát. Nagy sereggel jött Budára. A csapatok a budai és pesti mezőkön táboroztak. Biztosra vehetjük, hogy a dunántúli, duna-tiszaközi nemesség, mely akkor csaknem kizárólag a Németujváriakkal tartott, a gömöriek, borsodiak, szabolcsiak, bihariak, hol az Ákosok, Borsák, Debreczeni Dózsa s a Semjének (Kállaiak) vitték a vezérszót, ott valának. Nem hiányzottak az erdélyi szászok se, kiket Blaufusz (Blaufuccz) István, Goblin és Miklós comesek vezettek. A szászok készségesen esküdtek hűséget a német eredetű királynak. De ennél többet egy évig nem hallunk Ottó király országos tevékenységéről. Az érseki kiközösítés annyira megdöbbenetett a magyar főurakat, hogy teljes tanácsstalanság állott be náluk. Senki se tudta, mit tegyen? Ottót pártolja-e tovább is, avagy visszatérjen Károly pártjára? Végre abban állapodtak meg az ország összes főurai és nemesei, hogy hagyják magától fejlődni a dolgot, és az 1307-ik évi májusig semminemű actióba nem keveredtek.

Károly Róbertre a megállapodás előnyös volt. Ez évet, ha a harcz megindul közte és Ottó közt, alig sorolhatta volna a szerencsések közé, hisz jóformán mindenektől el volt hagyva. A fegyverszünet eszméje tehát – úgy látszik – az ő politikusaitól indult ki. Valószínű, hogy ez volt a cselvetés, melylyel a bajorok az osztrák herczeget vádolják, hogy ő buktatta meg Ottót. Ez önkéntelen szabadságidőt Károly Róbert hasznosan és kellemesen igyekezett eltölteni. Könnyüvérü és szeretetreméltó fiatalsága elvitte egyik főurtól a másikhoz kortestútra, mint jelenben mondanók; mert a választók akkor, mikor királyválasztásról volt szó, még nagyobb urak valának és csak a jövő reménysége fejében tettek érette, a mit tettek. Aztán időt szakasztott magának a nőülésre. Ez időbe esik házassága Máriával, Kázmér

beutheni és tescheni herczeg leányával, kiről mint magyar királynéről 1306 közepén veszünk először tudomást egyik leveléből, melyet gyűrűjével hitelesített, minthogy még nem volt hivatalos pecsétje. Tehát ujdonat-uj királyasszonynak kelle lennie.

Ottó vetélytársán példát véve, valószínűleg hasonlóképpen töltötte el a fegyverszünet idejét. Ellátogathatott a Német-Ujváriakhoz, el sógorához a Mátrába. És ki tudja, nem ébresztette-e benne a nősülési hajlandóságot is Károly-Róbert jó példája? Jóakarói is ajánlották neki, hogy jegyezze el magának László erdélyi vajda leányát. A vajda felesége rokona volt Ottónak. Hogy ő csak oly komolyan vette e házassági szövetkezést, mint kezdetben maga a nagyralátó vajda, annyira kétségtelen, hogy Károly Róbert hiveit nem kis ijedelem fogta el e terv hallatára. Nem is volt tréfadolog. Ha Ottó a Németujváriak mellé, kik ügyét magokénak tekinték, az Ákosok mellé, kik azt a rokonság miatt hathatósan istápolták, megnyeri még a hatalmas vajda föltétlen segélyét: nagyon hamar fölbillent volna az anjoupártiak serpenyője, melyben lágy-meleg barátok tarták az ellensúlyt.

Vince, az ujonnan kinevezett kalocsai érsek, sietett is tiltó szavát hangosan fölemelni és meghagyni az erdélyi püspöknek, hogy necsak az ily veszedelmes terveket forraló vajdát közösítse ki az egyházból, hanem nagyobb nyomaték kedvéért egyúttal a vajda valamennyi megyéjét rekessze egyházi tilalom alá. Péter erdélyi püspök azonban e rövid észszel hozott méltatlan rendeletet nem hajtotta végre, hanem föllebbezte a szent-székhez. Mire az érseket is elkapta buzgóságának heve, és magát az erdélyi püspököt is kiközösítette. Hasztalan vetette magát közbe Károly Róbert király és Ujlaki Ugrin tárnokmester; az érsek, noha udvari kancellár is volt, csak a püspök személyét illetőleg vonta vissza kemény ítéletét, a vajdára nézve fönntartotta teljességében.

Meggondoltabban járt el Tamás esztergomi érsek, ki nem csupán „jó szóval, rábeszéléssel, tanácssal és intéssel” tett legtöbbet Károly Róbertért, hanem – mint ez maga megismeri – ügyeinek szorgalmazója, igazgatója és előmozdítója, és neki oly tántorithatatlan oszlopa volt, mint hajdan néhai nagybátyja Monoszlai Lodomér III. Endrének, s e mellett nem kevésbbé merész, mint néhai Bikksei Gergely. Tamás érsek be nem érte a kiközösítéssel, hanem coalitiót hozott létre a Németujváriak ellen Esztergom visszafoglalására, mely erős küzdelem után sikerült is.

Esztergom bevétele, képzelhetjük, nagy örömmel töltötte el Károly Róbertet; hisz ez volt első diadala. Tamás érseknek pedig ösztönt adott, hogy a fölvállalt támadó harcot erélylyel folytassa. Tartományi zsinatot hívott egybe Udvardra, Komárom vármegyébe, melyen a nyitrai, pécsi és egri püspökök szintén részt vettek. Ezen gyülekezeten Tamás érsek más üdvös rendszabályok mellett főleg Károly Róbert ügyét köti a hivek lelkére. Megújítja az ismételve kihirdetett pápai rendeleteket, melyek kiközösítéssel fenyegetik mindazokat, kik hozzá hűtlenek vagy őt urokul elfogadni vonakodnak. „Tudják meg és ne kételkedjenek, rajta, – így végzi, – hogy egész Magyarország egyházi tilalom alá fog rekesztetni, s a lázadók, Károly király hűtlenei és jogfosztói ellen általános keresztes háboru hirdettetni.”

Ottó Esztergom vívásakor aligha tartózkodott Budán; mert ha sereg nélkül volt ott, nem érezhette volna magát biztonságban; ha pedig sereg állott volna rendelkezésére, kétségkívül a vár fölmentésére indult volna. Kikeletkor már Erdélyben találjuk őt, előbb Segesd (vagy Szeged) vidékén, hol a szászok újra meghódoltak neki; mikor pedig Beszterczére jött, a szebeni közönség intézett hozzá levelet: látogassa meg városukat, szíves fogadtatásra fog találni; várták is, midőn Beszterczéről eltávoznék, de nem hagyta magát czéljától eltéríteni s egyenesen a vajdához sietett.

A mennyre lelkébe láthatunk, nem tudjuk elhinni, nem pedzette-e László vajdát a gondolat, hogy Magyarország királya veje lesz! Hisz uraságát, egész élete nem mindig igaz szerzeményeit, melyekhez sok szó fért, így biztosithatta a legczélszerűbben. Csak az lehetett ezen okoskodás ellenvetése, hogy előbb neki, a vajdának kellend Ottó trónját biztosítania, s ez előre láthatólag nem sikerülhet nagy erőfeszítés nélkül, ha ugyan egyáltalán sikerülhet; és

hogy Ottó tulajdonképpen nagyobb mértékben igényel, mint adhat védelmet. Tehát az egész üzlet, – mert László vajda csak annak tekinthette – circulus vitiosus volt. Hisz ha képes Ottót a trónon föntartani, akkor könnyebben megvédheti állását és vagyonát nélküle; ha pedig nem képes megvédeni állását és vagyonát, Ottót se képes megmenteni.

Ezzel az okoskodással nyerhette meg szeretett rokonát és kedves barátját Péter erdélyi püspököt, kit és néhány kanonokját az erdélyi szászok – és úgy látszik nem ok nélkül – azzal gyanúsítottak, hogy ők valának intézői az Ottón megejtett gyalázatnak, elfogatásának, mert ők ejtették a kelepczébe Ottót; a miért 1308 február 19-én rajtatörtek a gyulafejérvári káptalanon s az ott levő papokat bántalmazták. Mert hogy csel nélkül a dolog meg nem esett, az kétséget nem szenved. Bizonyára része volt a cselvetésben, ha ugyan rendezője is nem ő volt, Bekének, Borsa Tamás fiának, Ottó kísérőjének, ki, miután Ottó elfogaték, nemsokára aztán megint Budán vala, s azt Károly Róbert érdekében elfoglalni segíté, a miért az ugocsamegyei Szöllöst nyerte jutalmul, valamint hogy a királyné tárnokmesteréül czímeztetik.

Buda város elfoglalását az előbbi bíró, a Werner fia László, miután három évig tartott cseh fogságából III. Venczel halálával kiszabadula, vitte végbe. Szövetkezett barátaival, kik közül Csák Jánost, a későbbi országbirót említik. Éjnek idején a zsidó templom melletti kapun lopódtak a várba és törtek ellenségeik házaira. Petermann, a városbíró alig menthette meg futva életét, míg Herman Márkot és Tót Mártont, a tizenkettők tanácsának tagjait, László lófaroakra köttetvén, végig hurczoltatta a város utcáin, holt tetemeiket máglyára vettette és vagyonukat lefoglalta. Lajos papot és szerencsétlen társait pedig, kik a pápát és püspököket kiátkozták vala, kézen-lábon megvasalva Tamás érseknek adta át, ki őket tömlöczbe vettette, melyben bánatos lelköket kiadták.

Míg ezek Esztergom és Buda körül történtek, Károly Róbert néhány főural a Szepességbe rándult, hogy Szepesvárt, melyet még mindig Venczel csehjei tartottak megszállva, visszafoglalja. A feladat nem volt könnyű, s a nevezett vár a már említett Kakas mester sok rokonának és szolgájának vérébe került.

Hogyan és mikor szabadult meg Ottó az erdélyi vajda fogságából, hitelesen nem tudjuk. Valószínű, a mit egy német koríró állít, hogy László felesége, ki rokona volt Ottónak, segítette szabadlábba.

Hazai tudósítások szerint László vajda Ujlaki Ugrinnak Szegeden adta át Ottót és aztán az országból kiűzte. Hogy Oláh- és Vörös Oroszországon (melynek királya György távoli rokona vala) keresztül vette haza felé kerülő útját, hogy Glogauban feleségül eljegyezte az ottani Henrik herceg Ágnes nevű leányát: erről bajor kútfők hitelesen tudósítanak. Sokáig fogva nem lehetett, mert csatangolása daczára még 1308 februárban érkezett vissza országába, Alsó-Bajorországba. Hogy boszút álljon rosszakaróin, az osztrák hercegeken, 1309 végén megtámadta ezeknek az Inn mellett fekvő Neuburg várát, s azt – a falakat ledöntvén – 1310 január 6-án megvette. A magyar királyi czímet 1312. szeptember 9-én bekövetkezett haláláig viselte s neje Ágnes is holtá napjáig Magyarország királynéjának czímezte magát.

Károly Róbert ügyei ily szerencsés és nem várt fordulatáról tanuskodik V. Kelemen pápának 1307 augusztus 10-én kiadott két rendbeli levele, melyekben Bajor Ottót Károly Róbert jogai háborításaért felelősségre vonja, s egyuttal meghagyja az esztergomi és kalocsai érsekeknek, hogy a csanádi püspököt Rómába idézzék, hol méltó jutalmát veendi vakmerőségének, melylyel az esztergomi érsek joga sérelmével Ottót megkoronázni merészelte.

A kedvező fordulatot, melyet Esztergom, Szepesvár és Buda visszavétele, főleg Ottó elfogatása Károly Róbert viszonyaiban előidézett, fölhasználta hívei arra, hogy őt királyukul nyíltan elismerjék és az ország legsürgősebb bajait orvosolják. Országgyűlést híttak tehát össze a Szent-Ferencz-rendiek mai, akkor a Rákos szélén fekvő templomába, honnét 1307 október 10-én keltezve nyílt levelet bocsájtottak ki, melyben uruknak, Károly királyuknak engedelmisséget fogadnak. Igérik, hogy a korona javait és jövedelmeit, nemkülömben az

egyházak és nemesek elfoglalva tartott jószágait visszaadják; a nemességnek, mely szolgaságban sínlik, természetes jogát, hogy szolgálhasson, a kinek tetszik, vagy végezhesse saját ügyeit, tiszteletben tartják; erre nézve esküt esküsznek az esztergomi érsek kezéhez, fölhatalmazván őt és a kalocsai érseket, hogy az esküszegőt, mint hűtelent és a közjó nyilvánvaló ellenségét, egyházi átokkal sujtsák.

Mind hatalmas férfiak, kiknek nevében a levél kiadatott. Károly király ez évi egyik okiratában dicsekszik is vele, hogy az ország összes főpapjai, főurai, nemesei és minden rendű lakosai természetes uroknak egy szívvel, egy lélekkel megismerték, és az ország birtokába az őt megillető joggal bevezették; azonban az ország leghatalmasabb emberei nevét: Trencsényi Mátéét a Csák nemzetségből, a Németujváriakét a Héder nemzetségből és László erdélyi vajdáét a Keán nemzetségből hiába keressük e fontos okiraton. És ez teszi kérdésessé e nyilatkozat értékét.²

12. István nádor fia István mester Bavarinus bajor herczeg leányát vette nőül. Ki volt ez a „Bavarinus dux Bavariae,” arról a rendelkezésemre álló geneológiai források nem adnak felvilágosítást. Az esküvő úgy látszik 1301 végén vagy 1302 elején ment végbe. L. István nádor 1303 február 26-án kelt oklevelét, Anjoukori Okmánytár, I. 53.
13. L. „Tamás mester esztergomi érsek.” (Almanach, 1889.) és „László erdélyi vajda.” (Erdélyi Múzeum, 1891.) cz. értekezéseimet.

III. FEJEZET.

A szentszék és Magyarország. Károly Róbert megválasztatása.

Az ország állapota. Az oligarchia. Frà Gentile Magyarországon. A helyzet. A Németújváriak és Csák Máté. A kékesi egyezmény. László erdélyi vajda. A Borsák. Aba Amadé nádor. A Subicsok és Babonicsok. A pesti országgyűlés a domokosiak zárdájában. A budai, 1309 május 8-iki gyűlés főbb határozatai. I. Károly király második koronázása. László erdélyi vajda a koronát kiadja. A harmadik koronázás.

Károly Róbert megszabadult volna immár vetélkedő társaitól, meg is volt koronázva, – úgy ahogy – királynak választva, de ezzel csak elejét érte el a reá várakozó óriási teendők sorának.

Szegény hazánk eljutott a válságig, melyen túl a szétbomlás fenyeget. A társaság minden rétege, még pedig felülről lefelé, a romlottság képét tárja elénk. „Ha a multakra emlékezünk, – így keseregnek egykorú emlékeink, – akkor a magyarok birodalma nagy terjedelmű, nemes fajú népekkel bővelkedő ország volt, mely mint a kövér talaj, sok jó gyümölcsöt termett, jeles sarjakat hajtott, kik az egyházi és világi pályán válogatott oszlopai valának, míg a királyi család tagjai erényeik, életök szentsége által az egész világra kiható fényvel tündökölték, mint a tartóra helyezett szövétnek. Tudomány díszíté papjait, vitézség lovagjait... De hajh, mennyire hanyatlott minden! A boldogság nyomorra változott, a dicsőség aljasságra. Pogányok dúlják a hont, melynek lakói megfogyatkoznak; némák a városok és helységek, mert lakosait kipusztították, rabszíjra fűzték. Testileg és lelkileg minden úgy megfogyatkozott, hogy nincs mód benne, ha Isten csodát nem mível, hogy ez ország ismét fölláboljon.” Összevetvén e hangzatosnak látszó leírást a koríró száraz rajzával: „Magyarország fényes dicsőségéből siralmas állapotba hanyatlott: belső háborúságok a városokat és falvakat elpusztították; a békét és egyetértést lábbal tapodják; a gazdagok elszegényültek, a nemesek elparasztosodtak nyomorúságukban; a folytonos fosztogatások miatt az igavonó állatok megfogyatkozván, az emberek húzzák a szekereket,” – úgy látjuk, nincs túlhajtás benne; sőt hivatalos megerősítést nyernek a fentebbiek az azon időbeli országgyűlések végzéseiben, melyek az ország siralmas állapota megjavítása végett, sajnos, eredménytelenül hozattak.

Oka ez áldatlan életnek, hogy egy ismert fogalommal fejezzük ki, az oligarchia volt. Franciaországból indult meg a baj, de tetőpontját Németországban érte el. II. Frigyes császár, hogy segítő hadakat kapjon olaszországi céljai elérésére Németországból, sokat elnézett egyes tartományok hűbéres urainak, kik így mennél függetlenebbekké lettek, annál kevesebbe vették a császár központi hatalmát. Ekkor kezdődött Németországnak századokra terjedő eldarabolása. Olaszországban signoroknak hitták az efféle zsarnokokat, kik főleg azóta, hogy a pápák Avignonban laktak, csaknem függetlenekké tették az egyháztól gondjaikra bízott tartományokat. Nálunk II. Endre pazar bőkezűsége, aztán az idősb és ifjabb királyok közt kitört háborúságok, végre a trónkövetelők versengése szülte ez országrontó viszonyokat. A királyi javakat és jövedelmeket az oligarchák elfoglalták, beültek a papi javakba, a nemességet pedig arra kényszerítették, hogy nem a királynak, hanem nekik szolgáljon. A királyoknak amint nem volt jövedelmök, úgy nem volt hatalmuk; tisztán a főurak kegyelmétől függtek. Ezen a bajon segíteni kellett, de ez nehezen ment, mert éppen azok, a kik segíthettek volna rajta, magok voltak a hibások ezen állapotok előidézésében. Körülnézett az országban, – úgymond Károly Róbert király, – de gyógyító füvet nem talált sehol; ellenben találtak lázadók, kik őt trónjáról letaszítani akarták, s ő nem látta se útját, se módját, hogy velök megmérkőzhessék. A főpapok és főurak tanácsára nagybátyjához, Albert római királyhoz is

fordult, s ez befolyása által ideig-óráig csillapította a zivatart, de el nem enyészttette, a miért még mindig szorongó szívvel tekintett a jövőbe. Útnak indította tehát ügyes diplomatáját, Geszti Benedeket, (ki háromszor járt már Apuliában, Albert királynál is ő végezett,) ez egyszer Rómába a pápához és a bíborosok karához, hogy szegény Magyarországnak belsejében dúló nyavalyáján, mely azt végképpen tönkre tette, könyörüljenek s annak épüléséről gondoskodjanak.

Benedek mester szerencsésen és „törvényesen” járt el királyi ura, a főpapok és főurak megbízásában és vigasztaló válaszszal tért meg. Csakhogy az ígéretet a tett nem gyorsan követte, mert XI. Benedek, a Magyarországon járt Miklós ostiai bíboros, egy évig sem uralkodott Szent-Péter székén; aztán ismét csaknem egy év telt bele, míg megválaszták az új pápát, V. Kelement, kinek kezdetben más, a francia király által sürgetett nehéz dolga akadt, mígnem Károly Róbert nagyatyjának, II. Károly Szicília királyának személyes közbenjárására, Poitiersben 1307 augusztus 8-án kelt leveleiben Frà Gentile bíborost nagy hatalommal ruházta föl és küldötte „de latere” követekül Magyarországra, kiterjesztvén működése terét egyúttal Lengyel-, Dalmát-, Horvát-, Ráma-, Szerb-, Lodomér-, Galiczia-, Kún-országokra és e tartományokkal szomszédos vidékekre.

Frà Gentile, latin nevén Gentilis de Monteflorum, hegyi Szent-Mártonról címzett bíboros áldozár, előbb Szent-Ferenczrendi szerzetes, körültekintő, serény férfiú volt, kit sok jeles tulajdonsága mellett kivált erélye ajánlott. Nápolyból, hol a királyi családdal tanácskozott, két gályán 1308 május végén érkezett Spalatoba. Reformatori teendőit legott megkezdvén, a tengerparti városokban augusztus végeig tartózkodott. Szeptember elején Zágrábba jött, hova Subiæ Pál horvát bán és Bosnya ura, valamint fia György, a dalmát városok grófja kísérte. Zágrábba jött Károly Róbert is elégséges hadi sereggel, hogy az érdekében működő bíborost biztosan Budára vezesse, hova október második felében megérkezének.

Frà Gentile tisztában volt a helyzettel; főgondját tehát arra fordította, hogy a papságot fegyelmezze s ez által befolyását az alsóbb nemességre és népre biztosítsa; aztán hogy a hatalmasabb főurakat jó szerén, a hol lehetett, kiméletes szigorral, amennyiben ez elkerülhetetlen volt, megnyerje, vagy legalább arra bírja, hogy ne gátolják működését.

Ezen hatalmas főurak közt a leghatalmasabbak és egyúttal leggarázdábbak valának a Németujváriaknak német földről beköltözött nemzetsége, egy gonoszságában mindeneket meghaladó „szövetkezet.” Nincs a bűnök azon faja, melyet e család tagjai el nem követtek volna, elkezdve a király- és hazaárulástól a királyi család tagjainak meggyilkolásáig, templomok fosztogatásáig, utonállásig. A legfőbb országos méltóságokat, sokszor a nádorit és bánit viselték, de mindig gyalázatos és önző céljaik elérésére. Telhetetlen, kegyetlen, rabló, szőszegő had, melyről bőséges adataink vannak okiratainkban, bel- és külföldi koriratainkban, minthogy Ausztriát és Stájerországot nem egyszer szemelték ki gonoszságaik színhelyéül, míg máskor ugyanez idegenekkel saját hazájok és királyok ellen szövetkeztek. Egy nemes tettet nem találunk följegyezve róluk, még Péterről sem, kit közülök veszprémi püspöki székében vertek agyon czinkostársai; de legkevésbé Ivánról és Henrikről, a Károly Róbert kortársairól.

Frà Gentile ismerte őket, úgy látszik, nemcsak hírekből, de mert Budáig jövet végig utazott birtokaikon és kétségkívül vendégek is volt. A Németujváriak ekkor, Cseh Venczellel, Bajor Ottóval szenvedett kudarczuk és esztergomi vereségük után, előzékenyek voltak a pápa követé és a király iránt, azért is, mert óhajtották, hogy Miklós, ki egyiköknek – úgy tetszik – természetes fia volt, a győri püspökséget elnyerje. De Gentile nem bízott bennök, és jóllehet ismételve lekötötte őket leveleikkel, érezte, hogy erre se sokat adnak, a miért oly lépésre határozta el magát, mely bámulatba ejtett mindenkit, azokat legfőképp, kik e lépést helytelenítették: szövetkezett Trencsényi Csák Mátéval.

Máté a leghatalmasabb főúr volt az országban. A Kárpátok gerinczétől a Dunáig tizenkét vármegye és harmincnál több vár uralta. Maga vitéz és a hadügyben jártas levén, fejedelemhez illő zsoldos hadat, részben csehekből állót, tartott. A neki szolgáló alsóbb nemességnek és népnak félistene volt, úgy ragaszkodott ez hozzá. De korlátot nem ismerő hatalomvágya, mértéktelen dőlyfe, gúnyos, embertelenséggel vegyített gőgje mellett nem hatalma volt, mi Frà Gentilét arra bírta, hogy hozzá közeledjék, hanem az antagonizmus, a gyűlölet, mely a Csákok és Németujváriak közt nemzedékről nemzedékre átszállott, úgy hogy a párton, melyen Csák Péter fia Máté állott, Henrik bán fiai nem lehettek. Ők az egymás ellen vívott ádáz tusában találkozhattak csupán: ez bírta Frà Gentilet arra, hogy Mátéra vesse szemét. Midőn tehát hozzá közeledett, korán sem azt czélozta, hogy őt a Németujváriakkal kibékítse. Veszedelmes leendett a két túlhatalmas és egyenlően rakoncátlan dynasta nemzetséget egy kalap alá hozni, őket kibékíteni vagy szövetkeztetni. Ki birt volna velök? Azt kívánta tehát az okos politika, hogy egyik a másikat ellensúlyozza, ha lehet; ha kell: leverje.

Gentile fölhívta ennél fogva Trencsényi Mátét, látogatná meg őt Budán. Minthogy azonban Máté azt válaszolta, hogy Budára bizton nem mehet, találkozót adott neki a pálosok kékesi magányában Visegrád közelében. 1308 november 10-én találkoznak. Gentile minden bevezetés nélkül azt a kérdést intézte Mátéhoz: akarja-e a király és ország nyugalma, hajlandó-e az ő szavára hajtani és rendeleteinek engedni? Máté érett megfontolás után végre azt felel, hogy igenis, reá áll a bíboros kívánságára, aláveti magát rendeleteinek; Károlyt urának, királyának elismeri, iránta hűséggel akar viseltetni, és amennyire rajta áll, az ország békéjén közreműködni. Mely ígéretének és adott szavának megerősítésül két kezét a bíboros tenyerei közé tette, mint a barátok szokták, ha a szerzetbe esküsznek.

Harmadikul a leghatalmasabbak közt a Kálán (Keán, Kán) nemzetéből származott László erdélyi vajdát vehetjük.

László vajda, a mi a hatalmaskodást, a királyi és egyházi javak törvénytelen elfoglalását, a zsarnoki hajlamokat illeti, nem igen állott mögötte hirhedt kortársainak. Alattomoságát és furfangját, melyet az erőszakoskodás elé helyezett, kitüntette, midőn Ottó királyt elfogta. De tapasztalunk benne bizonyos hajlékonyságot, megalkuvást a viszonyokkal, a világ fiainak evangéliumi eszességét, mely latba veti a körülményeket, nem kockáztat mindent, nem megy a végletekig; hanem meghajol a törés előtt, kiadja az igaztalan ragadmány egy részét, hogy megtarthassa a többi. Szóval, László jelleme oly vonásait tüntette föl, melyek az emberismerő Gentilével megértették, hogy hatalmaskodó úrral van ugyan dolga, a kivel azonban meg lehet alkudni. Még Nápolyban figyelmeztették reá, és már Zágrábból érintkezett vele; utóbb csakugyan jó barátság szövődött köztük.

Nem oly simulékonyak voltak a Borsák, a Tamás fiai, kik közül ekkor már csak Jakab, köznéven Kopasz és öcsese Benedek vagy Beke szerepeltek. A Bor^oák büszke, de hű emberei valának királyaiknak, azonban igen kényes érzékenységet nem volt szabad bántani. Tanuskodott erről Miklós, a választott esztergomi érsek hajdan IV. László hive, kinek sorsa, melyet a rangkór idézett elő, szánakozásra méltó. Nem kevésbé szomorú volt Loránt vajda sorsa, kit kevélysége föllázított III. Endre király ellen, mert ez – mint hitte – méltatlanságot követett el rajta. Végre is a király elpusztította. Hasonló sors várakozott Kopaszra. De ő még ez időben, melyet tárgyalunk, leghívebb embere volt Károly Róbertnek.

A leghatalmasabbak csoportjába kell még sorolnunk Aba Amadé nádort és Ákos István nádort két élemedett, tősgyökeres magyar főurat. Amaz nagy jószágokat birt Aba-Ujvár, Sáros, Zemplén, Ung, Szepes és Szabolcs vármegyékben; ez délre tőle foglalta el a vidéket, Borsodból indulván ki, mely – úgy látszik – szállása volt. Viselkedésre nem igen különböztek ők sem a már jellemzett főntebbiektől; csak hogy loyális érzelmű dynasták voltak. Elfoglalták ugyan ők is a királyi várakat, városokat, harminczadokat, vámokat és adókat; hasonlóképpen cselekedtek mások birtokaival is; királyi engedelem nélkül várakat építettek, hogy féken tarthassák a vidék nemességét, melyet szolgálatokra köteleztek: szóval

kis királyok voltak ők is egy-egy országrészen; de e mellett hívei maradtak a királyoknak, amint egymásután következtek, s viszont ezek e kimutatott hűségért hallgatva türték, hogy tovább folytassák a hatalmaskodást. Bizonyos tapintattal vitték azt, mert nemes rokonaikat és barátait, kikre biztosan számíhattak, pártolták, segítették, s ezek viszont odaadó hűséggel voltak irántok, az Abák, Ákosok és Borsák magok közt atyafiságot tartottak, azért örülhetett Károly Róbert, midőn jóakaróivá szegődtek.

A déli szláv vidékeken: a Subiæok Horvátországban, a Baboniæok Tótországban ugyanezt a szerepet játszották. Amazok élén Pál bán állott, egy olasz műveltségű politikus fő, kinek esze, hatalma és ildomossága teljesen a maga részére hajlította Gentilét. Dalmátországban Pál „Horvátország bánja és egész Bosnya ura” volt az egyház karhatalma, ki a pápai követ rendeleteinek végrehajtására ügyelt, míg fiát Györgyöt, a „dalmát városok grófját” bizalmas, benső udvari emberei közé számította a bíboros.

A Baboniæok mindenképpen a Subiæok szerint illeszkedtek. Ők is praetendálták, hogy Tótország örökös bánjainak tekintessenek, a mik a Subiæok Horvátországban valának. Birtokaik után, melyek Krajnától Bosnyáig, a Szávától a Gvozd hegységig terjedtek, nem is jogtalanul. Hanem újakban állottak a Németujváriak, kikhez egyébiránt nemcsak szellemi, hanem sógorsági kötelékek is fűzték. Meg kellett tehát ez idő szerint elégedniök a „nagy ispánok” szokatlan címével. Elég kedvetlenül tették, mignem ketten közülök: István és Iván, Károly király kegyelméből csakugyan meglettek Tótország bánjaivá.

Hogy a déli szláv kiskirályok: a Subiæok és Baboniæok, és mellettök számosan mások, a másodrendű hatalmaskodók egy húron pendültek magyar főuri sorsosaikkal és ismét ezek kisebb rendű utánzóival: semmi kétséget nem szenved, a mint erről történetünk folyamán bőven meggyőződünk. Egyelőre azonban Frà Gentile meg lehetett elégedve azzal, hogy, míg az ország főurainak nagy része elég jó indulatot mutatott iránta, azok is, kik a dolgok állásával elégtelenek valának, figyelő és semleges magatartást tanúsítottak.

Ekként előkészítvén a talajt, mihelyt a bíboros Kékesről visszaérkezék, legott (1308 november 17-én) országgyűlést tartott Pesten, a Szent-Domokos szerzete székhelyén. Sokan gyülekezének össze Budára és Pestre főpapok és főurak, kivált számosan a nemesi rendből, míg néhányan, kik a távolság miatt személyesen meg nem jelenhettek, alkalmas képviselőket küldöttek magok helyett. Mivel pedig Henrik mester, a tótországi bán, azonképpen más urak nagy sereg fegyveres néppel érkezének, melylyel nem mehettek át a Dunán, a budai felső várban pedig, ahol a szentszék követe udvart tart vala, el nem fértek volna: Gentile a királylyal, a vele levő főpapokkal és főurakkal ladikon átvitette magát a fejedelmi folyamom. Sokan várták őt a polgárok és vidéki nép közül is, kiket a kíváncsiság, de kivált az öröm, hogy a béke végre valahára helyre áll, hozott össze.

A pápai követ az elnöki széket foglalta el, mellette a király, körötte fényes udvara fogott helyet. Jobbra tőle ültek az érsekek és püspökök; balra a főurak: Henrik tótországi bán és unokaöccse, Gergely fia Miklós, az öreg Amadé nádor, Domokos mester, Kakas mester és László bán, mind hárman a Rátót nemzetsége, továbbá Kopasz nádor, Kompolt fia Péter az Abák közül, nemkülönben Ujlaki Csák Ugrin, Trencsényi Csák Máté és László erdélyi vajda képviselői. Ezek mögött tömött rendekben nemesek és polgárok állottak.

A szent-szék követe kenetteljes beszéddel nyitotta meg a gyűlést. Ez evangeliumi igékkel kezdte meg azt: „Nemde, Uram, jó magot vetettél szántóföldedbe?” s előadá, mily jó magot vetett Isten Magyarországra, melyből annyi jeles és szent életű király sarjadzék. Első ezek közt Szent-István, ki a történet tanúsága szerint a római pápától kapta a szent koronát. Itt aztán elkezdé a szent-szék joghatóságára vonatkozó czélzatait közbe szőni. De az urak és nemesek, az ország szabadságát védendők, hangosan zavarogni kezdettek, nyíltan kifakadtak: „Semmiképpen sem akarjuk, hogy a római egyház, vagy ennek nevében a szent-szék követe adjon királyt az országnak. A királyt már megválasztottuk ősi szokás szerint; ám

ha úgy tetszik, erősítse meg őt a követ ur; legyen jövőben a pápák joga megerősíteni és megkoronáztatni a királyt, kit az uralkodó családból a nemzet egyhangúan megválasztott.”

Frà Gentile látván az előidézett vihart, nehogy szerencsésen megkezdett műve sikerét kockáztassa, engedve a közkívánatnak, fordított egyet szavain, mire a jelenlevők pártkülömbőség nélkül valamennyien Károlyt királyoknak kikiáltották. Gentile pedig az immár megválasztottat, az egyház nevében, királyul megismerte és megerősítette. Ekkor az urak és nemesek a királynak hűséget és engedelmességet fogadtak, minek jeléül kezeiket a pápai követ kezei közé téve, a szent feszületre megesküvének, békecsókot adván és vevén Gentilétől és az ifjú királytól. Majd lelkesedésökben Károlyt tenyereiken, egetverő vidám üdvkiáltások közt, fölemelték. Ünnepeles „Te Deum” fejezte be a jelentős napot, mely hosszú interregnum után végre törvényes királyt adott a magyar nemzetnek.

Sokat írtak ez országgyűlésről és arról, vajon jogot nyert-e és megnyit a szent-szék ez országgyűlésen Magyarország fölött? Nem szándékunk e meddő vitába elegyedni, hanem Szalay László nagynevű történetírónkkal azt tartjuk: „A ki diadalt nyert, az a nép volt, melynek örömrivalgásai őszinték lehettek, mert érzé, hogy a pártviszályok megszűnése vetéseit a lovak patkói, a latrok üszkei elől biztosítja; a ki diadalt nyert, az a magyar nemzet volt, mely az Anjouk alatt dicső korszakot élt, minőt a Venczeleknek és Ottónak nem köszönhetett volna...”

A pesti országgyűlés valóban alapvető munkát végzett, melyre Gentile tovább építhette, építette is földadatát. Legközelebbi gondja volt lépéseket tenni a szent korona vissza szerzésére, melyet az erdélyi vajda tartott lefoglalva, mióta Bajor Ottótól elvette. Nem kevésbé fontosak az intézkedések, melyeket a királyi tekintély helyreállítása, a koronajavak visszaszerzése, a béke és rend megszilárdítása, az egyházi fegyelem javítása végett kellett tennie. Megbizta tehát a két magyar érseket, hogy egyházi tartományaik püspökeit, választott apátaurait s a többi főpapokat, nemkülömben a főurakat Budán, 1309 május 8-án tartandó gyűlésre, az ő nevében, hívják meg.

E gyűlésen Magyarországnak főpapjai és főurai „megegyezésével és helyeslésével” számos határozatot hoztak. E határozatok régibb országgyűlési végzésekre támaszkodnak és az erkölcsi alapot alkották Magyarország regenerációjához a XIV. században elért nagyfokú virágzásához. Legfontosabb a budai határozatok négy elseje, „az ország állapotáról”, „a király személye sérthetetlenségéről”, „a szent koronáról” és „a királyi javak visszafoglalásáról” szövegek. Kiinduló pontjuk, melyre ünnepelesen hivatkoznak, az iménti pesti országgyűlés, melyen „az ország főpapjai, főurai és nemesei nagyságos Károly urat, az első szent királyok hamisítatlan törzséből sarjadó fejedelmet, Magyarország törvényes királyának, természetes uroknak elismerték. E választást a római egyház amaz országgyűlés kérelmére megerősítette és kihirdette, hogy mindenkinek engedelmeskedjenek Károly királynak, senkit mást a trónra meghíni ne merészeljenek, különben az egyház kebeléből és az összes kereszténységből kizáratnak.” Ugyanezen első czikhely megtiltja örökre, hogy senki se merje a magyar királyt megkoronázni, hanem csak az esztergami érsek, kinek erre egyedül van joga.

Ha elgondoljuk azon számtalan felségsértést, melyeket királyaink ellen szinte szakadatlan sorban elkövettek, nem fog meglepőteni a fokozatos szigor, melyet a budai gyűlés azok ellen alkalmazott, kik szentségtörő kezeiket a király ellen fölemelik. Frà Gentile kiterjeszté Károly királyra a papok előjogát, egyházi átokkal sújtván mindenkit, ki a király ellen föltámadna, „hogy az áruló Judással vegye árulása jutalmát.”

A hazafiaknak és velők Gentile bíborosnak Károly király törvényes megválasztása után első gondjuk volt a szent koronát megszerezni, hogy a király koronázása, melyet a nemzet mindenha a törvényes uralkodás föltételének tartott megtörténhessék. Az alkudozások Buda és Déva közt, mely utóbbi helyen László vajda rendesen tartózkodék, azonnal megindulának, de egyelőre célhoz nem vezettek. Tehát másként kellett intézkedni és erre vonatkozik a budai gyűlés harmadik fejezete. Frà Gentile a jelenvolt érsekek, püspökök és

országos főurak hozzájárultával a következő végzést hozta: „Ha Szent-István koronája a jelen gyűlésen meghatározandó gyűlésig László erdélyi vajdától vissza nem kerül, ezen végzés erejével tilalmasnak, szentetlennek és elvetettnek tartandó mindaddig, míg a maga helyére, a király kezéhez, vagy a székes-fejérvári káptalanhoz vissza nem kerül. Pótlására pedig más koronát kell készíteni, melyet ő, a pápai követ meg fog szentelni s a római szentegyház nevében a királynak és országnak ajándékozni, hogy azzal Károly és utódai megkoronáztassanak. A főurak, nemesek s az összes nép ezt fogják a valódi és törvényes koronának tekinteni.”

Negyedik fejezetében végre megtiltá a budai gyűlés, hogy a király vagy királyné javait bárki elfoglalni vagy elfoglalva tartani merje. Ha ki három hónap lefolyása alatt kéretlenül is, ha pedig felszólíttatnék, tíz nap alatt vissza nem adja a lefoglalva tartott koronajavakat: kiközösítettik. Ezen négy fejezethez adhatjuk még, világi tárgyánál fogva, az országban lábra kapott rablások és fosztogatások ellen hozott XIII. végzést, mely a püspökök kötelességévé teszi a gonoszok megintését, és ha magokba nem térnének, egyházi fenytését.

A többi fejezet, számra tíz, nagyobbára egyházi ügyekre vonatkozik.

Frà Gentile legközelebbi célja, melyet el akart érni, a korona visszaszerzése volt László vajda kezeiből. Nagy reményt táplált iránta. A készség, melylyel a vajda a kormányára bízott terület papjainak szabad útát és védelmet biztosított, ha a követ úrhoz Budára akartak menni, jó véleményt keltett a hatalmas főúr iránt, ki Gentiléhez írt egyik levelében önérettel állítá magáról, hogy „Isten kegyelméből mindenkoron igazságot művelt.” S e levél egyenessége, erőteljes kifejezései dacára mily udvariasan volt tartva! A franciscanus barátból érdeme szerint bíborossá előlépett Gentilét „venerabilis”-nek, tehát egy fokkal magasabbnak czimezte, duplán megurazta, teljes tisztelettel bemutatta egész lelke hódoló nagyra becsülését, a szövegben pedig háromszor is „Szentséged”-nek szólította... és még se hajtott szavára! Pedig a király, a szent-szék követe, az ország hű rendei nem győzték már türelemmel, hogy a koronázás mielőbb megtörténjék, általa az eddigi zavaroknak és bizonytalanságnak – mint hitték – véget vessenek, s az ország új viszonyai állandósítást nyerjenek. Mert ami eddig épült, a pápai követ nagy tekintélyével együtt kezdett bomlani, foszlni. Csák Máté magaviselete gyanút gerjesztett; Németujvári Henrik elég okot szolgáltatott, hogy mind kevésbbé bizzanak benne: új esküt kívántak tőle arra, hogy előbbi esküjét megtartja akkor is, ha a koronázásnál nem találja jelen lenni. Nem is voltak jelen sem a Németujváriak, se Csák Máté, se – Bekét kivéve – a Borsák, se Csák Ugrin, se Subiæ Pál bán, se Baboneg, a nagy tót ispán fiai. De ezek legalább képviseltették magukat; László vajdának képviselője sem volt jelen.

A koronázást megelőzőleg, minthogy Szent-István koronája „semminemű szorgalmatossággal visszaszerezhető nem volt,” a bíboros szent-széki követ kitünő mívű, drága kövekkel ékített koronát ajándékozott a római anyaszentegyház nevében az országnak és királyának, mely díszes ékszert ugyanő 1309 június 11-én, „nehogy Isten áldása, melyet az apostoli szentszék a régi koronához fűzött, megfogyatkozzék,” mise közben megáldott, az ország érsekei és püspökei pedig szent chrizmával érintettek, miközben a László vajda által letartott igazi koronát tilalmasnak jelentették ki.

Elkövetkezett a legközelebbi vasárnapon, június 15-én a koronázás napja, melyen az ország főpapjai, főurai, számos egyházi férfiú, szerzetesek, nemesek, polgárok és népség az ország minden részéből Boldogasszony budavári templomába gyülekezének. A bíboros a főoltár mellett foglalt helyet Tamás esztergomi érsek ki a koronázást vala végzendő, az oltár előtt a szent miséhez készült, a székesfehérvári kanonokok pedig, tisztökhöz képest, a királyra adandó ruhát teregették az oltárra. Ekkor az oltár elé lépett Károly király, kezét a szent evangéliumra nyugtatva, előbb latin, aztán magyar nyelven mondotta el a koronázási esküt: hogy Isten törvényeinek engedelmes lesz, a katolikus hitet megtartja, a római anyaszentegyházat és papjait tisztelni és oltalmazni fogja, az országot és jogait megvédi, a

nemesség szabadságát fõntartja s a zsarnokok hatalmából kiragadja, törvényes házasságban él s azzal beéri, mindenki iránt igazságos lesz és senkit se fog kihallgatás nélkül elítélni: igéri Istennek és szentjeinek, hogy esküjét híven megtartja. Aztán a jelenlevõk névszerint fõlhivatván az érsek által, hitet tõnek és hûséget fogadának a királynak; mire az esztergomi érsek a fõpapok és fõurak hozzájárultával megkoronázta Károly királyt. A szentszék követé pedig és a magyar püspöki kar külön-külön hiteles levelet irattak az eseményrõl.

Azonban a magyar nemzet, mely Szent-István koronája iránt „nagy tisztelettel viselteték, s annak akkora tekintélyt tulajdonita, mintha a királyi jog benne sarkallanék,” még se vette ezen koronázást, mely új koronával, szokatlan helyen ment véghez, olyba, mint a melyhez kétség nem férhetne. A pápai követnek, saját álláspontjából tekintve a dolgot, a megtörtént koronázást teljes érvényûnek, a régi, minden erejétõl megfosztott koronát pedig fõlõslegesnek kellett ugyan tekinteni; figyelmét még sem kerülhette el, hogy még azok is, kik mit sem törõdtek az isteni és emberi törvényekkel, legkevésbé a formaságokkal, bele fogództak minden legkisebb rendhagyásba: az új koronába, a koronázás szokatlan helyébe, hogy hûtlenségökre mentséget, bûnös gazdálkodásokra palástot kerítsenek. A miért Gentile újra minden igyekezetét megfeszítette, László vajdát a szent korona kiadására birandó. De ez ügy nem akart elõre haladni, Frà Gentile kezdte türelmét veszteni, László vajda pedig leánya lakodalmát ülte a szerb király fiával.

A vajda és Milutin István szerb király közt 1308 évi szeptember elõtt tárgyalások voltak az iránt, hogy a szerb király fia, a késõbbi Decsánszki Uros István király, elvegye a vajda leányát. Ismerjük a viszonyt Milutin és bátyja Dragutin közt. Nem volt nehéz belátnia Milutinnak, hogy az Anjoukkal, la sikerül nekik elfoglalni a magyar trónt, elõbb-utóbb meggyûl a baja, s ezért kereste a hatalmas erdélyi vajda szövetségét; viszont az Anjouknak ugyanezen okból érdekekben feküdt gátot vetni e szövetség elé. Nyilván Dragutin értesítéseibõl jutott ez újdonság a nápolyi udvarba, s ez uton a pápai követ tudomására azzal a kérelemmel, hogy a szóban forgó összeköttetés létre jöttét meggátolja, minthogy ily frígy az Anjouk érdekeibe ütköznék, melyek megóvása végett õ tulajdonképpen ki volt rendelve.

Frà Gentile csakugyan hivatalbeli elsõ kötelességének ismerte azonnal, mihelyt Zágrábba érkezék, kérni és inteni a vajdát, szakítsa meg a szóban forgó tárgyalásokat mindaddig, míg – mint remélhetõ – a szerb király a katolikus hitre tér, mert „nem illõ, nem is hasznos, hogy az engedelmesség fia (az igaz hitûek) az engedetlenség fiaival (a félhitûekkel) összekeljenek, minthogy ez által könnyen megeshetik, hogy az engedelmesek igaz hite csorbát szenved.” Barátságosan és testvériesen többször írt és izent e végett Gentile Lászlónak, de – úgy látszik – soha sem biztos sikerrel. A miért szükségesnek tartotta zsinati végzést hozni a vegyes házasságok ellen, vagyis eltüntetni, hogy katolikus nõ feleségül adassék hitetlenhez, kik közé a „rácokat” is sorozta a határozat, mely ellen a ki vét, azt ki kell közösiteni és ha töredelem nélkül hal meg, a keresztény temetést tõle megtagadni.

Frà Gentile László vajda ellen fordította legelõbb e határozat hegyét. Fejére olvasta egész terjedelmében a budai gyûlés kérlelhetlen végzéseit a királyi javak bitorlói, nemkülömben azok ellen, kik magzatjaikat félhitûeknek adják feleségül. És mert László „elfordította fejét Jeruzsálemtõl és Jerikó felé haladt az úton, mely a rablók kezébe vezet,” sem a királyt megilletõ javakat vissza nem adta, sem amaz eljegyzést fõl nem bontotta, de sõt a házasságot létre hozta: ennélfogva azon kötelességhez képest, melyet Krisztus helytartója reá ruházott, alávetette õt mindazon büntetéseknek, melyek az idézett határozatokban foglaltatnak; kiközösítette õt az egyházból, jobbágyait a hûség esküje alól fõlmentette; azoktól, kik mindamellettt pártjára állának, megtagadta az egyházi temetést; valamint leányának a ráczzal kötött házassága miatt vele, az atyával, úgy bánt el, mint félhitûvel, és a Királyhágón innen és túl fekvõ tartományait egyházi tilalom alá rekesztette. Sõt, miután eddig hiába intette, hogy Magyarország szent koronáját, melyet lefoglalva tart, vagy neki (Gentilének), vagy a székes-fehérvári egyháznak adja vissza: újból szigorúan meghagyta,

hogy ama szent koronát jövő Gyertyaszentelőig (1310 februárius 2) okvetlen szolgáltassa vissza, különben reá alkalmazza azon büntetéseket is, melyeket a többször érintett budai gyűlés rótt azokra, kik a szent koronát illetéktelenül lefoglalják. Ellenben ha megtérne, nem csak a büntetés elengedését ígérte az apostoli szentszék követe, de ezen esetre bőséges kegyelmekkel is kecsegtette.

Gentile ezen kiközösítő levelét Pozsonyban, hova Budáról már a múlt ősz elején költözködék, 1309 december 25-én adta ki. Úgy látszik, kezdette magát kényelmetlenül érezni Budán, és több biztonságot remélt Pozsonyban, hol – mint említők – akkor az osztrákok voltak az urak.

Az előadott kiközösítő levél befejezéséből kiviláglik, hogy a bíboros nem kívánt végleg szakítani Lászlóval. A koronát visszanyerni végleges szakítással nem lehetett. Hasonlóan érezhetett a vajda. Az egyházi fenytés, habár látszólag kevés hatása volt, kellemetlenül érinthet, de lázadásba vérét nem hozta. Belátta, hogy, ha a koronát, a királyi javak egy részét kiadja, mire módjával mindig hajlandó volt, leánya egybekelése a szerb királyfival, másodrendű, ne mondjuk: mellékes ügygyé törpül. Ezért készséggel fogadta, midőn az alkudozásokat a leginkább arra való főurak: II. Tamás mester esztergomi érsek, Aba Amadé a nádor és Domokos mester, az ország első, vele egy rangú férfiai vették kezökbe. Szegeden találkoztak a felek, egyességet kötöttek, mely kötés erejénél fogva „László erdélyi vajda és szolnoki ispán” 1310 április 8-ikán kelt levelében I. Károlyt Magyarország királyának, természetes és törvényes urának elismerte. Ezt a szent feszületre tett kézzel esküvel erősítette, egyuttal ígérvén, hogy a koronát július 1. napjára a királynak visszaviszi; azonképen, hogy a radnai ezüst bányákat, a beszterczei, szebeni és székely ispánságokat, Deés, Kolos és Szék városokat a bennök székelő kamarai hivatalokkal együtt kezéből kibocsátja; viszont folyamodni fog, hogy a király is terjeszsze ki reá bőkezű szeretetét. Ez egyességet Amadé nádor és Domokos mester is megerősíték és mint a vajda eskütársai szintén megesküvének megtartására. Mely ünnepélyes ténynek értelme nem lehet más, hanem hogy ők, kik a kötést létre hozni segíték, teljesítéséről is kezeskednek, és ha kell, fegyveres erővel is kényszerítik a vajdát, hogy az esküt, melyet együtt esküvének, azon levél értelmében, melyre mindhárman pecsétjeiket függesztették, híven megtartsa ő ép úgy, mint a király a magáét.

Miután a király is megerősítette a szegedi pontozatokat és azok ellenében „bőkezű szeretetét” kiterjesztette a vajdára, „a nemes férfiú, László erdélyi vajda, a Szent-István király koronájával, melyet hatalmasul tartott vala – írja Frà Gentile – szorgalmatos gondoskodásunk folytán, a mi és a király parancsára alázatosan (még a fentebbi határidő előtt) eljőve, hogy a király ismételve örvendhessen megkoronáztatásának.” Míg I. Károly király a korona megkerülését Tamás esztergomi érsek érdemeül tudta be, ki őt a kellő helyen, tudniillik Székes-Fejérvárt, hol régi időktől fogva megkoronázni szokás a királyokat, összehivatván az ország összes főpapjait és főurait, megtartatván a szokott, régen megállapított ünnepély, föllépett a trónra, újra megkoronáztatott 1310 augusztus 20-án.

Még ez évben halljuk, hogy Károly király Erdélyt első ízben meglátogatta, miből bátran következtethetünk arra, hogy a feszültség a király és erdélyi vajdája közt végleg megszűnt.¹

14. L. „Királyválasztás Pesten 1308. nov. 27.” „Király koronázás”, „László erdélyi vajda” című értekezésem (Századok 1893, 423.), valamint Bevezetésem a vatikáni magyar okirattárhoz, és „Trencsényi Csák Maté” 77 és köv. lapjait.

IV. FEJEZET.

Trencsényi Csák Máté és Frà Gentile. A rozgonyi ütközet.

Csák Máté ferde helyzete a kékesi egyezmény következtében. Garázdálkodása. Az első hadjárat ellene. Kiközösítése. Frà Gentile működése jellemzése. Aba Amade halála. Egyezés a király és Amadé fiai közt. Az Amadéfiak lázadása. Az ellenük indított hadjárat. Csák Máté segítségükre siet. A rozgonyi csata.

A Frà Gentile és Csák Máté kékesi egyezményéről kiadott levél csak a nyilvánosságnak szánt oklevél volt, mert voltak a kékesi találkozásnak titkos pontozatai is. Ezekben biztosította a szent-szék követe Mátét mindazon előnyökről, melyekben részesülni fog: hogy megtéteti királyi tárnokmesternek, mely akkor az országos méltóságok legfőbbikének tartaték; hogy ő lesz „az országban az első, a zászlótartó, az előharcos, az igazgató”; hogy az egyházi javakat, melyeket elfoglalt, vissza kell ugyan adnia, de a királyi javakból csak a tisztesség okáért adjon vissza valamit, a többi megtarthatja magának, birhatja békével. Viszont Csák Máté fiával és társaival egyetemben vállalkozott arra, hogy visszaveszi, visszaszerzi a királyi javakat és jogokat elfoglalóiktól és visszaadja azokat a királynak, mire ő, fia és főbb pártfelei megesküvének.

Csák Máté helyzete ezen titkos szerződés által igen válságosra fordult. Ha eddig is voltak ellenségei és irigyei, ezekre rászolgált ragadozásai által. Most azonban, a kékesi szerződés után, az összes oligarchiának szükségkép ellenségévé kellett válnia azon egyszerű okból, mert minden főúr birt törvénytelen úton szerzett kisebb-nagyobb vagyont, – hisz „megosztzkodtak” az országon, és mindegyik tarthatott attól, hogy Csák Máté, mint a király parancsainak és a budai határozatoknak végrehajtója, rajta tör, és ha neki úgy tetszik, tönkre teszi. Csak egy menekvés volt: ha az érdekelt föltétlenül átadja magát Máténak; de e menekvés által a királyság sodortatott az örvénybe, mert Máté, ki eddig csak mint bitorló öregbithette félelmes hatalmát és állhatott boszút ellenesein, ezentúl törvényes szín alatt tehette ugyanezt. Csakhamar észre vették a király hivei a csávát, melybe kerültek, minthogy Máté nem fárasztotta magát azzal, hogy eszélylyel takargassa gonosz terveit. Még csak annyit se tett, hogy királya székes-fejérvári koronázásán jelen legyen, noha a király is, Frà Gentile is kérte őt, jelenjék meg e fényes ünnepélyeken, melyekre a főpapok, főurak és nemesek élénk örömmel készültek; emelje pompás megjelenésével a fényt ő is, és ne vonja meg tanácsát a királytól. Azonban Máté, „hogy nyilvánosan megmutassa, mennyire nem törődik a király tisztességével,” a koronázástól is, az országos gyűlésektől is végkép elmaradt; a király társaságát a koronázás után se kereste föl, mint ígérte volt; hanem éppen azon a vidéken, hol a király tartózkodék, a királyi uradalmi javakat, a királyi tisztség és király hivei jószágait fosztogatta. Atyailag és barátságosan inték őt a király és a bíboros, hagyjon fel ezekkel; de ő süketségre vevén az intő szót, a látszólagos jó viszony köztök megszakadt; a király kitette őt tárnokmesteri hivatalából és helyébe Németújvári Miklós „nagyóság úrfit” nevezte ki, ki már 1311 április 30-án említették tárnokmesterül. Hogy éppen ama gyűlölt nemzetségből egy ifjút neveztek ki a helyre, melyet ő mint az ország első méltóságát jutalmul birt, felbőszítette Mátét, ki, miután a király visszatért koronázási útjából, a Vác és Tisza közt elterülő térséget, a királyi szolgák birtokát, mind tönkre tette, s „a mi minden vadságot meghalad,” az aggodat és gyermekeket, asszonyokat és csecsemőket, kik a templomba futottak, hol még a bűnösök is biztos menedéket találnak, tüzzel emésztette el. Az esztergomi, váczi, egri és veszprémi egyházi megyékben számos templomot és monostort elpusztított, jószágait fölprédálta, jobbágyaikra terhes adókat és birságokat vetett.

Gentile mindezek dacára még nem ejtette el volt kedvencét. Restelnie kellett, hogy ítéletében, emberismeretében csalódott, hogy ki volt téve azok szemrehányásának, kik jó eleve figyelmeztették Máté megbizhatatlanságára; de főleg az fájt neki, hogy szeretetének egész telje, melylyel Mátét elhalmozta, kárba vészett, és hogy e hálátlan, „keblén melengetett kigyó” rosszal fizet a jóért. Ujra kéréssel ostromolta tehát és fokozott ígéretekkel. Oly kegyekben akarta részesíteni őt, melyekben sem a pápa, sem más bármily jövőendő pápai követ részesíteni nem fogná, hogy tudniillik, „a mit elvetemült merészséggel elfoglalt vala, azt törvényesen birhassa ő és ivadéka.” Máté azonban nem is felelt már a bíboros követségére és leveleire, hanem Visegrádról, melyet a csehektől elfoglalt, naponkint portyáztatott Buda felé, úgy hogy Buda vidékén a személyi biztosság megszűnt. Ez által nemcsak azt akarta elérni, hogy a budaiakat, kik az ifjú királyt igen megszerették, szinte „ölükben hordották,” ennek hűségétől elvonja, hanem nyilván a király és királyné személyét óhajta hatalmába keríteni. S egy alkalommal (1311 június 25-én) Buda kapujáig, mely mögött a király és királyné tartózkodtak, mindent tűzzel-vassal pusztított.

Máté tehát maga vágta el az alkudozások fonálát, mire a fegyveres ellenségeskedés közte és a király közt még kiközösítése előtt megindult. A király hű bárói hatalmas seregével, melynek élére Debreczeni Dózsát nevezte ki hadnagyul, indult meg Máté ellen, kit azonban még nem nevezett hűtelenének, hanem egyszerűen Trencsényi Máté mesternek. A hadjárat a királyra szerencsésen végződött; és e szerencsés kezdet következményének vehetjük Máté kiközösítését, mert a király, a főurak és nemesek, sőt olyanok is, kikről a Trencsényi azt vélte, hogy barátai, folytonosan és mind hangosabban sürgették a szent-szék követét, hogy lásson törvényt Máté fölött. A követ, noha kelletlenül tévé, végre kénytelen volt vele. Pozsonyban, 1311 július 6-án tehát ünnepélyesen kijelentette, hogy Trencsényi Csák Mátét, ki megátalkodottsága és engedetlensége miatt amúgy is már az egyházi kiközösítésbe esett, az egyházi átokkal újból megszentencziázza. Szigorúan meghagyván neki, hogy az egyházak és zárdák erősségeit, falvait, jószágait, tizedeit, adait, minden egyéb javait és jogait, melyeket vagy maga, vagy mások által lefoglalva tart vagy tartat, a budai határozatokban megszabott időre visszabocsássa; a szabad nemesembereket szabadjokra hagyja; a király és királyné javait visszaszolgáltassa, vagy igyekezzék ezek iránt tiz nap alatt egyességre jutni. Ha pedig tiz nap leforgása múltván mindezeket, melyeket a szent-széki követ a király nevében parancsol neki, be nem töltené: az összes területet, mely Máténak engedelmeskedik, egyházi tilalom (interdictum) alá rekeszti; minden tisztjét, szolgáját és jobbágját fölmenti a hűség és bármiképpen meghitelt kötelesség alól, hogy semmiben se engedelmeskedjenek neki, hanem a tiz nap lefolyásával hagyják el őt mindenek, mert a ki másként cselekszik, ha mindjárt püspök vagy érsek is, s őt szóval vagy tettel segíti, ugyanazon egyházi kiközösítéssel sújtatik, mely alatt, ha elégtétel nélkül hal meg, Mátéval együtt meg lesz fosztva az egyházi temetéstől. Ezek után meghagyta a szent-szék követe az összes papságnak, hogy a nevezett Mátét és minden czinkos társát ünnepeken s vasárnapokon a templomban, harangszó mellett az egyházból kiátkozott hitetleneknek hirdesse ki; kerüljék és mindenek által kerültesék őket, mígnem töredelmet mutatnak. Kijelenté azonban, még egyszer a régi szerető barátsággal visszafordulva Mátéhoz, hogy az esetben, ha az egyház és király hűségére visszatér, nemcsak a rá szabott büntetést engedi el neki, hanem mindazon kegyekben s kedvezményekben részesíti, melyeket kezdetben biztosított számára.

Ez ünnepélyes alaku irat szenvedélyes hangja elárulja Frà Gentil kedélye állapotát. A jó indulattal nem birta tovább; mint a túlfeszített íven, megszakadt hosszú tűrésének ina; elkeseredése és haragja teljes erővel felforrott. A közvéleményt ülteti az ítélő-székre Máté ellen, kit azzal vádol, hogy az ország szabadságát tiporja el és a nemességet a szolgaság nyomorába dönti. Sikoltó hangon izgatja a népet: vesse le nyakáról e terhes igát, kövezzék meg a szófogadatlan fiút, hadd pusztuljon el. Az irat végén, mintha maga is sokallaná

keményiségét, egy perczre föllobban még jóakaró mérséklete, de – látja – célja ennek nincs; közzététeti tehát jól indokolt ítéletét, és távozik az országból.

Ha végig tekintünk Frà Gentile működésén hazánkban, azon tanuságot kell felőle tennünk, hogy jelleme a szigorú és erélyes, de másrészt a körülményekhez alkalmazkodó és eszélyes férfiúé volt. Hogy eljárása Mátéval szemben célhoz nem vezetett, sőt még inkább fölbőszítette a trencsényi oroszlánt, ez Gentilén minden nagy esze és diplomatiái ügyessége mellett megesett, de őt e miatt okolni nem lehet. Ellenben nem kis részben érdeme, hogy a zerus alá olvadt királyi hatalmat magyarországi működése három éve alatt oly fokra emelte, hogy az ezentúl minden ellenségével megküzdhetett.

A koczka el volt vetve. Az apostoli szent-szék követének kiközösítő parancsa nyílt szakítást jelzett Mátéval. Az egyház ítelt fölötte; ítélete marasztaló, végleges, melytől alig volt sikerrel fölbbezés. A király és a főurak sürgetésére mondták ki a büntetést az elítéltre, kinek bűnei köztudomásúak valának. Meghajolni, vagy nyíltan föllázadni: e két út állott a hatalmas főúr előtt. Talált ő egy harmadikat: megboszulni magát azon egyháziakon, kik az új trón legerősb támaszai valának.

Az emberismerő Gentile aggódva nézett a jövő elé. Azért erősen hangsúlyozta, mely behatások alatt állott, midőn végzetes levelét kiadá. A főpapságot azonban nem említette, mintha ez befolyt volna elhatározására, nyilván azért, mert féltette az amúgy is keményen megviselt egyházat. Hasztalan!

Borzasztó volt a boszúállás, melylyel Csák Máté „dühét és mérgét” az esztergomi érsek és káptalan, a nyitrai püspök és egyház ellen „kiöntötte” a miatt, hogy a pápai követ parancsához képest annak kiközösítő levelét ellene kihirdetni köteleességöknek ismerték. „Nem képes az ész felfogni, a szó elmondani, a szív átérezni, toll leírni az ocsmány tetteket, megbecsülni az okozott károkat, melyeket e gonosz ember, ki nem hisz a mennybeli Istenben, nem tiszteli a világi törvényeket, nem fél a pokolbeli kínos büntetéstől, kevélységében és megátalkodottságában elkövetett,” írja elkeseredettségében még hét év múlva is az egyházi megyéjéből számkivetett nyitrai püspök. Igen részletes képét birjuk a kiméletlenségnek, melylyel Máté az említett két főpapot anyagilag tönkre tenni, megfélemlíteni, lealázni, megcsúfolni, nevetségessé tenni szorgalmatoskodott, nem törődván azzal, hogy ez úton egyszersmind a vallásosságot is meglazítja.

I. Károly király értesülvén Csák Máté újabb garázdálkodásáról, 1312 évi husvét körül¹ országgyűlést szándékozott tartani, melynek célja aligha lehetett más, mint „az ország jó állapotának helyreállítása, Isten szentegyháza, a korona és nemesek javainak visszafoglalása.” A királyi párt, nagyrészt új nemzedék, új emberek, számot vetettek magukkal. Szerencséje a személyes előzékenysége, lovagiassága s vitézsége által kedvelt Károly királynak, hogy emberei többet remélhettek, mint félthettek. Nem volt valami sok veszteni valójuk; ellenben ha győznek, – tudták – belőlök kerül ki a nemesség új virága, az új aristocratia. E hazafiak belátták a tényleges állapot tarthatatlanságát is. A királyság nem állhat meg az oligarchia mellett, minthogy az oligarchia hatalmának növekedése csakis a királyság rovására történhetik, mi elvégre az állam szétbomlására vezet. A királyság az állami egység elve, míg az oligarchia particuláris érdekei ez elvnek tagadása. A hol az oligarchia hatalomra jutott, ott mindig megrontotta az államot, ha kellő időben meg nem fékezték vagy meg nem semmisítették. A harcz életre-halálra kikerülhetetlennek látszott. Csák Máté, kit hívei immár „fejedelem”-nek czímeztek, kétségkívül úgy készült reá, mint a királyság hivei, midőn újabb bonyodalmak keletkeztek és fenyegetőleg tornyosultak az új trón fölé.²

Az öreg Aba Amádé nádor, ki rendesen Gönczön, vagy a Gönczczel szemben emelkedett Amadé várban lakott, ekkor, 1311 év második felében már nem volt az élők között. A kassai polgárok ölték meg véletlenül, mint állíták. A dolog így esett: Amadé nagyon szerette volna Kassát bírni, e már akkor gazdagodó kulcsos várost, melynek ipara és üzlete sok jövedelemmel kecsegtetett. De Kassa királyi város volt és polgárai vitéz szászok, kik nem

azért hagyták el mostoha hazájokat, hogy a vendégszerető magyar földön is zsarnok urak kényét tőrjék. A nádor mégis titkon és nyíltan, közvetve és közvetlenül arra iparkodott birni a kassaiakat, hogy védelme alá adják magokat. Hol a Kassára menő vásárosokat hátráltatták útjukban; hol szokatlan vámokat szedtek a kassai kereskedőktől, vagy lecsaptak rájuk holmi kalandorok; hol megzálogolták őket, ha a fekete erdőt vagy a nagy erdőt, melyek voltaképpen királyi erdők valának, használni akarták. – Minden másként lehetne, ha Amadé nádor ótalmazná őket! Egyre számított különösen Amadé, hogy e réven czélt ér: a kassai polgárság egyenetlenkedésére, mely régóta izzott e városban, és melyet ő valószínűleg élesztett is. 1305-ben a király őt nevezte ki teljes hatalmú békebiróvá, hogy az egyetértést a kassaiak közt helyreállítsa. Meg is szüntette a kölcsönös veszekedéseket, de nem tartós sikerrel, és midőn ezek újra kitörtek, a király két főpapot küldött a béke helyreállítására. Amadé nádor és két fia ez alkalommal az egymással szembeszálló pártok élén állottak. Az öreg úr a vita közben oly keményen korholta se királynak, se törvénynek nem engedő fiait és pártjokat, hogy a szóváltás dulakodássá fajult, melyben a nádor életét vesztette, fiait: János és Dávid mestereket elfogták, azonképpen más nemes urakat és asszonyokat, kiknek házait a polgárok kirabolták.

Károly király Tamás esztergomi érseket és István veszprémi püspököt bízta meg, hogy a kitörendő országháborítás elejét vegyék, a kassaiak és az Amadéfiak közt békét kössenek, ezenfölül egyességre jussanak velök az atyjok által hatalmasul elfoglalt királyi javak részleges visszaadása és részleges visszahagyása iránt, mely utóbbiakért az Amadéfiak hűsége biztosíttassék.

Az egyesség 1311 október 7-én jött létre. Az egyezkedő felek Károly király és Kassa város voltak egyrésről, másrésről Amadé nádor özvegye, annak hat fia: János, Miklós, Dávid, László, Amadé és Domokos, továbbá rokonaik és barátaik számra mintegy negyven előkelő úr; a közvetítők a két főpap. Amadéék kötelezték magokat, hogy a kassai polgárokon Amadé nádor haláláért, fiainak és a többi nemes uraságoknak elfogatásáért, károsításáért se törvény előtt, sem másként elégtételt nem vesznek; Kassa városát soha se fogják kérni hű szolgálataik jutalmául a királytól és a polgárságnak a királyi erdőkhöz való jogát nem fogják csorbítani; hogy a szepesi, gölniczai és kassai harminczadot, adót és vámot kiadják kezökből, azonképpen eltörlik az időközben törvénytelenül felállított vámsorompókat, és a kassai vásárt nem zavarják, de elősegítik; kötelezték továbbá magokat, hogy visszaadják a királynak Zemplén és Ungvár megyéket és nem akadályozzák a nemességet, midőn ez a vármegye ispánja előtt keresi igazát; visszaadják Lubló és Munkács várát is; új várat a király engedelmével nem építenek, a nemességet pedig szabadjára hagyják, hogy szolgáljon, a kinek akar; kötelezték végre magokat, hogy örök hűséggel lesznek a király iránt, parancsait készségesen teljesítik, mire valamennyien esküt tettek, hogy a kiközösítésnek, ha esküjüket meg nem tartanák, önként alávetették magokat; kezeseket állítottak, kik a jövő husvétkor tartandó országgyűlésig Kassán tartózkodjanak. Ez országgyűlésen a király fogja meghatározni, kiadhatók-e, nem-e a kezesek? Ha pedig az Amadéfiak mindemellett nem tartanák meg ez egyességet, ez esetben tartoznának a szavatos urak, az érintett negyven, elhagyni pártjukat és a király hűségén megmaradni – különben hűtlenség bűnébe esnek, mely alól csak a pápa oldhatná fel őket. Azonban daczára e kemény kötésnek, meg nem tartották azt sem Amadé nádor fiai, sem az érettek szavatosságát vállalt urak. Bizonyára megbánták engedelkenységöket; de hathatott rájuk Csák Máté példája is, ki ugyanazon időben oly könnyen végzett ellenségeivel; s ennek ígérete is, hogy minden hatalmával segíteni fogja őket az esetre, ha a király haddal indulna ellenök.

Ily előzmények után Károly király kora tavasszal egybegyűjté hiveit, hogy megmérkőzhessék a hűtelenek „hatalmával”. Nem Csák Máté ellen indult, hanem előbb Amadé fiait és csatlósait akarta megfékezni. Erre közvetlen és teljes joga volt, mert Amadé fiai a megkötött egyezséget megszegték és az abban kikötött várak és vármegyék kiadását megtagadták.

Károly király tehát legelőbb e várak megvívására indult. Vállalata szerencsés sikerét remélhette. Bizhatott az Amadéfiakkal szemben hatalmasabb seregében; remélhette nemcsak a győzelmet, hanem azt is, hogy a legyőzendők a mondott kötés alapján visszatérnek hűségére. Azután hogy mi történhetik? az az ő ügyességétől függött.

Azonban Trencsényi Csák Máté szeme is átlátott a szitán. Könnyű volt átlátnia, hogy a verést, melyet az Amadéfiaknak szántak a királyiak, ugyancsak ő is megérzi, és mihelyt elbántak ezekkel, reá kerül a súlyos sor, s ekkor – úgy lehet – nemcsak Károly eddigi hívei, de részleges győzelme esetén a megtérendők is ellene szövethetnek. Hogy ezt elkerülje, „minden erejével” segítségére sietett közvetlen veszélyben forgó barátainak. Mihez képest a kevésbbé tehetős birtokosok várait átvette, hogy azokat megerősítse, saját népével megszállva tartsa, onnét hiveit bátorítsa, ellenségeit pedig megfélemlítse. Így megszállotta Somoskő, Hollókő, Baglyas, Sztrahora és Balog várát, honnét „ez országos rabló, sokak lelke ostora és halálos ellensége, végnélküli pusztításokat követett el az országban, falvakat borított lángba, sokakat kegyetlenül kifosztott, másokat meggyilkolt, monostorokat és templomokat feltört, felgyújtott és porrá égetett.” Csák Máté számítása meszszebb is elágazott. János országbíró, unokaöccsét, ki a király kegyeibe úgy be tudta magát hizelegni, hogy bizalmasa, „különösen titkos tanácsosa” volt, csak azért tartotta a király oldala mellett, hogy ez elárulja urát és élete ellen törjön. Célja az árulónak nem volt kisebb, mint Károly király személyét törbe ejteni, elfogni és kiszolgáltatni Csák Máténak. „De a mindenható Isten irgalma, – így beszéli maga Károly király, – mely nemcsak nyilván küzd mellettünk és a kevélyek nyakát hatalmunk sarka alá teperi, lelkünket is kiszabadította e bizalmas áruló keze közül.” Csák János pedig, miután terve nem sikerüle, de azt semmikép sem palástolhatja el, titkon Mátéhoz menekült, vele együtt felbecsülhetetlen kárt tett a király hívei életében és javaiban, és mindvégig megmaradván hűtlenségében, nem sokkal később mint Máté, „nyomorultan végzé földi pályáját.”

Az ellenségeskedést az Amadéfiak kezdték meg, midőn 1312. évi márczius vége felé czinkostársaikkal Sáros-Patakra törtek, a király ottani telepeseit fosztogatandók. Hanem szembe került velök Petnefia Péter zemplényi főispán, ki kemény összeütközésben, noha jómaga súlyos sebet kapott, megvagdosta a rablókat és zsákmányukat elszedte. Ezek pedig boszút lihegve a védtelen Gál-Szécsre vetették magokat és Péter úr lakóházát, melyben felesége tartózkodék, lerombolván, a helységet fölperzselvén, a templomot is kifosztván, Sáros várába menekültek. Mindez 1312. évi ápril 10. napja előtt történt, mikorra a király is az ország főpapjaival és főnemeseivel Sáros alá érkezett, s e vár föladását hasztalan kérte. Sárosvár nagyja a hadértő Miklós fia Demeter volt, ki oly vitézül védte a várat, hogy ostroma, jóllehet azt egy hónapnál tovább nagy erővel folytatták, ez alkalommal eredménynyel nem végződött, mert Csák Máté minden hadi népét, köztök ezerhétszáz lándsás zsoldosát, jórészt cseheket, küldötte Sáros fölmentésére, mely túlnyomó hatalom elől a király a Szepességbe, nevezet szerint Lőcsére huzódott vissza, s ez által lehetővé tette a lázadó seregek egyesülését. Ezek most szervezkedtek és vezéreikül megválasztották Demeter mestert, a sárosi várnagyot, nemkülönben a Nagy vagy Szép Abát, az Abák nemzetéből, egyébkint Máté rokonát. Aztán Kassa alá vonultak, hogy közben, míg a királylyal megmérközniök alkalom adatik, ezen királyi várost elfoglalják és boszút álljanak Amadé nádor haláláért.

Azonban a Szepességben se járt hiába a mult őszen és télen Tamás esztergomi érsek, ki ott mindenütt kegyelmeket osztogatott. A szepesiek, grófjok Görgei István buzdítására, oly bőven kiegészítették a király seregét lovasokkal és gyalogosokkal, hogy ez szembe mert szállani hűtleneivel. Ellenök is indult, Kassát az ostrom alól felszabadítandó. Jöttét a portyázók jókor jelentették az ostromlóknak, kik abba hagyván Kassa vívását, mohón a király serege elé sietének, hogy az előnyösebb helyet, a Furcsa hegyet Kassa fölött elfoglalhassák, ami nekik sikerült is, míg a király serege ama hegy alatt a Hernád völgyében, a rozgonyi mezőn foglalt állást. Az összeütközés a vad ügetéssel leszáguldó és a rohamnak eléje siető

hadak közt oly kemény, az összecsapás oly heves volt, milyenre Magyarországon a tatárjárás óta nem emlékeztek. A főrohamot a királyi zászlóaljnak kellett kiállania; reá vetette magát főleg az ellenség, hogy a király személyét élve vagy holtan megejtse. Sok jeles vitéz hagyta ott életét; már a király zászlója is elbukott a kettős kereszttel és tartójával együtt. De Szécsényi Tamás, a „hadi borostyánnal koszorúzott,” apuliai Drugeth Fülöp, a „hadértő”, és Nekcsei Sándor, a „hatalmas karú,” kivált e három ifjú hős tartotta még magát. Halált megvetve küzdöttek tovább, jóllehet nem egy atyjokfia és csatlósuk hullott el mellőlök s önmagok is vértől áztak. Be-bechapva az ellenség harczy vonalába, többeket leverve föntarták ugyan a csatarendet; ám a harcz kezdett egyenetlen lenni, mivel a királyiak közül számra többen estek el, csaknem valamennyien sebesek valának, és Nagymihályi Gergely, a Sztáray grófok őse, élte kockáztatásával is alig győzte a királynak szánt csapásokat föltartani. E válságos perczekben jöttek segítségül a keresztes vitézek, kik fölvették soraikba a királyi dandár gyér maradványait, és kiknek zászlaja alatt küzdött tovább a király is. A harcz új lelkesedéssel folyt; az ellenség nem vette számba kisebb veszteségeit. Azonban a keresztesek súlyos kardja megfordítá az esélyeket. A hűtlenek főbbjei, Demeter és Aba a vezérek, azonképpen néhai Amadé nádor két fia, Miklós és Dávid elhullottak. A zavart, mely vezéreik elestéből az ellenséges táborban keletkezett, növelte a kassai polgárok oldaltámadása. A szászok fölmentve látván városukat az ostrom alól, szorongatóik után indulának és még jókor érkeztek, hogy a király győzelmét teljessé tegyék.

A rozgonyi dicső nap 1312 június 15-ike volt és vele eldőlt a magyar Anjouk sorsa. I. Károly király méltán hálát adhatott Istennek, Szent-István, Szent-László királyoknak, Szent-Imre herczegnek, Magyarország védő-szenteinek a rozgonyi csata szerencsés kimeneteléért, ami trónjának biztonságot, magának önbizalmat adott. Valahányszor szerencse érte, vagy szerencsétlenség hárult el tőle, mindig személyesen végzendő fogadalmakat tett a mélyen vallásos király, melyek lelkiismeretes betöltése körül vette észre, hogy a sok elvállalt imádkozás miatt nem telik ideje királyi kötelességei, a kormányzás és igazságszolgáltatás betöltésére. V. Kelemen pápa tehát tizenötre mérsékelte az egy-egy napon végzendő imák számát, de egyuttal lelkére kötötte, hogy tizenkét szegénynyel szaporítsa azok sorát, kiket naponkint „kegyesen táplálni szokott.”³

15. A husvét ez évben márczius 26. napjára esett.

16. Trencsényi Csák Máté, 88 és köv. lapok

17. Trencsényi Csák Máté, 108. és köv. lapok. L. még „A rozgonyi csata” című értekezésemet. (Századok, 1893, 504.)

V. FEJEZET.

Csák Máté és a Habsburgok.

A békités nem teljes sikerrel foly. Az országbírák eljárása. Csák Máté Habsburg Frigyes pártján. 1315-ben Morvába tör. János cseh király ellene indul. A fehéregyházi ütközet. A magyarok harci modora.

A rozgonyi csatavesztés az Amadéfiak hatalmát megtörte. Két testvérjök, de kivált atyai barátjok Kachich Miklós fia Demeter halála nagy csapás volt reájok. Futottak szanaszét és váraikba rejtőztek. De Károly hívei ezek ellen kezdettek fordulni. Lublót Szepesben, Tobolyt és Hollókot Nógrádban, Regéczet Aba-Ujvárbán, Sirokot Hevesben bevették Debreczeni Dózsa, Drugeth Fülöp és társaik; Fónyi Balázst, borsodi megyeispánt és füleki várnagyot különösen kiemeli a király. Sárosta a Thököly nemzetség azon tagjai, kiknek védelmére volt bízva, adták föl. Lublyót és Hollókot Szécsenyi Tamásra, Sárosta Mickre (Mihály), az Ákos nemzetségből származó és történelmünkben nemsokára jelentékeny szerepet játszó férfiúra bízta Károly király.

Csák Máté hatalma nem rendült meg teljesen. Befolyása az igaz Nógrádra, Turóczra és Zólyomra csorbát szenvedett, s ezért pusztítá e vidékeket: de a távolabbi Mátyusföldön mintha meg sem érezték volna a rozgonyi szerencsétlen napot. Hogy mégis kiköszörülje e csorbát és, ha lehet, visszahódítsa a szerencsét fegyvereinek, sietett megtorolni szövetségesei kárvallását, és becsapott a Szepességbe. De Drugeth Fülöp, immár Szepes- és Abaujvármegyék ispánja, bátran eléje állott és megmérkőzött vele; hanem végre is engedni kényszerült. Csakis Thököly Miklós önfeláldozása és Éles János, ki neki saját kitartóbb lovát engedte át, mentette meg az elfogatás veszélyétől a leendő nádort. Csák Máté aztán nagy pusztítást és zsákmányolást követett el a Szepességben; Szepest fölégette, de Szepesvárt elfoglalni nem tudta.

A kölcsönös surlódások és kártevések azonban még éveken át eltartottak. Károly király ily portyázásoknál, mert hisz többnek nem vehetők, szeretett részes lenni, noha nem ritkán veszélyeztette életét, minthogy sokan voltak az ellenfél táborában, kik föladatokul tüzték őt megejteni. Így egy bizonyos Péterfia Pál kétszernél többször lopódzott közelébe, hogy életét orvul kioltsa. A király, miután hozzá fere, elvette jószágait és siráki várnagyának adta, mert ennek jószágában sok kárt tett a nevezett Pál.

De nem a boszúállás és halálos elkeserítés, hanem a békités, kiengesztelés és kiegyenlítés volt mindig a bölcs magyar politika. Rozgonyi győzelme után Károly király is az ország éjszaki részében tartózkodott szinte őszig, hogy azt pacifikálja. Büntetett, jutalmazott és a megtérőknek kegyelmet osztogatott, melyet a hűtlenekeket ért vereség után többen elfogadtak, visszatérván a szent korona hűségére. Azután pedig visszaküldötte a főpapokat, az esztergomi érseket, a váradi, veszprémi, erdélyi és győri püspököket, kiket egy év múlva is még Gönczön találunk a békeszerzés áldásos művével elfoglalva. Nincs kétség benne, hogy Domokos fia Dancs, az „aranyos vitéz,” az Amadéfiak és csatlósaiak meghódolása az ő buzgó fáradozásul jutalma. Károly király nem zárta ki kegyelméből az Amadéfiak szolgálait sem, noha javaikat, például Tarkót és Veres-Almást, Rikalf mesternek már elajándékozta, de azzal a föltétellel, hogy, ha a jószágaiktól megfosztottak megtérnének hűtlenségökből, javaikat visszakapják, Rikalf mester pedig másunnan nyerne kárpótlást. Valamint hogy a Konrádfi testvéreknek csakugyan megbocsájtotta az ellene elkövetett vétségeiket, és már elajándékozott javaikat visszaadni rendelte.

Mások ellenben, mint Zách Feliczián, Györk fia Miklós (Csák) és Csobánka (Aba) nem akartak meghódolni, jóllehet a király felszólította őket kegyeit ajánlván. Az ilyenekkel higgadtan, törvényesen, de gyökeresen elbántak aztán az országbírók, kik az egész Anjou-

korszak alatt kiválóan jeles férfiak valának. Eljárásuk, hogy egy történeti, ezen időbeli példában megmutassam, a következő vala. Az Uzdi testvérek, kik a dolgok új fordulatával megbékülni nem akartak, a király, az országos bíróságok tekintélyét elismerni vonakodtak, némely királypárti szomszédaik birtokát menő engesztelhetetlenségből elhamvasztották, elpusztították, mely alkalommal öt embert meggyilkoltak. E hatalmaskodás miatt a kárvallottak panaszra mentek Lampert országbíróhoz. Az országbíró az alpereseket törvénybe idézte, és mert sem meg nem jelentek, sem senkit, a ki helyettök a törvény előtt megfelelt volna, nem küldtek, idézéseit másfél éven át még ötször ismételte, a makacs távolmaradókat mindannyiszor a törvényes birságban, vagy mint akkor hítták: követségben, három-három márkában, a mi akkor 120–150 hold földnek értéke volt, elmarasztalván. A hatodik eredménytelen megidézés után elküldötte az országbíró végrehajtóját, vagy mint akkor hítták: a királyi embert, ki valamely konvent bizonyosága mellett a fölperest Uzdba beigtassa, tizenöt napig a helyszínén maradjon, az esedékessé vált birságokat beszedje és az alpereseket újra megidézze, hogy a per főtárgyára nézve feleljenek. Azonban az Uzdiak igen barátságtalanul fogadták a küldötteket. A királyi embert és a konvent bizonyosságát elfogták, gyalázatos szavakkal illették, rövid fogság után mégis szabadon bocsájtották. Ellenben a felperes megbízottját, ki a beigtatásra oda jött, levetkeztették és halálra verték. Hogy sem a birságot meg nem fizették, sem az újonnan kitűzött határnapra meg nem jelentek: magától értetik. Hanem e „lábadók” ellen, hogy velök végezzen, már most meghagyta az országbíró: Minthogy hozzájuk férközni veszedelemmel jár, három, azon vidéki sokadalmon hirdessék ki a megidézést, hogy a nevezett lábadó Uzdiak két hét alatt a rájuk rótt birságokat megfizessék, főlzaporodott hatalmaskodásaikért pedig a királyi főltség törvényszéke előtt megjelenjenek, mert gonoszságaiknak tovább büntetlenül nem örvendenek. A konvent teljesítette az országbíró parancsát és tovább az ügyről nem hallunk semmit. De biztosra vehetjük, hogy valamint az Uzdiak e végső, mert hetedik idézésre meg nem jelentek, úgy az országbíró fej- és jószágvesztésre ítélte őket. Hogy fejüket mentsék, talán elmenekültek; javaik pedig két harmadában az országbírónak, egy harmadában a felperesnek jutottak. Nagy sokára, de nem ritkán történt, hogy az elzüllöttek feleségei vagy nővérei hozományok vagy leánynegyedi illetményök jussán előállottak még követeléseikkel, melyeket rendesen tekintetbe is vettek.¹

Ez volt az engesztelhetetlenek sora; ámbár nem ritkán nehéz volt a békülékenyeknek is lelkek jobb meggyőződését követniök, vagyis azoknak, kik Csák Máténak – mint mondani szokás – torkában feküttek, megtérniök, kiken Máté könnyű szerrel megboszúlhatta magát, ha az engedelmességet fölmondották neki; mert az ellene elkövetett hűtlenséget ő, ki hű nem volt soha senki iránt, kegyetlenül megboszúlta. Például legyen fölhozva, hogy egy Bogod nevű nemest, kit arról vádoltak, hogy a szent koronához és a királyhoz szít, Máté fogságra vettette és megvakíttatta. Az Ákos nemzetbeli Benedeknek, a Csetnekiek és Bebekek ősének, fiai is Gömörmegyében az Erdőháton fekvő birtokaikban megosztózáván, azon záradékkal végzék osztályos levelöket, hogy ha testvérok János Máté fogságából „ép testtel” szabadulna meg, egy osztályrész őt is illesse. Egyébiránt még lesz alkalmunk Máté úr kegyetlenségeiről egyet-mást elmondanunk.

Azonban igazságtalanok volnánk, ha Csák Mátéra háritanánk minden kegyetlenséget. Károly hivei se voltak különbek a „lábadókkal szemben.” Nem is említve javaik elkobzását, melyet a törvénynyel menthettek, nem egy embertelenséget követtek el. András, a nógrádi Pagyi Endre unokája, testvérei s egyéb rokonai nevében, kikről tudjuk, hogy Csák Máté táborában vitézkedtek, még harmincz esztendő mulva is keservesen tiltakozik, hogy – az akkor már néhai – Széchényi Tamás erdélyi vajda minden jószágát lefoglalta s ezen felül mindenökből kifosztott atyjafiait és rokonait, szám szerint tizenegyet, agyonkínóztatta, halálra éhezttette, ő neki is szemeit kiszuratta s egyik kezét megcsönkíttatta. Kárát a nyomorult ötezer márkára becsülte.

Ez idegrázó kegyetlenségek után mintha jól esnék egy szolgának gazdája iránti hűségét följegyeznünk, ha ugyan ez is embertelenséggel megtoldva nem volna. Henrik mester, a Berzeviczyek egyik ősének fia, Kakas, Rikalf és János mesterek mátépárti testvére, a rozgonyi csata után Toboly és Sáros váraknak – úgy látszik – porkolábja,² ezen várak bevételekor fogságba került. Volt azonban egy József nevű hű szolgája; ki titkon megszabadította urát úgy, hogy föláldozta magát érte, helyébe ült fogolynak, a miért mindkét kezén megcsonkították. Utóbb szabadon bocsájtatván, gazdájától és ennek testvéreitől egy falut kapott a Szepeességben, mint szánakozva mondák, „vérdíjul.”

A szepesiek nem csekély érdemét a rozgonyi győzelem kivívása körül Károly király szabadalmaik megerősítésével jutalmazta olyképpen, hogy a szepesi összes szászok évi adóul 1400 márkánál többet fizetni, a Szepeesség határain túl katonáskodni ne tartozzanak, míg ítéletet fölöttük csak saját helyi hatóságaik mondhatnak. Viszont a szepesiek prépostságuk templomában nagy falu festménnyel, mely középkori festészetünk egyik legérdekesebb emléke, örökítették meg Károly király győzelmét.

A rozgonyi mérközést egy-két évig, szinte 1316-ig aránylagos nyugalom követte.

Az Amadéfiak le voltak verve, megfélemlítve és vezetők nélkül, a hogy maradtak, örülniök kellett a kiméletes elbánásnak, melyben részesültek. A Németujváriak, mióta Henrik bán meghalt, a „nagyságos ifjú” Miklós a tárnoki méltóságot, János a lovászmesterit elnyerte, Miklóst pedig Károly király közbenjárására a pápa a győri püspöki széken megerősítette, békén nézték, hogy a gyűlölt Csákot elpaskolják. Szlavóniában az új bán, Baboneg fia István és két öccse törekedtek föntartani a rendet. László erdélyi vajda is híven tartott a kötéshez, mely alatt a királylyal kiegyezett, míg a többi „hűséges és kedvelt” főurakat bőséges kegyelmekkel és adományokkal iparkodott a király jó hangulatban tartani. Csák Máté is, mióta a királyiak éreztették vele féltelmes erejüket, nem nézhette le a szokott kicsinyléssel az ifjú királyt; viszont ezt is hasonló érzelmek tolthették el. Ha apróbb, nagyobb portyázásokról hallunk is a következő években, ezek inkább a szomszédos villongások, ingerkedések, rablások sorába esnek; a zöm megvonult várai, árkai és palánkjai mögött, farkasszemét nézett egymással, de nem tartotta eszéyesnek elhatározó támadást intézni. Mert ha nem kis kockázat leendett Mátét odujában, a tulajdonképeni Mátyusföldön megtámadni, Máté annál kevésbbé tarthatta tanácsosnak keztyűt dobni immár a nemzetnek, mely királya mögé mind sűrűbb tömegekben sorakozott.

E tartózkodás nem tetszhetett, nem is tetszett, kivált azon főpapoknak, kik – mint az esztergomi érsek és nyitrai püspök – nemcsak felbecsülhetetlen kárt szenvedtek, de nagyrészt jövedelmeik élvezetétől is elestek. Találkoztak efféle mátyusföldi más birtokosok is számosan. Nem tetszett ez azon főuraknak sem, kik eddigi fáradtságaik jutalmát csak csekély részben nyerhették, „noha többet érdemlettek,” mint a királyi adományos levelekben írva találjuk, és e többet az elnyerendő főkonczból, Máté nagyterjedelmű birtokaiból várták. Ez uralkodó hangulat alakot nyert a föliratban, melyet a Budán összeült püspöki kar a pápához intézett, és melyben a főpapok panaszosan előadják, hogy Tamás esztergomi érsek mennyit szenvedett, a miért minden tehetségével Károly király javát és dicsőségét iparkodott előmozdítani. Trencsényi Máté, a király „vetélytársa”, az esztergomi egyház javait elpusztította vagy lefoglalta. Kérik tehát ő szentségét, ejtse módját a kárpótlásnak, nevezetesen írjon Károly királynak, hogy annak idején a mondott zsarnok javaiból igyekezzék kielégíteni az érseket. Károly király már e hír hallatára, hogy az elégtelenséget elfojtsa, hízlgő kifejezésekkel erősíté meg Tamás érseket Rozsnyó-Bánya birtokában, később pedig Komárom várát és megyéjét, minden hozzá tartozó jogokkal, az érsekségnek adta, noha akkor Komárom Csák Máté teljes birtokában vala; utóbb még Tamás érsek személyére is, a szenvedett károk pótlásául jelentékeny adományokat tett; de Máté ellen semminemű elhatározó lépést nem kockáztatott.

Ez volt az engesztelhetetlenek sora; ámbár nem ritkán nehéz volt a békülékenyeknek is lelkek jobb meggyőződését követniök, Ez óvatosság okát a föntebbieken kívül, külföldi eseményekben is kereshetjük. Luxemburgi VII. Henrik római király 1313 augusztus 24-én elhunván, királyi székére legelőbb fia, János cseh király vágyódott; de miután jóakarói belátták, hogy nagyon ifjú koránál fogva célját János el nem érheti, nehogy Habsburgivadék kerüljön Németország fölé, Lajos bajor herceget jelölték királylyá. Pedig Frigyes osztrák herceg, I. Albert király fia, szintén egész lélekkel vágyódott e kitüntetés után. Kortársai „Szép”-nek nevezték el, nyilván mert más felöltő jó tulajdonságot nem fődöztek föl benne, míg a szépség bibliai ismert jelzője, az üresség és hiúság, nagyon ráillett. Miután Frigyesnek gyalázatos vesztegetéssel sikerült két-három választó fejedelmet megnyernie, a Habsburgok Bécsben, 1314 júliusban nagy családi gyűlést tartottak, melyhez Károly királyunkat is meghítták. A Habsburgok eszökbbe tartották, hogy mikor atyjok, I. Albert, hasonló tervet koholt, szintén meghitta III. Endre királyunkat tanácsadónak, segítőnek, és hogy akkor a magyarok segítsége mekkorát lendített azon, hogy Albert célját elérte.

I. Károly magyar királylyal is előzetes egyességre jutott Szép-Frigyes, melyben hivatkozással a régi barátságra és atyafiságra, eskü gyanánt megígérte, hogy az osztrák hercegeket segíteni fogja minden ember fia ellen, és hogy, ha szövetkeznék valakivel, a hercegeket kivenné minden ellenségeskedésből. Mint az egyezmény rövid szövege is mutatja, az csak praeliminare volt, melyben a gondos hivatkozás az atyafiságra és régi barátságra elfödött valamely teljesítendő viszont-föltételt, és ennek teljesítésétől függött az egyezmény végérvényes ratificatiója, midőn az ígélet esküvel is megerősített volt.

Alig szenved kétséget, hogy Károly király ellenkövetelésül Pozsony város és megye visszaadását hangoztatta, melyeket – mint tudjuk – Ágnes királyné özvegyi jusson elfoglalva tartott. Frigyes herceg valószínűleg nem nézte az árt túlzottnak, de aligha volt vele egy véleményen a család, legkevésbbé Ágnes özvegy magyar királyné, s ennél fogva nem hallunk semmit, hogy Károly Szép-Frigyest törekvéseiben segítette volna. Pótolták őt Csák Mátéval, kivel a Habsburgok régóta jó viszonyt folytattak. Csák Máté igen alkalmasnak mutatkozott e szövetségre; először, mert Cseh-, illetve Morvaország határán terült el birtoka, tehát az elsőrendű ellenfél szomszédságában; másodszor, mert nem sokat követelt támogatásáért, – csak annyit, hogy a Habsburgok családi összeköttetésbe lépjenek vele. Erre hogy a Habsburgok ráállottak, tudjuk; de azt nem tudjuk: Máté fiának, leányának kellett volna-e a Habsburg házból vagy házba nősülnie vagy férjhez mennie? Csák Máté már adót is vetett ki e házasság költségeinek fődözésére.

Máté tehát 1315-ben betört Morvába, ott a kisebb várakat elfoglalta és rendszeres hadat járt. Ezen morva-csehországi hadjárat nem dicstelen hadi tény volt, és méltó arra, hogy a magyar történelem is foglalkozzék vele, valamint a cseh és morva történeti művekben kezdettől fogva külön szakaszt szenteltek neki.

E szerint János cseh király nem tűrhethén tovább a vakmerőséget és erőszakoskodást, melylyel Trencsényi Csák Máté, „a gonoszság taplója”, Morvaországot fosztogatta, lakosait rabságra hurczolta, elhatározta megfenyítését. Összegyűjte tehát nagy sereget külföldi és belföldi harcosokból. Amazok ezerötszázan valának, valamennyien sváb módra felszerelt, azaz tetőtől talpig vasba öltözött sisakos vitézek; ezek „megszámlálhatatlan,” több ezerre menő, pánczéllal, vérttel, vaskalappal, sisakkal, lándzsával, nyárssal, íjjal és gerelylyel, ki így, ki amúgy vegyesen fölfegyverkezett nép. Együtt levén a sereg, János király 1315 május 21-én Prágából elindult és Magyarország felé vette útját. Mihelyt belépett Morvaországba, az ez országot szélteben, hosszában dúló magyarok, jöttének hírét vevén, kezdettek visszavonulni, és kisebb erősségeket is, melyeket a cseh határon és Morvaországban elfoglaltak, de a melyekben immár nem hitték, hogy a cseh király ellen föntharthatják magokat, felgyűjtván, önként elhagyták, hogy „a trencsényi gróf” vezérlete alatt összepontosítsák erejüket. A cseh királyi sereg pedig, nagyobb ellenkezésre nem találva, haladt előre. A Morva folyó egyik

szigetén fekvő, Veszeli várhoz érkezék, és azt, lajtorjákat támasztván falaihoz, az első rohamra megvette. Aztán átment a Morva folyón és Holics vára előtt, melyet akkor Fehér-Egyháznak, latinul Albának neveztek, elhelyezkedett. Holics vára, noha Magyarország határán belül fekütt, még nem sokkal előbb a cseh királyokhoz tartozott, a mennyiben tudniillik a csehek azt Magyarországtól jogtalanul elfoglalták; Csák Máté azonban visszafoglalta és hatalmában megtartotta. Holicsot megint elfoglalni tűzte ki most a cseh király hadjárata egyik céljául. Körülzáratta tehát seregével, és már hosszasan ostromlta, midőn Csák Máté egybesereglett hadaival segítségére jött, hogy az ostrom alól fölmentse. Máté serege könnyű lovasokból állott, kik íjjal, nyíllal, láncával és pajzsával lévén fölfegyverkezve, „magyar nyelven hatalmas zajt csapva,” nagyhangú riogatással, szilaj támadással vitézül rá ütöttek a csehekre, és „akár a havat vagy a port,” úgy szórták rájuk nyilaikat, hogy ezek megrémülvén, hátat fordítottak és futásban kerestek menedéket. Nagy fáradságába került Lipa Henriknek, a csehek fővezérének, futó seregét megállítani, és „szóval, veréssel” visszaterelni, nehogy a királyi zászló, melyet a csatamezőn néhány német oltalmazott, a magyarok kezébe kerüljön. A csehek ugyan azzal mentegették csúfos futásokat, hogy a magyarok valamilyen veszedelmesnek képzelte cselvetésétől szeppentek meg, és azzal szépítették kudarcukat, hogy, miután ismét összeverődtek, a németekkel együtt az ellenség hadoszlopait „mint pókhálót” úgy verték szét, meg hogy nekik egynél több halottjuk nem volt, míg a magyarok közül ide s tova, az erdőkben és mezőségen százötvenen veszttek el, és hogy ekképpen a győzelem pálmája mégis Csehország vitézeinek jutott. De a hadjárat eredménye nem felel meg e nagyhangú tudósításoknak. Mert elvégre „minthogy a cseh király seregével Magyarországba mélyebben be nem hatolhatott, a sűrű és sötét erdők és bizonytalan utak miatt élelmet innét nem szerezhetett, de szerezni nem is merészelt, hanem mindent, a mire a seregnek szüksége volt, nagy fáradsággal Brünnből kellett hozni;” minthogy továbbá Károly, a magyar király, Csehország királyának, mint ígérte volt, más oldalról segítséget nem hozott, a cseh király és főurai kénytelenek voltak barátságos egyességre lépni Csák Mátéval, s aztán haza térni. Ennek folytán mindkét részről, a cseh király és a „trencsényi gróf” részéről tudniillik, nyolcz-nyolcz békebíróvá választottak, kik az egyenetlenség okairól tanakodjanak. A cseh király pedig Holics ostromát abba hagyván, június 25-én Brünnbe érkezett.

Kiemelendő e hadjáratban Holics védőinek ügyessége és kitartása, melyen megtört a cseh fegyverek szerencséje. Miután a cseh sereg hasztalan intézett ismételt rohamot a várfalak ellen, titkos aknákkal akarta aláásni azokat, de az őrség ellenaknákat készített, és a beléjük vezetett vízbe fullasztotta az ellenséges munkásokat. És így e „szégyenletes” hadjárat kevesebb dicsőséget és hasznot hajtott a cseh királynak, mint remélhette.

A mit a cseh koríró említ, hogy a magyar király, noha ígérte, segítséget nem hozott János cseh királynak: erre nézve a tudósítások elégtelensége miatt fölvilágosítással nem szolgálhatunk. Lehet, hogy Szép-Frigyes kellő kárpótlás mellett annyit kivitt Károly királyunknál, hogy, míg Máté a cseh király ellen küzd, addig a magyar király hadai őt hát mögől meg ne támadják. Másrészt azonban alig szenved kétséget, hogy Visegrád visszavétele ez időbe esett, minthogy Károly király a következő évben már Magasvárt keltez. Visegrád elfoglalását a király egyik legkedveltebb hívének, Szécsényi Tamásnak, akkor még csak Arad, Bács és Szerém vármegyék ispánjának, Hasznos és Solymos várak nagyjának tudta be érdemül, ki azt addig tartotta ostromzár alatt, míg megadta magát.

Érdekes függeléke a cseh hadjárat leírásának azon huszonöt leoninus vers, melyekben Péter königsaali apát és koríró a magyarok hadviselését elbeszéli. Biztos tudomás és mások sokszoros elbeszélése után állithatja, úgymond, hogy a magyar nép nem használja a németeknél szokásos vaslemezekből készült fegyverzetet, hanem hadba vagy párbajra indulván, bőrből készült szoros, testhez álló zekét (tunica) ölt, és gondoskodik, hogy kitartó és gyors lábu lóra tegyen szert. A magyar ügyes íjász; nyila, midőn csak úgy repül a csatatéren, nem csekély sebeket okoz. Nyugodtan állva, nem akar harcolni; hanem vagy űz valakit, vagy

maga fut meg, és így kerüli a sváb szabályok szerinti kemény dulakodást. Ellenben a nyilvetésre fekteti fő gondját. Gyorsan feszíti íjját, melyről előre, hátra, minden oldalra biztosan löki nyilát. Ez – úgy tetszik – hihetetlenül hangzott, a miért a koríró hozzá teszi: „higyétek el ezt nekem, Péter apátnak,” mintha mondaná: „szavamra mondom, hogy úgy van, amint állítom,” és folytatja: Nem ismernek kiméletet a magyarok; a ki nem akar meghalni, kerülje őket. A magyar népek szalonnával és hússal (?) kenik be magokat (hihetőleg, hogy ki ne cserepesedjék arczok), és rövid „mentéket” viselnek. Gerelyeik (iaculis) is vajmi kegyetlenek. Sem szóval, sem írásban elmondani nem lehet, – úgymond – mennyit szenvedett Morvaország a magyarok hadától.³

18. L. „Bogár István és Bogárfia Márton” című értekezésemet. (Századok, 1890. 222.)

19. A *porkoláb* szó a Burggrafból alakult, épp úgy, mint Markgrafból a *markoláb*.

20. L. „Csák Máté harca a csehekkel” cz. értekezésemet. (Századok, 1893. 506.) és „Trencsényi Csák Máté” cz. művem, 130–135. lap.

VI. FEJEZET.

Kopasz nádor lázadása. Záh Felicián merénylete.

A lázadás oka. Debreczeni Dózsa lázadók váraikba menekülnek. A várak vivása. Kopasz Sólyomköben megadja magát; kivégeztetik. Az Amadéfiak fölkelése leveretik. A lázadók Erdélyben. Komárom megvétele. Köcski Sándor. A Németujváriak megpuhulnak. Csák Máté halála. A Záhok nemzetsége. Felicián merénylete. Klára esete nem történeti tény. A hagyomány bírálata. Az országgyűlés ítél a Záhok fölött.

Szinte két évtizede tartott már, hogy nyomról nyomra, nem ritkán ismét tért veszítve, újra meg újra kellett Károly királynak és zászlója alatt a haza jobbainak az országot visszahódítani és az állami rendet megalapítani.

Mi volt oka annak, hogy Borsa Tamás fia Kopasz nádor föllázadt királya ellen, ki őt még 1314-ben kedvelt hívének nevezi, kértére kegyeket osztogatván, kinek híve volt a legelsők között, még mielőtt Károly az országba jött, kit csehországi hadjáratában követett, megválasztani és megkoronázni segített, ki őt az ország legfőbb méltóságára emelte, öcscsének pedig a legjövendőmezőbbet, a tárnokmesterit adta? Mi más, mint az, hogy a hatalmasul elfoglalt királyi várakat, koronai javakat, várföldeket legalább némi részben, minden méltányosság ellenére, kiadni vonakodott.

Petne fia Péter, Kopasz nádor czinkostársa, midőn felhíja a Sóvári Soós és velők egy többől sarjadt családok őseit, hogy támadjanak ők is a király ellen, okul adván „mert ez naponkint inkább árt és ártani törekszik nekik,” aligha tudott volna más, részletes panaszt felhozni királya ellen, ki vele is éreztette bőkezűségét, mint azt hogy visszaköveteli Isten számára a mi Istené és a király számára, a mi a királyé – s ezt is módjával. Mert számos példánk van arra, hogy a lovagias király a méltányosság szélső határáig eléje ment még az imént fegyveresen föllázadt hűteleneinek is, sőt ajándékokkal kecsegtette őket, hogy azoknak, kiktől elvétette volt javaikat, ha érdemeket tettek rá, jutalomképpen meg visszaadatta, mert hasznos – úgymond – az erényt jutalmazni, és így az erény gyakorlására még inkább serkenteni, hogy az annál inkább edződjék.

A lázadók terve nem kevesebben sarkallott, mint hogy Károly királyt koronájától megfoszszak, és helyébe Halicsnak az Árpádokkal rokon fejedelmét híják meg a magyar trónra. E föladattal, a ruthén fejedelem meghívásával, Petne fiát Pétert bízták meg társai, ki a szomszédos Zemplénből átrándulván Vörös-Oroszországba, e megbízásban el is járt. A halicsi fejedelem a határon levő várából, Maghból, szakadatlan beütésekkel alkalmatlankodott a király híveinek. Károly király annyira komolynak tartotta e veszedelmet, hogy személyesen vezetett hadat ama vár ostromlására. Elfoglalásáról ugyan nem tesz említést, hanem alkudozások útján sikerült Péter küldetése eredményét meghiusítania. Mindazonáltal szükségesnek találta a halicsi határ őréül Druget Fülöpöt, a szepesi és abaujvári megyei ispánt állítani föl, és neki ajándékozni a lengyel határszélen fekvő palocsai kővárat tartozékával együtt.

Kopaszék ellen a hadnagyi tisztet a király Debreczeni Dózsára bízta. Dózsa hívja föl a vidék nemeseit, hogy haladéktalanul a királyi zászló alá gyülekezzenek; ő viszi a fővezéri szerepet. Mellette látjuk Jánost, néhai Amadé nádor megtért fiát, de nem sokat hallunk vitézi tetteiről. Annál inkább kitűnik Mick az Ákosok nemzetségéből; János és Móricz, a Berecz fiai és a Báthoryak ősei a Gutkeled nemzetségből; Elefánti Dezső, nyitrai és pozsonymegyei birtokos az Abák közül. Dezső úr előbb Csák Máténak volt híve, de elszakadván tőle, neje és gyermekei visszahagyásával a királyiak táborába menekült. Csák Máté iszonyú boszút állott a visszamaradt családon a gyermekeket megvakíttatta, anyjokat pedig addig sanyargatta, míg a

tömlöczben kiadta lelkét. Károly király mind végig nagy figyelemmel viseltetett hűségéért ily keményen meglakolt hive iránt és megtette őt Csehvár (ma Szilágy-Cseh) parancsnokának. Azonban e várat csakhamar ostrom alá vették a lázadók. Dezső kirontott az égő erősségből, hogy keresztül vágja magát, de fogságba esett, melyből miután a király megszabadította azzal boszulta meg magát, hogy Valkót, a Bekcs várát Krasznában, azonképen a Loránt fia István dergenei erősségét ostrommal bevette és a király kezére bocsájtotta. Aztán a Lothárfiak ellen intézett támadást, megverte őket és Szilágyot elfoglalta tőlük.

Közben a lázadók összesereglettek és döntő támadásra készültek Debreczeni Dózsa, a vezér ellen, ki a királypárti haddal saját városában, Debreczenben tartózkodott. Szép számmal jelentek meg a király hivei. De a lázadók többen lehettek, mert Dózsa nem igen mert síkra szállani ellenük. Sok bátorításra volt szüksége, míg támadást merészelt. Kenéz pozsonyi nemes Dudvágszeg, a mai Diószeg birtokosa rontott első sorban a lázadóknak a debreczeni mezőn állott sűrű tömegére, követték hasonló vitézséggel a többiek, míg végre futásba keverték az ellenséget. A Kállay család és a Báthoryak ősei itt igen kitüntették magokat. Dózsa ekkor sok foglyot ejtett, tömérdek prédát tett, melyből bőven kedveskedett a királynak, ki szintén feljött Biharba, hogy a váraikba szorult lázadókat fészkeikben kiirtani segítsen. Legelőbb Adorjánt a Berettyó kanyarulatai közt vették ostrom alá. Kopasz nádor maga vezette az elszánt védelmet, melyhez élete fűződött. Károly király 1317 július 1-én Adorján vára alatt keltezi levelét, melyet nem sokára „hatalmas karral elfoglalt”. Elefánti Dezső és a Kállayak hathatósan segítették, Kopasz azonban megmenekült és Súlyomkő várába vette magát.

Súlyomkő a Sebes-Körös völgyén, Élesd mellett, különálló sziklatetőn, szédítő magasságban épült. Kopasz számított rá, hogy bevehetetlen. Károly király a Dobi Dorogokra, a Borsák rokonaira, de egyúttal halálos ellenségeire, Joákim és István urakra bízta, hogy bánjanak el Súlyomkővel és Kopaszszal. A Dorogok szintén tudták, hogy Súlyomkő ostrommal meg nem vehető; tehát a szomszéd hegyormokon, jobbról és balról, Súlyomkővel szemközt két várat rakattak, nem annyira azért, hogy onnét ostromolják, mint inkább, hogy Kopaszt minden oldalról elzárják és kiéheztessék. Kopasz nádor tehát fogva volt saját menhelyén. Már csak abban bizakodhatott, hogy barátai az ostromzárt megtörik és őt a kelepczéből kimentik. Meg is érkezett Majos és ostromolni kezdé a Dorogok két erősségét. Az egyiket, Istvánét nagy erőfeszítéssel sikerült megvennie, de Joákim erősségével nem birt. Kénytelen volt tehát visszavonulni a nélkül, hogy Kopasz sorsán segíthetett volna. Súlyomkőn végre minden eleség elfogyott; Kopasz kényszerült megadni magát; a király törvényt láttatott fölötte és kivégeztette. Osztottak sorsában mások is.

Akközben, míg Kopasz sorsa beteljesedett és azután, a diadalok hosszú sora követte egymást: Dózsa és Mick a lázadókat váraikból egymás után kipörkölték, elfoglalták jószágait, és kipusztították megyéikből. A király ugyanis, a rend visszaállítása végett, megtette Micket a sárosi és ungi ispánt egyúttal zempléni ispánnak, Dózsát, Bihar és Szabolcs ispánját, Szatmár, Szolnok és Kraszna vármegyék királyi biztosának és nyomban reá erdélyi vajdának, minthogy a lázadók, a „tekergős kigyóknál gonoszabbak”, nem egykönnyen adták föl ügyöket, hanem Majos, Petnefia Péter és Bekcs vezérlete alatt Erdélyre vetették magokat, hogy ott Kálán László erdélyi vajdával és fiaival szövetkezve folytassák az ellenállást.

László 1315-ig volt erdélyi vajda; de egyszerre csak azt halljuk, hogy kitették a vajdaságból és helyette a Pok nemzetségbeli Miklóst, a Meggyesaljai Moróczok őseit, ki már régebben viselte e méltóságot, nevezték ki. Erre aztán föltámadt Kálán László ellen minden ellensége és rosszakarója és a király kérésöket szó nélkül teljesítette.

Hogy ily tapasztalat a László és fiai loyálisát nem éppen növelte, könnyen érthető. Részt vettek-e kezdettől fogva a Kopasz lázadásában, erről nincs tudomásunk; inkább nem, mint igen. De annyi kétségtelen, hogy, midőn Majos és társai Erdélyben vonták meg magokat, hogy itt folytassák a küzdelmet, ekkor már László vajda fiai szintén kitűzték a lázadás zászlaját, és atyjok is velök tartott. Károly király az erdélyi lázadás elnyomására Debreczeni

Dózsát, kit 1318 közepén Pok Miklós helyett erdélyi vajdává nevezett ki, és vele a Pécz nembeli Lukácsot, az Ibrányiak őst, küldötte. Dózsa fényes, a debreczeninél is fényesebb győzelmet vett a lázadókon, minek jeléül zászlókat, fegyvereket és foglyokat küldött urának, királyának. De ezzel az erdélyi lázadás, nevezetesen a László vajda fiaié koránt sem volt lezárva. Ennek a nehéz munkának a java Szécsenyi Tamás erdélyi vajdára szállott, ki az 1321. évi ősz közepén, miután Dózsát nádorrá tette a király, már mint erdélyi vajda szerepelt.

Mintegy függelékét képezi a Kopaszféle lázadásnak az Amadéfiak: János, László és Amadé újabb fölkelése. Ezen újabb fölkelésnek okát a következőkben találjuk: Még az öreg Amadé nádor hatalmasul elfoglalta volt a Balog-Semjén nemzetségnek jószágait: Semjént, Napkort, Szent-Mihályt és Guthot. Károly király megtörvén 1312-ben az Amadé nádor fiait Rozgonyánál, a Balog-Semjének jószágait ismételve visszaadatni rendelte. Ugy látszik, bele is helyezkedtek azokba a törvényes birtokosok, de a király védő levele daczára meg-meg kidobták őket belőlök. Miután pedig az Amadéfiak a királylyal kibékéltek, a dolog ideig-óráig abba maradt. Most azonban, hogy a Kopasz lázadása alkalmával kitüntették magokat, a Balog-Semjének igazságos ügyöket Dózsa törvényszéke elé vitték, ki mint bihari és szabolcsi ispán és három vármegye királyi biztosa Szalacson gyűlést tartván, hatalmasul elidegenített javaikat a törvényes birtokosoknak visszaitélte. A király ez ítéletet megerősítette, végrehajtását azonban az Amadéfiak újabb fölkeléssel akarták megakadályozni. De erre nézve nagyon rossz időt választottak, mert Mick ispán ugyan elbánt velök – megvervén hadaikat, megvíván váraikat, elfoglalván birtokaikat. Ők magok, az Amadéfiak Lengyelországba bujdosnak ki, hol atyjok hajdani vendége, az akkor szintén bujdosó Lokietek Ulászló király és fia Kázmér király vendégszeretön fogadta a szerencsétleneket. Ott új hazát találtak, Amadeiaknak hitták magokat, lábatlan fehér sast viseltek czímerökben, és szegény sorsban ugyan, de Dlugosz korában még éltek. Magyarországon azonban, hogy nevök se maradjon, a király szédülatta Amadé várát, Ungvárt pedig elajándékozta.

Hasonlóképen elzüllöttek a többi lázadók is. Petnefia Péternek, e zempléni hatalmasnak a vármegye ispáni székében utódja, az Amadéfiak legyőzője, Mick lett a megrontója, Borkó, Bodrogszeg és Porostyán várakat elfoglalván tőle. Ez utóbbit, melynek romjai a zempléni Dargó hegységben, nem messze Bocskótól, látszanak még, a hozzá tartozó nagy terjedelmű birtokkal együtt a Soós család ősei kapták jutalmul a királytól, míg Koldin nevű jószágát a Csomaközyeknek és Vitkayaknak adta a király. Az Ernei-ivadék, a borsodi Ákosok szintén elpusztultak. Ősi fényes váruk, Diós-Győr, melyben nem is másfél évtized előtt István nádor hasonnevű fia a bajor herczeg leányával ülte lakodalmát, Erzsébet királynő kezére került – alighanem nászadományképpen. A Borsák várait: Adorjánt, Kőrösszeget, Súlyomkőt a király tartotta meg magának, hogy – az akkoriban divatos hasonlattal élve – hatalma sátorának kötelékeit rajtok megerősíthesse. Majosfia Majos és testvére Ellős bujdosásuk közben elpusztultak, ivadékok számkivetésbe költözött, javaik a királyi fiskusra szállottak. Gutkeled Dénes fia pedig a szerb királyhoz menekültek és részt vettek ennek hadjáratában saját hazájok ellen.

Viszont Károly király méltóságokban és javakban bőséges jutalmakkal tüntette ki azokat, kik e veszedelmes lázadásokat leverni segítették. Jellemző azon kedvezése, melylyel Berecz fiainak, a Báthoryak őseinek megengedte, hogy az ecsedi lápon várat építhessenek, kikötván, hogy azt „Hűség”-nek nevezzék. Másrészt azokat, kik hűségére visszatértek, bölcs mérsékléssel kegyelmébe visszafogadta, meghagyván az ország összes biráinak és hatóságainak, hogy a megkegyelmeztetteket „az Amadéfiak, Kopasz és Petnefia Péter idejében elkövetett károkért törvénybe idézni ne merészeljék.” Ilyenek nem kevesen lehettek. Ugy találjuk, hogy egy ízben még Bekét is, a Kopasz nádor öcsét hívének nevezi. Másokért a lengyel királyi pár, ismét másokért Keystut a litvai fejedelem járt közbe; ezek is visszanyerték javaikat.¹

A debreczeni csata és Adorján vára megvétele után Károly király az országos hadnak, melyet fölültetett vala, egy részét Komárom alá rendelte, hogy ez erősséget, melyet, mint tudjuk, vármegyéstül Tamás esztergomi érseknek ajándékozott, helyesebben: oda ígért, visszafoglalja. Komárom ostroma aránylag elég sokáig tartott. A király maga 1317 szeptember első hetében már Komárom közelében tartózkodék. Vele voltak az esztergomi és kalocsai érsekek, a győri és pécsi püspökök, a tárnokmester és országbíró, természetesen dandáraikkal. Leveleit szeptemberben, októberben még Komárom alól keltezi, november 2-án is csak Komáromhoz közel van, míg végre a következő napon már így keltezi: datum in Komarum. E szerint tehát 1317 november 3-ika volna Komárom bevételének napja. Nem sok részletünk van Komárom bevételéről. Emlékezetesebbek, hogy ekkor adta a király Markos mester fiának, azért hogy Visegrádnál s Komáromnál Dancscsal, a zólyomi vármegyeispánnal együtt magokat kitüntették, a lipócmezei Nagy-Palugyát, és ez által a nemes Palugyay család alapját vetette meg.

Mialatt Károly király a következő években Milutin szerb király ellen harcolt és Mácsót visszahódította, az alatt Németujvári Gergely fia András szövetségben a németekkel, – kiket Szép-Frigyes a feszültség miatt, mely közte és Károly közt támadt, ha nem is buzdított, vissza bizony nem tartott, – Győrt és Sopronyt megtámadta, miből könnyen levonhatjuk a következtetést, hogy egy követ fűt a szerbbel. Azonban a Nagymartoni testvérek Pál és Lőrincz a mondott két várost megvédték, sőt a rabló németeket, kik sikertelen kísérletök után az ország határait pusztították, diadalmasan visszaverték.

A Németujváriak, a Hedrik vagy Héder nemzetének Németországból beszakadt s itt szíves fogadtatásban részesült fajzata, nagy hálátlansággal fizetett mindenkinek, a kik vele valaha jót műveltek. Megszítták magokat mások véréből, igaztalanul meggazdagodtak mások keze szorgalmából, hogy mint a legtűrhetlenebb zsarnokok bontsanak törvényt, rendet és igazságot.

Az egész Dunántúl Sopronytól és Téténytől le a Száváig, a Duna és Tisza köze szinte rabszolgája volt e zsarnok szövetségnek. Se püspök, se káptalan, se konvent, se főúr, se nemes, se pór mocczanni se mert vaspálczájuk alatt. Letett minden ember saját akarataról; zsarnokai kényén járt, őket szolgálta mindenki.

Károly király többször vezetett hadat ellenök, épp úgy mint elődei, V. István, IV. László és III. Endre magyar királyok. De mit ért? Ha győzött is, győzelmének gyümölcse maradandó nem volt, mert a szívós Németujváriak a talajból, saját jobbágyaikból, a velök tartó kisebb-nagyobb birtokosokból, a szomszédos osztrák és stájer, horvát és szerb urak segélyéből merítettek kifogyhatatlannak látszó új erőt és hatalmat. Nem volt más menekvés, mint minden úton, módon, rábeszélés, kecségtetés vagy adomány által elpártolásra bírni csatlósait, a hűtlenség tanyáján magán szerezni hiveket a király számára. Ez keserves munkát adott, mert jaj volt annak, a ki föl mert támadni zsarnokai ellen; a Németujváriak boszúja szörnyű volt „árulóikkal” szemben!

Aki az első lépést a Németujváriak, vagyis mint az általunk tárgyalt korban őket nevezték: a Henriciádok hatalma megtörésére megkísérelte, Frà Gentile szent széki követ volt, midőn a pécsi püspöki várat egyházi tekintélye és a pécsi káptalan segítségével elvette Henrik bántól. Jellemző a mód, melylyel a bán e vár birtokába jutott: Miután Pál pécsi püspök meghalt (1302), Henrik bán a püspöki vár parancsnokát alattomosan elfogta és helyébe hívét, Miklós kántor-kanonokot ültetvén, a káptalant arra kényszerítette, hogy e rendelkezését szentesítse, mert ha nem: „Helyezek én a várba olyan szakállas embert, ki – tudom – jól fog kormányozni benneteket!” Viszont Miklós éneklő kanonokot arra kötelezte, hogy valahányszor kívánja, 30–40 vitézzel járuljon dandárjához. Hosszú idő mulván (1309) sikerült Gentilének a várat Miklós kántor kezéből kicsikarnia. Jutalmul ezért a káptalanbeliek azt nyerték Henrik bántól, hogy még öröklött javaiktól is, szölleik és földjeik termésétől

irgalmatlanul megfosztották, házaikból kirekesztették, mindenökből kivetköztették őket és személyök miatt is éjjel-nappal kellett rettegniök.²

S ez még hagyján, mások még rosszabbul jártak. Gersei Nádasdi András fiai: László, a Köcski Sándor süve, és testvére Dénes az elsők közt valának, kik a királpártiakhoz állottak. Németujvári János, akkor az egész gonosz családnak feje, e miatt rájuk szabadította hadnagyát, Vörös Salamont, ki Lászlót a gersei templomban három szolgájával együtt meggyilkolta, a holt tetemet kihurczolta és lefejezte, aztán az uri kastélyra tört, hol Dénes saját és testvére feleségével (a Köcski nővéreivel) és gyermekeikkel, összesen kilenczen bezárkóztak. A rabló rájuk gyújtotta a házat és a szerencsétlenek benne égtek; csak az egyetlen Margitnak, később Magyar Pálnénak sikerült megmenekülnie dajkája gondos jóvoltából. Nem különben jártak az Athinai Abák. Lőrincz mester négy fiának minden jószágát elpusztították a Németujváriak azért, mert a király hűségétől eltávozni nem akartak. Kettő a testvérek közül fogságukba esett és három éven át iszonyú kínokat szenvedtek. Miklóst, az idősebbet meztelen testtel a ló farkához kötötték és hurczoltatták, hogy bőre, husa szétszakadozott. Rezneki Herbort is panaszkodott a királynak, hogy Vörös Salamon lerombolta és föltörte várát, templomát, szüleit megölte s ezenfölül Babonak és Szent-György birtokokra vonatkozó szerzeményes leveleit elrabolta. A zalavári konvent vizsgálatot teljesített ez ügyben és Rezneki Herbort panaszát valónak találta.³

Hogy az ily embertelen eljárás éppen az ellenkezőjét eredményezte annak, mint a mire célzott, magától értetik. Még Bogár István, egy szintén hatalmaskodó és megbízhatatlan somogyi nemes is megutálta a Németujváriakat, kezdett eltávolodni tőlük, és Károly királylyal kacérkodni. De Németujvári János, noha ugyanezen Károly királynak volt főlovász-mestere, Somogy és Tolna vármegyéknek ispánja, nem tartozott azok közé, kik ily fegyelmetlenséget eltűrnek. Döbröközi várnagyával úgy rajta üttetett Bogár István atyafiságán, hogy ő maga is megérezte a verést.⁴

Hasonlóképen jártak mindazok, kik áttértek a király és a korona hűségére. Számok kezdett napról-napra jelentékenyebb és tekintélyesebb lenni.. A nevezettekén kívül megemlítendőek még: Köcski Sándor, úgy tetszik, ugyancsak a Héder nemzetségnek Németujvári ágából, Amadéfia Miklós, az alsó lendvai Bánffyak őse; a spanyol Simon nemzetségből származott Nagymartoniak; az Osl nemzetbeli Lőrincz, a Kanizsai család alapítója; egy másik Lőrincz, kit származása után Tót Lőrincz néven, mint a Kont Miklós nádor atyját ismeri a történelem, a Koppányiak és mások, kiket – magától értetik – testvéreik, rokonaik, barátaik, vitézlő hiveik és szolgálók követtek. Sőt sikerült Károly királynak az imént nevezett Németujvári Miklóst, a „Kakast” is egy időre elvonni hűtelen rokoni közösségétől az által, hogy őt, a királyi lovászok mesterét, még Vas és Zala vármegyék ispánjává tette.

A Dunántúlnak ezen politikai megoszlása nagy hullámokat vert. A szinte egyenlő erejű pártok kölcsönös kegyetlenséggel pusztították egymást.

Amadé fia Miklós, Köcsk Sándor, Osl Lőrincz egyrészt, másrészt Mick az Ákosok nemzetéből és Tót Lőrincz erőt vettek a Henriciádokon. Egymás után bevették Kőszeg, Kabold, Pölöske, Kanizsa, Kaproncza várait és másokat. Megverték őket nyílt mezőn is. Midőn Németujvári András a többi Henriciádokkal a király hivei megfélemlítésére és javaik pusztítására indult, Köcski Sándor hamarjában összeszedett embereivel eléje került a pusztító hadnak és azt Szalafőnél kemény ütközet után viasztörítette. A szalafői vereség igen súlyos lehetett és nagy szorultságba hozhatta a Németujváriakat, minthogy megkeresték német cimboráikat is, hogy segítségükre siessenek. Jöttek is, mint mindig, ha a magyarság megrövidítése forgott a kockán, a „kevély” pánczélos vitézek nem csekély számmal. Hanem Károly király eljök küldötte három dunántúli hadnagyát, kik a német vitézséget is megcsúfolták, számosakat fogtak el a vasas németek közül, névszerint hat főembert, kiket a királynak bemutattak.⁵

Tótországban Mick a pölöskei Eördög család őse mellett, kitüntek Tót Lőrincz és rokonai is. Volt rá okuk elég. A Német-Ujváriak tömérdek kárt tettek Tótékban. Jóságukat a végsőig tönkre tették, a kiket közülök elfogtak, vasra verték, pelengérre állították, csúfot üztek belőle, megbénították, meg is ölték. Közel voltak ahhoz, hogy teljesen elpusztuljanak. Ugy tetszik azonban, hogy valamint Osl (Kanizsai) Lőrincz, úgy ők se maradtak ellenségeik adósai. Első sorban nem Lőrincz ur, ki – nincs kétség benne – országra szóló vitézsége által érdemelte meg, hogy Károly király főzászlótartójává nevezte ki; oly kitüntetés, melyre példát alig tudunk. De Károly király kénytelen volt egyszersmind ráparancsolni az ország összes biráira: a nádorra, alnádorra, szlavón bánra, az országbiróra és helyetteseikre, a vármegyeispánokra, alispánokra és szolgabírákra, hogy Lőrincz, testvérei, unokatestvérei és minden maradékok fölött törvényt látni ne merészeljenek; hanem ha kinek panasa van ellenök, az a királyi fölség előtt kereskedjék.

Visszatérve a Németujváriakhoz, mindannak daczára, hogy egy teljes évtizedig tartott velök a küzdelem, teljesen leverni nem lehetett őket. Végre annyi sikerült Köcski Sándor bölcsességének, hogy „megpuhította” Jánost, a lázadók fejét, és arra birta, hogy négy várát: Sárvárt, Német-Ujvárt, az alsó és felső kőszegi várat kiadta és a korona hűségére tért. Károly király megkegyelmezett nemcsak neki, hanem czinkostársainak is, és feledést rendelt a multakra. A Németujváriak azonban nem feledtek. Találkozunk még velök a honárulásnak általok kiválóan művelt terén.

Ellenben nem találkozunk többé Csák Mátéval, ki 1321 márczius 18-án meghalt. Életének vége felé keveset hallunk felőle, úgy hogy régibb történetíróink halálát épen ezért 1318-ra tették. Ugy látszik, beletörődött öregségére a dolgok új folyásába és valami modus vivendi jött közte és a király közt létre. Erre mutat, hogy Máté több eddigi csatlósa, sőt egyik legbizalmasabb embere, főbirája: Bogárfia Márton visszatért a király hűségére a nélkül, hogy e miatt bántódása lett volna Máté ur részéről. A király Bogárfia Mártont ujjal kedvelt hívének nevezte, megerősítette pozsonymegyei birtokaiban, kinevezte Szilágymegye főispánjává, megjutalmazta újabb jószolgálatait, sőt kedvezését átvitte fiára is. Viszont nem halljuk, hogy Csák Máté boszút állott volna Márton mester elpártolása miatt, pedig hasonló esetekben a boszúállás nagyon divatozott; Csák Máténak módjában is állott Márton mesteren boszút állania, mert birtokai keze ügyében estek. De Károly király sem említi Márton mester érdemei közt, hogy kárt szenvedett volna akkor, mikor hűségére tért, noha mindkettőre példákban nem szűkölködünk. Ebből az vonható le, hogy alighanem a status quo alapján történt a talán csak hallgatóságos rendezkedés; minthogy 1318 augusztus 9-én és november 11-én is Csák Mátét Esztergomban, a keresztések conventjében találjuk, hogy kedvelt emberének, László fia Gyula lévai várnagynak, a Tapolcsányiak ősenek Kis-Tapolcsányt fölvallja. Alig hűnyta be azonban Csák Máté szemeit, Amadéfia Miklós soproni ispán, be se várva a király megérkeztét, bevonult a Mátyus földjére és négy várát: Apponyt, Bajmóczot, Privigyét és Groghot (?) földadásra birta. Károly király nagy érdemül tudja be jeles tettét kedvelt hívének, mert e gyors és merész kezdemény következtében a többi várnagyok is elvesztvén önbizalmukat, a király kegyébe kéredzkedtek, kinek ekként sikerült a Máté hagyatékát könnyű szerrel átvennie. Az imént említett Tapolcsányi Gyula is föladta Lévát. A király Málást és a bakabányai ezüst bányákat adta immár hívének, „visszaidésvén emlékeztetébe hűségének engedelmes és kitűnő szolgálatait.” Hanem Trencsény vára, melybe az engesztelhetetlen kétségbeesett csapata vette be magát, nem adta meg magát oly könnyen. Károly király személyesen sietett a vár alá, és sok vitézét látta nemcsak kitüntetni magát, de el is esni, míg bevehette. Trencsény vármegye ispánságát aztán tárnokmesterére, Nekcsei Sándor fiára, a hasonló roszgonyi hős bátyjára, Demeterre bízta.

És „az igazság úgy követelvén, hogy a királyi fölség érdemes alattvalóit és hiveit kegyesen megjutalmazza, a hűtleneket pedig szigorúan megbüntesse, mert ekként áll helyre a jó rend és magasztaltatik a király fönsége,” mint az akkori királyi adományos levelek

bevezetései különböző változatokban biztosítanak: Károly király fejedelmi bőkezűséggel jutalmazta meg bátor hiveit, kik őt a lázadók leverésében vérök hullásával segítették, s így megalapította az új aristocratiát támaszául trónjának, melyen – mondja ő maga – immár „levervén hűtleneink minden támadását és teljes hatalommal kormányozván az ország minden részében, szerencsésen elnökölünk.”⁶

A Záhok előkelő és régi nemzetség valának. Habár az első Záhót vagyis Zachariást, kitől a nemzetség magát elnevezte, nem ismerjük, nemzetének története hiányos adataink szerint is fölér a XIII. század elejeig. Nem egy közülök országos főméltóságot viselt: Bors fia Miklós (1221–1233) mint nádor és sopronmegyei főispán, Albős fia Konrád (1240–1269) mint a királyasszony főpinczemestere és győri vármegye ispán, Jób (1252–1279) mint pécsi püspök és Mosonmegye ispánja fordul elő. Ezen Jób a Záh nemzetbeli Záh fia Feliciánnak, a kiről most szó van, volt nagybátyja. A nemzetség – úgy tetszik – két főágra szakadt; az egyik főleg Nógrádban volt birtokos, a másik a Dunán túl, Tolnában, Somogyban, Baranyában. Felicián a nógrádi ághoz tartozott, és mivel Nógrád nagy részint Csák Mátéval tartott, őt is a volt nádor táborában találjuk, a hol előkelő állást foglalt el, ha nem volt is Máté nádora, mivelhogy némely történetírónk ez állítása, mintha Felicián Máté nádora volt volna, a kútfők téves értelmezésén alapul.

Felicián, korának neveltje, vitéz, büszke és heves férfiú volt; csakhogy vitézsége – ezt a durva pártviszályok idejében csodálni nem lehet – nem egyszer az embertelenségig sülyedt, büszkesége pedig a féktelen dölyfösségig, hevessege szinte az örvöngésig ragadta. Midőn Csák Máté hadnagyait az esztergomi érsek javai ellen küldötte, a Fulcián, helyesebben: Felicián, ki Szerdahelyt templomostul porrá égette, valószínűleg Záhunk; ugyanő, ki Károly király hívását, hogy térjen át hozzá, kevélyen füle mögé bocsájtotta. Utóbb mégis áttért; és a király mindenképpen megbecsülte új hívét, ki viszont ura kedvében járt. A király szabad járást engedett neki palotájában, hol leánya Klára a királyné oldalán, mint ennek kedves udvari hölgye, szolgált.

A szörnyű merényletet, mely az ő szerencsétlen nevéhez fűződik, legrégibb és leghitelesebb kútfőink így adják elő: 1330 évi április hava 17-én délben Károly király, Erzsébet királyné és két kis magzatjok, a négy éves Lajos és három éves Endre herczegek nevelőikkel: Gyulafia Knézicsi Miklóssal a Tapolcsányiak ösével és Druget János nádorfia Miklóssal, a későbbi országbíróval ebédnél ülnek vala visegrád-váraljai királyi palotájokban. A királyné főétekfogója, Szécsenyi Tamás fia Miklós, köznéven Kónya mester távollétében, annak helyettese, a mai Zemplénmegyével egyesült patakmegyei Sándor fia János, az Abáktól származott Méhi család alapítója, egy jó indulatu ifju volt a felügyelő. Ebéd közben belopódzott az étkezőbe a már koros és őszbe csavarodott Felicián, és egy óvatlan perczben, kirántván élesre csiszolt kardját, mintha veszett volna, dühösen a király fejének sújtott. A király védelmére fölemelte ugyan jobb karját, ez erősen meg is sérült, de a súlyos csapást nem birta fejéről elhárítani, mely valószínűleg ketté hasította volna koponyáját, ha a királyné jobb kezét fejére nem teszi vala. Így a kard a királyné keze fejét érte s annak négy ujját levágta, úgy hogy azok, csak hüvelyk ujjá maradván meg, menten lehullattak. Képzeltető, hogy a királyné legott elalélt, a király pedig az asztal alá bukott. Felicián tehát azt hihette, hogy végzett a királylyal és a királyi herczegek ellen fordult, hogy azokat is megölje. Ezeket azonban nevelőik, habár halálos sebeket kaptak, öntestökkel védelmezték meg, csak Lajos tincsből vágott le egy csomót a dühöngő. Ekközben Sándorfia János, az étekfogó rárohant a vérengzőre és két kézre fogott törével a nyaka és jobb válla közt mély szúrást ejtett rajta, melylyel egyuttal a földre rántotta; a zajra beszaladt fegyveresek pedig összekaszabolták, úgy hogy emberi alakja nem maradt. Fejét aztán Budára, kezeit, lábait más-más városba küldötték, hogy rettentő például a város kapuira szögezzék. Felicián hasonnevű növendék fia és egyik hű szolgája, kik a királyi palota körül settenkedének, hogy, ha a merénylet sikerül, szükség esetén segédkezzenek, ha nem sikerülne, gyors paripáikon menekülhessenek, nem kerülhették

el veszedelmöket. Elfogták és lófarkon végig hurczolták őket az utcák kövezetén, míg minden húsok lehullott, melyet az ebek faltak föl. Klárát, ezt a „gyönyörű szűzet” is erőszakkal kivonszolták a királyi udvarból, leszelték orrát és ajkait, hogy minden foga kifehérlött, levágták négy-négy újját mindegyik kezén, hogy csak két hüvelyke maradt meg, a nyomorult, félig holt teremtetést egy gebére ültették, városról-városra czipelték, és arra kényszerítették, hogy kiáltssa: „Igy jár, ki hűtlen királyához!” Felicián idősebb leányának pedig, Sebe asszonynak, Palásti Kopaj, a Bors ispán fia feleségének, Becsei Imre lévai várnagy vétette fejét, míg férje három testvérével együtt fölakasztatott, mert mind a négyen a király vérének Záh Felicián által történt ontásában és a királyné kezének csonkításában részeseknek találtattak, ezen felül nyilvános latorság bűnében elmarasztaltattak. Gyermekeiket a keresztes vitézek irgalomból mentették meg, egy tengeri szigetre vivén őket, hogy soha többé ne lássák hazájokat.

Igy hazai egykorú hiteles kútfőink, melyek egy szót sem említenek arról, mintha a merényletnek oka Klára gyalázatában volna keresendő. De sőt az egykorú külföldi korirók, kiknek semmi okuk se volna a hallgatásra, úgymint a nagy tekintélyű königsali apát, a jól értesült Neuenbergi Mátyás, Madiusfia Mikás és Udinei János sem tudnak semmit ama verzióról; azonképpen Ransanus Péter rövid krónikájában és a müncheni krónikában is hiába keressük azt. Pedig megjegyzendő, miszerint Neuenbergi Mátyás nem hogy kedvezett volna a magyaroknak, ellenkezőleg Károly királyt Albert római király fiai, az osztrák hercegek iránt hálátlansággal vádolja.

Az első, ki szegény Klára nevét bele keverte a visegrádi hallatlan merényletbe, egy olasz névtelen, ki azon alkalomból, hogy Erzsébet özvegy magyar királyné 1344-ben Rómába zarándokolt, említi, hogy a királynénak jobb kezén négy ujja felében hiányzik, minthogy azokat Felicián nevű magyar főúr levágta. A történet – úgymond – ekképpen esett meg: Feliciánnak volt egy leánya, Erzsébet (így), ki a királyné udvari szolgálatában állott. A királyné öcsce a királyné segítségével meggyalázta a leányt. Eljött az idő, hogy atyja a szolgálatból visszavegye, mondván: férjhez adja. Erzsébet viszonzá: nem illik, hogy férje legyen annak, kinek becsülete a király árnyékában elveszett. Hallván ezt Felicián, fölháborodott. Szót sem szólt. Ifjú lovag fiával azonnal a királyhoz indult, hogy beszéljen vele. A király táborban volt. Felicián tehát a táborba ment és csöndesen végig lépkedett rajta, a király védelmére emelt sánczokon áthatol és a király sátorához közelít. Itt egy szerzetessel, a király gyónatójával találkozik, térdre borul előtte és meggyónik mondván: „Én legközelebb a világ legjobb lovagjával fogok végezni egy ügyet, melyben két férfiút fenyeget a veszély. Oldozz föl!” A szerzetes nem értette őt. Bezárta ajtaját, keresztet vetvén elmondá a Misererét, és a gyónót feloldotta az alól, mit ő nem értett meg. Ekközben az örök megvitték Felicián megérkezésének hírét a királynak. A király asztalnál ült a királynéval és fiával Lajossal, a mostani királylyal, ki még gyermek vala. Éppen ebédelt. Feliciánnak engedelmet adott belépni. Felicián az engedélyre így szólt fiához: „Várj itt, ne jöjj be velem. Ha zajt hallasz, vágtsd el, lovad jól fog vinni.” Felicián erre belépett. Látván őt a király, így kiáltott felé: „Megtaláltad, bolond, Csehországban a fegyvert, tudniillik azon aczélt, melyet nekem ígértél?” Felicián válaszolá: „Nem; de magát a kardot meglelem. Óhajtod-e, hogy azon aczélnak, melyet találni fogok, ilyen pengéje legyen, mint itt az enyémnek?” Ezt mondván fölemelé kardját két lábra a király feje fölé. A király megtekintendő a fegyver pengéjét fölpillant, és ekkor Felicián lebocsájtván kardját sujtott. A vágás a király fejét már két felé hasítandó volt, és a király megijedvén, megborzadván az asztal alá bújt, a királyné pedig kezével fogta föl a csapást. Az aczél ekkor vágta le a királyné négy újját, melyek nyomban a földre hullottak. E hirtelen eset fölött nagy zaj keletkezett. A királyt kiszolgáló fiak késeikkel döfték le Feliciánt. Erre fia után iramodtak és ezt is megölték. Atya és fiu egy pillanatban haltak meg Erzsébet nyelve miatt.”⁷

A másik, ki a gyanút csak érinti, mint „mondják”-ot, Mügeln Henrik, egy polgári származású német hegedűs, ki – úgy tetszik – járt Magyarországon is, aztán hosszú ideig IV. Károly császár udvarában tartózkodván, egy rimes magyar krónikát ajánlott Rudolf osztrák hercegnek. († 1365). A császár irigykedő országában, hol nem mindig beszéltek tisztelettel az özvegy magyar királynéről, megereszthette gyanúsító nyelvét.

A harmadik Dlugosz, a nagynevű lengyel történetíró, ki nagy történeti műve írásához nem fogott 1455 előtt, meghalt pedig 1480-ban; tehát 130–140 esztendővel az esemény után irt. Miután magyar kútfők után elbeszélte Záh merénylete lefolyását, és a maga tudomásából tévesen hozzá tette, hogy az Amadéfiak, kiket Záh ivadékának vélt, ekkor eljöttek Lengyelországba, hozzá fűzi: Vannak azonban, kik állítják, hogy Felicián azért dühödött fel oly nagyon, minthogy leányát Klárát, Erzsébet királyné öccsének, Kázmérnak kiszolgáltatta, vagy legalább úgy tett, mintha nem törődne a dologgal. Kázmér herceg ugyanis az időben Magyarországon tartózkodván, beleszeretett a szép Záh leányba, és betegnek tetette magát, pedig csak a szerelem betegje volt. Ekkor küldötte vagy vitte volna a királyné Klárát Kázmérhoz.

A negyedik Bonfin († Budán, 1503), úgy mint Müglin, csak futólag említi Kázmér és Klára esetét, a nélkül azonban hogy a királyné részességét érintené. Ellenben Istvánffy Miklós († 1615), a jeles magyar történész, a hagyományra és hegedűsök énekére hivatkozva, a visegrádi catastrophát szintén Erzsébet királyné vétkes közbenjárásának tulajdonítja. Szerinte advent idején (1329 december havában) Klarával együtt a templomba menvén, a leányt visszaküldé olvasójáért, melyet honn feledt; ez alkalommal esett meg a baj. És miután Klára 1330 januárius 1-én megvallá gyalázatát atyjának, ez sarkalta a mélyen sértett szülőt a vad boszuállásra.

Vizsgáljuk kissé e történeti hagyományt, mely a merénylet után elég hamar keletkezett, szétágazott és mind e napig tartja magát. Legelőbb fölünik, hogy a részletek mind a három verzióban eltérők; másképpen adja azokat elő az olasz, másképpen a lengyel, másképpen a magyar, a mi természetesen a „mende-monda” hitelét nem emeli. Ha a magyart elemezzük, mint a mely keletkezésénél fogva leginkább igényelheti a hitelességet, szembe ötlük a nagy idő, mely a gyalázatos tett állítólagos elkövetése és megboszulása közt elfolyt. Teljes négy hónapig marad még a monda Klárája a királyné udvarában, hol az erénynek nincs védelme. Nem fél, hogy következmények jelentkeznek? nem süti ki szemét a szégyen? nem hallja, mit suttognak körül? Ő nem mozdul; maig is ott ülne, ha a felbőszült udvari csöcselék ki nem vonszolta volna. De nem; ő kötelességének tartotta atyjának baját elpanaszolni; hanem ez a kevély és heves ember negyedfél hónapig türtőztette magát. Leányát nemhogy elvinné a veszedelmes tanyáról, bedugná valamely klastromba, vagy adná férjhez mielőbb az elsőnek, a ki kéri. Nincs tisztában magával, mit tegyen? Vagy csak negyedfél hónap mulván szállja meg a düh? Vagy mint az alávaló bravo számít és a legkedvezőbb alkalmat lesi? A legnagyobb nehézséget pedig Erzsébet királyné jelleme okozza. Jellemének fő vonásai: az istenfélelem, a családi tiszta élet, az óvatos gond mocsoktalan hirnévére és az erély. Hatvan évig ült a magyar királynék székén és jellemének e vonásai megvallották magokat. Pedig ezek nem engedik, hogy feltegyük a királynéban a dolust, melyet a hagyomány reá fogott. Záh Felicián is, kit kútfőink következetesen lovagnak, vitéznek címeznek, nem tudta volna, mi a kötelessége: fölkeresni a „vétkes” Kázmért és számon kérni tőle leánya becsületét? Nem kell felednünk, hogy a daliás korban játszik történetünk.

De valamely oka csak volt e catastrophának, ha csak föl nem tesszük, hogy Felicián beszámíthatatlan állapotban követte el tettét. Kutassuk ez okot.

Károly király Záh ügye fölött nem akart, mint az ország legfőbb birája, önmaga itélni. Összehívatta az országgyűlést, az ország főurait, főnemeseit és nemeseit: hadd ítéljenek ezek. A főpapok a vértörvényszékké alakult országos gyűlésen részt nem vehettek, minthogy ezt a kánoni szabályok tiltják. De a világiak közül megjelent az ország színe-java, köztök

mindazok, kiket a honmentő hazafiak érdeme megilletett. Jelen voltak Drugeth János nádor, Szécsenyi Tamás erdélyi vajda, Mick szlavón bán, Logret fia János mácsói bán a Szentemágocs nemzetségből, Lipóczi és Nekcsei Demeter királyi tárnokmester, Nagymartoni Pál országbíró, Losonczy (?) Dezső a királyné udvarbírája, Druget Vilmos szepesi gróf, Baboneg János a királyné tárnokmestere, Dancs a zólyomi ispán, János budai kapitány és mosonyi ispán, Szécsi Dénes a királyi étekfogók mestere, Treutel Miklós pozsonyi ispán, Lendvai Miklós zalai ispán, az öreg Lack a székelyek ispánja, fia István a királyi lovászok mestere, Szécsi Pósa, Ostfi Domokos, Futaki Dénes, Becsei Imre ispánok és számosan mások. A király ezen, törvényszékké alakult országos gyűlés elé terjesztette panaszát; fölmutatta saját súlyosan sebzett karját, a maga, a királyné és két fiacskája véres ruháit, a királyné levágott négy újját, a gyermekek leszabdalt tincseit, és törvényes elégtételt követelt. A gyűlés napokig tanácskozott, mígnem „érett megfontolás után” 1330 május 15-én ítéletet hozott.

A hosszas üléseket és tanácskozásokat az okozhatta, hogy a bírák nem voltak tisztában Felicián lélekállapotával és tettének minősítésével. Kitűnik ez az ítéletnek mintegy kettős indokolásából. A bírák egy része „vérszomjas örültség”-nek minősítette Záh lélekállapotát és magyarázta azzal, hogy Felicián gyermekségétől öregségeig számtalan embernek, rokonainak és földijeinek gyilkolásában gyakorolta magát és lelte örömét, a miért nem egyszer, de százszor megérdemelte volna a halált, el is vette volna büntetését, ha a királyi főség meg nem védelmezi – saját veszedelmére, mert mentül inkább emelkedett a király kegyében, annál vérengzőbb lett, az ártatlanok vérént ontotta, és mivel még ez sem volt képes olthatatlan vérszomját enyhíteni, végre a királyi szent vér után leledzett. Mások közönséges gonosztévőnek mondták őt, kiből a ravaszságtól kezdve minden gonoszság tanyát ütött. A király gonoszságait tovább nem tűrhetvén, viselt méltóságának megfosztásával akarta büntetni és zabolázni, pedig jobb leendett, ha fejvesztésre ítéli. Hogy meg akarták őt alázni, ez dühítette föl annyira, mígnem megfélemlítve minden eddig élvezett jótéteményekről, róka módra belopódzott a király házába, hogy a királyon és családján megboszulja magát. Végre a kétféle nézetet egyezteték és ítélték, mint következők: A Záh nemzetség egyenes ivadékaik harmadízigen, azonképpen Felicián nővérei és leányai gyermekei kiirtatnak; a nemzetség többi tagja javait vesztí és szolgaságra aláztatik; Felicián vejeinek testvérei és sógorai, ha nem volt előzetes tudomásuk a merényletről, személyökben és javaikban bántatlanok maradnak, de a király és a főurak udvarából kirekesztetnek; ellenben ha nekik vagy bárkinek másnak a merényletben segítséggel, tanácsccsal vagy kedvezéssel részök volt, törvényes úton fej- és jószágvesztésre ítélandók.

E vad és igaztalan ítéletét az országos törvényszék királya iránti nagy szeretetével és annak nagy érdemeivel indokolta, mint a ki a nyomoruságba döntött, uratlan hazát a zsarnokok hatalmából kiragadta, szabadságában megtartotta, megoltalmazta és az *országok királynéja* rangjára emelte. Igaz, Magyarországon a nemzedékeken át dühöngő versengések és zavarok közben az erkölcsök annyira megvadultak, az emberi élet oly keveset ért, hogy a gyilkosságokat számba se vették. Azóta, hogy Károly király az országba jött, szinte haláláig élete soha se volt biztonságban; egyik gyilkos merény a másikat követte, s így nem lehet csodálni, ha a király folytonosan izgatott lelke az ítéletben kifejezett szertelenséget tűrte; helyeselte, sőt talán kihívta. A nemzet atyái, az ország regenerátorai szükségesnek találták e kegyetlen bosszút, mely a lázadások és fölkelések hosszú sorát vérbe fullasztotta s egy félszázadra elnémitotta; de a nemzet józan helyeslésével az nem találkozott. És habár a Záhokon a drákói ítéletet nagyrészt végrehajtották, Somogy vármegye az országbíró ellenében, ki a Záhok egyik ivadékát, Berekfalvi Zopa Pált jószágvesztésre és földönfutásra kárhóztatta, ezt életében és ősi javai birtokában megtartotta. A Zopák túl is éltek az Anjoukat Magyarországon.

Épen e boldogtalan vérboszúnak, mely nem engesztelt, ellenkezőleg méltatlankodást keltett, tulajdonitom Záh Klára mondájának keletkezését és alakulását. A népköltészet tette az

ősz atyát a szülői szeretet hőseül és a mindig bujálkodó zsarnokság áldozatául. Azonban a történeti kritika már Pray György korában nem látott mást Záh Feliciánban, mint egyet azon önkénykedő urak közül, kik az ország javait hatalmasul eltulajdonították, midőn pedig azokat jogos birtokosuk visszafoglalta, megrövidítve, megcsalatra érezték magokat, és döllyfős szenvedélyökben boszút forraltak.

21. „Trencsényi Csák Máté,” 136–147. – „László Erdélyi vajda,” 476, és köv. I.
22. L. „Viszály a pécsi káptalanban” című közleményemet. (Tört. Tár, 1879.)
23. L. „Nemes Magyar Pálné asszony” című értekezésemet. (Kath. Szemle, 1889.)
24. „Bogár István és Bogár fia Márton. Képek a XIV. századból.” (Századok, 1890.)
25. L. „Köcski Sándor” című értekezésemet. (Századok, 1888).
26. „Trencsényi Csák Máté”, 156. és köv. II.”
27. Rényi R. fordítása a nápolyi tájszólással írott eredetiből.
28. Dubnici Krón. (Florianus, Fontes III, 120.) Bécsi Képes Krón. (Ugyanott, II. 239.) Math. Nuewenberg (Boehmer, Fontes IV. 137.) Michae Madii Hist. (Schwandtner. III. 653.) Udinei János (Florianus, Fontes III. 244.) Ransanus (U. o. IV. 225.) Münchener Krón. (U. o. III. 249.) Chron. Aulae Regiae (ed. Loserth, 473.) Muratori, Antiquitates. III. Muglen (ap. Podhradszky: Chron. Budense, 244.) Długosz, Hist. Polon. (IX. 1004.) Bonfin, d. II. t. I. Fejér, CD. VIII./III. 420. 427, VIII./V. 492. Pray, Hist. regum Hung. II. 37. stb.

I. FEJEZET.

Zára és Velence. Horvát-dalmát zavarok.

Zára föllázad a velencei uraság ellen és a magyar királynak meghódol. Mladen bán ügyetlensége. Dalmasius, a katalánok vezérének ravaszsága. Zára ismét visszakerül Velenczéhez. A szlavón zsarnokok. A dalmát városok zaklatása. I. Károly király sikertelen hadjárata a szlavón urak ellen. A dalmát városok közül többen Velence oltalma alá menekültek. Mladen horvát és bosnya bán bukása. A magyar bánok kormánya. Az összes dalmát városok Velenczéhez pártolnak.

A MAGYAR TRÓN megerősödése jótékony hatással kecsegtette a magyar korona alá tartozott városokat is Dalmáciában.

A tengerparti városok közt Zára, Ragusa után a második helyet foglalta el. A magyar király uralma alatt igen jól érezte magát. Megfizette adóját a királynak, mely a kapujában szedett vám két harmadából állott, a harmadik harmad valószínűleg a grófot illette, kit a király nevezett ki, hogy őt képviselje, nevében ítéljen a főben járó ügyekben, míg a város szabadon választotta podestáját és egyéb elöljáróit, élt jólétben és szabadságban saját szokásai szerint a magyar király oltalma alatt.

Csakhowy a magyar király oltalma nem volt mindig elégséges. A dalmát városok kétlaki életet éltek: lakosaik felerészben a tenger, felerészben szárazföldi fekvőségeik után szedték jövedelmeiket. Magokat megvédelmezni nem voltak elég erősek; a szárazon a horvátok beütései elől megvédte őket ugyan a magyar király bánja; hanem a magyar királynak nem voltak gályái, hogy a tengeri hatalmak, nevezetesen Adria mátkája, Velence ellen is megvéddesse. Ezért Zára Velence oltalmát sem utasította vissza, melyet ez jóformán reá erőszakolt. Mert Zára becses volt Velenczére. Az adriai tengernek egyik legjobb kikötője lévén, a velencei kereskedelemnek fontos állomása vala. Innét indultak ki a velencei árúk a szomszéd horvát, tót, szerb, bosnya, bolgár és oláh, sőt magyar vidékekre, honnét búsás hasznót húztak a velencei nagy kereskedők, kik mellett a záraiak csak szatócskodtak, és ha nem is sanyarogtak, a tehetetlen irigység emésztette őket. Innét van, hogy Zára annyiszor föllázadt a velencei védnökség ellen, melynek „súlyos igáját” mindenkép lerázni iparkodott nyakáról.

Midőn I. Károly király a magyar trónt elfoglalá, úgy találta, hogy II. Endre király, Szent-Erzsébet atyja, a szent földre szándékozván zárandokolni, hétezer márka ezüstért Zárát Velenczének lekötötte. De Zára régen megszűnt magától zálog lenni, minthogy időközben a város jövedelmeiből a magyar király számára összegyűlt tizennyolcezer márka ezüstöt Velence, feltörvén a város pénztárát, magához vette. A dolgok ez állásáról Károly király annyira meg volt győződve, hogy megkérte a pápát, hagyná meg Velenczének, miszerint engedje vissza Zárát a magyar koronának, az elvitt pénz többletét pedig térítse meg.

Velence a főtebbieket kereken letagadta: Zárát soha se kapta pénzért zálogba, se pénztárt föl nem tört, se pénzt el nem sikkasztott. Zárát ember emlékezetet meghaladó idő – vagyis, mint hiteles történeti följegyzéseiben írva látja, (1311-ben) már szinte 319 esztendő – óta teljes joggal és joghatósággal bírja, a mint azt IV. Béla magyar király is 1244-ben kelt jeles alakú levelével megismerte. A magyar királynak csak annyi joga van e városhoz, hogy a zárai kapuban szedetni szokott vám kétharmada őt illeti. A velencei uraság a magyar király e jogát mindig tiszteletben tartotta; Zarával pedig oly kegyesen és édesdeden bánt, hogy lakói mindenben bővelkednek és csodálatosan gyarapszanak.

Azonban a háládatlan Zára ennyi szeretet iránt nemcsak érzéketlen maradt, hanem 1311 márczius havában a velencei uraság ellen föllázadt, oly ügyesen és váratlanul, hogy grófja, Morosini Mihály, barátsuhában alig menekülhetett, míg tanácsosait Giustiniani Jánost és Dandolo Márkot elfogták és börtönbe vetették.

A fölkelés időpontja jól volt megválasztva.

Velence igazságtalan háborúba keveredett Ferrara végett, a miért a pápa 1309-ben kiközösítette. Soha se fogott egyházi átok hatásosabban ennél. Angliában lefoglalták a kiközösítettek árúit, kifosztották árúházaikat és megrabolták utazóikat; Franciaországban a velencei kereskedők portékáit, melyeket a vásárookra hoztak, a kormány elkobozta; még rosszabbul jártak Olaszországban, nevezetesen Romagnában, Calabriában, Toscanában és Genovában, hol a velencei név régóta gyűlölet tárgya volt. Itt nemcsak javaiktól fosztották meg és (rabszolgául eladván őket) szabadságoktól, hanem életöktől is. Velence, melyet fekvése is elkülönít Európától, e rendszabály következtében a belpoklosok szigetéhez hasonlított, melyet senki el nem hagyhat, senki meg nem közelíthet. Hozzá járult, hogy a teljes üzletelenség, munkahiány, éhség és vallási vigasztalatlanság méltán fölháborította a lakosságot a plutokrata, csökönyös kormány ellen. Három nemes család: a Querinie, Participazzok és Tiepolok állottak a democrata mozgalom élére; a Szent-Márk terén vívták véres csatáikat az egymás ellen lázadt polgárok, mígnem hosszú öldöklés után ismét csak a szűk keblű kormány győzött, mely ez alkalomból keletkezett rendőri bizottsága, a tizek tanácsa által folytatta a boszúállás művét.

Ezt az időpontot használták föl a záraiak, hogy magukat a gyűlölt velencei uralomtól függetlenítsék – úgy látszik Subiæ Pál bánnak tanácsával, ki a velencei Tiepolókkal sógorságot tartván, nem csupán ezek leveretését, de kivált azt tűrhette nehezen, hogy, míg családja az összes dalmát városok élén állott, Zárától távol kellett magát tartania. Zára tehát legott megválasztotta Pál bán fiát Mladen bánt ispánjának, mihelyt lázadásának első ténye sikerült.

De Velenczét nem törte meg annyira szerencsétlensége, hogy egykedvűen tűrte volna Zára lázadását. Hírét vevén fölkelésének, három kormánybiztos parancsa alatt hajóhadat küldött ellene, mely horgonyt vetvén Zára előtt, ezt a tenger felől elzárta és lakosait nyugtalanította. Pál bán, kinek gályái nem voltak, s így tehetetlen volt a velenceiek ellenében, V. Kelemen pápához fordult. Levelében ékesen kifejtette, hogy a hű záraiak engedelmeskedni óhajtván az egyház parancsainak, elszakadtak Velenczétől; kéri tehát ő szentségét, ótalmazza meg hiveit az ádáz velenceiek ellen, kiket Ferraránál levert, nehogy az istentelenek győzelmet vegyenek az engedelmesség fiai fölött. (1311 június 13.) Egyuttal utasította a záraiakat, küldjenek követséget urokhöz, a magyar királyhoz és mutassák be neki hódolatukat.

A záraiak Belgrád közelében, október elején találták I. Károly királyt, kinek minthogy egész uralkodásán veres fonálként végig vonul az igyekezet, hogy az ország hátárait, a hozzá kapcsolt részeket és ezekre vonatkozó jogait épségben föntartsa vagy visszahódítsa, kegyesen fogadván őket, megerősítette III. Béla királytól nyert szabadalmaikat, nevezetesen: hogy podestájokul (rector civitatis) azt választhassák, aki nekik tetszik, és a bán ne ítélhessen fölöttük. Ugyanekkor ő is levelet intézett a pápához, melyben jelenté, hogy Zára, mely Magyarországhoz tartozik, de Velence sok ideig elfoglalva tartotta, minden hűséggel visszatért a magyar koronához, a miért a velenceiek körülvették tengeri hajókkal, jogai és javai élvezetében háborítják. Esedezik tehát ő szentségének, parancsolja meg szigorúan Velenczének, hogy a mondott zaklatásoktól óvakodjék és térítse meg, a mit elvett.

Még előbb kellett történnie, hogy Károly király ez ügyben egyenesen a velencei dogéhoz fordult; levelet irt hozzá, melyben arra kérte, ne károsítsa Zárá. Hanem Velenczében ügyet se vetettek a magyar király levelére. Hasonlóképpen járt a királynak Velenczéhez intézett második megkeresése. Ekkor megindult a harmadik levél, melyben Károly király kemény fenyegetéssel óvta Velenczét Zára bántalmazásától. Vajon az érdes hang, melyet Károly használni jónak látott, vagy talán a pápa intése tette meg hatását: a signoria készletlenül látta magát nemcsak udvarias választ, de Grimani Miklós előkelő nemes személyében követet is küldeni a magyar királyhoz. Mentegette hanyagságát; aztán előadta a már ismert alakban

jogát Zárára nézve és folyton hangoztatta nagy szeretetét, mély tiszteletét, melylyel a magyar király iránt viseltetik. Grimanit is intette, hogy feleselésbe ne bocsátkozzék, hanem csak fölvilágosítást adjon, ha úgy kívánnák. (1311 november 12.)

Mialatt e levelezések folytak, Zára is kételkedni kezdett a magyar király hatalmában és megbánta fölkelését. Erre mutat két, 1311 szeptember 30-án és október 3-án kelt levele, melyeket a dogának küldött és kifejezte a béke iránti óhajtását. Hanem békeszerető polgárai nem mernek – úgymond – megjelenni Velenczében, mert emlékökben van még az arbei polgár, kit Velenczében meggyilkoltak. Giorgi Marino maró gúnynyal telt, sértő választ adott e levelekre, midőn a záraiak szemére veti, hogy mást gondolnak szivökben, mást vall „álnok ajkok.” A doge e válasza kiábrándíthatta azokat, kik Zárában azt hitték, hogy Velenczével az eddiginél enyhébb kötést köthetnek, ha kegyelmére önként visszatérnek. Tehát Pál bánba bizakodva, ki bennök a lelket tartá, újra megkeményítették magokat, és amennyire tőlük telt, még vitéz tettet is követtek el.

Ugyanis 1312-ben, Giustini Beletto, a tengerzár parancsnoka beteges ember levén, kissé álmosan vitte unalmas tisztét. Észre vették ezt a záraiak is, hajóikat egy sötét éjjel, miután a szél kissé szétszórta a velencei gályákat, egyenesen a tengernagy hajója ellen vitték, ezt egy másikkal s a tengernagygyal együtt elfogták, és mielőtt a többi velenceiek fölocsudtak, révökbe hozták. Ellenben szerencsétlenség számba vehették a záraiak, hogy ugyanazon 1312 évi május havában Subiæ Pál bán meghalt, kinek helyébe fiát, Mladent, még atyja életében bosnya bánt, nevezte ki Károly király Horvátország bánjának.

A kudarcz, mely Velenczét érte, midőn a záraiak két gályáját elvették és parancsnokát elfogták, ki fogságában meg is halt, fokozottabb tevékenységre sarkalta a signoriát. Tekintélyesb hajórajt szerelt föl és zsoldjába fogadta az ez időben leghirhedtebb brigantit, Dalmasiust, a „katalánok” kapitányát, és ennek ezer lovasból, ezer hosszú lándzsás gyalogosból és ezer falistárból álló seregét Zára alá szállíttatta. Mladen bán kellő készüléket tett e támadás meghiusítására. Nagy sereget gyűjtött ő is, melyet a katalánok és Zára kapui közt felállított. Három hónapig néztek így farkas szemet az ellenséges felek, mialatt említésre méltó dolog nem történt. Nem is azt tartották a középkor zsoldosai földadatokul, hogy a hadjáratot gyorsan befejezzék. Drága életöket nem szívesen koczkáztatták. Érdekök pedig úgy kívánta, hogy mentül tovább húzzák a zsoldot, ez alkalommal fejenként havi nyolcz aranyat.

A három hónap multával, letelvén szegődsége, Dalmasius Velenczébe küldött, hogy azt az előbbi föltételek mellett újabb három hónapra meghosszabbítsák. A mindig takarékos Velence azonban erre nem volt hajlandó. Tudta, hogy az ő hajói nélkül Dalmasius nem jöhet vissza: tehát csupán egy hónapra hosszabbította meg a szegődséget, azt is félzsoldon. Hogy ebből izetlenségek keletkeztek, magától értetik, és Mladen bán sietett a zsoldosok elégtelenségét hasznára fordítani. Magához kérte Dalmasiust, hogy vele a béke iránt alkudozzék; de nem ebben, hanem abban egyeztek meg, hogy Dalmasius kap ötezer arany forintot, hátat fordít Velenczének, bevonul Zarába, mely őt kapitányának, seregét őrségének fogadja.

Dalmasiust és seregét 1313 szeptember 1-én nagy tisztességgel fogadták Zárában, míg a velenceiek nyakra-főre összeszedték sátorfájokat és siettek menekülni, még mielőtt elűzetnének. Azonban Zárában valamennyien csakhamar tudatára ébredtek annak, hogy rossz cserét csináltak. A városnak legfőbb sérelme eddig is az volt, hogy néhány száz velencei zsoldost kellett eltartani, most ugyanannyi ezret tisztelt mint szabadítóit falai közt, kiknek – föltéve, hogy neki nem drágábban szolgáltak mint Velenczének – az ellátáson felül 24,000 aranyat kellett fizetnie. Honnét győzhetett ennyit az a kis város! E körülmény igen megszorította a békepárt sorait. Másrészt a kalandos Dalmasius és csatlósai várhattak-e kellemetlenségeken fölül unalomnál egyebet a világ e csúcsében?

Gondolt egyet a ravasz kalandor, miképpen szabadulhatna e kényszeredett helyzetből becsülettel. Tette ezt akként, hogy árulásának utólagosan jó szándékot csúsztatott alája. A

velenceziek érdekében tette ő azt, a mi árulásnak látszott, – így adta elő dolgát, – hogy a meghasonlott felek közt a békét annál biztosabban helyreállítsa. Iparkodott is valamivel jobb viszonyt szőni Velence és Zára közt. E végett fegyvertelen velencei urak jártak-keltek Zárában mint közvetítők és alkudozók, és a béke ügyét jóformán dülőre is vitték volna, ha minden dolguk közben bizalmatlanul nem tekintenek vala Dalmasiusra. Hát ha az ármányos új cselen töri eszt? Észre vette ő ezt, és azon óhaját nyilvánította, hogy népével Apuliába vitorlázhasson. Készséggel teljesítették e kívánságát, miután mindkét oldalról szép szavakkal megköszönték jó szolgálatait. 1313 szeptember 23-án aztán megkötötték Velence és Zára az új szerződést. Zára valami csekélylyel tűrhetőbb állapotba jutott. Ellenben Mladen bán lemondott zárai grófi címéről, viszonzásul Velence beírta nevét polgárai arany könyvébe.

Magyarország legtöbbet vesztett. Nemcsak Zárát veszítette el ismét, de utána Velencéhez pártoltak a többi dalmát városok is.¹ Ellenben sikerült Károlynak a korona tekintélyét Szlavóniában és Horvátországban helyreállítani.

Az Anjouk Horvát-, Szlavón- és Dalmátországban igen zavaros állapotokat örököltek, melyek a XIV. század közepéig, az 1348-ban kötött zárai békéig nagy nehezen tisztultak. Okozták e zavarokat első sorban az ottani főurak, kik miután elfoglalák – mint az időben Európa szerte divatban vala – a korona javait, egymás ellen fordították fegyvereiket, közben pedig nem vetették meg a magyar király főhatósága alatt álló dalmát városokat sem, melyeket megsarcoltak, kifosztottak, elnyomtak. Éppen ez, a nyugtalanság szítása Tótországban és Horvátországban állott Velence álnok politikája érdekében. Velence a magyar koronához tartozó dalmát városokra áhítozott, minthogy Zára birtoka se volt addig biztosítva, míg a többi nem birta. Kedvteléssel látta, ha „barátai és polgártársai,” a „szlavón zsarnokok” a szlavón városokat zaklatták, mivel ezeket így hajlandókká tették arra, hogy Velence pártfogását keressék, főleg ha azt tapasztalták, hogy a magyar király nem bírja őket kellő erélylyel megoltalmazni. Míg tehát a magyar királylyal szemben Velence azt hajtogatta, hogy a dalmát városoknak nem a magyar király ellen nyújt segílyt, és a szerződésekben, melyekkel e városokat magához kötötte, a magyar király jogát mindig hangoztatá: nem szünt meg a horvát főurakat izgatni, lázítani és segíteni törvényes urok ellen, hogy a magyar király hatalmát bénítsa, seregét távol tartsa Dalmáciától.

Nem volt más menekvés. Károly királynak hosszabb ideig, szinte évenként hadat kellett indítania horvát hűtlen alattvalói ellen. Van nyoma, hogy 1316 körül személyesen indult ellenök, ekkor nevezetesen a féktelen Németujváriak ellen, kik Szlavóniában is megvetették lábukat; a következő évben, úgy értesülünk, megvették a Dráván túl Izdencz és Monoszló várakat. 1321-ben Druget Fülöp nádor volt a magyar sereg hadnagya. Annyit tudunk róla, hogy a hadak már májusban megindultak és hogy e hadjáratban tisztéhez képest Baboneg János tót bán is részt vett. Sikeresen végződhetett, mert jutalmazások járnak nyomában. Emlékezetesebb az 1322. évi hadjárat, mely szorosan egybe függ Mladen bán személyével.

A dalmata krónikások sok rosszat hagytak írva Mladenről és tisztjeiről: egyházakat fosztottak, házasságokat bontottak, kezeseket megölettek, nemeseknek fejöket vették, utazó kalmárokat megraboltak, a tenger melléki városokat zsarolták, elvették földjeiket, állítván, hogy minden, a mi azon városokon kívül fekszik, részint ősi jogon, részint az istentől nekik adott hatalomnál fogva őket illeti. Nem tűrhatték ezeket tovább Sebenico és Trau városok; egyetértve föllázdak tehát Mladen és testvérei ellen, és 1322 januárius 16-án elhatározták, hogy Velence oltalma alá adják magokat. Azonban nem hiányzott a dolog ilyforma elintézésénél Velence keze. Ugyanis Mladen horvát és bosnya bán már két évvel előbb orvosát Guillelmo Varignanát követül küldötte a signoriához, „kedves barátaihoz,” azon ízenettel, hogy úgy tapasztalja, hogy Velence nem jó indulattal van iránta; a minap is, midőn sebenicoi alattvalói föltámadtak ellene, Velence fegyvereit és hajókat küldött a lázadóknak. Igen csodálkozik ezen a bán, ki mint Velence hű polgára soha se vétett ellene. Mondja meg a

signoria: mi oka ez egyenetlenségnek? A bán kész elégtételt adni olyanokban, a mikben netán ő a hibás. Ha pedig valamely gonosz mendemonda szolgáltatott okot e félreértésre, megbízza követét, oszlassa széllyel a kételyt, hisz ő hűséges barátságot óhajt tartani Velenczével és hajlandó megújítani a benső viszonyt, melyet vele kötött, midőn polgárának választotta.

A velencei nagy tanács Mladen e követtségére azt válaszolta, hogy igen; ők „kegyelmesen” fölvették a bánt polgáraik sorába, mely „nagy tisztességet” azzal érdemelte meg, mert jó indulatot mutatott a signoria iránt. A mi Sebenicot illeti, emlékezhetik a bán, midőn közte és a mondott város közt az egyenetlenség kitört, Velence követet küldött hozzá is, Sebenicohoz is, hogy a békét közvetítse. Azonban a bán nem fogadta el a signoria közvetítését, mert Sebenicot minden szabadságától megfosztani és teljesen leigázni akarta. Velence ezen isten ellen való nagy jogtalanságot nem tűrhette, és nem tűrheti, a miért tengeri haddal szándékozik segíteni Sebenicot; nem mintha az uralom vágya dagasztaná lelkét, isten tudja, hogy ilyesmi soh'se bántotta sem a jelenlegi tanács tagjait, sem elődjeiket; Velence nem magának, hanem szabadságában akarja megtartani Sebenicot, a bán és bárki más (értsd: a magyar király) jogai csorbitása nélkül.

Mladen nem hallgatott Velence tanácsára, minek következménye, mint érintők, az lett, hogy Sebenico és Trau városok elhatározták Velence oltalma alá adniok magokat. Velence pedig készséggel fogadta az ajánlatot és ölébe rejtette a már régóta érlelt gyömolcsőt; megkötötte a szerződést, melyben nagy óvatosan föntartatni kívánta a magyar királyt megillető jogokat. Azután megindította alkudozásait Subics Pál gróffal, a Zrinyiek egyenes őseivel, a Mladen bán öccsével az iránt, hogy Trau grófja legyen, de föllázadni köteles bátyja és mindazok ellen, kik Trau ellenségei; a háború június 29-én veendi kezdetét. Viszont Trau városa tehetsége szerint kezére jár a grófnak mindenkben akkor is, ha a horvát vagy tót báni méltóságot szorgalmazná – épségben tartván mindenkor a magyar király és velencei doge iránt tartozó hűségét. Ez utóbbi kikötést, habár csak elvben volt figyelemmel a magyar király jogára, Károly király erélyes fölléptének kell betudnunk. Alig értesült ugyanis a koronája ellen intézett merényletről, legott Velenczébe küldötte Boleszló toszti herceget és esztergomi érseket, ki, mint néhai Mária királyné bátyja, sógora is volt,² intézzen kérdést a signoriához eljárása iránt. A signoria kijelentette, hogy a magyar dalmát városoknak nem Károly király ellen, de sőt iránta való merő barátságból, nevének tisztességére nyújtott segédelmet. Károly király kellő értéke szerint méltányolta e nyilatkozatot. Tudatá Velenczével, hogy a béke helyreállítása végett legközelebb hatalmas sereggel személyesen indul ama vidékre; reméli, minthogy a signoria azon területekből, melyek a magyar királyéi, egyet sem akar elfoglalni és bitorolni, őt jóakarásával támogatni fogja.

Károly király e levele Temesvárt, 1322 augusztus 3-án kelt, mikoron a hadak járása Horvátországban már megindult vala. Mladen bán tudniillik, a mint hírével lett Sebenico és Trau árulása, összeszedte seregét és Sebenico elé indult, ott maradt egy egész hónapig, elpusztította a város földjeit és szölleit, de tapasztalván, hogy a várost magát el nem foglalhatja, Trau ellen fordult, hol hasonlóképpen mívelkedék. Boszúságában, hogy Trau falai ellen is tehetetlen, némely árulókat kivégeztetett, mi által czinkostársait: saját testvérét Pált, Cirjék fiait Korbávia knézeit, a bosnya Stepanics fiait (a Kotromanicsokat) a livnoi Mihajlics fiait, Ivánfia Györgyöt, kik eddig neki amúgy is kelletlenül szolgáltak, magától még inkább elidegenítette. Károly király parancsára Baboneg János szlavóniai bán ekkor már hadastul elindult Mladen ellen. Vele tartottak unokaöccsei, néhai István bán fiai, és számosan a bosnyákok közül; hozzá csatlakoztak az éppen megnevezett elégületlenek. Jötte hírére Mladen Bliscáig vonult vissza, mely alkalmat fölhasználták a sebenicoiak és trauiak, hogy a velenceiektől kölcsön vett zsoldosok segítségével Mladen várait, Scardonát és Almissát megvegyék, kirabolják és elbontsák. Mladen zavarában másik öccsét Györgyöt Károly magyar királyhoz küldötte, hogy tőle segítséget kérjen; továbbá szövetséget kötött az azon vidéki oláhokkal és Poljica város lakóival. Ez azonban nem tartóztatta Baboneg János bánt;

Mladennak, kit Bliscáig üldözött, csatát ajánlott. A csata véres volt. Babonegék az oláhokat megverték és Mladent megszalasztották, ki előbb Poljica városába futott, aztán Clissa várában talált menedéket. Két hét múlva azonban, hogy ellenségei serege széteszlott, visszaérkezvén öcscse is a magyar királytól, elhatározta, miszerint bőséges ajándékokkal ura, a magyar király lábaihoz alázkodik.

Közben Károly király is lóra ültette magyar és kún vitézeit, és míg őket részben Köcski Sándor, a későbbi országbíró hadnagysága alatt Szép-Frigyes osztrák herceg és német pártkirály segítségére Lajos bajor herceg és szintén német pártkirály ellen küldötte, seregének másik fele Horvátországba indult, mint ezt a velencei dogeval előre tudatá. E seregét személyesen is követte. Midőn Károly király október közepén Kninben táboroz vala, érkezett hozzá ajándékaival Mladen bán. A király figyelmesen fogadta a szerencsétlent, meghagyván neki, hogy kíséretében maradjon, hol gondosan vigyáztatott reá. Zágrábba érkezvén, lemondatta eddig viselt méltóságairól, a horvát, dalmát és bosnya bánságról és magával vitte Magyarországra, honnét Mladen soha többé vissza nem tért.

A király e tette fölött valóságos örömujjongásba tört ki a dalmát krónikás. „Mladen bán, ki a királynak fittyet hánytál, – gúnyolódék – hol a hatalmad? hol a fönséged, melylyel Isten egyházát megvetetted, midőn püspököket, apátokat és apácákat kineveztél? hol a kevélységed, melylyel Dalmát- és Horvátország városai polgárait, kik csupán békén élni és jogaikban meghagyatni óhajtottak, kifosztottad és szegénységre juttadtad?” stb. Egyidejűleg kinevezte a király Baboneg Jánost Horvát- és Dalmátország bánjává is; Bosnyákországba hasonló minőségben az ifjú Kotromanics Istvánt ültette; visszatérő hadainak hivatalos leülését pedig 1323 január első napjára határozta.

Baboneg János azonban egy évig sem vitte a hármás bánságot. Mi birta Károly királyt arra, hogy Baboneg Jánost báni méltóságától fölmentse nem sokára azután, hogy Subics Mladen ellen kötelességét teljesítve fényes diadalt aratott? tüzetes adatok hiányában meg nem mondhatjuk. Gyanítjuk mégis, hogy János bán gyöngének mutatta magát a fölötté bonyodalmas déli szláv ügyek elintézésére. Károly király új bánul egy magyar embert, Amadé fiát Miklóst, a soproni és komáromi főispánt nevezte ki, nyilván azért, hogy ez a családi viszonyok által nem kötve, a pártok fölé emelkedve, okot ne szolgáltatson féltékenykedésre. Baboneg János igen zokon vette a király eljárását. Miklós bán hadait ő, fia, és unokaöcscsei meg akarták gátolni, hogy Horvátországba és Dalmáciába nyomulhassanak. Miklós azonban, „a nemes és hatalmas magyar ember,” mint ott tisztelettel nevezték, nagyon sok magyarral és kúnnal rendelkezvén, mialatt némelyeket Baboneg János hadi állásának megkerülésére vezényelt, derék hadával szétverte a szlavón hadakat és mintegy négyszáz lovat szedett el tőlük. Majd megengesztelődvén irántok és visszafogadván őket a király kegyelmébe, folytatta útját Horvátországon át Dalmáciába. Baboneg Jánost pedig kinevezte a király a királyné tárnokmesterévé, mely méltóságában évekig, úgy tetszik, haláláig működött.

Az új szlavóniai bán 1323 szeptember első felében Knin vidékén, hova a horvát és dalmát előkelőket magához kérte, tartózkodván, a zárai gróf és tanácsa szintén küldtek hozzá követeket, hogy tisztelegjenek előtte. Kninből Spalatoba indult, hol a papság és nemesség szintén tisztelettel fogadta; aztán Vránába ment, hol szeptember 23. napjáig szándékozott időzni. Világos ezekből, hogy Miklós bán ez útjának főczélja a dalmát városok hűségben való tartására volt irányítva. A horvát főurak ellenben, miután a királyi sereg haza vonult Magyarországra, tanácsot ülének a velenceiekkel, nemkülönben a dalmát városok polgáraival, és „sok gonosz és veszedelmes dolgot terveztek a magyar király és bánja ellen.”

Nagyon megbotránkozott ez esztelenség fölött a dalmát krónikás: „Ó szolgák szolgái, magyarok szolgái, horvátok! – kiált föl mérgesen, – mit agyarkodtok királytok ellen, ki megszabadított benneteket a zsarnok Mladentől és megerősítette szabadságaitokat! Nem akarjátok megismerni kegyelmét és más uraság után vágyakoztok? Nem tekintitek királyi hatalmát, melyet bir Magyar- és Lengyelországban? Nem tudjátok, hogy hatalmas a pápai

udvarban, hol az történik, a mit ő akar? Nem veszitek észbe, hogy Franciaország, Sicilia és Apulia mellette van; hogy az osztrák és stájer hercegek és a cseh király barátjai? Hol az eszetek! Egy csapásra lever titeket és azokat, kiktől e bolond tanácsot kaptátok. Eljő majd, mint az ordító oroszán, éjszokról e déli vidékre; megszámlálhatatlan lesz sok nyelvű hadi népének száma; körülvesz titeket, egész tartományokat – és ez oroszán egy leheletére elvesztek. A király haragja körülfog benneteket úgy, hogy el nem menekülhettek.”²⁹

1326-ban Károly király egész Szlavónia bánjául Miczket nevezte ki, az Ákos nemzetségből, a ki miután elfoglalta a Baboneg fiai várait és szövetkezék Kotromanics István bosnya bánnal és Frangepán Frigyes vegliai gróffal, bevonult Horvátországba, hol a horvátok mindannyian, a dalmát városok is meghódoltak neki, elfogadták urocul és sok drága ajándékkal tisztelték meg. De ezen igen loyalis viselkedés nem sokáig tartott. Alig kezdett el a szent korona és a királyi fölség jogainak helyre állításán működni, a Czirjék fiai: Budiszló, Pál és György, nem különben Nelipics, a sógoruk, a király hirhedt ellenfelei és vetélkedő társai megtámadták őt, „kegyetlenül legyőzték,” ő maga is csak egyik csatlósának köszönhetette, hogy megmenekült. Aztán Bihácson némi helyőrséget hagyván, visszatért Magyarországra.

Ez esemény következményeül tekinthetjük, hogy a következő (1327.) évben Spalato is, tekintve a signoria „édes” uralmát, Velence védelme alá helyezkedék, főntartván – tisztesség kedvéért – mindazon jogokat, melyeket Magyarország királya „bir vagy birnia kellene”. Érdekes ismernünk a föltételeket, melyek alatt Spalato meghódolt. Velence biztosította Spalatot, hogy úgy fog vele bánni, mint a dalmát vidéknek legtöbb szabadsággal bíró lakóival. A signoria választ számára két-két évi időtartamra kormányzót, kinek spalato gróf lesz a czime. E gróf a polgári ügyekben a városiak által megválasztott három bíróval és hat tanácsossal lát törvényt; hanem bűnvádi ügyekben önmaga ítél, de ekkor is a spalato szokások szerint, melyektől csak a kegyelmiekben térhet el; csupán a gyujtogatók, csalók, gyilkosok, tolvajok és árulók irányában van teljesen szabad keze. Fizetése ezerkétszáz font kis pénzben, harminczhét denárt számítva egy garasba. Minden más jövedelem a községé. Fizetése után tart a gróf segédet, jegyzőt és nyolcz szolgát. Kedvezményképpen a spalatoiak építésre való fát, követ, tetőzetet és ruhát vám nélkül vihetnek Velenczéből saját szükségéik fődözésére.

Hasonló szerződéssel hódolt meg a következő évben Nona városa is. Különös erőt kölcsönzött ez utóbbi város szerződésének azon kikötés, hogy mindannyiszor, valahányszor szerződését a város megszegi, azaz föllázad, tizezer márka ezüstöt tartozik büntetesképpen fizetni. Megjegyzendő, hogy a magyar király jogait – szóval legalább – Nona is megóvta, mi arra mutat, hogy Magyarország tekintélye még nem süllyedt alá egészen. De az igazi úr már Velence volt az egész dalmát tengerpart hosszában. Lassú, de biztos terjeszkedését elősegítették a szlavón urak, kik a magyar koronának tartozó engedelmességet meg nem tartották. Velence egymás ellen izgatta, segítette őket; rabló hadjárataikat, ha nem voltak velencei terület ellen intézve, annál szívesebben látta, mert ezek a dalmát városokat megfélemlítették.

29. Lásd a Századok 1894 évfolyama 135. lapján megjelent „Déli szláv történeti tanulmányaim” cz. értekezésemet.

30. L. „A Piasztko és a magyar Anjouk közti rokonság” czimű genealogiai tanulmányomat. (Századok, 1892.)

31. L. „Déli szláv tört. tanulmányok.” cz. dolgozatomat. Századok, 1894. 807.

II. FEJEZET.

Összeköttetés Szerbiával. Havasföldi hadjárat.

Szerb torzsalkodások. Dragutin és Milutin. Mácsó visszafoglalása. Az oláhok. Bazárába Ivanko Szörényben. A havasalföldi szerencsétlen hadjárat.

Mellőzve a régibb szerb torzsalkodásokat, melyek 1286-ban abból keletkeztek, hogy a szerbek maguknak követelték a magyar koronához közvetlenül tartozott és magyar királyi bánok által kormányzott Mácsót, a XIV. század elejétől folytonos feszültség és viszály uralkodott Magyar- és Szerbország között. Az ellenséges viszony tudvalevőleg abból keletkezett, hogy Milutin leszorította bátyját a trónról; a viszály egyes részleteibe azonban nem vagyunk kellően beavatva. Milutin Szerém és Valkó vármegyékbe tört, mely alkalommal László szerémi püspök falvait kirabolta, elpusztította, templomait feltörte, elhamvasztotta. De Garai István fia Pál leverte a szerbeket és nagy veszélytől mentette meg a hazát. Ezen rabló hadjárat alighanem folytatása volt a Dragutin és Milutin közt 1307-ben viselt háborúnak, melyben Subics Pál bán is részt vett, fia Mladen pedig, valamint Dragutin fia Ulászló foglyul esett. Ulászló Milutin halála után szabadságát visszanyerte.

Igen valószínű, hogy e kölcsönös portyázásokban és határsértésekben azután sem volt hiány; de sokkal nagyobb terjedelmet öltött az ellenségeskedés 1319-ben. Okot az ellenségeskedésre Fülöp tarantói herceg, Károly nagybátyja adott, midőn ugyanazon Károly királyunkkal és Mladen horvát-bosnya bánnal szövetségben, Szerbiát elfoglalni és Milutint trónjától megfosztani szándékozott. E végett összeesküvést is szőttek a szerb királyi udvar főemberei. XXII. János pápa azon tekintetből, hogy Szerbia ekképpen visszatér a katolikus egyházba, nemcsak helyeselte Fülöp tarantói herceg terveit, de az összeesküvőket is buzdította, hogy vessék le a félhitű zsarnok igáját.

Azonban a dolognak idő előtt nesze terjedt, mi természetesen Milutint igen felbőszítette. Éppen kapóra jöttek a Debreczeni Dózsa által Erdélyben levert lázadók, kik a szerb királynál kerestek, és László erdélyi vajda leányánál, a szerb király menyénél találtak is menedéket.

Még tavaszodni se kezdett, midőn a szerb király váratlanul a mácsói bánságba és a szomszédos magyar területre ütött. Mácsó várát és e tartomány többi erősségeit megvette, a vidéket elpusztította, a lakosokat, szolgát és szabadot, elhajtotta. Milutin ez „eszeveszett, botrányos támadása” gyors megtorlást követelt. Károly király tehát, még mielőtt felültethette volna az országos hadat, a dunántúli és más, Szerbiához közelebb eső csapatokat és velök Gútkeledi Amadé fia Miklós sopronyi főispánt küldötte a mácsói bánságba. Miklós ispán még télvíz idején érkezett a Szávához, melynek túlsó partján a szerbek várták, hogy meggátolják a magyar hadnak a Száván való átkelését. Hanem Miklós vitézsége és ügyessége meggyőztette a szerbek igyekezetét; átvitte seregét a Száván, és így feltartóztatta az ellenséget, nehogy Magyarország belsejébe törjön, a miért Károly király elégségesnek találta országos hadát csak aratás után indítani a táborba.

A király maga is elkísérte hadseregét. Jelen volt Mácsó vára visszafoglalásánál, melyet első sorban Amadé fia Miklósnak tudott be érdemül. Nem kis érdemeket szereztek: Köcski Sándor, Bátori Bereczfia János és Lőrincz, a Rumiak ősei: Gergely és Doroszló, kik Kolubár megvételenél is jelen valának, hol a király szeptember 16-án a Kállayak egyik szépatyja, Ubul-Mihályfia Mihály javára levelet íratott; valamint Hahóti Istvánfia Miklós, a Felső-

lendvai Bánffyak őse, kit az Obonya folyón való átkelésnél talált az „alattomos félhitűek” nyila.

A király, miután Mácsót Garai Pál kezén hagyta, visszasietett elhagyott ifjú feleségéhez; október 2-án már ismét honn volt Temesvárt.

A magyar fegyverek diadala teljes volt. Hasztalan küldött Milutin király Bariba, Szent-Miklós püspök sírjához nagy szép képet, lámpákat és gyertyatartókat mind tiszta ezüsből: Szent-Miklósnak ez egyszer a magyarokban telt öröme! A magyar hadak nemcsak Mácsót, Kolubárt, Nándor-Fejérvárt és sok más erősséget foglaltak el, de bekalandozták Macedoniát is. Mácsóban, a várban hurokra kerültek a Gutkeled nembeli Lothár unokái: András, Dezső és Lothár, kik – mint tudjuk – Kopasz lázadásának elfojtása után Erdélyen keresztül a szerb földre menekültek volt.

Károly király örömmel értesítette a pápát, hogy a félhitűeken, nagy hatalommal indulván ellenök, győzedelmeskedett; Macedoniát is elvette tőlük. Most pedig elhatározott szándéka legközelebb egész a tenger partjáig levetni ez eretnekeket. XXII. János pápa nagyon megörült Károly királyunk fényes győzelmének. Gondoskodott arról, hogy Nándor-Fejérvárt a püspökség, miután a magyar király azt kiragadta a hitetlenek kezéből, visszaállíttassék és azt a magyar király, valamint felesége, Erzsébet gondjaiba ajánlotta. Együttal fölhitte Frigyes választott római, János cseh, Ulászló lengyel királyokat, Lipót osztrák és Henrik karantán hercegeket, hogy a magyar királyt a szerbek ellen indítandó újabb hadjáratában hathatósan segítsék.

Mily hatással volt a szerbekre vereségök, leginkább kitetszik abból, hogy alig hunyt el (1321 november 5-én) Milutin király, fia és utódja, Decsánszki Uros legott leveleket és követeket küldött Fülöp tarantoi herceghez és általa a pápához, biztosítván őket, hogy népestül a katolikus egyházba fog térni, egyuttal feleségül kérte a nevezett herceg leányát Blankát, Károly királyunk unokahugát.¹

Kevesebb szerencsével kísérlette meg Károly a magyar korona régi jogainak érvényesítését Havasalföldre.

Havaselve, a mai romániai királyság hajdan Magyarországhoz tartozott. Már Szent-Gellért, az első csanádi püspök életrajzában olvassuk, hogy Ohtum birodalma a Köröstől az erdőn túli részekig s Bodonyig (Widdin) és Szörényig terjedt. Szent-István király Ohtumot legyőzte és tartományát elfoglalván alapította a csanádi püspökséget. Jól mondhatta tehát a biborban született Konstantin, hogy a Traján hídja Szörény tornyánál, Magyarországbán van.

A tatárjárás után, mely az alsó-dunai viszonyokat megbolygatta, IV. Béla magyar király 1247-ben a szörényi bánság egész területét az Olt folyóig a keresztes vitézeknek adta, hogy a dunai és oltmenti egész magyar határnak védelmét biztosítsa. A király utóbb kibővíté ez adományát és Rembaldnak, a keresztesek nagymesterének adta egész Kúnországot az Olt partján túl az erdélyi havasokig. Látható ebből, hogy Havaselvén a XIII. század közepén nyoma nincs a magyar királyi hatalomtól független bármi állami alakulásnak. Béla király itt püspökséget is létesített; 1246-ból ismerjük Gergelyt, az első szörényi püspököt.

Ekkor már oláh telepítések is voltak e vidéken. Az oláhok legtöbbször juhtenyésztésből éltek és annyira elszaporodtak, hogy Lythen nevű vajdájok fölhasználván IV. László király gyöngé uralmát, föllázadt, hogy magát Magyarországtól függetlenné tegye. De az ellene küldött magyar sereg az oláhokat megverte, Lythent megölte, Barbat nevű testvérét elfogta és a magyar uraságot helyreállította. Havaselvén a magyar király vajdái, Szörényben a magyar király bánjai kormányoztak.

Igy folyt ez 1324-ig, mely évben még mindig magyar bánt találunk Szörényben. Ekkor azonban a magyar király havaselvi vajdája, Thokomér fia Bazarába Ivánkó vajdaságát kiterjesztette Szörény vármegyére is, hol időközben az oláhok szintén elszaporodtak. Károly királyunk több ízben elküldötte Bazarába Ivánkóhoz Bogárfia Márton szilágymegyei ispánt, egy a Csák Máté szolgálatában is kitűnt ügyes férfiút, ki követi tisztében „híven és

dicséretesen” járt el ugyan; de mint az eredmény megmutatta, nem kellő sikerrel, minthogy Bazarába megfészkelte magát Szörényben, melynek várát is elfoglalva tartotta.

Ily körülmények közt Szécsényi Tamás erdélyi vajda és Szécsi Dénes, előbb (1301) szörényi bán, ez idő szerint a királyi étekfogók mestere, kik közvetlen tapasztalásból ismerték e hegyi pásztorok ravaszságát, figyelmeztették a királyt, hogy ne hagyja annyiban a dolgot, hanem kergesse ki Szörényből Bazarábát, ha nem akarja, hogy az ország e határszéle veszendőbe menjen.

Károly király országos felülést rendelt tehát az aratás utánra, és míg egyes hadtesteket országa egyéb határainak oltalmára, másokat ipjának, Ulászló lengyel királynak segítségére küldött, ő maga tekintélyes haddal, melynek nagyja Laczkfi István, a királyi főlovászmester vala, indult Szörény vármegyébe, ezt elfoglalta, Szörény várát megvette és bánul bele ültette a már említett Szécsi Dénest. Megértvén ezeket Bazarába, tisztességes követeket küldött a királyhoz a következő izenettel: „Minthogy te, uram királyom, fáradtál sereged gyűjtésével, ezen fáradságotat hétezer márka ezüstrrel fogom kárpótolni. Szörényt tartományával együtt elfoglaltad és birod, miattam birjad békével, valaminthogy a köteles adót, melylyel koronádnak tartozom, pontosan meg fogom fizetni évenként. Ezen felül fiaim egyikét átadom neked, éljen udvarodban saját költségén és szolgáljon neked: csak térj vissza békességben és ne tedd ki népedet újabb bajnak, mert ha tovább jöttök, nem kerülitek ki a veszedelmet.” Megértvén ezeket a király, kevélyen azt felelé a követségnek: „Azt mondjátok Bazarábanak, hogy ő az én juhaim bojtárja; én pedig szakállánál fogva rántom elő odujából.” Ekkor egy Dancs nevű hű főúr, Zólyom és Liptó ispánja ezeket mondá a királynak: „Uram, nagy alázattal és tisztesség tudással beszél ez a Bazarába; azért méltóztassál őt válaszó leveledben királyi kegyelmedről és szeretetedről biztosítani.” Hanem a király imént mondott dőlyfös és fenyegető szavait ismételvén, azonnal kiadta a rendeletet a tovább indulásra.

Igy írja le ez eseményt a magyar krónikás, ki e fejezetet azzal kezdi, hogy ugyanazon évben, melyben a méltatlan emlékü Felicián elpusztult, azaz 1330-ban vezetett Károly király hadat Bazarába földre. Tehát ugyanazon szerző, ki a Záh Felicián merényletét elég bőven hagyta írásban, ugyanaz írta meg e rövid fejezetet a havaselyi magyar hadjáratról: „A változó szerencse elfordította arcját és hátát mutatta a királynak, ki ellen mindenünne hadak támadtanak, serege leveretett, és ráadásul kezén, lábán nagy kínokat szenvedett.” Nyilvánvaló, hogy habár a szerző, mint minden szavából kitetszik, igen rosszszallotta a Felicián merényletét: nem javallotta a túlkemény szigort sem, melylyel ártatlan nemzetsége ellen eljárak, és e miatt főleg a királyt okolta. Neheztelése kiérzik azon jelenet megírásában is, mely állítólag a vajda követei és a király közt lefolyt. Mert habár lényegében minden úgy történhetett is, mint az egyszerű krónikás népszerűen előadja, a részletek, nevezetesen a király oktan dőlyfe, melynek oly sértő kifejezést adott, és szándéka, hogy Bazarábát kiveti országából, nem felelhetnek meg a valóságnak. Ugyanis, bármily ellenséges indulattal viseltetett a király Bazarába iránt, ennek gyalázatos árulása után is havaselyi vajdájának címezi őt s havaselyi expeditiojának békés jellegét kiemeli, egyik jeles alaku levelében szóról szóra ezeket mondván: „Midőn az úr 1330. évében havaselyi tartományunk látogatására hadaink egy részével megindultunk, s azt békességesen megjártuk, onnét való visszajövetelünkben Bazarába havaselyi vajdánk felségáruló gonosz szándékkal ravaszul békességes indulatot mutatván, erdős, barangos vidéken titkos leseiből ellenségesen megtámadta seregünk egy részét.

Hol történt a magyar hadnak e veszedelme? még nincs megállapítva. A király jókor észre vette, hogy seregét a kietlen vidéken, az idő is már november felé haladván, ellátni nem képes. Hogy Argyasig eljutott, kétségtelen, Itt találta őt fel Bakó úr, Tatamérnak, a későbbi fejérvári prépostnak és királyi alkanczellárnak testvére és Tamás erdélyi vajda csatlósa, ki a király és népe nagy csodálkozására néhány emberével szerencsésen fölkereste urát, titkos

híreket hozván számára. Argyas várából már támadást is intéztek a királyi sereg ellen; de Laczkfi István a támadást visszaverte, sokakat a támadó oláhok közül megölt és hatot elfogott.

Ily körülmények közt szívesen fogadta a király Bazarába Ivánkó újabb ravasz alázkodását, ki hittel ígérte, hogy hűségben marad a királyhoz, és kalauzokat adott, kik a királyt és seregét biztosan a legrövidebb úton kivezessék Erdélybe. Mert hiszen ha hosszú útra akarták volna a magyarok elhatározni magokat, czélszerűbb leendett a próbált úton térni vissza, melyen jövének. De a király megbízott a félhitű esküdjézéseiben, mignem az áruló kalauzok seregét valamely hegyhasadékba vezették, melynek meredek sziklafalai tetejében az oláhok nagy sokasága ólálkodék, és a földzetlen, szűk fenéken haladó, rosszat nem sejtő királyra és hadára sziklákat hengerite, nyilakat hajita. Se támadásnak, se védekezésnek, se futásnak helye nem lévén, mint a varsába került halak, halomra pusztultak a jeles vitézek, a nemesség virága, ifjak és öregek, gazdagok és szegények egyaránt. Különösen sok kún esett el, kiknek drága övei, ruhái, fegyverei, pénzes erszényei és kincsei az oláhok martalékává lettek. Ott találta hősi végét Osl Imre fia Lőrincz, a rettenthetetlen vitéz, a híres Kanizsai család alapítója; ott Lőrincz fia Tamás a királyhoz hűséges Athinai Abák közül; Pető csicsói várnagy Péter nevű atyafiával; Csepeli István fia János; ott veszett el Endre székesfejérvári prépost, királyi alkanczellár, és vele a király pecsétje; továbbá Mihály pozsegai és Miklós erdélyi prépostok; András sárosi plébános, Péter barát a domonkosiak rendjéből és a király egyéb papjai, udvari káplánai, kiknek a vad oláhok faszegeket vertek agyokba s így emésztették el őket. Mások, többnyire sebesültek, fogságba kerültek. Nagymártoni Simon fia Lőrincz, Pál országbíró öcscse, zarándi főispán ott bénult meg bal karjára és került fogságba, melyből nagy váltságdíjon szabadult. Megszabadult a nevezett Bakó úr, de egyik szeme árán; valamint István a királyi udvar jegyzője, de ez se vére hullása nélkül. Szerencsésen járt Laczkfi István, kinek csak a drága lova veszett oda.

Károly király úgy menekült meg, hogy czímeres fegyverzetét megcserélte a Szécsi Dezsőével, a Dénes bán fiáéval, kit aztán az oláhok, azt hivén hogy ő a király, kegyetlenül meggyilkoltak. Károly ekkor győződhetett meg igazán, hogyan tudják királyukat szeretni a magyar hazafiak. Az öreg Dancs és fia László, Laczkfi István, Csór Tamás, Szántai Kolos, Berend fia Márton és számosan mások, mint az élő fal, úgy állottak körül, hogy a jégesőként hulló nyilakat és csapásokat felfogják. Mennyit kellett tűrniök, szenvedniök, minthogy e borzasztó mészárlás november 9-től 12-ig, péntektől hétfőig, teljes négy napig tartott. Étlen és szomjan, éjjel és nappal, fáradtan és bágyadtan, örökös halálos félelem között szenvedték át e napok borzalmait. A király lova a fáradságtól már makacskodni kezdett. Csór Tamás leszállott a maga lováról és fölajánlotta azt királyának, hogy ráüljön és mentse életét; pedig tudta, ha gyalog marad, a biztos halálnak teszi ki magát. A király azonban sokkalta fásultabb volt, hogy sem híve nemes ajánlatát elfogadta volna. Ernyedtségében lehanyatlott lováról, és magától nem is birt már fölülni reá. E fenyegető veszedelemből Szántai Kolos, a királyi apród mentette ki urát az által, hogy nagy fáradsággal és nem kisebb ügyességgel újra fölsegítette nyergébe... Mit ér, ha a krónikás hozzá teszi, hogy az oláhok közül is annyian hullottak el, mint ősszel a legyek. Leverten érkezett magyar földre serege romjaival a király s folytatta útját Temesvárra, honnan sietve ment Visegrádra, s a hivatalos leülést 1331 január elsejére határozta. De azok közül, kik Havaselvén harczoltak, sokan már rég leültek, hogy, ha aczélukat és vértjüket nem, honszerető és hazamentő vitéz szellemüket és a király iránti hűségöket fiaikra, unokáikra hagyják.

Oláhországnak ez volt születése napja. Ekkor ébredt föl fiaiban az öntudat; ez időtől keltezheti államiségét; a kóborló pásztorokból nemzet alakult.²

32. L. „Szerb-magyar háboru. 1319.” című értekezésemet. Századok, 1894. 142.

33. L. „Az Osl nemzetség története” és „A Nagy-Martoniak” cz. értekezéseimet. Turul, 1889. és 1891.

III. FEJEZET.

Nyugati politika.

I. Károly király és a Habsburgok. Pozsony Ágnes, III. Endre király özvegye kezén. Károly a Luxemburgokkal szövetkezik és feleségül veszi János cseh király nővérét Beatrixet. Beatrix halála. Károly ismét a Habsburgok felé hajlik. Törekvései Pozsony visszaszerzésére. A magyarok részvéte a mülldorfi csatában. A Habsburgok hálátlansága. Magyar-cseh szövetkezés a Habsburgok ellen.

Az első szorosabb összeköttetés Károly király és a Habsburgok között 1317-re vezethető vissza.

Jóllehet hazai tudósítások nem emlékeznek róla, nincs okunk kétségbe vonni azon osztrák krónikások följegyzéseit, a kik szerint Frigyes római király és osztrák herceg lejött Komárom ostromához, melynek bevétele azért került nagy fáradtságba, mivel a Duna medre veszi körül. De az osztrákoknak sikerült a Dunát másfelé terelni s így Komáromot a királyi hatalomnak alávetni.

Az osztrákok, midőn magoknak tulajdonítják Komárom megvételéből a főérdemet, nyilvánvalóan, túloznak, minthogy Frigyes, voltaképpen segélyt jött kérni Károly királytól. Ismeretes, hogy a római királyválasztás meddő volt; a szavazatok egy része Szép-Frigyesre, mása a bajor Lajosra esett, és a pártkirályok közt, kik unokatestvérek és gyermekkori barátok valának, a fegyvernek kellett döntenie. A fegyver nem a Habsburgoknak kedvezett, jóllehet Lipót herceget, Frigyes öcscsét, e fegyveres tények egyik főhősét, a lovagok mintaképének tartották. Ő is kezdette meg az ellenségeskedést, midőn a svájcziai: Uri, Schwyz és Unterwalden népei ellen fordult, kik Lajos hivei valának. Azt hitte, könnyen elbánik ezen föllázadt paraszttal, de nem ismerte a szabadságért lelkesedő nép erejét. A svájcziaiak, csak ezerháromszáz vitéz férfiú, Morgarten mellett a bérceken tanyáztak, midőn 1315 november 15-én Lipót hadai a hegyszorosokat megtöltve, a fagyos és sikos úton előre törtetének. A svájcziaiak őket kövekkel, szirtdarabokkal, fahasábokkal fogadták, melyek a meredek sziklákon legördülve, összezúztak lovat és lovagot egyaránt. Töméreken, a lovagok színe, virága veszték ott; Lipót herceg nagy nehezen menekült mellék ösvényeken. E veszedelem után beláthatta Szép Frigyes, hogy a maga erejével le nem győzheti vetélytársát; megint fölkerlte tehát a magyar királyt, hogy segítsen rajta. Károly király azonban, szeme előtt tartván, mint kötelessége volt, az ország érdekeit, mindig azt hajtogatta: katonát zsold nélkül nem lehet kapni; ha szívesen teljesíti is Frigyes kívánságát, de ezt csak akkor volna módjában tennie, ha Pozsony, a koronának egy eltépett része visszakerülne az országhoz. Természetesen nem úgy értette, hogy Ágnes királyné özvegyi tartása rövideiséget szenvedjen; hanem azt még sem tűrhette, hogy Pozsony várában, városában és megyéjében a német vesse meg a lábát. Frigyes elfogadta az ajánlatot és ígérte, hogy ez iránt néniével, Ágnes királynéval majd egyességre jut. De bizony nem hamar jutott, minek a Károly és Frigyes közti elhidegülés lett a következménye.

Idegenkedésének a Habsburgok iránt kézzel fogható jelét adta Károly király, midőn János cseh királyhoz, a Habsburgoknak mindvégig ellenfeléhez közeledett. Meghalván ugyanis 1317 december 19-én első felesége Mária, a beuthen-tescheni herceg leánya, kit Székes-Fejérvárt temettetett el, a gyermektelenül megözvegyült király elküldé Szécsényi Tamás és Nagymártoni Simon ispánokat tolmácsal és illő kísérettel János cseh királyhoz, megkeresendő őt, adná neki feleségül nővérei, VII. Henrik császár árvái egyikét. János király a követséget barátságosan fogadván, nővéreit, kik közül az idősbet Máriának, az ifjabbat Beatrixnek nevezik vala, de egyikök sem érte még el kora tizennegyedik évét, Luxemburgból hírnökök által magához hivatta. Bátyjok hívására mindkét szűz kíséretökkel együtt megérkezék Prágába 1318 június 20-án. Negyed napra azután a király, királyné a leányokkal

egyetemben elindulának a königsaali monostorba, melynek alapítási évfordulóját kellett megülniök. Eljövénnek ide a magyar király követei is, és János király ráállott ismételt esedezésökre, szabad választásukra hagyván, hogy nővérei közül szemeljék ki, a melyiket akarják. A königsaali apát, kinek e tudósítást köszönjük, szintén jelen volt a választásnál. Némán – úgymond – de nyitott szemmel állottak a két leány előtt a magyar urak; jól szemügyre vették szűzies finom arcukat, testök alkatát, járásokat és gyorsan határoztak a kijelölendő iránt: Beatrixet, az ifjabbik leányt kérték meg a magyar király számára asszonyuknak és királynéjoknak. János király megegyezését adta és örült a dolognak. A leányt pedig bevezették a templomba és a königsaali Boldogasszonynak szentelt főoltár előtt törvényesen eljegyezték Károly magyar király távollétében a nevezett ispánok kezéhez. A harangok megszólaltak és a hódolattal tisztelgő szerzetesek gyülekezete nagy hangon elénekelte a Tedeumot. Nem sokára azután Károly király ünnepélyes követséget küldött a gyenge leányzóért, mely őt a morva-magyar határszélen tisztelettel fogadta, Magyarországra vezette, hol Szent-Márton püspök nyolczadában (november 12–18.) megkoronáztaték, mire azonnal fényes menyekzőt tartott vele Károly király.

Azonban a boldogság nem sokáig tartott. A krónikaíró apátumnak már egy évvel később föl kellett jegyeznie, hogy Szent-Márton napja (1319 november 11) körül meghalt Beatrix magyar királyné asszony (a magzattal együtt, melynek életet adott), a mint erről bátyjának, János cseh királynak biztos értesítést hoztak. Károly király pedig eltemette feleségét Nagy-Váradon a Szent-László templomában, azon oltár előtt, melyet Kopasz nádor emeltetett, és a hol valószínűleg a maga számára jelölt nyughelyet.¹ A másodszor is özvegyen maradt Károly király végül 1320 július 6-án Budán Erzsébet lengyel hercegnővel lépett házasságra, ki II. (Lokietek) Ulászló lengyel királynak és feleségének Hedvignek leánya volt.

Hét esztendeje elmúlt, hogy Szép-Frigyest pártja megválasztotta római királynak, és ezóta évenként megújuló dühvel folyt a harcz vetélkedő társával, a bajor Lajossal. Az erőre szinte egyenlő hadakozó felek kerültek a döntő ütközetet, hanem egymás tartományát pusztították, hiveit zsarolták, gyilkolták. Elsőrendű szövetségeseik, a bajoré: János cseh király épen úgy, mint az osztráké: Károly magyar király idegenkedtek a nagyobb erő kifejtéstől. János királynak sohasem volt elég pénze, és éppen ebben szenvedett hiányt Lajos is. Károly király pedig segítsége díjául Pozsonyt kívánta; osztrák Frigyes oda ígérte neki kétszer is, egyszer 1314-ben, másszor 1317-ben, de egyszer sem állott szavának. Ebből kettős baj háromlott Szép-Frigyesre; az egyik, hogy nem bírván végezni Lajossal, királysága függőben maradt; a másik, hogy Károly király a csehek felé szítván, hivei mind inkább pusztították Ausztriát, mire Ausztria főurai bőven rászolgáltak, ha egyébért nem, azért, mert a lázadó Németujváriakkal egy húron pendültek. Ekközben elhunyván Beatrix magyar királyné, megszakadt a magyarokat és cseheket összekötő fonál és Szép-Frigyes czélszerűnek találta a magyar királyt fölkeresni. 1321 november 21-én Temesvárt találjuk őt, kedves unokaöcscsével Károly királylyal tárgyalván. E tárgyalásról ugyancsak egy oklevél tanuskodik, melyben a magyar király kötelezi magát, hogy mindazon károkat, melyeket alattvalói az osztrákoknak okoztak, megtéríti; de – miként a következő mutatja – nem szenved kétséget, hogy Károly ez alkalommal segítséget ígért Frigyes következő évi hadjáratához a bajor ellen; miből ismét az következik, hogy Frigyes is kötelezte magát Pozsony visszaszolgáltatására, a mi meg a magyar segítségnek volt elengedhetetlen föltétele.

Károly király szavát megtartotta és pedig bő mértékben, mert míg Szép-Frigyes összes osztrák, stájer és többi német hivei kétezerkétszáz embernél többet síkra állítani nem birtak, a magyar király segítő csapatai hatezerkétszáz lovast, köztök négyezer kún íjászt számítának. Hadnagyuk Köcski Sándor volt, kit Károly király vitéz tetteiért igen magasztal. Köcski Sándor vitézségének híre – úgymond – az egész világon elterjedt, mi által a magyar nemzet dicsősége, nem különben a magyar király tekintélye nagyban növekedett. Frigyes hadai a Duna mentén, és pedig a németek annak balpartján, a magyarok a jobb parton haladtak fölfelé

Passauig. Keserű panaszok fakadtak az átvonuló magyarok és pogányok (kúnok) okozta károk miatt: a szegény emberek házait fölgyújták, a templomokat feltörték és kifosztották. Azonban ugyanezen panaszosok szerint az osztrákok se jártak el emberiebben, kik hadba indulván, saját hazájukat, mintha visszatérni soha sem akarnának, a pogánynál is pogányabban pusztították. Nem kimélték semmit; a parasztok, polgárok, sőt nemesek vagyonát is elrabolták. A jobbágyakat, nem tekintvén kiéi, elfogták, és míg drága pénzen ki nem váltották magukat, a tűzön pörkölték vagy másképpen kegyetlenkedtek velük. Az edényt, bútort, hordókat összetörték, feltüzelték, és a mi leggaládabb, az eleséget és bort, melyet magokkal vinni nem bírtak, az utca sarába vagy a folyóba öntötték, hacsak ezt is meg nem váltotta pénzen tulajdonosa. A mi hallatlan volt eddig: a kisebb nemesek kastélyait, ha bizonyos összegben előre ki nem egyeztek, fegyveres kézzel, nyilaikkal és tűzzel megtámadták. Szóval: a keresztényeknek nevezett osztrákok nem voltak jobbak a pogányoknál, mert nem kimélték se nemet, se kort, se szerzetest vagy egyházi férfit, se más rangú embert.

Szép-Frigyes seregével szeptember vége felé megérkezett Mühldorfhoz az Inn partjára; e folyón túl, Ampfingnél, vele szemben bajor Lajos ütött táborn; Lipót osztrák herceg pedig valahol a Lech partján vesztegette – segélyt gyűjtve bátyjának – a drága időt, minthogy bátyja követői, kiknek lovaikat a fürstenfeldi barátok eltűntették, nem értesítették a kellő időben. Lajos hadai már mind együtt valának; segélyt sehonnan se várhatott, a miért a tüzes cseh király sürgette a megütközést. Frigyes elfogadta az ajánlatot. Hasztalan tanácsolták neki, hogy öcsészt Lipót herceget okvetlen várja be. Dicséretére válik, de hasznára nem vált felelete, hogy e háború alatt annyi sérelem esett a kereszténységen, annyian lettek özvegyekké és árvákká, hogy az elhatározó ütközetet, dőljön akármerre, nem halaszthatja tovább.

Az ütközet reggelén, 1332 szeptember 28-án Frigyes négy hadtestbe osztotta seregét. A magyarokat és kúnokat, elkülönítve e négy hadtesttől, egy hegyre állítá, valószínűleg azon dombsorra, mely Dornberg átellenében, az Isen folyócska jobb partján Friexingtől keletnek vonul. E háttérbe szorítást a magyarok igen zokon vették. Okát e mellőzésnek nem írják meg, de nem nehéz kitalálni. A katonákat az időben a remélhető zsákmány, főleg azon váltságdíj kecsegtette, mely az ejtett foglyok után került. Ettől látták magokat elűtve a másodszorban felállított magyar segédhadak „és ez okon veszett el a csata”.

Reggel hat órakor csapott össze a két ellenséges hadsereg. Délig a Habsburgok határozott elsőségben voltak. Ötszáz az ellenfél legnemesebb vitézei közül fogságba kerültek és becsületszavokat kellett lekötönniök, hogy többé nem küzdenek. A cseh király is nagy veszélyben forgott. Ő is lebukott lováról és el kell vala alatta vesznie, ha egyik osztrák főúr (Ebersdorft gyanúsíták ez árulással) talpra nem segíti. A bajorok nem adták föl a harcot. A gyalogságot küldék most az ütközetbe; a lovagok is leszállottak a lóról gyalog harcolandók. Főgondjuk az volt, hogy elleneseik harci méneit megbénítsák, inát szegjék, leszúrják. E szokatlan harcmód által a lovagok felbuktak, megölettek vagy fogságba kerültek. Az osztrákok csatarendje máris megingott, midőn az ellenség megkerülésére kiküldött nürnbergi várgróf négyszáz pihent sisakosával a csataterre megérkezék. Ő döntötte el a csata sorsát. Az osztrákok esztelenül azt hitték, hogy a várva várt Lipót herceg serege érkezik és eléje ügettek; mire a tévedés földerült, el voltak fogva, legelőbb Henrik herceg. Ekkor már a becsületét lekötött ötszáz bajor se türtőztethette magát, és szavát szegve rátört az ellenségre. Frigyes király lovát egy csatlós szintén átszúrta; a földre bukott király a nürnbergi várgróf fogságába került, ki megkegyelmezett életének és Lajos király elé vezette. „Isten hozott rokon; soha oly szívesen nem láttalak, mint jelennen,” e gúnyszavakkal fogadta őt a bajor. Frigyes nem birt válaszolni. A beállott zavarra az osztrák lövészek meghátráltak; az elhanyagolt magyarok és kúnok; kiket Frigyes a hegyen feledett, szintén hátat fordítottak. De nem súlyos veszteség nélkül, mert csupán Köcski Sándor dandárából, rokonai és csatlósai közül, nyolczvan ember veszett el. Úgy látszik, ezek árán mentette meg a magyar név becsületét, a miért Károly király teljes elismerését nemcsak megérdemelte, de meg is kapta.

Bajor Lajos foglyát, Szép-Frigyest Trausnitz várába záratta, míg Henrik herceg a hadi zsákmány elosztásánál a cseh király hatalmába került, ki őt Brüglitzben lánczra verve őrizteté. Karácsony táján azonban magához hozatta Prágába és eléje szabta a föltételeket, melyek alatt hajlandó őt szabadon bocsátani. Henrik e föltételekkel testvéreihez ment, ha vajon hajlandók-e azokat teljesíteni? De ezek oly nyomasztóknak és lealázóknak találták e föltételeket, hogy Henrik adott szavához híven kénytelen volt önként visszatérni fogságába. Pedig az osztrák uralkodó ház ez időben a legelhagyottabb állapotban vala. Feje és egyik főbb tagja rabságban sínlődtek; eddigi hivei, a német urak, nemesek és városok gyalázatosan cserbe hagyták és átcsaptak győzelmes ellenfeléhez; kevés tanácstalan barátja elcsüggedt. Ekkor emlékeztek meg megint az igaz barátról, a magyar királyról, kit Pozsonynyal mindeddig csak hitegettek. Nehéz szívvel teljesítették az osztrák-magyar szövetségnek föltételét. Pozsony vára és városa ekkor csakugyan visszakerült az országhoz, nagy öröme Károly királynak, ki Pozsony városát azonnal megajándékozta Szöllös nevű faluval, melyet éppen e napokban adott el Pozsony városa; megjutalmazta Haschendorfer Wolfing német urat is, kinek érdemeül róttá föl, hogy Pozsony, melyet az osztrák és stájer hercegek „hatalmasul letartottak,” az ő szorgos utánjárása következtében került meg. A königsfeldeni kolostor magányába visszavonult Ágnes királyné pedig ezentul is megkapta évi 8000 márka ezüstjét, mely őt Pozsony jövedelme czimén megillette.

Károly magyar király csakugyan hűséges barátnek mutatkozott. Péter-Váradon, 1323 február 20-án kelt levelében megújította szövetségét az osztrák hercegekkel János cseh, Lajos római király és örökösei ellen, nyilván kijelentvén, hogy ezt a régi atyafiságos barátságon felül azért teszi, mert Pozsony visszakerült az országhoz. Nagyobb nyomaték okáért ezen szövetséges levelet megerősítetté az ország főuraival is Szenczen, 1323 április 8-án. A szövetségnek azonban nem volt támadó jellege. Károly király azon volt, hogy a cseh királyt az osztrák hercegekkel kibékítse. Az alkudozások ugyanezen évi augusztus 24-én kezdődtek meg Holics és Göding közt, amott a magyar király és az osztrák hercegek, itt a cseh király tartván ez alkalomból udvart. Károly király közvetítő fáradozását siker jutalmazta. A cseh király mind az öt Habsburggal: Frigyes, Lipót, Albert, Henrik és Ottó osztrák hercegekkel megbékélt. Igérte, hogy Lajost ellenök segíteni nem fogja; ellenben Henrik herceget méltányos föltételek mellett szabadon bocsátatta. Hogy a dolgok e fordulata Frigyes király sorsára is befolyt, azon nem lehet kételkedni, noha ő jóval később (1325) szabadult meg fogságából, ugyanakkor, midőn Lipót herceg, „a lovagok virága,” férfi kora teljében megszűnt élni.

Mind e jó szolgálatokért a magyar király jutalma az lett, hogy Pozsony vára és városa a többszörös ígélet, szerződés, sőt átadás daczára megint visszakerült az osztrákok kezébe. És e dolog nem járt álnokság nélkül. Úgy látszik, a pozsonyi polgároknak is volt részök ez alávaló játékban: a hűséget megtörték, de Szöllöst megtartották.²

A Habsburgok hamar elfeledték, mivel tartoznak Károly magyar királynak, ki őket majd a cseh II. Venczel, majd a bajor Lajos ellen tekintélyes hadakkal segítette. A fegyveres segítségen kívül Károly egyebekben is mindig kedvét kereste kedves unokatestvéreinek; hanem ezeknek már nagyatyjok, Habsburg Rudolf óta inkább kellett Magyarország, mint királya. Panaszra elég oka volt. Láttuk, mint ütötték el fáradságának már nem jutalmától, hanem bérétől, Pozsonytól, annyi kecssegtetés, ígélet és szerződés daczára. Pozsonyon kívül egyes véghegyek és végvidékek, egyebek közt Muraköz, melyet V. István korában foglaltak el hatalmasul, folyton a németek bitorló kezén maradt, kik a hazaáruló Németujváriakat, fegyveresen betörvén Magyarországra, törvényes királyuk ellen segítették. Legújabbán Szép-Frigyes leányát Henriknek, a bajor Ottó fiának jegyezte el, kinek özvegy anyja mind halálig viselte a magyar királyné czímét és Magyarország czímerét, fia tehát minden perczben fölléphetett, mint magyar trónkövetelő.

Azonban mind e visszasságok keserűséget okoztak csak, nem háborút. A fegyveres beavatkozást maga a legifjabb Habsburg, Ottó herceg kérte. Ottó herceget, Albert király legkisebb fiát, bátyjai nem sokba vették. Sem azt nem engedték meg neki, hogy a kormányba avatkozzék, sem jövedelmet nem adtak neki annyit, a mennyiből feleségét és udvari népét tisztességesen eltarthatta volna. Ottó többször szólt ez iránt testvéreivel, de ezek nem hallgattak rá, a mi a kissé könnyű vérű hercegnek annál inkább nehezére esett, minthogy Frigyes bátyja szépségét üresnek, Albert bátyja bölcsességét pedig tehetetlennek tudta. Ellenben neki, akkor az egyetlennek a családban, fiuivadéka is volt, pártja se hiányzott, minthogy az osztrák és stájer urak egy része hozzá szított. Károly magyar királyhoz fordult tehát, az ő tanácsát és közbenjárását kérvén.

Károly nem feledhette, hogy nagybátyját, Ottó atyját, Albert királyt hasonló okból, mert örökét kiadni vonakodott, meggyilkolta János Parricida herceg, és készséggel felszólalt Ottó mellett, eltökélve lévén, nagyobb baj elkerülése végett, szükség esetén fegyverrel is nyomatékot szerezni jóakaró figyelmeztetésének. Erre látszott kifejlődni az ügy, a miért Károly jó eleve hozzá látott a készülődéshez, és Ottóval egyetértve igyekezett megnyerni János cseh királyt, kiről tudta, hogy Szép-Frigyesnek nem éppen barátja. János király épen akkor, 1327 elején, érkezett Prágába, hogy az adót beszédje s aztán szokása szerint botorul elpazarolja. Ezzel hamar készen is volt, mivelhogy február első felében már Nagy-Szombatba sietett, hogy a magyar királlyal találkozzék. Mindkét király feltűnés nélkül, csekély kísérettel érkezett, és úgy látszik, a ferenczrendiek zárdájába szállott. Károly király csupán. legbizalmasabb két főemberét: Lipóczi Demeter tárnokmestert és Miczket, akkor már szlavóniai bánt hozta magával, azonkívül alkanczellárját a fejevári prépostot, mivel írástudóra szintén volt szüksége; a cseh király kíséretében is csak az olmücsi püspök és két-három világi főúr vala. Hogy ez alkalommal kötötték meg a szövetséget az osztrák hercegek ellen, az abból is bizonyos, mert e céljokat mindjárt kötlevelök elején elfődni iparkodtak. Károly király, ugymond az oklevél, szükség esetén minden erejével segíteni fogja a cseh királyt mindenki ellen, kivéven az osztrák hercegeket, kikre több oknál fogva neheztelt. Ha azonban János király hadat izenne az osztrákoknak, ő ez esetben vesztég fog maradni, de még annyit sem enged meg, hogy a magyar urak közül valaki segítse a németet; míg, ha az osztrák hercegek támadnának a cseh királyra, akkor Károly király minden erejével melléje fog állani, föltéve hogy a harczter nem esik messzire Magyarországtól. A kölcsönös segítség mindkét esetben ingyenes lesz; a királyok a segítő had lótarásánál egyébbel nem tartoznak. Hogy pedig a szeretet kapcsa annál erősebbé legyen köztük, Károly király eljegyezte fiát, a negyed fél éves László herceget János király leányával, a nálánál fél évvel idősebb Annával (szül. 1323 márczius 17.) s eziránt minden eshetőségre kiterjeszkedő szerződést kötött vele, melyre a ferencziek temploma főoltárán szent esküt esküvének.

Az első, ki hasznát látta a magyar-cseh barátságnak, Ulászló lengyel király volt, kit apró termete miatt Lokieteknek (singnyi, rőf nagyságú) nevezett lengyel népe, Lotkotkónak a cseh. János cseh király ugyanis, Nagy-Szombatból visszatérve, egyenesen Sziléziába ment, hogy e hajdan Csehországhoz csatolt tartomány hűbéresei hódolatát fogadja és innét seregét Krakó ellen, hol Lotkotkó székelt, vezesse. De a magyar király, kinek sürgős közbejöttét kérte ipja, követeket küldött leendő násza után ez üzenettel: „Inkább öld meg szemem láttára fiamat, (leendő vődet), hogysen apósomat bántsad.” Ezen szenvedélyes és az imént kötött szövetséget fenyegető kifakadásra a cseh király csakugyan beszüntetett minden ellenségeskedést Ulászló ellen. Miként folytak tovább a tárgyalások Károly magyar király és az osztrák hercegek közt, arról kútfőink mélyen hallgatnak, valamint a különben beszédes német krónikások is ezen reájok szégyenteljes eseményekről csupán rövid értesítésekkel szolgálnak.

A hadjárat 1328 nyarán indult meg. A magyar sereget 80,000-re teszi a szövetséges csehek egykorú kútfője. Kétségtelen, hogy tekintélyes volt, minthogy a király összes népével

vett részt benne. Hadnagya Laczkfi István, a későbbi erdélyi vajda, akkor még csak a királyi lovászok mestere volt. A magyar sereg Ausztriát a Duna mindkét oldalán, innen és túl elpusztította, tömérdek kárt okozván, mi az akkori hadjáratok egyik főadatát alkotta. A fősúlyt mégis a Dunától éjszakra fekvő vidékre fektette a király, kivált azért, minthogy a Wallseeknek, Pottendorfoknak, Zeltigereknek és Frigyes több főembereinek főleg itt voltak birtokaik. A magyarok a Mandhardshegyen is túlszáguldván, Waidhofen, Sighards és Eggenburg nevű várakat elfoglalták, miután a nevezett hegyen innen Marchegg, Stillfried, Rabensburg, Feldsberg, Gunzerstadt, Ulrichskirchen, Habern, Thösalt várakat s számos más erősséget is bevettek. A cseh király július végén érkezett meg 2300 sisakosával, csehekkel és lengyelekkel vegyest, a magyarok segítségére, és hat hétig ostromolta Drosendorfot, míg megvette. Ezzel a hadjáratnak jóformán vége is szakadt. Nem kevesen tüntették ki magukat e hadjáratban a magyarok közül; Laczkfi István Stielfried várát vette be, Hahóti Miklós, a későbbi szlavón bán, Habernt és Thösaltot foglalta el; Elefánti Dezső és Hektorfi Miklós királyi apród Marcheggnél tüntették ki magokat; Porpáczi Szarka Miklós, egyebek közt Stillfried ostrománál egy henczegő német lovagot nyergéből kiemelt és foglyul ejtett.

Frigyes királynak és osztrák hercegnek, kinek a hadviselésben soha sem volt szerencséje, és e hiányt ezuttal szószegő halogatással, vagy pöffeszkedéssel pótolnia nem lehetett, más menedéke nem maradt, mint békéért folyamodnia, melyet, miután öcscsének, Ottó hercegnek Haimburg városát és várát jövedelmei gyarapítására átengedte és a Habsburg-ház svájci birtokainak kormányzásába neki befolyást biztosított, Károly királytól könnyen elnyert. A békét a Lajta melletti Bruckban, 1328 szeptember 21-én kötötték meg, mely napon a két oklevél kelt és kicseréltetett. Ezekben csak egyetlen pont úgy mellesleg árulja el a háború igazi okát, az t. i. melyben Károly király fegyveres szövetséget köt Frigyes, Albert és Ottó hercegekkel mindenki, még a császár ellen is, kivéven ugyanazon Ottó herceget, szövetségesét János cseh királyt és ipját, Ulászló lengyel királyt. Ellenben mint főkokokat említik, hogy Frigyes király leányát néhai Ottó bajor herceg fiának feleségül adván, a magyar királyban gyanút támasztott; aztán hogy az osztrák hercegek és övéik némely magyar határszéli részeket, várakat és földeket elfoglaltak: ezekből keletkeztek közöttök némely izetlenségek, háborgások és károsítások. De minthogy a hercegek biztosíták Károly királyt, hogy Henrik bajor herceget, a Frigyes vejét, Magyarország ellen soha se fogják segíteni, sőt ha akár a császár akár más valaki segítségével; Magyarországra támadna, fegyvert ragadnának ellene és segítői ellen, minthogy továbbá a hercegek szentül megígérték, hogy Magyarország régi határainak helyreállítását többé nem akadályozzák, nevezetesen rábírák nénjöket, Ágnes özvegy magyar királynét, hogy Pozsonyra való minden jogáról mondjon le, a Muraközt pedig, melyet Walsee Ulrik elfoglalva tart, visszaadják, viszont Károly király is visszaadta Ausztriának a jelen háborúban elfoglalt részeit, és megengedte az osztrák alattvalóknak, kik Magyarországon szőlőbirtokosok, hogy, ha a szokásos hegyvámot megfizetik, azokat tovább művelhessék: örök békét és fegyverszövetséget kötöttek egymással, melyet a felek jelenlevő hivei, főpapok, országnagyok, ispánok és várnagyok esküvel szintén megerősítettek.

A béke helyreálltával a barátság is helyreállott az unokatestvérek: a magyar király és osztrák hercegek közt. Károly király számokra egy másik békelevelet is állított ki, mintegy kézi használatul, nehogy az „unalmasan hosszú” (és rájuk nézve lealázó) bruckival kellessék minduntalan előhozakodniok. E levélben csak az van megemlítve, hogy a magyar király és osztrák hercegek közt a szoros barátság helyre állott. A hercegek aztán tisztelegtek Károly királynál Pozsonyban, hogy ki mutassák iránta való barátságokat. A békekötés után a magyar seregek, melyek amúgy sem szerettek Szent-Mihály napja elteltével táborozni, minthogy lovaik ellátása ilyenkor fáradtsággal járt, Ausztriából haza tértek.

János cseh király azonban elfoglalva tartotta a megvett várakat és vidéket, várván, hogy a békével melyre hajlandó volt, megkínálják. Személyesen keresték őt fel az osztrák

hercegek. János eléjük ment és Frigyes király láttára levette süvegét, hogy őt udvariasan üdvözölje. De Frigyes a cseh király üdvözlését hideg büszkeséggel viszonzta, alig emelvén meg kalapját. Az udvariatlanság nagy lehetett, hogy az igen rövid látású cseh király észre vette, azt kemény megjegyzéssel kísérte és sarkon fordult azzal, hogy a háborút nyomatékosabban folytatja. A csehek ugyan nem éppen szerették királyukat, de a németek ellen való háború mindenkor oly népszerű volt nálok, hogy tüzzel fogtak új hadi készülékekhez. Az egy Prága három nap alatt 10,000 fegyverest és 240 élelem- és fegyverhordó szekeret állított ki. Hanem e friss sereg Znaimnál tovább nem ért, midőn a békekötés híre eléje érkezék. A megszeppent osztrák hercegek a békealkudozások fonalát újra fölvtették. A lovagiasságában megsértett cseh király kemény föltételeket szabott, és csak Ottó herceg szavára szállította alább, de még mindig sulyos pénzbeli kárpótlásra, követeléseire, melyeket miután megadtak neki, november közepén visszatért Prágába.

Szép-Frigyes nemsokára (1330 január 13-án) meghalt, mire a magyar király még inkább érezte barátságát unokaöccseivel: Ottó herceggel és bátyjával, a Bölsnek nevezett II. Alberttel. Ottó 1331 szeptember elején fölkereste őt Pozsonyban és megkérte, hogy a brucki békekötést módosítsa annyiban, hogy János cseh királyt hagyja ki belőle, sőt szövetkezzék velők ellene. Ok nélkül nem történt, de okát adni nem tudjuk, miért állott Károly király az osztrákok e kívánságára, és jóllehet az idő ősre járt és hadjáratra alkalmatlan volt, mégis segítséget ígért nekik, mely határozatában a cseh királynak a morva határon történt személyes közbenjötte sem ingatta meg. Ezalatt az 50,000 harcosból, köztök 3500 sisakosból állott magyar csapatok fölvonultak a morva határon Laaig a Thaya mellett, hol az 1800 osztrák sisakossal és 20,000 gyalogossal egyesültek, míg velők szemben a cseh had 500 sisakos és 20,000 vegyes fegyverzetű vitézt számlált.

Hogy a cseheknek a harmadfélszer annyi ellenséggel kikötni nem volt kedvök, érthető; de hogy Ottó herceg két hétig miért hagyta seregét a kellemetlen novemberi hidegben támadás nélkül vesztegelni és elkedvetlenedni, annak okát hiába keressük. Végre az időjárás, a november végén bekövetkezett nagy hideg, a magyarokat és osztrákokat eredmény nélkül haza készítette. Miután pedig a magyarok ott hagyták a csatát, a cseh király is haza ment, embereire bízván az apró guerilla-harczot, melyhez minthogy jobban értettek az osztrák urak, mint a nagy hadjáratokhoz, az egész télen át folytatták. Békekötés vetett véget e nyomorúságos állapotnak, melyre Károly király láthatlanban is ráállott azon föltétel alatt, hogy a cseh király Berencset és Holicst, melyeket Csák Máté veje, egy István nevű cseh főúr elfoglalva tartott, visszaadja. Ez meg is történt s a király e várakat Menus fia Péter ispán gondjaira bízta.³

34. L. „Leánykérő Károly király számára” című tört. rajzomat. Századok, 1893. 507.

35. L. a már idézett „Ágnes királyné” és „Köcski Sándor” című értekezéseimet.

36. L. „Tót Lőrincz” cz. értekezésemet. Századok, 1891. évf.

IV. FEJEZET.

Károly családi viszonyai. Az utolsó évek.

I. Károly harmadik házassága Piast Erzsébettel. E házasságából született gyermekei. Törvénytelen gyermekei. Tárgyalások, hogy Endre fiának Nápolyt megszerezze. E végett fiával együtt Nápolyba utazik. Magyar seregek Lokietek Ulászló segítségére. Kázmér Lengyelország királya. Surlódásai a cseh királylyal és a német renddel. Károly király békítő szerepe. A visegrádi fejedelmi congressus. Hadjárat az osztrák hercegek ellen. Ennek okai. Az ennsi béke. A hadviselés folytatása. A pozsonyi béke. I. Károly halála, temetése.

Károly királynak első két feleségétől gyermeke nem maradt, a harmadik, Erzsébet királyné őt fiúval ajándékozta meg férjét. Az első, ki 1321-ben jött a világra, de egy éves se lett, Károlynak hitták; a második, László 1324 november 1-én született; hanem e királyfi is, jóllehet már el volt jegyezve János cseh király leányával, 1329-ben szintén meghalt. A harmadik, Lajos¹ 1326 márczius 5-én született. A következő 1327 évi november 30-án, azaz Szent-András apostol ünnepén Endre, 1332 évi augusztus 20-án, Szent István király ünnepén végre István herceg jött a világra. Külföldi genealogusok még két leányt is adnak Károly királynak. Az egyiket Erzsébetnek híják és azt állítják róla, hogy Boleszló herceg, falkenbergi seniornak volt a felesége; de minthogy ugyane genealogusok e házasságot conjecturánál egyébnek nem tartják, mi sem foglalkozunk tovább vele. Ellenben minden figyelmünket leköti azon állítás, hogy II. Henrik schweidnitzi hercegnek hites társa Katalin, I. Károly magyar király leánya volt, kinek Henrik herceggel kötött házasságából született Anna, IV. Károly császár harmadik felesége. Annáról a legnevesebb cseh, morva és sziléziai történetírók állítják, hogy unokahuga volt Nagy-Lajos királynak, kinek udvarában nevelkedett s mellettök tanuskodik Nagy-Lajosnak Budán, 1353 május 27-én kelt levele, melyben IV. Károly, mint Anna férje iránti tekintetből lemondott Schweidnitz és Jauer hercezségekről, és minden őt, az országot és szent koronát megillető jogokról a nevezett hercezségekre. Ugyan miféle joga lehetett volna Magyarországnak a mondott hercezségekre, ha nem az, hogy azok esetleges örököse a magyar király unokahuga? Minthogy azonban a magyar történelem semmit se tud arról, hogy Károly királynak leánya is volt, pedig krónikáink Károly király minden törvényes ivadékát gondosan följegyezték, Katalinban Károly királynak törvénytelen gyermekét kell felismernünk. Azon körülmény, hogy a magyar király (eleddig) egyetlen leányát egy másodszülött schweidnitzi hercezegecskének adta feleségül, csaknem teljesen kizárja a föltevést, hogy Katalin törvényes királyleány volt. Károly királynak egy törvénytelen fiát különben minden kétséget kizáró bizonyossággal ismeri a történelem. Ez Kálmán „herceg”, ki 1317 vége felé született, s kinek a király megengedte, hogy czimerét viselje. Midőn Károly harmadszor megnősült, Kálmánt keresztatyja, Ivánka váradi püspök gondjaira bízta, hogy őt pappá nevelje. Az imént említett Katalin ennek a Kálmánnak testvére lehetett.²

Ivánka püspök gondos nevelése nem vallott szégyent növendékével. Kálmán – mint pápai levelekből értesülünk – Isten kegyelméből tisztos, jámbor életével, jó erkölcsével és fényes erényeivel születése feltételt elfeledtetni iparkodott. Még mint növendék ifjú váradi éneklő kanonok, aztán esztergami prépost, 1337-ben pedig győri püspök lett, s mint ilyen 1375-ig kormányozta a győri egyházat.³

Tudjuk, hogy Károly magyar királyt születési jogon Szicília trónja megillette, minthogy a szerződésben, melyet a szentszék Anjou Károlylyal, a provencai herceggel 1264-ben kötött, az örökösödés rendje olyképpen volt meghatározva, hogy az előbb szülött az utóbb szülöttet, a fiú a leányt kizárja. Így örökölte Károly után fia II. vagy Sánta-Károly a trónt. Ez utóbbinak első szülött fia, Károly Martel azonban, mint tudjuk, atyja előtt halt meg (1295) és fiát Károly Róbertet, azaz a későbbi I. Károly magyar királyt, hét éves korában hagyta árván. Az örökösödési rend szerint tehát Károly-Róbertet illette volna meg Szicília koronája, mint ezt

Nagy-Lajos királyunk későbbi, a pápához intézett leveleiben számtalanszor hangsúlyozta. De mivel unokájoknak Károly-Róbertnek a magyar koronát szánták volt nagyszülei, a sicíliai koronát pedig harmadszülött fioknak, Róbertnek, mivel továbbá nem éppen alaptalan volt a félelem, hogy, ha Sánta Károlyt halála időnek előtte meglepné, unokája, a gyermek Károly Róbert uralkodása alatt Sicília trónja nagyon meginoghatna: arra kérték a pápát, hogy az örökösödés megszabott rendét módosítsa olyképpen, hogy Sánta Károly utódjává ne unokája Károly Róbert, se másodszülött fia, a későbbi toulousei püspök, Szent-Lajos, hanem harmadik fia Róbert legyen. VIII. Bonifác pápa engedett e kérésnek, és azon okolással, hogy trónörökösnek az tekintendő, ki az uralkodóhoz vérségi kötelékénél és koránál fogva legközelebb áll, a fiui pedig közelebb áll az atyához az unokánál, Károly Róbert örökösödési jogát háttérbe szorította, és V. Kelemen pápa Sánta-Károlynak 1309-ben bekövetkezett halálakor csakugyan megkoronáztatta Róbertet Sicília királyává.

A sok bajjal küzdő Károly Róbertnek tünie kellett e mellőzést; sőt Tamás esztergomi érsek után híven elmondotta esküje azon szavait, melyekkel megígérte, hogy sem a római egyház jogait, sem annak tartományait háborgatni, sem a szentszéknek ezen tartományok érdekében hozott határozatait s rendeleteit sérteni nem fogja. Meg akarták ezzel kezeit kötni, hogy a szentszéknek, mint Sicília hűbéres urának, rendelkezése ellen felléphessen. Szavát tartotta, hanem igényeiről Siciliára nem mondott le; sőt ellenkezőleg: az őseitől öröklött következetességgel mindig szem előtt tartotta azokat. Mihelyt csak némileg megizmosodék hatalma Magyarországon, megbizta atyafiát János viennei dauphint, hogy jogát a salerno hercegségre és a szent angyalhegyi (Monte Gargano) javadalomra Róbert sicíliai király előtt érvényesítse; sőt mit sem törődve ugyanezen nagybátyja ellenkezésével, kezdetben ugyan csak szórványosan, később következetesen használta a „Princeps Salernitanus et honoris ac montis sancti Angeli dominus” címet, melyet már atyja is viselt. Utóbb a pápa is közben járt Róbert királynál, hogy unokaöccsét e cím használatától ne tiltsa el, és ajánlotta, hogy Róbert király unokáit, a sicíliai hercegnőket magyar hercegekkel, Károly király fiaival házassítsák össze. Könnyen célt ért, mert a sicíliai királyt igen le sújtotta egyetlen fiának, Károly calabriai hercegnek 1328-ban bekövetkezett halála. E csapás félelemmel töltötte el és zaklatott lelkiismerete azzal vádolta, hogy talán nem igaz uton jutott Sicília trónjára. Be kellett látnia, hogy ha unokáinak, Johannának és Máriának, Károly calabriai herceg leányainak jövőjét biztosítani akarja saját testvéreinek, a taranto és durazzo hercegeknek épen nem alaptalan támadásai ellen, oly férjeket kell számokra szereznie az Anjou-ház férfi tagjai közül, kiknek megtámadhatatlan joguk van a sicíliai koronára.

Kortársai más jeles tulajdonságain kívül jámbor és igazságos embernek jellemzik Róbert királyt. Nem valószínűtlen tehát, hogy e tervét végrehajtandó, azért gondolt legelőbb a magyar király fiaira, hogy jóvá tegye a sérelmet, melyet atyjokon elkövetett. A pápa helyeslésével is találkozott e terve. Róbert király tehát még a harminczas évek elején megindítá az alkudozásokat a visegrádi udvarral. A követek és futárok egymást üzték az Adrián. 1331 tavaszán már készüléteket tettek Nápolyban a magyar király fogadására. A pápát is megkeresték: adja megegyezését a tervezett házassághoz, arra is megkérték: adjon felmentést a házassági akadály alól, mely a főnforgó atyafiság miatt a kilátásba helyezett egybekelést meggátolná. XXII. János pápa készségesen megadta a dispensatiót, hogy Lajos és Endre, Károly magyar király fiai, házasságra léphessenek a velők harmadfokon vérrokon Johannával és Máriával, néhai Károly calabriai herceg leányaival. Ő volt, ki leginkább sürgette e házassági egybekeléseket. Kétszer is írt Erzsébet királynénak, László zágrábi püspöknek, Endre fejevári prépost és királyi alkanczellárnak, Tamás erdélyi vajdának, Demeter királyi tárnokmesternek, Miczk szlavón bánnak, Pál országbirónak, hogy igyekezzenek a kötendő házasságra nézve mennél előbb tisztába jönni; s újra írt a királynak és királynénak, hogy e házasságok megkötését ne halaszszák, hanem tekintve a számtalan hasznót, mely belőlök mind a két királyi házra háromolnék, a béke és szeretet megszilárdítása

végett mielőbb eszközöljék. Mindazonáltal a házassági szerződések megkötése valamiféle akadályba ütközött. A pápa azon panaszos szavaiból, hogy a békét és szeretetet megrontó gonosz szellem akasztá meg az egyetértést, sejthetjük, hogy már ekkor megindultak ama családi fondorlatok, melyeknek a szerencsétlen Endre herczeg utóbb áldozatává is lett.

Azonban 1322 június 30-án úgy értesülünk, hogy Sicilia királya, a leányok nagyatyja és Piacenzai Jakab udvari orvos és pozsonyi prépost, mint a magyar király titkos kancellárja és teljes hatalmú megbízottja közt létre jött az egyezés következőképpen: Lajos, az elsőszülött, elveszi Johannát a szintén előbbszülöttet. Ha Lajos meghalna a házasság megkötése előtt, akkor Endre venné el Johannát; viszont ha Johanna halna meg, ez esetben Lajos vagy Endre Máriát venné el feleségül; ha pedig Lajos is, Johanna is elhunynának, akkor Endre kél egybe Máriával. Világos e sokféle kombinációból, hogy a magyar királyi ház mindig szeme előtt tartotta a két korona, a magyar és sicíliai egyesítését; ha ugyan azt nem akarjuk fölteni, hogy Lajosnak a sicíliai, Endrének a magyar koronát szánta.

Károly király 1332-ben már el is indult Nápoly felé, hogy e szerződést, melyet a szentszék is jóvá hagyott, megerősítse; de csak Székes-Fejérvárig érkezett, hol annyira elfogták a csúzos bántalmak (vagy talán a Nápolyból érkezett elégtelen és kellemetlen hírek), hogy útját abba hagyta és visszautazott Visegrádra. Az alkudozások tovább folytak, és midőn hosszas tanakodás után Róbert király kérésére végre abban állapodott meg Károly, hogy másodszülött fiát, Endrét viszi magával Nápolyba, Csőr Tamást jelölte ki a kis herczeg nevelőjéül, tanítójául és háztartása főnökeül. Előre küldötte őket Zenggbe, velők valószínűleg Róbert barátot és Endre egykori dajkáját, Izoldát; hova midőn Zágrábon át júliusban maga is utánok a tengerpartra érkezék, nagy öröme szolgált, hogy mindeneket a legjobb rendben talált. Közben Róbert király fényes előkészületeket tett a magyar király fogadtatására. Manfredoniában hat gályát és elegendő számú hajót szereltetett föl Károly király 600 lovasból álló kísérete átszállítására. A hajókat veres, fehér, kék színű (ezek voltak akkor a nemzeti színek) és a magyar király czimerét viselő lobogókkal díszítette. A magyar király kíséretében valának Telegdi Csanád esztergomi érsek, Endre herczeg keresztatyja, Bátori András váradi és Piacenzai Jakab, immár csanádi püspök, Heniko a királyné egyik rokona, Dancs zólyomi főispán és számos más főúr. Nápolyban mindnyájan dicsérettel halmozzák el a kis Endre herczeget korát meghaladó érettsége és szerénysége miatt.

Az alkudozások legott megint megindultak és a körül forogtak, hogy Károly király fiának, mint leendő sicíliai királynak megkoronáztatását kívánta. Az agg Róbert király e szándéktól nem volt idegen, mert az uralkodásról lemondani és napjait csöndes szemlélődésben óhajtotta befejezni. Azonban a nápolyi királyi család cselszövényei folytán megváltoztatta e szándékát. Károly magyar királyt a láz -törte; hanem szívós természete segített rajta, és a pápa már szeptember 9-én (1333) örvendezését fejezte ki a fölött, hogy teljesen fölépült, de egyuttal figyelmeztette, nehogy hosszas távolléte kárt hozó legyen Magyarországra, végezze el ügyeit a sicíliai királylyal s aztán induljon hazafelé. Szeptember második felében a két király végre megegyezett abban, hogy Endre lesz Róbert királynak halála után utódja; valamint a házassági szerződés iránt is akkép, hogy Endre és Johanna egybekelnek, mihelyest törvényes korukat elérik. Az egyezmény megtartására a két király, Sancia királyné, Róbert neje, és a két ország jelenlevő főurai esküvel kötelezték magukat. Az ünnepélyes eljegyzés Endre és Johanna közt szeptember 26-án történt meg, fényes ünnepségek és lovagi játékok között. A következő napon Róbert király Calabria herczegének nevezte ki Endrét, és e ténye által hivatalosan megjelölte őt trónörökösének.

Károly király aztán még sokáig maradt kedves szülőföldjén Nápolyban, hogy fia neveléséről, háztartásának berendezéséről gondoskodjék és csak 1334 elején érkezett vissza Magyarországra. Hadi kíséretének leülése (residentia), mely után az illetőket ismét pörbe lehetett idézni, hivatalosan márczius 20. napjára határozatott.⁴

Szerénytelenség nélkül mondhatta a magyar nemzet, hogy hazája Károly király eszélyes politikája által királynő gyanánt vált ki körülfekvő országok csoportjából. Fontosabb politikai ügyet a magyar király nélkül nem végeztek; mindenki az ő szövetségét kereste, ő volt a hangadó, az intézkedő. Magyarországot kezdték európaszerte archi-regnumnak tartani és nevezni, a mi mai nyelven szólva annyit tett, mint „nagy hatalom.” Leginkább kitűnt ez 1335-ben a visegrádi fejedelmi congressuson, melynek célja volt egyrésztől Csehország, Lengyelország és a lovagrend közt a békét helyreállítani, másrésztől megtörni Németország hatalmát, melylyel Magyarországot, de főleg Csehországot fenyegette, végre a kereskedelmi özszeköttetést nyugat és kelet közt szabályozni.

Károly király több ízben küldött segítséget ipjának Ulászló lengyel királynak, kinek örökös küzdelmei valának a pogány litvaiakkal és a még pogányabb német lovagrenddel. Így értesülünk, hogy 1325-ben megjutalmazta Rikalfot, a Berzeviczyek őst, 1326-ban Egyed fiát Jánost, kiket tekintélyes haddal küldött volt Lengyelországba és ott dicséretesen hadakoztak. Midőn pedig 1330-tól 1332-ig ama három ízben kiujuló, vérengző rablójáratokat indította a német lovagrend a lengyel király ellen, melyben János cseh király is, mint a rend szövetségese részt vett: Károly király 8–10,000 emberrel Druget Vilmost, akkor Szepes, Győr és Zaránd ispánját, a későbbi (1334–1342) nádort küldötte ipja segítségére. A magyar sereg vitézül harczolt és nem csekély része volt benne, hogy a német lovagok addig is, míg Károly magyar király és János cseh király, mint békebirák kiegyenlítik majd a fenforgó viszályokat, fegyverszünetért esedeztek, melyben Lengyelországnak Dobrzynt és Bromberget visszaengedni kénytelenítették. A viszály Pomeránia (Pomerella) körül forgott, melyet a lovagrend Lengyelországtól igaztalanul elszakított és a pápa ítélete daczára visszaadni vonakodott. A békebirák ugyan ismételve értekeztek, de eredményre főleg azért nem juthattak, mert Ulászló Pomerániáról semmi áron sem akart lemondani.

Azonban 1333 márczius 2-án meghalt Ulászló király, és a lengyel rendek összegyűltek Krakóban új királyt választandók. Károly magyar király is oda küldötte követeit, kik engedelmet nyervén, hogy a rendek gyülekezetében fölszólalhassanak, melegen ajánlották az ifjú Kázmér hercegnek, Lokietek Ulászló fiának megválasztását, mely esetben a magyar király mindennemű támogatását megígérték. Kázmért egyhangulag választották meg aztán és Krakóban 1333 április 24-én meg is koronázták. Károly tehát ígéretét beváltandó mindenképpen arra törekedett, hogy Lengyelországot külső ellenségeitől megóvjá, és a német lovagrend részéről úgy, mint János cseh király részéről békét szerezzen számára.

Csehországgal szemben ez neki teljesen sikerült, mert János cseh király, ki magát lengyel királynak is nevezte, és az osztrák hercegekkel csaknem folytonos ellenségeskedésben élt, ez időben régi barátjával és szövetségeseivel, Lajos császárral is meghasonlott a Henrik karantán herceg után maradt örökség miatt. Ha már előbb csupán az osztrákok ellen sem érezte magát túlerősnek a cseh király, most be kellett látnia annak szükségét, hogy a magyar királylyal és sógorával, a lengyel királylyal szövetkezzék. Elüljáróban a magyar király által sugalmazott Kázmér Sandomirban, 1335 május 28-án egy évre terjedő fegyverszünetet kötött János cseh király fiával, Károly morva örgróffal, a későbbi IV. Károly császárral, melybe természetesen a magyar királyt is befoglalták. Augusztus közepén aztán Trencsényben jöttek össze a magyar, lengyel és cseh királyok meghatalmazottjai. A magyar küldöttség feje, tehát az egész értekezlet lelke, Miklós egri püspök, egykoron a bolognai egyetem rectora, igen tudós és szerény férfiú volt. Nem egészen két heti tanácskozás után, augusztus 24-én, az uti possidetis alapján, a személyesen is oda érkezett cseh király és morva örgróf jelenlétében akképen egyeztek meg, hogy a cseh király lemond minden jogáról Lengyelországra, azonképpen a lengyel király mindazon sziléziai és masovia herczegségekről, melyek hűbéresei a cseh királynak meghódoltak. Ez ügy végleges elintézését pedig akkorra hagyták, midőn az érdekelt fejedelmek Visegrádon október 16-án Károly király udvarában találkozni fognak.

A cseh királyok 37 év óta voltak, kezdetben valóságos, azután czimzetes lengyel királyok. Nem csekély volt tehát az áldozat János cseh királytól, midőn lemondott minden jogáról a lengyel koronára és letette annak még czímét is. Ezen áldozattal nem állott arányban azon 20,000 hatvanad cseh garas, vagyis 20,000 márka ezüst, melyek fizetésére a lengyel király megbízottjai urokat kötelezték. Méltó ára csupán a magyar szövetség lehetett, a melyről szóló oklevelet Károly király néhány nap múlva, 1335 szeptember 3-án kiállította. Ez oklevélben eskü és a kiközösítés terhe alatt kötelezték magukat Károly magyar király és elsőszülött fia Lajos herceg, hogy János cseh királyt és fiait: Károly morva örgrófot és János karantán herceget mindenki ellen (kivevén Róbert sicíliai és Kázmér lengyel királyt) teljes erejükkel segítendik, nevezetesen Albert és Ottó osztrák hercegekkel hirők és megegyezésök nélkül békét nem kötnek. Ez az első alkalom, hogy a még nem is tizenegy éves Lajos herceget, kinek függő pecsétje a szövetség levelét szintén erősíté, a politikába, a közéletbe bevonták.

Október második felében és november elején érkeztek a fejedelmi vendégek Visegrádra. Fényes kísérettel jöttek és Károly király nagy ünnepélyességgel fogadta őket főpapjai és főurai élén, kik közül Csanád esztergomi érsek, László kalocsai érsek és kancellár, Druget Vilmos nádor, Lipóczi Demeter királyi tárnokmester, Szécsényi Tamás erdélyi vajda, Ákos Mihály (Miczk) szlavón bán, Nagymártoni Pál országbíró soroltatnak fel. Elsőnek érkezett Kázmér lengyel király Ulászlóval, Leczye és Dobrzyn hercegeivel, Chartresi Galhard pápai követtel és udvara legelőkelőbb méltóságaival. Utána János cseh király, de még október végső napjaiban, mert Mindszenty ünnepé körül (november elején) a német lovagrend követeivel már javában folytatta a tanácskozásokat. Később érkeztek a cseh király fia: Károly morva örgróf és veje: Henrik alsó-bajor herceg; míg Rudolf szász herceg, Boleszló sziléziai herceg és Liegnitz ura, Vitigo meiszeni és János olmüci püspökök, Kolditzi Timó, Lipai Henrik és mások hol egyik, hol másik fejedelemmel érkezhettek. A koronás fők kétségkívül fönn a várban, vagy lenn a királyi palotában szállottak meg, míg kíséretök a magyar főpapok és főurak vendégei valának, kiknek Visegrádon fölös számmal voltak tornyaik, palotáik, házaik és udvaraik. Polgárok sem hiányoztak, minthogy ez alkalommal rendezték a magyar-cseh-lengyel kereskedelmi viszonyokat. Bizonyos, hogy a gazdag Boroszlóból is volt itt küldöttség. Hogy a fejedelmek mekkora kísérettel jöttek, kitetszik abból, hogy egy-egy ebédre 4000 kenyér és 180 átalag bor kellett. A nagyszámú cselédség lovaival félszerek és sátrak alatt tanyázott. Hogy a küludvarok követségei, a megyék nemessége, bel- és külföldi városok küldöttei is megjelentek Visegrádon, részint tisztelgésül, részint érdekeik előmozdítására, vagy csak kíváncsiságból is, hogy jelen lehessenek valamelyikén a számos és pompás ünnepélyeknek, melyeket Magyarországon régen láttak, magától értetik.

Az összejövetel derekas célja, a tárgyalások a cseh király és a lengyel király közt, minden nehézség nélkül értek eredményt. A trencsényi praeliminárákat helyben hagyták. A cseh király ünnepélyes formában írásba foglalva lemondását a lengyel királyi czímről, s minden jogáról Lengyelországra, lemondási oklevelét a magyar király kezébe tette le mindaddig, míg Kázmér lengyel király a kikötött kárpótlási összeget egészen lefizeti. Aztán szövetkeztek Lajos német király és Albert osztrák herceg ellen. A szövetségesek valának János cseh király, Kázmér lengyel király, Károly morva örgróf, Henrik alsó-bajor herceg, Károly magyar király és fia Lajos herceg. E szövetség megerősítésére Kázmér lengyel király leánykáját Henrik bajor herceg kis fiával jegyezte el.

Nem oly simán és könnyen egyenlítették ki János cseh király és Károly magyar király, mint fölkerített békebírák, a Lengyelország és a német lovagrend közt elmérgesedett viszályt. Pomeránia végre is a lovagrendé maradt, mely föltételhez Kázmér király kénytelen, kelletlen hozzájárult ugyan, de melytől a lengyel nemzet épúgy idegenkedett, mint Kázmér utódja,

Nagy-Lajos. A szerződés alatt tanuképpen se olvasunk lengyel nevet; tanukúl csupán a főntebb említett magyar és cseh főurak szerepeltek.

Mily ünnepeket ülték, mily fényt fejtettek ki a magyar királyi család és főurak a fejedelmi vendégek tiszteletére, azt – sajnos – felírva nem találjuk. De annyi bizonyos, hogy Erzsébet magyar királynénak november 19-ikére eső nevenapján ezek tetőpontjukat érték. Ekkor kelt a békekötés a cseh és lengyel király közt; ekkor a szövetségi okirat; ekkor tartották Kázmér király leányának eljegyzését a bajor herceg fiával. Károly király vendégei közt fejedelmi magyar bőkezűséggel fényes ajándékokat osztott szét.⁵

A vendégek november végén oszladoztak. A cseh király, ki ezentúl pecsétjeiben és leveleiben nem élt a lengyel király címével, magával vitte az ifjú Kázmért Prágába, hova december 6-án érkeztek meg, s honnét Kázmér király kilencz napi ünnepeltetés után ment haza Krakóba.⁶

Károly király elpártolása unokaöccseitől, az osztrák hercegektől és átpártolása a cseh királyhoz eléggé indokolva volt azon előnyök által, melyeket a hatalmak ezen új tömörülése a magyar király süvének, Kázmér lengyel királynak hozott. Volt azonban Károly királynak még más oka is: az osztrák hercegek megbízhatatlansága, mely arra indította, hogy ezen háladatlan rokonokkal, kiket jótéteményeivel meghódítani nem birt, fegyverei élet éreztessen. A legfőbb ok vala, hogy a békekötések föltételeit meg nem tartották. Pozsony ugyan végrevalahára, úgy látszik 1328-ban, visszaszállt az országra, minthogy Treutel Miklósban magyar királyi főispánt találunk benne; de a Muraköz, más határszéli területek és várak visszaadásáról, vagyis az ország határainak kiigazításáról szó se volt; e helyett halljuk, hogy az ország lakói és kereskedői osztrák részről méltatlanságokat és károkat szenvedtek. Nagymartoni Pál országbíró, egy inkább német, mint magyar főúr mondja, hogy a magyar nemzet 1336-ban a németek szemtelensége, betörése és dühödtsége visszautasítására és megfélekezésére viselt hadjáratot. S ha egyéb, valóban hajmeresztő adataink nem is volnának, maga e nyilatkozat elég volna Károly király eljárásának igazolására.

Az osztrák hercegek: Albert és Ottó, hogy a rosszat gonosszal tetézzék, megalázták magukat legnagyobb ellenségek Lajos császár előtt, ki bátyjokat, a Szépnek nevezett Frigyet éveken át fogságban tartotta, és pártfogását keresték. A császár Bécsbe jött, hol a papság ott időzése alatt ugyan se nem misézett, se nem harangoztatott, de a hercegi ház nagy kitüntetéssel fogadta és egyebek közt arra kérte: engedje meg, hogy a Magyarországon fekvő német császári hűbéreket az osztrák hercegek annak adhassák, a kinek akarják. Bajor Lajos jól tudhatta, hogy a császárnak Magyarországon semminemű hűbére nincsen, mindamellett teljesítette az osztrák hercegeknek kérését. A legmerészebb támadás volt ez Magyarország függetlensége ellen. De ez nem elég. Ugyanazon hercegek szövetkeztek a magyar király lázadó alattvalóival. Két levelünk van, melyek arról tanuskodnak, hogy György, Dénes és Pál, az Orsini-Blagaji István, egykoron szlavóniai bán fiai és Baboneg János unokaöccse, azonképpen Németujvári Kakas Miklós özvegye és fiai: János, László és Henrik hűséget esküdtek az osztrák hercegeknek, Albertnek és Ottónak, hogy minden tehetségökkel őket fogják szolgálni és ígérték, hogy Károly magyar királylyal nem kötnek békét a mondott hercegek engedelme nélkül.⁷ Egyébiránt biztosan tudjuk, hogy nem csupán a megnevezettek, hanem Péter fia Henrik, a Szekcsőiek őse és ennek unokaöccse a János fiai: Miklós, Péter és Henrik, a későbbi Tamásiak, valamint Iván fia a Porostyáni (Pernsteini) János, tehát az összes Németujváriak hasonló szövetségre léptek a Habsburgokkal. Igaz, hogy a szövetséges levélben gondosan ki van emelve, miszerint ez urak „önként” állottak az osztrák hercegekhez, mint saját hazájuk és királyuk ellenségeihez, és semminemű bérök a levélben kikötve nincs; tudjuk azt is, hogy e hazaárulókat és felségsértőket, illetve szüleiket és rokonaikat Károly király annak idején érdemük szerint jól megtépte, és hogy e miatt a bosszú még mindig izgathatta lelkeket: de éppen a gondosan kitüntetett „önkéntesség” a mellett tanuskodik, hogy az osztrák hercegek élénken érezték tettök alávalóságát, valamint hogy

részők volt a magyar király alattvalóinak elcsábításában, kiket – alig lehet kétség felőle – bérökben tartottak vagy legalább ígéretekkel kecsegtettek. Ezek után nem lehet kétség az iránt, hogy Károly magyar királynak elkeseredése unokaöcscsei, az osztrák hercegekkel szemben teljesen jogosult, s háborúja ellenük méltó megtorlása volt nemtelen viselkedésüknek.

A háború nem sokára meg is kezdődött. János cseh király, mihelyt Visegrádról haza érkezett, legott a hadgyűjtéshez fogott; hadával 1336 február 24-én Prágából kiindult, Ausztriába tört, és míg Ottó herceg seregét összeszedte, Ausztria északi részét elfoglalta és elpusztította. Aztán egymás közelében vert tábornak a két hadsereg; egymással farkasszemet nézett a nélkül, hogy csatát kezdett volna. Ottó, mivel hadi népben és bátorságban alább állott a cseh királynál, nem mert támadni; a cseh király pedig várta a magyar segítő hadat. Jöttének hírére azonban akkora rettegés szállotta meg Ottó herceget, hogy hadi népét cserben hagyva, április 24-ike éjjelén titkon elillant és Bécsig meg sem állott. „Ekkora gyalázat még nem esett rajtunk” zúgolódék bátyja, a maga-tehetetlen Albert herceg. A vezér nélkül maradt hadi nép pedig követte a rossz példát és szintén visszavonult, minek következtében húsz vár és az egész északi Ausztria a csehek kezébe jutott.

Habár Károly király aligha hirdetett általános fölkelést, minthogy a törvénykezés csak részben szünetelt, mégis személyesen vett részt abban fiával, Lajos herceggel és süvével, Kázmér lengyel királylyal együtt. A hadnagy Tamás erdélyi vajda volt. Május 4-én ugyan még Farkashidán, május 5-én pedig Nagy-Szombatban keltezett Károly király, de már május 12-én Marcheggnél, a Morva folyó mellett táborozott. Aztán, míg szövetségese, János király Prágában járt, hogy a további hadviselésre pénzt szerezzen, ő folytatá a háborút, Ollersdorf várát és Kreuspeykot (Kreischbach?) viván és megvevén. Hadjárata eredményével úgy látszik meg volt elégedve, mert nyomban utána megjutalmazta Tamás vajdát.

Miután János király ujra fölkeszült, Marcheggnél találkozott a három király. Ekkor 600 sisakos, azaz lovag módra felszerelt vitéz és több ezer íjász volt Károly, 200 sisakos és 300 könnyű lovas Kázmér körül. Úgy látszik, ezen válogatott csapatot bízta fiára, Lajos hercegre, míg maga Pozsonyba rándult, és július második felében vendégül fogadta János királyt, ki valószínűleg itt várta be, míg serege ismét összeverődött. Lajos hercegnek ez első hadjáratában, mely Bajorországig terjedt, aligha volt alkalma vitézkednie, nemcsak azért nem, mert kora se volt hozzá való, hanem mert az egész hadjárat harc és győzelem nélkül ért véget az ennsi békében, melyhez, hogy Károly magyar király megegyezését kinyerje, János cseh király Magyarországra utazott. Az idő őszre járván, nem valószínűtlen, hogy ő kísérte haza Lajos herceget ez első táborozásából, melyben Péter szakácsnak atyjok művészetét űző fiai szerezték a főérdemet Lajos királyfi körül. Jutalmuk nem maradt el a királyné asszony és gondos anyja részéről.

Az ennsi béke 1336 október 9-én kelt oklevelében Károly magyar király neve is előfordul, mintha ő is jelen lett volna a kötésnél. Pedig nemcsak nem volt jelen, hanem a békekötést keményen ellenezte. Haza se hitta hadait, melyek Laczkfi István királyi lovászmester vezérlete alatt a dunántúli határszéleket védelmezték. Laczkfi ez alkalommal elfoglalta az osztrákok által megerősített Lajtahegyet, helyreállította itt az ország régi határait, melyek védelmére ugyancsak a Lajtahegyen Szarvkő várát építette, és hatalmába kerítette az áruló Németujváriaktól Léka várát. A mit János király nagy nehezen elért, annyi volt, hogy Károly király Szent-Lucza napjától pünkösdig (1336 december 13–1337 június 8) fegyverszünetet kötött az osztrák hercegekkel, kikötvén; hogy az ország határai addiglan sértetlenek maradjanak.

A fegyverszünetet nem követte azonnal béke. Ellenkezőleg; Károly király 1337 pünkösdi után ismét fegyvert ragadt az osztrákok ellen. Ha nem is általános volt megint a fölkelés, hatalmas volt a hadsereg, melyet az osztrák hercegek ellen vezetett. Ütközetre azonban, jóllehet Károly király erre teljesen el volt határozva, a dolog nem került, mert a

diplomatai eredményekét többre becsülte. Legelőbb, úgy látszik, a Muraközre, illetve Osztrogó (Strido) és Csáktornya várakra, valamint tartozékaikra nézve jött tisztába a tulajdonosokkal, a Walseekkel, kiktől 4000 márka finom ezüsten visszaváltotta az ország ezen régóta elszakított területét. Azután lassankint a hűtlen Németujváriak is visszatértek. Károly király megtérésük föltételeül szabta, hogy határszéli váraikat kezéhez szolgáltatassák. Kellett ezt kívánnia, hogy elvágja őket helyileg az osztrákoktól, kiknek közelsége könnyítette meg nekik a hazaárvulást. De nem kívánta ezen lemondást kárpótlás nélkül: az ország belsejében adott nekik birtokokat s ez által mintegy bellebbezte, internálta őket. Kakas Miklós fiainak Léka váráért Kemendet adta Egervárral és Fancsikával. Henrik bán fiától, Pétertől elvette a zagorjei Krapina, Kosztel és Osztercz várakat. Ezen várak a Dráva és Száva közének nyugati részén, Stájer szomszédságában feküdtek. Magyarország ekképen erős támpontokat nyert a rabló stájer urak ellen. Péter úr pedig kárpótlásul más birtokrészekkel egyetemben a szekcsői uradalmat kapta, melytől magát ezentúl Szekcsői Herczegnek nevezte. Megjegyzendő azonban, hogy ezen birtokrészek közt voltak olyanok is, melyek Péter testvére, Jánoséi voltak. Ez ügyes sakkhúzás következtében János és fiai szintén siettek bűnbánólag megtérni és kiadni váraikat. Kárpótlásul Tamási várát Tolnában a hozzátartozókkal együtt kapták, melyről ezentúl Tamásiaknak hiták őket. De sokáig nem tudták megbocsájtani a Szekcsőiek ármányát. A Porostyáni Iván fia János is megbékélt ugyan, hanem megmaradt osztráknak. Felesége Walsee leány levén, kitelepedett. Károly király az osztrák hercegek kérelmére megengedte, hogy Porostyán várát, mely közvetlenül az osztrák határon feküdt, kisajátítsák és Ausztriához csatolják.⁸

Mely föltételek alatt tértek vissza István egykori szlavón bán fiai, arra részletes adataink nincsenek. De valószínűleg hasonló föltételek mellett, mint a Németujváriak. A király elkobozta tőlök a Károlyváros közelében fekvő váraikat, köztök Stienienákot, mely később királyi várrá lett, és – úgy látszik – Blagajt adta nekik cserébe, hol megtelepedvén, Blagajiaknak nevezték magokat ezentúl és hűséget tartottak a szent koronához ők is azonképpen, mint a Németujváriak.

Ezeket szerencsésen elintézvén, határozta el magát végre Károly király, hogy az ennsi békét jóváhagyja. Ez Pozsonyban, 1337 szeptember 11-én történt, külön levelet állítván ki Károly király, melynek egyik pontja egyenesen megtiltja az osztrák hercegeknek, hogy a hűtlen magyar urakat védelmezni, pártolni, segíteni merészeljék.

Az osztrákok határsértései és kártételei azonban nem szüntek meg, minek következtében a viszályok folyton fenyegetőbb jelleget öltöttek. Így értesülünk, hogy Laczkfi István, kit a király az ország nyugati határainak őréül állított föl, a németekkel több ízben tusába keveredett, s egy alkalommal Puchmar (Pohemarus) nevű előkelő osztrák főurat, ki saját zászlója alatt viselt háborút, tizenharmad magával, vitéz lovagokkal elfogta és tőlök négy társzékérre való, 30,000 márkára becsült málhát elvett, melyet a foglyokkal együtt a királynak bemutatott és átadott. A király Puchmart tömlöczre vettette, a hol ez életét is végezte, az elkobzott értékkel pedig kielégítette a kárvallott országlakókat és kereskedőket.

Kétséget sem szenved, hogy e hadjáratok 1339-ben és 1340-ben is tovább folytak, míg végre Károly morva őrgróf, kinek az osztrák-magyar háború újabb kitörése kívánatos nem volt, 1341 június 23-án meglátogatta Károly királyt Pozsonyban, hogy a főnforgó ellentéteket kiegyenlítse. Károly ráállott, és abban egyeztek meg, hogy az osztrák herceg négy magyar, a magyar király négy osztrák főurat jelöljön ki békebirácul, kik 1342 márczius 6-án, azok Pozsonyban, ezek Haimburgban összeülvén, a kölcsönös panaszokat megvizsgálják és orvosolják. Károly király választottjai valának: Ötting Rudolf, Pfannberg Ulrik, Pergau Ulrik és (póttagul) Schaumburg Konrád; Albert osztrák hercegei: Péter szerémi püspök és királyi kancellár, Szécsényi Tamas erdélyi vajda, Nagymartoni Pál országbíró és – mintegy póttagul – Gelet fia Miklós turóczi vármegyeispán, a későbbi nádor, kiknek egyesült bölcsesége, párosulva Károly király mérsékletével, az újabb zavaroknak elejét vette.⁹

A béketárgyalások Károly királyt már betegen találták. A sok táborozás, fáradtság, munka rég megtámadta a király egészségét. Különösen az 1330. évi események: a Záh merénylete és az oláhországi, napokig tartó veszély, kell hogy rombolva dúltak legyen életszervein. Ez időtől fogva folyton betegeskedett. 1342 májusban oly erővel fogta el baja, hogy biztosra vették halálát, mely a visegrádi várban ugyanezen évi július 16-án, keddi napon, 54 éves korában csakugyan kioltotta életét. Holttestét másnap pompás menetben levitték Visegrád városába a plébániatemplomba. Itt gyászmisét mondván fölötte s elvégezvén a halottas egyházi szertartásokat, dereglyére tették a koporsót, hogy Budára, mely akkor már nagyhirű, fényes város vala, szállítsák. A főpapok és főurak szintén vízi járművekre szállottak, királyokat ez utolsó útján is, mint az előbbieken, elkísérendők. Előttök Tót Lőrincz, a Kontok atya, lobogtatta főzászlótartó tisztéhez képest, az ország zászlóját, annyi diadal tanuját. Egész Buda, a papság és a polgárság a Duna partjáig ment halott királya elé. Az összes templomok és kolostorok harangjai zúgása közben felkísérték aztán a királyi tetemet a Boldogasszony templomába, ravatalra helyezték, éjjel-nappal zsolosmákat imádkoztak és énekeltek mellette, míg a templom főbejárata előtt, a boldogult királynak biborral letakart kezes paripáin ülve, három vitézlő férfiú állott őrt. Az egyik abban a diszben, melyben a király tornákon szokott megjelenni; a másik úgy, mint ahogy a király a lándzsavetésen vett részt; a harmadik és legékesebb azon fegyverzetben, melyet a király hadjáratokon szokott volt viselni. Öltözetük a király által viselt öltözet vala, dúsan kihányva himzéssel, sújtással, ékítve drága kövekkel, gyöngyökkel. A mi ércz szokott lenni a lószerszámon, a kengyelek, zabolák és csatok aranyozott ezüsből valának; a szíjak, a heveder, a bőrneműek és a nyeregtakarók selyem kelmével bevonva.

Harmadnapon, elvégződven újra a gyászos szent mise és egyházi szertartások, a koporsót, úgy mint a király benne feküdt, nem befödve, hanem nyílt arczczal fölítették a hintós, az Anjouk koronás strucczzával és hét ezüst csímbókkal, melyek a könnyeket jelképezték, földíszített kocsira, hogy Székes-Fejérvárra vigyék és ott eltemessék. Székes-Fejérvár káptalanja és papsága, azonképpen lakói nagy sokasága eléje sietett a gyászmenetnek, és láttán keserű sirásra fakadt. A papok az egész éjjelt zsolosmázván, virrasztással töltötték a főtemplomban a ravatal körül, és már hajnalhasadatkor elkezdődtek az engesztelő szent misék, miközben a leirt három lovag a társaskáptalani templom főkapuja előtt őrt állott. E templomban, hol Szent-István és Szent-Imre tetemei nyugodtak, temették el Károly királyt is a főoltár mellett egész királyi díszben, „mint királyt temetni szokás”. Csanád esztergomi érsek mondott fölötte halotti beszédet.

Közben, mielőtt a király halálának harminczadik napja letelék, összegyűltek a királyi udvarban az idegen fejedelmek: Kázmér lengyel király, Károly morva örgróf és a szomszédos udvarok, köztök az aquilejai patriarcha küldöttei, főpapok, főurak az exequiák megülésére, melyeket augusztus 14-én tartottak az egész országban, legfényesebben természetesen Székes-Fejérvárt és Visegrádon. Ez alkalomból verses epitafium is készült, mely ránk is maradt. A pápa és bíborosok Avignonban, azonképpen Albert osztrák herczeg is, ki éppen Karintiában tartózkodék, nagy gyászpompával szintén megülték a magyar király halottas emlékét.¹⁰

37. A Lajos név *Klodwig*tól ered, mely annyit tesz, mint *jeles vitéz*. „Nempe sonat Hluto praeclarum, Wiegch quoque Mars est”, úgymond Nigellius Ermoldus a Jámbor-Lajos tiszteletére írt költeményében. Ma Ludwig, kicsinyítve Lullo, latinosan Lodovicus, Ludovicus, francziásan Louis, mely utóbbiból származott a magyar Lajos.

38. Némileg megerősíteni látszik ezen föltevésünket a pozsonyi városház kapualjának egyik zárköve, mely egészen ifju, szakálltalan és bajusztalan, püspöksüveges főt tüntet föl: minthogy pedig a másik zárköben sisakdíszül az Anjouk ismert strucczmadara van, fölteve, – a mi igen valószínű – hogy e két ábra összefügg: történeti tudományunk jelen állása mellett nem gondolhatunk másra, mint hogy ama fiatal püspök Kálmán, Károly természetes fia. A mondott kapu alja harmadik és nyegyedik zárköve két női koronás főt, egy idősbet és egy ifjabbat, látszólag anyát és leányát ábrázol, a kikről azt tartom, hogy

Kálmán püspök anyja és nővére. Ki volt az anyja? arról némi felvilágosítást látszik adni az ötödik zárkó, mely sisakot és ennek diszélül egy növekedő vagyis fél oroszlánt ábrázol. Ez valószínűleg Csák-czimer, miből ha az anyára következtetünk: ez a Csák nembeli Györkének, a király zászlótartójának, ki Rozgonyán elesett, volt leánya. Megárulván Erzsébet (így hitták a leányt) a király őt udvarába fogadta, utóbb feleségül adta Diprecht fia Jakus ispánnak és pozsonyi bírónak, kit „komá”-jának nevezett a király és Pруkkal, Pozsonyvármegyében megajándékozott. Károly valószínűleg számukra építtette a pozsonyi szóban forgó házat, mely Jakus és felesége halála után közös gyermekeikre maradt, kiktől azt Pozsony városa megvette. Ezek történeti tények, de a mit belőlük levontam, az pusztá gyanításnál nem egyéb.

39. L. a köv. értekezéseimet: „A Piastok és magyar Anjouk közti rokonság.” Századok, 1892. és „Kálmán győri püspök.” U. ott, 1889.
40. L. „Csór Tamás” című értekezésemet. Erd. Múzeum, 1890. évf.
41. János királynak adott egy 200 márkát érő mosdó medenczét és kancsót, 50 arannyal futtatott ezüstös kupát, két tegezt, két vitézkötést, egy csodaszép ostáblát, melynek négyzetei aranyba foglalt jaspisokkal és smaragdokkal voltak kirakva, az alakok pedig: a szegleten álló várak, gyalogok, pánczélos lovagok és királyok természetihven aranyból készítve, drága kövekkel ékitve; két megbecsülhetetlen értékű nyerges, egy kétszáz márkára becsült tört, egy gyöngyházból készült bámulatos mívű csészét, két drágaköves poharat, melyek mindegyike kétszáz aranyforintot nyomott, ötvenkét teljes ruházatot stb. Károly örgróf, kit ez alkalommal a magyar király lovaggá avatott föl, drága lovakat, aranyos szerszámmal, csótárral, nyergekkel, vitézkötést és puzdrát (tarsolyt) kapott emlékül.
42. L. „Tót Lőrincz” című értekezésemet, i. h.
43. L. „Steinschachi István bán.” Századok, 1894. „Az Orsini-Blagajiak egyik ősenek pecsétje” és „A Német-Ujváriak két ismeretlen pecsétje.” Turul, 1893.
44. Ez állapot, a kisajátítás föltételes levén, nem tartott sokáig, minthogy Lajos király Porostyán királyi várát utóbb a Kanizsaiaknak adta; tehát már előbb kellett a király kezére visszakérülnie.
45. L. „Tóth Lőrincz” cz. értekezésemet, i. h.
46. Tarka képek a középkorból. Almanach, 1890.

V. FEJEZET.

Az ország belállapota Károly uralkodása alatt.

Politikai irányadó tényezők. A honvédelem gyarapítása. A királyi javak visszapörölései. A banderiumok. A nemzetségek czimerei. Szent-György vitézeinek társasága. Arany sarkantyús vitézek. A köznemesség visszaadott szabadságai. Lipóczi Demeter tárnokmester. Az ország betelepítése. A rabszolgaság. Szabadosok. Igazság-szolgáltatás. A Görgeiek és Berzevicziek híres pöre. A pénz- és hitelviszonyok javítása. A bányászat. Nemzetközi kereskedelem. Vámok.

I. Károly király idegen származásánál és ifjú koránál fogva nem lehetett új hazájában, Magyarországon uralkodása kezdetén politikai irányadó tényező. Mert habár vitézségét és munkaszeretetét, ügyességét és erélyét szívesen vetjük latba, hogy ő volt Magyarország regenerátora, azt bajos lenne bebizonyítani. Kérdés tehát, kik voltak megindítói és ápolói azon hatalmas lendületnek, mely hazánkat a XIV. században a virágzásnak addig el nem ért magas fokára emelték? A kiket történelmünk azon korból közelebbről ismer: a Németujváriak, Csák Máté, Amádé nádor fiai, István nádor fiai, Borsa Tamás ivadéka, Petne fia Péter és más főurak, romboltak igen, de nem építettek. Károly király bölcs tapintattal, a mennyire lehetett, kimélte ugyan őket, ezen kifelé dűledező bálványokat, melyek a nemzeti egység veszélyesen megrepedezett szent csarnokát összeomlással fenyegették; de elvégre mellőznie kellett őket, kidöntenie és helyökbe új oszloprendeket állítani föl. Ők tehát a rombolók közt igen, de a regenerátorok közt számot nem tettek.

Frà Gentile, a pápai követ, igaz, új bizalmat öntött a nemzetbe, rámutatott a helyes útra. Normális időben ennyi talán elég is leendett. Hanem mikor a bölcs szót a minden oldalról érkezett fegyverzaj túlhangozá, a nemes szándékot a szenvedély elnémitá, a hazafias igyekezetet a zsarnoki önzés gátolá: többre volt szükség. Kétségtelen tehát, hogy a nemzet jobb fele, vagy legalább nagy része tette meg a főmunkát, mint mindig, arra hogy a haza a bajból kiláboljon. És ezeknek, a nemzet új aristocratiájának, vagyis, mint édes hazai nyelvünk oly szépen mondja: a szent korona jobb ágainak megválasztása, a Drugetek, Szécsényiek, Debreczeniek, Ákosok, Szécsiek, Lipócziak, Bátoriak, Bebekek, Sztáraiak, Garaiak, Görgeiek, Tököliek, Ostfiak, Apponyiak, Kanizsaiak, Köcskiek, Amadék, Atinaiak, Alsó- és Felső-Lendvaiak, Nagymartoniak, Laczkfiak, Gilétfiak, Zayak, Kontok, Czudarok, Magyarok, Nádasdiak, Gerseiek stb., stb. kiszemelése, kiknek legtöbbje a tehetőbb nemesi középrendből emelkedett ki harczi vitézsége s a közügyekben való jártassága által, kiket a szent korona iránti hűségért terjedelmes javakkal és sokszoros méltóságokkal jutalmazott, szóval: az új főnemesség megteremtése volt Károly király első és legfőbb érdeme, minthogy ezáltal a honvédelemnek új lendületet adott. Volt gondja azonban Károly királynak arra is, hogy a honvédelmet gyarapítsa, visszapörölvén annak föntartására rendelt, valamint a királyt és királynét illető javakat. Megyénként bizottságokat nevezett ki, melyek végig járták a birtokosokat és előmutatták velök birtokleveleiket. A ki nem tudta bebizonyítani igazait valamelyik birtokára, azt a rendes törvényszék elé vezették, hol azonban megtörtént az is, hogy a felperest, magát a királyt ítélték el. Habár Károly készséggel meghajolt az ítélet előtt, magától értetik, hogy hasonló eljárás, mennél igazságosabb volt, annál nagyobb elégtelenséget okozott. Láttuk, hogy a lázadásoknak ez volt rendes oka. Károlynak sikerült ugyan a lázadásokat levernie, de azért a hamu alatt izzott a parázs, és sokan biztosra vették, hogy ha előbb nem, Károly király halálakor újra kitör a forradalom. Ezt sejtván, sőt érezvén a király, minden lehetőt elkövetett, hogy trónját fiai számára biztosítsa, és a romok fölé, melyeken uralma emelkedett, biztos házat építsen magának és családjának.

Minthogy azonban a várkatonaságot minden iparkodása mellett se birta helyreállítani, a nemesi fölkelés pedig az által, hogy a zsarnokok igájokba hajtották a nemes embert és anyagilag tönkre tették, kevés kárpótlást nyújthatott: Károly király a honvédelem számára más alapot is keresett, körülbelül olyat, minőn az a feudális országokban, Franciaországban és Nápolyban sarkallott.

Mert ha megmaradt is „a főpapok, apátok, prépostok, perjelek és más egyházi személyek, valamint a bárók, ispánok, várnagyok, nemesek, egyéb birtokosok és minden más bármily rendű és rangú emberek régi hadi kötelezettsége”,¹ Károly király – úgy véljük, csak rábeszélése által, mert törvény ez iránt nincs – arra birta az általa bőkezűen ellátott nagybirtokos főúrákat, hogy saját költségekön és saját zászlójuk alatt kisebb-nagyobb számú katonaságot állítottak ki. E csapatok az olasz banderia (német alakban Banner, a. m. zászló) szótól *banderium* (zászlóalj), vezetőik pedig a *zászlós urak* büszke nevezetét kapták.

Továbbá az előkelőbb családok tagjait, kiket a közös származás, a nemzetségi kötelék (genus) amúgy is összetartott, még inkább egybefűzte a közös címerrel, melyet nekik jutalmul, mintegy kitüntetésül adott. Címerek a zászlók és pajzsok díszítésére divatban voltak ugyan már előbb is. Csak Péter nádorról, például, tudjuk, hogy oroszánt viselt zászlaján. De ekkor még alighanem szabad választás tárgya volt a címer. Károly király azonban francia, német és olasz formára rendszeresítette a címerviselést s ennek ez által fényt kölcsönzött.

Ezenfelül a Szent-György társaságának alapítása által alapját vetette meg a lovagok rendjének, melynek tagjai (milites), mint külön nemesi fokozat a főurak és nemesek közt kezdenek jelentkezni.

Ugy látszik, az arany sarkantyús vitézek rendje is tőle származik. A tornákat, melyek az időben még, feladatukhoz képest, hadi gyakorlatok voltak inkább, mint színes játékok, szintén Károly király honosította meg nálunk, hogy a harci szellemet táplálja, éleszsze.

Ehez járult aztán, hogy a köznemességnek visszaadta szabadságát. Benne a haza és király hű védőket kapott, a nép pedig nyugodtan, zaklatástól menten járhatott mezei munkája után. Csakhogy igen megfogyatkozott a földműves nép száma, mert a zavarok elől, a ki csak tehette, kerekét oldott, minek következménye az lett, hogy a föld ára igen leszállt; egy ekényi földterületnek, azaz közép számítással 150 hold szántóföldnek, mezőségnek és erdőnek vegyest értéke három márkára, azaz osztrák értékű 63 fítra süllyedt, ha a márkát tiszta ezüstben fizették; mert ha dénároiban, akkor még ezen értéknek is mintegy hatodát le kell ütni.²

Károly király és nagyérdemű tárnokmestere Lipóczi Demeter azon volt tehát, hogy a munkás kezet szaporítsa, az elhagyott helységeket és a Kárpát alját, az elterülő erdőségeket kiirtván, benépesítse. A népesítő rendszerek különbözők valának. Eredeti felfogásra mutat, például, Debreczeni Dózsa nádor eljárása, ki egyszerűen kihirdette: ha kinek, szabad embernek, kedve van Bócson vagy Szilason megtelepednie, jöhet bátran; mert megvédi őt, mint tulajdon jobbágját, akárkinek zaklatása ellen: ezt hitére fogadja. Hasonló példák, kivált a jól termő magyar vidéken, nem voltak ritkák. Egyszerűbb ez eljárásnál csak az volt, ha valamely földesúr elment a szomszédja falujába, és hihetőleg előleges megbeszélés után, szétszedette a jobbágyság fából készült házait, szekerekre rakatta és a népet ijastul, fiastul, mindenestül a maga birtokára terelte. De ilyesmi ritkán esett meg pör nélkül. Több eszélylyel jártak el az erdélyi káptalani urak, kik hogy Koppán nevű birtokukat megnépesítsék, az érkező új telepeseket három évi szabadsággal, azaz földbérmentességgel kecsegtették. Károly király helyeselte ez eljárást, meghagyván a vármegye-ispánoknak és várnagyoknak, hogy a földbérőket lerótt jobbágyságokat, ha menni akarnak, vissza ne tartsák. De hogy ily rendszer nemzetgazdasági tekintetben kevésbé célszerű, és nem sok sikerre vezetett, kézzel fogható. A mi munkaerőt az egyik vidék kapott, a másiktól vette el. Károly király és tárnokmestere nem ezen rendszernek, hanem a más országokból vagy túlnépes vidékekről való betelepítésnek voltak hívei. Ez utóbbi rendszer kevesebb közvetlen haszonnal járt ugyan a

tulajdonosra, de annál többel az országra nézve. Így népesítette be Károly király a Kárpátok alját Pozsonytól Máramarosig és Erdély ritka népességű vidékeit. A sűrű erdőket, melyek a halicsi határig terjedtek, részben kivágatta és a vágásban községeket alapított. Hasonló tervek kivitelére egyes ügynökök, többnyire már régebben megtelepedett tekintélyesebb férfiak vállalkoztak. Az eljárás az volt, hogy legelőbb is szerződést kötöttek a föld birtokosával, kinek szolgálatába szegődtek. Kihasitották azután az új község területét és felosztották egyes telkekre, melyek negyven holdnál ritkán voltak nagyobbak. Az ügynök, mint az új község örökös birája (soltész) többnyire kettős, örök időre tehermentes telket kapott, választhatott malomhelyet, állíthatott sörházat, alkalmazhatott mesterembereket. Ő volt hivatva igazságot szolgáltatni az új község lakóinak a szász vagy magdeburgi, később már szepesi vagy korponai törvénykönyv szerint. A birói illetőségek, birságok, ha a negyedmárkát meg nem haladták, egy harmadrészben az ő jövedelmét képezték, két harmadában pedig a földesuraságot illették. Földjeit és jogát a soltész rendszerint (mert voltak kivételek is) eladhatta vagy másra ruházhatta. Az új telkesek földjeiket nem örökjogon, noha ez gyermekeikre átszállott, hanem csak bérben birták. Azonban a telkeikre rakott épület sajátjuk volt. Ha távozni akartak, ezeket eladhatták, és „világos nappal” – mint szerződéseik mondják – tehát szabadon távozhattak. Az első években, rendszeren tizenkét, tizenhat, husz, sőt néha több éven át, nem fizettek földbért; ezen kikötött idő elteltével azonban minden telek után egy negyedmárkát (olykor többet is) kellett fizetniök. A földbért a soltész szedte be, ki nem ritkán e fáradságáért is kapott százalékot. A földbéren fölül még ajándékok is jártak, melyekkel részint a telkesek, részint a község testületileg voltak kénytelenek kedveskedni a földes úrnak: egy hordó sert, egy hizott sertést, néhány bárányt, baromfit, tojást, zabot, kalácsot adtak időközönként, a miért viszont szabad faizást, halászati és vadászati jogot élveztek a lakosok. Az egyház is szabad volt, azaz a lelkész, kit a hitközség választott,³ nem fizetett semmit a földes úrnak, ellenben tizedet kapott hiveitől, és ha valamelyikök utódok nélkül halt meg, hagyatékának egy része, többnyire hatoda, a templomot illette.⁴

Világos ezekből, hogy a földművesség ezen osztályának a szabad költözködés joga biztosítva volt. Hanem ezen „jobbágyok” mellett találunk szolgákat is, helyesebben, mert lényegileg azok valának: rabszolgákat.

A rabszolgaság a XIV. században még dívott Európában. A rabszolgák többnyire hadi foglyok voltak. A kit törvényes háborúban az ellenséges hadi nép közül elfogtak, ha ki nem válthatta magát, rabszolgaságra jutott. Akik idegen országba törtek rablás végett s ott foglyul estek, azok sorsa szintén rabszolgaság lett. A lázadóknak is, ha a törvényes hatalom által leverettek, rabszolgaság volt büntetésök. Valamint a kit nyilvános gonosztette miatt halálra ítélték, annak lett rabszolgája, ki őt a haláltól megmentette vagy megváltotta. Ilyenforma rabszolgáik voltak nem ritkán a menedéket nyújtó templomoknak.

A rabszolga rendszeren a birtokkal járt, de külön is el lehetett őt adni, ajándékozni, végrendeletileg hagyományozni, vagy szabadon bocsátani kárpótlás mellett, jutalomképpen, vagy Isten nevében. Nem ritka eset, hogy a haldoklók saját lelkök üdvéért visszaadták a szabadságot rabszolgáiknak.

A rabszolga csak rabszolgálóval léphetett egyenjogú házasságra; gyermekeik a szülők sorsát követvén, szintén rabszolgák voltak. Szabad férfi vagy nő köthetett ugyan házasságot rabszolgával vagy rabszolganővel, ez utóbbiak gazdája engedelmével, de ez esetben is a rabszolga házastárs nemét követő gyermek rabszolgának született. Ha valamely szabad nő feleségül ment szökött rabszolgához, a ki sorsát eltitkolta előtte, de az utóbb kitudódott: az ilyet elválasztották, akár akarta, akár nem, férjétől és szabadon új házasságra léphetett. A megszületett leányok ez esetben az anyával maradtak, de a fiúk atyjok sorsában osztoztak. Állt ez megfordítva is, ha t. i. a nő volt szökött szolgáló. A magyar törvény e tekintetben nem ismert különbséget. A rabszolga ura engedelmé nélkül se pap, se szerzetes, sem apácza nem lehetett. Ha valamely rabszolga lopva az egyházi rendet fölvette, a püspöknek gazdája

kívánatára degredálnia kellett őt. Dispensatio, mely a törvénytelen születés akadályát megszüntette, rabszolga számára nem adatott. Sőt ha valaki meggyóna, hogy ő szökött rabszolga, feloldozásban nem részesült, az úrasztalához nem bocsátott, míg elhagyott gazdájához vissza nem tért.

A rabszolgák száma az országban épen nem lehetett kevés. Bizonyos Mikó úr egymaga tizenöt szolgáját és szolgáló leányát bocsátotta szabadon és még ezeken felül hármat az esztergomi barátoknak hagyott. Áruk is jó volt: egyre-másra három ezüst márka, tehát a mennyi egy eke földé. Az egyház folyton azon törekedett, hogy e szégyenletes és pogány állapotot megszüntesse. Rábeszéléseinek volt is annyi foganatja, hogy a manumissiók, szabadon bocsájtások mind sűrűbbekké lettek. Nem ritka, de megragadó példája a szülői szeretetnek a következő manumissió: Péter ispán Bélöd nevű szolgáját édes anyja örök üdveért és a jelenlevő szolga atyja jeles szolgálataiért szabadon bocsátotta, míg ugyanezen atya megmaradt régi ura szolgálatában.

A rabszolgák és szabadok közt állottak a *szabadosok* vagyis libertinusok, kiknek helyzetéről a következő példa adhat felvilágosítást. Benedek fejérvári főispán megjelent a kalocsai főispán előtt, hol a maga és fiai nevében kijelenté, miszerint Cece nevű szolgáló leányának fiát, Pétert, kit Cece a főispán valamely nemzetségbelijének öleléséből szült, saját anyja kérésére, a kit Cece híven szolgált, – míg fia, a nevezett Péter, a főispánt és fiait szolgálta teljes odaadással, – ezért, de saját lelki üdveért is szabadosai sorába (in coetum libertinorum suorum) vette föl, a kinek ezentúl kötelessége az leszen, hogy őt vagy fiait a királyi hadseregbe (és nem másba) kövesse. Megengedi ennek következtében Benedek főispán a szabados Péternek, hogy törvényes házasságra léphet. Gyermekei és unokái különben szolgálhatnak annak, a kinek akarnak, de azon kötelezettségük, hogy a főispán maradékával hadba szálljanak, fönmarad mindaddig, míg erre kellő módjuk van. Ha elszegényednének, egy unciát tartoznak hadi költségül fizetni. Benedek főispán Isten és saját atyai átkával fenyegeti fiait, ha e rendelkezését meg nem tartanák, és kéri a lelkészeket (rectores ecclesiarum), hogy mint lelki pásztorok, az árvák és nyomorultak védői, oltalmokba vegyék a nevezett Pétert és utódait. Hozzá tette még, ha netán fiai vagy ezek utódai Istent és törvényeit megvetvén, Pétert és ivadékát súlyosb szolgálatra akarnák kötelezni, ezek jogositva legyenek a *szokásos egy márka lefizetése* mellett magukat a szabadosok sorából megváltani és oda menni, a hova nekik tetszik.⁵

Meg volt tehát adva a lehetőség, hogy sorsán javitson még a szolga is.

A mi pedig az imént tárgyalt szegődött jobbágyságot illeti, azoknak természetesen a viszonyok által is elősegített életrevalóságától, szorgalmától, ipar- és kereskedelemfejlesztő képességétől függött aztán, hogy telepjök várossá növekedjék. Mert habár a magyar nem város alapító, de inkább államalkotó nemzet, birt alkotmányában oly tényezővel, mely városaink keletkezésének és fönállásának főfeltétele. Ez az önhatósági, önkormányzati jog és szabadság volt, melylyel a magyar állam mindannyi városainak alapját megvetette és fejlődésüknek legnagyobb lendületet adott. Mindegyikük, a mint első, gyenge körvonalai kifejlődtek, a szabadelvű magyar alkotmányhoz képest és a magyar államjog gyakorlata szerint, azonnal elnyerte a független önállást, az önkormányzat és igazságszolgáltatás teljes szabadságát, e mellett a királyi védelmet, a tárnokmester jóakarátát és számos más kedvezményt; szóval: elnyerte a szabadságlevelet, a privilegiumot, mely nálunk olyan széles körű volt, minővel csak az olasz és dalmát városok birtak. Károly király ily szabadságlevelekkel megajándékozta Bártfát, a dunamelléki, Visegrád átellenében fekvő Nagy-Marost, a zólyommegyei Lipcsét, a gömörmegyei Pelsőczöt és Csetneket, Gölniczbányát és Szomolnokot, Hanusfalvát, valamint a máramarosi Visk, Huszt, Técső és Hosszú-Mező városokat, Barst, Szécsényt és Rima-Szombatot, Sároست, Eperjest és Szebent, Köszeget, Túrócz-Szent-Mártont, Zsolnát, Vasvárt és más községeket, melyek fölvirágzása saját polgáraik szorgalmától és eszétől függött; vagy ellenkező esetben csakis lakosai

élhetetlensége, korlátoltsága szolgálhatott okul, ha vagy ki sem fejlődtek, vagy lehanyaglottak és apró jelentéktelen községekké süllyedtek. Mert a mi a városok kifejlődéséhez még megkívántatott, a kedvező viszonyokat Károly király, ki a „városokat igen szerette, fölmagasztalta, sorsukon javított és mindeneket jó rendbe hozott”, bőven megteremtette.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy a városok önkormányzati joga nem volt egyenlő. Voltak *nagyobb* és *kisebb* városok. Amazok önrendelkezési és bíraskodási joga korlátlan: ez utóbbiakban a nagyobb vétségeket, mint az emberölést, súlyos sebesítést, rablást, gyűjtogatást és pénzhamisítást a király által kiküldött bíró (főispán vagy várnagy) ítélte el. A városi autonomia főkelléke a bíró és plébános választásában állott. A második alapjog, melylyel a magyar állam a városokat felruházta, az önkormányzat és igazságszolgáltatás volt: a magánjogi, rendőri és büntető ügyekben a városi polgár önválasztotta bíróságnak volt alávetve. Főlegbezés egy másik város törvényszékéhez történhetett. Csak felségsértés és hazaárulás büntetéseiben ítél az országbíró; csak az ország és király iránt tartozó legfőbb kötelességek iránt intézkedett a tárnokmester. A város közvetlen a királynak volt alávetve. Csupán a király szállhatta meg kíséretével és hadaival, bármely más fő előtt csak a város akaratával nyitlak meg a kapuk. Csupán a király zászlója alatt harcoltak a polgárok, s e tekintetben az ország nemeseivel egyenrangúak valának. Mint ilyenek a karok és rendek sorában, a főpapok, világi főurak és nemesek után az ország negyedik rendét a szabad királyi városok képezték és élvezték ezen előjoguk minden folyományát: saját címerek és pecsétjük alatt állították ki hiteles okirataikat. A teljes tulajdonjogot s e címen nemesi jószágok birtoklásának jogát is élvezték. Belső viszonyaikra nézve közvetlenül jogérvényes, senki szentesítésétől nem függő helyhatósági szabályokat (statutumokat) alkothattak, testületi szabályokat, milyenek például az akkoron nagy fontosságú céhek szabályai voltak, jóvá hagyhattak.

Igen fontos, a mit Károly király az igazságszolgáltatás érdekében tett. Verböczi állítása szerint⁶ a perrendtartást, melylyel a nagy jogtudós korában éltek: hogyan kell a pert megindítani, letárgyalni s befejezni, még Károly király hozta be Franciaországból. És csakugyan, azon nagy pergöngyök, melyek Nagymartoni Pál országbíróról maradtak reánk, nem sokat különböznek a XVI. századbeli periratoktól. Azt azonban, Franciaországból került-e hozzánk ezen, a régi magyar pertartásnál rövidebb ügykezelés, Olaszországból-e a szentszéki gyakorlat szerint, avagy a szomszéd Németországból, nehéz eldöntenünk.

Jóllehet IX. Gergely pápa a perdöntő tűz- és vizpróbát és a párbajt már 1234-ben eltiltotta s ezen decretumát 1279-ben a budai zsinat is kihirdette: a két első perbeli bizonyítékot csakis Károly király szüntette meg végleg és a bizonyító esküvel helyettesítette, melyet azonban nem csupán a peres félnek, hanem másoknak, az eskütársaknak is le kellett tenniök, a kik mintegy erkölcsi tanuságot vallottak a fel- vagy alperes mellett. Mert többre becsülni az ilyen esküt, melylyel háromezáz az egyik fél, négyezáz az másik fél mellett tanuskodtak, vajmi bajos. Ez lehetett az oka, hogy a perdöntő párbaj tovább is nagyban divatozott, és a bíróság annak, ki – egyéb bizonyítékai hiányában – párbajt ajánlott és a kihívás jelöl a *csök*-öt az asztalra tette, azt még a tiltakozó főpapok ellenére is odaitélte, kik aztán, mint más párbajra képtelenek, jó pénzen *bajnokokat* szegődtettek, hogy a bajt helyettök kivívják. És folyt a bajvívás lovon és gyalogosan, lándzsával, karddal, csákánnyal, furkóval és minden más fegyvernemmel. A felségsértők és hazaárulók egy ingre vetkőzve, rossz vassal kezökben voltak kénytelenek megvíni a király jól fegyverzett és gyakorolt bajnokával, a mi istenkisértésnél vagy színes gyilkolásnál egyébnek nem tekinthető. Ez azonban már Lajos király uralkodása elején megváltozott. A királyi apródok vadászat alkalmával, melynél a király is jelen volt, előhozakodtak azzal, hogy az 1346-iki zárai ütközet alkalmával a velenczések bizonyos grófot nagy pénzen, több ezer forinton megvesztegettek, minek következtében ő, rokonai és csatlósai támadást intézni vonakodtak; ezt látva a hadsereg, megzavarodott, szétment és győzelem nélkül távozott nagy szégyenére a királynak és az

ország nagyjainak. A jelenlevő vádlott megrettent, színe változott és remegve tagadta a vádat; majd a világ minden gyalázatával illetvén vádlóját, a király színe előtt rögtön meg akart vívni vele. Hanem a király a főurak és udvari vitézek tanácsa elé terjesztette az ügyet, melynek határozata úgy szólott, hogy a vádló és vádlott a királyi udvarban, a király és királyné, főurak és főnemesek jelenlétében, egy ingre vetkőzve két szál éles karddal életre-halálra küzdjenek meg. A ki Isten ítéletével bűnösnek bizonyul, azt majd megbünteti a király maradékában is.⁷

Élénk világot vet a XIV. század erkölcsére a következő jogeset: a Szepeesség két kiváló nemzetsége, a Görgeyek és a Berzeviczyek ősei: Rikalf, Kakas és János folytonosan fenekedtek egymás ellen. Ugy esett, hogy Kakas mester és testvérei megölték a Görgei Arnold fiát, Frigyes, mire a tüzzel, vassal való pusztítás a két nemzetség közt még inkább elharapódzott, míg végre 1307-ben jó emberek közbenjárására a kiegyezést megkísérlették. E czélra úgy Görgei Arnold, mint Kakas mester három-három békebirót választottak, kik a következő feltételeket szabták.⁸ Kakas mester fivéreivel és száz barátjával alázatosan megjelenik Görgei Arnold és ennek tizenhat közeli atyafia előtt és bocsánatot kér tőlük. Aztán Lank Henrik (hihetőleg a tettes) négy tisztességes ember kíséretében Rómába, innét Bariba Szent-Miklóshoz és ismét vissza zárandokol Rómába. Itt kísérői közül ketten elhagyhatják, ő azonban tovább indul Compostellába Szent-Jakabhoz, honnét visszatérő útjában még meglátogatja a boldogságos szűzet Aachenben.

Frigyes haláláért Kakas mester kétszáz márka ezüstre ítéltetik, ez összeg felét azonban mások könyörgésére elengedik neki. A fenmaradt száz márkából fizet az egyesség kötése napján husz márkát, Szent-János és Szent-Mihály napján 15–15 márkát. Ötven márkát ad Lank Henriknek zárandokolása uti költségére. Ezenfelül tartozik hat zárdát alapítani és birtokkal ellátni és 4000 misét mondatni. Köteleztetik továbbá, hogy Görgei Arnold kezeseit fölmenti és kezes leveleiket visszaadja; Svábócra és Palocsavárra támasztott minden igényéről lemond és az ellenségeskedés minden nemétől a jövőben tartózkodik. Viszont a Görgeieknek nincs megengedve, hogy Miklós várnagyot segítsék, ha a jelen egyességet el nem fogadná. Mindegyik fél megtéríti a másiknak rablás, gyújtogatás és gyilkolás által okozott kárát. A ki pedig a jelen kötést megtöri, az fejét és javait veszti. A szászok ispánja és bírása hitével és becsületével kötelezi magát, hogy a béketörés által sértett fél mellett a törvény szigorával helyt álland.

Nem kisebb gondja volt Károly királynak a pénz- és hitelviszonyok emelésére, a vám- és harminczad-ügy rendezésére, a bel- és kül-kereskedés biztosítására. A XIII. századbeli királyok állandó jövedelem-forrásul a pénz megadóztatását, melyet kamarai nyereségnek (*lucrum camerae*) neveztek, választották. A kamarai nyereség voltaképpen a pénzverő költség önkényesen kivetett hányadában állott. Egy márka (fél font) tiszta ezüsből vertek 480 kis dénárt, de a fogyasztó közönségnek csak négyszázat adtak egy márka értékében, pénzverő költség czímén visszatartván nyolczvan dénárt. Ez évről-évre így történt, minthogy az egyik évben vert pénz a következő évben már nem volt érvényes. Midőn pedig az előző évi denárokat újévkor beszédtek, a beváltásnál egy márkára megint négyszáznolczvan dénárt számítottak, mivel csakugyan ennyi tett ki egy márka ezüstöt, melynek fejében azonban ismét csak négyszáz új dénárt adtak. Ez volt az azon időbeli országos adó, melyhez még a pénz megrontása járult, a mi nem történt csalás nélkül. Minthogy ugyanis mennél rosszabb, azaz kevesebb ezüsttartalommal bíró denárokat adtak egy márka fejében, annál nagyobb haszna volt belőle a kamrának: ez arra csábította a legtöbb, pénzverő joggal bíró fejedelmet, hogy koronkint rosszabb pénzt verettek, világos kárára a fogyasztóközönségnek, mely a rossz (fekete) dénárért kevesebb árut kapott, mert a forgalomban levő pénz névleges értéke mindegyre nagyobb lett valódi értékénél. Minthogy pedig az országban több pénzverő hivatal volt, a főtebbiekhez azon fonákság járult, hogy az ezüst márka (hítták *girának* is) a hozzákevert silány ércz arányához képest, hol nagyobb, hol kisebb értéket képviselt: a budai márka 56, a győri, fejevári és erdélyi 40, a pécsi 48, a kalocsai és bácsi (éppen úgy mint a

cseh pénz) 60 garasos volt. Egy garas megért 6 budai vagy 10 bécsi dénárt. Növelte a zavart a különféle külföldi pénz is. Károly király korszakot alkotó változást tett e tekintetben. A pénzverés utáni nyereséget megszüntette, és helyébe, hogy a kincstár is kárpótolva legyen, kapuk (porta, melyen a szénás szekér befért) szerinti adót vetett ki, mely kitett egy fél forintot, vagyis egy nyolczad márkát. A pénz értékét tehát, csakhogy a királynak jövedelme legyen, nem kellett többé az évenkénti beváltás által csökkenteni. E mellett az a másik, kereskedelmi tekintetben századokra szóló változás is történt, hogy Károly király 1335-ben firenzei (Florentia, innét forint, arany forint) mintára arany pénzt kezdett veretni, mely egyik lapján Keresztelő Szent-János (utóbb Szent-László) képét viselte, a másikon pedig liliomot e körirattal: *Carolus Rex*. Az arany pénz behozatala sokat változtatott kereskedelmünkben, mert a kereskedésben nagy fontosságú dolog, ha jóval nagyobb érték jóval kisebb alakban jött forgalomba, mert ez az értékesebb cikkek cseréjét megkönnyébbítette. Hozzá járult Károly király pénzének, ezüstnek és aranynak egyaránt, jósága, mely mintául szolgált más államoknak, hol (például Hollandiában, Litvániában sokkal később is „ad bonitatem auri hungarici”, vagyis a jóságra magyar aranyhoz hasonló pénzt vertek. A magyar aranypénz nem sokára hatalmas hitelre tett szert; távol is tért hódított Európában, mint azt a magyar pénznek, mely a kereskedés útját követni szokta, elterjedése világosan jelöli.

Ide sorolandó Károly királynak, a fentebb említett Rikalf fiai (Berzevicziek) kérelmére, a főpapok és főurak egyhangú hozzá járultával, 1327-ben hozott, a bányászatot illető határozata: A föld gyomrában talált arany és ezüst a király tulajdonát képezte. Ha tehát valahol nemes érczre találtak, joga volt a királyi kincstárnak (kamarának) a területet közepes (?) váltságért megszerezni. Ennek következménye az lett, hogy mindenki eltitkolta ez öröndetes körülményt, mely őt egyébkint is jövedelmező birtokától potom áron megfosztotta. Hogy e titkolódzásnak eleje vétessék és Isten áldása a fölszinre kerüljön, Károly király meghagyta a bányaterületet eddigi birtokosa kezén, sőt a bányajövedelem egy harmadát is neki ítélte oda.⁹

A nemzetközi kereskedelem ügye tárgyalatott az 1335-i visegrádi fejedelmi congressuson is, és a benne részt vett három (magyar, cseh és lengyel) király iparkodott elmozdítani mindazon akadályokat: az utak bizonytalanságát, a vámok rendezetlenségét, mik a kereskedelem föllendülését gátolták. Elsőben biztosokat neveztek ki a rendbontók, a rabló lovagok megfenyítésére. Az illető hatóságnak kötelességévé tették a rabló várát lebontani, birtokát elkobozni. E rendszabályok oly szigorúak voltak, hogy a rabló lovagot az esetben is becstelennek jelentették ki, ha a kárt megtérítette. A hármass szövetség területén elítélt rabló sehol, se Magyar-, se Cseh-, se Lengyelországban nem talált menedéket; idegen földre kellett kivándorolnia. Rendezték továbbá a vámokat: hol és mekkora vámot szabad a kereskedőtől szedni. Érdekes példát nyújt e határozatokról Károly király rendelete a morva határtól Budáig terjedő kereskedelmi vonalról: A cseh és morva áruk behozatala (ez áll a rendeletben) Fehér-Egyháznál (a mai Holics) történjék, hol az áruk értékének nyolczvanadát fizetik vámképpen. Holicstól az út Nagy-Szombatig ketté ágazott, az egyik Sásvárnak (ma Sasvár), Bikkszádnak (Bikszárd) vitt, a másik Szincének vagy Szenczének (Szenicz), Jablonczának (Jablonicz) és Bénynek (Binyócz) Korlátkő vára mellett vezetett. Nagy-Szombatból a cseh-morva kereskedők útja Farkashídján, Semptén, Nyárhídon és Udvardon át Esztergomig, innét Csabán és a királyné ó-budai várához tartozó Szent-Jakabon keresztül a buda-városi kapunál érte végét. A nevezett helyek mindegyikén kellett fizetni. Fizetett pedig a kétfogatú, vagyis „rudas” kocsis egy lat ezüstöt, az egyfogató, vagyis „ajnczás” annak felét. Nem sok idő múlva kiterjesztették ezen kedvezményes tarifát a kölni, hoyi és más rajnamelléki, valamint a nürnbergi, ambergi, regensburgi, egeri, boroszlói és egyéb kereskedőkre.¹⁰

47. Magyar Történelmi Tár. II. 186.

48. Egy hold széltében 12, hosszában 72, terjedelmében 864 □ amplexust, vagyis az ölelésre kiterjesztett két karnak, a király által meghatározott hosszát, azaz egy szóval: ölet tett ki.

49. Ezért hitták *plebánosnak*, azaz a nép által választott papnak ellentétben a kinevezettel, kinek *ecclesiae rector* a neve és körülbelül annyi volt, mint a mai *administrator*, helyettes. A *parochus* kerületi vagy körpapnak nevezhetők, amennyiben több hitközségnek volt lelki pásztora. Nagy hitközségekben (kerületekben is) több pap működött, kik a *prépost* (*praepositus ecclesiae*) elnöklete alatt, leginkább Szent-Ágoston szabályai (*canones*) szerint, közösen éltek a templom mellett épült monostorban.
50. L. „Lipóczi és Nekcsei Demeter és Sándor” című értekezésemet. Századok, 1890. évf.
51. „Tarka képek a középkorból.” i. h.
52. *Tripartitum*, pars II. tit. 6. §. 12.
53. Kovachich, *Form. Solennes Styli*. 9.
54. Wagner, *Analecta Scepus*. III. 252.
55. Fejér, *Codex Dipl.* VIII. 3. 198.
56. L. „Tóth Lőrincz” című értekezésemet.

I. FEJEZET.

Lajos király uralkodása első évei.

Lajost királynak koronázzák Székes-Fehérvárt. Zarándokutja Váradra Szent László sírjához. Házassága Margittal, Károly morva örgróf leányával. A rend fentartása végett, az ország összes megyéiben gyűléseket tartat. Róbert sicíliai király halála; végrendelete. Endre herceg fonák helyzete Nápolyban. Lajos Prágába, Erzsébet anya királyné Nápolyba, Rómába utazik. Az Avignonba küldött magyar követség. Erzsébet királyné visszatérő útja. Lajos király Erdélyben. A szászok és az erdélyi püspök. Sándor havaselvi vajda meghódolása. Lajos király részvétele a pogány poroszok és litvaiak ellen indított hadjáratban. Háború a csehek és lengyelek közt. Lajos király segítő hadai Lengyelországban. Krakó fölszabadítása. Lajos Horvátországba indul. A horvát urak Bihácsnál meghódolnak neki. Laczkfi András győzelme a tatárokon.

LAJOS MINDEN AKADÁLY nélkül lépett elhunyt atyja örökébe. A néhai Károly király temetésére egybegyűlt országos rendek: főpapok, főurak, főnemesek, vitézek és nemesek egy szívvel, egy akarattal hozzájárultak, hogy az elsőszülött fiúnak, Lajosnak koronázása Székes-Fejérvárt, 1342 július 21-én, azaz a következő vasárnapon ünnepélyesen megtörténjék. Hatodnapra tehát atyja halála után Csanád esztergomi érsek a püspökök nagy segédletével az Úr fölkenetjének fejére tette Szent-István koronáját.

Az üde lelkű, tiszta vallásosságú, komoly ifjút megragadhatta a koronázási ünnepély egyik-másik mozzanata. Midőn a jelenlevőkben képviselve látta az egész országot, mely visszatartott lélekzettel hallgatta a koronázási esküt mondó csengő hangját, hogy majdan számon kérje: megtartotta-e? Vagy midőn minden szem reá villogott, minden ajak reménykedve őt üdvözölte, amint a szent koronával a fején a népnek fölmutatták! A magasztaltság e perczében maga körül látta a híveket, kik atyja trónját annyi önfeláldozással biztosították; eszébe jutottak a hősök, a dicsők, kik vérök hullásával tartották meg e hazát, immár az ő országát! És ereinek minden csöppje föllángolt a vágytól: visszaszerezni koronája elbitorolt jogait és birtokait, elődjei örökét!

Ez ügyben azonnal tanácsot ült az ország főuraival. Aztán atyja sírjánál meglágyult szívvel indult Váradra, hogy leglovagiasabb elődjét, Szent-László királyt ragyogó példaul maga elé tűzze, és leborulván a szentnek fehér márvány oltára előtt, ennek szószólása által maga számára az ég áldását megnyerje. Édes anyja, Erzsébet királyné pedig, hogy szeretett fiát dicsőült nagybátyjának és immár védőszentjének ajánlja, szent-Lajos püspök marseillei templomát dús ajándékokkal tisztelte meg.¹

Lajos király, midőn a trónra lépett, még nem volt egészen tizenhetedfél éves, de már négy év óta el volt jegyezve Margittal, Károly morva örgrófnak 1335 május 24-én a világra jött elsőszülött leányával. A Visegrádon kötött házassági szerződés értelmében Lajosnak már nemsokára feleségül kellett volna vennie menyasszonyát, kit „hogy a magyar nyelvet megtanulja s a magyar szokásokba okuljon,” Visegrádon neveltek. Azonban a leányzó még nagyon gyöngye lévén, azon alkalomból, midőn Károly örgróf, a leány atyja a boldogult magyar király végtisztességéhez Magyarországra érkezék (1342. augusztus 3), Lajos király újból biztosította őt, hogy leányát, mihelyt fölserdül, legkésőbb Szent-Mihályhoz négy évre, feleségül veendi; az erről tárgyaló levelet pedig, ha hiteles pecsétje elkészül, megerősíti. Minek következtében János cseh király, a menyasszony nagyatyja, a szentszékhez folyamodott, nehogy a harmadik vérségű fok, melyen a jegyesek egymáshoz állottak, akadályul szolgáljon e kötésnél. A pápa készségesen megadta a kívánt fölmentést. Az egybekelés föntebbi napjáig azonban – úgy látszik – nem kellett várakozni, minthogy Küküllei János 1345-ben úgy beszél Margitról, mint a ki Lajossal már egybekelt.

Lajos király uralkodásának első ténye volt a rendelet, hogy az ország minden megyéjében gyűléseket tartsanak, melyeken számba vegyék a rablókat, tolvajokat, hatalmaskodókat és ezek lajstomát szeptember közepéig terjeszszék föl neki. E rendelkezés

czélja nyilván az volt, hogy csiráiban elfojtsák az izgalmakat, melyek Károly király halálakor itt-ott fölütötték fejüket, és elejét vegyék az elégtelenségnek ott is, hol annak netalán igaz oka volna. Így kárpótolta aztán az esztergomi káptalant a tolnamegyei Izsépert és Drásért, melyeket atyja tőle elvett, az esztergommegyei Nánával, – „édes anyjának, Erzsébet királynénak is tetszése, akarata és hozzájárulásából.” Amint hogy a királyi privilégiumokban, rendeletekben és levelekben, noha Lajos király nevében és pecsétjével adták ki, rendesen meg van említve anyja is, „Magyarország királynéja”, mint a ki azok kiadásába beleegyezett, hozzájárult. Megegett az is, hogy Erzsébet meghalt férje, Károly király gyűrűpecsétjével élt.

Ama szándékát, hogy koronája tekintélyét emelje s az országnak mások által bitorolt részeit visszafoglalja, Lajos király kénytelen volt kissé elhalasztani, mert minden figyelmét és erejét a nápolyi ügyek vették igénybe. Endre herceg már tíz év óta tartózkodott Nápolyban, és az agg Róbert király a nagyatyák kedvtelésével készült a napra, a melyen unokái és örökösei egybekelnek. Hirdetést küldött szét országában, jelentvén, hogy Endrét, a calabriai herceget 1343. évi husvétkor lovaggá avatják és azután menyegzőt tart Johannával. Ez ünnepséghez hiveit, Siciliának, Provençenak, Piemontnak és a hozzá tartozó lombard részeknek nemeseit meghívta, hogy a kik a herceggel együtt akarnak vitézkötést kapni, arra idejekorán készülhessenek. A nyolczvan éves király nem érte ugyan meg a husvétot; de midőn 1343 januárus 19-ike éjjelén meghalt, Endre és Johanna férj és feleség valának. Végrendeletében azonban meglátszék, hogy a gyermekéggé vált agg asszonyi cselek szövevényeiből nem bírt menekülni. Johannát és nem Endrét írta a trónon örökösnek; ha Johanna magtalan hűnyna el, akkor sem Endre, hanem Mária, Johanna huga következék, ki István magyar hercegnek legyen ez esetben feleségévé, mikoron Endrére a salerno hercegség szálljon hűbérül. A kormányt pedig, míg Endre és Johanna életkoruk huszonötödik évét elérik, Sancia özvegy anyakirályné vigye a kijelölt kormánytanács élén.

Róbert király e végső rendeletével senki se volt megelégedve. Nem a magyar királyi ház, mely zokon vette, hogy Endre világos joga daczára csak másodrendű, férji szerepet játszsék; nem a szent-szék, mely kiskoru örökösök mellett magának igényelte a kormányt; legkevésbbé Johanna, kinek határtalan uralomvágya és korán nyilatkozott buja hajlamai nem türtek féket, gyámságot. Lajos királyunk, ki megcsalt öcsce dolgát úgy fölkarolta, mint a magáét, egy perczig sem volt hajlandó Róbert király rendelkezését szó nélkül hagyni. Utja világosan ki volt jelölve. Mindenek előtt a pápát, a siciliai hűbér urát kellett megnyernie a végre, hogy a mondott végrendeletet megsemmisítse és Endrét királylyá tegye. VI. Kelemen pápa szeretetre méltó, lovagias modoru, fényűző és bőkezű férfit volt, ki Károly morva örgróffal előbb, midőn ez Párisban királyi rokonainál tartózkodék, ő pedig mint Pierre de Rosiers, fécampi benczés apát és némelyekben Károly tanára volt, bizalmas viszonyt szövött. Lajos király, ismerve e belső viszonyt, arra törekedett, hogy ipját, ügyének megnyerje. E végett Prágába ment és megkérte: járjon közbe, hogy a pápa öcscsét ismerje el királynak, ilyenül kenesse föl és koronáztassa meg. Károly örgróf vejét, az ifjú magyar királyt és utitársát, a vele egykoru Frigyes osztrák herceget (Ottó fiát) nagy kitüntetéssel fogadta. Tiszteletökre hushagyó kedden fényes tornákat rendezett, melyekben Lajos is, osztrák Frigyes is élénk részt vettek. Aztán készséggel teljesítette Lajos óhajtását. A boroszlói püspököt küldé Avignonba a pápához bizalmas levelével, melyben arra kérte VI. Kelement, hogy tekintve az ő esedezését, nemkülönben Lajos öseinek az egyház körül szerzett érdemeiket, fogadja különös kegyelmébe Endre herceget, hadd érezze közbenjárása foganatját. Lajos király is irt levelet Sicilia nagyjainak, talán éppen a királyi hercegeknek, melyben hivatkozva János cseh királynak és fiának barátságára, kéri őket, járnának közben a főbbeknél, nevezetesen Nápoly városánál, hogy hódoljanak meg öcscsének, kit néhai Róbert király a főurak jelenlétében közvetlen utódjául, Sicilia királyául kijelölt.

Nápolyból ez alatt mind rosszabb hírek érkeztek. Johanna, kinek udvarában Boccaccio a regös szerepét adta és Decameronja sikamlós elbeszéléseit föl-fölolvasgatta, élvsovár,

könnyelmű, tékozló teremtes volt, ki csak arra gondolt, hogy tündököljön, és pompás ruhákban, ünnepélyekben, játékokban, kirándulásokban és szerelmi kalandokban lelte örömet. Ezen felül Canabis Filippának, e dajkából lett gonosz főasszonynak, állott befolyása alatt, ki szövetségben a hatalomra vágyó és a magyar Anjouk primogenituráját gyűlölő asszonyokkal a királyi házból, az ármány szálait kezében tartotta, Johannában a tiltott vágyakat élesztgette és kielégítésükre alkalmat szerzett; elidegenítette őt férjétől, kinek magyar hiveit a megvetés tárgyává tette. Folytonos ünnepélyek változtatták egymást; az ország egész jövedelmét fél év alatt elköltötték, míg Endrének neje engedelme nélkül felöltöt se készítettek. Máriát, az István magyar királyfi jegyesét, hogy a magyar királyi ház jogait csirájában eltiporják, pápai fölmentő levéllel Durazzo Károlynak szerezték el feleségül.²

Erzsébet özvegy magyar királyné anyai szíve sejdítette a veszedelmet, melyben fia Endre, a calábriai herceg forgott, és igen helyesen úgy vélekedék, hogy az ármányos szálakat, melyeket asszonyi kezek szövögetnek, az eszes nő könnyebben észreveheti, személyes tekintélyével kiméletebben szerte tépheti, mint bármely jeles férfiakból vagy diplomatikából álló követség. Rómát, az apostolok sirját meglátogatni sem volt pusztá ürügy nála. Rég vágyott ájtatosságát végezni a szent helyeken; fogadása tarthatta: hálát adni Istennek, ki nagy veszedelem közepett csodával határos módon övta meg őt és övéit. Mégis midőn e célzt előtérbe tolta, rejtegetni kívánta anyai aggodalmait.

Lajos király fiui gyöngéd szeretettel gondoskodott, hogy édes anyja az utban fönnakadást ne szenvedjen, mindenütt nagy diszszel és teljes méltósággal jelenhessék meg. Kincstárait utiköltségül kiürítette. Tizenhét ezer márka aranyat, huszonhétezer márka finom ezüstöt adott vele, utána még négyezer márka aranyat küldött, ezenfölül egy fél köből vert arany forintot és aprópénzt annyit, mennyi elég volt az ország határáig. Kiséretet is fényeset adott melléje, Druget Vilmos nádor özvegyén kívül számos előkelő asszonyt, kisasszonyt, főurat és testörző vitézt. Kiséretében találjuk Gelettia Miklós nádot, Nagymartoni Pál országbirót, Vida nyitrai püspököt és kancellárt, Miklós egri püspököt, Csór Tamás lipai, Vörös Tamás ujjvári és István pilisi ispánt, a királyi ház rokonát, Sárói Bede harassói várnagyot, László pécsi kanonokot, a nádor fiát, Vásári Miklós esztergomi, Gergely császmái és Kanizsai István ó-budai prépostokat és számtalan másokat, papokat és világiakat. Nehogy e fényes társaságnak a tengerparton várakoznia kellessék, Lajos király idején megkereste a záraiakat és az arbei grófot, hogy Zenggen gályákat és más hajókat tartsanak készen, melyeken szeretett anyja, a királyasszony Apuliába vitorlázhasson.

Erzsébet Visegrádról június 8-án indult el, 22-én már Zágrábban várták. A velencei tanács a záraiak által értesülván a királyné szándékáról, készségesen elhatározta, hogy a magyar király iránti tiszteletből két gályát szerel föl, melyek a szlavón partokra küldetvén, az anyakirályné kíséretéhez csatlakozzanak, azonkívül három velencei főnemes küld fényes kísérettel hozzá, kik őt Apuliába kísérik. E határozatról értesíté Dandolo Endre doge Frangepán Bertalant, a vegliai grófot azon kérelemmel, hogy adjon hirt a királyné jöveteléről. Bertalan gróf a tanács határozatát azonnal elküldé Lajos királynak és megígérte a velencei signoriának, hogy mihelyest hírnökei, kiket a magyar királyné elé küldött, visszaérkeznek, biztos tudósítással szolgál; viszont ő is esedezik: kölcsönözzön neki egy gályát, melyen testvérelé Doymmal szintén a királyasszony kíséretéhez csatlakozhassék.

Erzsébet királyné csendes tengeren utazott Zenggből Manfredoniába, hol őt fia és menyé a tengerparton várta, nagy ünneppéggel fogadta és Nápoly városába vezette. (1343 július 24.) Az éles szemű anyának borus színben tünhetett itt föl fia jövője. A pápa elfogadta Johanna királynő hódolati esküjét s így mintegy szentesítette a visszas állapotot, melybe Endre herceg jutott. Sancia királyné, Róbert király özvegye és Johanna nagyanyja, ki hivatva volt a kiskoruság alatt Siciliát kormányozni, kolostorba készült a fergeteg elől; aki őt befolyásos helyzetéből kiszorítá, Valois Katalin, a tarantoi herceg (Róbert király öcscse) özvegye és czimzetes konstantinápolyi császárné mindenképpen azon mesterkedett, hogy fiái

egyikét kedveltesse meg a férjét megunt Johannával. Erzsébet királyné ki akarván vinni a pápánál, hogy Endrét is ruházza föl a királyi czimmel, nejével együtt kenesse és koronáztassa királyul, fényes követséget indított Avignonba a szentszékhez. E követségnek tagjai valának: a nyitrai püspök, az országbíró, a liptai és a hevesi főispán, az esztergomi, császmái és budai prépostok mint Lajos király, Erzsébet királyné és Endre herczeg küldöttei, kikhez Sancia és Johanna részéről sicíliai főemberek csatlakoztak. E fényes követség küldöitől, valamint a sicíliai érsekektől, püspököktől és főuraktól számos levelet vitt a szent atyának.³ Nagy ügyességre mutat, hogy Erzsébet ily fényesen és tekintélyesen állította ki a követséget. Ez sok utánjárásába, pénzébe és ajándékába kerülhetett. Azt azonban meg nem gátolhatta, hogy Johanna saját követei ellen ne áskálódjék, és ne iparkodjék titkon meghiusítani, amiért nyíltan esedezett. Nem is lehet csodálkozni azon, hogy a követség hosszú alkudozások után lassan jutott és így is csekély eredményhez.

Mialatt az alkudozások Avignonban folytak, Erzsébet királyné személyes nagy kíséretével, a nápolyi érsekkel és több apuliai nemessel szeptember 14-én Rómába indult, az apostolfejedelmek sírját látogatni. Az útjába eső városok népe szinte hódolattal fogadta, mert nagy híre vala jámborságának és kegyességének. Rómába érkezvén, az egész város ünnepi díszet öltött.

Három napig maradt Erzsébet királyné a szent városban. A Krisztus képét, a Veronikát (vera icon) kétszer mutatták meg neki; a szent helyeket mind meglátogatta és valamennyi templomot fejedelmileg megajándékozott. Négyezer aranyforintot költött ajándékokra.⁴

A magyar királyné jótékonyságának akkora híre terjedt, hogy a szegények számának szaporodása a világvárosban is feltűnt. A tolakodó kéregetők úgy ellepték a fejedelmi asszonyt, hogy bőkezűsége elégtelennek bizonyult; hogy tehát a koldusok arcátlansága elől meneküljön, kénytelen volt a királyné a városból távozni. Október negyedike után érkezett meg Nápolyba.

Nem jó kedve lehetett a királyasszonynak. Avignonból követeitől rossz hírek érkeztek. A szent-szék huzakodott. Nem akart beleegyezni Endre koronázásába. Az alkudozások lassan haladtak, ha ugyan helylyel-közzel el nem akadtak, jóllehet Lajos király udvari káplánját, Dénes barátot, kit nem sokára a kalocsai érseki széken találunk, küldötte segítségökre. Johanna magaviselete se sok jóval biztatta. Férjét megvetette; nem engedte, hogy megadják neki a királyi czimet, sőt megfosztotta volna mindenétől. Elkeseredett tehát a jó anya, vissza készült indulni Magyarországra és magával vinni Endre fiát. Ekkora botránytól azonban megijedtek a nápolyi udvarban, és Johanna hizelgéssel vette körül napáját, szentül igérvén, hogy a kormányt igazságosan megosztja férjével és mindenben mint hű feleség fogja magát viselni irányában. Az avignoni udvarra pedig más eszközök hatottak, mint azt Küküllei János előadja. A magyar követek látván, hogy eszök munkájával semmire sem mennek; mivel még sem akartak eredménytelenül visszatérni, Lajos király és Erzsébet királyné tudtán kívül, a pápai kamra számára negyvennégy ezer márkát adni eskünél is erősebben ígértek, ha Endre királyfi Sicília trónjára jut. Neuenbergi Mátyás krónikáson kívül Cola Rienzi is értesült e szerződésről; de ő még azt is tudta, hogy ugyanazon pápai kamra némely bíborosok közbenjárására, kik minden áron Durazzo Károlyt óhajtották a nápolyi trónra segíteni, más negyvenezer uncia aranyat⁵ fogadott el azon ígérettel, hogy Endre herczeg koronáztatását késlelteti. Annyi tény, hogy Johanna férjét már 1344 februárius 23-án királynak czimezte. Egy nappal előbb kelt pedig VI. Kelemen pápa levele Lajoshoz, Erzsébethez, Johannához, Sanciához és Endréhez, mely szerint tekintetbe vevén a pápa Endre ősei érdemeit; föltéve, hogy Endre Aimericus bíborosnak, mint Sicília ideiglenes kormányzójának, engedelmeskedni fog, tanácsot ülven 1344 januárius 19-én a bíborosokkal, bizonyos föltételek és óvások mellett, Endrét, „mint Johanna férjét” királyi czimmel fölruházza és elrendeli, hogy, ha ama föltételeket és óvásokat elfogadja és teljesíti, nejével ő is, „mint annak férje” Aimericus bíboros által fölkenessék és megkoronáztassék.

Jóllehet e különböző záradékokkal ellátott levél még sok kibuvót és annál több halogatást engedett, minthogy a nagy befolyású Talleyrand bíboros, Ágnes durazzoi hercegnő fivére, a nápolyi Anjouk érdekében ármányt ármányra szőtt, Erzsébet királyné mindazonáltal e fél eredménynyel is beérte, és nem maradt tovább Nápolyban. Azonnal haza felé vette tehát útját, de csak hosszú késedelmek után vitorlázhatott át az Adrián és elutazásának évfordulóján érkezett haza. Megértvén pedig a király és királyné a módot, melyen Endre jogának a követség érvényt szerzett, igen megütköztek azon, hogy Siciliához való jogukat, mely Isten és igazság szerint őket megillette, pénzen kellett megvenniök. De nem volt más menekvés. Nehogy alkalmat nyujtsanak a gonosz nyelvek rágalmára, hogy a király fősvény, nehogy szószegéssel vádolják a magyar király követeit: megengedték a fölségek a kikötött összeg megfizetését. Minthogy azonban a kincstárban pénz nem vala, az adószedők hamarosan bejárták az ország megyéit, a király és királyné városait, a mondott összeget beszerezték és pontosan elküldötték a pápai kamrának abban a reményben, hogy Endre király koronázása haladék nélkül meg fog történni.⁶

Lajos király ezalatt Erdélybe készült, hol a szász lakosság körében kitört zavarok nagy mértékben szükségessé tették jelenlétét.

Az erdélyi szászok folyton zsörtölődtek, és háboruskodtak szomszédjaikkal. Így értesülünk Tamás erdélyi vajdától, hogy az összes erdélyi szászok föllázadtak a király ellen és petersdorfi Henning comes vezérlete alatt zászlót bontva, a magyarságra törtek. A vajda – úgy látszik – nem birt velök, mert a király kún csapatokat küldött ellenök; ezeket is megtámadták a szászok, de vesztökre, mert a kúnok megverték őket, mely alkalommal Henning is elesett. (1324.) Legtöbbet azonban lelkipásztoraiknak, az erdélyi püspököknek és káptalanbelieknek kellett tőlük szenvedniök, elannyira, hogy midőn Péter erdélyi püspök 1307-ben meghalt, már akkor tanakodának a püspökválasztó káptalan tagjai, nem volna-e hasznos valamely hatalmas főurat választani meg püspöknek, ki őket karhatalommal is megoltalmazná. Akkor ugyan még nem vihették ki szándékokat, hanem Benedek halála után (1318) siettek egy nagy urnak fiát, úgy tetszik, egyet a Szécsiek közül, András prépostot megválasztani. A szentszék sokáig nem akarta e választást megerősíteni, minthogy a választottban hiányzott a kellő tudomány és a kellő kor. De a káptalaniak nagy szabódására, kik váltig azt hajtogatták, hogy Andrásnak és szüleinek hatalma által sok sanyaruságtól menekül meg az egyház, és mert Károly királyon kívül több magyar főúr volt szószólójok, végre (1320 július 1-én) ráállott a pápa, hogy legyen a káptalannak az ő akarata szerint. András ur aztán 1356-ig volt erdélyi püspök, mely hosszú idő alatt bő alkalma nyílt az erdélyi káptalannak választását megbánni. András püspök kikötött mindenkivel a világon: az egri püspökkel, hatalmasul betörvén Máramarosba, mely végett az egri és erdélyi püspökök közt rég folyt a viszály; a királylyal, kit Gyula-Fejérvárba bocsájtani nem akart, amiért ez őt megfogatni és jószágait lefoglaltatni rendelte; a pápával, ki őt káptalanával együtt kiközösítette, hivatalától felfüggesztette, egyházi megyéjét tilalom alá rekesztette; végre saját hűséges káptalanától is elvette annak szent-mihálykői várát. Szécsényi Tamás vajda hosszú türelésének nyaka szakadt, és hadi népét Rimai Miklós kecskekői várnagy vezérlete alatt Gyula-Fejérvár ellen küldé a püspök és káptalana megfenyítésére. Rimai keményen járt el feladatában annyira, hogy az általa okozott kárt 20,000 márkára becsülte a püspök. És Tamás vajda, kit nem személyes sérelem, hanem a közjó vezetett, igyekezett a kárt megtéríteni; hanem jó szándéka kivitele közben a püspök ismét fölingerelte, mire annak jószágait újra kifosztatta, felgyújtatta, tizedét lefoglaltatta, a püspököt és a vele tartókat fölségsértőknek nyilvánította, az egyház szolgálait, kik a tilalom miatt misézni nem akartak, elűzte és helyöket más papokkal töltötte be. András püspök erre egyházi átokkal felelt. Tamás vajdát, Péter alvajdát, ki azzal fenyegetődött, hogy a székesegyházat és a káptalan minden birtokát úgy fogja feldulni, mint ezt Alárdfia János idejében (1277 február 21) a szászok tették, és a vajda minden tisztjét név szerint kiközösítette, és kérte a pápát, hogy hagyja helyben ez ítéletét.

A pápa a pécsi, váradi s egri püspököket küldötte ki vizsgálóbírákul azzal, hogy, ha az ügyet akként találnák, mint azt András püspök előadta, közösítsék ki a bünösöket. XII. Benedek pápa e levele 1341 október 31-én kelt; következményeül tekinthetjük, hogy Szécsényi Tamás a királyi udvarba vonult vissza. Viselte ugyan még az erdélyi vajda és szolnoki ispán méltóságát, de a tárnokmesteri teendőket is gondozta; utóbb pedig lemondott a vajdaságról és királyi főtárnokká lett. Utódjául Lajos király Sirokai Miklós királyi főajtónállót, az Aba nemzetbeli Petőcz fiát, nevezte ki és nagy sereggel maga is ellátott Erdélybe, hol, mint Küküllei János mondja, a szászok egy része zavargott és a szokásos adót megtagadta. Lajos király megfélemezte és engedelmességre visszavezette a zendülőket. Van okunk azonban azt hinni, hogy Lajos erdélyi útjának főczélja az erdélyi püspök által a nemesek, székelyek és szászok közt előidézett „veszekedések, egyenetlenségek és szétágazó jogi nézetek” kiegyenlítése és a béke helyreállítása volt. Ehhez képest Lajos király elsőben meghatározta az egyházmegyei szentszékek illetékességi körét, melyet az erdélyi püspök többször tullepett. Megtiltotta a püspöknek, hogy birtokczimen pörlekedvén, míg a pör eldöntve nincs, ellenfelét kiközösítse. A püspök által eddig akár jogtalanul, akár jogosan elfoglalt birtokok fölött pedig a vajda fog törvényt látni és ítéletet hozni. A püspök ezentul semmi szín alatt se foglalja el a nemesek javait, szereznie is csak a király engedelmével lehet. Tartsa tiszteletben a nemesek egyházzvédő (patronatusi) jogait és templomaikba ellenkezésökkel papokat ne küldjön. A papi tizedet meg lehet váltani pénzen is; jár pedig minden kepe után egy dénár. Ha a püspök a dénárt váltságképpen elfogadni nem akarja, künn kell hagyni a képét a mezőn. Viszont tartsa mindenki tiszteletben a püspök jogait és ellenök véteni senki se merészeljen. Így határozta ezt el Gyula-Fejérvárt, a főpapok és főurak tanácsában, 1344 július 27-én Lajos király.

Ez alkalommal, midőn az erdélyrészi határ szélében tartózkodék (június 15.) a magyar király, megjelent előtte Sándor havaselyi vajda, ki hűbérese volt az országnak, de kinek atyja Károly király idejében (1330) a hűség útjáról eltévelyedett és sok ideig maradt lázadásban. Megértvén azonban Lajos király kegyességének és hatalmának hírét, önként, személyesen jött hozzá és földre borulván a királyi fölség előtt, visszatért az előbbi engedelmességre és hűségre. Nagy kincseket hozván ajándékba, a magyar királyt és koronát urának elismerte; aztán örvendezve tért vissza hazájába. Ezen becses, mert diplomatai békés eredményt Lajos király Demeternek, nem sokára ezután váradi püspöknek tudta be érdemül.

Lehet, hogy még akkor, midőn Lajos király öcsce érdekében Prágában járt ipjánál, beszélték meg, hogy az új évfordulatkor részt vesznek a keresztes hadjáratban, melyet János cseh király, Károly őrgróf atyja harmadszor fog vezetni a poroszok és litvaiak ellen. Erős kísérettel érkezett Lajosunk 1344. évi december 6-ika körül Brünnebe, hol János cseh királylyal találkozott. Brünnből Teschenbe, innét az Odera mentén Boroszlóba, a keresztesek gyülekező helyére, január legelején érkeztek meg: a cseh és magyar királyon és a morva őrgrófon kívül a boroszlói és meissenai püspök, Bourbon Péter herceg Franciaországból, Szép-Albert a nürnbergi várnagy, Schwarzenburgi Günter gróf, IV. Vilmos hollandi és hennegauai gróf, a császár süve, összesen mintegy kétszáz lovag, a csatlósokat nem számítva.²

Boroszlóból a kereszteseket a keleti tenger felé vitte útjuk Königsbergbe, a német lovagok székhelyére, kiknek nagymestere volt inntul vezetőjük a Memel vagyis Niemen folyamon keresztül a litva föld belsejébe, hol bevezetéképpen két erősséget kezdettek ostromolni, Vielnát és Pistent; ezek megvétele után alighanem az leendett tervök, hogy Litvánia fővárosát, Vilnát megtámadják, erre elég erősnek és jól fölszereltnek tartván hadaikat. Olgierd, a litvaiak egyik fejedelme azonban értesült az országát fenyegető veszélyről, és hogy azt elhárítsa, a keresztesek mögött a német lovagrend védtelenül hagyott tartományára tört. Legalább ez a hír érkezett a keresztes vitézekhez, kik még alig kezdték meg a nevezett két erősség ostromát. Sietve megfordultak tehát és negyednapra visszaérkeztek Königsbergbe, de nyomát se lelték Olgierdnek, ki ekkor – úgy lehet –

Lievlandot és Estlandot pusztította. Boszúsak lévén e felsülés miatt, szívesen folytatták volna a keresztesek a megszakadt hadjáratot, de csakhamar megenyhült a lég, fölengedett a talaj, mi a hadviselést ama mocsáros vidéken, utak és hidak híján, lehetetlenné tette.

Lajos király utitársai voltak Laczkfi István erdélyi vajda, fia Dénes és öccse Miklós.⁸ Továbbá Lőrincz fia Miklós mester, Nagymartoni Pál országbíró unokaöccse, ki tisztességes magyar kísérettel saját költségén követte királyát, és rettenni nem tudó bátorsággal szolgált neki.

E keresztes háború nyomában új háború keletkezett a csehek és lengyelek közt, melyben Lajos is részt vett segítő hadaival. Károly morva örgróf ugyanis Lengyelországon keresztül igyekezett haza. Midőn pedig csekély kíséretével Kalis városába érkezett, úgy vette észre, hogy őt le akarják tartóztatni. Ügyessége által – mint hívé – kimenekült a hínárból, de atyja János cseh király fölháborodott a fián megesett e méltatlanságot és hadait Lengyelországba vezette. Kázmér király küzdve vonult vissza székvárosáig és a magyar királytól kért segítyt, ki, minthogy személyesen nem mehetett, mert ugyanekkor Horvátországban volt elfoglalva, a Lengyelországgal szomszédos vármegyék népeit ültette föl, és két jeles főtisztjének, Szécsi Miklósnak, a királyi étekfogók mesterének, Nógrád, Sáros és Szepes megyék ispánjának, nem különben Poháros Péter udvari vitéznek és Abauj vármegye ispánjának vezérlete alatt tekintélyes sereggel küldötte Krakó felé. Ezalatt Lengyelországban véres csatákat vívtak, melyekben nem mindig a csehek győztek ugyan, de elvégre mégis körülszállották Krakót és fölperzselték külvárosait, pusztítván a vidéket is, a szentélyeiket se kimélvén. (1345. június-július.) E veszélyből a megérkezett magyar hadak mentették ki Kázmért; föloldották Krakót az ostromzár alól és megóvták a vidéket az elpusztulástól. A csehek aztán szívesen ráállottak a fegyverszünetre, melyet béke követett. A béke helyreállítása körül sokat fáradozott VI. Kelemen pápa, követeül káplánját, Pusterlai Vilmos pozsonyi prépostot küldvén János és Kázmér királyokhoz, megkérvén egyuttal Lajos királyt is, minthogy őt ama tartományok jólléte közelebbről érdekli, legyen előmozdítója célzatainak. A békét csakugyan megkötötték, a miért a pápa köszönetet is mondott Lajosunknak. (1346. május 22.)⁹

A dalmát partvidéken Velence még mindig folytatta üzemleit, mikhez kedvező alkalmat szolgáltatott a szlavón urak rakoncátlansága és egymásközt folytatott villongásaik. Már Károly király is megsokalta ez állapotot és uralkodása végén egész határozottan készült fellépni a velencei cselszövények ellen. 1340 elején híre járt a horvát részekre, és e hír, hogy a magyar király és királyné ifjabb fiokkal és nagy sereggel jönnek a tengeri vidékekre, nagy megdöbbenést szült nemcsak itt, de Velenczében is. A főurak, kik vesztőket sejték, azzal hitegették magukat és másokat, hogy képesek lesznek a magyaroknak ellenállani; mert a vidéket annyira elpusztítják, hogy a magyar seregnek nem lesz elesége; aztán váraikból és a szorosokban oly erővel támadhatnak meg őket, hogy a magyar király örülni fog, ha menekülhet. Nyilván a szerencsétlen havaselti expedíció keltett bennök ily hiú reményeket. Hogy mindamellett nem bíztak erejükben, meglátszék abból, hogy Velenczét minden áron szövetségekbe vonni igyekeztek. Mladen Scardonát, Pál egy, Gergely (mind a hárman Subiæok) két várat ajánlott föl a köztársaságnak, hogy birtokába átengedik. Velence magától is, mihelyt a magyar király jötteinek szándékáról értesült, azonnal lázas tevékenységet fejtett ki. Mint nagy veszély idején, három biztost küldött Szlavóniába, kik a lakosságban a jó szellemet éleszszék, és a híveket városaik ellen buzdítsák. Tudakolják meg: mily mértékben hajlandók a szlavón urak ellenállani a magyar királynak és mennyi segítséget várnak Velenczétől? Zenggen tartózkodó kereskedőinek meghagyta, hogy résen áljanak, minden újdonságot, nem tekintve a költségre, megírjanak. Titkon leveleket küldött a magyar királyi udvarban levő olaszokhoz, tudakolván: jön-e a magyar király, mi célból, és kinek tanácsára? Mladennek Scardonáért 10,000 font dénárt ajánlottak, nehogy e várost másnak játszása kezére, „mi nagy baj lenne”. Izgatottsága annyira elragadta a signoriát, hogy midőn megérté,

hogy Zára új gályát akar venni a zenggi gróftól; a vételt minden áron meg akarta akadályozni: mert ha rossz hangulatban volnának a záraiak, nem csekély kárt okozhatnának Velenczének. Tudósítást vevén pedig, hogy a magyar király már megindult és nem sokára megérkezik, meghagyta Morosini Péter tengernagynak, hogy hat gályával a szlavón biztosok rendelkezésére, hajóik és népök védelmére siessen. Ugyanezt parancsolta a Cornaro András parancsa alatt utjából visszatérő négy gályának.

Azonban a magyar király nem jött. Károly az időben már nagyon betegeskedék. Szenvedő állapota és a tatárok gyakori beütései meggátolták szándéka kivitelében. A művet tehát, melyet atyja kezéből a halál kiütött, fia és utódja fogta erélyes markába, és mindenek előtt szlavón bánját, Lendvai Miklóst sereggel indította Horvátországba, megfenyítendő a koronához hűtlen urakat. Velence, mihelyt neszét vette a magyarok jöttének, „tekintve a nagy és világos veszedelmet, mely a szlavón partokat fenyegeti, ha a magyarok oda betörnének, még inkább a veszélyt, mely a velencei városokat érné”, azonnal ismét három főrendű biztost küldött Szlavóniába: Nona, Zára, Sebenico, Spalato és Trau városokba, hogy a lakosságot hűségben megtartsák; kémeket küldjenek szerteszét, kik szemmel kísérik az ellenséget; meglátogassák a brebiri, corbaviai és knini grófokat, hogy őket szövetkezésre, és váraik gondozására buzdítsák, „mert igen szükséges, hogy a magyaroknak ellenálljanak”. Segítséget is ajánlottak nekik: kétszáz lovas vagy megfelelő számú gyalogost. A kereskedő hajókat eltávolították; annál sűrűbben jelentkeztek a partörző gályák a lakosok bátorítására; ha kell: megfélemlítésére.

Miklós bánnak 4000 lovasból álló hadserege nem mutatkozott elégségesnek. Knin jól megerősített várát a magyar sereg bevenni nem bírta. Az ostrom mégis volt annyi hatással Nelipics özvegyére, hogy követeket küldött Lajos királyhoz, hódolatát bemutatandó és a szent korona hűségére visszatérendő. Lajos kegyesen fogadta a megtérőt, vára átadását, bőséges kárpótlás mellett, követelvén. Erre is ráállott az özvegy. Midőn azonban Miklós bán elvonult a vár alól, a corbaviai grófok felbujtására megváltoztatta szándékát. Lajos király kijátszva látván magát, nagy haragra gyuladt; viszont annál inkább pártfogásába vette Velence az özvegyet. A következő (1345.) évben tehát személyesen indult meg Lajos király, hogy horvát alattvalóit az engedelmességre visszatértesse. Szlavóniába július 2-án érkezett 20,000 vitézzel, kiknek számát ama vidéki főurak, nevezetesen a bosnyák bán, Kotrománics István, tetemesen szaporították. Bihácson állapodott meg és hódolatra hitta föl a lakosságot. Az összes horvát nagyok, középsorsúak és alrendűek megijedtek, azonképpen a Velence uralma alatt álló városok, és átjöttek Bihácsra, jobbágyi hódolatukat jelentvén és váraik kulcsait átadván. Még a knini grófné és fia is megjelent és átadta várát, melyért cserében Czetinye vidékén kapott uradalmat. Csak a Subicsok közül Pál Osztrovicza ura és Mladen, Clissa és Scardona ura, bizakodva Velence tengeri hatalmában, nem hajtották meg fejüket. Velence is mindent megtett, hogy fönntartsa a „dicséretes” szövetséget a horvát lázadók közt és hogy megvédje és elvonja a dalmát városokat Lajos királytól. De keveset használt; mert a dalmát városok is értékes ajándékokkal fényes küldöttséget indítanak urok a magyar király elé. Ki akart magáért tenni főleg Zára, három követet és nagyszerű ajándékokat küldvén a magyar királyhoz. De a követek oly ünnepélyes lassúsággal jártak el tisztjökben, hogy időközben Lajos, ki 18 napig időzött Bihácsnál, haza felé vette útját, és így a záraiak követsége, királyt nem látva, kényszerült megtérni, mi fölött a velencei uralommal eltelt lakosok, nagyok és kicsinyek egyaránt, boszankodtak.

Lajos király, midőn Zágrábon át Visegrádra és innét Damásdra rándult át, hogy ott vadászás közben üdüljön, annál is inkább meg lehetett elégedve ez évi hadjáratával, mert Lengyelországból is jó hírek érkeztek a segítő hadak sikeres működéséről, de Laczkfi András székely ispán, utóbb erdélyi vajda is, a tatárokon vett fényes győzelemről tett jelentést.

A tatárok ugyanis gyakran betörték Magyarországra, az erdélyi széleket, a székelyek földét földülták, néha beljebb is merészkedtek az országba, hogy azt fölprédálják és ismét

kiosonjanak. Többször büntetlenül tehették; de ha a magyar had elérte, meg-megcsapkodta a kalózokat. Így értesülünk XXII. János pápa leveléből, hogy az országos prédából megkapta a maga részét: két tatár fiut, kiket föl fog neveltetni. (1325.) Máskor meg, hogy az egyik magyar sereg, mely Ulászló lengyel király segítségére volt, visszatérő útjában az Erdély éjszaki szélén benyomult tatárokat nagy vereséggel kikergette. (1330.) Lajos király végre is szükségesnek találta támadólag lépni föl ellenök, és meghagyta Laczkfi Andrásnak, vezessen hadat a tatárok ellen. A hadértő férfit felülést rendelt székelyei közt, kikhez néhány közelebb lakó nemes is csatlakozék, és hatalmas sereggel rontott a tatárföldre. Az ütközetben számtalan tatárt levágván, vezéroket Atlámot, ki fő személy vala a kán után és a kán nővérét birta feleségül, elfogta és megvetvén az érette följánlott váltságdíjat, lenyakasztatta. Aztán sok fogolylyal, aranyban, ezüstben, gyöngyös ékszerekben és drága ruhákban töméntelen zsákmánnyal tért vissza. A foglyokat és számtalan elszedett zászlót a királynak küldé Visegrádra. Tartott pedig ez ütközet három napig; kemény is lehetett, mert azonnal gyönyörű legenda fűződék hozzá.

E három napra, – így szól a legenda, – míg e harcz tartott, Szent-László feje a váradi templomból, a hol őrizteték, eltűnt. Midőn pedig a kincsőrző kanonok helyettese a negyed napon a szokott helyen ismét meglelé, annyira verejtékezett, mintha nagy munkát végezvén, érkezett volna vissza. Ezt nemcsak a többi káptalanbeliekkel, hanem sok szerzetes atyafival közölte a subcustos. A csoda megtörténtéről a foglyok is tanuságót vallottak. Egy vén tatár mondá, hogy nem a székelyek meg a magyarok, hanem ama László, kit mindig segítségül szólítanak, verte meg őket. Más foglyok pedig ezt beszélték: „Mikor a székelyek ellenünk jövének, élőkön szálás vitéz nagy lovon ülve, fején arany koronával, kezében szekerczés lándzsával, borzasztó suhításokkal és csapásokkal rontott meg bennünket. A vitéz feje fölött pedig egy gyönyörűséges uri asszony, szintén koronás fővel, ékes és fényes ruhában lebegett.” Világos, magyarázza a krónika, hogy a Krisztus hiteért harczoló székelyeket maga a Boldogasszony és boldog László király segítette a saját erejökben és sokaságokban elbizakodott tatárok ellen.

A vérszemet kapott székelyek pedig a következő évben nagy számmal csaptak ismét a tatárokra. Megint nagy diadalt arattak, megszámlálhatatlan sok ellenséget vertek le, tömérdek drága prédát ejtettek, csillogó fegyverekkel, barmokkal, gyöngyökkel, gyémántokkal gazdagon tértek haza, hálát adván Istennek, ki e győzelemre segítette őket. Sőt rákapván, többször ismételték a vitéz székelyek e hadjáratokat a tatárok ellen, míg végre a megriadt pogányok messze, a krími félszigetre költözének, a tenger partján lakó fajrokonaikhoz.

Igy a krónikák. Az oknyomozó történet annyit ad hozzá, hogy Lajos király a Sóky testvéreknek, kik az ország határát a vad tatárok betörése ellen vérök hullásával védelmezték, dicsérettel említi és megjutalmazza szolgálataikat. Lökös mesternek, a székelyek és Brassó ispánjának (Tóth Lőrincz tárnokmester fiának és Kont Miklós nádor öcsésének) és Orbán várhelyi királyi várnagynak pedig megparancsolja, hogy a várhelyi királyi végvárat a Sepsiszéken, melyet hajdan a régi királyok parancsára a pogányok és bessenyők ellen építettek, és legközelebb a berohant tatárok megrongáltak, javíttassák ki és jól erősíttessék meg, ellenben a vártól kétszáz dülönyire a hegyek közt fekvő Székelynéz nevű romlott őrtornyot, mint amely különben is sem kémlelésre, sem védelemre nem elég alkalmas, rombolják le. Lajos király, ki egész uralkodása alatt arra törekedett, hogy országait gondosan megóvjá a hadjáratok dúlásától, birodalma e délkeleti zugában is több várat építtetett, hogy a vitéz székelyek gondtalanul szaporithassák hadait, szorgalmas szászainak ipara pedig fölvirágozzék.¹⁰

57. Küldött oda nehéz, tiszta arany kelyhet, drágakövekkel kirakott feszületet, gyertyatartókat és ámpolnákat aranyozott ezüstműből; továbbá két érdekes szőnyeget, egy frontalét vagyis oltárfüggönyt teljes egyházi öltözetet, úgymint misemondó, szerpapi és alszerpapi ruhát, palástot a szükséges fehérneművel, stolával és függelékkel, mind igen gyönyörűeket.

58. L. „Nagy Lajos” című művem, 34–45.

59. Meg kell jegyezni, habár talán fölösleges, hogy Szicília alatt mindig a mai Nápoly értendő, minthogy Szicília szigete, melyet hivatalosan akkor többnyire *Trinakriának* neveztek, már 1282-ben elszakadt a szárazföldtől. A szárazföldet azonban és szigetet együtt a nápolyi királyok még mindig „Regnum Siciliae ultra citraque Pharum” vagyis a *két Sziciliának* hitták, mivel igényeikről a szigetre le nem mondtak.
60. Gyöngyökkel kirakott arany kelyhet ajánlott föl a Szent-Péter templomának és ércből készült oltáreléjét, melynek közepén zománcból egy angyal volt és ezt aranyezüsből, drágakövekből és gyöngyökből bámulatos szép ékítések vették körül. Kiemelendők különösen még a diszes női munkák, oltárdíszek és templomi ruhák, melyeket a magyar királyné és hölgyei hoztak. Ilyenek valának: a violaszínű vászonból készült faltakaró, kilencz képpel, köztük a magyar szentek képeivel, arany kalászosokkal, szőlőlevelekkel és rózsákkal ékítve; továbbá egy oltár-elő, melyen vastag vörös selyem szövetre a fájdalmas szűz volt himezve. Ezt elnevezték a magya királynő terítőjének. Azután egy kék selyemszövetből készült és egy violaszínű miseruha, melyek elején szent képek, hátán a feszület voltak kivarrrva.
61. Minthogy a szicíliai uncia 27.12 grammot nyomott, mai értékét osztrák 37.60 arany forintba tehetjük.
62. L. „Csór Tamás” című értekezésem.
63. Ez az utóbb envezett Vilmos sokat utazott, dorbézoló lovag és hirhedt koczkajátékos volt, ki az ifjú Lajos királytól Boroszlóban hatszáz arany forintot elnyert. Mikor pedig Lajosnak vesztesége fölött nem eléggé palástolt bosszankodását látta, fogta a durva czimbora nyereményét és elszórta a körülállók közt, mert ő nem szorult – úgymond – koczkanyereségre; csak azt nem érte, hogyan bánthatja ilyen potomság a magyar királyt, kinek országa, mint híresztelik, bőséges aranyban.
64. A vajda ez expedícióban lovastul elbukott és lábát törte.
65. L. a következő dolgozataimat: „László erdélyi vajda”, i. h. és Bazaráb fia Sándor meghódolása. Századok, 1893. V. ö. Nagy Lajos, 55–67.
66. L. „Szlavónia meghódol Nagy Lajos királynak Bihácnál” és „A tatárokon vett győzelem” cz. dolgozataimat. (Századok, 1893.) V. ö. Nagy Lajos, 68 és köv. 11.

II. FEJEZET.

Endre meggyilkoltatása. Zára veszedelme.

Johanna nápolyi királynő viselkedése. Nővére Durazzo Károly herceghez megy nőül. Az aversai büntény. Zára visszatér a magyar koronához. Alkudozások Zára és Dalmácia végett Magyarország és Velence közt. Zára ostroma. Lajos király Zára fölmentésére megérkezik. Az ütközet Zára falai előtt. A fölmentés nem sikerült. Zára kegyelemre meghódol Velenczének.

Endre helyzete anyjának Nápolyból távozta után mind rosszabbra fordult. VI. Kelemen pápa megdorgálta ugyan Johanna királynőt és figyelmeztette, hogy a férj nejének feje, és hogy a „jóindulatu, szellemes, erényes és finom viselkedésű” Endre jeles tulajdonságainál fogva is tiszteletet érdemel; utasította Amici Vilmos chartresi püspököt is, kit 1345 január végén követül küldött Nápolyba, hogy azon főrangú urakat és hölgyeket, kik Johanna és Endre közt a botrányos visszavonást szítják, és kik közül tizenegyet névszerint felsorol, az udvarból távolítsa el, oda többé visszatérni ne engedje, szükség esetén egyházi büntetéseket is alkalmazva ellenök: de mind e bölcs rendelkezésnek nem volt sikere. Johanna kormánytársat maga mellett vagy éppen maga fölött nem tűrt, még a bíboros pápai helytartót sem; és ezért, amennyire csak tehetségében állott, megakadályozni törekedett, hogy Endrét is megkoronázzák. E cél lebegett szeme előtt akkor is, mikor az országos méltóságokat új emberekkel, kik csaknem valamennyien Endre rosszakarói voltak, töltötte be. E mellett két főrangú özvegyasszony, Katalin, a tarantoi hercegek anyja, valamint Ágnes, a durazzo hercegek: Károly, Lajos és Róbert anyja, egyre szőtték ármányos hálójukat és arra törekedtek, hogy Endrét láb alól eltevé, fiaik egyikét juttassák a polczra. Katalin azon mesterkedett, hogy idősb fiát Róbertet szeresse meg Johanna; Ágnes, mert Katalin már befonva tartotta Johannát, Mária, Johanna huga után vetette ki töreit és ez uton remélt célhoz jutni. Közben szakadatlan dinom-dánomból állott a nápolyi udvar kicsapongó napirendje; táncz, lovaglás, lovagi játékok, vadászatok egymást váltották fel. Ezt látva Sancia, Róbert király özvegye, miután minden igyekezete daczára sem volt képes unokáit jobb útra téríteni, zárdába vonult, honnét nem sokára (1345 július 28-án) követte férjét a sirba.

Ágnes durazzo hercegné addig-addig járt a királyi palotába, mígnem Mária hercegnő megígérte, hogy fiának nejévé lesz. Birván Mária ígéretét, fivére Talleyrand bíboros útján kieszközölte a pápánál a szükséges házassági engedelmet. A dispensatio megérkezvén, a cselszövők immár azon tanakodának, mint lehetne a házasságot titkon megkötni, nehogy szelét vegye Johanna királynő vagy a Tarantoiak, kik az egybekelést minden esetre meggátolnák. Azzal, hogy Mária szerződésileg István magyar hercegnek volt szánya, nem is törődtek. Abban állapodtak tehát meg, hogy Károly Máriát mégszökteti s e botrány által csikarja ki az udvar utólagos megegyezését. Palotája a királyi palota szomszédságában levén, Máriát a kerten keresztül éjjelre magához vivé, és a következő napon törvényes feleségének nyilvánította. Johanna királynő, és a Tarantoiak fogukat csikorgatták e merénylet hallatára; de nyíltan senki se mert valamit tenni, mivel a nápolyiak nagy része, urak és nép, Károly herceg pártját fogta.

A konstantinápolyi címzetes császárné azonban nem bocsátott meg, és mert a fiún nem lehetett, az anyán töltötte boszúját. Ágnes hercegnő súlyos betegen feküdt. Katalin a beteg ágyához hivatott orvost megtevesztette és azt a hirt terjesztette el, hogy az özvegy áldott állapotban van. Szégyenkezve hallotta a durazzo herceg e fölfedezést s törődni sem látszott tovább beteg anyjával, mire a beteget környező s Katalin zsoldjában álló nők méreggel vesztették el a szerencsétlent. Hanem az ilyen napi eseményeket hamar kiszorították újabbak. Azt tudta minden ember, hogy Katalin császárnénak Acciajoli Miklós, előbb kereskedő, most titkára és fia nevelője, meghitt barátja. Az azonban újabb keletű botrány volt, hogy Johanna

királynő Artus Károlynak, Róbert király természetes fiának, ez idő szerint kincstartónak, Bertrand nevű fiával viszonyt szőtt, mely annyira köztudomású lett, hogy Endrének is fülébe jutott.

Endre ezeket és egyebeket korát meghaladó bölcs mérséklettel tűrte. Tűrte azt is, hogy a tarantói hercegek, a zavart az országban nevelendők, a királyi tekintélyt csorbitandók, fegyveres csapatokkal barangoltak a királyi javakon és a durazzo herceg birtokain, rabolva és pusztítva. Mielőtt föllép, meg akarta Endre várni, hogy a pápai engedély koronázásához megérkezzék, és ő teljes hatalommal rendelkezhessek. Bátyja, Lajos király erőlyesen sürgette az ügy elintézését. Most is (1345 ősz elején) Gergely csanádi püspök, Nagymartoni Pál országbíró, Vörös Tamás ispán, ujvári várnagy és Vásári Miklós, a királyi kápolna ispánja Avignonban jártak és eredményesen, mert a szent-szék kitűzte a napot, melyen Endre megkoronáztatik. Lehet, hogy ez eredmény következtében, lehet, mert türelme szakadt, Endre letett eddigi mérsékletéről és haragos lelke jelekben nyilatkozott: új zászlajára a királyi czimeren felül bárdot és békót festetett. E félremagyarázhatatlan jelre megijedtek a bűnösök. A császárné, a királynő, Artus Károly és fia, valamint többen mások, kik tudták, hogy a koronázás nem sokára megtörténik, összedugták fejüket és elhatározták, hogy elveszítik őt, még mielőtt a jogart kezébe venné.

Nápolyban nem merték tervöket végrehajtani, hanem elmentek szeptember 14-én szerencsétlen áldozatukhoz: ha tetszenék-e neki másnap Urcitella felé kutyákkal és sólymokkal vadászatra jönni? A mulatság el fog tartani néhány napig, szállásul Aversa, Capua vagy a Terra di Lavoro más helyei kínálkoznán. Endre ráállott. Hajnalban elővezették a paripákat; Endre, a királynő s az urak felültek; az egész napon át vadásztak; későn este tartottak nyugovót Aversában. A vacsorát nagy vígan eltöltvén, elhagyták vendégei az álmos királyi párt, mely – meg levén ágyok bontva – közösen lenyugovék. Az árulók éjfél után egy órakor összegyülekeztek a templom mellett, belopództak a királyi alvó szoba szomszédságában levő terembe, s a teremőr által szólítgatni kezdték valamely ürügy alatt Endrét. Az ifjú fölébredt; ismervén a hívó hangot, ajtót nyitott és fegyvertelenül, földetlen fővel, rövid zekét öltve magára kiment a terembe. Az árulók legott reá rohantak, hogy leteperjék és megfojtsák, mert babonásan azt hívék, hogy vas vagy méreg nem fog rajta, óvószere levén a gyűrű, melyet anyjától kapott. A megrémült ifjú a veszedelemben erősen védte magát; tépett hajjal és összekarmolt arczczal, kétségbeesetten segítségért kiáltva, kiszabadította magát a latrok kezéből és hálószobája felé futott, hol fegyverei valának. Mire azonban az ajtóhoz érkezék, be nem juthatott, mert gonosz jegyzője ráforditá a zárt. Felesége pedig nem is moccan az ágyában és semmit se tett férje megmentésére. Csak Izolda nevű magyar dajkája, hallván fia és ura kiáltásait, kelt ki félénken ágyából és az ablakból jajveszékel segítségért. Az ő és Endre sikoltásai az egész házat megtöltötték. Hanem a ház a várostól kissé távolabb feküdt, azért is választották e helyiséget, mint céljoknak legalkalmasabbat, a pribékek, kik megijedve a zajtól és Endre kétségbeesett ellenállásától, tágitani kezdének. Ekkor a leggonoszabb közülök, Bertrand, Artus Károly fia, ki valamennyinél bűnösebbnek érezhette magát, vérebként újra áldozatára rohant, mire a többiek is neki bátorodva, szőke hajánál fogva a földre rántották és sarkaikkal tiporták. Hurkot vetvén nyakába, kihurczolták a kertre nyíló erkélyre, melyen az őrségnek volt külön helye; itt fölakasztották egy ablakfára és lógni hagyták a kertbe, míg megfulladt; aztán ledobván a magasból a holttestet, a terem ajtaján keresztül távoztak.

A dajka, miután a gyilkosok léptei elhangzanak és minden elcsöndesüle, vevé mécsesét, a király és királynő alvó-szobájához méne és hangosan szólítgatá kedves Endrét, de választ, noha a királynő benn rejtőzék, nem kapott. Rémültében minden termet és szobát fölkeresett, minden embert fölkeresett, még a szomszéd szerzeteseket is, kikkel a király keresésére indult. Végre megtalálták a szerencsétlent, a mint nyakán a hurokkal dísztelenül feküdt a kertben. A holttestet a templomba vivék, hol reggelig virrasztának mellette a barátok.

Jelenték a királynőnek is férje szörnyű esetét, ki zavarában föl sem kelt reggelig. Réggel a nép a királynőhöz csődült, kérdezősködvén a gonosztevők iránt, hogy boszút állhasson szeretett királya halálán; hanem a királynő száraz szemeit föl se merte emelni, sőt rettegven a nép haragjától, más szálláson vonta meg magát. Hajnalban már tudták Nápolyban is a borzasztó bűntényt és sietve útra kelének a durazzoí és tarantói hercegek és velők De Beaux Bertrand az országbíró, számos főúr és polgár, kik megpillantván ifjú királyuk szederjes arcát, sirásra fakadtak. Kérdésökre: kire esik a gyanú? választ nem nyertek azoktól, kik inkább palástolni, mint kideríteni iparkodtak a bűnösöket. Johanna még az nap visszaindult Nápolyba, a nélkül, hogy férje hült tetemeit meg merte volna nézni.

A tetemet Durazzo Károly parancsára Nápolyba szállították. Megtették ez utolsó szolgálatot kedves uroknak a magyarok, kiket részint még atyja, részint utóbbi látogatása alkalmával anyja hagyott vissza szolgálatára és ótalmára. A szerencsétlen ifjú maga küldötte szállásaikra e hiveit, noha – mondják – több oldalról figyelmeztették, hogy óvakodjék feleségétől. Nápolyhoz közeledvén a menet, az egész város siránkozva jött eléje és elkísérte a főtemplomba, hol a koporsót a földre helyezték. Másnap, szeptember 20-án, Orsillo Minutolo kanonok tisztességesen eltemette Szent-Lajos kápolnájában. Jóval utóbb egy másik kanonok, Francesco Capece, sirtáblát készíttetett Endre sirjára.¹

A nápolyi királyi palotában néhány nap múlva megszűnt a képmutatók gyásza és visszatért a régi élet, Endre király nevét említeni se merték; Izolda félelemből szintén hallgatott a rémületes éjről, legfőlebb a magyarokkal közlé néha magyarul, nehogy mások is megértsék, keservét. De az elkövetett gyilkosság híre gyorsan elterjedt, mint a sebes fürgeteg hollósötét felhői, melyek mennyköveket rejtenek méhökben, mérhetetlen fájdalmat okozott Lajos királynak, István hercegnek, a szerető testvéreknek, Erzsébet királynénak, az édes anyának s általános megdöbbenést idézett elő az egész világon. Európa összes fejedelmei „az embertelen tett hallattára összeszorult szívvel és boszúra lángolt lélekkel” utálatokat fejezték ki a gonoszság fölött, „mely ha megtorlatlan marad, félő, másokon is elkövethetik.” Egész Olaszország megbotráncozott ez iszonyú tetten; undor szállotta meg a kebleket. Mindnyájan, első sorban Durazzo Károly, fölhatták Lajos királyt, foglalja el Siciliát: ők készséggel segítségére lesznek. Petrarca egész Olaszországot meggyalázva látta e barbár, vadállatokhoz illő tett által, mely a legszelídebb, ritka jóindulatu ifjút, nagy reményekre jogosító királyt életétől kegyetlenül megfosztotta.

A rémhír a legválságosabb helyzetben találta Lajos királyt, ki Dalmácia fővárosának s Zárának birtokáért kényszerült erős küzdelmet folytatni a velenceiek ellen.

Alig távozott el 1345 nyarán Lajos király Horvátországból, maroknyi néppel hagyván csak vissza Miklós bánt, Velence legott elhatározta, hogy Zárá két színű magaviseleteért megbünteti és így a signoria tekintélyén ejtett csorbát kiköszörüli. Példát kell adnia, mert ha Zára elpártol, ki tartja féken a többi tengerparti várost?! Természetéhez hiven alattomos uton látott a boszszú művéhez. Míg a magyar király a közelben tartózkodék, Velence bizalmasnál bizalmasabb leveleket intézett Zárához, melyek utóbbika 1345. július 23-án kelt; de már augusztus 10-én irta Dandolo András doge az arbei grófnak: „Zárával mint lázadó ellenséggel bánunk el”, és két nappal később Canalis Péter tengernagy a város alá érkezett hajóival, és mintha azon részeket csak meglátogatni volna feladata, magához kérte a grófot, több velenceit és néhány előkelő zárait, hogy velők a város ügyeiről tanácskozzék. Midőn a meghívottak fedélzetén valának, elmozdult a parttól a nyílt tengerre, kijelentvén: „Innét addig nem távoztok, – úgymond – míg a velenceiek és ingóságaiak nincsenek gályáimon.” Úgy történt, mint rendelé; mire a következő napon megkezdte az ellenségeskedést ő és Giustiniani Márk, ki a száraz földi csapatokat vezette. Utasításuk igen szigorú volt: portyáztassanak, a záraiak birtokát fosztassák, pusztíttassák, gyújtassák, és minden kimélet nélkül, a hol érik, lehető sok kárt tegyenek bennök. Fogjanak azonnal az ostromhoz, és hogy kirohanások elől is védve legyenek, építsenek a város kapuja előtt favárat: a hajóhad pedig

Zára kikötője előtt horgonyozzon és ne engedjen semminemű várművet a városba jutni. Végül közhirré tette Velence: „Ha kinél záraiak vagyona volna letéve, ezt jelentse föl az illető és a letétet adja ki. Ha nem teszi, kettősét fizeti az eltitkolt értéknek, mely birság harmada a földadót, harmada a kormánybiztosokat, harmada az államot illesse.”

A záraiak megdöbbenve már az ellenséges szándéktól is, azonnal követséget indítottak Velenczébe, mely a dogenak fölvilágosítással szolgáljon. A válasz, melyet hoztak, igen főnhéjázó vala. Két útja van Záranak: vagy bontsa le falait, adja át erősségeit és fogadja korlátlan urául Velenczét; vagy fogadja el a harczot és vívja ki, ha tudja, önállóságát. Erre a polgárok elhatározták, hogy mindnyájan fegyvert ragadnak városuk védelmére, mely másfél évre el volt látva a szükségesekkel. Együttal követet küldtek Lajos királyhoz. Augusztus 16-án hajnalban indult meg követjük siető útjára, és Lajos színe elé érven, földetlen, alázatos fővel, térden állva, ajándékkal kezében ajánlá föl neki, mint természetes urának, Zára városát és esedezek: kegyeskednék a szent korona pártfogásában részesíteni üldözött lakóit. Lajos nemes lelke csordultig eltelt keserűséggel Velence alávalósága hallatára. Minden erejével meg fogja polgárait védeni, mondá, s e választ röviden írásban is kifejezte: „Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya, nemes Jádra városa birái, tanácsa és közönségének üdvözlétével kegyelmét! Megértettük Miklós szlavón bánunk tudósításából szorultságokat. Mire nézve tudjátok meg, hogy eltökélttük teljes erőnkől megvédeni benneteket, és sietve készülünk segítségtekre. Addig is vitézül tartsátok magatokat. Kelt Visegrádon, 1345. évi augusztus hava 25. napján.”

Képzeltető, mekkora örömet keltett Zárában, midőn a közgyűlésen fölolvasták a nagy király levelét. A nép ujjongott és tánczolva járta be az utcákat; letépte a velencei czímereket, jelvényeket és helyette magyarral ékesítette pajzsát, sisakját, ruháját. Aztán szeptember 1-én, viharos éjnek idején, egyik polgárukat Nápolyba küldötték Endre királyhoz, esedezvén, hogy szeretett bátyja iránti tekintetből vegye oltalmába hajóikat és segítse őket, a miben lehet. A nevezett követet szeptember 17-én bocsájtották Endre király elé, ki, miután kegyesen kihallgatá, biztosította őt kérelme meghallgatásáról. Másnap azonban Endre már áldozatul esett neje hűtlenségének, s a váratlan esemény új fordulatot adott a záraiak ügyének.

Lajosnak most már csak egy gondolat élhetett agyában, bosszút állani azok felett kik testvére halálát okozták. De a zárai kérdés oly fontossággal birt az országra nézve, hogy annak megoldása előtt még a bosszuérzetnek sem adhatta át magát teljesen. Képtelen lévén ígéretét megtartani és személyesen táborba szállani, megbizta Kotromanics István bosnya bánt és Lendvai Miklós szlavón bánt, hogy Zárárt az ostromzár alól fölmentsék. E bánokat azonban Velence megvesztegette, mire hanyagul jártak el tisztókben. Seregökkal ide s tova sétálgattak a helyett, hogy a király parancsát teljesítették volna. Midőn pedig a hozzájuk küldött zárai követek sürgették, hogy támadják már meg az ostromló hadat: ennek erejével és a magok elégtelenségével mentegetődztek. Ily körülmények közt a záraiak újra a magyar királyhoz fordultak, kinek szavában tántoríthatlanul biztak, és aki megígérte volt nekik, hogy szükség esetén személyesen jön segítségökre.

Lajos király, kinek öcscse halála sok gondot adott, első sorban arról gondolkozott, hogy Dalmáciában kikötőt találjon, mely nápolyi hadjárata kiinduló pontja, nyitja legyen; másrészt pedig arra is törekedett, hogy a közbeneső Velenczével türhető viszonyba jusson. Megkereste tehát szövetségesét, Albert osztrák herceget, hogy a közbenjárást Velenczénél annál inkább megkisértse, mivel a pápa, ki igen féltette Siciliát, hogy a magyar király szárazföldi útját elrekeszsze, az egyház régi ellenségével, a milanoi herczeggel kibékült és vele szövetséget kötött. Albert osztrák herczeg udvarmesterét küldé a signoriához, ki itt nagy tiszteletben részesült és elért annyit, hogy a signoria ellenkövetséget küldött az osztrák herczeghez, mely 1346. februárban indult útjára következő utasítással: „Velence szeretettel viseltetik a magyar király iránt, nincs is vele semmi baja. Ha ellenben a herczeg úgy tudná, hogy a magyar király neheztel Velenczére, és a herczeg közvetítő kívánna lenni közöttük:

Velence nagyra becsüli e jóakaratot, mert szíven fekszik a béke és barátság fönntartása. De Zára háromszáz év óta Velence birtoka; seregét tehát el nem vonhatja Zára területéről, mert hisz az saját területe.” A velencei köztársaság követsége, úgy látszik, nem hatott a kérdés mélyére, midőn Bécsből azt jelenté a signoriának: Úgy hiszi, a magyar király hajlandó lesz fölthagyni a záraiak pártolásával, ha viszonzásképpen kettő közül egyet megnyer a köztársaságtól: vagy segélyt öcscse halála megtorlására, vagy pénzt. Mire a velencei köztársaság, szintén félre értvén a helyzetet, nem késett követeknek a következő választ küldeni: „Hadi segélyt Apuliával való kereskedelmi összeköttetései miatt nem adhat; pénzt azonban ajánlatnak, és pedig 40,000 aranyig, ha a magyar király jogáról Zárára, és ismét 40,000 aranyig, ha jogáról a többi Dalmáciára lemond.”

Honnét meritették a velencei követek vérmes reményeiket, ha nem saját korlátozásokból, nem tudjuk; de tény, hogy Lajos király a záraiaknak küldöttségök által, mely a bosnya bán táborából jött Visegrádra, leveleiben is szívós kitartást ajánlott, minthogy eltökélt szándéka megvédeni és személyesen, minden erejével fölkelvén, szorultságokból megszabadítani őket. Albert osztrák herczegnek is azt üzente, hogy megbékülésének első föltétele, melyet Velenczének szab: szüntesse meg Zára ostromát. Mit midőn a köztársaság hirül vőn, megszakított minden további alkudozást, sőt annál hevesebben látott az ostromhoz. Zára erősségeit, melyek a várossal szemben, a szigeteken fekvének, bevette; a hatalmas lánczot, mely Zára kikötője szádáját elzárta, elszakította, hogy hajói szabadon jár hassanak ki-be, minek következtében a szerencsétlen város a tenger felől is, a szárazon is teljesen be volt kerítve. Még inkább megfeszítették a velenczések minden erejüket, midőn a magyar fegyverkezés hírért vitték. Május 16-án általános rohamot intéztek. A dulakodás hajnaltól napestig tartott. Az ostromlók közül nyolczszázan estek el eredménytelenül. Most tehát az ostrom végett készült faváraikat kezdték megerősíteni, mert tudták, hogy nem sokára ők lesznek az ostromlottak. A favárnak három oldala volt csak, minthogy a tenger felől elégségesen megvédte a hajóhad, ez oldalon tehát nyílt vala. Hossza 200 szélessége 100 lépést tett ki. Oldalait azon alkalmából, hogy a magyar sereg támadását várták, cementtel vakolták be és harmincznégy tornyot raktak rá. E munkájok, mint látni fogjuk, nem volt eredménytelen. Ellenben azt meggátolni nem tudták, hogy Subics Pál, a Zrinyiek őse, ki Frangepán Doym közbenjárásával alkudozni kezdett Lajos királylyal, Osztrovicza várát át ne engedje a királyi hadaknak. Velence még Rómába is elment panaszra az aquilejai patriarcha ellen, miközben magának Bertrand patriarchának méznél édesebb leveleket irogatott. A panasz az volt, hogy a patriarcha Lajos királyt Zára védelmében segíti; tartományán keresztül fognak a magyar seregek átvonulni, hogy Velence istriai birtokát károsítsák; pedig Zára semmi másért nem kell Lajosnak, hanem hogy innét Apuliába törhessen.

Végre május végén hitelesen értesültek a záraiak Lajos király közeledtéről, ki 100,000 főnyi (?) haddal június 2-án ütött tábort Szemelniken (Zemnik), mintegy hét mértföldnyire Zárától, honnét június 10-én kétezer válogatott vitézzel a város közelébe vágatott és azt szemügyre vette. A főbbek nagy sokasága jött ki elébe és térdre borúlva, könnyes szemekkel esdekeltek, szabadítsa meg őket. Majd három követet küldöttek Szemelnikbe, kik Lajos királynak hódolat jeléül átnyújtották a város kulcsait. Június 25-én bontatott aztán Lajos táborát, Zára alá vonult és a velenceiek favárát körülzárta. A magyar sereg különféle elemekből állott; kút főink magyarokat, horvátokat, bosnyákokat, filiszteusokat (jászokat), kúnokat, cseheket és németeket említenek. Nagyobb részök az alsó, déli vidékekről kerülhetett ki, azért időzött Lajos hosszabb időig Szemelniken. Faltörő gépeket nem hozott magával; úgy látszik, gyalog népe is kevés volt. Vele valának az aquilejai patriarcha, a bosnya bán, a szlavón bán és az erdélyi vajda. Lajos és a főbbek hadi tanácsot ültek a záraiakkal és abban állapodtak meg, hogy Zára faltörő gépeit a városból kiviszik, ezekkel a velenceiek favárát törethetik, aztán egy oldalról a záraiak, két oldalról a magyarok intéznek ostromot és behatnak a favár különben sem magas falain. A velenceiek ismételve követeket küldöttek a

magyar királyhoz, hogy vele értekezzenek, de Lajos nem bocsátotta őket színe elé. Annál könnyebben juthattak a bosnya bánhoz, a szlavón bánhoz és némely más főúrhoz, kikkel barátkozni kezdettek és árulást szőni. Megnyeretvén pedig némelyek a főbbek közül, a várostromra alkalmatlan lovas csapatok ellenszenvét annál könnyebb volt fölszítani, minthogy a záraiak éppen nem viselkedtek ildomosan jóbarátaikkal szemközt. Szatócs nép voltak, mely nem akarta elmúlatni a rég nélkülözött alkalmat, a magyar urak jelenlétét, hogy jó vásárt üssön. A pénzváltók féláron váltották be a magyar pénzt; a borkereskedők a jól föleresztett falernumi akójáért hat-hét aranyat követeltek, példájokat a többiek is követték, elvégre a vizet sem engedték ingyen merni a kutakból. Ha a záraiak érdekében végzett hadi munkától a nagy hőség miatt eltikkadt főurak, kik egész nap étlen, szomjan ültek a nyeregben, a városba mentek, nem volt, ki egy csöpp enyhítő italt nyújtott volna nekik.

Lajos király tizenegy kőhajító gépet rendelt ki Zárából a favár alá, s azokat 2000 magyar lovas és 800 zárai gyalogos őrizete mellett éjjel-nappal működtette. Július 1-én hajnalban a király riadót fuvatott, mire a záraiak, mintegy háromezren, védő szentjök Chrysogonus zászlója alatt kivonultak, gépeiket a favárhoz közelebb vonszolták, míg a magyar sereg két más oldalon vette azt körül. Az ostrom serényen és vitézül folyt, az ostromlók sok sebet kaptak. A favár tornyai közül csupán három állott még épen, ezeket is csak a tüztől védték a velenceiek. Úgy látszik, a 16,000 lándzsás és 600 lovas, kiket a favár védelmére rendelték, a védelemben csupán a legszükségesebbre szorítkoztak, és hagyták az ostromlókat a nap hevében kifáradni. Ekkor, három órakor délután a hajóhad 30 gályája és számtalan bárkája a parthoz közeledett és leadta legénységét. E jelre kirohantak, leugrottak a bástyákról a velencei zsoldosok és a záraiakat megrohanták. A záraiak védték magokat a túlhatalom ellen, a magyar sereg pedig csak nézte az egyenlőtlen harczot, de a világért sem avatkozott bele. Ebben állott a megvesztegetett főurak árulása. A záraiak visszaveretvén, falaikról sirva szemlélték, mint égetik meg számszereiket, hajító gépeiket a velenceiek, melyek közül csak egyetlen egyet, a Miklós bánét, mentették meg a magyar seregek. Lajos király, a husz éves fejedelem, a keserű tapasztalással, hogy becsületes szándékát saját főemberei elárulták, türtőztette biztos adatok híján haragját. Csak az egy Miklós szlavón bánt csapta el gyalázattal. Belátván, hogy ily viszonyok közt, gépek nélkül további időzése haszontalan, harmadnapra Vrána felé vette útját. Itt seregét elbocsátván, keserűséggel szívében és fájdalommal sok elvérzett jó vitézéért, visszatért Visegrádra.

Velenczébe július 4-én érkezett meg a győzelem hire, bizonyosan az úté és módé is, melyen hozzá jutottak. Ezért oly igen hajlandó a köztársaság az egyességre és békére, melyhez a bosnya bán útján jutni remélt. Sajátságos: míg győzelme előtt 40, esetleg 80,000 aranyat volt kész áldozni Zára, illetve Dalmácia békés birtokáért, most, fényes győzelme után, Dalmácia birtokáért 100,000, Zaráért 60,000 aranyat ajánlott a magyar királynak, és ez összegeken felül 20, illetve 10,000 aranyat ajándékképpen az uraknak. Sőt visszavetette Dusán szerb czárnak, vissza Johanna sicíliai királynőnek szövethetési ajánlatát, nehogy a magyarok királyának érzékenységét sértse.

A záraiak a szerencsétlen július 1-i csata után azon reményökről, hogy az ostrom alól fölmentetnek, végleg letevén, fölkérték Lajos királyt, közvetítsen közöttök és Velence közt tisztességes békét. Lajos erre legott követeket küldött Velenczébe. Jogairól hajlandó lemondani, – így szólt üzenete, – ha viszont Velence Zára jogait tiszteli s épségben tartja. Velence kitüntetéssel fogadta ugyan a magyar követséget, de királya ajánlatával nem értett egyet. Zára jogait tiszteletben tartani nem fogja. Ellenben szeretné, ha a magyar király nemcsak Záráról, de egész Dalmátországról lemondana. És mert volt alkalma tapasztalni, hogy pénzzel sokra mehet, azt hívé, Lajosnál is mindent kivihet pénzen. A magyar követeket tehát határozott válasz nélkül bocsájtá el: válaszát és ajánlatait megvizsik saját követei, kiknek számára utleveleket kért. De Lajos alighanem értesült a kétkulacsos bosnya bántól, hogy

Velence csupán csak pénzt ajánl föl neki; pénzért pedig, ha még annyi lett volna is, követeit sem fogadta el.

Zárában ezalatt mind szomorúbbra fordul a helyzet. A nagy csalódás, a vereség kislelküvé tette a lakosságot, főleg az alsóbb rendű népet, melyet Velence nyílt és titkos csábításai megingattak, bujtásai fölláztatottak. A néppárt mind hangosabban követelte: adják föl a várost. Követséget küldének tehát a velencei táborba, új szerződés alapján békekötést ajánlván. De Velence föltétlen megadást követelt, mire Zára polgárai a város védelmét folytatták és nem egy súlyos csapást mértek még sanyargatóikra. Már csak nyolczvan zsoldosuk volt, hanem még mindig bíztak a magyar királyban, kit „szent gyanánt tisztelének”. Október elején a velenceiek még egy favárat építének, melylyel a várost a legszorosabban köríték és úgy elzárták, hogy hirt se vehetett a külvilágról. A nép, melynek nem volt már mit ennie, mind követelőbben sürgette tűrhetetlen szenvedései végét. November 25-én közgyűlést híttak össze, melyen csaknem kétszázan voltak jelen. A tanácskozás reggeltől estig tartott, miközben a piacon egybesereglett tömeg békéért könyörgött. Könyek közt egyezett meg ebben végre a gyűlés. Hat előkelő követet választott, kiket Velenczébe küldve, föltétlen megadást ajánlván és kegyelemért esdelkelvén. A signoria kegyelmesen fogadta az alázatosan esedezőket és kegyelmet ígért a megtérőknek, azonban a hat követet túsúl letartóztatá. Deczember 21-én megnyíltak Zára befalazott kapui, melyeken a velenceiek bevonulván, elfoglalták az erősségeket és gondosan őrizték a várost. Új alkotmányt hirdettek ki, melynek alapján a tanács és nép hűséget esküdt a köztársaságnak. A magyar jelvényeket mellőzték; Szent-Márk lobogóját felhúzták. A favárat lerontották és Zára őrizetére négyszáz gyalogost és kétszáz lovast rendeltek. Egy hónapig tartott e tűrhető állapot. 1347 január 24-én azonban elkobozták a polgárok fegyvereit, aztán számos polgárt és nemeset lefejeztettek, másokat különböző kínzásokkal, kegyetlenségekkel és büntetésekkel sujtottak; nemes férfiakat és hölgyeket tömlöczre vetettek, éhséggel és szomjúsággal halálig kínoztak. Csak némelyeknek sikerült Magyarországra menekülniök.²

67. „Endre herczegen Aversában 1345. szept. 19-én elkövetett gyilkosság.” Századok, 893. V. ö. Nagy Lajos, II. könyv.

68. Nagy Lajos 83–100.

III. FEJEZET.

Az első nápolyi hadjárat.

Lajos készülődése. Endre halála és a szentszék. VI. Kelemen pápa védekezése. A processus generalis. De Beaux, Nápoly főbirája némely bűnösöket megbüntet. Károly Martel születése. Valois Katalin kibékíti a nápolyi királyi család tagjait. Lajos király Aquilában. A király útja Olaszországon végig. Megérkezése Aquilába karácsonkor. A magyar előhadak megverik Taranto Lajos seregét Capuánál. Johanna és férje kimenekülnek országukból. Durazzo Károly kivégeztetése. A többi királyi hercegek büntetése. Lajos bevonul Nápolyba. Az egész ország meghódol neki. A szentszék zavara. Válasza Lajos király levelére. A nápolyi korona. A fekete halál. Lajos hazatér. Johanna szorult helyzete Avignonban. Eladja Avignont a pápának s e pénzzel fogadott gályákon visszaindul Nápolyba. Sikerei. A Castel Nuovo elfoglalása. Az országban széthelyezett magyar csapatok sorsa. Laczkfi István erdélyi vajda küldése. Laczkfi és Wolfart Konrád vitéz tetteik. Az aversai cselvetés. A latinok kudarcza.

Midőn Lajos király elhatározta, hogy Endre halálát megboszulandó Siciliát elfoglalja és Johannát koronájától megfosztja, elkeseredése első hevében a végsőre készült. Geniális eszének minden találékonyságával és fáradhatatlan tevékenységgel fogott földadata megoldásához. Biztatta Endre egykori olasz hiveit, hogy a bűnösöket meg fogja fenyíteni. Közeledett Lajos császárhoz, VI. Kelemen ellenségéhez. A magyar király politikájának e fordulata a császár ínye szerint volt. Ő és fia, brandenburgi Lajos, 1342 óta Tirolnak is ura, megígérték a magyar királynak, hogy olasz útjában segítségére lesznek. Szövetségét az osztrák hercegekkel is megújította Lajos király. Ekkor találkozott Bécsben a császárral, vele egyességre jutott, melynek megszilárdításául eljegyezte öccsét, István herceget a császár leányával Annával, kit nálunk Margitnak híttak. A pápa értesülvén ezek felől, figyelmeztette Lajost őseinek a szent-szék iránt tanusított hűségére és óva intette, ne hozzon szégyent fényes házára. Ez Lajost nem zavarta; hanem Eduárdhoz, Anglia királyához, Szigfridet, a garam-szent-benedeki apátot, korának egyik legjelesebb emberét küldötte, jelentvén neki, hogy el van határozva hadat indítani Sicilia ellen. Fontosságot nyer e küldetés, ha figyelembe vesszük, hogy az angol király ellensége volt a francia királynak, VI. Kelemen pártfogójának és pártfogoltjának. Együttal fölhíta Lajos a lombardokat is, kik Piemont egy részének Nápolyhoz való kapcsolását fájlalták: csatlakozzanak majdan, a kitörendő háború alkalmával a császárhoz és a magyar királyhoz.

A pápa már 1345 szeptember 29-én mély fájdalmát fejezte ki Endre borzasztó sorsa felett, emlékezetbe hozta, hogy már kiadta volt a rendeletet, hogy Endrét királylyá kenjék és koronázzák. Processus generalist hirdetett a gyilkosok ellen; Európa összes fejedelmeit közbenjárókul kérte fel és bucsut hirdetett azok számára, kik a béke fenntartásáért buzgón imádkoznak.

Mindez hasztalan volt. A magyar királyi udvar közvetve a szent-széket okolta Endre haláláért. Lajos nem is titkolta azt a pápa előtt. 1346 elején követséget küldött hozzá, melynek feje Strelici Albert gróf, az özvegy királyné rokona volt. A levélben, melyet e követség hozott, Lajos szemére veti a pápának, hogy Endre koronázását éveken át napról-napra halasztgatta. Kívánja, hogy öccse halálát, mely gyalázat reá és rokonságára, megtorolja. Megnevezi Endre gyilkosait és követeli, hogy Siciliától és a hozzá tartozó részek birtokától megfosztassanak. Sicilia ennek következtében a szent-székre visszaszármazott hűbér, melyet magának, mint a siciliai királyi főág elsőszülöttének és öccsének István hercegnek kíván adományoztatni. Végre; minthogy értesült, hogy Róbert tarantoi herceg feleségül akarja venni Johannát, s erre nézve már fölmentésért is folyamodtak, kívánja, hogy ezt a pápa ne adja meg, minthogy azok szerint, mik a processus generalisban foglaltatnak, Johanna amúgy is képtelen házasságot kötni. VI. Kelemen a főntebbiekre pontonkint felelt. Válaszában a sok szép szó mögött már ott rejlik az elhatározás: inkább pártolni a férjgyilkos, feslett életű

Johannát, mint a magyar Anjouk jogait (ha még oly világosak is) érvényre jutni engedni. A válasz röviden adva így hangzott: Elsőben is nem a boszút, hanem az igazság rendes útját ajánlja a szent-atya Lajosnak. Mihelyt a gonosz tett tudomására jutott, nem szűnt meg utat és módot keresni, válogatás nélkül mint büntesse meg a bűnösöket. Azonnal két bíborost nevezett ki vizsgáló és ítélő bírának; ha ezek még el nem indultak a hely színére, annak oka némely, személyökben rejlő akadályoknak tudandó be. Még a magyar követek megérkezte előtt kihirdette a processus generalist, mely szokatlanul nagy büntetésekkel sújtja a tetteseket; továbbá, mennyire a távolság engedte; elég gyorsán informáltatta magát; a gyanusokat meg is idéztette volna már, ha Lajos minap nem izeni, hogy követei megérkezte előtt ne fogjon semmibe. Biztosítja, mihelyt kitudódnak a tettesek, nem fog késni őket – tekintet nélkül személyökre és nemökre – bűnök nagyságához képest megfenyíteni. Azonban, hogy Siciliát Lajosnak és öccsének adja, folytatja a pápa, noha szomorúságok jelen napjaiban szívesen kedvezne nekik, ezt most – Isten és az igazság sérelme nélkül – nem teheti. Johanna az örökség által reá szállott Siciliának törvényes birtokában van, a hűségi esküt letette annak rendje szerint, a birtokba be van igtatva régi szokás szerint; sem a büntényt hogy ellkövette, meg nem vallotta, se reá ez még nem bizonyosodott; ítélet által országától megfosztva nincs: következőképpen a hűbérosztó jog a szent-székre nem szállott vissza. Legyen azonban Lajos bizalommal! Ha a királynőről ki fog derülni, hogy férje halálában részes, (mire nézve ha adatai vagy utasításai volnának, azokat készséggel elfogadja), akkor majd atyai szeme lesz reá és öccsére, nem csupán egyenes leszármazások miatt, hanem azért is, mert így némileg megvigasztalhatja őket. A mi pedig a Johannának új házasságához adandó engedélyt illeti, igaz: ez iránt nagy tekintélyű férfiak keresték meg; de ő nem hallgatta meg eddig őket, nem is szándékozik sietni az engedelem megadásával, mígnem erre igazságos és észszerű okai nem lesznek. Hanem azon ne csodálkozzék Lajos és legkevesébb se rója föl a pápának, hogy Endre megkoronáztatásának ügye, nem ugyan évekre, – mint ő írja, – de néhány hónapra elhaladt. Nehéz, szokatlan és bonyolult jogkérdés volt ez. Afölött, vajjon Endre öröklött joga alapján volt volna megkoronázandó, nagyeszű férfiak kételkedtek, állítván, hogy ez inkább a pápa kegyétől függ. De a szent-széknek voltak még más elintézendő ügyei is, melyeket végkép elhanyagolni nem lehetett. Azért haladt el szükségszerűen a koronázás ügye valamennyire. Végül megütközik a pápa azon, hogy Lajos király Talleyrand bíboros felől állítja, miszerint ez tudott Endre meggyilkoltatásáról. Ha a nevezett bíboros, unokaöccsei jogát védve, Sicilia ügyeibe avatkozott is, nem kellett volna felőle, ki oly régi családból való, nagy erényű férfiú, a gyanut terjeszteni, mintha Endre haláláról tudott volna, e gonosz tett bujtója, tanácsadója, segítője vagy védője lett volna. A bíboros fájdalmanak és szomorúságának élénk jeleit adta, vevén a gyászos tudósítást. Higye a király: ama bíboros soha se tenne olyasmit, mi Isten törvénye ellen van, reá vagy családjára szégyent hozna. Befejezésül kéri a pápa a királyt, hogy megemlékezvén ősei erényére, semmit se kezdjen ez ügyben, a mi Isten sértésével vagy az egyház kárával járna.¹

A processus generalisnak nevezett pápai köziratban, melyet kihirdetés végett kiaggattak az avignoni főtemplom ajtajára s elküldöttek az esztergomi és kalocsai érsekeknek, bizonyára Nápolyba is, a pápa becstelennek nyilvánított mindenkit, ki részes volt Endre halálában. Az ily becstelennek nem volt szabad végrendelkeznie, örökséget elfogadnia, tanuskodnia; el volt abban rendelve, hogy házát lerontsák és romban hagyják, javait elfoglalják, hivatalától, méltóságától megfoszszák, jobbágyságot hűségi esküjök alól fölmentsék; kerülje őt minden ember; a helység, hol ily tettes lappang, ha azonnal ki nem adják őt, egyházi tilalom alá esik; még utódai is másodízig eltiltatnak minden egyházi és világi méltóság viselésétől.

A processus generalis megtermé keserű gyümölcsét. De Beaux Bertrand, az ország főbírája, nagy hive volt néhai Endre királynak. Nagy volt tehát e derék ember fájdalma ura halálán és ezért is, mihelyt a szentszék kiadta a processus generalist, elérkezettnek látta az

időt, hogy tisztében eljárjon, annál bátrabban, minthogy Durazzo Károly ellenzéket képezett a bűnpártoló királynővel szemben. Elment azonnal a herceghez és előadta neki, hogy megbízható adatai szerint Tamásnak és Miklósnak, a boldogult király kamarásának és ajtónállójának, nagy részök van urok meggyilkolásában. A herceg készségesen megadta a karhatalmat a nevezettek elfogatására. A vádlottakat, minthogy jó szerén vallani nem akartak, kényszerre vonták, mignem készeknek nyilatkoztak az igazság bevallására. Jelen vala csaknem egész Nápoly, számos nemes, köztük Terlizzi gróf, ki szintén bűnrészes lévén, félt a következő vallomástól. Erőszakkal bevitte hát Tamást a szomszéd kunyhóba és kivágta nyelvét. Miklós azonban megvallá, hogy Terlizzi gróf volt a gyilkosság tervezője, Artus Bertrand pedig a főgyilkos; résztvettek a gaztettben Sancha és Filippa asszonyok másokkal együtt, kiket a nevezettek majd kivallanak. Ők ketten véletlenül maradtak a királyi kastélyban és vettek részt a gyilkosságban. A törvényszék bitóra ítélte őket, s az ítéletet legott végrehajtották rajtok. Terlizzi gróf, nevén Gasso di Dinisiaco, a királynő főlovászmestere, igen gyanússá tette magát azzal, hogy a vallani kész Tamásnak nyelvét kivágta. Az országbíró tehát őt, valamint De Cabannis Sanchát, Moreoni grófnét, a királynő társalkodónéját, nemkülönbén Cataniai Filippát, a királynő mesternőjét elfogatni rendelte. Éjnek idején fogták el mind a hármat a durazzo herceg fegyveresei, és a herceg gályájára hurczolták, hogy vallatásuk annál akadálytalanabbul folyjon. Johanna értesülve udvari népe elfogatásáról, elküldé a herceghez és az országbíróhoz udvarmesterét, Cataniai Rajmundot és De Cabannis Róbertet, Eboli grófját azon ízenettel; bocsássák tüstént szabadon a megkínzott foglyokat, különben éreztetni fogja velök királyi haragját. A herceg a követeket is elfogatta, s mint gyanúsakat a gályára szállította. Rajmund az árbocra feszítette a jegyző tollába töredelmes vallomást tett mindenről. Éjjelre szoros felügyelet alatt a herceg börtönébe zárták a foglyokat. Másnap a törvényszéki épületbe vitték őket, honnan, míg a törvényszék ülésezett, hogy' hogy'nem, sikerült megszabadulniok és a királyi kastélyba menekülniök. A nápolyi nép ezért annyira fölháborodott, hogy Róbert tarantoi, Károly durazzo herceg, ez utóbbi testvérei és cselédjei támogatása mellett a királyi kastély elé vonult és a gonosztevőket kiadatni követelte. Mivel pedig a királyné azonnal nem hallgatott szavokra, ostromolták a palotát, utóbb a kaput is fölgujtották és nem nyugodtak addig, míg a gonosztevőket ki nem adták, kiket másnap halálra ítélték s az ítéletet rajtok végre is hajtották.

Miközben Durazzo Károly mindinkább neki hevült Endre gyilkosai üldözésében, az alatt Taranto Lajos, eszköz anyja kezében, zsoldosokat fogadott és hozott Nápolyba, azokat lesbe állította, hogy a durazzo herceget és az országbíró elfogassa, s ez által a további üldözésnek véget vessen. Azonban tervét elárulták és kelepczébe csalt hadi népét majd egy szálíg felkonczolták. Pedig még hátra volt néhány ember, főleg Artus Károly az ország kincstartója és fia, Bertrand, kikhez alapos gyanu fért, hogy Endre halálában részesek, és akik Katalin császárnéra és Johanna királynőre vallhattak volna. Ezeket megsemmisíteni, még mielőtt az igazság kezébe kerülnek, annál kíváncsabb föladatának tekinté Katalin császárné, mert remélte, hogy ez uton Artus tömérdek kincséhez is hozzájut. Ármánynyal fogott e nehéz feladat keresztülviteléhez. Artus fiával Sant-Agata nevű erősségében, egy jól védelt hegytetőn vonta meg magát azon föltett szándékkal, hogy életét, ha kell, lehető drágán adja el. Katalin hatalmas sereggel indult ki Nápolyból, a régi barátság színe alatt csellel bejutott Sant-Agatába, Artust és fiát elfogatta és várát elfoglaltatta. Az agg Artus bánatában nem sokára meghalt, fia, Johanna királynőnek nem régen szeretője, pedig megtévelyodott és dühkórban, „mint az eb, úgy veszett el.”

Johanna királynő már ekkor teljesen Katalin hatalmában volt, kinek tervei Endre király halálával közeledtek megérésükhöz. Hogy Johannát szemé elől ne téveszsze, a császárné hozzá költözött a királyi palotába. Ide költöztette fiát, Róbertet is, hogy itt lakják addig is, míg a házasság közte és a királynő közt meg lesz köthető. Nem a gyász, Johanna nehézkes állapota állott az egyesülés útjában. Ez állapotnak 1345 december 25-én szakadt vége Károly Martel

születésével, kit a pápa nevében a cavailloni püspök, Johanna királynő kancellárja, tartott keresztvizre. Johanna azonban ekkor már jobban szerette volna Róbert öcscsét, Lajost férjéül. A császárnénak ez ellen sem volt kifogása. Midőn Róbert egy izben sétalovaglásra távozott a királyi palotából, Acciajoli, Lajos herceg nevelője, az ifju herceget a palotába hozta, a királynő szobájába tuskolta, a palotába vezető hidat pedig fölvonatta. A lovaglásból visszaérkezett Róbert a fölsvont híd elől, ha nem akart a szabad ég alatt hálni, kénytelen volt saját szállására költözni.²

A veszélylyel szemközt, mely a királyi házat Magyarország felől fenyegette, Katalin császárné nem merte tovább folytatni cselszövényeit. Magatartásában váratlan fordulatot jelzett az irány, mely az elégtelen hercegek kibékítését tűzte ki feladatául. Tanácsára elsőben általános bűnbocsánatot hirdettek mindazoknak, kik a királyi palota megtámadásában részt vettek. Aztán a durazzoi hercegnek oda ígérték Calabriát, melyet neje hozománya pótlásául követelt. A herceg ezért elpártolt a magyar királytól, cserben hagyta szövetségeseit az Abruzzokban és a királynő szolgálatába lépett. Természetes, hogy a durazzoinak tett engedményhez képest a többi hercegek is kisebb-nagyobb jószágokat nyertek, mi hogy nem történt nagymérvű pazarlás nélkül, kitűnik a pápa leveléből, melyben ez eljárást esztelennek nevezi. Taranto Lajosnak is engednie kellett bátyja elsőbbségi jogai elől. Vigasztalásul kinevezte a királynő kedves unokaöcscsét „mintegy helytartójának” és országos főkapitánynak. Róbert herceget pedig visszahelyezték előbbi jogaiba, melyek biztosítására a pápa nyíltan fölhatalmazta nápolyi követeit, a padovai és casinói püspököket, hogy Róbert és Johanna számára kiadhatják a házassági engedelmet, azonképpen minden isteni törvénybe nem ütköző házassági akadály alól való fölmentést; azzal a titkos utasítással mindazonáltal, hogy ez engedélyt csak akkor hirdessék ki, ha Lajos magyar király megtámadná Siciliát. Róbert vissza is költözött Johannához, és együtt oly botrányos életet kezdettek, hogy a pápa folytonosan intette őket tisztességesebb életre; végre egyenesen meghagyta Johannának: rögtön távolítsa el palotájából Róbertet, hogy a sok gyalázatos mendemondának, melyek híre a magyar királyi udvarban is elterjedt, vége szakadjon. Követeit pedig megbizta, hogy, ha szükséges, egyházi fenytékkal is szerezzenek tekintélyt parancsainak.

Az ország főbiráját is igyekeztek megnyerni. Némely elítéltek javait adták neki. A pápa ezután ismételve panaszkodik, hogy az – öreg Bertrand gróf semmit se tesz Endre gyilkosai kipuhatolása és büntetése tárgyában. Még Izoldának, a magyar komornának és Miklós udvari embernek is kivetettek harmincz arany uncia évdíjat azon hű szolgálatokért, melyeket néhai Endre királynak teljesítettek, és most utószülöttjének nevelése körül végeznek. Sőt hogy boldogult Endre szelleme is kiengesztelődjék, hat uncia aranyat rendeltek Sergius Gaytus papnak, hogy a nápolyi székesegyház kápolnájában, hol Endre király tetemei nyugsznak, lelke üdvéért naponként szent misét mondjon.

Valois Katalin 1346 szeptember 20-án megszűnt élni. Emlékét úgy tisztelte Johanna királynő, hogy midőn fia Róbert, ki még mindig nála lakott, október 8-án anyja exequiáira ment, kiharcolta cselédjeit palotájából; a kapukat bezáratta azzal, hogy Róbert császárt (mert ő öröklötte e címet) ne bocsássák többé be; és a kulcsokat magához vette.³

Habár Lajos is, a pápa is gondosan kerülték a szakítást, az érintkezés Avignon és Visegrád közt minél sűrűbb volt, annál feszültebbé lett. A szentszékek nehezebb volt helyzete, mint a magyar királyé. Az ügy, melynek védelmére (mint hitte) vállalkoznia kellett, kétségbeejtő vala, mert az igazság, a látszat és közvélemény Lajos részén állott: ezért az elnéző kimélet és hosszú türelem a pápai levelekben, daczára annak, hogy rosszakaró hírhordások, akadékoskodások nagy próbára tették a türelmet.

Lajos király a Zára alatt július 1-én szenvedett kudarcz után azt az ígéretet tette, hogy hajlandó nápolyi hadjáratát 1347-re halasztani, ha a pápa teljesíti néhány méltányos feltételét. Ezek a föltételek a következők voltak: hogy a pápa indíttassa meg a szigorú vizsgálatot Endre gyilkosai ellen; hogy a kis Károly Martel herceget, kit a magyar király és anyja készek Endre

törvényes magzatának elismerni, vigyék át Aixba, a Provenceba, ott hű gondviseléssel neveljék, és adják neki a provencei grófságot; hogy Johanna ne mehessen addig férjhez, míg a vizsgálat ellene befejezve nincs. Lajos azonban e föltételek teljesülése nélkül is kénytelen volt a kívánt halasztást megadni, minthogy magának is szüksége volt haladékra. Ugyanis két útja volt a sicíliai hadjáratnak: a tengeri és a szárazföldi. Lajos, midőn elhatározta, hogy hatalmas sereg élén Sicília urává teszi magát, kezdetben arra gondolt, hogy hadi népét hajókon szállíttatja át az Adrián. De miután Velence, belátva az őt fenyegető veszélyt, ha Sicília ura is Lajos lenne, erre nem vállalkozott, a dalmát városok pedig a zárai szerencsétlen nap után nem vállalkozhattak, sőt az alkudozások Genovával és Sicília szigetével, hogy a magyar sereget az Adrián átvigyék, szintén megfeneklettek: Lajosnak még csak az a lehetősége maradt fenn, hogy seregét száraz földön viszi Olaszországba. De ehhez sok előkészület kívántatott. Egy egész csomó kis állammal kellett egyezkedni, hogy a magyar seregnek szabad átmenetet engedjenek tartományaikon, föl ne tartóztassák szorosaikban és méltányos fizetés mellett élelemmel lássák el. Másrészt hadi népét úgy meg kellett válogatni, apróbb hadtestekbe osztani, hogy ez fegyelmetlensége által senkinek ne alkalmatlankodjék, a zsákmányolástól tartózkodjék, egész útján békességesen és barátságosan viselkedjék.

A szórványosan felmerülő adatok hiányossága mellett is bámulnunk kell azt a hihetetlen tevékenységet, melyet Lajos király ez irányban kifejtett. Már 1346 szeptember elején értesülünk, hogy a nádort, Gelétfia Miklóst, ki utban volt Sicília felé, elfogták és Arbe szigetén elzárták. Ez hírül vitetvén a signoriának, elrendelte, hogy a nádort kíséretével együtt szabadon bocsássák, szállítsák gályán vagy más hajón Zenggig, és ha netán valamije elveszett volna, azt térítsék meg teljesen. De mire a signoria jól megfontolt rendelete Arbébe érkezék, a nádor fejenként megvesztegette 500–500 forinttal az arbei helyettes grófot és bíráikat, ezek aztán bárkát rendeltek a torony alá, melyben a nádort őrizték, és a bárkás egy aranyért tovább szállította a nádort. Szörnyen megrestelte a signoria, hogy ilyesmi az ő kedves barátján, a nádoron megtörténhetett, cselédségét málhástul utána küldötte, utóbb bocsánatot is kért tőle. Értesülünk továbbá, hogy a győri prépostnak, a genovai prépostnak, ki követségül járt a magyar királynál, a magyar király követeknek, kik közül az egyikben Rátóti Lestákra ismerünk, Velence szabad átmenetet engedett területén. Lajos király pedig Kanizsai Istvánt dicséri meg, ki követi minőségében ugyanekkor jó szolgálatokat végzett felső és közép Olaszországban. Ezek mind a végett jártak-keltek, hogy a magyar hadaknak az utat készítsék. Jártak az aquilejai patriarchánál; végeztek a collaltoi grófokkal; a Della Scalákkal Veronában; a firenzei tanács Garai János választott veszprémi püspöknek és Miklós pozsonyi ispánnak vallotta meg, hogy az Anjou-ház magyar ágának különös barátja; Cola Rienzi, a híres néptribun is jelentette a pápának, hogy a magyar király részéről azon ajánlatot tették neki: ha megengedi, hogy ezer lovast toborozhat Rómában, akkor ötszáz lovast annyiszor bocsájt rendelkezésére, valahányszor akarja.

Szóval Lajos király útját felső és közép Olaszországon keresztül gondosan elkészíttette. Borzadva látta ezt a szentszék is, mely immár (1347 október 23-án) nyaláb számra küldötte intő leveleit az olasz államokhoz, kérvén őket, hogy Lajos magyar királynak, vagy akárkinek másnak, hadi népét, mely Sicília elfoglalására indul, segítségökben, pártfogásokban ne részesítsék. Együttal megbizta Perugia és Olaszország számos más püspökét, kiknek egyházi területén a magyar király átmenendő leszen, hogy XXII. János pápa bulláit, melyekkel szigorú egyházi fenyítéket rótt mindazokra, kik Siciliát megtámadják, kihirdessék.

Hazai kutatóink elbeszélésöket a nápolyi hadjáratról ott kezdik, midőn Lajos király (1347 bőjt közepén, márczius 7-ikén,) Garai János veszprémi püspököt és Treutel Miklós pozsonyi ispánt előre küldé Olaszországba, hogy lássák, lehet-e bízni azokban, kik a magyar királyt Siciliába meghítták. A király e megbizott emberei fönnakadás nélkül folytathatták útjokat alsó Olaszországig hol reményöket meghaladta az, amit ott ügyök állapotáról

tapasztaltak. Az Abruzzo vidéki urak szövetséget kötöttek a magyar király érdekében, és akik nem akartak jó szerével hozzájuk állani, azokat erőszakkal kényszerítették. Aquila volt a magyarpártiak főfészke, s élükön Lallo Campenesco lovag, jeles és bölcs férfiú, a város kapitánya állott. Itt szeretettel fogadták a magyar urakat és unszolták, híják meg a királyt. Ez unszólásra nem igen volt szükség, minthogy ezek meggyőződve ügyök kedvező állásáról, levelet küldének a királyhoz: jöjön Siciliába késedelem nélkül; nincs nagy hadi erőre szüksége; a lakosok, hacsak meglátják is személyét, készséggel meghódolnak neki. Egyébiránt János püspök és társa Miklós ispán személyesen is visszatértek a királyhoz.

Erzsébet királyné, a gondteljes anya, ki egyik fiát már elvesztette Olaszországban, és más főurak, első sorban a főpapok, sokáig ellene valának Lajos azon szándékának, hogy személyesen induljon Siciliába, főleg miután a dolgok színe itt hamar megváltozott. Johanna főlovászmesterét, Cavalcanti Jakabot sereggel küldé Aquila ellen. Lallo azonban e sereget megverte, magát a vezért elfogta. Ez eset nagyon megdöbbenetett a királynét és – ki akkor még élt – Katalin császárnét, kik (mint már elbeszéltük) utat-módot kerestek, hogy Durazzo Károlyt megnyerjék, ígéretet téve, hogy átengedik neki Calabriát, ha szövetségeseit nemcsak cserben hagyja, de őket haddal meg is támadja. Durazzo Károly, ez ármányszövő, jellemetlen ember, aki mindenben csak önhasznát kereste, soha igaz nem volt se Lajos, se Johanna iránt, mert önmagát szerette volna látni Sicilia trónján: ráállott az alkura. Öszegyűjtve népeit Nápolyban, hármezer lovassal és sok gyalogos hadi néppel Aquila ellen indult, melyet 1347 májustól augusztusig körülábrólt. E hirre Lajos király hadi népét nem egyszerre, nehogy az odavalók megijedjenek és erőszakoskodástól tartsanak, hanem időközönként, részletenként, hatvanat, százat, ezret különböző utakon indított meg Sicilia felé. Világos – kiált fel a velencei kormánytanács – a magyar király mindent elkövet, hogy célját Apuliára nézve elérje. Naponként küld oda fegyveres népet és pénzt. Népe szabadon és biztosan vonul át Lombardián, sőt birtokainkon is. Mit tegyünk? Mi is lehetőleg udvariasan fogadjuk őket. Ugyanezt írják dalmátországi grófjaink, hogy a király népe keresztül-kasul fut Dalmácián. Egy ily csapatot vezetett Vásári Miklós, Csanád esztergomi érsek unokaöccse, az időben nyitrai püspök. Több főúr volt kíséretében, kik 1347 augusztus havában Ferrarán áthaladván, az Abruzzok felé sietének Aquila fölmentésére. De Lallo nem ijedt meg Durazzo Károlytól sem, hanem sokszor kirohant fészkeből és elütlegelte a nápolyi katonákat, kik fényesen öltözködtek, cifrázkodtak, de pelyhes ágyaikat jobban szerették a kemény tábori életnél, és keservesen tapasztalván, mily súlyos csapásokat mérnek rájuk a magyar király emberei, nem törődve hercegekkel és királynőjükkel, betegség ürügye alatt haza sompolyogtak. Ismét érkezék Magyarországból egy nagy csapat, mely az apostolok oszlásakor (július 15-ikén) útra kelvén, miután magához vonta a Lajos király pénzén fogadott lombard és német zsoldosokat és egyesült az aquilai vitézekkel, megtámadta a durazzo herceget. A herceg pedig értesülvén, hogy Johanna Taranto Lajossal váltott jegyet, és a neki tett ígéretről mitsem akar hallani, felhagyott Aquila ostromával és visszament Nápolyba.⁴

Mindezekről a nyitrai püspök hűséges tudósítást küldött Magyarországra, mely eloszlattott és elnémított minden aggodalmat. Lajos király tehát minden szentek napja (november 1) körül maga előtt utra bocsájtotta Gelétfia Miklós nádort nagyobb hadtesttel, mintegy utkésztőül a maga és hírnökül az Aquilában levők számára, s aztán a kormányt édesanyja, Erzsébet királyné kezébe letéve, Szent-Márton püspök ünnepén (1347 november 11-én) Visegrádról utnak indult, oly szándékkal, hogy a karácsonyt már Aquilában fogja tölteni. Vele voltak János veszprémi püspök, Laczkfi István erdélyi vajda és a Johannától elpártolt Giovanni Pipino conte di Minervino, kit olasz hivei küldének eléje. Az ország határáig minden feltűnés nélkül érkezett, de már Cilliben nagy pompával várták szövetségesei, a Cillei grófok. A német és osztrák vitézek egy értelemmel csatlakoztak a király kíséretéhez. Midőn tehát Cilliből elindula, már tekintélyes fegyveres csapat követte Udinébe, hol a város jó szállással fogadta a magyar királyt; Bertrand aquilejai patriarcha is

nagy örvendezéssel látta őt és megújította a szövetséget, melyet elődei atyjával, Károly királlyal kötöttek. Udinéből Saciléhez közeledett a király, mely erősség ugyan még az aquilejai patriarcha birtokán, de már a velenceiek területének szomszédságában feküdt. A velencei községtanács ide fényes követséget küldött Lajos királyhoz, hogy vele valamelyes békét kössön, és ennek révén aztán szabadon költözhessék át Velence szárazföldi területén. Hanem a király Laczkfi István tanácsán indulván el, nem hallgatott a követeikre, nehogy úgy lássék, mintha kénytelen volna velők békét kötni; hanem a faképnél hagyva őket, megparancsolta Laczkfinak, hogy a magyar, osztrák és német urakkal utána jöjjen. Aztán elkerülvén Trevisot, jóllehet Padova ura, Carrara Jakab, (december 3-ikán) eléje lovagolt Cittadelláig és meghívta fővárosába, Lajos sietős dolgával mentetgetvén magát, Padovát is elkerülte. Veronához közeledvén, már Vicenzában tiszteletére sietett Della Scala Albert és fia Mastino háromszáz lovaggal. Veronában fényesen megvendégelték a magyarságot és ajándékokkal halmozták el a királyt és kíséretét. Midőn pedig híre terjedt, hogy a magyar király Veronában tartózkodik, az olasz városok elöljárói és nemes urak követeket küldének, vagy ha tehettek, személyesen eljövének hozzá hódolatukat bemutatni és vele szövetséget kötni. Lajos december 8-ig maradt Veronában; december 9-én indult Mantován, hol a herceg szintén szívesen fogadta, Ostiglián és Mirandolán át Modena felé. Estei Obizzo ögróf őt mértföldnyire jött a magyar király elé: a király közeledtére leszállott lováról, hogy gyalog hódoljon neki. Lajos azonban kérte: üljön vissza és maga mellé szállította. Így együtt jutottak Modenáig, hol a királyt fényesen ellátták. A következő napon, a király elutazása előtt, az ögróf három, skarlát terítővel fődött paripát ajándékozott a királynak, a veszprémi püspöknek pedig egyet, aztán elkísérte birtoka határáig, a Szent-Ambrus hidjáig. Itt nagy tisztelettel vette át a magyar királyt Pepoli Jakab, Bologna ura és nagy pompával vitte városába. Másnap Lajos folytatta útját és Castel San-Pietroban szállott meg. A következő, csütörtöki napon, december 13-án távozott innét és Imola, valamint Faenza mellett vonult el, mely pápai városokba, úgy látszik, nem akarták bebocsájtani; annál nagyobb tisztelettel fogadta Ordelfaffi Ferencz, ki meghívta saját városába Forliba és háromszáz lovassal és ötszáz gyalogossal kíséretébe szegődött. Lajos király főlzaporodott kíséretével Cesenából Riminibe indult, hol Malatesta valamennyiöket megvendégelte. A király útjában az olasz urak közül többeket lovagokká ütött, köztök Malatesta fiát, ki ez időtől fogva keresztnév gyanánt fölvette a Magyar (Ongaro) nevet és azt mind haláláig méltóan viselte. A következő napokon Urbinon és Fabrianon át Folignoba folytatta Lajos király útját, hol a Trincik vendége volt. A firenzei köztársaság a magyar király üdvözlétére tíz tagból álló követséget küldött, mely Forliban mutatván be magát, Riminiig és Perugiáig kísérte őt. Lajos király pedig folytatta útját akadálytalanul a spoletói völgy hosszában, míg végre december 23-án szerencsésen megérkezett Aquilába.⁵

Ki tudná leírni az örömet, – úgymond a krónikás – a melylyel a rég óhajtott és várva várt királyt fogadták! Megülvén pedig a szent karácsonyt, mely akkor még az újév első napja volt, Lajos király Aquilában és Sulmonában várta, míg összegyülekező hadi népe rendbe jött és tanácsot tartott a főbekkel a teendők iránt. Ekközben Taranto Lajos és Johanna királynő magok köré gyűjték a királyi hercegeket, és a közös veszélylyel szemközt összetartásra szólíták fel őket. A hercegek 3000-nél több lovast, számos gyalogost gyűjtöttek össze és Capuánál gyülekezének. Capua széles mezejét szűk nyílásával, melyen a Volturno réve van, alkalmas helynek találták arra, hogy az ellenség átmenetelét a folyón gátolják, mi ha sikerül nekik, a magyar sereg Nápolyba nem jöhet és gyöngébbnek fog tekintetni. Hanem Fondi grófja, a magyar király előcsapatának vezére főlebb került, ott, Orticella mellett kényelmesen átkelt a Volturnón, a nagy sikságon tábort üttetett és kezdette a Capua mellett álló nápolyi hadat ingerelni. Hamar ütközetre került a sor, mely reggeli kilencz órától déleesti három óráig tartott. Végre a magyarok intéztek támadást. Nyilaik nagy kárt okoztak az ellenségben, úgy hogy a lovasok nagy részének le kellett szállania, gyalog menekülendő; hanem a menekülőket

könnyen elfogdosták a magyar király népei. Taranto Lajos visszavonulót fuvatott, mely nem nagy rendben történhetett, minthogy visszavonulás közben is sokan elpusztultak. Capuába nem juthatván, a züllött sereg Teano felé futott. Vezére belátta, hogy, ha már a magyar király előcsapatának se birt ellent állani, mennyivel kevésbé lesz képes a derékhaddal megküzdeni. Acciajoli Miklós tanácsára tehát visszaindult Nápolyba azzal az elhatározással, hogy az országból kimenekül. Felesége Johanna királynő már 1348. január 15-én három gályán Marseille felé elvitorlázott. Taranto Lajos még egyszer maga köré gyűjtötte a királyi család tagjait, testvéreit, a durazzoi hercegeket és a többi főurakat, kérdést intézett hozzájuk: akarnak-e vele tartani? Hanem ezek inkább hajoltak a magyar király pártjára. Értesülvén a felől, hogy a magyar király Capuát megszállotta, egy roncsolt sajkára volt kénytelen életét bízni, és nagy vihar közepett a part mentében éjszak felé vette útját. (1348. január 18.)

Az elhagyott nápolyiak követséget küldtek a magyar királyhoz Beneventoba és meghítták városukba. Durazzoi Károly is jónak látta tüntetőleg Lajos király mellett foglalni állást; a királyi család visszamaradt tagjait magához kéreté és mintegy határozatképpen kijelenté nekik, hogy Lajos királyt, ki időközben (január 17-én) Aversába érkezett, nagy pompával kell fogadniok. Aztán maga mellé vevén Róbert tarantói herceget, Lajos királyt fölkereste. A király barátságosan fogadta két rokonát és öcsceik felől kérdezősködék. „Ők visszamaradtak Nápolyban, – felelének, – hogy fényes bevonulásodhoz a szükséges intézkedéseket megtegyék.” „Hozzátok őket ide, viszonzá Lajos király; ha együtt vonulunk a fővárosba, az fogja bevonulásom fényét leginkább emelni.” Pedig ekkor már elhatározta vesztüket. Mondják, a nápolyi érsek adta Lajosnak a tanácsot, hogy, ha biztosan akar uralkodni, tegye ártalmatlanokká a hercegeket. Őlje meg vagy zárassa el őket örökre, mert különben nem lesz vége az ármánykodásnak, és vagy kivetik az országból, vagy elteszik láb alól, mint szegény Endrével tették. A királynak sajgó és még mindig boszúra gyúlt lelke bevette ezt a tanácsot, melyhez tanácsosai nagyobb része is hozzá állott. Ujra fölhitta tehát a két herceget, küldjenek öcsceikért. De az ifjakat gonosz sejtelem fogta el, és csak a második hívásra jöttek el végre.

Együtt valának tehát valamennyien; a három durazzoí: Károly, Lajos, Róbert és a két tarantói: Róbert és Fülöp. A király megpillantván az ifjakat, derült arczczal fogadta és még az nap (január 20-ikán) este megvendégelte őket. Ebéd után nagy vigan a koczkához ültek, melynél Lajos király volt mindnyájok közt az egyedüli nyertes. Fondi grófja és az aquilai Lallo, kik tudtak a sorsról, mely a hercegekre várt, elmentek a durazzoi herceg szállására és kérték őt: fusson innét a többi hercegekkel együtt és ne mutassa magát a király előtt, ha élete kedves. Hiába beszéltek. Az annyi ármányt szőtt herceg e tanácsban szintén csak ármányt látott, és hajdani szövetségeseit azzal némította el, hogy feladja őket a királynál. A következő este a hercegek a durazzoival élőkön, ki nem szólt nekik az intésről, megjelentek ismét a király tiszteletére. A király szokott kegyességével fogadta rokonait. Aztán bevezette őket a nagy terembe, ő pedig magyarjaival tanácskozás végett más szobába vonult vissza. Itt újra meghányatá a hercegek ügyét. A régibb határozatot föntarták azzal, hogy ebéd végeztével el kell a hercegeket fogatni. Ezután visszatért a hercegekhez és velök, valamint a többi urakkal az evés idejéig különféléről társalgott. Elkészülvén az ebéd, hozták a kézmosó medenczét elsőben a királynak, aztán a hercegeknek, végül rang szerint a többi uraknak. Ebéd alatt a király külön asztalnál, a hercegek másnál, a többi urak is másnál étkezének. Lallo ur, ki fölszolgált, oda férközött a durazzoikhoz és suttogva mondá neki: „Fogoly hercegem, nem akartál tanácsomra hajolni? Rosszkor jöttél ide; hanem ha még futhatsz, fuss!” De a herceg dühös pillantást vetett reá s alig birta magát csillapítani. Lallo pedig, a mikor teheté, integetett neki.

Végződén a vacsora és asztal bontatván, maga elé hívatta a király a hercegeket. Nyájas szeme elvadult és nyers hangon rárivallva durazzoi Károlyra, szemére veté bűneit: Endre koronázásának megakadályozását, Mária nőül vételét, Aquila ostromát. „Behíttál, – így

végzé szavait – hogy itt megölj; vagy behíttál, hogy Johannát és a tarantoiakat megsemmisítsük? Azt hívéd, hogy aztán könnyen el bánsz velünk vagy helytartónkkal, és magadnak marad az ország? Hiúk valának terveid. Játékos tárgyává nem téssz bennünket.”

A hercegek elsápadtak; a szó elhalt ajkokon. Károly nagy nehezen szóhoz jutott, mentegette magát és a Jézus Krisztus irgalmára kérte a fölséget, hogy könyörüljön rajta. A király pedig Laczkfi Istvánra bízta a hercegek őrizetét, ki illedelmesen egy szobát rendelt számokra. Reggel, január 23-án a király még egyszer egybehívatta tanácsát és a teendők iránt újból kérdést intézett hozzá. A tanácsbeliek ismét megmaradtak előbbi véleményöknél, hogy Durazzo Károlyt halállal kell büntetni, a többi hercegeket pedig foglyokul Magyarországra szállítani. Minek következtében elrendelte a király, hogy a durazzoit ugyanazon a helyen végezzék ki, melyen szegény Endrét meggyilkolták. Fegyverre szólítá aztán összes hadait, átadta az ítéletet két kún vitéznek és két pajzshordónak, hogy az ítéletet rajta hajtsák végre. Kik átvevén őt, egy közönséges apró katonalovon elvezették a házba s az erkélyre, a hol Endre királyt megfojtották. A herceg gyónni akart, hoztak tehát számára egy barátot a szomszéd klastromból. Azután üstökénél fogva fejét hátra hajtották, és Becsei Imrefia Vesszős torkon verte pallósával, míg nem feje levált torjától, mire a hullát fejestül levetették a kertbe, hol az három napig temetetlen maradt. A többi hercegeket pedig elzáratta a király Ortona várába; utóbb átvitette Magyarországra és Visegrádon gondosan őriztette ugyan, de „tisztelőben és bőven részesültek mindenben, mint a királyi fölség rokonaihoz illik”. Ugyanazon alkalommal, midőn a hercegeket, szállították Budára a kisded Károly Martelt is, hogy nagyanyja gondjai alatt neveltessék. De a kis herceg a tavasz folyamán megbetegedett, és 1348. június 19-én meghalt. Eltemették Székesfejérvárt, „min Lajos király igen elbúsulta magát, mert őt akarta atyja örökének, Siciliának királyává megtenni.”

Miután a halálos ítéletet Durazzo Károlyon végrehajtották, Lajos király hadi népei élén Aversából Nápolyba indult. Nápoly városa három gazdagon diszitett palásstal akarta megtisztelni és menyegző alatt bevezetni az érkezőt; de Lajos komor hangulatában visszautasította a megtiszteltetést. „Nem kell – úgymond – palástotok, nem menyegzőtetek, mert nem bízom bennetek, hanem kardomban”. Mondotta pedig ezt, teszi hozzá a krónikás, mert hallott valamely összeesküvésről, melyet a durazzo herceg szőtt, hogy a királyt e bevonulása alatt megölik. Nápolyban a király viselkedése nagy megütközést szült; a hercegek hívei és pártfelei szétoszlának az egész országban és kezdték az ellen-forradalmat szítani; egy éjjel a fővárosban is zavarok támadtak. Azonban Lajos leereszkedő viselkedése, melylyel a főurak, nemesek, polgárok és a nép hódolatát fogadta, nemkülönben vendégeskedései az új királyi palotában, ahol megszállott, csakhamar megnyerték számára a szíveket, s rövid idő alatt teljesen urává lőn az országnak, és fölvette a magyar királyi cím mellett Jeruzsálem és Szicília királyának címét; melytől atyját, Károly Róbertet a családi politika fondorlatai elűtötték.⁶

Lajos király sikerei annál nagyobb zavarba ejtették az avignoni főpapokat, mennél pártosabban hajlottak a bűnös Johanna felé; viszont Lajos felszólította a szent atyát, hogy miután az ország nagyjai meghívására és öccse vére megboszulására indult Nápolyba, s az ország népe ugyszólván önként fogadta el uralmát, a pápa foszsa meg Johannát koronájától, ismerje el az ő jogait, koronáztassa meg Szicília királyává; eljő, ha kívánják, személyesen Avignonba.

VI. Kelemen nem tudta, minő választ adjon Lajos felszólítására. Deczemberben azt üzenté, a feleletet majd megadja Bertrand bíboros, a szentszék nápolyi követe, kinek bölcs tanácsán – ezt ajánlja a pápa – nyugodjék meg a magyar király. De hogy mily tanácsot adjon a bíboros, azt sem ő nem tudta, sem a bíborosok zavarodott testülete. Ugyanekkor irt a pápa Johannának is. E levél is föltünteti az avignoni diplomácia tanácstalanságát. Ámul és zavarodik ő szentsége a fölött, hogy Johanna s alattvalói semmit se tettek a veszély elhárítására. Most tehát másként kell segíteni a bajon. A pápa megbizza Bertrand bíborost,

hogy indítsan meg alkudozásokat „Krisztusban legkedvesebb fia, a magyarok dicső királyával”. Hatalmazza meg a bíborost a királyné is, hogy az ő nevében is köthessen egyezséget, olyat, a milyet éppen tud.

Miközben Avignonban a teendők fölött tanácskoznak, azalatt Lajos király elbocsátotta német zsoldosait, kik Urslingeni Werner herceg vezérlete alatt a későbbben hirhették vált *nagy csapattá*. (Grau Compagna) alakulván, Rómának vették útjokat. Ordellaferencz is, kiről tudjuk, hogy nyolczszáz emberrel segítette a magyar királyt, szintén haza felé, Forliba vette útját. Megszabadulván e nyügtől Lajos, míg egy részről új birodalma belső rendezésével vala foglalatoss, a főbb hivatalokat bennszülöttekre bizván, másrészt nagy mérvű előkészületekhez fogott, melynek közvetlen célja Dalmátország visszavétele leendő. Ha Nápolyt meg akarta tartani, Dalmáciára Lajos királynak okvetlen szüksége volt, hogy a tengeren át közvetlenül érintkezessék Magyarországgal. Szövetkezett e végből Genovával, mely negyven gályát bocsátott rendelkezésére, s ezek márcziusban már Nápoly előtt horgonyoztak, hogy bevárják a Provenceből érkező husz gályát és a Siciliában fölszerelendő harminczat. Képzeltető, mennyire megrémült Velence, midőn kémei e hirt megsúgták. A signoria azonnal kinevezte Loredano Pált dalmát biztosává, Subics Mladen clissai knézt pedig Dalmácia határőrévé; dalmát városait: Zárát, Nonát, Sebenicot, Traut és Spalatot sietve megerősítetté, nagy palánkvárat építtetett és huszonnégy zászlóalja gyalogost rendelt dalmát birtokai védelmére.

Az alatt míg Lajos király Velence ellen készülődött, a bíboros testüle nagy nehezen is elkészült Bertrand társuknak és szentszéki követnek adandó utasításával. A siciliai kérdés veleje Lajos király azon kérelmében sarkallott: erősítse meg őt a pápa Nápoly birodalmában és koronáztassa meg Sicilia királyává. Ámde éppen e kérelmet nem akarta a pápa teljesíteni; Bertrand utasítása e pontra nézve tehát így hangzott: Noha ő szentsége mindenben kedve szerint óhajtana eljárni, gondolja meg a magyar király, fontolják meg tanácsosai, teheti-e ezt a jelen esetben Isten megbántása és saját lelkiismerete erőszakolása nélkül? Johanna Nápoly törvényes királynője, úgy néhai Róbert királynak végső rendeleténél, mint születési legközelebbi jogánál fogva. Az egyház elfogadta tőlük a hűségi esküt, és most a királynő arról panaszkodik, hogy Lajos erőszakkal fosztotta meg országától, mi iránt igazságot kér a szent széktől. A férjén elkövetett gyilkosságban elmarasztalva nincs; de föltéve, hogy el is volna marasztalva, ez esetben is az ország az I. Károlylyal kötött szerződés alapján a calabriai hercegre, Endre fiára, Károly Martelra, némelyek szerint egyenesen az egyházra szállana vissza. Ez utóbbi esetben fontolja meg Lajos, hogy aki birói ítélet nélkül, hatalmaskodással helyezi magát valamely tárgy birtokába, az – úgy polgári, mint egyházi jog szerint – vesztese ama tárgyra szerzett jogának. Így a hivatalos utasítás; amit azonban még egy csomó titkos clausula egészített ki. Ő szentsége ezek szerint legjobban szerette volna, ha a régi állapot visszatérne, azaz Lajos föltétlenül elvonulna és Johanna haza térhetne országába; hanem minthogy erre nézve vajmi kevés remény kecsegtet, igen meglegednék azzal is, ha Lajos Nápolyt joga föntartásával a szentszék kezére bocsátaná. Ez esetben rávennék Johannát ugyanerre, aztán alkalmasan megkezdődhetnének az alkudozások, kivált ha Lajos a hercegeket vagy egyszerűen, vagy ideiglenesen szabadon bocsátaná. Ha azonban Lajos közvetlenül Károly Martelnek akarná adni Nápolyt, úgy hogy, míg ez megnő, a szentszék nevében valamely bíboros és még egy a király előtt kedves ember vigye ott a kormányt: erre is rávenné a pápa a királynőt. Mindezen eshetőségekre ráállhatna a bíboros. Ellenben ha a király megmaradna azon követelése mellett, hogy a pápa őt a tartomány birtokában megerősítse és megkoronáztassa: erre nem lehet reállania. De ezt se kell a királynak kereken kijelenteni; hanem ajánlani: vegye újabban fontolóra a dolgot, addig a bíboros is informatiókat szerez ő szentségétől, és aztán távozzék barátságosan. Sőt ha a magyar király a rendes adót megfizetné, az egyházat és alattvalóit semmi tekintetben se bántalmazná: talán így

is meg lehetne őt túrni hallgatagon, megerősítés, átruházás, szerződés nélkül. A pápa nem lépne föl hivatalosan ellene. Egyébiránt cselekedjék a bíboros legjobb belátása szerint.

Mindezek az utasítások azonban kárba veszttek. Európa keletén egy rettenetes járvány lépett fel, a fekete halál, mely már 1346-ban a tatárok közt szörnyen pusztított. Olaszországba 1347 őszén genovai hajók hozták a járványt; a tengerparti városokban: Genovában, Pisában, Nápolyban, Velenczében mutatkozott legelőbb; 1348 tavaszán már Itália belsejében is elterjedt. Mindenütt, a hova ellátogatott, 4–8 hónap alatt a lakosság egy harmadát elragadta; legborzasztóbban pusztított Közép-Olaszország városaiban. A megrémült nép nyilvános körmeneteket rendezett Isten haragjának engesztelésére. Egész Európában lehetett látni a flagellansokat, az önostorozók felekezetét, e vértől borított, elcsigázott alakokat, kik nagy csoportokban keresték fel a búcsujáró helyeket. Természetes hogy e nagy bucsujárások csak hozzá járultak a ragályos baj terjesztéséhez.

Sienában 80,000 embert döntött a halál sirba, Pisában naponként ötszáz, Firenzében öt ember közül három, összesen 100,000 lélek hunyt el; Bolognában a lakosság két harmada lett a járvány áldozatává. A retentő betegségtől a nápolyi királyság se lett megkímélve. Az ország lakossága hat hónap alatt mintegy félmillió emberrel fogyott meg; Nápoly városában annyira pusztított a járvány, hogy két hónap alatt mintegy 60,000 személyt ragadott el.

A szörnyű istencsapása Bertrand bíborost távol tartotta Nápolytól és Lajos királyt is megakasztá úgy az ország megtartására, mint Dalmácia visszahódítására irányuló terveiben. A királynak Magyarországon is sürgős teendői akadtak. Nápoly ügyeit tehát jól, rosszul, a mint lehetett, elintézte. Laczkfi István erdélyi vajda, kinek az elítélt Durazzo Károly birtokát adta volt, a helytartói tisztelet nem akarván eltogadni, Wolfart Ulrikot nevezte ki helytartójának, egy Bregenz mellől származott nemes condottieret, reá bízván egyuttal a nápolyi várakat, míg öccsének Konrádnak Lucerát és vidékét ajánlotta oltalmába. A Terra di Lavoro kormányát Treutel Miklósról, Calabriát Miczkbán fiára hagyta. Manfredonia kapitányává Zárai (Járai?) Istvánt nevezte ki, míg a Monte Gargano és az Abruzzok védelmét Csúzi János és Dobozi Mihály vállalták magokra. Ekként elrendezvén ügyeit, Lajos király május végével, egyetlen gályán, tehát kevesed magával, Dalmácián át visszatért Magyarországra. Serege nagyobb része, a mennyiben a járványnak nem esett áldozatául úgy látszik szárazon tette meg visszatérő útját.

Johanna királynő és férje, Taranto Lajos herceg Nápolyból menekülve 1348 márczius közepén érkeztek meg Avignonba. VI. Kelemen pápa nem gátolta meg, hogy a bíborosok az érkező fejedelmi pár elé ne menjenek, ünnepélyesen ne fogadják, a pápai palotába, szállására ne vezessék. A pápa is elfogadta őket fényes consistoriumában, sőt Johannát megtisztelte az általa azon évben megszentelt arany rózsával. Mindez felette zokon esett Lajos királynak és keserű szemrehányásokat tett a szentszéknek. A pápa mentegette magát, hogy nem tilthatta ki a királynőt a városból, mely sajátja vala. Mivel pedig még elítélve nem volt, a bíborosok véleménye oda hajolt, hogy őt mint királynőt kellene fogadni. Így esett, hogy néhány bíboros és udvari ember eléje ment, a pápa is elfogadta a consistoriumban, mint királyi személyt szokás. Ezen kívül azonban se nem ünnepelte, se kedvezéssel nem volt iránta és annyira nem segítette, hogy a királynő e miatt keservesen panaszkodott.

Valóban a királyi pár helyzete éppen nem volt fényes. Anyagilag nagy szükségét szenvedett; kilátása is kevésbé volt kecsegtető. Hanem midőn a magyar király Nápolyból haza indult, reménye azonnal fölcsillámlott. Pártja legott mozogni kezdett. A nápolyi nemeseknek nem tetszett a magyarok szigorú, habár igazságos és kifogástalan kormánya; visszakiváncsoztak Johanna pompás udvarába, melyek ünnepélyei, mulatságai – ellentétben a későbbi csendes és kihalt fővárosi élettel – vidámak és fényesek valának. Megbánták, hogy elhagyták királynéjokat. 1348 június 18-án tehát kitűzték újra zászlaját s lovas vitézek Johanna királynét éltetve járták be Nápoly utcáit. Johanna is azonnal visszatérésre gondolt és fölhatalmazta Acciajolit, hogy e célból kölcsönt kössön a főpapoknál; de a hitelvesztett

királynőnek ez nem sikerült. Ellenben azon ajánlatát, hogy Avignont a pápának eladja, készséggel fogadták. Avignon egyházi birtok közt feküdt ugyan, de a nápolyi királyi családnak volt tulajdona; a pápák Avignonban zsellérek voltak, amiért az alkudozásoknak gyorsan az lett eredménye, hogy a szentszék 1348 június 19-én Johannának, elengedvén mindaddig hátralékban maradt hűbéri adóját, 80,000 aranyat fizetett Avignonért s ráadásul augusztus 7-én Taranto Lajost királyi czímmel ruházta fel.

Pénznek bővében Acciajoli hajóhadat szervezett. Aztán személyesen Apuliába ment, hogy megnyerje Johanna számára a lakosokat. A nápolyi és capuai nemeseket könnyen megnyerte. Megnyerte Urslingeni Wernert is, ki nagy csapatának a járvány által megkímélt maradványával azonnal megkezdte a hadjáratot a magyarok ellen. Ez bátorságot öntött sokakba, kik a magyar uralagtól csakhamar elszakadt főurakkal elhatározták, hogy követséget küldenek a Provenceba, meghivandók a királyi párt, hogy visszajöjjen. E meghívásra szeptember 17-én érkeztek haza Johanna és Lajos tizenhárom gályán. Nápolyban, magában a városban, azonban nem mertek kikötni, mert ott még Wolfart Ulrik volt az úr, hanem kikötöttek Nápolyon túl Portici felé, a Maria del Carmine templomnál. Itt üdvözölték hűbeik, feldiszipván őket királyi paláttal; itt ütötte Werner Taranto Lajost lovaggá; innét indultak ki mindketten, hogy a Nápolyt domináló helyeket elfoglalják. Elsőben Castel Sant' Elmo rohanták meg. A várőrség ugyan védhette volna magát egy darabig, de az ádáz fenyegetések hamar megadásra birták. Aztán Capovana váradra került a sor, mely Nápoly bejáratánál feküdt. Az őrség az első támadást visszaverte ugyan, hanem Sant' Elmo rossz példája és aggodalma, ha vajjon felmentik-e az ostrom alól, valamint a föltételek, melyekkel megadás esetén az őrséget kecsgették, megtették hatásokat. Örömmel fogtak most a Wolfart Ulrik által védett Castel Nuovo ostromához, de kevés sikerrel, minthogy Ulrik szorgalmasan kikirohant várából és sűrűn csatározott ellenfeleivel Nápoly főutcáján, melyet akkor a szíjgyártók utcájának neveztek, és oly rettegést terjesztett, hogy ez utcából mindenki elhúzózkodott. Taranto Lajos megunt a sikertelen bajlakodást a vitéz Ulrikkal; a vár megvívását tehát a nápolyi polgárookra és feleségére, a királynőre hagyván, tekintélyes hadával a magyar király azon népei ellen indult, kik Apuliában, Manfredoniában és a Garganon táborozának, miközben öt gályáját a szlavón partok felé küldötte, nehogy a magyarok ez oldalról kaphassanak segítséget, míg két gályája azon volt, hogy a tengerparti erősségekben levő ellenséget elzárja.

Acerra vára alá, melyet Treutel Miklós pozsonyi ispán védett, 1348 december 6-án érkezett, de ezt nem tudta bevenni. Ott hagyta tehát a sanseverinói grófot serege egy részével, hogy a helyőrséget kiéheztesse. Eleség fogytán Treutel Miklós csakugyan megalkudott ostromlóival, szabad elvonulást kötve ki magának, népének és december 24-ikén Manfredoniába távozott. Példáját követték Aversa, Capua, Sessa és a Terra di Lavoro egyéb erősített helyei úgy, hogy az egész beneventói völgyön az egy fiatal Apici gróf tartotta magát a magyar király pártján. Ez ellen indult tehát Taranto Lajos király egész erejével. Leverte őt, városát kifosztotta, elpusztította, magát a grófot elfogta, börtönre vetette és jószágaitól megfosztotta. Három hónap múlva váltották ki a bátor ifjút rokonai három ezer uncia arannyal. A Terra di Lavoro elvesztésével az ország többi részei: Basilicata és Calabria, a Terra d'Idronto és Bari, a Capitanata és az Abruzzok mind elpártoltak a magyar királytól. Csak szórványosan egy-egy erősség vagy város maradt ennek még híve: Manfredonia, Monte Gargano, Guglionesi, Ortona, Lucera, Trivento, végre Calabriában Stilo, Mantelcone, Seminara és Nicotera.

Nápolyban ez idő alatt Castel Nuovot Johanna és a nápolyiak serényen vitták. Johanna másképpen boldogulni nem remélvén, kísérletet tén, hogy Wolfart Ulrikot megvesztegesse. Személyesen találkozott vele. A királyné hater ezer arany forintot s egy grófságot ígért neki, ha a várat föladja; de a kemény Ulrik nem fogadta el a szép asszony ajánlatát. Erre elzárták a várbeliek kimenő útját, hogy a városra többé ne üthessenek. Aztán vetőgépek által rohadt és

dögleletes szagú tárgyakat dobattak várukba, hogy irtózáttal és pestissel pusztítsák el őket; de az őrség az alatta hullámzó tengerbe hánymta e hulladékot. Hanem elesége lassan-lassan elfogyott. Minthogy pedig Ulrik arra is rájött, hogy a királyné több a várban levő brigantet megvesztegetett, tanácsosabbnak vélte az őrséggel kereket oldani. E határozatát nagy ügyesen végre is hajtotta, előbb azonban felkötötte a megvesztegetett árulókat. A városiak csak hat nap múlva (1349 január 17-ikén) vették észre, hogy a vár elhagyatott. E hirre a Castel dell'Ovo őrsége is, olaszok és németek, háromezer forintért föladták az erősséget és eltávoztak. Wolfart Ulrik pedig Magyarországra jött a királyhoz, ki őt kegyesen fogadta és hálája jeléül neki adta az óvári uradalmat Mosony vármegyében.

Nápolyt és a közelében fekvő várakat visszafoglalván, Taranto Lajos király összegyűjtött a németekkel együtt mintegy 2500 lovast, számos gyalogost és Lucera (Nocera dei Pagani) alá vonult, hogy azt megvegye; hadvezérei közül pedig Clairmont Roger grófot Calabriába, a miletoi grófot Manfredonia ellen, Wernert pedig Corneto ellen küldé, hogy a magyar király hűségén levő helyeket is visszafoglalják. Lucera nagy terjedelmű város volt s azért nehezen megvédhető. A magyarok tehát élelmi szereiket föl vitték a várba, hogy ezt minden áron megtarthassák. Taranto Lajos aztán ellenállás nélkül vonult a városba, de eleve lemondott arról, hogy a várat ostrommal bevehesse. Azt remélte, hogy, ha körülzárja, az éhség és halandóság az őrséget annál bizonyosabban kényszeríti a megadásra, minthogy se zsoldra, se fölmentésre egyhamar nem számíthat. És valóban Wolfart Konrád serege, az egyetlen számba vehető hadi erő, napról napra fogyott, s úgy látszott, nem lesz képes Lucera ostromzárát megtörni, s ezt annál kevésbbé, mert, mi közben Taranto Lajos öt hónapig veszteglett Lucera körül, Roger gróf szerencsével járt Calabriában. Több hónapig ugyan hasztalan ostromolta Stilo várát, melyet az Ákos nembeli Miczkban fia István vitézül védelmezett; de végre ennek is árulója akadt. Egyik kirohanása alkalmával az árulók átszaladtak az ellenséghez. Ő ugyan néhány magyarjával hősiesen védekezett; elzáratván várától, harmadmagával keresztülvágta magát és a hegyszorosokban keresett menedéket. Három napig üldözték, míg sebesülten Roger gróf fogságába került. Életének bántódása nem lett, mert VI. Kelemen pápa féltvén a fogoly hercegeket, szigorúan meghagyta Johannának és fővezérei mindegyikének külön-külön: ha valamely Siciliában tartózkodó magyart elfognak, azt gondosan, de úgy őrizték, hogy bántódása ne legyen.

A manfredoniai száműzöttek is unszolták Taranto Lajost, küldjön Manfredonia visszafoglalására hadi népet, árulással biztatván őt rokonaik részéről, kik a városban tartózkodtak. Manfredonia kapitánya Zárai István volt, ki élvén a gyanuperrel, a száműzöttek és rokonaik gyermekeit összefogdosatá és kezesekül a várba viteté. A lakosság egyébiránt híven tartott a magyarokhoz. Csúzi János a Monte Garganon tartózkodó magyarok néhányával szintén segítségére sietett, minek következtében a miletoi gróf, ki Manfredonia ellen küldetett, nem birt a várossal és visszavonulni kényszerült. Ez alatt Wolfart Konrád, ki Lombardiából tetemes segítséget kapott, összegyűjte mintegy kétezer lovast, kik közül mintegy ezerkétszázat kiszemelvén, Lucera alá indult, hogy e várat az ostrom alól fölmentse. Hasztalan ingerelte Taranto Lajost, ez Konráddal megütközni nem mert, a mint mondják, azért, mert Werner tartóztatta vissza, állítván, hogy övéi nem szívesen harcolnak németek ellen. Konrád tehát Foggianak vette útját, mely az ellenség jöttének hírére eltorlaszolta magát. Csupán eleséget kért népei és lovai számára pénzért; de Foggia elöljárói udvarias kérését durván megtagadták. Este volt már; hanem a németek nem rösteltek lovaikról leszállani és támadást intézni a város ellen, mely sötét éjjelig tartott. Alig hajnalodék azonban, folytatták az éjjel abban hagyott munkát. A fegyverhez nem szokott lakosság látván, hogy Taranto Lajostól segítséget nem várhat, hátat fordított és futtában keresett menedéket, mindamellett sokan veszték el, számosan kerültek fogságba. Az asszonyok és gyermekek a főtemplomba futottak. Ezek védelmére kelt a trivento gróf, ki megszárván szegényeket, olaszokból álló kisdéd csapatával, mely szintén a magyar királyt szolgálta, a templom elé állott, hogy senki se

bántsa őket. Két napig őrizte az asszonynépet, végre megunván a vártát és szánakozván az éhezőkön, Wolfart Konrád engedelmeivel elszállította őket kivánságukhoz képest Ascoliba. A németek ez egyetlen városon 22,000 uncia aranyat sarczoltak. Konrád pedig elhelyezkedék Foggiában és berendezte hadiszállásul.⁷

Lajos király a Nápolyból vett hírekre Laczkfi István vajdát küldé Apuliába. István vajdát, a bátor és kemény vitézt, a hadviseléshez értőt, jól ismerték már ott, mert ha kit bölcs és győzelmes embernek tartottak, azt mondták felőle, hogy olyan mint Laczkfi István. Laczkfi magához vevén két fiát: Dénest és a vakmerő Miklóst, testvéreit: Andrást, Mihályt, Miklóst és Pált és mintegy háromszáz nemes urat, köztük Jánost a Miklós nádor fiát, Lőköst, a Kont Miklós öccsét és Dobi Demetert, késő ősszel megindult, az Adrián szerencsésen átvitorlázott, Manfredoniában kikötött és a győzelmes Wolfart Konrádhoz csatlakozott Foggiában. Az egyesült seregek nagy szerencsével hadakoztak s oly nagy vitézséget fejtettek ki, hogy az olaszokat a legkisebb számú magyar csapat közeledtére valóságos rettegés fogta el. Taranto Lajos király levelet levélre küldött mindenfelé, kivált Firenzébe, segítségért esedezván.

Laczkfi István és Wolfart Konrád hadi szállásukat Foggiából Lucerába tették át. Taranto Lajos előlük Ascoliba iparkodott menekülni, de utólérték és január 23-ikán ütközetre kényszerítették, mely alkalommal három száz lovagot ejtettek foglyúl, míg a többiek lovaiknak köszönhatték menekülésüket. Számos elszedett zászló hirdette a magyar király hada fényes diadalát. Nemsokára ezután a nevezett vezérek értésére esett, hogy Werner és csapata Cornetoban időz és hogy éjnek idején könnyen rajtok lehetne ütni, mert oly gondatlanok és elbizottak, hogy előőrsöket sem állítanak.⁸ A magyar király vezérei a következő éjjel meglepték Werneréket. Jöttöket senki se vette észre s a sánczokon át könnyen jutottak a városba, lovaikat visszahagyván csatlósai kezén. Ilyképpen csaknem ágyaikban lepték meg a német és lombárd zsoldosokat, kik immár nem a harcra, hanem életük megtartására gondoltak. Werner mezitláb menekült a padlásra, reggel aztán megadta magát a vajdának fogolyképpen. Haragosa lévén Wolfartnak, nem jó sors várt rá, és ha a német és lombard zsoldosok nem könyörögnek érte, csakugyan megjárta volna az esküszegő. Laczkfi István, maga németül nem tudván, tolmács által szemére is lobbantotta esküszegését, utóbb azonban sikerült Wolfartot megengesztelnie, mire Werner és csapata ismét magyar szolgálatba állott (február 1). A nevezett három hadnagy zászlaja alá gyűltek aztán az Itáliában levő összes brigantik, kik mindnyájan rablásból éltek.

Johanna pedig és férje jelentékenyen megfogyatkozott hadseregökkel Nápolyban vonták meg magukat (febr. 16.), hol a könnyelmű királynő új szerelmi kalandokkal kárpótolta magát. Caracciolo Henrikre vetette szemét és megtette főkamrásává; de férje rájött a tiltott dologra és nagy botrányt csinált, neje kedvesét elfogatta és kivégeztette. A béke a házastársak közt, úgy látszik, csak akkor állott helyre, midőn Johanna férjének ajándékozta Calabriát mindazon birtokokkal, melyek valaha Sancia királyné vagyonához tartoztak. Mindenképpen fölösleges incidens volt ez a veszedelmekkel szemben, melyek a nápolyi királyi párt környékezték, minthogy a magyar király serege hétezernél több lovasból, csekély részben olaszokból és kétezer gyalogos lombardból állott. Laczkfi Nápoly és vidéke visszafoglalását tűzte ki feladatául. Útjában nyugatnak, Ascoli mellett szerveztette seregét. A zsoldos csapatok ápril havában Urslingen Wernert és Wolfart Konrádot választották vezéreiké. Győzelmesen vonulván végig a beneventoi völgyön, ellenállásra csak a casali hegysorosban találtak; miután ezt kemény támadással legyőzték, Capua elé értek, melytől a Volturno hidját gondosan védő ellenség elzárta őket. Volt azonban a magyarokkal egy zárai ügyes mester, ki két nap alatt oly alkalmas hidat veretett, melyen az egész nagy sereg átvonulhatott. Capuát aztán árulás folytán nehézség nélkül bevették (1349 április 22.), kifosztották, felgyújtották, elpusztították, nem lévén a magyarok képesek a németek dühét fékezni. Ez embertelenségnek mégis az a jó következménye lett, hogy rettegésbe hozta a vidéket. Aversa azonnal követeket

küldött Laczkfihoz, bejelentvén hódolatát. Példáját követték a Terra di Lavoro többi városai s erősségei. A vajda örömmel fogadta a hódoló követségeket; serege szállásul Aversát választotta, honnan Nápoly felé sűrűn portyáztatott.

De míg itt a magyarok szerencsével jártak, addig az adriai tengerpart vidékén, a honnét kiindulának, roszra fordult szerencsájök. Gravina városában Johanna királynő hívei kerekedtek fölül, és a magyar pártiaknak menekülniök kellett.⁹ Azután a sanseverinói Róbert gróf, a tricaricoi Roger gróf, azonképpen Altamura palatinusa sorra elfoglalták Bari tartománynak a magyar királyhoz hű városait és erősségeit: Ruvot, Terlizsit, Coratot, Giovenazzot és Molfettát. Terlizzi várát Csúzi János garganoi kapitány nevében hét magyar védelmezte lombárd zsoldosokkal. A lombárdok azonban háromszáz forintért elárulták a várat és magyar társaikat, kik utolsó csepp vérig védelmezték magokat, hatan elvérzettek és csak a hetediket birták elfogni, hogy fölakaszszák. Coratoban egy „igen előkelő magyar nemes”, Tamás fia Miklós (úgy tetszik: Szécsényi Kónya) parancsolt néhány magyar, lombárd és német fölött. A vár nem volt eléggé megerősítve, hozzájárult még az árulás. Miklós úr úgy mentette meg életét, hogy a német zsoldosok közé állott, kiket bevett szokás szerint csupán lefegyvereztek, aztán pedig szabadon bocsájtottak. De a többi magyarokat, kik nem menekülhettek, noha csak néhányan voltak, felkötötték. Ellenben Trani és Bitonto jól tartotta és nem adta meg magát. Azonban valószínűleg ezek se kerülték volna el sorsokat, ha Taranto Lajos király sürgősen nem kéri vala fönnevezett vitéz híveit, hogy hadi népekkel Nápolyba siessenek, hozzá csatlakozzanak, mert ő meg akar ütközni a vajdával.

Együtt levén pedig Taranto Lajos összes hívei és zsoldosai Nápolyban, követeket küldött Laczkfi István vajdához, keztyűt adatván át neki harczrahívás jeléül. „Uram, – mondá a küldöttség szószólója, – a nápolyi király kész seregestül megvívni veled és seregeddel. Jelölj napot és helyet a küzdelemre.” A vajda tisztelettel fogadta a küldöttséget és meghívta, mondván: „Ebédeljetek velünk; ebéd után válaszolunk.” Tanácskozáván pedig hadnagyaival, ezek szívesen fogadták a kihívást, a küzdelem napjául a következő szombatot határozták, helyéül mindkét részről közösen megjelölendő térséget Aversa és Nápoly között. E határozatot Laczkfi írásban külön ellenkövetség által adatta a nápolyi király tudtára, ki a módozatot elfogadván, szintén megvendégelte a magyar küldöttség tagjait. Ez alkalmat fölhasználták a nemes ifjak Nápolyban, hogy vitézskötést kapjanak; kétszáznál többet tüntetett ki ekképen a nápolyi király. Az erdélyi vajda is elsőben Wolfart Konrádot, aztán számos német és magyar urat, nemest és apródot övezett körül a vitézskötéssel.

A kitüzött szombaton (június 6.) azonban, alig hogy a nap fölkel, Taranto Lajos futárja levelet hozott Laczkfi vajdához, hogy a megbeszél, küzdelmet fontos okból elhalasztja. A dologban álnokság rejlett, mert a nápolyi hadak még napkölte előtt a közeli sűrűségben vonták meg magokat, hogy váratlanul ronthassanak a mondott levél következtében fegyverzetét letevő magyar seregre. A vajda már kihirdette a hadnagyoknak a levél tartalmát, midőn a nápolyiak rajtütöttek a városon. Laczkfi gyorsan rendelkezett. Miközben emberei lóra kaptak és az egyik kapun az ellenségre vetették magokat, a másikon háromszáz magyar íjászt küldött ki, hogy hátmög, ből kerüljenek a nápolyiakra. Kezdetben mégis nagy volt a rendetlenség, míg a vitézek, egyik korábban, a másik később, föl, készülének, és nem várva be egymást, kisebb-nagyobb csapatokban előrohantak. A nápolyiak megfutottak, sok halottat, sebesültet és foglyot hagyván vissza. De Beaux Rajmund, Visconti Ádám, a san-severinói és tricaricoi grófok, a legfőbbek, számos más nemes, kik közt lovag mintegy kétszáz volt, a magyarság kezébe estek. Laczkfi azonnal a Miczkbán fia szabadon bocsájtását sürgette Roger grófnál, kinek foglya vala, és néhány nap mulva a calabriai hős megérkezék Aversában.

E nagy vereség egész országban rettegést terjesztett. Az adriai tengerparton levő magyar had teljesen visszanyerte állomásait és szinte az egész Bari tartományt hatalmába kerrtette. A pápai követ a nápolyi udvarnál, Annibaldi da Ceccano tusculumi bíboros püspök, egyetértve Guidó bíborossal a magyar udvarhoz küldött pápai követtel, sietett fegyverszünetet

kötni egyrészt a nápolyi királyi pár, másrészt a magyar király hadi népe közt (1349 július 23.). Kihirdette a fegyverszünetet és 200,000 forint bírságot szabott arra, aki megszegi. Sőt – tekintettel a római jubileumra – kiterjesztette az 1350. év végén túl három hónappal, hogy a zarándokok szabadon jöhessenek, mehessenek. De már szeptember 8-án megszakadt a fegyverszünet, minthogy a nápolyiak a föltételeket nem akarták megtartani. A magyar sereg tehát megszállotta a Terra di Lavoro minden várát. A telhetetlen németek azonban akkora már annyira kifosztották a vidéket, hogy sem adót fizetni, sem a nagy hadsereget élelemmel ellátni képes nem volt. Nagy gondot adott ez Laczkfi vajdának, ki e miatt több ízben keserű szemrehányással illette a rakonczátlan zsoldosokat, mire ezek három hónapról elmaradt zsoldjuknak, mi 150,000 arany forintnál többet tett ki, megfizetését sürgették. A vajda haladékokat kért Wernertől és Konrádtól, míg futárjai Magyarországból visszaérkeznek a pénzzel. Hiába ajánlotta nekik fiát kezesül, várni nem akartak; hanem kezökbe kerítvén az imént nevezett főrangú foglyokat, ezeket addig gyötörték, míg 100,000 forinton kiváltották magokat. Sőt Laczkfi személye se volt biztonságban, minthogy a németek a nápolyiakkal kezdének alkudozni kiadatása iránt. Egy éjjel tehát összegyűjtötte magyarjait, kiindult velök Aversából s útját Manfredonia felé vevé, hova őt a zsoldosok közül is mintegy négyszázan követték. A többi németek folytatták rablásaikat karácsonyig. Előbb megalkuvának a nápolyi polgárokkal az iránt, hogy békén szünetelhessenek; aztán egyességet kötöttek Taranto Lajossal, hogy mellette fognak harcolni, ha a magyar király bizonyos ideig nem jönne; ha pedig jön, átadják neki Aversát és a többi várat százezer forintért. Miután pedig teljesen kiélték a vidéket, kénytelen-kelletlen szétoszlának. Werner nyolczszáz czimborájával visszaindult Róma felé Németországba; Konrád pedig restelvén hűtlenségét, a vajda után sompolygott, ha valamiképpen kibékülhetne vele. Laczkfi végre a keleti tengerpart védelmére mindeneket elrendelvén Magyarország felé vitorlázott azon ígérettel, hogy Szent-György napjára a királylyal együtt vissza érkezik.¹⁰

69. Theiner, Monum. Vaticana Hung. I. 1050 és köv.

70. Ebben leljük annak megfejtését, hogy nem csupán durazzoi Károly és fivérei, hanem Róbert tarantói herczeg is azok közt volt, kik – mint említők – támadást intéztek a királyi palota ellen.

71. Gravina, Muratorinál, XII. 562 s köv. hasábok.

72. Nagy Lajos, 127 és köv.

73. L. „Lajos király útja Visegrádtól Aquiláig” című dolgozatomat. Századok 1893.

74. Nagy Lajos, 156–164. l.

75. Nagy Lajos, 183–190.

76. Nápolyi kútfők e gondatlanságot kiszámított árulásnak bélyegzik.

77. Köztük volt Domokos jegyző is, ugyanaz kinek becses följegyzései tartották fenn számunkra mindezeket.

78. Nagy Lajos, 183–198.

IV. FEJEZET.

Tárgyalások a szentszékkal. Második nápolyi hadjárat.

Templomszünet Velenczével. A fekete halál Magyarországon. Margit királyné halála. Lajos király betegsége. Auvergnei Guy bibornok, pápai követ a magyar királyi udvarban. Egyesség Lajos király és a pápai követ között. Az egyezés pontjai. Lajos második nápolyi hadjárata. Megérkezése Manfredoniába. Bariba. A német zsoldosok lázadása Barlettában. Canossa. Laczkfi Miklós huszárcsinyje. Taranto Lajos párbajra kihívja a magyar királyt. Lajos a Sele partján. Salernoban. Scafaticban. Aversa ostroma. Lajos Rómán át visszaindul Magyarországra. A nagy jubileum. A magyarok jutalma. Az 1351-iki törvények. A kilenczed hadi adó.

Láttuk, hogy Lajos király még nápolyi időzésekor súlyos csapást akart mérni Velenczére, és hogy e végett Genovából, a Provenceból, Siciliából nagy tengeri hajóhadat gyűjtött. Velence e fenyegető veszélyt elhárítandó, követeket küldött tehát Nápolyba, noha kevés eredménnyel kecsegtette magát, minthogy a magyar király „hallatlan, méltánytalan és kemény” követeléseket tett, azaz visszakövetelte egész Dalmáciát. De mert a békére szüksége volt, utasította köveit: igyekezzenek mindenképpen a király elé jutni és értesék meg vele követelései méltánytalan voltát; ha pedig ez lehetetlen volna, iparkodjanak főembereit arra bírni: ne kössék magokat Zarához, melyről Velence soha sem fog lemondani. Azonképpen a többi négy dalmát városért kínáljanak minden árt, 100,000 forintot egyszer mindenkorra, vagy ötezret évi adóul; sőt ha többet kívánna a király, ezt se kell megtagadni, hanem új utasításért Velenczébe irni. Ha ellenben a király semmiben sem engedne és Zárát s a szigeteket követelné, akkor szakítsák meg az alkudozásokat és térjenek vissza. Minthogy pedig ez eshetőség a valószínűbb, kiadta a kormánytanács a rendeletet, hogy Zárát azonnal szereljék föl, kivált a nagy lánczot a kikötő elzárására készítsék el tüstént. A velencei követek Nápolyban nem végezhetek semmit, minthogy a király május végén visszasietett Magyarországra; követeket küldött Velenczébe, de ezek is hiába jártak, mert föltételeiket a kormánytanács oly túlzottaknak találta, hogy legott megtett minden ellenséges intézkedést a magyarok ellen. Czirkáló hajókat küldött az Adriára, melyek a király népei közlekedését Apulia és Szlavónia közt gátolják. Amit elvehetnek, elfoghatnak, vegyék, fogják el: így hangzott ezek számára az utasítás. Hasonló utasítás ment Velence szárazföldi és tengerparti hatóságaihoz. Megkérte Padova urát is, hogy ne engedje tartományán a magyarokat átvonulni. Figyelmeztette az olasz tengerparti államokat is, hogy magyarokat vagy magyaroknak ne szállítsanak, mert Velence mint ellenséggel bánik velök.

Lajos király belátta, hogy a hűrt az időközi események kissé túlfeszítették; de másrészt, hogy koronája jogaiból se kellessék valamit is engednie, már július elején jelenté a signoriának, miszerint köveit Vásári Miklós nyitrai püspököt s Sándorfia János csongrádi főispánt küldi Velenczébe fegyverszünet kötése végett. A követek Velenczébe megérkeztek és augusztus első napjaiban tanácskoztak a signoriával a fegyverszünet fölött. Némi nehézséget okozott, hogy a magyarok csak öt évre kívánták a kötést, a velenceiek pedig tizre; meg hogy a magyarok Subich Mladent, a clissai knézt nem akarták befoglalni a békébe, a kormánytanács pedig ezt kérte. Hanem miután a signoria kijelentette, hogy ha a fegyverszünet létrejő, a magyar király hadait a velencei területen nem bántja senki, sőt barátságos fogadtatásban fognak részesülni s erre nézve rendeletet küld tisztjeinek, a tengert is nyitva tartja a magyar király számára, csak azt ne kívánják, hogy Velence más népek ügyeibe avatkozzék, a magyar követek engedtek és a fegyverszünetet, Mladent is belefoglalván, nyolcz évre megkötötték, az okmányt 1348. évi augusztus 5. napján kiállították. Lajos király, azonképpen Dandolo András, a doge, megerősítette a fegyverszünetet és elrendelte, hogy a kötést alattvalói

szigorúan megtartsák, sőt december 1-én kelt levelében írásban is kötelezte magát, miszerint ígéretét a magyar hadak szabad átvonulását illetően megtartja, viszont azon óhaját fejezve ki, vajha a végleges béke is megkötetné. Küldene e végből követséget is a királyhoz, ha a fekete halál nem dühöngene Magyarországon.

A rettentő kór hazánkban már 1348-ban tört ki, s az ország egyes részeiben erősen pusztított, úgy hogy egész falvak kihaltak. 1349 május végén szünőfélben volt, de a nyári hőséggel újabb dühvel áldott elő és Margit királynét, Lajos feleségét is elragadta.¹

Lajos királyt se hagyta a járvány érintetlenül. Ezt olvassuk ki a velencei tanács 1349. november 9-én hozott végzéséből, mely szerint utasítandók Magyarországon tartózkodó követek, hogy ha a király oly állapotban van, javulása annyira előhaladt, hogy hozzá juthatnak, folytassák útjukat. Ellenben ha a király beteg, vagy ha meghalt, informálván magokat az ország állapotáról, és egyebek közt arról, kire szállott a kormány, értesítsék a tanácsot és várják meg ennek további rendeleteit. A királyt Isten kegyelme megóvta, s a velencei követek csakugyan színe elé kerültek. A békealkudozások azonban, a mily nehezen indultak meg, oly gyorsan maradtak ismét abban. Lajos király 1349. december 17-én értesítette Dandolo Andrást, hogy követekkel a békét ugyan meg nem köthette, de a fegyverszünetet főtartja.

Eközben az avignoni diplomácia is jónak látta valamit tenni a nápolyi ügyben. Lajos király legutóbbi követének: Miklós nyitrai püspöknek és Pelsőczy Bebek György hevesújvári főispánnak sürgetésére a pápa Guidó bíborost, a magyar király kedves rokonát, küldte követül Magyarországra. Guidó auvergnei és boulognei gróf, előbb lyoni érsek, ki születése fényét finom műveltséggel és diplomáciai ügyességgel növelte, nagybátyja volt János francia király feleségének és ez úton rokona a magyar királyi háznak is. Mint a római egyház bíborosa, atyafia, Périgordi Talleyrand mellett az első helyet foglalta el a szent collegiumban. Kineveztetvén a szentszék követévé Lombardiában és Magyarországon, háromszáz lovaggal indult útjára. Lajos király elébe ment Bécsig és Magyarországra hozta. 1349 június 7-én Lajos már arról értesíté a velenceieket, hogy a pápával egyességre remél jutni Guidó bíboros által, és azon van, hogy Siciliát, amint birta és bírja, akárki ellenezné, tovább is bírassa. Guidó bíboros szintén irt Pozsonyból, június 13. napjáról, hasontartalmú levelet. Ez időtájt jöhetett tehát létre a szentszék követe és Lajos magyar király közt az egyezmény, melyben a pápa 1350 végéig fegyverszünetet eszközölve ki Lajos magyar király és a nápolyi királyi pár közt, megígérte, hogy törvényt lát Johanna fölött, neki Nápolyt többé vissza nem adja, hanem azt István herczegre, Lajos magyar király öccsére ruhazza, ki feleségül veszi Máriát, néhai Durazzo Károly özvegyét. Viszont Lajos magyar király is tartozott a pápa kezére bocsátani Siciliában mindazon erősített helyeket és területeket, melyeket hadai elfoglalva tartanak, ha Johanna ugyanezt teszi. Guidó bíboros aztán, valószínűleg mert a járvány megint hevesebben jelentkezett, nemsokáig időzött hazánkban. Szeptember 27-én helyettesének kinevezvén Ildebrandinot, a padovai püspököt, eltávozott; október 10-én már Karinthiából keltezte leveleit, s a következő 1350. év február havában Padovába érkezett.

Az egyesség tehát meg volt, de pontjait végre is kellett volna hajtani. A pápa örömmel értesült Guidó leveléből a történekről. A házasságot István herczeg és Mária özvegy herczegnő közt nem ellenezte. Tetszett az is, hogy Lajos magyar király hajlandó Siciliának hadai által elfoglalt részeit Guido kezéhez a szent-szék számára átadni. Nem veszi ki azonban a bíboros leveléből, ha vajjon föltétlenül vagy csak föltételesen, mindenkorra vagy csak ideiglenesen hajlandó-e a mondott részek átadására? Ezt szeretné pontosan és körülményesen tudni. Minthogy pedig Johanna királynő is titkon följárlotta, hogy ő is átadja Sicilia azon részeit, melyeket bir, sőt Taranto Lajos némely követi azt hiszik, hogy küldjék is kész erre: a pápa az ügy elintézése végett egyik káplánját küldötte Johannához és férjéhez, meghagyván neki, hogy útközben térjen be Guidó bíboroshoz és ennek utasításait is hallgassa meg. Minthogy továbbá igen valószínű, hogy Taranto Lajos és felesége különböző okokból

nehezen fognak megegyezni abba, hogy az általok birt részek a nápolyi pápai követnek, Ceccano Annibaldi bíborosnak adassanak át, ellenben Guidó iránt, ki Johanna unokatestvére, több bizalommal viseltethetnek: várni kellene, míg kitudódik, ha vajjon Johanna és férje hajlandók-e az általok birt részek kiadására? A curia tehát újra a kétszínű késlekedés útjára lépett.

Lajos király 1350 elejéig várt, míg a pápa újabb kifogásaiból meggyőződött a felől, hogy a kötött egyezménynek reá nézve értékes pontjait végrehajtani nem fogják. Elhatározta tehát, hogy még egyszer személyesen indul Siciliába, nyomatékot kölcsönöz szavainak. Előbb azonban Pál nyitrai főesperest követeül küldötte Avignonba, főleg hogy a hangulatot kikémelje. VI. Kelemen pápa a király anyjához intézett levelet, (márcz. 16.) buzgón kérve az anyakirálynét, tartsa vissza fiát e hadjáratról; ne tegye ki lelkét, testét a veszélyeknek, ne bizza magát kétes hitű zsoldosokra. Még behatóbban írt később magának Lajos királynak. Igen sértené – úgymond – szerető rokonát, Guido bíborost, kit eddig az ellenkezővel hitegetett, ha fáradozásai hiábavalók voltak volna. Azonban, midőn a pápa e levelét írta, (1350 április 14-ikén) Lajos király Laczkfi István hívására már az Adria vidékén járt, hogy Siciliába vitorlázzon.²

A király 1350 április 18-án indult el Zenggből egy gályán és néhány bárkán Apulia felé. Kiséretében valának a főbbek közül: Gelétfia Miklós nádor két fiával: Jánossal és Domokossal, nemkülönben öcscsével, Gelétfia Jánossal; Frankói Miklós zágrábi püspök és alkanczellár; Kálmán győri püspök, a király természetes bátyja; a két Bebek: István és György; Kont Miklós fivérével Bertalannal; Szécsi Miklós bán; Kónya, a Szécsényi Tamás vajda fia; Kanizsai István prépost és öcsce János; Laczkfi István testvéreivel, fiaival és alvajdájával: Járai Péterrel, és számosan mások, előkelőbbek mintegy háromszázan és ezer válogatott íjász, azaz kún. A király Velenczétől kért ez útjára gályát, de Velencze, elvéhez híven, megtagadta e kérelmet, amiért Taranto Lajos dicséretét aratta. A gályát tehát, melylyel a magyar király, kikerülván szerencsésen a tarantoi czirkáló hajóit, nyolczad napra Ortonában kikötött, alighanem a vránai johanniták kölcsönözték.

Az apuliai városok nagy örvendezéssel, ünnepélyekkel, lovagi játékokkal ülték meg urok megérkezését. Manfredoniába május 1-én vonult be a magyarság. Teano és Barletta meghódolt, azonképpen rövid ostrom után (május 8-ikán) Bari. Ez utóbbi városban Szent-Miklós koporsójához sietett a király, hogy ájtatosságát végezze. Laczkfi István, ki féltette csaknem kíséret nélkül levő urát, királyát, mintegy száz vitézzel állott őrizetére a templom ajtaja elé. De ez elővigyázatra nem vala szükség, minthogy a lakosság nagy ragaszkodással viseltetik a király iránt, ki elvégezvén vecsernyéjét, fejedelmi ajándékot tett az oltárra. Példáját vitézei követték. Barlettában, hova Lajos hadi szállását áttette, több napig volt kénytelen időzni, míg (május 25-ikán) eljőve Rátóti Lorántfia Lesták, az ő gondos udvarmestere, számos hadinépet és tömérdek kincset, sok ezer márka ezüstöt, arany és ezüst edényeket, kéteznél is többet hozván magával. A király nagy érdemül tudta ezt be neki, bőven meg is jutalmazta érte, minthogy királyi tekintélye úgy kívánta, hogy idegen hadi népe, melynek kapitánya Wolfart Konrád vala, hátralevő zsoldját megkapja és serege ellátásáról gondoskodva legyen. Állott pedig serege 15,000 magyar, 8000 német lovasból és 4000 lombárd gyalogosból, kik kész fizetésért bőven kaptak a lakosságtól mindent, mire szükségök volt. Ide Barlettába sereglének a király hivei is, hogy jutalmokat vegyék a végzett szolgálatokért, kiállott szenvedésekért, vagy kárpótlást nyerjenek a Johanna által elkobzott és másoknak adományozott javaikért. A zágrábi püspök, mint alkanczellár, és Orsillo Minutulo kanonok, Endre herczeg kegyes eltakarítója, kit irodájában alkalmazott, serénykedének az adományos levelek kiállításában, mert a király mindenki iránt igen kegyesnek és nagylelkűnek mutatta magát.

VI. Kelemen pápa, mihelyt hírért vevé a magyar király új hadjáratának, Johanna iránti „atyai szeretetétől” indítatva, azonnal ráiratott Sicilia összes főméltóságára, főpapjára és

főúrára, hogy királynőjöknek minden tehetséggel segítségére legyenek. Guidó bíboroshoz is ment pápai levél, panasszal telve azért, hogy a magyar király álnokul megszegte a kötést, melyet vele szerzett; megint Siciliára tört, midőn szegény Johanna és férje, kik biztak Lajos ígéreteiben, készületlenek! Ennek okáért, minthogy az ügy különösen a bíborost illeti, mert az egész római curia benne látja magát megcsalotva, az ő becsülete kívánja meg, hogy bármely úton módon segítsen a bajon. Menjen tehát személyesen a királyhoz, ki azon különös szeretetnél és bizalomnál fogva, melylyel iránta viseltetik, hajlandó lesz engedni. De a boulognei bíboros, a mint Guidó urat hitták, kit nem Lajos, de a pápa hagyott cserben, nem vállalta el a küldetést. Rendelet ment tehát a nápolyi bíboroshoz, Annibaldihoz, és mert ez is huzódózott, a pápa a térouennei püspököt bízta meg, hogy a szentszék nevében alkudozhassék a magyar és siciliai fölségekkel. Egyuttal Johannát is arra intette, gondoljon Istenre, férjével szeretetben, egyetértésben és békében éljen. Ő, a pápa, nem hagyja el őket, sőt mindennemű kegyével segítségükre leszen.

Lajos ezalatt még mindig Barletta tengerparti várában tartózkodék, várván békeajánlatai sorsát és Magyarországból gyülekező hadait. Innét őt gályával érkezének magyarok; minden gályán négyszáz fegyveres. Kancsal szemmel nézték a német zsoldosok a vetélytársaik megérkeztét, és csak alkalom kellett, hogy rossz kedvök kitörjön. Az alkalom nem sokáig késett. Ugyanis valamely csapszékben két lombárd brigante koczkát vetett két polgárral. A játéknak, mint annyiszor, czivódás lett a vége, mely mind nagyobb mérveket öltött. A harangokat félreverték; az összes zsoldos had czimborái segítségére sietett; viszont a polgárok vagyonukat védvén, utczaikat, házaikat eltorlaszolták, mire a katonák gyujtogatni kezdettek. A királyt fölzavarta déli nyugalmaiból a zaj, a harangzúgás és a polgárok esdeklő kiabálása. A veszély láttára a dulakodók közé akart rohanni; de hadnagyai, magyarok és németek egyaránt, nem engedték, noha vaskeztyűivel csapkodott feléjük. Végre is, minthogy a németek hadnagyai bőszyűlt embereikkel nem mentek semmire, Laczkfi István lóra ült és egy percz alatt köréje gyűlt kétezer magyarral, kibontván előttök a király zászlaját, a polgárok oltalmára sietett. Nem volt könnyű dolog, míg a vajda vakmerő fia, Miklós, a lengyel Móroczkó, Sóvári Sós László és – kit az olasz krónikás különösen kiemel – Kont Miklós, Acerra grófja kezét fogva a polgársággal a zsoldosokat a városból kiszorították. Sok szabódásba került, míg Lajos megkegyelmezett nekik.

A következő napon a király elhagyta Barlettát és maga is fegyverzetben lovagolván csapatai közt, Canosa alá érkezett, hogy megvegye. Önmaga pajzsával karján és tüzes csóvával kezében, hogy fölgyujtsa, rohant a kapunak. Hanem a tűz nem fogott, az őrség a falakat vitézül védte, a kaput döngető csapatra pedig sűrűn hajította le a köveket. A lehajított kövek egyike által a király is megsérült és az árokba zuhant. A lovagias várparancsnok megdöbbsent a király baján, és mindenek hallatára meghagyta embereinek, hogy a király személyét kiméeljék. Megszólította magát a királyt is: „Igen csodálja, – úgymond – hogy ily veszedelmes támadásnál elül harcol. Méltóztassék ő felségének a veszély elől távolabb vonulni.” Lajos megköszönte a nemes jóakaratot, de (tevé hozzá) méltó dolog, hogy jó példát mutasson vitézeinek. Egyébként a canosai őrség, nem remélvén fölmentést, szabad elmenetelt kötött ki magának és átadta a várat, mikoron a körülfekvő városok és erősségek: Venosa, Spinazzola, Forenza, Corato, Candela, Melfi, Rapolla, Atella, Ascoli és Minervino követségei is a király elé kéredztek, hogy hódolatokat bemutassák. Ez utóbbinak várát a hozzátartozókkal együtt a király a nádornak adományozta.

Canosából Ascoliba vonult Lajos király, hol, mert serege igen megszaaporodott, azt több felé osztá; Kont Miklóst és Wolfart Konrádot 10,000 emberrel egyenesen Aversa ostromára rendelte, míg Treutel Miklóst, Tót Lőköst és Pálfi Tamást kétszáz magyar és ötszáz német lovassal visszaküldötte Bariba, hogy innét az Ofanto vidéke felé felülről, – két zsoldos vezért ismét, hogy alulról nyomuljanak, egymást támogatva, a tarantoi öböl vidékére. Laczkfi András Potenza felé vitte csapatát, két hét alatt meghódította a vidéket és harmincznégy

fogoly zsoldossal tért vissza. Még merészebb huszárcsínyt követett el András öccse: Miklós. Értésére jutott, hogy háromszáz német zsoldos megesküdt, miszerint a magyar királyt megkötözve viszik Johanna királynő elé. Magához vette tehát István vajdának kipróbált vitézeit és hadi kalandokra mindig kész Dénes fiát, és százötvenen még azon éjjel Beneventoba lovagoltak, hogy ott a zsoldosokat meglepjék. Másnap reggel Benevento előtt folyt le az egyenlőtlen harc, melyben két német jutott egy magyarra, míg egynémelyik, például Bessenyei János királyi allovászmester, hárommal is megküzdött, és Isten segítségével mégis legyőzték a zsoldosokat. Százötvenet levágtak, a másik százötvenet pedig fogságba ejtették és megkötözve Melfibe vitték a király elé, ki megfosztatta őket minden fegyveröktől és így megszégyenítve elbocsájtotta. Ekkor érkezett ugyancsak Melfibe Taranto Lajos követe, levelet hozván, melyben a latin király a magyar királyt párviadallal kínálta meg. „Tudja a latin király, – ez volt levelének rövid sommája, – hogy a magyar király kúnjaival és egyéb pogány hadaival nem többet törődik, mint kutyával, ha elesnek; de ő, a levél küldője, ki lovagjait és harcosait félti, eltökélte magát, hogy a béke mielőbbi helyreállítása végett személyesen áll elibe. A ki győz, legyen az ura Siciliának.” Lajos magyar király elfogadta ez ajánlatot azzal, hogy a jövő vizkereszt nyolczadában, az angol király előtt vívják ki bajukat. Utóbb azonban Taranto Lajos visszavonta kihívását, miről a segédek, a magyar Lajos részéről Laczkfi István vajda, Kont Miklós és Wolfart Ulrik, a nápolyi Szent-Antal templomban írást adtak.

A király további útja Consán, Olivetin át valóságos diadalmenet vala: a főurak, városi követek és nép eléje özönlének, hűséget esküvén neki és seregét bőven ellátván. Csak egy város, Contarzo népe zárta be kapuit a magyar király előtt – igen meggondolatlanul; mivel Laczkfi István és András, segítettve a lengyel Móroczkó és Sós László által, kora hajnalon „futtában”, mint mondani szokás, vették be; élő hágcson, csatlósai vállán jutottak föl a toronyra, melynek tetejébe, a királyt éltetve, kitűzték a Hermán nemzetség zászlaját, a fehér sárkányt, mire a kiégetett kapun át betódult a többi fegyveres nép, nem kegyelmezve senkinek, a lakosságot a kard élére hányla, a várost kifosztotta és fölgyújtotta. A ferencziek zárdája is elhamvadt, és sokan az odavaló barátok közül „a halál poharából megittasodának,” úgymond magyar rendtársuk, ki e tudósítást reánk hagyta. Mindez egy rövid óra műve volt, és mire a király oda ért, a rommá dűlt város helyett a folyó partján ütötte föl sátorát. Ugyancsak e folyó, a Sele vagyis Silaro partján lovagolt néhány főbbjével Lajos király, hogy alkalmas gázlót találjon benne serege számára, midőn egy ifjú legény érkezék a helyszínére, hogy lovát megittassa.

- Menj fiú lovaddal a folyóba, hadd lássam, mély-e?
- Félek, uram király, hogy elragad az örvény.
- Ne félj semmit; csak ugrass bele!

A legény megsarkantyúzta lovát és a kanyargó örvénybe ugratott, mely elnyelte lovát is, magát is. A ló csak kikapaszzkodék, de a legény benn maradt. Utána ugratott tehát a király és ő is úgy járt, azzal a különbséggel mégis, hogy finom skárlát köpenye elterülven a vizen, mint egy vörös kerék föntartá őt. E veszélyes helyzetében is üstökön ragadta a legényt és kiúszott vele a partra. Sátrába vitette aztán az elaléltat, száraz ruhát adatott reá a magáéból, és lábánál fogva fölfüggesztette, hogy a víz, melyet túlságosan ivott, kifolyjon belőle. Nemsokára látni fogjuk, hogy az orvosi tudomány még elemibb műtétét alkalmazták magán a királyon.

Ebéd után Eboli és Salerno felé vette a király útját. Útközben így szólott István vajdához: „Siess, előzd meg kiséreteddel a sereget és állj őrt Serránál, nehogy népeink kifoszsák.” A mit a vajda annál szívesebben tőn meg, minthogy a király neki ajándékozta a miletoi gróf egész birtokát, melyhez Serra is tartozik vala, és hiven ott állott, míg az egész sereg elvonult a helység mellett, nehogy kára essék uradalmának. Eboliban nyugovót akart tartani a király, midőn íme két követ érkezék lelkendezve Salernoból, jelentvén: Nálók –

mondának – két párt vetekedik egymással. A latin párt Nápolyba küldött, hogy gálya jöjjön segítségére, melyet minden perczben várnak; a magyar párt pedig őket küldötte buzgón esedezvé, méltóztassék király ő felségének nagy sietséggel jönnie s a gályát megelőznie, különben Salerno veszve van számára. „Nohát – kiálta a király vidáman – akkor siessünk!” És lóra ült vele együtt egész serege, be se várván a szokásos riadót. Folyton ügetve haladtak, a király mégis mintegy száz vitézzel, kiknek paripái leginkább birták, jóval megelőzte seregét, Salernoba érkezvén. De Laczkfi István nem javallá, hogy a városba szálljon, hol számos ellensége lappanghat, a miért és nehogy a polgárok hadai alkalmatlankodását eltűrni kénytelenek legyenek, a városon kívül veretett tábort. Valamivel később, megérkezett a nápolyi gálya is; de szemügyre vevén a száguldó és gyorsan szaporodó magyar hadakat, megértette, hogy elkésett. Visszavonult tehát, mire a városbeli latin pártiak szintén jónak látták a magyar-pártiakhoz állani és a templomban velök békecsókot váltani. Innét aztán fényes menetben, a papág elől a szent ereklyékkel, kiindultak Lajos király elé. Lajos illőn megtisztelvén az ereklyéket, igen kegyesen bánt a nagyszámu küldöttséggel. Nagyobb biztosság okáért megparancsolta katonáinak, hogy fegyveresen ne menjenek a városba, hanem ha kinek vásárolni valója van, tegye le előbb fegyverzetét és úgy lásson dolga után.

Négy napig maradt Lajos Salernoban, folytonosan el levén foglalva a hódoló követések fogadásával, kiket főnsége és kegyessége teljesen megnyerte. Aztán tábort bontatván, Scafati alá érkezék, melynek földes ura, szerzetes apát, a sebes folyó két partját összekötő hidat fölszedette. A király beüzent a klastromba, hogy a hidat állítsák helyre és a várat adják kezére. Hanem a szerzetesek az igazságot elpalástolván felelték: „Az apátúr benn van Nápolyban a fölségeknél, ők engedelme nélkül nem rendelkezhetnek a várral: a mi pedig a hidat illeti, annak jókarban tartása a lakosság kötelessége.” Megharaguvék e beszédért a király és átúsztatta a folyót lovasaival, kik a helységet a vidékkel együtt elpusztították. Bezzeg ámultak e csínyen a szerzetesek, mert hihetetlennek tartották, hogy lovas átúszszék ekkora folyót, és a kifosztott lakosok panaszaiból nem éppen kecsegtető sorsot jósoltak magoknak. A hamarosan előkerült apát is sietett megkerestetni a királyt és kijelenteni, hogy kész engedelmeskedni neki. A király kegyelmesen fogadta az apátot, visszalátogatta és nála maradt ebéden. Este pedig nemcsak a zárdából és várból, melyet két oldalról folyó övezett s így a természettől igen megerősített hely volt, hanem a vidékről is eltávozott. De marasztalatlan is ott maradt Laczkfi Dénes, hogy gyakorlati példát adjon a magyar vendégszeretet követelményeiről.³

Castellamarenál táboroz vala Lajos király, midőn Kont Miklóstól futár érkezék Aversa alól, jelentve, hogy ő felsége jelenléte Aversa ostrománál igen kívánatos. A király tehát meghagyta Laczkfi István vajdának, hogy elrendezvén a vidék ügyeit, az egész sereggel utánna jöjjön, maga pedig kétszáz szemenszedett vitézzel azonnal Aversa felé indult. Harmad-, negyednapra követhette csak urát a vajda seregével.

A király alig hogy Aversához megérkezett (1350 július 1-én), rohamot parancsolt; de seregét keményen visszaverték. Iratott tehát Laczkfi Istvánnak, siessen Aversa alá, az ostromló haddal egyesülendő. Aztán rendszeresen láttak az ostromhoz: számszereket, hidakat, lajtorjákat és egyéb ostromkészletet csináltattak, miközben a lovasság Nápoly főváros faláig sűrűn portyázott, vitézségének nem egy vakmerő jelét adván. Érdemes följegyezni Járai Péternek, az erdélyi alvajdának jeles tettét. Az alvajda nem sokad magával Nápolyig portyáztván, a főváros tőszomszédságában, Guicciardi hidjánál eleséggel megrakott tehervívó állatokra bukkant, melyek közül mintegy hatvanat elfogott. Csak néhányan menekülhettek a hajcsárok közül a falak mögé Nápolyba, kik itt akkora zajt csaptak a magyarság határt nem ismerő merészségén, meg a szenvedett kár miatt, hogy a harangokat félre verték és nagy zenebona támadt. Az alvajda füléhez is eljutott a zaj, és kíváncsian leste, mi lesz belőle? Zsákmányát előre küldé tehát Aversa felé, ő maga pedig talán harminczhárom íjászszal a hid mögött a fűben heverészve várta a történendőket. Számtalan gyalogos érkezék Nápolyból;

ezek azonban tovább nem merészeltek előre nyomulni, hanem megvárták a lovasokat, a latin király zsoldosait, kik szintén oly nagy számmal érkezének, hogy az alvajda jónak látta előlük kereket oldani. Csak ez kellett a nápolyiaknak, kik most, elől a lovasok, mögöttük a gyalogosok, ugyancsak nagy garral vették üldözőbe a visszavonuló magyarokat. Ez üldözés vagy két mértföldnyire terjedt; természetesen nem nagyon szabályosan történt az, mit midőn észre vőn az alvajda, bizván saját „óriási” erejében és társai vitézségében, megfordult és sűrűn nyilaztatott kihevült üldözőire. Hamar megváltozott a helyzet. Az üldözők megfutamodtak és halomra döntötték saját gyalogjaikat, kiket oly páni félelem fogott el, hogy elhajigálták lándzsáikat és számszeres ijjaikat, csak hogy menekülhessenek, mire magyarjaink is vállra vetve ijjaikat, hosszú kardjaikkal hátukra mért csapásokkal nógatták a nyakra-főre menekülőket, sokakat elfogtak közülök a király mulattatására, kit hasonló kalandok vígságra hangoltak.

Ellenben Aversa ostroma lassan haladt, mert Pignataro Jakab, a várnagy vitézül védte a kezére bízott várost, és a mi kárt az ostromlók a falakon ejtettek, azt a védők serény ügyessége éjenként helyre pótolta. A német zsoldosok ki-kirontottak az erősségből szorongatóikra; sebet adva és véve meg-meg visszaszállottak. Az ily csatározásokban a király karddal vagy lándzsával kezében szívesen vett részt. Meg is járta ismét. Szent-Anna napján, azaz 1350 július 26-án történt, hogy a király nagyon közel merészkedett a város falához és eljutott a helyig, hol szegény Endre tetemét lelökték vala. A falról valaki őt megismerte, rá lőtt és súlyosan megsebesítette a bal lábán. Lábában a vassal ért haza a király és álmatlanul töltötte az éjjelt. A nyíl szakálla egészen beledagadt húsába. Reggel jöttek hozzá Laczkfi István és Wolfart Ulrik, kik a helyett, hogy orvossal föl vágatták volna a sebet, tizenkét rántással alig birták a nyilat kihúzni, minden rántással a húst szaggatván. János barát, a király gyóntatója szerencsés volt e barbár műtét alatt fejét tarthatni jajgató fölséges urának, ki ekkor rendelkezett temető helyéről; tehát vajmi rosszul érezhette magát. Amint a király, fájdalma némileg csillapult, azt tanácsolta István vajda a királynak, üljön lóra és lovagolja a tábor végig. Körülvezette a királyt a város falai kellő távolságában, hangosan kiáltatván a brigantikkal: „Éljen Magyarország, Jeruzsálem és Sicilia királya!” min nagy kedvöket lelték a magyar hadak, a várbeliek nem kis boszúságára. Hanem azért az ostrom még mindig nem kecsegtetett eredménynyel. Talán ez is volt oka, hogy Lajos király elmozdította Laczkfi Istvánt a fővezérségtől és azt a bölcs tanácsú” Kont Miklósról ruházta, mely tette István vajdát igen elkésztette, sokaknak nem tetszett s a dolgok folyását megzavarta. Kont Miklós, ki ritka ügyességet fejtett ki nehéz ügyek lebonyolításánál, fegyverszünetek, békék kötésénél, elővette e tudományát és alkudozásokba bocsátkozott Aversa parancsnokával. A szerencse kedvezett neki. A városban az eleség fogyatékán volt; annyira, hogy a lakosok minden haszontalan fogyasztót kiűztek maguk közül; de ezzel csak rövid haladékot nyerhetett; a zsoldos had nem lelkesedett az éhhalálért, mire 1350 augusztus 3-án Pignataro a várost is, a várat is szabad elvonulás kikötése mellett átadta.

Johanna és férje Aversa ostroma alatt mindennap rettegetek, hogy Lajos Nápoly ellen indul és őket elfogja. Midőn Aversa megadta magát, szerencsájökre megérkeztek a Provenceból pápai zászló alatt gályáik, melyeken Gaetába menekültek, mire a főváros s az ország a magyar király uralma alá jutott. Hanem az állhatatlan nép Lajosban idegent látott, és így sikerült néhány cselszövőnek a főváros lakosságát a magyarok ellen lázítani, kiket a polgárookra vetett hadi adó is gyűlöletesekké tett. De Kont Miklós erőt vett a lázadáson és Nápoly négy erősségébe ismét magyar őrséget helyezett. Még Aversa ostroma alatt történt némi közeledés Lajos király és Mária, durazzo Károly özvegye közt. Lajos az özvegy megbízottjával, Rumbo Marinoval találkozott Trentula nevű faluban. Szóba jött-e itt a házasság. Lajos és Mária közt, mi által Lajos a hatalmas durazzo pártot kiengesztelni remélhette: biztosan nem tudjuk; de azt tudjuk, hogy ennek Nápolyban híre volt és nem tartjuk valószínűnek, hogy az özvegy hercegnő visszautasította volna az özvegy király kezét,

mely két koronát tehetett volna fejére. Johanna is szelét vehette e hírnek és meghagyta tengernagyának, hogy Máriát titkon egyik hajójára vitesse és Provenceba szállíttassa.

Lajos király is kezdett arról gondolkozni, hogy visszamegy Magyarországra. Acciajoli életírója Lajos ez elhatározásának okát főleg abban találja, hogy az Aversa ostrománál tapasztalt kellemetlenségek lehangolták; katonái kitöltötték már szegődségek idejét; pénzben és élelemben szükségét kezdett szenvedni; Durazzo Károly halála lehűtötte boszúját; végre hazulról is írták neki, jöjön már vissza. Fölépülvén teljesen lábbajából, összehívatta a magyar urakat, hogy tanácskozzék velük az iránt, kit tegyen meg Siciliában helytartójának? Fáztak a bizalomtól a magyar urak. Végre Laczkfi András leborult előtte és mondá: „Uram királyom, a te üdvösséged szeretetére, atyám és testvéreim érdemeiért kérlek téged, hogy engem hagyj itt ezen a földön.” Lajos kegyesen fogadta ez ajánlatot, visszahagyta őt „mint bárányt a farkasok közt” és vele Bertalant, a Tót Lőrincz fiát, Kont Miklós öcscsét. Salerno kapitányának megtette Druget Miklóst, néhai Vellermes nádor öcscsét; a Terra di Lavoro kormányzójának, egyuttal Aversa és Capua kapitányának pedig Frà Morialét, a johanniták vránai perjelét, ki utóbb hűtelenné lett és a rá bízott várakat átadta Johannának. Szeptember 14-én aztán elindult Lajos király Róma felé. Utját a szép tornyú Capuának, a casinoi hegy alatt Campánián át vette. Rómába a nagy jubileum hozta melynek malasztjaiban (mint már a tavasz elején írta volt meg a pápának) részesülni óhajtott. Egész Európa vágyott akkor, a fekete halál után Rómába. A zarándokok nagy mennyisége ellepte Itália országutait. A vendéglők nem fogadhatták be a szállást keresők százezreit. Minden ház szálló volt, és a keményebb éghajlathoz szokott németek és magyarok kénytelenek voltak mégis máglyák mellett az utczákon és tereken tanyázni. Mindamellett dicsérték a zarándokok példás magaviseletét és kegyes indulatát. Lajos király szeptember vége felé érkezett a szent városba, nem nagy kísérettel: mindössze ezer bőrsisakos volt vele. Cola Rienzi száz előkelő emberével, kik e czélra külön készült bíboros ruhába öltöztek, négy mértföldnyire ment a magyar király elé, tárogatók és mindennemű zeneszerek harsonája közt üdvözölvén őt a világ fővárosának vendégeül. Róma utczáin szőnyegek voltak elterítve, a házak virágkoszorúkkal díszítve; a nép éltette a királyt és Szent-Péter templomáig kísérte. A király itt naponkint misét hallgatott, s mindannyiszor megtekintette a Veronikát, nagy épülésére a világ minden részéből egybe sereglett búcsusoknak. Az üresen álló pápai palotába szállásolták el a magyar királyt. A római főurak mindennap udvarlására valának, meghítták házaikba és nagy tiszteletnek tartották, ha megvendégelhették. A nép meg akarta tenni urának, de Lajos e tiszteletet köszönettel háritotta el magától. Több napig ájtatoskodott, míg pápai föloldozást nyert, mely alkalommal négyezer aranyforintot tett le Szent-Péter oltárára alamizsnaképpen.

Rómából seregével Itálián keresztül tért haza Lajos király. A városokban, melyeken áthaladt, mindenütt nagy tisztelettel fogadták. Veronában, hova október 10 körül érkezett, elbocsátotta német zsoldosait. Zsoldjukat, amennyiben még nem fizethette ki, hazulról küldötte meg nekik. Magyarországra október hó 25-én érkezett meg, kimondhatatlan öröme övéinek és fegyvertársainak, kiket nagylelkűen megjutalmazott.

De magasztalólag emlékezett meg a magyar nemzetnek a nápolyi hadjáratban kitüntetett érdemeiről is, a miért megerősítette és átírta számára az arany bullát, kivevén annak egyetlen cikkelyét, azt tudniillik, mely szerint az egyenes ági örökös nélkül elhalandó nemes birtokairól szabadon rendelkezhetett. Ezt a cikket törölte, elrendelvén, hogy a mondott esetben a mellékági rokonokat illeti meg az örökség, mi által az ösiséget újra megalapította. Ugyanekkor, vagyis az 1351. évi országgyűlésen, még huszonöt törvénycikkelyt szentesített, melyek közül a legfontosabb a zilált adóügy rendezése és egyszerűsítése. Lajos király törvénye szerint minden jobbágyi telek után három garas, melyekből tizennégy ment egy negyedmárkára, volt fizetendő és nem több. Az ugynevezett fölös dénárokat és adóváltságot senki sem tartozott fizetni; élelmi szereket sem volt szabad a jobbágyoktól szedni. Valaminthogy adómentesek lettek a községi előljárók és úri szolgák

birtokai. Lajos király nagyot könnyített az adózók sorsán, midőn az adóügyet ekként szabályozta, és minden visszaélést, pótagót megszüntetett. De itt nem állapodott meg, hanem mindennemű igaztalan és fölötté terhes szárazvámot nemesek és nem-nemesek javára eltörölt, csakis a híd- és révvám szedését engedvén meg. Eltörölte továbbá azt a némely földbirtokos által gyakorolt, igen alkalmatlan jogot, mely szerint az utasoknak, nehogy a vám tulajdonos hasznától elessék meghatározott, habár kerülő útirányt kellett venniök. Ezentúl járhatott mindenki azon az úton, a melyen akart. Divatban volt továbbá Magyarországon az is, hogy ha nemes ember feleségét haza vitte, a nászút minden vámhelyén egy-egy márka ezüstöt kellett fizetnie. Lajos király ezt a visszaélést is megszüntette.

Bizonyára oly nagy könnyebbitések és jótétemények voltak a fölhozottak és még fölhozandók, hogy Lajos király ezek fejében nem találta igaztalanságnak a kilenczed behozatalát, melyet méltán tekinthetünk hadi-adónak. Rendelkezése erre nézve így szól: Mindennemű jobbágyainktól, szántóvetőktől és szőlőművelőktől, legyenek azok szabad vagy bérfizető helységek lakói, kivéven a fallal kerített városokat, kilenczedet szedetünk mi és a királyné, és meghagyjuk, hogy a főurak és nemesek hasonlóképpen művelkedjenek; a főpapok is és a jobbágysággal bíró egyházi személyek, miután a tizedet beszédtek, szedjék be a kilenczedet is, hogy ez által módjukban legyen nekünk hívebben szolgálniok és ekkép tisztességünk gyarapodjék. Ez indokolásból, de még inkább Lajos királynak Győr vármegyéhez intézett leveléből kitetszik, hogy a kilenczed hadiadó volt, melyet a hadi szolgálattól fölmentett jobbágyság fizetni tartozott a hadköteles és birtokos nemességnek, hogy ily módon legalább költségeit megtérítse. Ahol a jobbágyság régebb ívású volt, és lassan-lassan amúgy is megvették rajta, a mit lehetett, ott Lajos király rendelkezését nem látták szívesen. Éltek talán a gyanuperrel, hogy a bizonytalan, mert a terméstől függő kilenczed révén elvesz majd a biztos földbér, a mint ez csakugyan bekövetkezett, és azt remélték, hogy a király e törvényét idővel megváltoztatja. De Lajos erősen sürgette annak végrehajtását. Aki – úgymond – elmulasztja a kilenczedet beszédni a maga javára, az ilyen törvényszegőn majd megvesszük azt a magunk hasznára. Nem keménység volt e szigora, hanem elejét kellett venni a zavarnak, mely abból keletkezik vala, ha a szabadon költözködő jobbágyság a kilenczedet mellőzött urak birtokaira sereglettek és a régi, törvényes alapon álló gazdájokat, földes urokat elhagyták volna. Mert Lajos király nemcsak az urak, de a pórok javát is szíven viselte, mint ezt még Bonfin is tudta, alighanem Mátyás király ajkáról. Ő tiltotta meg törvény által, noha ez már atyja alatt szokás volt, hogy jobbágyság fölött más ítélhessen, mint földes ura. Kimondta továbbá, hogy régi vétségekért jobbágyság költözködési szabad jogában gátolni senki se merészelje. És e helyt szúrta közbe, mintha szégyelné a multat: Az atya vétségeért pedig a fiát se személyében, se vagyonában elmarasztalni nem szabad.

Ugyanezen 1351-ik évben keletkezett a nemesek adómentessége. „A nemesek kérésére ahhoz is járulunk – úgymond – hogy valamennyi igazi nemes országunk határain belül egy és ugyanazon szabadságnak örvendjen.” E kedvezmény kivált a szlavónoknak vált hasznára, kik a kamarai nyereségen fölül a bán szállójoga (zolazina) czímén a nyest-adóval és egyebekkel tartoztak. De amily nagylelkű az országvédő nemesség irányában, oly bőkezű volt a nemesi kiváltság osztogatásában, a miért igen sokan szerették, úgymond a krónikás.⁴

79. A velencei doge 1349 október 7-én tudósította Perugia városát, hogy Magyarországon sokan halnak meg a járványban és hogy minap a magyar királyné is meghalt.

80. Nagy Lajos, 198–217.

81. Nagy Lajos, 218–232.

82. Nagy Lajos, 233 és köv. lapok.

V. FEJEZET.

A nápolyi ügy befejezése.

A hangulat, melyben Lajos Nápolyt elhagyta. A békeszerzés munkáját a szentszékre hagyja. Ujabb fönnakadás. A fölajánlott 300,000 forint kárpótlást visszautasítja. A nápolyi királyi hercegeket Visegrádból szabadon bocsátja. Bűnös-e Johanna?

A hangulatra nézve, melyben Lajos király Siciliát elhagyta alig lehet kétségünk. Az unottság, elégtelenség foghatta el egész valóját, a sivár érzelmek, melyek az embert a fáradságos munka végeztével boszantják, látván, hogy minden dolga, igyekeve, törődése haszontalan. Szerencséje neki is, országnak is, hogy még fiatal ember volt, oly korban, melyben a sebek hamar gyógyulnak... Nem könnyű arra a kérdésre válaszolni: ha vajjon Lajos király, midőn öccse halálának megboszulásával egyidejűleg Sicilia elfoglalását tűzte ki feladatául, nem helyezte-e családja érdekeit a nemzet érdeke fölé? Mai fölfogásunk szerint már Endre halálának efféle megtorlása, mint azt Lajos tévé, határozottan a nemzet érdeke ellen volna; még inkább oly hadjárat, mely Sicilia elfoglalását vallaná céljául. De nagyot hibáznánk, ha a fogalmakat így egybezárnánk. A középkori nemzetek, és köztük a magyar nemzet fölfogása szerint a rokongyilkosság forrája a legszorosabb jogok és kötelességek közé tartozott. Lajos tehát mulaszthatatlan kötelességet végzett, midőn magát öccse gyilkosain megboszulta. Másrészt az ország határának kiterjesztését, új tartományok meghódítását a fejedelmek fő dicsőségüknek tartották, de tartják mind e napig abban a meggyőződésben, hogy ez a birodalomnak, melynek élén állanak, előnyére történik. A római császárok „semper augustus” címét német utódaik a birodalom gyarapítójára – „allzeit Mehrer des Reiches” – fordították és megvalósítását erénynek tekintették. Példájokat a többi fejedelmek követték, mit nem tehettek nemzetük ellenére. Csakhogy a nemzet alatt a nemességét kell értenünk, vagyis a vitézi osztályt, mely ha nem talált foglalkozást királyi rendeletéből, a maga szakállára viselt vagy belső háborút vagy – minthogy Lajos uralkodása alatt ezt nem tehetett, – elszegődött külföldre zsoldosnak. Lajos király nagysága és bölcsesége épp abban keresendő és magasztalendő, hogy birodalmától a háborút eltávolította és ez által megvetette fölvirulásának alapját. Továbbá tekintetbe kell vennünk, hogy a nemzet egy volt királyával és királyi családjával. A királyi család, habár idegen származású, de minden porczikájában áthonosult, megmagyarosodott, és Magyarország független volt, önmaga intézte sorsát! Manap soha se tudnánk helyeselni a Lajos királyéhoz hasonló vállalatot; de visszahelyezkedve a XIV. századba, nem volt az kivihetetlen. A magyar Anjouk örökösödési joga Siciliára fönnállott, és ha sikerül Lajosnak sicíliai hadjárata előtt Zárát visszafoglalnia, s ekképpen a tengeri utat Magyarország és Apulia közt biztosítani, vagy ha első sicíliai útját, midőn ez egész országot szinte kardcsapás nélkül hatalmába kerítette, a durazzo Károlyon elkövetett politikai gyilkosság és a járvány meg nem hiúsítja: akkor Lajos valószínűleg célzott ér, Sicilia birtokát a maga vagy öccse számára biztosítja, és az események rohamai által meglepett szentszék is előbb-utóbb bele nyugszik vala a változatlanba, habár a kérdés: ha vajjon haszna lett volna-e ebből hazánknak? akkor is megoldatlan marad. De most, miután Johanna lélekzetéhez és pénzhez jutott, pártja és a Durazzoké megemberelte magát, a lakosságban a háború iszonyai a lovagias magyar király iránti lelkesedést lelohasztották, a szentszék új reményt táplált, Velence és más olasz államok többé-kevésbé ellenséges állást fogtak, pénz se volt már és minden arcra kiült a kedvetlenség: Lajos józan érzéke, belátása visszavonulást tanácsolt.

Hogy miképpen hajtja ezt végre? erre nézve nehezen volt még tisztában akkor, midőn nápolyi ügye föladására aligha határozta el magát véglegesen. Hogy Rómába ment a jubileumhoz, az nem volt „fogás” nála, mit fölőle föltenni több volna az elfoglaltságnál.

Elborult lelke megkivánta az üdülést. Hozzá hasonló kedvében írhatta a koronás költő: „A mint kívánczik a szarvas a vízforráshoz, úgy kívánczik lelkem tehozzád, Isten.” Még Siciliából távozta előtt megegyezett Lajos király abban, hogy közte és a nápolyi király közt fegyverszünet legyen. E fegyverszünetet meghosszabbította aztán 1351 április 1-ig azon föltétel alatt, hogy, míg a fegyverszünet tart, ő Magyarországra megyen, Johanna pedig és férje Provenceban tartózkodjék, honnét november első napjára Negroponte szigetére jöjenek; ott lesz ő is, a pápa követe is, és a megkötendő béke iránt fognak tanakodni. A pápa ez összejövetelhez, melynek határnapját csakhamar januárra halasztották, a tériouennei püspököt rendelte ki, meghagyván neki, hogy a sicíliai királynak és királynőnek, a mennyiben a tisztesség engedi, minden erejéből kedvezzen. Hanem Lajos király ettől a tervétől is elállott és követeket küldött Avignonba, hogy a békeszerzés munkáját a szentszékre hárítsa. VI. Kelemen pápa kegyesen fogadta e követeket, és Auvergnei Guidó immár bíboros püspökhöz, valamint unokaöccséhez De la Jugée Vilmos bíboros diakonushoz utasította őket, hogy velök egyetemben állapítsák meg a békepontokat és azokat írásba foglalják.

A magyar követek vonakodva engedelmeskedtek a pápának, minthogy erre nem volt megbízásuk. Azonképpen a pápa egyenes parancsára történt, hogy a békekötés e tervezetében azon pont is, mely szerint a nápolyi királyi pár a magyar királynak a hercegek váltságdíja és hadi kárpótlás fejében 300,000 forintot tartozik fizetni, fölvetetett. Johannának és férjének is megküldötte a pápa a tervezett békepontokat azzal a szigorú meghagyással, hogy azokat fogadják el készséggel, különben „úgy leveszi róluk kezét, hogy bizony megkeserülnek engedetlenségöket.” Buzgón kérte a magyar királyt is, fogadja el e békepontokat. Isten irgalmára és szentséges vére omlására esedezett Erzsébet anyakirálynénak is, kivel a tervezetet szintén közölte, fogadtassa el fiával ezt a békét. Kedveskedésül megengedte neki, valamint fiának, István hercegnek, s ez utóbbi feleségének (a kiátkozott Bajor Lajos leányának!), hogy gyóntatójuk ugyanazon teljes búcsuban részesíthesse őket, melyben a jubileumi év alatt azok részesülének, kik Rómába jöttek. (1351 január 8.) Lajos király csak júliusban válaszolt a pápa békejavaslatára; válaszáat a pápa kedvesen vette, mihez képest Lajos és öccse, István erdélyi fejedelem, Budán október 11-én kelt megbízó levelükben fölhatalmazást állítottak ki követjeik, Garai János veszprémi püspök és kancellár, s Wolfart Ulrik részére, hogy a pápának átszolgáltathassák a magyar seregek által elfoglalt részeket, föntartván csupán a salerno hercegség és a szent-angyalhegyi javadalmi uraság címét; hogy kivonják e részekből a magyar király tisztjeit és népeit, a kivonulók ellátásáról és biztonságáról kellően gondoskodván. A kik pedig vissza akarnának maradni, valamint a bennszülöttek, kik a magyar király pártján valának, azoknak semmiben bántódások ne legyen. Lajos király a pápa kezébe tette le az egész nápolyi ügyet, remélvén, hogy a pápa igazságot szolgáltat neki és lelkiismeretére hagyta, hogy végezzen belátása szerint.

VI. Kelemen pápa hálát mondott Lajos királynak, a miért a békét helyreállította és oly nagylelkűséget tanúsított, mely az ő, a pápa, ohajtásait felülmúlja. Miben állott e nagylelkűség, azt a pápa a következőkben tudatta Johannával és Taranto Lajossal: „Az irgalmas Isten, ki könyörületét, ha haragszik se tudja megvonni tőlünk, a magyar király szívét békére hajlította, mely király az előbbi megállapodásokat nem tekintve, az egész pénzüsszeget, melyet neki följánlottak, az apostoli szentszék iránti tiszteletből teljesen visszautasította.”

De egyszerre csak újabb fönnakadást szenvedett a béke ügye. Lajos király levélben értesítette Auvergnei Guidó bíborost, hogy követei, a veszprémi püspök és Ulrik főispán, kiket a nápolyi ügyek befejezésére küldött, túllépték utasításukat és oly egyességet kötöttek, mely iránt se tőle, a királytól, sem a királyi tanácstól utasítva nem voltak. Ennek következtében új követeket küld a sicíliai részekbe és meghagyta ottani hiveinek, hogy a kezeikre bízott várakat át ne szolgáltassák. Képzeltető, mily zavart okozott e levél Avignonban. A pápa nem akarta hinni, hogy oly szilárd jellemű férfiútól, mint a magyar

király, ilyen levél érkezhettek; épp azért tántoríthatatlanul bízik benne. De minthogy a fogoly hercegek még nincsenek szabadon, a sicíliai várak sincsenek átadva, s a magyarság még mindig bennök ül: az Isten irgalmára kéri őt, álljon szavának. (1352 május 28.) Aligha csalódunk, ha Lajos magyar király akadékoskodásának okát abban keressük, hogy nápolyi hívei személyét és vagyonát a boszuálló nápolyi udvar elől biztosítva nem látta.

Ugyanis VI. Kelemen pápa levele fekszik előttünk, mely arról értesítette a magyar királyt, hogy, jóllehet a szentszék már írt a sicíliai királynak, miszerint az ő volt híveit ne bántsa, most még különösen közben járt Orsillo Minutulo nápolyi kanonok érdekében, kit a magyar király iránt való tiszteletből kinevezett pápai káplánnak.

Valóban, a sicíliai királyi pár több rendű okleveléből látjuk, hogy ismételve általános bűnbocsánatot biztosított azok számára, kik az utóbbi háborus időben ellenük harcoltak. Föl vannak számosan név szerint említve. Lallo Campanesco is tovább bírta az abruzzoi grófságot, melyhez husz várad tartozott. A tarantoiak számára, kik e várost a magyar király érdekében ostromolták, külön kegyelemlevél érkezett. A pápa a bíborosok tanácsából még egy bullát állíttatott ki, melyben fogadja, hogy azokat, kik a magyar-nápolyi hadjáratban a magyar királlyal tartottak, sem ő, sem utódai sem megidézni, sem másként zaklatni nem fogják.

Ezek után indítatva érezte magát Lajos magyar király, hogy még egy követet küldjön Avignonba Pál gurki választott püspök személyében. Ez meghatalmazásánál fogva megerősítette mindazt, amit Garai János veszprémi püspök és Wolfart Ulrik főispán megígértek és azon biztosítást adta, hogy a fogoly hercegeket szabadon fogják bocsátani. Különösen szóba került még a 300,000 arany forintnyi kárpótlás is, melyet Lajos szavához híven a pápa kedvéért elengedett. Ennek – úgy tetszik – viszonzásául történt, hogy a gurki püspök megjelenvén a consistoriumban, arra kérte a szentatyát, miszerint a magyar királynak azon költségei födözésére, melyeket a tatárok és más hitetlen népek ellen viselt és viselendő háborui igényelnek, engedje át a magyarországi egyházi jövedelmeknek egyébként a pápai kincstár számára szedetni szokott tizedét. A pápa készségesen hajolt a magyar király követe kérésére és megengedte, hogy az 1352. évi november hó első napjától számítandó négy évig az összes magyarországi egyházi javak tizedét a mondott célra fordíthassa. Együttal megbizta a zágrábi, váradi és csanádi püspököket, hogy e tizedet a pápai dézmaszedőktől behajtván, szolgáltságát át a királynak.

Ezek után a pápának még csak egy kívánsága maradt fenn: a hercegek megszabadulása. Lajos végre a pápa ezen óhaját is teljesítette. Miután megbékült a hercegekkel, 1352. október 4-én szabadon bocsájtotta őket csaknem öt évi fogságokból. Ugy látszik, még hosszasan tartózkodtak vendégeül Budavárban a királyi udvarnál, minthogy Velenczén és Padován át csak 1353. januárius 11-én érkeztek meg Ferrarába. VI. Kelemen pápa ekkor már nem élt; meghalt 1352. december 6-án. Halála előmozdította a kibékülést, melyet véglegesen az új pápa VI. Incze fejezett be.

Villani Máté azt állítja, hogy a szentszék fölmentette Johanna királynőt az Endre halálában való bűnrészesség alól, miután Johanna tanukkal bizonyította, hogy varázslat alatt állott, mely férjétől elidegenítette és Endre jajveszéklésének hallatára nem engedte meg, hogy segítségére menjen. Villani ez adatát sem más krónikasok, sem oklevelek nem támogatják. Amit eddig tudunk, annyi, hogy a pápa Johannát és a királyi hercegeket De Beaux országbíró illetékessége alól kivette és a vizsgálattal ellenök Bertrand bíborost bizta meg, ki azonban nem találta időszerűnek e kérdéssel foglalkozni; továbbá, mikoron Johanna Avignonban tartózkodék (1348–9), három bíborost biztak meg kihallgatásával, de midőn a pápa határidőt szabott megjelenésére, annyira megneheztelt, hogy búcsu nélkül távozott Avignonból. Minthogy a vatikáni gazdag levéltár még sok, eddig kiadatlan okiratot rejt, melyek Lajos korára vonatkoznak, lehet hogy ez irányban is kapunk még fölvilágosítást. Alig hihető azonban, hogy a történelem fölmentse valaha Johannát a férjgyilkosság vádjá alól.¹

I. FEJEZET.

Litvai hadjáratok. Szerb ügyek.

Az új politikai irány. A magyar Anjouk örökösödési joga Lengyelországban, Magyar hadak Lengyelország segítségére. Jellemző lengyel nyilatkozatok. A litvánok békekötés színe alatt rászedik a magyar királyt. Belc ostroma. Béke. Galiczia és Lodomeria. Hadjárat a tatárok ellen. István királyi herceg szlavon bán. Dusan szerb császár politikája. Szerb hadjáratok. Pápai követség Dusanál. Dusan a szentszéket és a magyar királyt egyaránt megcsalja. Halála. Lajos király politikájának fordulása.

A MAGYAR POLITIKA a sicíliai hadjárat után más irányt vett. Ami eddig Lajos király minden gondját igényelte, Sicilia birtokba vétele, immár háttérbe szorult. Ezentul sokkal közelebb fekvő, gyakorlatibb célok érdekelték: Lengyelországnak, melyre örökösödési kilátásai voltak, megvédése; Dalmácia visszafoglalása és a magyar hegemonia kiterjesztése az alsódunai tartományokra. Ezek voltak a közvetlen célok, melyeket a magyar politika maga elé tűzött.

Kázmér lengyel királynak figyerméke, kire a lengyel koronát szállíthatta volna, nem volt; legtöbb jogot tarthatott tehát örökéhez nővére, Erzsébet magyar királyné s ennek gyermekei. Kázmér maga ifjúságától fogva nagy vonzódással viselteték magyar rokonai iránt, míg a lengyel főurak előtt a magyar államnak többször jótekonon tapasztalt hatalma és tekintélye kíváncsossá tette a két nemzet közötti mentül szorosabb viszonyt. Másrészt I. Károly király is mindent elkövetett vala, hogy a lengyel nagyokat magának megnyerje. Így történt, hogy terve, a lengyel koronát fiaik egyikének biztosítandó, nem ütközött nehézségekbe. Kázmér hamar egyességre jutott országa főpapjaival és főuraival, kikkel 1339 júliusban Visegrádra jöven, itt a következő trónörökösödési kötést csinálták:

I. Károly magyar király megígérte, hogy a Lengyelországtól elszakított részeket, nevezetesen Pomerániát visszaszerzi; fogadja, hogy új adókkal a lengyeleket nem terheli és csorbitatlan meg fogja őket hagyni jogaik és szabadságaik élvezetében, kiváltképpen idegeneket nem fog alkalmazni országos méltóságokra.

E föltételek mellett elfogadta Kázmér lengyel király unokaöccseinek valamelyikét utódjának, föltéve, hogy magának figyermékei nem születnek. Ezt a kötést írásba is foglalták, de az oklevelek felőle – úgy látszik – elvesztek.

A rokoni szeretetet Kázmér király fokozott mértékben vitte át Lajos királyra, kit valaha térdein ringatott, és aki viszont őt, a lovagias és kedves nagybácsit, gyöngéd ragaszkodással kedvelte. Az időben az atyafiságos indulat a fejedelmek közt ritkán hatott mélyre, legtöbbnyire a politikai momentum volt a mérvadó. Kivételt képeztek minden esetre a lengyel és magyar királyi családok, melyek egymást bensőbben szerették, s bajaikban hathatósan segítettek.

Miközben Lajos magyar király Siciliában járt seregével, Kázmér lengyel király Volhyniába ütött, mely Lubart litva herceget uralta; a Szan és Stry folyók közti tartományt elfoglalta és örvendezve írta a pápának, hogy akkora országot szerzett, melyen egy érsekséget és hét püspökséget lehet alapítani. Azonban öröme kissé korai volt, minthogy a litvaiak nem könnyen engedték át sajátjokat és azt visszafoglalandók, pusztító hadjáratot indítottak Lengyelország ellen. Ekkor úgy látszott, hogy a szerencse végleg hátat fordított Kázmérnak; ki szorultságában a pápához és a magyar királyhoz fordult segítségért. Lajos király sietve gyűjtötte össze hadát, melylyel 1351 június 19-én indult meg Budáról Krakóba. Az egyesült magyar-lengyel sereg fényes diadalt aratott. A litvaiakat kiszorította Galicziából és Lodomeriából és elfogta Lubart fejedelmet várában, melynek megvétele sok vérvesztésbe került. Július 27-én Sandomirban, nem sokára aztán Lublinban, Litvánia határszélén állott Lajos hadi szállása.

E helyütt a lengyel király igen veszedelmesen megbetegedett. Állapota olyan válságos lett, hogy a lengyel főurak siettek ünnepélyes esküvel Lajost biztosítani arról, miszerint híven állanak mellette és elfogadják őt királyoknak.

Jellemző az itt uralkodott hangulat, melyet János atya, a király gyóntatója, a tábori életben, nem ritkán talán kupák mellett, hallott: hogy Lajos király igen, de István herceg nem kell a lengyeleknek se királyul, se helytartójául; németet se küldjön a király nyakokra, például a Wolfart urakat, mert ezeket nem szívelik. „Amely napon németet küldesz hozzánk várnagyképpen, – ezt mondták a király szemébe, – tudd meg, elpártolunk tőled.” Hadba is csak azon föltétel alatt ajánlkoztak szállani a király mellett, ha ad nekik annyi zsoldot, amennyiből kitelik jövősök, menésök és még a honn maradt család föntartása is.

Hogy krónikásunk szavahihető tudósító, kitűnik abból, mert e föltételek egyike, az idegenekről, már stipulálva volt; másika, a hadi zsoldról, utóbb nyert megoldást.

Lajos király, visszahagyván a beteg Kázmért Lublinban, élére állott az egyesült magyar-lengyel seregnek. Tizenöt napi utat tett még a litvaiak országában rengeteg erdőségek közt, aztán megállapodott: a hadjárat célja el volt érve. A magyar király bölcs mérséklete békére intett, annál inkább, minthogy nem akarta a megtört ellenséget a végső kétségbeesésig szorítani.

Elküldé tehát Kont Miklóst, az ügyes diplomatát, néhány magyar főúrral a litvaiakhoz, hogy nekik békeajánlatokat tegyenek és őket a magyar táborba meghívják. Kieystut, kinek főcélja volt Lubart megszabadítása a fogságból, hajlandónak mutatkozott és nagy alázatossággal meg jelent Lajos király előtt, készségesen ráállván a következő békepontra: Ő és testvérei és minden népeik megkeresztelkednek, ha a magyar király koronát és királyi címet szerez neki (Kieystutnak) a pápától; a litvánok kötelezik magukat, hogy a magyar király hadába szállanak, valahányszor kívántatik, saját költségeiken, – ha viszont a magyar és lengyel királyok őket a német lovagok és tatárok ellen megóttalmazzák, jelesen, a lovagok által elfoglalt tartományaikat visszafoglalni segítik; a litvaiak érsekségeket, püspökségeket és monostorokat alapítanak országokban: Kieystut Budáig kíséri a magyar királyt és ott megkeresztelkedik: a szerződő felek kölcsönösen szabad járás-keletést biztosítanak tartományaikban egymás alattvalóinak; a litvaiak a magyar kereskedőktől vámot, adót nem szednek. E kötetést Lajos király sátorában augusztus 15-én pecsételték meg. Miután a litvaiak a kötés megtartását saját módjuk szerint megerősítették, Kont Miklós a király elé vezette Kieystutot, és Lajos király szintén esküvel fogadta, hogy örök barátságot tart vele és népével, minek jeleül levétetvén Lubartól, Kieystut testvére lábáról a béklyókat, legott szabadon bocsátotta.

Lajos király aztán tábornok bontatott és Kieystuttal Krakó felé vette útját. Kieystut három napig kísért a királyt, de a harmadik éjjel kíséretével együtt megszökött. Lajos a lengyel királylyal együtt szomorúan tapasztalta, hogy a litvai fejedelem kijátszotta, megcsalta őket, de segíteni ez idő szerint a dolgon nem lehetett.

Azonban alig kezdett tavaszodni, midőn 1352 február 22-én Lajos király kiindult seregével Budáról, hogy Kieystut gyalázatos esküszegését megfenyítse. Március 12-án már Szanokon volt, 21-én pedig Belcz vára alatt egyesült a lengyel király nagy hadseregével, mely a nevezett vár megvételére érkezett oda.

Minden arra mutat, hogy az ez évi hadjárat nem volt szerencsés. A litvaiak a tatárokkal és oroszokkal szövetségben pusztítva bekalandozták Lodomériát és Galicziát; Belcz várának ostroma pedig nem sikerült.

A királyok a várnagyot, neve szerint Drozgét, felszólították a vár feladására; a ravasz ember nyolcz napig ámitó szavakkal tartogatta őket, miközben a védelemmel teljesen elkészült, aztán pedig kereken megszakított minden alkudozást. A boszus királyok ostromra vezették tehát seregeiket. A csapatok meggázolták a várnak csaknem embermélységű árkait. Nehéz fegyverzetökkel nyakig láboltak a vízben, és midőn a töltés közelébe érkeztek, a kilőtt

nyílak, lehajított kövek és fahasábok özöne fogadta őket. Lajos királyt, ki itt is elül járt, fején érte a „sulyok” és a földre terítette. Az elaléltat Perényi Miklós vette a hátára és vitte vissza a vizen keresztül. Rokonának, László oppelni hercegnek azon alkalommal, hogy elsőnek ért föl valamely toronyra, sisakját lekapták fejről, őt pedig lelőtték, hogy majdnem agyonütötte magát. Rátóti Lórántfia Lestákot, a király kedves udvarmesterét és somogyi ispánt, a kő mellén érte és úgy a földre sujtotta, hogy holta napjáig megsínlette. Meggyesi Móriczfia Simont az alsó árokból félholtan hozták vissza. Szécsi Miklós, Bebek Balázs és István iszonyu sebeket vettek; Bebek István királyi zászlótartó kezében négy zászlórudat törtek el, de ő tovább is tartotta volna magát, hanem ötödik zászlója már nem volt és mellőle mind elmenekültek. Ellerbach Burkhardot nyíllal sebeztek meg. Albert nürnbergi várgrófot pedig valamely lezuhanó kő vagy tuskó úgy leverte lábáról, hogy el kellett szállítani; magához se tért, csak az ostrom után. Délig tartott az ostrom. A magyarok és lengyelek közt annyi volt a sebesült, hogy annak se szeri se száma. Benn a várban háromszázan estek el a magyarok nyilaitól. A sikertelen ostrom nemcsak a lengyeleket és magyarokat kedvetlenítette el, hanem a litvaiakat is megrendítette. Másnap ápril elsejére eső virágvasárnapján, látván Lajos király, hogy semmire se mehet, visszavonulásra határozta el magát. Előbb azonban a „nagyeszü békeszerző”, Kont Miklós közbenjárásával egyezkedésre szólította fel az ellenséget. Kont Miklósnak sikerült a litvaiakkal két évi fegyverszünetet kötnie. Lajos beleegyezett, hogy e két év alatt birják ők Lodomériát, a lengyelek pedig Galicziát Lemberg városával együtt. Lubart ügyében magyar nagyokból álló bizottság döntsön. A litvaiak megígérték, hogy ha elfogatása szabályszerűen és nem fortélylyal történt, ki fogják újra szolgáltatni a magyar királynak. Drozge, a belcsi várnagy, eljött a táborba és hódolatát fejezte ki a magyar királynak. Közben levétette a litvai győzelmi jeleket, a tornyok hegyébe szurt fekete haju emberföket, és kitűzte a magyar király zászlaját, melyet megpillantván a magyarok örömmel kiabálák „béke, béke!”

Lajos király aztán seregét és társzekereit a sebesültekkel együtt az uton, melyen jöttek, visszaküldvén, ő maga negyven vitézzel más uton indult haza felé. Utja a Kárpátokon vezette keresztül. Sok baj és kimondhatatlan fáradalmak után érkezett meg nagypénteken Beregmegyébe Munkácsra. Itt rövid üdülést engedvén magának, Váradra zárandokolt Szent-László sirjához, hol földre borulva adott hálát Istennek, ki őt a halál torkából kimentette és épségben haza vezérelte. Három napig időzött a király Váradon és bőkezű adományokat tett Szent-László egyházának.

Nem szabad említés nélkül hagynunk, hogy ugyanezen 1352. évben a magyar és lengyel királyok szerződést kötöttek Galicziára és Lodomériára nézve. Ebben a szerződésben Lajos király kijelentette, hogy a mondott két tartomány a magyar korona tulajdona ugyan, mindazonáltal ő azokat, egyetértve öcscsével, István herczeggel, Kázmér lengyel királynak ajándékozza, azon kikötés mellett mégis, ha Kázmérnak fia születnék, a magyar koronának joga legyen a mondott két tartományt 100,000 forinton visszaváltania; ha pedig Kázmér fiörökösök nélkül hunyna el, akkor Galiczia és Lodoméria egyszerűen Lajos királyra száll, csak úgy, mint a többi Lengyelország.¹

A fegyverszünet leteltével újra készültek történetek a háborúra a tatárok és litvánok ellen. VI. Incze pápa 1354. évi november 10-én keresztes háborút hirdetett Magyar-, Cseh és Lengyelországban a nevezett népek ellen. Bullájában említi, hogy a legközelebb lefolyt évben a pogányok sokakat leöltek és fogságba hurczoltak. Kutfőink azonban nem igen értesítenek e hadjátról. Annyit mégis, hogy Lajos király nagypecsétes levelet íratott a nádorhoz, melyben Domokosfia Bebek Istvánt kimenti, amiért az 1355 július 1-ső napjára kiirt tárgyalási határnapra meg nem jelenhet, mert – úgymond – a lengyel király segítségére készül indulni, mi azonban nem fogja gátolni, hogy október elejére megjelenjék. Villani Máté, a firenzei egykoru krónikás, e hadjárat viszontagságait így adja elő: Lajos magyar király 200,000 főnyi (!) seregével áthaladván Oroszországon, Tatárországba, mely a Bug folyón túl fekszik, érkezett. A tatároknak akkor fiatal fejedelmök vala, ki követség által azon szándékát jelenté a

magyar királynak, hogy vele személyesen kíván értekezni. Lajos barátságosan fogadta a nagy kísérettel érkezett tatár fejedelmet, ki ugyan megdöbbsen kisért a magyar király láttára, de üdvözlővén őt és elfogulatlanságát visszanyervén azt kérdezte tőle: miért indított ellene, miután okot erre nem szolgáltatott, háborút, és mit akar elérni vele? A magyar király e kérdésre azt felelte, hogy őt pogánysága miatt támadja meg; elérni azt akarja, hogy a tatár neki hűbérese legyen, és mint ilyen adót fizessen. A tatár fejedeleme sajátságosnak találta e követelést, még mielőtt megmérkőztek. Hátha a szerencse neki kedvezne, vagy legalább kétségessé tenné Lajos győzelmét? Minthogy azonban régi szándéka neki és országa nagyjainak, hogy a kereszténységre térjenek, elfogadja a hűbéri viszonyt, adót is fizet, de nem meghódolása jeléül, hanem a veendő pártfogásért. Kérte továbbá, juttassa ezt a római pápa tudtára, kinek a teendői iránt várja utasításait. Lajos király hitelt adván a tatár fejedeleme szavának, szövetséget kötött vele, és tőle az ország határaig kísértetvén, visszavezette seregét.

Ez ifjú tatár fejedeleme alighanem Tünü-bég volt, Üzbégnek és Tajdolunak fia, kiknek XII. Benedek fejedeleme 1340. augusztus 17-én külön-külön leveleket írt. E levelekből megértjük, hogy Üzbég, a nyugati tatárok császára, két követet: Lortoi Petranust, hajdan Kaffa urát és Albertet az ő társát, keresztényeket elsőszülött fia, Tünü-bég pedig Illés szent-ferenczrendi magyar szerzetest küldé ajándékokkal követségbe a pápához. Örömmel értesült a pápa, hogy a tatár császár tisztelettel viseltetik a szent-szék iránt; követeit kegyesen fogadta és megengedte nekik, hogy templomot építsenek; az ott levő papoknak és szerzeteseknek, hogy prédikáljanak és a szentségeket kiszolgáltassák. Köszönetet mondott továbbá a vett ajándékokért, kérvén a császárt, térjen ő is a keresztény hitre, kedvezzen a keresztényeknek, főleg pedig tiltsa el népeit, hogy a magyar és lengyel királyokat beütéseikkel háborgassák. Viszont, ha a magyar és lengyel király alattvalói követnének el netán méltatlanságot a tatárokon, adja ezt a tatár császár a pápa tudtára, ki tehetsége szerint eleget tétet a vett sérelmekért. Hasonlóképpen írt a pápa Tajdolu császárnénak és fiának Tünü-bégnek; ez utóbbinak szívére kötötte, kövesse tanácsát mindenekben Illés magyar minoritának, ki őt igen szereti. A fentebbiek megtörténte óta tizenöt év múlt el, mi azonban nem zárja ki, hogy Tünü-bég még mindig fiatalon jutott atyja trónjára. Tény egyébiránt, hogy a tatárok ezentul nemcsak nem háborgatták Lengyel- és Magyarországot, de sőt a velencei hadjáratban a magyar seregben harcoltak, valamint hogy a magyar-lengyel-tatár élénk kereskedelemnek nyomaira akadunk.

Megmenekülvén a nagyobb gondoktól Lengyelországra, Galicziára és Lodomériára nézve, Lajos király figyelmét arra fordította, hogy a magyar fölényt a Dunától délre eső tartományokban, nevezetesen Szerbiában, meggyökereztesse, és – ami e politikájának nyitja volt – Dalmátországot visszafoglalja. E föladata annyira világosan állott előtte, hogy ismételve ünnepélyesen megfogadta: vagy megszabadítja Zárát (és vele Dalmátországot) Velence kezeiből, vagy ama város falai alá temetkezik. Ha szavát nem is válthatta be mindjárt, eszében tartotta mindig, és megtett minden intézkedést, hogy majdan, ha szava beváltására kerül a sor, készen legyen. Ez intézkedésekhez tartoztak a szomszéd olasz és német fejedelmekkel kötött szövetségek; aztán, hogy öcscsének, István hercegnek, ki eddig Erdély fejedelme volt, hercegi czimen és teljes joggal átadta Dalmát-, Horvátországot és Szlavóniát.

István herceg, ki a nápolyi hadjárat befejezte után feleségül vette Bajor Lajos német császár leányát Annát, kit nálunk Margitnak hívtak, Zágrábban tartott udvart, hogy a szlavón tartományokban több mint félszázados zavarok alatt elernyedtt jogot és törvényt uralmába visszahelyezze, a fékevesztett urakat a rendnek újból meghódítsa, a nép elvadult erkölceit pedig a kegyelt papság befolyásával szelidítse. Sajnos, a herceg már 1354 augusztus 9-én meghalt, egy Erzsébet nevű leányt és János nevű fiút hagyván maga után, mely utóbbira a lengyel rendek az örökösödési jogot nem késték kiterjeszteni. (1355 június 24.) E János

örökölte atyja után Szlavóniát is, míg özvegy anyja hercegnő czimen vitte nagyon is kiskoru fia helyett a kormányt.

Ezen (mint most nevezik) déli szláv tartományait azonban nemcsak az elhatalmasodott oligarchiától félthette Lajos király, ami ez időben nagyobbán már elintézett dolog volt; nemcsak nyugat felől, Velence befolyása és terjeszkedő hajlamai elől kellett őriznie: hanem első sorban Szerbia ellen megvédenie, mely, míg évtizedek óta barátságtalan viszonyt folytatott Magyarországgal, ép ekkor, Dusán István csár uralkodása alatt, hatalmának delelő pontján állott. Volt a szerb politikának még egy kinövése, mely az ottani zilált vallási állapotokban találta kútfejét, tudniillik a nyugati keresztények üldözése. Adatainkat ez üldözésre nézve magának Dusánnak, a szerb czárnak leveleiből meritjük. Szerbiában a nyugati keresztényeket bántalmazták, erőszakosan kényszerítették a keleti egyházba, újra keresztelték és bértartották őket, templomaikat elszedték, a püspökök, apátok, papok javait elfoglalták, sokakat közülök elzártak, a többieknek a misézést, a szentségek kiszolgáltatását megtiltották. Auvergnei Guido bíboros, ki mint a szentszék követe a nápolyi béke helyreállításán fáradozván, Magyarországon járt, értesülvén ezekről, megkérte Lajos királyunkat, meg Velenczét is, hogy Dusán Istvánt intsék meg, és az ottani (nyugati) kereszténységnek hatalmas védelmet nyujtsanak. (1350 május.) Lajos királyt erre nem igen kellett biztatni. Elsőben azért nem, mert Dusán a magyar korona felsőbbbségét nemcsak el nem ismerte, de a Magyarországhoz kapcsolt némely részeket, Bosznia délvidékét elfoglalta; a korona hűtleneit Boszniában, Dalmáciában és Horvátországban bujtotta, pártfogolta. Másodszor azért sem, mert, mint az egyház és civilizáció hive, nemhogy tűrte volna annak csorbitását, de sőt lelke egész hevével terjeszteni iparkodott a nyugati kereszténységet, mi kivált azon időben (példák rá a lengyel, cseh, morva, sziléj, szlapon és horvát népek) egyértelmű volt a polgárosítással. Hanem az adott viszonyok közt, míg a nápolyi ügyek teljes elintézését nem nyertek volt, a békealkudozások végső eredményre nem jutottak, a lengyel király is igényelte segítségét: gondjait még inkább megosztania nem lehetett. A szerbek elleni védekezést tehát rokonára Kotromanics István bosnya bálna bizta, kinek, miután hadai egy része visszaérkezék Siciliából, segítséget küldött (1350 október), aztán pedig maga indított háborút.

A szerb hadjárat lefolyásáról részletes tudósításaink nincsenek; csak annyit tudunk, azt is többnyire törvénykezési határnapok kijelöléséből, hogy az 1353. évi hadjáratot ez év végén fejezték be, a következő 1354. évi pedig egész nyáron át folyt. Hogy e hadjáratokban a szerencse Lajos királynak kedvezett, hozzá vethetjük abból, mert adományokat osztott ki azok közt, kik e hadjáratokban kitüntették magokat, mi rendszerint szerencsés hadjáratoknak szokott következménye lenni. Mert továbbá a bosnya-szerb párt jelentékeny tagja, Vlkoszlavics Vlatkó knéz alávetette magát István bosnya bálnak, azaz a magyar párthoz szegődött. István báln 1353-ban meghalván, az új bálnak Tvardkónak anyja gyűlést tartott a milesevoi templom mellett, mely gyűlésen nemcsak a szoros értelemben vett Bosznia, hanem a bosnya alvidék: Zagoria és Hum urai és lakói, kik előbb Dusánt uralták, szintén részt vevén, Vlatkónak és hiveinek birtokát biztosították „míg a knéz otthon marad,” azaz nem pártol vissza a szerbekhez. Legvilágosabb jele azonban Dusán leveretésének az, hogy e konok eretnek szükségesnek látta fényes követséget küldeni Avignonba a szentszékhez, mely aranypecsétes levelet hozott a pápa számára s annak tartalmát esküjével megerősítette. E levelében a szerb csár elismerte a pápát az egyház fejének; szentül ígérte, hogy örökké megmarad a katolikus egyház hívéül, népeit is visszatéríti ez egyházba, amint hogy meg is parancsolta már egész birodalmában, hogy senki bántani ne merészelje a katolikusokat, kiket régi jogaikba visszahelyezett. Alázatosan esedezik tehát, küldjön a szentatya néhány jámbor férfiút, kik az általa megkezdett művet befejezzék. (1354 december.)

Szó sincs róla, mintha a szerbnek komoly szándéka volt volna megtartani, a mit ígért. A balkán-félszigeti uralkodóknak: görögöknek, bolgároknak, oláhoknak, szerbeknek

megszokott álnok fogása vala, hogy ha nagy veszély fenyegette őket, a római szentegyház védő palástja alá bujtak. A szerb követség célja sem volt más, mint a pápa által arra biratni a magyar királyt: ne bántsa tovább a szerbeket. A pápa tehát meghagyta követeinek, a pattii és traui püspököknek, kiket Dusán kérelméhez képest Szerbiába küldött, térjenek be előbb a magyar királyhoz és kérjék meg őt, segítse elő a szerbek megtérését tanácsos és kedvezéssel. A pápai követség el is jött Lajosunkhoz és őt a békére hajlandóvá tette. Legalább úgy újságolta 1355 május 28-án a ragusai gróf a velencei dogénak: „Azt hiszik, hogy Szlavónia császára és Magyarország királya közt béke lesz.” Hanem a szerb cár a pápai követeket döllyfős főnhéjazással fogadta. Válaszán meglátszék az álnokság, kétszínűség és hazugság. A püspököket tanácskozás czime alatt meghurczolta birodalma táborában, váraiban és városaiban. Megriasztotta őket kegyetlenségeivel és a tanácskozás gonosz megszaggatásával. Életük se volt biztosságban. Örültek szegénynek, hogy épen, habár minden eredmény nélkül térhettek vissza. VI. Incze pápa ezek után tehát egyedül a magyar király kegyességébe, bölcsességébe, hatalmába és győzelmes erélyébe, „melyek hírtől megtelt a világ,” helyezte minden reményét.

Pedig Lajos király időközben a szerb cárral tárgyalt a béke iránt, és úgy látszik, nem csekély reménykedéssel. Mert a szerb, ki meggyőződhetett róla, hogy hamis játékaival nem sokáig fogja áltatni a határozott jellemű pápai követeket, annál engedékenyebbnek mutatkozott Lajos király iránt, mennél inkább tarthatott a rászedett és megsértett szentszék haragjától. Másrészt Lajos, ki szeretett véremléki eredményhez jutni, örült volna az inye szerinti békének, melylyel eloszlatja vala háta mögől a veszélyt, ha a fegyverszünet leteltekor Dalmátország végett Velenczével kellend leszámolnia. Épp ez okból megbizta Subich Ilonát, a bosnya bán anyját is, látogatná még sógornőjét, Subich Mladen özvegyét, Scardona és Clissa urnőjét, és egyezkedjék vele e várak átadása iránt személyesen. (1355 május.) Ez okból kívánt ő is személyesen lejőni Horvátországba, hogy a teendők iránt közvetlenül intézkedjék. Mert habár Velenczével is óhajtá a békét, mint ezt a pattii és traui püspököknek őszintén kijelenté, a tapasztalatokon okulva, méltán tarthatott tőle, hogy a signoria oly békeföltételeket fog ismét ajánlani, mint eddig, azaz pénzbeli kárpótlást fog ígérni a dalmát városokért. Már pedig a magyar korona jogait bármi áron elidegeníteni, velök vásárt ütni: erre Nagy-Lajos soha sem volt hajlandó.

Dusán azonban nemcsak a szentszéket szedte rá; Lajost is iparkodott kijátszani. Csalfa játékaival más célja nem volt, mint időt nyerni a törökök által is fenyegetett Szerbia előnyére. Lajos király tehát elhatározta, hogy újból megindítja Dusán ellen a háborút és azt nagy nyomattal folytatja. Szándéka volt megkérni a pápát, hogy keresztes háborút hirdessen a félhíttű szerbek ellen, és engedélyt kérni tőle, hogy a Magyarországból befolyó pápai tizedet további három évre e célra fordíthassa. Követet is küldött, levelet is irt a pápához e végből. Sereget is azonnal gyűjtetett és azt elküldötte Szlavóniába, hol a leérkezett első csapatok már az 1355. évi decemberben megkezdették műveleteiket. Lendvai Miklós bán elfoglalta Clissa váralját, a felső kaput és Oprack nevű fellegvárát; csak a sziklát birta megtartani Palmano a szerb cár nevében, kinek, mint testvéreinek, Mladen özvegye, Leljka átengedte. A bán az elfoglalt részeket azonnal megerősítette, és – úgy látszik – nem sokára a sziklát is hatalmába kerítette, néhai Subich Pál brebiri gróf erősségeivel együtt; hatalmába ejtette ennek leányát és unokaöccsét is.

Közben, 1355 december 20-án Dusán cár meghalt ugyan, de Lajos király a szerb hadjárat eszméjét mindamellett egy darabig még föntartotta. Bizonyítéka ennek az, hogy a szent életű pattii püspök előtt így nyilatkozott. Hogy azután Velenczére kerül a sor, az se lehetett titok. Ezért kötött szövetséget Albert osztrák herczeggel tíz évre, továbbá IV. Károly császárral, ki őt Magyarországon e végett meglátogatta, és egyebek közt Lajos bajor herczeggel. De világos, hogy előbb szerb oldalról kellett biztosítania magát. Az 1356. év elején a magyar és szláv csapatok Velence nagy rémületére mindinkább megsaporodtak

Horvátországban. Lajos király maga is a háboru színhelyére készült s megérkeztét Zágrábban a nagybőjt közepére (márczius 30) jelezte. Hogy a háboru aztán mégis nem Szerbia, hanem Velence ellen indult meg: némely történetírók Lajos ez eljárásában álnokságot véltek fölfödözhetni. És nem lehet tagadni, hogy egyik-másik körülmény Lajos ellen tanuskodik, és igazságot látszik szolgáltatni Velencének, mely őt kétszínűséggel vádolta. De Lajos jelleméhez kétszínűség nem fér; látni fogjuk, hogy a támadás Velence ellen később és méltó okokból fogamzott meg lelkében. E támadásra közvetlenül annak kezdete előtt Velence adott okot, míg a szerbek elleni hadjárat elhalasztását nagy, időközben történt események tették lehetővé.²

-
84. Nem régen jelent meg a lemergi Kwartalnik Historyczky VI. évfolyamában Prochaska értekezése Vörös Oroszország elfoglalásáról. Szerinte II. György, Vörös-Oroszország fejedelme a katolikus hitre tért és azt elterjeszteni iparkodott országában, hogy ez által a magyar király, a glogauai hercegek és Lubart litvai fejedelem jogigényeit mellőzze, és a pápa segítségét a tatárok ellen megnyerje. De a ruthének ellenmondottak és őt 1340 április 7-én megölték. A következmény az lett, hogy Vörös-Oroszországot elfoglalták és Nagy-Lajos hozzájárulásával Lengyelországhoz csatolták.
85. Nagy Lajos, III. könyv.

II. FEJEZET.

Dalmácia visszahódítása.

Velence hűtlensége a fegyverszünet megtartása körül. Lajos hadjárata Dalmátország visszahódítása végett. A háború színtere a Terra ferma. Kanizsai István követsége a szentszéknél. Padova szövetsége a magyar királlyal. Treviso osroma. A békekötés Velenczével nem sikerül. A háború folytatása. Idősb Erzsébet királyné zarándoklata Aachenba. A hadjárat sorsa a dalmát harctéren dől el. Zára és a dalmát városok elárulják Velenczét. Spalato és Trau. A zárai béke. Dalmácia visszatér a magyar korona hűségére.

A Velenczével kötött, nyolcz évre szóló fegyverszünetet Lajos magyar király lelkiismeretesen megtartotta. Megesett ugyan, mi harczias időben nehezen volt elkerülhető, hogy az osztrovczai és knini helyőrség – így panaszláak a velenczések – kárt okoztak a sebenicoiaknak. Azonban e sérelem sem az ő, sem István herczeg, sem anyjak a királyné tudtával nem történt. Ennélfogva Lajos király teljes kárpótlást ígért, és hogy kitűnjék a fegyverszünet megtartására irányzott komoly szándéka, az ügy megvizsgálására Ugali Pál bánt, István herczeg helytartóját küldé ki, fölhíván a dogét, küldené ő is megbizottját a vizsgálathoz. Az incidenszt Velence teljes meglegedésére oldották meg, miért a signoria indittatva érezte magát megköszönni Erzsébet anyakirálynénak a készséget, melylyel a kárvallott velencei alattvalókat kielégíttette. Annál nagyobb bántódással vehette Erzsébet királyné, midőn kérését: oltalmazná meg tengeri útjában egy emberét, kit lovakkal és egyéb dolgokkal fiához Apuliába küld vala, Velence visszautasítá, mert – úgymond – kerülnie kell a részrehajlás gyanuját is. (1350 július 24.) Hagyján, ha Velence földicsért pártatlanságát megőrzi vala az ellenséggel szemben is! De még tizenöt év mulván is nyomatékka eszébe juttatta Johannának, Sicilia királynőjének, a kedvezéseket, melyeket neki ez időben tett. „Nemcsak hogy nem kedveztünk a magyar királynak semmi áron, de gályáinkkal zavartuk minden tehetségünkkel,” ezek szavai, melyeknek annál nagyobb hitelt adhatunk, minthogy ezt Velence érdeke is így kívánta. És alig egy hónapra reá, hogy a velencei kormánytanács pártatlanságát hangsúlyozta, emeltek Erzsébet királyné és István herczeg panaszt a bántalmazások és károk miatt, melyeket a magyar hadi népek velencei kikötőkben szenvedtek. A kormánytanács himelt-hámolt és vizsgálatot ígért; de Lajos király nem hagyta ennyiben a dolgot: a követnek, kit a Genovával háboruba keveredett Velence engesztelés végett hozzá küldött, szemére lobbantotta, hogy küldői esküjüket megszegve megsértették a fegyverszünetet. Ez ügyet sokáig tárgyalták aztán Zengben, hol mindkét fél megbizottjai értekeztek. Velence békebiróságot ajánlott; de mivel megbizottjai utasításokhoz képest vakmerőek voltak a tételt úgy állítani föl, hogy nem Velence, de a magyar király vétett a fegyverszünet ellen, Lajos megbizottjai engesztelenül tértek vissza. (1351 június.)

Velence eljárása szörnyű háborodásba hozhatta Lajos királyt. Kitétszik ez az előkészületből, melyet a signoria a magyar király haragja kitörése esetére megtenni szükségesnek látott. Külön bizottságokat választott és ruházott föl teljes hatalommal a folyó genovai és várható magyar ügyek elintézésére. Oly rendelkezés, melyre a signoria nagy szorultság idején határozta el magát; továbbá a kitörhető háborura való tekintettel újból elővette egy izben már elejtett tervét, mely szerint Scardona és Clissa az özvegy grófnétól legalább bizományképpen átveendő. Sejtelve nem éppen volt alaptalan. De-Valente János, Genova hercege fölhitta Lajos királyt kanczellárja, Beltramis Miklós által, kit követül küldött Budára, kössön szövetséget Genovával Velence megrontására. Lajos kegyesen fogadta a követet és ellenkövetül elküldötte Genovába Gergely váradi kanonokot, utóbb csanádi püspököt, ellátván őt teljes hatalommal az ajánlott szövetség megkötésére. A szövetség 1352 október 22-én jött létre, oly kikötéssel mégis, ha a felek valamelyike Velenczével megbékülne, a magyar-genovai szövetség érvényét veszti. Egyenesen Velence megrontására

intézett támadó és fosztogató szövetség volt ez. Genova tengeren, a magyar had egyidőben szárazon indítja meg a támadást, melynek eredményén, a közös prédán a szövetségesek megosztoznak. A hadviselés tere a dalmát tenger és tengerpart.

Mégis úgy találjuk, hogy Lajos király nem törte meg a fegyverszünetet és nem vett részt Genova háborújában. Olasz történétírók beszélnek, hogy IV. Károly császár, ki ez időtájt (1353 május 27) Annát, az Erzsébet anyakirályné udvarában növekedett schweidniczi hercegnőt harmadik feleségül vette, Velence ajándékai által megnyerelve, arra intette Lajost, várja meg a fegyverszünet határidejének letelését. IV. Károlynak csakugyan érdekében állott a magyar-velencei háborút késleltetnie. Mi azonban azt hisszük, hogy Lajost első haragos föllobbanása csillapultával – hisz még fiatal ember volt – gyöngéd igazságérzete tartotta vissza, hogy be nem ismert szőszegést büntessen és a lelkiismeretlen signoriának ürügyet szolgáltatson hasonló vádra. A történelem nem vethet Nagy-Lajos szemére egy immoralis tettet sem. S így könnyen tehetette 1353 végén IV. Károly császár, hogy követe által biztosította Velenczét, miszerint a magyar király a hátralevő három év alatt nem fogja megszegni a fegyverszünetet.

Lajos király ezen elhatározására befolyhatott az is, hogy a szintén anyja udvarában nevedezett bájos Erzsébettel, Kotromanics István bosnya bán leányával lépett második házasságra. E házasságot „bizonyos okokból” 1353 június 20-án oly hamarosan kötötték meg Lajos és Erzsébet, hogy jóllehet tudták, miszerint a negyedfoku rokonság akadálya áll fenn közöttük, erre nézve fölmentést szándékosan nem kértek. Csak utólagosan, 1353 október 31-én jutott VI. Incze pápához folyamodványuk, melyben esedeznek: minthogy szétválasztásuk nagy botránnyal járna, oldja fel őket ő szentsége a kiközösítés alól, melybe engedetlenségök által estek, és engedje meg, hogy továbbra is együtt élhessenek. A pápa kérésöket, üdvösséges penitentiát szabatkván ki rájuk, készséggel teljesítette.¹

1356-ban más színe volt a dolognak. Lajos király biztos adatokat nyert Velence békeszegő ármányairól. A signoria az őt fenyegető veszély tudatában és attól való félelmében újra kezdte, helyesebben: folytatta ármánykodó játékát Lajos király ellen. Valamint Dusánnal mindvégig titkos szövetségben állott, úgy a pápa alább idézendő leveléből bizonyos, hogy örököseihez hasonló viszonyba lépett. Terveit Scardonára és Clissára nézve, nehogy magyar kézre kerüljenek, tovább üzte. Clissában Miklós bán ugyan már megvetette lábát, de Scardonát Velence végre harmincezer font kispénzen megvette Mladen özvegyétől. Tudta, hogy tilosban jár, azért nem a maga nevében, hanem az özvegy fivére nevében őriztette. Az érem másik lapja pedig ez: Lajos király, miután, hihetőleg április vége felé, megérkezett Zágrábba, itt hitelesen értesült, hogy Szerbiától immár nincs mit tartania. A nagy birodalom Dusán halálával teljes anarchiának indult, Dusán fiát, a tizenkilencz éves Urost, még kiskorúnak nézte anyja, az uralomra vágyó özvegy czárné. Ő és Simeon, Dusán testvére, kezökbe ragadták a kormányt, míg a hatalomra vergődött boljár nemzetségek, önhasznokat lesve, függetlenítették magokat és a nagy szerb birodalmat foszlányokra tépték. Ezeket hallani ez idő szerint nem lehetett kellemetlen Lajos királyra. És ha nem érkeztek is hozzá szerb részről már ekkor engesztelő követségek, mire nézve biztos adatok nem állanak rendelkezésünkre: a józan ész mindenképpen azt tanácsolta, hogy a fölloszlás processusát nem kell oly beavatkozással zavarni, mely a széthuzó elemeket a közös védelemre netán egyesíthetné. Sőt a belső bajokkal küzködő uralkodótól a politikai irány megváltozását, a szerb viszonyok jobbra fordultát is lehetett várni. E politika, mint a következés mutatta, bevált: Szerbia legkevésbé se zavarta Dalmácia visszahódítását.

Ez az az időpont, melyben Lajos király arra határozta el magát, hogy hadjáratát a szerbek ellen elhalasztja és minden erejével az esküszegő Velenczére támad. IV. Károly császár is arra figyelmeztette, hogy a signoriával semminemű kötetést ne tegyen, minthogy nem sokára módjában lesz Velenczét igen terhes föltételek elfogadására kényszeríteni. Ekkor értesítette Lajos király szövetségesét, Albert osztrák herceget, hogy itt az ideje, melyben

segítségét kéri. Ekkor mondotta föl a császár Velenczének a barátságot, tudósítván a dogét, hogy Lajos magyar király pártjára állott. Lajos király pedig kivezette Horvátországból Bihácsig előre nyomult hadai nagy részét és Treviso felé irányozta útját, mert Velenczét főleg ez oldalról akarta megtámadni. Velence június 13-án még mindig nem tudta, merre fordult a magyar király; pedig ekkor Lajos négyezer lovasból álló előcsapata, melyet Wolfart Konrád vezetett, már áthaladt Görczön, melynek grófja szintén Lajos királyhoz szegődött. Június 26-án az egész sereg, melyet némelyek negyvenezerre, mások százezerre becsültek, a Tagliamento partjain San-Vitoban, Aquileja területén táborozott. Miklós aquilejai patriárka, IV. Károly természetes fivére, szintén szövetségese volt a magyar királynak. A magyar sereg folytatta útját Sacilen át Conegliano, az első velencei erősség ellen és azt megvette.

Mód nélkül megrémült e hírre Velence, mely, mint végső veszedelem idején szokásban volt, állandó, naponkint ülésező honvédelmi bizottságot választott. Panaszaival ostromolta a pápát is, minthogy nyilván Velence valamely barátja sugalmazását olvassuk ki az 1356 július 4-én kelt és Lajos királyhoz intézett pápai levélből. Amely örömmel értesült nem régen – úgymond VI. Incze – Lajos király követétől és leveléből, hogy Szerbiára akar támadni, a szakadárságot onnét kiirtandó, s amely bizton remélte, hogy a hitetlenek vastag nyakát meggörnyeszti és félhitűek megnőtt szarvait letördeli: oly nagy fájdalomra változott öröme, panaszosra vigassága hangja, megértvén, hogy a kardot, melyet a hitetlenek ellen kötött fel, a hívő Velence ellen huzta ki hüvelyéből. Kéri tehát, igyekezzék helyreállítani a békét, melynek eszközésére Bonjohannes fermoi püspököt küldi hozzá. Előre látta ezt Lajos király, azért mihelyest elhatározá, hogy Szerbia helyett Velenczét támadja meg, elküldötte Kanizsai István ó-budai prépostot a pápához, hogy eljárása indokait fölfejtse, Velence áruló eljárását bizonyítsa, és biztosítsa, ha kell, esküvel is, ő szentségét, miszerint ezért a hadjárat a félhitűek ellen el nem marad. Az eredmény, melyet Kanizsai István elért, teljes volt; fényesen igazolta Lajos királynak követe ügyességébe helyezett bizalmát és a diplomatiái művészet mesterévé avatta föl e szelid, nyugodt és kedves férfiut, milyenül őt VI. Incze pápa jellemezte. Eljárásának eredményeül a pápa már július 17-én rozsaszalását fejezte ki Gradenigo János velencei dogehoz irt levelében afölött, hogy a velencei köztársaság a rácz királylyal, egyéb ráczokkal, félhitűekkel és eretnekekkel esküvel megerősített szövetséget kötött a magyar király ellen. Eljárását annál kevésbbé helyeselheti, minthogy a magyar királynak épp az a föltett szándéka, hogy Ráczországból az eretnekséget kiirtsa, hasonló szövetség pedig nagy hátrányára válhatik Velenczének. Eltiltja tehát a pápa Velenczét e szövetségtől, azt semmisnek nyilvánítja; ne merészelje segélyben, támogatásban vagy kedvezésben részesíteni a ráczokat! Parancsának fogamatot szerzendő, meghagyta a pápa az aquilejai és gradoi patriarkáknak, nemkülönb a salzburgi érseknek, hogy mindazokat, kik Lajos magyar király ellenében a félhitűeket vagy hitetleneket segítik, az egyházból kiközösítsék. Együttal elküldötte Péter pattii püspököt, mint követét Velenczébe, hogy ott a pápa nevében intézkedjék: mire nézve arra inti a dogét, hogy a püspök szavát higgye és fogadja. Lajos király ugyanis, bizván ügye igazságos voltában, késznek nyilatkozott a közte és Velence közt főnforgó vitás kérdést a szentszék ítélete alá bocsátani és hadát Velence területéről visszavonni. Mihez képest Kanizsai István megesküvék küldője, a magyar király nevében, hogy komoly szándéka háborút indítani a szerbek ellen, azonképpen az egyházi szakadást saját birodalmában, nevezetesen Bosnyában megszüntetni. Volt a pápának még egy kívánsága, melyet már 1355. évi decemberben terjesztett a magyar király, az összes magyar főpapok és káptalanok elé. A pápai birtokon ugyanis a hűbéreseket függetlenítették magokat. A szentszék Alborno bíborost küldé ellenök, hogy visszafoglalja Szent-Péter örökét és a pápai uralom alá terelje hűbéreseit. Alborno sok helyet visszafoglalt már, de az Ordelaiffokkal és Manfredikkel nem birt végezni. Az volt tehát a pápa kérése, küldjenek neki a vitéz magyarok segítő csapatokat, hogy e „vipera fajzatot” engedelmességre szoríthassa. Kanizsai István azon kellemes helyzetben volt, hogy e tekintetben is megfelelhett a pápa óhajlásának. De ezt már

nem mint budai prépost, hanem mint zágrábi püspök tette, mivé őt a pápa időközben kinevezte.

Kanizsai István ügyességének legnagyobb bizonyítéka a levél, melyet a pápa kegyessége 1356 augusztus 11-én Lajos magyar királyhoz küldött. Hálát ad ebben a szentatya az úr Jézus Krisztusnak, ki Lajost kegyelmével oly bőven elárasztotta, fiatal lelkébe érett észt, gyöngé testébe férfias erőt adott. Kimutatta ezt ő, midőn a hitetlen litvaiak és rutének, nemkülönben a rácok ellen küzdött. Most is követői: Péter pattii püspök és István választott zágrábi püspök által azon szándékát fejezte ki, hogy a gyalázatot, melyet a félhitű Uros rác király országában az üdvöztön elkövet, megboszúlja. A szentatya örömmel hallotta a nemes magyar fejedelem ez elhatározását, és óhajtatásához képest keresztes hadjáratot hirdetett a szokásos kedvezések mellett, melynek fővezérévé Lajost, „Krisztus bajnokát”, nevezte ki, intvén őt, hogy mielőtt a távolba indul harcolni a szent hitért, saját országaiban, nevezetesen Bosnyában, irtsa ki a felburjánzott eretnekséget, s azonképpen jöjjön el Olaszországba is, hogy mint az egyház főkapitánya leverje a gaz Ordellaffikat, mely költségei földözésére átengedte neki a magyarországi egyházi javadalmak tizedét három évre. A pápa általános imákat rendelt az egész kereszténységben, hogy Isten a magyar királynak hosszú életet, gyermekeket, nagy családot és győzelmet adjon.²

Lajos király serege alkatrészeire nézve magyarokon, kúnokon, szlávokon és tatárokon kívül, nem jelentéktelen részben németekből is állott, kik a nagy királyt, mert tudott nyelvökön, zsolddal és ajándékkal bőven ellátta őket, hiven szolgálták, Conegliano, Asolo, Ceneda és Quero elfoglalásánál segítségére voltak. Aztán átkelvén a Piaven, Trevisot szállotta meg a magyar sereg. Nem kis zavarban volt Carrara Ferencz, Padova ura és Velence lekötöztetve, midőn a magyar sereg tözsomszédságában mutatkozott. Védelembe helyezte ugyan a hegyszorosokat és városait, de mert belátta, mennyire elégtelen e rendelkezése, – mert a magyar lovasság át-átment a padovai területre requirálni, ha nem is ölt, nem is gyújtogatott, – fényes követséget küldött a magyar király elé, melyet ez ünnepélyesen fogadott és szövetséget ajánlott neki. Carrara három napig tanácskozott embereivel, végre is arra határozta el magát, hogy Lajos király följajánlott szövetségét elfogadja. (1356 július 30.) Példáját számosan követték a szomszéd kisebb urak közül. Viszont Lajos király, hogy megóvjá Padovát a csatángoló katonák pusztításaitól, saját népével őriztette a padovai határon az átjárókat és halálbüntetés alatt tiltotta meg a rablást padovai területen, mi több: megengedte a bennszülötteknek, hogy fegyverrel védhessék vagyonukat.

Treviso ostroma azalatt nem nagyon haladt előre. A várost és várat a velencei tisztartók ketteje: Delfino János és Loredano Pál vitézül védték, ellenben Giustiniani, a harmadik tisztartó, sokkal gyöngébbnek tudta magát, hogysem földadatához képest kirohanni s az ostromlókat megtámadni merészelte volna. Ekközben (augusztus 8-án) Gradenigo János, a velencei doge, meghalt. Utódjául, hadértő emberre lévén szükség, a velenceiek egyhangulag ugyanazon Delfinot választották meg, ki Trevisóban a védelmet intézte. A kormánytanács Lajos királyhoz folyamodott, hogy megválasztott hercegét szabadon engedje átmenni Velenczébe, amit Lajos, megadván a távozonak az illő tiszteletet, lovagiasan megengedett. Lajos király, ki Treviso ostromát maga vezette, itt nem kis veszedelemben forgott. Baldachino Julián, trevisoi nemes, világlátott kalandor, ki utazásaiban magyarul, tótul és németül megtanult, beszökött Trevisoba és kileste Lajos életmódját, hogy tervét, mely nem állott kevesebből, hanem hogy a magyar királyt élve vagy holtan a velenczések kezébe juttassa, véghez vigye. Ezt nem tartotta lehetetlennek. Lajos király ugyanis, miután a csapatokat Treviso ostrománál reggelenként elrendezte, visszavonult egy órára Acieto nevű majorba, s annak kertjében egymaga, a Sile folyócskának háttal ülve, olvasta levelezéseit. Kitűnő csolnakász lévén Baldachino, úgy tervezte, hogy éjjel fölevez két társával és elbúvik a partszéli sűrű bozótban, aztán az alkalmas pillanatot kilesve, hurkot vetnek a király nyakára, a vízbe rántják és tovább eveznek. A folyó mélysége miatt lovas nem mehetett volna a király

segítségére, csolnak pedig nem volt kéznél. Baldachino ajánlatot tett ez iránt a trevisoi előljáróknak, tizenkét ezer aranyat és Castelfranco várát kérvén jutalmul, ha merénye sikerül. Trevisoból Velenczébe utasították a signoriához; minthogy azonban a módot, melylyel tervét véghez akarta vinni, nem közölte, innen is elutasították. A békekötés után Lajos király értesült a dologról. Hihetőleg lovagiasságok föltüntetése végett magok a velenczések értesítették felőle. Magához hivatta tehát ez embert Budára és elmondatta vele kalandos tervét. „Biz az így megeshetett volna,” felelé a király; aztán paripákkal és sólymokkal megajándékozván, útjára bocsátá.

Hallott-e a veszélyről, melyben Lajos király forgott, nem-e? az osztrák herczeg féltette Lajos életét és rábirta, hogy hagyja el a táborn és jöjjön haza. Valószínűbb azonban, hogy a pápai követek megérkezte késztette Lajost arra, miszerint átruházván Tamásra, Vásári Miklós esztergomi érsek testvérére a hadsereg vezérletét, Budára induljon. (Augusztus 23.) A király távozta után a velenczeiek vissza akarták foglalni Coneglianot, de leesett állal és vérbe borult fővel kényszerültek visszavonulni. Hasonló sors érte azokat, kik Forliba törtek, az aquilejai patriárka birtokára, mire a patriárka csapatait szintén Treviso ellen küldötte. Itt az ügyek igen rosszul állottak Velenczére nézve. A lakosok is összeesküvést szöttek, s egy éjjel a várost át akarták adni. Hanem november 4-én az összeesküvőket elfogták és nyolczat közülök felakasztottak. A szükség mégis már megadásra kényszeríti vala a várost, midőn a hadviselő felek november 11. napjától 1357 április 10-éig tartó fegyverszünetet kötöttek. A patti püspök tudniillik, és a fermoi, kiket a pápa, hogy békét kössenek a magyarok és velenczések közt, követeiül küldött, megérkeztek Velenczébe. Itt kijelentették, hogy a béke csak úgy jöhet létre, ha Velence visszaadja a dalmát városokat. A signoria e jegyzékre nem adott ugyan határozott választ, de mert a békére hajlandóságot találtak, folytatták a püspökök útjokat Budavár felé, hol ünnepélyes fogadtatás várta őket a „szelid és vallásos” magyar király, az egyház hű fia részéről. Átadták a zászlót, melyet a szentatya az egyház kapitányának küldött, és tisztába jöven teendőik iránt, nagy tisztességgel távoztak a magyar királyi udvartól ismét Velenczébe, útközben a magyar hadak által is becsülettel tiszteltetvén. Velenczében a herczegi palotába szállottak. Ki szívesen, ki kedvetlenül fogadta őket, amint tudniillik a harczias vagy a békés párthoz tartozott. A tanácsba hivatván, előadták, hogy jóllehet igen hatalmas a magyar király, Isten mégis békére hajlította szívét. Kész Velenczének átengedni egész Dalmáciát, még Zárát is; kész megbocsátani minden sértést és barátságot kötni vele, de e barátság jeléül tartozzék Velence évenként egy fehér lovat küldeni neki. Mely együgyű beszédnek értelme, minthogy nem lehetett más, hanem hogy Velence adja magát a magyar korona főhatósága alá: nem kis vihart keltett a tanácsban, és „mert az értelmetlenek többségben valának,” a föltételt el nem fogadták. „A patti püspök sóhajtott és megjósolta, hogy majd hátrányosabb föltételekre is rááll még Velence.” Időközben érkeztek Velenczébe Lajos király követei a végett, hogy a béke iránt értekezzenek. A követség feje Szécsi Miklós volt, tagjai közül csak Gergely váradi kanonokról, kit már genuai követségéből ismerünk, és a záraiakról történik említés, kiket Lajos király azért küldött e tárgyalásokhoz, hogy saját városuk érdekeit képviseljék. Ismerjük részletesen a tárgyalás menetét; eredménye azonban nem volt semmi.

Háború maradt hát a jelszó továbbra is. Vásári Tamás folytatta Treviso ostromát és több ízben győzedelmeskedett az ellenségén. Egyszer visszaverte, és a város kapui előtt megcsapta a kirohanó őrséget; másszor Trevisohoz közel ezer gyalogból és hatszáz lovasból álló csapatot vert szét, sokakat közülök foglyul ejtvén; harmadszor a Brentánál vitt véghez igazi huszármerényt. A velenczeiek tudniillik zsoldba fogadták a nagy német zsoldoscsapatot, s ez a vicenzai területen várta, míg a Brenta leapad, hogy azon átkelhessen és rendeltetése helyére juthasson. Nem várakozott addig a magyar vezér, hanem átúszatta csapatait a folyón, a német zsoldosokat leverte, elfogta, lovaiktól, fegyvereiktől megfosztotta, aztán zsoldos szokás szerint utjukra bocsátotta. Júniusban Kont Miklós, az új nádor hozott új hadakat, melyek a Terra Ferma éjszaki vidékén működtek. E hadak elfoglalták Serra-Vallét és Mestrét;

Castel-Francot ellenben nem sikerült bevenniök. Szeptember 21-én haza tért tehát a nádor, visszahagyván a hadnagyságot Vásári Tamásnak. Lajos király azonban, nem tudni mi okból, valószínűleg mert a hadjárat eredményével nem volt megelégedve, elszólitotta Tamás vitézt és Himfi Benedeket küldötte helyébe. Erről annyit olvasunk, hogy az ellenséget több ízben megverte; azt is tudjuk, hogy a magyarok a trevisoi száműzöttek segélyével sokakat elfogtak a lagunákban, kik hajón jöttek Velenczéből. Sokáig azonban Benedek úr se hadnagyoskodott, mert a király visszaküldötte Vásári Tamást, ki az elfoglalt területet és erősséget vitézül megvédte ugyan, de Velence elszántságát megtörni nem bírta.

E győnge eredmény, melyet a magyar fegyverek, már a második évben harczolván Velence ellen, fölmutatni birtak, Erzsébet anyakirálynét is tevékenységre buzdította. Az ő fegyvere az imádság levén, zarándok útra készült Marburgba magyar Szent-Erzsébet sírjához, Kölnbe és Aachenbe. (1357 május.) Kiséretében valának hetven lovagján kívül IV. Károly császár és ifju neje, Schweidniczi Anna, az ő hálás neveltje. Hogy a mondott templomokat bőven megajándékozta, magától értetik. Ez ajándékok némelyeit maig is őrzi az aacheni egyház kincstára. Valószínűleg ekkor tette e fogadalmat, melyet utóbb fia beváltott, midőn Aachenban a magyar kápolnát építtette: buzgón esdvén a seregek urát, hogy a magyar fegyvereket győzelemre jutni engedje.

Egyébiránt a hadjárat sorsa a dalmát harcztéren dőlt el, hol magok a dalmát városok, első sorban Zára mérték a főcsapást Velenczére. A dalmát városok védelmére, bízván tengerparti fekvésökben, és minthogy minden erejét a Terra Fermára kellett fordítania, Velence kevesebb gondot viselt. Csúzi János bánnak Dalmáciában visszahagyott horvát hadai pedig, hajóik nem levén, folytatták eddigi hadviselő szokásaikat, melyek ez alkalommal czélszerűeknek bizonyultak. A velencei urasághoz szító városok területét bekalandozták, tűzzel-vassal pusztították, a termést zöldjében lekaszálták, a szőlőket, olajfákat kiirtották és a város faláig mindent elraboltak, a mit értek. Segítségökre jöttek hivatlanul is a tengeri kalózok, kik a viz felől és a szigetekeken hasonlóképpen cselekednének. A kárvallott városok végre megelégték a sok pusztítást, főleg miután tudomásokra jutott, hogy Velence a békealkudozások folyamán hajlandó volt lemondani rólok. Elhatározták tehát, hogy őket nem fogja áruba bocsátani senki, hanem jószántokból térnek vissza „természetes urokhöz,” a magyar királyhoz, ki amúgy is közelökben tartózkodott.

Hogyan hajtották végre Spalato és Trau városok elhatározásukat, egykorú följegyzések után a következőkben adjuk: A spalatoiak látván, hogy természetes urok naponkint megtámadja és háborítja őket, a velencei uraság alatt pedig nincs semmi keresetök és iparkodásuknak semmi gyümölcse és hogy Velence sem meg nem védi őket, sem pénzt nem kölcsönöz, se semmi segítséget nem nyújt nekik, saját jóvoltukra gondoltak és arra, miképpen térhetnének vissza természetes urokhöz mennél tisztességesebben, veszély és kár nélkül. Megbeszélvén az ügyet a trauiakkal és mindent megfontolván óvatosan, szándékukat 1357 július 8-án, szombaton hajnalhasadtakor véghez vitték. Éjjel összegyülekeztek a fölfegyverkezett lakosok Szent-Domnius templomában, és miután a velenczések zsoldosait összefogdosták és bezárták, nehogy útban legyenek, elmentek a község palotájába, hol a gróf, Quirino János lakozék. A gróf hallván az utczai zajt, az ablakhoz állott, és megismervén Madius Mikhást, a fegyveres nép kapitányát, kérdé tőle: „Micsoda fegyveres nép ez?” Mire Madius felelé: „Ez a spalatoi nép, kik megadják magokat törvényes uroknak, és tőled a város kulcsait kívánják.” A gróf azonnal átadta a város kulcsait, és magát családjával együtt Madius jóvoltába ajánlotta, kit Madius biztosita: „Ne féltsd – úgymond – se fejedet, se családodat; elbocsátunk tisztességesen, sérelem nélkül.” Mire a gróf megnyugodott, a nép is helyeselte Madius nyilatkozatát, mert szándékok szerint beszélt. Minthogy pedig előre meg volt beszélve a trauiakkal, hogy azon éjjel hasonlóképpen cselekesznek, a spalatoiak még az éjjel elküldötték egy emberöket, ki napkelet előtt megérkezett Trauba és elbeszélte, Spalatoban mik történtek. Hanem a trauiak nem tőnek még semmit, mert aggasztó gondolataik támadtak.

Most tehát megvárták, míg grófjok, Bembo Márk kiment a városból misére a barátokhoz, mint ez mindennapi szokása vala. Ekkor elzárták a várost és nem engedték, hogy a gróf visszatérjen. Látván pedig Bembo az árulást, útnak eredt szolgáljaival Spalato felé. Megsúgták ugyan neki, hogy Spalato is föllázadt a velencei uraság ellen; de ő felele: „Mindegy; én voltam a mult években a spalatoiak grófja, és inkább kívánok köztök halva lenni, mint élve a trauiak közt,” és tovább sietett útján. A spalatoiak tisztelettel fogadták. Nehány nap mulva három gálya érkezett Spalato elé, hogy fölvegye a két grófot, kiktől a lakosok illő tisztelettel és minden emberséggel búcsúztak el. Ez után érsekök vezérlete alatt késedelem nélkül követeket küldöttek Lajos királyhoz, ki kegyesen fogadta őket, kegyelmesen végzett velök, megerősítvén a magyar szent királyok által adott szabadalmaikat és kiváltságaikat, melyek mellett a dalmát városok „idő folytán fölvirágoztak, jóllétnek örvendettek, és a polgárok jól éltek Lajos király uralma alatt.”

Az adott példáról hímet varrva, a többi dalmát városok után a mélyen megalázott és kiéheztetett Zára is fölemelte fejét és nagyon megkívánta a magyar uralmat. A magyar király hadai már régebben ostromolták e várost, míg a zárai száműzöttek azon voltak, hogy az ostromlók és ostromlott polgárok közt egyetértés keletkezzék. Ez egyetértésből kifolyólag a zárai Szent-Mihály egyház prépostja, lajtorját állítva a falak alá, besegítette a derekabb vitézeket a városba, kik a velenceiek zsoldosait visszavonulni kényszerítették a várba. Történt pedig Zára visszavétele 1357 szeptember 17-én, mely alkalommal a derék Ellerbach megsebesült és sebében meg is halt. A velencei signoria Zára grófján hűtötte boszúját: gyávasággal vádolták, súlyos pénzbírságra, egy évi börtönre és örökös hivatalvesztésre ítélték. Lajos király, ki ez időben Zágrábban tartózkodék, nagy örömmel lejött Zarába, a várat többször ostromoltatta, de csak a békekötés után lett urává. Közben megbizta Csúzi János bánt Nona ostromával; de a velencei őrség Giustiniani János gróf parancsa alatt keményen védte és csak nagy későn, éhség által kényszerítve, adta meg magát. Ellenben Sebenico, megelőzván grófját Giustiniani Andrást, 1357 december 14-én önként tárt kaput, miután Csúzi János bán biztosította régi szabadságait. Lajos király e biztosító levelet decz. 15-én megerősítette. 1358. januárban Brazza is elpártolt Velenczétől. Ugyanakkor az almissaiak, spalatoiak és trauiak megtámadták Farot, folygujtották és elfoglalták. Grófja, Cornaro Miklós a várban kényszerült megvonnia magát.

E veszteségek végre megtörték Velenczét. Már most ő folyamodott a pápához, hogy békét közvetítsen közte és a magyar király közt. A doge 1357 november 28-án küldé követeit Zarába a királyhoz és száz lira bírság terhe alatt megparancsolta nekik, hogy a kiszabott határnapra végezvén, Velenczébe visszatérjenek. December 1-én indultak meg a velencei követek; Carrara Ferencz velök küldötte helytartóját, hogy segítségökre legyen. Lajos király a béke föltételéül szabta, hogy Velencze Dalmácia birtoklásáról örökre lemondjon. A békepárt ezalatt Velenczében túlsúlyra vergődött, a kormánytanács a békét elfogadta, és Lajos király Zarában a szent-ferencziek sekrestyében, 1358 február 18-án megesküdött reá a következő föltételek mellett: Velencze lemond egész Dalmáciáról, azaz a Quarnero-öböl közepétől Durazzo határáig minden általa birt erősségről, területről, szigetről, kikötőről, valamint minden jogáról, melyekkel ezekre birt vagy birni vélt; nevezet szerint: Nona, Zára, Scardona, Sebenico, Trau, Spalato és Ragusa szárazföldi városokról, valamint Ovsero, Cherso, Veglia, Arbe, Pago, Brazza, Lesina és Curzola szigetekről, minden hozzávalókkal együtt. Velencze lemond Dalmát- és Horvátország címeiről, melyeket a dogék eddig használtak; lemond minden jogorvoslatról, hogy e tartományokat valaha visszaszerzi. Ünnepestes esküvel igéri, hogy ez országok belügyeibe avatkozni nem fog. Viszont Lajos király igéri, hogy mindazon várakat és helyeket, melyeket Treviso, Ceneda és Istria területén elfoglalva tart, visszabocsátja; olyképpen azonban, hogy a doge ottani barátjait, megbocsátván az ellene vétetteket, kegyesen fogadja. A tényleges átadásnak huszonkét nap alatt kell megtörténnie. A hadi foglyokat kölcsönösen kicserélik. Mindkét fél teljes hajózási és kereskedelmi joggal bir;

a tengeri rablókat egyik sem veszi oltalmába. Ha ki e béke ellen vét, várat, várost, területet elfoglal, azt a sértett fél jelentse föl a szentszéknek, mely egy hónap lefolyása alatt az ügyet megvizsgálja, a vétkest pörösködés nélkül elítéli s ítéletét végrehajtja. A békébe foglalták a szerződő felek szövetségeseit is. Lajos király megemlített szövetségesei valának: Miklós aquilejai patriárka, Carrara Ferencz Padova ura, Albert és Menyhért görcei és tiroli grófok, Gáspár cenedai püspök, továbbá Biachinus de Porciliis, Della Parte Ferencz, a De-Vonico nemesek, Guezellonus de Canino, a collalto grófok, Della Scala Can Grande, Verona fejedelme és testvérei, végre Feltre és Belluno birodalmi városok. A velenceieké: Bayfinberg Ulrik és Colentini.

A békekötés megerősítése után Lajos király Kanizsai István zágrábi püspököt és Szécsi Miklós országbíró, Velenczébe küldte, hogy ott a dogának és hittársainak esküjét átvegyék és a magyar hadak által elfoglalt velencei várakat és városokat kiadják. A doge a Szent-Márk főegyházában február 25-én, huszonkét előkelőbb velencei nemessel együtt, megerősítette esküjével a kötést, melyet a magyar király megbízottjai kezébe tett le. Lajos király szétküldötte a jó hirt, a magyar dicsőség hírét Európa fejedelmeihez és megkérte őket, hogy a zárai békekötést hirdessék ki fővárosaikban. Ő maga igazi vitéz létére Szent-György érdemeinek és pártfogásának köszönné győzelmét elrendelte, hogy a szentnek veszprémi basilikájában, „mely faragott kövekből épült és csodaszép festményekkel volt ékítve, és melyben a szentnek koponyáját aranyos hermában őrizték,” naponként szent misét mondjanak, mi végre Gyimótfalvát ajándékozta a veszprémi egyháznak. Erzsébet ifjabb királyné pedig valószínűleg ekkor ajánlotta föl a zárai templomnak az ott kötött béke emlékeül Szent-Simeon ezüst koporsóját, e nagyszerű művet, melynek párját hiába keressük az osztrák-magyar monarchiában.³

86. A folyamodványból az tűnik ki, hogy ekkor, október 31-én, Erzsébet királyné már áldott állapotban volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy első leányát, Katalint több évvel később hozta a világra, föl kell tennünk, miszerint szerencsétlenség vagy baj érte a királynét első magzatával, melyből nagy későn épült föl teljesen.

87. L. „Kanizsai István zágrábi püspök” című értekezésem. Kath. Szemle, 1891.

88. Nagy Lajos, 305–335.

III. FEJEZET.

Bosnya ügyek. Magyar hadak a szentszék szolgálatában.

Kanizsai István zágrábi püspök ígéretei Lajos nevében. Háború a szerbek ellen. V. Uros a magyar korona felsőbbségének meghódol. Albornoz bíboros harcza a szentszék segítségére. Mórocz Simon küldetése. Albornoz Zágrábban Lajos királynál. A bogomilok Boszniában. Kotromanics a keresztény hitre tér. Lajos király házassága Erzsébettel Kotromanics leányával. Kotromanics halála. Utódját, Tvartkó bánt Lajos király az eretnokség kiirtására kötelezi. Tvartkó ingadozó magatartása. Lajos király két sereget indít Bosnyába. Tvartkó ellen öcsse, Vuk is föllázad. Tvarkó Lajos király engedelmevel Szerbia és Bosnya királyának megkoronáztatik.

Kanizsai István zágrábi püspök és Lajos király követe VI. Incze pápánál, mint érintők, három irányban kötötte le urát esküvel a szentszéknek: hogy háborút indít a szerbek ellen, az egyházi szakadást Bosnyában megszünteti, s végül, hogy az egyházat tartományai visszaszerzésében az Ordelaaffik és Manfredik ellen segítendi. Végezvén a velencei háborúval, elkövetkezett annak ideje, hogy Lajos király ígéretét beváltsa, és habár nincsenek kimerítő tudósításaink, nem hiányzanak biztos adatok arra nézve, hogy Lajos szavát tartotta. Első sorban megkezdte a háborút Szerbia ellen. Csúzi János, Dalmát- és Horvátország bánja, Kninből 1358 október 6-án írja a velencei signoriának, hogy a magyar király háborút visel Szerbia királyával, ki ellen néhány hajót szándékozik ő is küldeni; kéri tehát, hogy a velencei gályák ne akadályozzák utjukban e hajókat. Azonban a hadjárat nem jó eredménnyel folyt, minthogy a szerbek békétárgyalásokat szinelve, kétszer is megverték a magyar sereget. E hír nagyon megszorította Lajos királyt. Összehívta országa valamennyi nagyjait; Kázmér lengyel király is részt vett a tanácsban, hol azt végezték, hogy a király általános felkelést rendeljen s önmaga is részt vegyen a hadjáratban, melyet addig folytassanak, míg a szerbek meg nem hódoltak és királyuk a köteles hűségi esküt le nem tette. A következő évben (1359 május 1) Kont Miklós nádor volt a szerbek ellen a sereg vezére. Lajos király csakugyan részt vett e hadjáratban, mely győzelmesen haladt Szerbországon végig Rigómezőig. Azonban e hadjáratnak nem volt tartós eredménye; minthogy alig hagyták el a magyar hadak Szerbiát, Vojnai Vojszláv szerb főúr már is (augusztus 6) Ragusa kapui előtt fosztogatta e város kereskedőit. A kérdésre: miért cselekszi ezt? azt felelte, hogy a szerb király hagyta meg neki viszonzásul, amiért a magyar király Szerbiát pusztította. Ragusa tehát urához, a magyar királyhoz fordult, ki ugyanezen 1359. év őszén Erdélyben is gyűjtött sereget, és másodszor tört Szerbországba. Nyoma van a szerb hadjáratok folytatásának 1363-ig, míg végre Dusán cár fia, V. Uros István, kénytelen volt Lajosnak alávetni magát és a magyar korona felsőbbségének meghódolni.

Ép így megtartotta Lajos azt az ígéretét is, hogy a szentszéket az egyházi állam visszafoglalásában segítendi, és ama barátságos viszony, mely a magyar királyi ház és a szentszék közt ez által létrejött, nem kevesebb hasznára vált az egyháznak, mint a magyar államnak, mely ekképpen vezérszerepet játszott Európa politikájában.

Azóta, hogy a pápák Avignoba tették át lakásukat, az egyházi állam birtokai csak a papiroson voltak az övéik. A tényleges urak a pápaság hűbéresei vagy helytartói, az úgynevezett signorok vagy zsarnokok a De-Vicok, Malatesták, Ordelaaffik, Da-Polenták, Brancalonik, Della Cimák, Manfredik, Simonettik, Trincik, Gaetanik, Esték, Viscontik és többen mások valának, ghibellin érzületű urak, kiknek legkisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy földesuroknak, a pápának engedelmeskedjenek, vagy neki szolgáljanak.

VI. Incze tehát, mihelyt elfoglalta Szent-Péter székét, földadatává tette az egyházi állam tartományait visszavenni. Szerencséjére Albornozban, a Szent-Kelemenről, később Szent-

Szabináról nevezett bíborosban oly férfi állott rendelkezésére, kinek hadi és politikai képességei egyaránt megfeleltek a nehéz feladatnak, melyet a pápa eléje szabott, megbízván őt (1353 június 30) mint követét és általános helytartóját az olasz egyházi területen, hogy a signorok gazdálkodásának vessen véget. Alborno rövid időn végzett a kisebb signorokkal, fegyveres erővel és ügyes alkudozással visszaszerezte a patrimoniumot és a spoletói hercegséget, sőt legyőzvén a Malatestákat, majd kiegyezvén velük Lajos magyar király közbenjárásával, a Marcáknak is ura lett. Csak Ordelaffi Ferenczcel és a vele szövetséges Faenzai Manfredi Jánossal s Vilmoossal nem tudott végezni. A Manfredikkal még előbb. Miután keresztet hirdetett ellenük, melyet a Malatesták is fölvettek és Faenzát elpusztítottak, a Manfredik az egyház kegyelméhez fordultak és Lajos magyar király e végből küldött követének kérésére igen előnyös békét nyertek. Alborno kiközösítette Ordelaffit, tilalom alá rekesztette területét, keresztes háborút hirdetett ellene; Ordelaffi csak nevette a vihart, mely feje fölött tornyosult. Midőn az őt kiközösítő csengettyű hangját hallotta, a város valamennyi harangját meghuzatta, melyek zugása közben viszont megátkozta a pápát, bíborosait és nevetve biztosítá barátjait, hogy az anathema daczára csak úgy izlik neki a kenyér, hús és bor, mint azelőtt. Ezen istentelenségét kegyetlenséggel párosította: a forlii püspököt elűzte, a papokat, kik az interdictum miatt misézni vonakodtak, lenyakasztatta, felkötötte, megnyúzatta. De a harag még se vakította el annyira, hogy minden eszközt föl ne használt volna védelmére. Fölkérte a Viscontiakat, Galeazzot és Barnabást, hogy legyenek segítségére, előadván, miszerint Alborno célja nem más, mint az összes ghibellineket megalázni s Olaszországot egészen meghódítani. Landau gróf nagy zsoldos kompániáját is zsoldjába fogadta.

Alborno válságos helyzetbe jutott; Lajos királynak sietnie kellett, hogy ígérését beváltsa. A velencei szárazföldi területen működő csapatok egy részét Laczkfi Miklós vezérlete alatt Alborno segítségére küldötte tehát, ki akkor – mint mondani szokás – két kézzel küzdött az egyház ellenségeivel. Míg hadai felét Landau ellen küldötte, kit szerencsés alkudozással és a magyar király segítségével végre is eltávolított, a másik felével Cesenát ostromolta, melyet Ordelaffi férfias lelkű felesége, Marzia, hősies elszántsággal védelmezett. A pápai seregek győzelmüket nem kis részben köszönhatték a magyaroknak, kik nem egy várost, helységet és váradot elfoglaltak, az egyház engedelmségére visszavezettek és Alborno bíborosnak átszolgáltattak. A pápa melegen meg is köszönte Lajos királynak a nagyszámu fegyveres népet, melyet az egyház segítségére küldött. Viszont kívánta, hogy Isten számos gyermekkel vegye körül a magyar trónt: nyilván mert tudta, hogy Lajos királynak is ez volt legforróbb, de még betöltetlen óhajta. Köszönetet mondott a pápa az esztergomi érseknek is, akkor még Vásári Miklósnak, mivel neki nem kis része volt a segítség küldésében. Reméli, hogy a vitéz magyarok segítségével letördeli a lázadók szarvait; de mert erre idő kell, kéri Lajos királyt, hagyja ott hosszabb ideig csapatjait, minthogy már a magyar neve is félelemmel tölti el az ellenséget (1357 május 1.) Lajos király nemcsak teljesítette a pápa kívánságát, hanem újabb csapatokat küldött az egyház segítségére. Sőt úgy találjuk, hogy Laczkfi Miklós 1358 október 6-án még mindig Olaszországban tartózkodik a magyar király segítő hadával.

Nagy szükség lehetett Laczkfi Miklósról, minthogy Alborno bíboros, ki Fanóban 1351 április 29-én és következő két napon az egyházi állam nagyjával gyűlésezett, és hires constitutióit kihirdette, ugyanekkor köztudomásra hozta, hogy Itáliát nem sokára elhagyja, egyuttal bemutatta utódját Androin de la Roche clugnyi apátot és pápai követet. Megütözéssel értették a jelenlevők a bíboros szavait. Tudták, mily veszedelem érheti az országot, ha a háborúnak közepette a bíboros elhagyná. Ő értett mindenhez, vezetett, intézett mindent, benne összpontosult mindenek szeretete és bizalma. Kérték tehát, és e kérelemhez járult a clugnyi apát is, hogy legalább szep temberig ne mondjon le. Július 21-én capitulált Cesena, július 25-én Bertinoro; de Forliban tartotta magát Ordelaffi, midőn Alborno szeptember elején Avignonba távozott. A clugnyi apát, Alborno tehetetlen utódja,

megindította Forlì ostromát, de azt az év végén kénytelen volt abba hagyni. 1358-ban új hadakat, mint láttuk, magyarokat is kapván, ismét hozzá fogott az ostromhoz, de Ordelaaffin kifogni annál kevésbé tudott, minthogy sikerült ennek a nagy csapat maradványait zsoldjába fogadni.

Végre belátták Avignonban, mekkora hiba volt Albornoz visszahívása, és sürgősen kérték, térjen vissza az egyházi államba, hol 1358 végén ismét működésben találjuk. Legelsőben a nagy csapattal igyekezett egyezsége jutni. Lajos király is közben járt, Tamásfia Miklóst küldvén Landau grófhhoz. Nehéz volt egyezkedni a „Béliál fiával”, de elvégre is nagyobb zsoldért ott hagyta kisebb zsoldot fizető urát és kivonult az egyházi államból. Forlival és Ordelaaffival is végzett Albornoz vitézsége és bölcs mérséklete. Ordelaaffi 1359 július 4-én megadta magát a bíboros kegyelmére, melyben nem csalódott. És így Romagna ismét elfogadta a pápai uraságot. Igen ám, ha a hydrának új s ezúttal leghatalmasabb feje nem nőtt volna Milano hercegeiben, Visconti Barnabásban, ez alacsony és közönséges lelkű zsarnokban, ki még azzal sem fárasztotta magát, hogy alávalóságát palástolja. Követelte Bolognát, melyet VI. Kelemen pápa a Viscontiaknak tizenkét évre átengedett, miután ez időszakaszából még négy év hátramaradt. De elhallgatta, hogy a kikötött hűbért soha se fizette meg, sőt Bolognát évek előtt Oleggio Jánosnak adta át, kitől azt az egyház visszaszerezte. A szentszék e körülményeket emlékezetébe idézte és követelését visszautasította, mire Barnabás hadizenettel válaszolt. Négyezer lovassal, ezerötszáz magyarral, kik valószínűleg a velencei hadjárat után szegődtek hozzá, négyezer gyalogossal és ezer íjasszal indult hadnagya, Este Ferencz, a bolognai területre. Albornoz kényes helyzetbe jutott. Nem volt pénze, tehát hadserege sem. A pápa ugyan fölhatalmazta, hogy egyezkedjék Lajos királlyal vagy biztosaival a küldendő segélyhadak fizetése és ellátása iránt. De éppen erre hiányzott a költség. Albornoz eladta saját ezüstjét is, hanem az érte bevett 30,000 aranyból nem sokra tellett. Pedig Bolognával, melyet Visconti hadai keményen ostromoltak, minden veszve látszott. VI. Ince pápa tehát megint csak „a római egyház fiához,” a magyar királyhoz folyamodott, ki „nemcsak hatalmára, de személyére (egyeniségére) nézve is meghaladta az összes keresztény fejedelmeket”. Lajos király János kalocsai prépost által meg is intette Viscontit, hogy tartózkodjék Romagna pusztításától, Bologna ostromától. Hanem Barnabás siketségre vette a baráti jó szót. A pápa tehát új kérelemmel ostromolta a magyar királyt, a vizenai püspököt küldvén hozzá, hízelt leveleket íratott a két magyar királynénak, főpapoknak, főuraknak, hogy ők is szószólói legyenek az egyháznak, melynek ügye veszendőben vagyon. Csakugyan minden pillanatban várták Bologna elestét, midőn Visconti 1360 szeptember 15-én Bologna alatt tábor bontott, abba hagyta az ostromot és Milanoba vissza sietett. E gyors futást azon hír okozta, hogy tekintélyes magyar hadsereg közeledik. A hír való volt. 1360 szeptember 30-án hétezer magyar „mint megannyi oroszán és párducz” érkezett Bolognába. Hadnagyuk Meggyesaljai Mórócz Simon, a Pok nemzetségbeli Mórócz fia volt, Pozsony, Győr és Bakony főispánja. Hétezer magyarral végezhetett volna valamit Albornoz bíboros; de a régi igazság, hogy pénz nélkül nem lehet hadat járni, újra igaznak bizonyult. Meggyesaljai Mórócz Simon annál kevésbé volt képes népét összetartani, minthogy Albornoz nem volt képes azt fizetni. Kárpótlásul Malatesta Galeotto vezérlete alatt ellenséges területre, Parmába és Modenába vitette a magyarokat. Itt huszonöt napig, ellenállást nem találván, mindent elpusztítottak. Miután pedig amit találtak fölemésztettek, visszatértek Bolognába, honnét, tekintettel Albornoz üres kincstárára, szétoszlottak. Egy részök, mintegy 2500 lovas, zsoldos haddá alakult és a sicíliai király szolgálatába lépett; más részök visszatérő útjában Visconti zászlai alá szegődött. Vezérök, Simon ispán, kit az olaszok „Simon della Morte” néven neveztek, visszatért Magyarországra, hol a király igen barátságatlanul fogadta a kegyvesztettet. Mondják, hogy a magyar segítő had szétzüllesztését Visconti bőkezűsége idézte elő, ki a helyett, hogy megütközött volna vele, czélszerűbbnek találta megvesztegetni a főbbeket. Barnabás tétlensége és levele Albornozhoz, melyben

gúnyosan azt írta neki: „A rettegés, melyet nekem okozni akartál, gyalázátodra fog fordulni”, megerősíteni látszik a fentebbi híresztelést.

A magyarok távoztával Alborno csaknem minden hadierő nélkül maradt, míg a gazdag Visconti sikertelenül Landau népeit is zsoldjába fogadnia. Minden arra mutatott, hogy Visconti az ellenségeskedést mielőbb újra megkezdi és Bologna bevételével tetézi. Alborno kétséges helyzete tudatában elhagyta Olaszországot és márczius közepén Magyarországra indult, egyenesen Lajos királyhoz, aki Zágrábban tartózkodott, hogy a szerb hadjáratra készüljön. Jó reménnyel kecsegtette magát az ékecszóló főpap; de a mit kieszközölhetett, csupán Lajos király parancsa volt, melylyel megtiltotta a Barnabás zsoldjában állott magyaroknak, hogy az egyház ellen harcolni merészeljenek.

Hogy Lajos király Alborno segítségére újabb csapatokat nem küldött, ezt a krónikások különféle képen magyarázzák. Némelyek szerint valami nagy czímen felül azt kívánta a pápától, hogy ő szentsége fődözzön a költséget a magyar hadak olasz útjához, s e mellett amit azok elfoglalnak, az maradjon magyar kézen. Mások szerint azt óhajtotta, hogy a pápa mentse őt föl a keresztes hadjárat fogadalmától, melyet a patti püspöknek tett, és választassa el mindedig magtalan feleségétől. Vannak, kik azt az állítást kockáztatták, hogy Visconti megvesztegetésében kell Alborno kudarcát keresnünk. Hogy Lajos restelte a szégyent, mit segítő hada a pápai kincstár tehetetlensége miatt hozott reá, valószínűnek tartjuk; azért is méltán neheztelhetett, hogy a pápa – letelvén a három év – nagy áldozatai dacára megvonta tőle a magyar egyház tizedét. De Albornonak adott tagadó válaszát nyilván azzal okolta meg, hogy a ravasz Visconti Barnabás, aki ellen a pápai követ a segítséget kérte, éppen őt szolította föl békebíróul ügyében az egyház ellen; következésképpen mint választott bíró nem foghatott fegyvert az ellen, aki őt bizalmával megtisztelte. Mert hogy nem a pápaság ellen táplált boszús indulat vezette Lajos királyt ez elhatározásában, kitetszik fentebbi hatásos tilalmán kívül abból is, hogy utóbb mégis küldött ötszáz válogatott lovast Bolognába a pápának Czudar Péter bán hadnagysága alatt.

A XIV. század közepe táján az Athosz hegyén, a szerzetesek e földi paradicsomában, a mysticismus sajátos neme fejlődött ki. A hesychasták (mert úgy nevezték őket) rajongásából iszonyú vallási viták keletkeztek, melyek fölött zsinatok mondtak átokkal súlyosított ítéleteket. E mellett Bogomil tanai új és mély gyökeret vertek a szent hegy örökzöld ligetében. Elt Thessaloniában egy Iréne nevű apácza, aki titokban a bogomilismust tanította. A barátok, kik nem éppen jámbor célokból sereglettek körüle, fogékony hallgatóivá lettek, s az új tanokat elterjesztették az egész Athoson, el az egész Balkán-félszigeten. Egy Theodosz nevű konstantinápolyi csavargó barát vetődött mindenfelé. Orvosi ismereteivel utat talált nagyokhoz, kicsinyekhez és nemcsak a hesychasták elveit tanította, hanem a pogányság maradványait is fölélesztette. A szent tölgy újra isteni tiszteletben részesült, juhokat és bárányokat öltek meg tövében, mignem Szent Theodosz kivágatta. Theodosz után két előző barát jött Tirnovóba. Az egyik (Bosota,) oly isteni kinyilatkoztatásról beszélt, melynek sugallatából kigúnyolta a szentek képeit, becsmérelte magát az istenembert, megvetette a munkát és házasságot. A másik Lázár csupaszon járkált az utcán, tana az orosz szkopczok tanának mintája lehetett. A durva adamismust pedig Theodosz, tudatlan és nevetlen szerzetes terjesztette; a házasság káros voltáról papolt, mi által sok asszonyt, férfit, ifjút és öreget gyűjtött maga köré és kivonult velök rejtett völgyekbe, barlangokba.

Ez a feslettséggel párosult vallástalanság sehol se terjedt el annyira, mint Boszniában. A „tót egyház”, mint a patarénusok vagy bogomilek magokat hitták, egész Bosnyát elárasztotta, míg a katolikus egyház ugyanott napról-napra hanyatlott. Már a bosnya püspök se lakott otthon hanem kiszorult Gyakovára (ma Diakovár), a pécsi egyházmegyébe. Keserűen panaszkodott XXII. János pápa, hogy Bosnyában, „az eretnekek hazájában a papok hanyagsága miatt annyira elszaporodott a hitetlenség, hogy a templomok pusztulnak, az egyházi rend ki van gyökerezve, Krisztus szentségeit gúny tárgyává teszik, szent testét lábbal

tapodják, a keresztet nem tisztelik, nem áldoznak, sokan a keresztiséget sem ismerik.” Kéri azért Subich Mladent, a horvát és bosnya bánt, irtsa ki az eretnekséget.

Mladen még katolikus volt, hanem utódja Kotromanics István bosnya bán (1322–1363), jóllehet előbb szintén nem nagy barátja vala a bogomileknek, szükségesnek találta a keleti kereszténységhez csatlakozni. Csak azután, hogy a lengyel Erzsébetet nőül vette, s így sógora lett I. Károly magyar királynak, iparkodott őt XXII. János pápa megtéríteni. De iparkodásának egyelőre nem sok eredménye volt, mivel úgy találjuk, hogy a bogomilok még a szomszéd Horvát- és Dalmátországban is elterjedtek, annyira, hogy Spalato és Trau városok törvényt hoztak, melylyel kitiltották őket területökről; „ha pedig mégis betolakodnának, meg kell égetni őket és javaikat elszedni.” Sőt a pápa azon aggodalmában, nehogy szakadás jusson a püspöki székhelybe, megtiltotta a bosnya káptalannak mindenkorra, hogy a netán megürülő püspökségbe főpapot választani merészeljen, magának tartva fenn annak betöltését. Mindez keveset használt. A pápa maga panaszkodik, hogy az eretnekség inkább-inkább gyarapszik Bosnyában, mert immár maga Stipo (István) bán és a főurak pártolják. Kéri tehát a horvát főurakat, hogy Nelipich kníni grófot, ki önként ajánlkozott a katolicizmus védelmére, mindenképpen támogassák. Tudni való azonban, hogy Nelipich régóta ellensége volt Kotromanics István bánnak és önző céljai elérésére alkalmasnak találta ellenében kijátszani ezt a kártyát; valószínűleg inkább gyűlöletből iránta, mint az egyház iránti szeretetből. Semmiképpen sem az ő érdeme tehát, hanem I. Károly magyar királyé, hogy rábeszélése által a bosnya bánt visszatérítette a nyugati kereszténységhez.

Ideje is volt; minthogy Bosnyában a katolikus istentisztelet végképp megszűnt és a templomok romokban heverték. Károly király ajánlatára oda küldötte a pápa Gellért atyát, a minoriták generálisát, kit ugyancsak Károly óhajtatásához képest Kotromanics István bán kegyesen fogadott, megígérvén neki, hogy a templomokat fölépítteti és az istenszolgálatot fölvirágoztatja, jóllehet tartott tőle, hogy alattvalói, a bogomilek ez esetben a szomszéd félhitű szerbeket segítségül fogják híni. De ezen aggodalma dacára is hajlandó volt István bán a pápa óhajtatását teljesíteni és a bogomileket üldözőbe venni, ha viszont a pápa s a magyar király őt oltalmokról biztosítják. A pápa azonnal biztosította őt kegyelméről és legott megkereste a magyar királyt is, hogy minden igyekezettel istápolja a bosnya bánt, hogy kiirthassa országából az eretnek, gonosz járványt, visszaállíthassa az igaz Isten tiszteletét és a lerombolt egyházakat az úr dicsőségére fölépíthesse. Kotromanics István aztán visszatért a nyugati kereszténységhez és példáját számosan követték nagyjai közül. A bosnya püspök is visszaköltözött hazájába; a macarscai püspök is visszanyerte egyházmegyéjét, sőt a pápa Delminiumban vagyis Duvnóban új püspökséget alapított. Volt tehát immár három püspöksége Bosnyának: a bosnyai a szoros értelmében vett Bosnyaország számára, mely a kalocsai érsek, mint metropolita alá tartozott; továbbá a macarscai és delminiumi Halma (Hum) és a bosnya melléktartományok részére, melyek a spalatói érsekség alá tartoztak.

Mint a mondottak után előre volt látható, az ellenségeskedés Szerbia és Bosnya közt kitört. E háborúnak egyik részlete, hogy Kotromanics, kit Lajos király híven istápolta, 1349 körül hatalmas sereggel betört Szerbországba és annak egy részét elpusztította. Dusán mérges panaszokat hallatott e miatt, és megkereste a velencei köztársaságot, járjon közbe, hogy Kotromanics neki elégtételt adjon és óvakodjék hasonló kártevésektől. (1350. április 13.) Mivel pedig Velence közbenjárása eredménytelen maradt, Dusán is megtámadta Boszniát épp azon időben, mikor Lajos király második nápolyi hadát járta. Kotromanics kénytelen volt hegyeiben és erdeiben keresni menedéket, míg Dusán Bobovác várát, melyben a bán szép leánykája Erzsébet, a későbbi magyar királyné tartózkodék, hadával körülözönlötte. Sok bosnya főúr, a bogomilek nyílt és titkos pártolói, csatlakoztak a csárhoz, de Bobovácot bevenni nem tudták és be kellett érniök a védtelen tartomány pusztításával. Érintettük már, hogy Lajos király, amint visszaérkezett Olaszországból, segítségével részesítette bánját, kinek nemsokára azután, mint szintén előadtuk, lányát feleségül vette. Kotromanics azonban

nem sokáig gyönyörködött leánya szerencséjében: még azon évben, 1353. szeptember 28-án meghalt. Ügyes, de nem mindig őszinte politikájával rakta meg alapját, hogy Bosznia – rövid ideig ugyan – előkelő szerepet játszott a Balkán-félszigeten.

Kotromanics István bánnak nem maradt fia, a báni méltóság tehát átszármazott öcscsének, Ulászlónak fiára, Tvartkó Istvánra, ki helyett, minthogy kiskorú volt, anyja, Subich György leánya, Ilona kormányzott. A jó viszony Lajos király és bánja közt csakhamar meglazult. Mi volt e viszály oka, kitetszik Gál főesperes leveléből, melyet püspökének, Kanizsai Istvánnak 1358. július 7-én írt: „A király és a bosnya bán közt helyre állott a béke és egyetértés akképpen, hogy a bán a halmai területet, minden hozzá tartozó várral, átengedte az ifjabb királyasszonynak; viszont a király megerősítette a bánt és öcscsét Bosnya és Ozora birtokában azon föltétel mellett, hogy a bán ismerje kötelességének a patarenusokat és eretnekeket országából száműzni, a királynak hűséget tartani, minden hadjáratában, valahányszor fölhívja, szolgálatára lenni, azonfölül vagy ő, vagy öcscse folytonosan a királyi udvarban tartózkodjék.” Tehát a viszály oka az volt, hogy Tvartkó nem akarta kiadni a magyar királynénak Halmát, melyet ez valószínűleg mint atyai örökét és hozományát követelt. De miután e követelésnek eleget tett, a béke helyreállott. Csakugyan úgy találjuk, még 1358-ban, hogy Csúzi János, a horvát és dalmát bán, egyúttal Halma kormányzója, Farkas (Vuk) pedig, Tvartkó öcscse, Lajos király udvarában tartózkodik.

De a jó egyetértés sokáig nem tartott; megbontotta nyilván azon körülmény, hogy Tvartkó vagy nem tudta, vagy nem akarta a bogomilek túlkapásait megfékezni. 1363 júniusában tehát Lajos király két sereget indított Bosznia ellen. Az egyiket Fraknoi Miklós esztergomi érsekre és Kont Miklós nádorra bízta. E sereg Ozorába tört és Szreberniket körüláborlotta, hogy megvegye, ami azonban nem sikerült. Ezen hadjárat alkalmával történt, hogy az érsek és királyi kancellár sátrából a nemes érczből készült királyi pecsétnyomókat azok, kiknek őrizetére az érsek bízta volt, ellopták, és – mint utóbb rájöttek – Beszterczen valamely ötvösnek eladták. A király, mint a krónikás egyenesen megjegyzi, ezzel nem törődött, hanem új pecsétnyomókat készíttetett, azokat ismét az érsekre bízta, hogy vele az elorzott pecsét alatt kiadott okiratokat is újból megerősítse, mint ez számos okiraton mind e napig előfordul. A másik sereg, melyet a király vezetett, Plievába jött Szokol vára alá, hogy azt elfoglalja. De jóllehet ez se sikerült, nagy félelem szállotta meg a báni családot, mire abból következtetünk, hogy Celsi Lőrincz Tvartkót, „Isten kegyelméből egész Bosznia bánját”, öcscsét Farkast és anyjokat Ilonát megkeresésükre fölvette Velence polgárai közé. Ami nyilván arra mutat, hogy nem érezték magukat biztosan hazájokban, és szükség esetére Velenczében menedéket reméltek találhatni. E félelem nem volt alaptalan, minthogy 1365-ben csakugyan lázadás tört ki Boszniában, Tvartkó anyjostul menekülni kényszerült és Lajos királynál keresni pártfogást, melyet meg is nyert. A lázadás kitöréséről a következőkben értesülünk: A velencei doge azon panaszára, hogy a bosnya hamis pénz miatt sok kárt szenvednek a velencei kereskedők, azt a választ adta Tvartkó, hogy ezt fájlalja ugyan, de az ő nemesei hűtelenek Isten ellen és ő ellene. Őt és anyját az országból gyalázatosan kivetették, elkergették. Isten után csakis Lajosnak, a magyar királynak köszöni, hogy valamiképpen ismét visszafogadták őket saját országukba, jóllehet nem az egészbe. Azért valameddig teljesen meg nem erősödik, nem büntetheti a bűnösöket. Tvartkó e levelében „Isten és ura királya, Lajos király kegyelméből” nevezi magát bosnya bánnak.

Ugy látszik, ez utóbbi lázadásnak inkább katolikus színe volt, minthogy a lázadás élén Tvartkó öcscse, „Farkas István, az ifjabb bosnya bán” állott, kit bátyjának végre is sikerült az országból kiszorítani (1367). Raguzából, ahova menekült, önérzettel telt levelet írt V. Orbán pápának, melyben magát, ellentétben a legtöbb előbbi bosnya bánnal, nyíltan hű katolikusnak vallja és keserűn panaszodik bátyjára, az eretnekek pártfogójára, ki őt örökétől megfosztotta és üldözi. A pápa, ha csakugyan ekképen állana Farkas ügye, miként előadja, Lajos király oltalmába ajánlotta az ifjabb bosnya bánt (1389. december). Más és alaposabb

panasza is volt a pápának a bosnya bán ellen. Tvardkó, „a te alattvalód” – írja a pápa 1370 április 8-án Lajos királynak – és anyja ennek unokáját (Katalint), a Subich Gergely leányát, nevelés és kiházásítás végett magukhoz vették; most pedig feleségül kívánják adni szülei megegyezte nélkül (Vukasin) szerb király félhitű fiának. A pápa ezt megtiltja és utasítja Tvardkót, hogy a leányt vagy szüleinek adja vissza, vagy küldje Lajos magyar király udvarába.

Ez alatt a térítés szakadatlanul folyt, főleg Peregrinusnak, Bosznia tudós püspökének buzgó közreműködésével. Nemcsak Boszniában, de Szerbországban és Besszarábiában is nagy volt az aratás, de kevés az arató. A ferencziek bosnya vikáriusának kérésére fölhitte tehát XI. Gergely pápa a szent-ferenczrendi kolostorok főnökeit, különösen Assisiét, hova Portiunculára sok szerzetes összegyűlekezik, engedjenek alkalmas rendtársakat, hatvannál nem többet, a nevezett tartományokba menni. Egyúttal megengedi Lajos magyar király, „a legkeresztényiebb fejedelem” megkeresésére, hogy ott tizenkét zárdát építsenek senki ellenmondásával nem törődve. E részről tehát nem volt baj; hanem annál nagyobb volt a veszedelem a törökök részéről. Huszonöt esztendő alatt a törökök nagyszerű átalakítást végeztek a Balkán-félszigeten. Thráciában egész otthonosak voltak már; Byzancz aléltan várta halálát; Bolgáriától, Macedóniától, Albániától, a hellén félszigettől nem volt mit tartaniok. Csak még három állam: Szerbia, Bosznia és Zeta volt hátra. Szerbia azonban a maricai ütközet óta nagyot süllyedt. Lázár, az ország uralkodója, nem császár, nem is király, hanem csak fejedelem, knéz címet viselt. Tőle csaknem függetlenül uralkodott Brankovics Vuk Pristinában, miközben hatalommá fejlődött Tvardkó, Stracimir bolgár fejedelem veje és a magyar király kegyelméből Bosznia bánja. Anyai ágról, mint Dragutin király unokája, ő volt az utolsó Nemánia és a szerb trón örökösének tartá magát. Milesevóban, szent Száva sírjánál, 1376-ban királylyá koronázták tehát és e címet vette föl: Szerbia, Bosznia a tengervidék és a nyugati tartományok királya. A déli szláv történetírók azon állítása, hogy Tvardkó, midőn magát királynak koronáztatta, lerázta egyúttal a magyar király főhatóságát: semmivel sincs indokolva. Sokkal valószínűbb, hogy a bosnya bán hatalmának terjeszkedése Szerbia rovására, amint kezdettől fogva a magyar király érdekében állott, úgy királylyá koronáztatása a magyar király jóváhagyásával és engedelmére történt, Lajos király mindhalálig főura maradt Boszniának. Kitűnik ez abból is, hogy midőn Tvardkó hatalmát Ragusa és Cattaro felé akarta terjeszteni, de Ragusa panaszt emelt e végett közös uroknál, a magyar királynál: Tvardkó szó nélkül letett tervéről. Még inkább Tvardkónak sutischai királyi udvarában 1385 márczius 28-án (tehát Lajos király halála után) kelt leveléből, melyben biztosítja kedves komáját, Garai Miklós nádort, hogy iránta, Erzsébet és Mária királynők, azonképpen Hedvig lengyel királynő iránt törhetetlen hűséget fog tartani.

IV. FEJEZET.

A törökök fellépése és az aldunai fejedelemségek.

A törökök foglalásai a Balkán-félszigeten. A bolgár udvar viszályai. A szerbek pártoskodása. A görög császár tehetetlensége. A császár Sismán bolgár czár fogságába kerül. V. Orbán pápa Lajos királyt bizza meg a kereszténység védelmével. Maginkairos konstantinápolyi lovag és Szigeti István nyitrai püspök küldetése a szentszékhöz. VI. Amadé savoyai gróf hadjárata. A császárt megszabadítja Sisman fogságából. Lajos magyar király térítési buzgalmanak magyarázata. Bolgár hadjáratainak nyomai. XI. Gergely pápa Lajos király kérelmére keresztes háborút hirdet. Az oláhok vajdája, Lajk hűtlensége. Laczkfi Miklós és Garai Miklós oláhországi hadjáratai. Lajk a magyar korona hűségére visszatér és a fogarasföldi új telepítvény hercegévé lesz. Kúnország visszafoglalása. A milkói püspökség. Moldvaország. Bogdán secessiója. Hadjáratok Bogdán ellen s ezek eredménye.

A Dúsán szerb czár és a szentszék közt folytatott levelezésben, melyről főlebb emlékeznék, érdekes a pont, melyben a trauai püspök által arra kéri a pápát: kegyeskednék a törökök ellen indítandó hadjárat fővezérévé őt, a szerb czárt kinevezni. Az előadottak után nem valószínűtlen, hogy a szerb czár a török veszedelmet és készségét a törökök ellen küzdeni, miután a pápák ismételten keresztes háborút hirdettek ellenök, első sorban a pápa jóindulatának megnyerése végett tolta előre.

Másrészt azonban nem kis gondot okozhattak akkor már a szerbeknek a törökök, kik; míg Dúsán nyugaton nyesegette a görög birodalmat, a keleten épen úgy művelkedének. A pápa volt az első az európai fejedelmek közt, ki figyelmeztetett a török veszedelemre. 1343 szeptember 30-án írta a magyar nemzetnek: „A népek, melyeket köznyelven törököknek neveznek, egybegyűjtven nemzeti erejüket, sok hadi hajóval Romániára, a keleti császárságra törtek; egyes helyeket és szigeteket elfoglalván, azokat tüzzel-vassal pusztítják, a lakosokat rabszíjra fűzik, eladják és hithagyásra kényszerítik.”

A törökök, midőn Európába átjöttek, szervezetökkel és hadi gyakorlottságokkal a Balkán félsziget népeit minden tekintetben meghaladták. A hadviselés volt mesterségök és hadseregök kitűnően szervezve. Kezdetben az ő hadi erejük is kiválólag lovasságban állott ugyan, de már 1330 körül a gyalogság, a janicsárok képezték annak magvát. E rendes gyalogság által bírták a városokat és várakat bevenni. Ha valamely tartományt elfoglaltak, annak maradandó meghódításán munkálkodtak, amidőn a föld harmadrészét Ázsiából áthozott mozlimekkel telepítették meg, viszont a hadértő és ellenállásra képes keresztény lakosságot Ázsiába szállították.

A török birodalom megalapítója, Orkhán fia és utódja I. Murád szultán szigorú, fáradhatatlan és bőkezű fejedelem volt. Kormányása második évében elvette a görögöktől Drinápolyt, a keleti birodalom második fővárosát, melynek elfoglalása után Lalasahin török hadvezér és Rumélia első beglerbégje azonnal Bolgárországra rontott, elfoglalta Eski-Zagorát és Philippopolit, honnét a körülfekvő bolgár várakat hatalmába kerítette s a keresztény népeket „vojnak” czímen segítő csapataiba sorozta. Nagy szerencsétlenség volt Bolgárországra az uralkodó ház családi viszonya. Sándor bolgár czár ugyanis egy szép zsidó leányba szeretett; zárdába üzte törvényt nyes nejét, az oláh vajda leányát, a zsidó leányt nőül vette és halála esetére úgy rendelkezett, hogy a zsidó asszonytól született fia: Sisman János legyen trónja örököse, míg az oláh asszony fiát: Stracimir Jánost Bodon (Bdyn, Widdin) tartományával hitte kielégíthetni. E két testvér aztán halálosan gyűlölte egymást. Midőn tehát Sándor czár meghalt (1365), birodalmát, melynek oly nagy szüksége lett volna egységre, felosztva, szétmállva hagyta hátra. Alsó végét a törökök foglalták el; Tirnovoban Sisman székelt, tartománya Oláhországgal feküdt szemben; Stracimir Bodonban, Bolgárország

nyugati részében parancsolt, míg a Pontusvidéki résznek korlátlan ura Dobrovics volt, kitől a Dobrudsza vette nevét.

A szerbek és bolgárok pártokra oszolva, szétszakadozva, a byzanci udvar régi pártoskodás által tönkre téve, erőtlenné lévén, a töröknek nem volt nehéz föladat Attikát elfoglalni és Konstantinápolyt oly szorultságba hozni, hogy császára, V. János kénytelen volt családja kincseit előbb elzálogosítani, aztán eladni Velenczében. Az ügyefogyott Palaiologos fűhöz-fához kapkodott. Elsőben a pápához folyamodott, visszatérési szándékát jelentvén be. Közben I. Murád áttette székhelyét Ázsiából Európába, Brüsszából Drinápolyba. Nemsokára kezére kerítette Thrácia várait és mindinkább szorította Bolgárországot. Sisman czár meghódolt neki, hűbért fizetett a szultánnak és nővérét háremébe küldötte. Ha már e tette sem jól jellemzi Sismant, még galádabb, amit nem sokkal ezután elkövetett. A jómagával tehetetlen Palaiologos V. János császár mindenütt segítséget keresett. Járt Velenczében, eljött Tirnovóba is. A nyomorult Sisman, Bulgária utolsó czárja, börtönbe vettette a segílyt kérő császárt. Nagy-Lajos király, ki rég forgatta elméjében a hadjáratot a hitetlenek ellen, hisz a patti püspököknek is megígérte, s az 1358-iki zárai békekötésbe is bevette, annál inkább elérkezettnek látta az időt, hogy fogadalmát betöltse, minthogy ez által Bolgárországot, „mely születési jogánál fogva őt illeti”, Magyarországhoz szorosabban csatolni, népét a nyugati műveltség számára megnyerni remélte. Kitekint az V. Orbán pápa eme magasztaló hymnushoz hasonló leveléből, melyet Lajos királyhoz intézett: „Óh legbuzgóbb fejedelem, Isten szent egyházának legszeretettebb fia, ki az ájtatosság hevétől izzón szánakozol szenvedő anyádon, és a mennyei királynak engedelmeskedvén, hadat járni óhajtasz, hogy az ő jegyesét a gonoszok támadása ellen megvédjed. Te vagy valóban a háladatosság fia, ki Isten adta hatalmat alázatos szíveddel megismervén, azt Isten kedve szerint majd az egyház gonosz fiai s ellenségei, majd a félhitűek és eretnokségben tévelygők, majd a pogányok és hitetlenek ellen igyekszel fordítani. Te vagy valóban a legkeresztényebb király, ki nem vétkez gyönyörökben hivalkodol, hanem buzgón művelkedel üdvöztöd nevéért, földi birodalmadat e dicséretes áron az égivel óhajtván megcserélni.” (1364 február 25.)

Nagy-Lajos király a nála levő konstantinápolyi császárnak is megígérte segítségét, ha ez viszont a nyugati egyházba visszatér. János ráállott e föltételre és együtt küldöttek követséget a szentszékhöz: a császár Maginkaires György konstantinápolyi lovagot, a király Szigeti István nyitrai püspököt, kérvén a szentszék hozzájárulását. De a szentszék, melynek jószívűségét az eretnekek és félhitűek annyiszor rászédtek, igen huzakodva felelt a görög-magyar szövetségnek; válasza is lanyha volt. A pápa, jóllehet helyeselte, hogy a magyar király a byzancziak védelmére vállalkozott azon czélból, hogy őket az egységre visszavezesse, a gondos és megfontolt eljárást ajánlja mégis, nehogy kárba vesszen, ami haszonra indult meg. Ugyanis, – mint ezt régi iratok tanúsítják, – a byzancziak az egyházzal folytatott hasonló alkudozásokkor mindig ravaszul jártak el s az egyházat rendesen kijátszották. A multról annál nagyobb valószínűséggel lehetett következtetni a jövőre, minthogy a byzancziak nem meggyőződésből tiszta szándékkal, hanem kényszerűségből, hogy a magyar király segítségét megnyerjék, fogadták a megtérést. Ezért óvatosan kell velök elbánni, és mivel az ügy hamarosan nem végezhető el, egy évet kell várni, – ajánlá a pápa – mintegy időt engedvén az ígért beváltására. Lajos király tehát ne induljon személyesen a törökök ellen; az esetben is; ha a görög császár és fiai tényleg megtértek, csak fegyveres népét küldje segítségökre: ő maga, ki jótevés nélkül meg nem lehet, időközben másféle nemes tetteket műveljen. (1366 június.)

Azonban Nagy Lajos király a bolgár czár árulásáról és a konstantinápolyi császár fogságáról értesülvén, a pápának amugy is későn fogamzott utasítását se be nem várhatta, se nem követhette, hanem míg ő maga hadra készült, egyik udvari vitézét küldötte Savoya grófjához, a görög császár unokatestvéréhez, fölhíván a grófot, hogy tengeri haddal jöjjön, míg ő (a magyar király) hatvanezer emberrel szárazon fogja megtámadni a törököt és

szövetségesét, a bolgárt. Reméli biztosan, hogy a görög császárt fogságából megszabadítják, a törököt megverik és a Balkán-félszigetből kiűzik. A savoyai gróf tanácsot ülven főembereivel, megígérte, hogy a tengerre száll népével és barátaival, és a meghatározott időre Gallipoliba érkezik. Gályákra, hogy a törökök közlekedését Ázsia és Európa közt megakadályozza, a bolgárt a tenger felől is megtámadhassa, seregét kellőleg élelezhesse, Lajos királynak magának is szüksége volt. Nem valószínűtlen tehát, hogy ugyanazon udvari vitéz, ki a savoyai hercegnél járt, tett megrendeléseket a Provenceben és Nizzában tiz gálya készítésére. Hanem a féltékeny velencei kormánytanács a szentszéknél tartózkodó jegyzője által megtudta Lajos király szándékát, és fenyegetéseivel, melyeket Nápolyi Johannának, a Provence fejedelemasszonyának üzent, sikerült is Lajos király tervét meghiusítania. Nem törődve ezzel Lajos király, felültette népeit és 1365 kora tavaszán táborba szállott, megkísérlendő, mit lehetne a kereszténység közös ügye és a magyar korona érdekében cselekednie. Seregével átkelt a Dunán, Felső-Bolgárországba tört, annak fővárosát, Bodont hamarosan elfoglalta, Stracimir fejedelmet feleségével, Sándor oláh vajda leányával, kit anyja, Klára katolikus elvekben nevelt, elfogta és Horvátországban, Gumnik várában tisztességes őrizet alá helyezte. Szándéka volt-e Lajos királynak Bolgárországot, melyben előbb Hímfi Benedeket, majd Laczkfi Dénest, aztán Korógyi Filpesfia Lászlót, és ismét Benedeket bánokul fegyveres néppel visszahagyta, közvetlenül Magyarországhoz csatolni, vagy azt Stracimirnek, mihelyt a nyugati kereszténységhez maga is, népe is áttért, visszaadni? ma el nem dönthetjük. Mégis azt hisszük, hogy ez utóbbi terv volt ínye szerint, a miért az elfoglalt országban azonnal megkezdte a térítés művét, melynek nagyszerűségéről a viterboi Márk, szent-ferenczrendi tartományi főnök levele egyik rendtársához tanuskodik. E levél így hangzik: „Tegnap vettem Lajos magyar királynak és a bosnya vikáriusnak igen örömdetes levelét. Ez utóbbi jelenti, hogy a magyar király megkeresésére hat szerzetest küldött Bolgárországba, kik ötven nap leforgása alatt kétszázezer embernél többet megkereszteltek. Hanem azért ama tartomány lakosainak még harmadrésze se tért meg. Nehogy a mondott számot valaki kétségbe vonja, a király a megtértek nevét hiteles jegyzékbe foglaltatta. A főbbek jobbágyaikkal csapatosan jelentkeztek a keresztségre, az eretnekek és félhitűek papjaikkal és szerzeteseikkel visszatértek a nyugati egyházba, a patarenusok és manichaeusok a szokottnál hajlandóbbak a keresztség elfogadására. Csökkentí az eredményt a munkások, a térítők elégtelen száma és a félelem, hogy Lajos király Bolgárországot, melyet hatalmával elfoglalt, ismét elveszti. A király azt kívánja, hogy kétezer szerzetest küldjek neki és saját életét szívesen áldozná föl, hogy a tévelygőket az igaz útra vezesse.”.

Vannak, a kik nem helyeslik Lajos király térítési buzgalmát és azt állítják, háborúi a Balkán-félszigeten testvérharcok voltak, melyek megsemmisítették annak lehetőségét, hogy e népek a török félhold ellenében a magyar korona alatt őszinte lelkesedéssel egyesüljenek. Valóban téves e fölfogás. A balkán-félszigeti népek csak az esetben egyesültek volna a magyar nemzettel, ha sikerül őket kissé pallérozni. És mi nyerhette volna meg őket a műveltség számára, ha nem a nyugati kereszténység? Csak ha Lajos királynak sikerül a bolgárokat, szerbeket, oláhokat tartósan megnyernie catholicismusnak, akkor alakulhatott volna a viszony Magyarország és e népek közt szorosabbá s a vonzódás kölcsönössé. Lajos királyt minden hitbuzgalma mellett államférfiúi nézetek vezérelték. Azon időben a népek művelődésének egyedüli eszköze a vallás, egyedüli iskolája az egyház volt. A hanyatlásnak rohanó byzantinismus életet, erőt, szellemi lendületet a népnek nem adhatott; hátramaradás, tespedés, de sőt hanyatlás volt a keleti egyház jellege, míg a nyugati kereszténység, mely a humanismust, a tudomány és művészet újjászületését megszentelte, pártolta, a művelődésnek és haladásnak volt iskolája. Midőn tehát Nagy-Lajos a népeket a catholicismusra akarta téríteni, a humanismusnak, a nyugati műveltségnek akarta megnyerni őket, és ez által az érdekközösséget a nyugattal felköltetni és föntartani. Hogy Nagy-Lajos helyesen gondolkozott, mutatja az ötszázados tapasztalás; az idő neki szolgáltatott igazat: az ő bölcsesége és

előrelátása, midőn törekvését arra irányozta, hogy a népeket civilisálja, fényesen igazolta magát.

Lajos király a fent említett hiteles névsort, jelentésével a történekről és elhatározásáról, hogy kész a török ellen keresztes hadjáratot indítani, elküldé Avignonból még mindig ki nem mozdult követének, a nyitrai püspöknek, hogy azt a szent atyának terjeszsze föl. Valószínűleg ugyanakkor értesült a pápa arról is, hogy a lovagias VI. Amadé, a savoyai gróf, francia és olasz fényes lovagok élén már elhagyta hajóhadával Velenczét (1366 június), hogy Konstantinápolyba s onnan a bolgár partokhoz vitorlázzon. Mindezen jó hírek örömmel töltötték el a pápát és a bíborosokat, kik még egy héttel előbb óvatoskodtak és a magyar királyt is óvatosságra intették. Most Maginkairest és a nyitrai püspököt az ünnepélyes consistoriumba vezették és elmondatták velük azon megnyugtató alkudozásokat, melyek a magyar király és a görög császár közt folytak. A tanácskozást aztán gyors határozatok követték, melyek értelmében a konstantinápolyi császárnak megküldötték az általa aláírandó hitvallást, és Lajos király kívánságához képest Magyarország mind az öt érsekének: az esztergomi, kalocsai, zárai, spalato-i és ragusai érsekeknek, valamint a tartományaikhoz tartozó püspököknek meghagyták, hogy keresztes háborút hirdessenek a török ellen oly teljes bucsúkkal, milyenekben a szentföldért küzdők szoktak részesülni. V. Orbán pápa szerfölött magasztalta Lajos király hitbuzgalmát és kérte, hogy a megkezdett nagy művet Isten kegyelmével folytassa. Dicsőítéssel és hálával fordul aztán idősb Erzsébet királynéhoz, mert főleg az ő jeles buzgóságának és hathatós ájtatosságának lesz köszönhető, ha a görögök a közönséges egyházba visszatérnek, minthogy a török ellen indítandó háborút fiánál leginkább ő szorgalmazta, a miért ugyanazon lelki kegyekben részesítette, melyekkel a keresztes hadi népet kecsegteté. Irt a pápa még Kont Miklós nádornak, több főpapnak, Laczkfi Dénes vajdának és testvéreinek, Szécsi Miklós bánnak, mint Lajos befolyásos tanácsosainak; köszönetet mondott nekik és buzdította őket, hogy a törökök kiűzését Európából Lajos királynál tovább is hathatósan sürgessék.

Nem sokára aztán, 1366 augusztus havában, megérkezett a savoyai gróf Gallipolinál, melyet a törököktől elfoglalt. Itt eléje jött a konstantinápolyi patriárka, jelentvén, hogy császára még mindig fogságban sínlődik. A gróf a magyar király felől kérdezősködött; de az érsek nem tudott felőle semmit. „Isten neki, felelé a gróf, a magyar király ajánlkozott, hogy minden erejével segítségemre jön: az ő szavára indultam meg. Azonban ha jó, ha nem jó: megütközöm a hitetlenekkel, a kereszténység és császár ellenségeivel.” Aztán háborút üzent a bolgár czárnak, elfoglalt néhány várat és a jól megerősített Várnánál oly egyezsége lépett a polgárokkal, hogy tizenkettőt közülök a bolgár czárhoz küld, a görög császár szabadon bocsátását sürgetni. Sisman hajlandó volt a császárt szabadon bocsátani, ha ezzel a háborúnak vége szakad. Ez örvendetes hírre a savoyai gróf a konstantinápolyi patriárkát küldötte Sismanhoz és biztosította őt, hogy mihelyt a görög császárt szabadon bocsátja, Várna ostromával föl hagy és haza megy. Ez így meg is történt.

Mennyi igaz van abban, a mit a savoyai krónika után elmondottunk, nehéz eldönteni. Ténynek vehetjük, hogy a savoyai gróf a magyar király hívására jött Bolgárországba, unokatestvérét a császárt megszabadítandó. Valószínű, hogy Lajos a szentszék késedelmes eljárása miatt is elkésett a találkozótól, melyet a savoyai herczegnek, ki hadjáratát hamarosan bevégezte, adott. Lehet az is, hogy Lajos király mindamellett még ezen 1366. évben haddal járt Bolgárországban, és nem alaptalan azok véleménye, kik Lajos győzelmét, melynek következtében a máriacelli templomot építtette, 1366-ra teszik. Hogy Lajos király komolyan foglalkozott a török és hűbérese a bolgár Sisman ellen indítandó háborúval, kitűnik abból is, mert Velenczével sokáig alkudozott (1366 szeptember 30.–1367 március 5.) két hadi gálya iránt, melyekre – ugymond – szüksége van. Biztosra vehetjük tehát, hogy Lajos király 1367-ben is hadakozott a törökökkel, habár ezen állításunk megokolására nincs más adatunk, mint hogy Carrara Ferencz, Padova ura, mint Lajos király szövetségese, 1367 elején háromszáz

gyalogost küldött Velenczén és Zenggen át a magyar király seregéhez. Hogy e hadjárat szerencsés volt, kivehető abból, hogy a térítés jó szerencsével folyt.

Szerencsésebbek vagyunk tudósításainkkal az 1368. és 1369. évekre nézve. Kétségtelen, hogy Lajos király 1368 októberben Bolgárországban, közel Szokol várához, november 12-én ugyancsak Bolgárországban, a Duna mellett, Szörényvár átellenében tartózkodott. Vele voltak László (valószínűleg az oppelni herceg az ország nádora) a sereg vezére, Lendvai Miklós a sereg egyik kapitánya és mások. E hadjárat vagy a következő év végeig folyt, vagy – a mi valószínűbb – 1369-ben újra kezdődött, mivel a bolgárok ellen működött had oszlása 1369 december 7. napjára volt meghatározva. Ugyanezen évben, június 22-én megjutalmazta Lajos király bolgárországi bánját, Hímfi Benedeket, testvéreit és rokonait, a mivel Bodont és Bolgárországot sok veszély közepette megoltalmazták, és alig szenved kétséget, hogy nem sokára azután mentette föl őt e terhes hivataltól, minthogy 1370. március 18-án már bodoni volt vajdának czimeztetik. Lajos király aztán átadta Bodont és Bolgárországot előbbi gazdájának, Stracimirnek, hanem csak „bizonyos feltételek és szolgálatok mellett, hogy az országot az ő neve és címe alatt kormányozza.” Stracimir megtartotta a mit ígért, a pénzekben is, melyeket veretett, míg a többi bolgár fejedelmek koronát viseltek, az ő fején süveg van; míg a többi bolgár cár jogarát kereszt ékítette, annak jelül, hogy Isten kegyelméből uralkodnak, az övé az Anjouk virága, a lilium díszlik. Nem is szűnt meg mostoha testvére ellen intézett támadásaival, s egy időre Szófiát is elvette tőle; hogy pedig népe se közlekedjék öccse népével, elszakította őket egyházilag is a tirnovói patriarkától.

Azonban a törökök foglalásai mind nagyobb arányokat öltöttek. Elfoglalták és adófizetőjükké tették az egész kelet-római birodalmat, sokakat rabszjira fűzván és magukkal harcolván; Konstantinápoly városa és annak császára is nem csupán adózójává lett a töröknek, de ez úgyszólván kezében tartotta őket. A törökök hatalma az időben (1372 május) Magyarország, Rácország, Albánia és Szlavónia határáig terjedt és a pápa nagyon félt, hogy az adriai tenger kikötőit is elfoglalják. Buzgón esedezett tehát Lajos királynak, minthogy gonosz idők lévén, keresztes hadat gyűjteni nem lehet, és minden remény egyedül a magyar király roppant hatalmában egyesül, ki a katolikus népeknek ez idő szerint fővédője s a hitetlenek legfélelmesebb üldözője: szálljon szembe az iszonyu veszéllyel és tartsa távol hatalmas karjával az istenátkozta ellenséget. Ő a pápa szívesen részesíti őt minden kedvezésben, és már fölhívta a velencei dogét, hogy annyi hajót bocsásson rendelkezésére, a mennyire szüksége van. Persze sajátos ellentétet képez a föntebbi ajánlkozással a pápa levele, melyet ugyanezen 1372. évi december 18-án íratott Lajos királyhoz, ki értesülván a török győzelméről egyik hűbérese fölött, elhatározta, hogy országos hadat indít a törökök ellen, és bizva a pápa kecségető ígéreteiben, arra kérte őt követe és jogtudósa, Bredenscheid János által, mentené föl a főpapságot a tized-adó alól egy évre, hogy az könnyebben részt vehessen a hitetlenek ellen indítandó hadjáratban. De XI. Gergely ő szentsége, kiről megjegyzendő, hogy VI. Kelemennek volt unokaöccse, e kérelem fölött igen megbotránkozott, azt egyenesen megtagadta, okul adván egyebek közt, hogy a magyar papok amugy is gazdagok és jól megszidta őket, a miért Lajos király közbenjárását effélékre fölhasználni merészelték. Lajos király e visszautasítás után is kénytelen volt nagyobb szerű hadjáratot indítani a törökök ellen, minthogy ezek már husz hónap óta a kelet-római s bolgár birodalomnak, nemkülönben Szerbiának egyes részeit elfoglalták, elpusztították és – úgy látszik – a tatárokkal szövetségben, új támadásra készültek. Hogy a folytonos háborúk által kimerült kincstáron segítsen, Katófia Beriszló erdélyi prépostot és Gereni Drugeth Miklós ungi főispánt küldötte a szentszékhöz azon kéréssel, hogy miután 1373 májustól számítva egy év lefolyása alatt hatalmas sereggel személyesen indul a törökök ellen: hirdessen Magyar-, Lengyel- és Dalmátországban, valamint birodalma egyéb tartományaiban keresztes hadjáratot. A szentszék engedett Lajos király kérelmének, és meghagyta a magyar-lengyel birodalom

őszszes érsekeinek, hogy egyházi tartományaik minden városában és egyéb alkalmas helyein hirdessék a szent keresztet.

Volt-e eredménye e készülődésnek; megindította-e Lajos király a tervezett hadjáratot; ha igen, mily sikerrel? E kérdésekre adatok hiában nem válaszolhatunk. Ellenben hitelesen értesülünk arról, hogy Lajos király 1377 szeptember havában tudósította barátját, Carrara Ferencet, Padova urát, hogy nagy diadalt aratott a törökökön és a bolgár királyon, mely sok vérbe került, minthogy a hitetlenek háromszor annyian valának, mint a keresztények. Ez örömhirt közhirré tették és alkalmából nagy ünnepségeket tartottak Padovában. Van adatunk arra is, hogy 1380-ban is készült keresztes hadjárat a török ellen. A mondott év február 16-án a bátai apát és a pécsi örkanonok, mint Aragoniai János bíboros és pápai követ biztosai, tanúságot vallanak arról, hogy Karánsebesi Garalyscha Jakab betette a perselybe, melyet a hitetlen török ellen indítandó hadjárat költségei földözésére föllájitottak, a kiszabott összeget.

Az oláhok a Balkán-félszigeten a XV. század első felében még igen alárendelt helyzetben voltak. A szerb okiratokban csakúgy mint Dusán szerb törvénykönyvében az oláhok mint juhászok, a földművelő szerbeknél sokkal alább való néposztály fordulnak elő. I. Károly királyunk is fejedelmüket Bazarabát, a havaselvi vajdát szintén csak juhaj pásztorának nevezi. Nem felőtölő tehát, habár jellemző, hogy a szerbeknek meg volt tiltva összeházasodniok az oláhokkal. Annyira megvetett nép volt az oláh, mely minden politikai és polgári jogtól meg volt fosztva, se fejedelmi, se megyei (zsupai) adót nem fizetett, se hadkötelezett nem volt, mi arra mutat, hogy az oláhokat proletáriusoknál többre nem tartották. Dusán, midőn hatalmának tetején a szerbek, görögök, bolgárok és albánok czárjának nevezte magát, ezzel azt jelentette, hogy a félsziget mind a négy nemzetének ura: az oláhokat nem tartotta érdemesnek a nemzetek közé számítani, pedig közülök sokaknak volt ura. Politikai egyéniségük voltaképen 1330-tól fogva datálható, midőn havasaik szorosaiban a magyar sereget szinte megsemmisítették. Ekkor vívták ki függetlenségüket is, mely 1344-ig tartott, mikoron Bazarába Sándor késztetve érezte magát Nagy-Lajos lábaihoz járulni, drága ajándékokkal őt megengesztelni. A békekötés egyik pontja nyilván az volt, hogy az oláhok hit dolgában a nyugati kereszténységgel egyesüljenek, a miért Havaselve egyházi tekintetben az erdélyi püspökség alá rendeltetett. Erre mutat, hogy VI. Kelemen pápa örömmel értesülván, miszerint az „oláh románok,” kik Magyarországon Erdélyben, Havasalföldön és a Szerémségben laknak, kezdenek a katolikus hitre áttérni, ez oláhok lelki üdvösségéről gondoskodni ohajtva, irt nemcsak Lajos királynak, Erzsébet anyakirálynénak, hanem más, nemes és nem nemes oláh románoknak is, hogy őket e részben buzdítsa.

Az oláhokról egy darabig ezután hallgat a krónika; de Küküllei János még sem egészen jól tudta, hogy Sándor vajda haláláig tartotta meg hűségét, melyre írásbeli kötések kötelezték. A vajda élete vége felé „megfeledkezett a jótéteményekről”, melyeket Lajos király kegyelméből élvezett és az adófizetést elmulasztotta; fia pedig és utódja Lajk (Ulászló, László) atyja friss nyomán haladt, midőn a magyar király „engedelme nélkül” vette föl Havaselve vajdája czímét. Lajos király tehát 1365. január 5-én fölhívta mindazokat, kik „hadba szállani régtől fogva kötelesek”, hogy február 24-én Temesvárra egybegyűljenek, onnét a mondott havaselvi vajda vakmerőségének megfenyítésére indulandók. Hanem e hadjárat mégse Havaselve, de Bolgárország, nevezetesen Bodon ellen indult, mely szándékváltozásnak más oka alig képzelhető, minthogy Lajk sietett meghódolni. Világos jele ennek a rendelet, melyet László (Lajk) Isten és a „királyi fölség kegyelméből” havaselvi vajda és szörényi bán a brassai kereskedők érdekében „nagylelkű és természetes ura” Lajos magyar király szoros parancsából, melyet Lépes Demeter udvari vitéztől megértett, és melynek mindig engedelmeskedni ohajt, kiadott.

Azonban a hűségnek és alárendeltségnek kelletlenül viselt álarczát Lajk vajda hamar elvetette. Miután kellően, mint hivé, elkészült az ellenálláshoz, ujra megtagadta az engedelmességet. Nem maradt tehát más menekvés, mint a háboru. Lajos király ennek

következtében 1369-ben két sereget indított Havaselve ellen, melynek vajdája „az ő királyi hatalma ellen föllázadt”. Az egyik sereget maga vezette, hogy Bolgárország felől támadjon Havaselve; a másik seregnek, mely erdélyiekből, „nemesekből és székelyekből” állott, vezére Döbröközi Laczkfi Miklós erdélyi vajda, a nagy Laczkfi István fia, a vakmerő vitéz volt. Miklós vajda átkelt az Ilonca (Jalomica) folyón, miután az annak partján emelt erődítményeket megvette; megütközött az oláh vajdának Dragmen gróf, dombovicai várnagy által vezérelt seregével, melyet futásba kevert. Hanem aztán, minthogy minden elővigyázatról letett, a csatározások által megapadt seregével oktanul nagyon előre haladt és galagonyás sűrűségekbe, keskeny szorosokba jutott, az erdőkből és hegyekről előrohanó sok oláh keményen megtámadta. Ott veszett ekkor Járai Péter, az erdélyi vitéz alvajda, Vas Dezső a Vass grófok öse, Vörös Péter a küküllei várnagy, Székely Péter és László sok más vitézzel és nemessel. Midőn erre a magyar sereg hátat fordítva megfutamodék, hinárokba, mocsarakba és ingoványokba került, minek következtében ismét sokan ott hagyták életüket és csak néhányan menekültek meg nehezen. Az elesettek közt volt maga a vezér, Miklós erdélyi vajda, kinek tetemét véres tusa után szabadították ki az oláhok kezéből és hozták Esztergomba, hol a barátoknál eltemették. A másik sereg szerencsésebben végzett. Gara Miklós, az ifjú macsóiban, a királyi sereget Lajk oláhjainak sűrű nyilvetései ellenére is, mellvédekkel és tornyokkal ellátott hajókon átszállította a Dunán, mire az oláhok, mint a füst, szétoszlottak. A király pedig behatolt a szörényi bánságba, azt elfoglalta és Szörény várát azonnal megerősítette. Néhány év múlva aztán Brassó vidékén Törcs fellegrárat a szászok készséges segédkezésével fölépítette és angol zsoldos falistárokat rendelt őrizetére.

Az 1369-ik évi hadjárat következménye megint az lett, hogy Lajk meghódolt. Hihetőleg Klára, Bazarába Sándor vajda katolikus özvegye, Stracimir szintén katolikus nejének édesanyja és Lajk mostohája hozott létre oly compromissumot, mely szerint Lajk visszatért a magyar korona hűségére, megtartotta mint Lajos király hűbérese Havaselvét, visszakapta báni czímen, mint a magyar király zászlósa, Szörényt; azonképen Stracimir is visszanyerte, de csak mint hűbért, Bodont, és mindketten megígérték, hogy a nyugati kereszténység elé akadályt nem gördítenek, sőt kilátásba helyezték, hogy maguk is katolikusokká lesznek. Igazolja ezen föltevésünket az, hogy Lajk 1369 november 25-én kelt rendeletében Isten és a magyar király kegyelméből havaselvi vajdának és szörényi bánnak címezi magát és tudtára adja római katolikus alattvalóinak, hogy Demeter erdélyi püspököt, kinek egyházi hatóságához Havaselve atyjának, néhai Sándor vajdának idejétől fogva tartozik, megkérte, küldené el suffraganeusát, hogy Havaselvén templomokat és oltárokat szenteljen és visszaállítson, bérnálja és más püspöki teendőket végezzen. Minthogy a fölszentelt püspök el fog érkezni, meghagyja Lajk, hogy eléje akadályokat ne gördítsenek, sőt inkább mindennemű kedvezéssel segítségére legyenek. Jóllehet e levélben ily kitételek fordulnak elő, hogy önüdvét tekintve kérte meg ama fölszentelt püspököt, ki az ő és alattvalói üdvösségére vezető teendőket fogja végezni: Lajk maga még mindig nem volt katolikus, minthogy V. Orbán pápa 1370 április 8-án kelt levelében megdicséri ugyan Lászlót, Oláhország vajdáját, hogy, noha félhitű lévén, a római egyház iránti tiszteletből gyűlöli és ellenségének tartja a törököt, kéri mégis, hagyja el a szakadárságot, térjen az igaz hitre, hogy győzedelmesebb lehessen a török ellen. Teheti ezt annál könnyebben, minthogy az ő országában, kivált mostohájának, Klára asszonynak buzgósa folytán, már is sok a katolikus, szerzetes is van elég. Csakugyan, mint a küküllei főesperestől tudjuk, az oláhok kezdenek tömegesen katolizálni, minek következtében a pápa nem elégedett meg azzal, hogy a ferenczieknek hat zárdá építését engedte meg Magyarországon, Oláhország és Bosnya határán, jóllehet mindenütt, városokban és községekben, voltak parochiák; hanem miután úgy értesült, hogy az oláhok közül, kik Magyarországnak a tatárok felé eső határán laknak, Lajos király fáradozása által sokan visszatértek a schismától, és ugyanazon király segítségével a többiek is visszatérnének, ha számukra külön püspöki szék állíttatnék, mivel a magyar papok szolgálatával be nem érik;

továbbá, hogy Spoletoi Antal, szent-ferenczrendi szerzetes, ki az oláh nyelvet tudja, már sokat megtérített és megkeresztelt, alkalmas volna oláh püspöknek: megbizta az esztergomi és kalocsai érseket, hogy Antal barát tudományáról és életéről hiteles tudósítást adjanak, vagy ajánljanak nálánál a célra alkalmasabbat; megkérte egyszersmind Lajos királyt is az ügy pártolására.

Nagy-Lajos király pedig, hogy a nyughatatlan oláh vajdát mentül szorosabban csatolja Magyarországhoz, a fogarasföldi új oláh telepítvény hercegévé tette. A fekete halál ismételve pusztított Magyarországon és az ország több részét néptelenné tette. Ez volt valószínű oka, hogy Lajos király Fogaras vidékét oláh települőkkel népesítette meg. Ezen oláhok főispánjává tette hercegi címmel. Másrészt, hogy az utat a megbizhatatlan szomszéd országaiba nyitva tartsa, valamint hogy a határt ellene szükség esetén megvédhesse, Talmács mellett, hol az Olt utat tör magának Havaselvére, Lajos király várat építtetett. A király bölcsesége némileg célzott. Kiviláglik ez Lajk vajda 1372 július 16-án kelt leveléből, melyben arról értesülünk, hogy midőn katolikus még nem, de már a magyar király kegyelmében volt, hatalmas sereggel indult a hitetlen törökök és a tirnovói bolgár czár ellen. Rokona, Dobokai László, ez alkalommal vitézségének kitűnő jelét adta, a miért őt meg is jutalmazza. Minthogy pedig ama László vele (a vajdával) együtt a fölséges magyar királynak mindenkoron alázatos híve, kéri ő felségét, mint természetes urát, hogy ezen, a félhitőség jármától megszabadult Dobokai Lászlónak tett adományát megerősíteni méltóztassék, hisz a mikor ez adományozást tette, akkor urának királyának kegyelmében állott.

Nem szenved kétséget, hogy Lajk oláh vajda 1372-ben Lajos király azon óhaját, hogy a schismától eltérjen, színleg legalább teljesítette. Színleg, mondjuk, minthogy az 1376. és 1377. években Lajk vajda ismét hűtelen. 1376 elején már nem ő, hanem Treutel János a szörényi bán, és 1377 végén még mindig úgy van, hogy Havaselve nincs a magyar király kezén, noha Lajos király reméli, hogy nem sokára ismét kezére kerül. És e meglazult viszony aligha nem régebbi keletű, minthogy a pápa már 1373 május 15-én a törököt és oláht egy varsába vetette, megtiltván, hogy vasat adjanak el nekik.

A magyar király hűbéres országhoz tartozott Kúnország is. A XI. századtól a XIII. századig a tartományt, mely az Olttól a Prutig terjed, értették Kúnország alatt; később e nevezet csupán a mai Moldovára szorítkozott. Lakói az uralkodó kúnok és alattvalóik, a ruthének valának. A ruthének régebbi időtől fogva laktak itt, mint a sátor fiai, a barangoló kúnok. A kúnok aztán a tatárok elől Magyarországra menekültek és nagyrészt a tatárjárás után is itt maradtak; viszont a Kúnországot a tatárok tartották elfoglalva a XIII. század közepétől a XIV. század közepéig, s ekkor történhetett, hogy pásztor oláh népez is megtelepedtek itt, e „fekete” Kúnországban, amint a Kárpátoktól a Szeret folyóig elterülő földet hitták, míg a Szerettől keletnek a „fehér” Kúnország feküdt. A kipszaki tatároknak, a kikkől beszélünk, hatalma a XIV. század közepe felé mindinkább süllyedni kezdett. Miután a székelyektől, magyaroktól és lengyelektől többszörös vereséget szenvedtek, kitakarodtak a fekete Kúnországból, melyet azután Nagy-Lajos királyi jogánál fogva elfoglalt.

Kúnország e visszafoglalása mindenestre 1347 előtt történt, minthogy VI. Kelemen pápának 1347 márczius 29-én kelt leveléből arról értesülünk, hogy Lajos király a milkói vagyis kún püspökség fölélesztését sürgeti. Milkó kezdetben a székelyek püspöksége vala. Robert esztergomi érsek 1226 körül a kúnokat térítvén, milkói püspökké a domonkosrendi Theodorikot rendelte, és egyházi hatóságát kiterjesztette a kúnokra, mely időtől fogva a milkói püspököt a kúnok püspökének is nevezték. A tatárok aztán a milkói püspökséget is elpusztították. XXII. János pápa 1332-ben föl akarta támasztani a milkói püspökséget és meghagyta az esztergomi érseknek, hogy Vasvári Vida, szent-ferenczrendi szerzetest és királyi káplánt milkói püspökké szentelje. Hanem Vida a nyitrai püspökséget kapta, melyet haláláig viselt. Most tehát, hogy Lajos király a milkói püspökség visszaállítását szóba hozta, arra is megkérte a pápát, nevezze ki Németi András szent-ágostonrendi lectort és kedves

káplányát milkói püspökké; a mi meg is történt. A kereszténység is terjedt a kún részekén, minthogy a pápa meghagyta a ferencziek magyar tartománya főnökének, hogy Kúnországba, néhány istenfélő szerzetest küldjön. (1348. május 31.) Egyébiránt a pápa egy későbbi levelében is érinti, hogy Lajos király „a bálványimádó tatárokat országa határaitól erős kézzel és hatalmas karokkal tova szorította”.

Ha Moldovaországot a XIV. század derekán a tatárok elhagyták, a kúnok és ruthének pedig gyéren lakták, könnyen felfogható, mint támadt egy oláh terület harcedzett vajdája agyában a gondolat, hogy Moldovában, hová az oláhok kezdettek mindinkább beszivárogni, független államot alkosson. „Lajos király idejében – beszéli a magyar koriró – Bogdán, a máramarosi oláhok vajdája összegyűjtven oláhjait, titkon kiköltözött Moldovába, mely a tatárok közelsége miatt néptelen vala.” A máramarosi oláhok eredetéről a következőket tudjuk: Kún László király uralkodásának 1284–85 éveiről nagyfontosságú eseményt jegyeztek föl az orosz krónikák. Híre járt, hogy a tatárok be szándékoznak ütni Magyarországra. Kún László a nagy tatárjárás emlékének hatása alatt segítségért folyamodott Rómába is, Konstantinápolyba is. A segítség nem maradt el. Különösen nagy számú óhitű oláhok jöttek át, és ezek egyesülten a magyarokkal kemény csatát vívtak a Tisza folyó mellett, melyben a tatárokat legyőzték. A király hálás akarván lenni az oláhok iránt, meghívta őket, telepedjenek le az ő országában és ne menjenek vissza Konstantinápoly vidékére, hol, míg ők itt harcoltak, feleségeiket amugy is a latin religióra térítették. Miután meggyőződtek ez állítás igazságáról, elhatározták, hogy nem mennek többé vissza; hanem megkérték László királyt, adjon nekik lakóhelyet, de ne kényszerítse őket a görög rítus elhagyására. László király teljesítette kérelmüket, földet adott nekik Máramarosban, a Maros és Tisza közt, hol az oláhok magyar nőket vettek feleségül, ezeket a maguk óhitére térítették, velük békességben éltek, mignem Bogdán kivitte őket Moldovába.

Lajos király azonban nem hagyta annyiban ez engedetlenséget, hanem Bogdánt – lengyel segítséggel is – megtámadta, hogy engedelmességre és visszatérésre szorítsa. De mivel az oláhok száma Bogdán körül mindinkább szaporodott, hatalma és tartománya gyarapodott, ez nem sikerült neki. Annyit mégis elért, hogy Moldova szabadon választott vajdája hűséget tartozott a magyar királynak esküdni, adót fizetni és magát hűbéresének vallani. Megerősíti a krónikás ezen előadását Lajos királyunknak 1365-ben kelt okirata, melylyel a hűtlen Bogdán máramarosi jószágait: Konyhát és tartozékait az Iza völgyén Szász fiának, Balk vajdának, testvéreinek Jánosnak és unokatestvéreinek Drágnak, Dragomérnak és Istvánnak, moldován embereknek adományozta jutalmul a hűségért a szent korona iránt, melyet Moldovában tanusítottak, a királyt Magyarországra követvén azon alkalommal, midőn a hűtlen Bogdán és fiai alattomban elfoglalták a király Moldovaországot és az ő gyalázatára megtartani törekeshetnek. E családból származtak a híres, dús és hatalmas Drágfiak, Máramaros egykor leggazdagabb dinasztái. Mikor történt Bogdán secessiója, pontosan meghatározni eleddig nem lehet. Mindenesetre 1359 előtt, minthogy ez évi márczius 20-án jutalmazta meg Lajos király Gyulafia Drágost jó szolgálataiért, melyeket Moldva megkisérlett visszaállításakor végzett.

Hogy az új kapocs, melylyel Lajos király Bogdánt magához csatolta, tartós és a magyar befolyás Moldovára hathatós volt, kitetszik abból, hogy Laczkó moldovai vajda, a Bogdán utódja, késznek nyilatkozott az óhitről lemondani és a római egységre térni. Minek következtében a pápa a prágai érseket, a boroszlói és krakói püspököket bizta meg, hogy az uniót hajtsák végre. Nevezet szerint tegyék várossá Szeretet, templomát alakítsák át székesegyházzá, csatoljanak hozzá egyházmegyét és vegyék ki a halicsi félhitű püspök joghatósága alól. Alapítsanak továbbá káptalant, és ha alkalmasnak találják, szenteljék föl az új egyház püspökévé Krakai András minoritát. (1370.) Lajos király pedig megint sürgette a milkói püspökség visszaállítását, mire XI. Gergely pápa kinevezett bizonyos Miklós, Milkó vidékéről származott szerzetest püspökké (1371); egyszersmind fölhívta az esztergomi érseket

és az erdélyi püspököt, kik ama sokáig üresedésben levő püspöki szék javait és jogait elfoglalva tartották és gyakorolták, adják azokat vissza; fölkérte Lajos királyt is, hogy Miklós püspököt azok visszaszerzésében segítse.

V. FEJEZET

Habsburgok és Luxemburgok.

Ausztria II. Albert herceg korában: Lajos király Laczkfi Pált küldi segítségül. Az eszes IV. Rudolf herceget is pártolja. IV. Károly császár, Lajos király és Rudolf herceg Nagy-Szombatban. Aquileja. A háborúnak IV. Károly és Lajos unokája közt kötött házasság vet véget.

A Habsburgok büszke házát, mely Rudolf római királyban sebes szárnyalással, mint a sas, emelkedett a magasba, mely hatalmas ivadékában, mint a királyi tölgy dús ágakat és lombokat hajtott, kegyetlenül megtépte a zivatar. Négy király támadt néhány évtized alatt belőle, köztük három római, és most, a XIV. század derekán csak egy jámbor öreg asszony, Ágnes, III. Endre magyar király özvegye volt az egyetlen, kit a királyi cím megilletett. A Rudolf és Albert királyok nagy számú férfiivadéka is egy rügyre szorítkozott, a jómagatehetetlen II. Albert hercegre, kit – habár negyvenedik évét számította – még nem áldott meg az ég utódokkal. II. Albertet „bölc”-nek nevezték kortársai és méltán megillette e jelző a férfiút, ki a neki jutott szerényebb viszonyokba méltósággal bele tudott illeszkedni. Az a kicsiny és szegény osztrák hercegség, melynek ura volt, becsületes és dolgos, de lelkesedni képtelen, hadjárataiban szerencsétlen népével, nem sok tekintélyt adott fejedelmének. Annál több, tiszteletet gerjesztett a beteg fejedelem a maga szerénységgel párosult határozottságával, ha érdekei úgy kívánták, óvatos pártatlanságával oly ügyekben, melyek közvetlenül nem érdekelték; belátásával és nyugodtságával, ha közbenjáró véleményét igényelték. Ekképen meg tudta óvni országát külső és belső háboruktól, miközben a béke áldását élvező lakosok jólétnek örvendettek. Így esett, hogy – Csehországnak jóval mögötte – Ausztria egyike volt Németország előkelőbb tartományainak.

Lajos magyar király „bölc” nagybátyjával mindig jó barátságot tartott és miután ezt végre megáldotta Isten gyermekekkel, e barátságot teljes mértékben átvitte ezekre. Az akkor még igénytelen Bécsbe többször fölrandult, ha nem is mindig országos dolgokban, de nem ritkán fontos ügyekben. Többi közt 1345 december 14-én a szövetséget, melyet atyja az osztrák hercegekkel kötött, megerősítette. Albert hercegnek volt is alkalm a magyar király barátságának becsét tapasztalni. A Habsburgoknak ugyanis régóta sok kellemetlenségük akadt ősi birtokaikon, hol a svájcziaiak szövetkezve Zürich városával folyton fenekedtek uraik ellen. Albert herceg más menedéket nem találván, 1355 július 26-án segítséget kért a magyaroktól. Lajos király Laczkfi Pált négyszáz íjászzal küldötte, kik Svájcba érkezvén, Puchaim Albert ergau-i és turgau-i kormányzó vezérlete alatt Thurgau város körül augusztus 11-én véres csatát vívtak a svájcziaiakkal. „Szent királyok segítsetek!” volt a magyarság jelszava, mely mellett mintegy háromszázat nyilaztak le a svájcziaiak közül. Mint a vágóhídon úgy rogytak össze a svájcziaiak lovastúl, mert meg volt szigorúan hagyva a magyaroknak, hogy senkit se kiméljenek, senkit foglyúl ne ejtsenek. Hasztalan emelték föl esdő kezüket rimánkodván: „Oh édes uram, kegyelmezz, ne ölj meg!” a magyarság nem adott kegyelmet, rivallván: „Hallgass... német; ittátok vérünket, ma iszszuk a tieteket!” E hallatlan vereség következménye lett, hogy a szövetségesek békét kötöttek. (Zürich, 1355. augusztus 18.) Visszaérkezvén pedig Laczkfi Pál, fejedelmi ajándékot kapott az osztrák hercegtől és következő Lajos királyhoz szóló levelet: „Köszönjük atyafiságodnak a segítséget, mert a mit ötezer fegyveressel egy egész esztendő folytán megcselekedni nem birtunk, azt Laczkfia Pál négyszáz magyarral megtette dicsőségesen. Kérünk tehát, hogy Pál urat királyi bőkezűséggel megjutalmazni kegyeskedjél.”

Ezek után az osztrák herceg 1356 január 6-án új szövetséget kötött Lajos királylyal, melyben egymás tényleges és szerzendő birtokait tíz évre kölcsönösen biztosították. Az osztrák herceg továbbá megengedte, hogy alattvalói, ha akarnak, a magyar király

szolgálatába szegődhetnek. Egyszersmind megfogadta, hogy Kázmér lengyel király ellen, kinek folytonos izetlenkedései voltak IV. Károly császárral és cseh királylyal, senkit se fog segíteni. Ugyanekkor Albert herczeg mint fogott bíró ítelt Margit bajor herczegnőnek, néhai István magyar herczeg özvegyének, aztán Hohenlochi (Hohenlohe) Gerlach feleségének hitbére fölött.

Az osztrák herczeg Győrig kísérte kedves magyar vendégét, honnét Wallsee Ulrikot, Landenberg Hermant, Puchaim Albertet és Meissau Ottót küldötték a császárhoz, hogy a császár, magyar király és közte esett némely félreértéseket kiegyenlítsék.

Midőn II. Albert herczeg 1358 július 26-án élete hatvankilenczedik évében elhunyt, tizennyolcz éves fia, IV. Rudolf herczeg lett utódjává. Rudolf herczeg egyike volt azon uralkodóknak, kikben a genialitás teljes fényével, de egyszersmind minden árnyékával jelentkezett. Hét évig uralkodott csak és mindössze huszonöt esztendőtt élt: korában tehát mentséget talál a szenvedély, mely midőn nagyra tör, néha el is siklik. Ha más eszméje nem lett volna, mint Magyarország, Csehország és Ausztria egyesítése, melyet utódai ez időtől fogva mindig szem előtt tartottak és szívós kitartással követtek, míg végre – a magyar és cseh nemzetnek nem ugyan előnyére, de Ausztriának annál nagyobb hasznára – realizálták: ez az egy megérdemlé, hogy „Alapító”-nak hívják övéi, noha e melléknevet voltaképen tévedésből adták neki. De e mellett ő szerezte meg Tirolt az osztrák ház számára: a görcei birtok egyesítését Ausztriával szintén ő indította meg, és a polgári elem pártolásával, a tudomány és művészet ápolásával ő rakta le alapját Bécs városa nagyságának. Ő alapította a bécsi tudományos egyetemet és kezdette építeni Szent-István templomát. Bécs akkor egyszerű, a passauai püspökséghez tartozó plébánia volt. Rudolf herczeg belátta, ha Bécset jelentősb várossá akarja átalakítani, főpapi székkal kell ellátnia, hisz e nélkül főváros az időben se volt képzelhető. Tervét nem valósíthatta ugyan meg, a káptalant azonban sikerült létrehozni s ettől már csak egy lépés hiányzott a püspökség megalapításához.

IV. Rudolf arra törekedett, hogy mennél függetlenebb úrrá tegye magát. E célját mielőbb elérendő, lázas türelmetlenséggel gyártotta az öt okiratot, melyeket közönségesen az osztrák ház privilegiumainak neveznek. E levelek azon elvből indulnak ki, hogy az osztrák herczeg a német birodalom első, legfőbb és leghívebb fejedelme, Ausztria a birodalom pajzsa és szíve, a miért ők a birodalomban előnyös állást érdemelnek. Már Julius Caesar, ki – e gyártmányok szerint – nagybátyjának és utódainak hűbérül adta Ausztriát, meghagyta, hogy ne legyen senkinek hatalma fölöttek, és Nero császár is elrendelte, hogy Ausztria mindenkorra szabad és hűbéri adótól mentes tartomány maradjon. Ugyanígy rendelkezett I. Frigyes császár, hogy az osztrák herczeg se a birodalomnak, se senkinek másnak ne tartozzék szolgálni; csupán ha a birodalom hadat jártna Magyarországon, köteles egy hónapra saját költségén tizenkét vitézt állítani. Az osztrák herczeg nem tartozik részt venni a birodalmi gyűléseken sem. Ha ott mégis megjelenék, udvari főherczeg gyanánt bánjanak vele, kit a választó fejedelmek után a császár jobbán illet meg a dízhely. A hűbért saját tartományában (Ausztriában) és díjtalanul ruházza reá a császár. Ekkor is nem födetlen fővel és térden állva veszi azt át, hanem lóháton, fejedelmi díszben, a jogarral kezében, ágas koronával diszitett herczegi kalappal a fején. Sőt a herczeg viselhet királyi koronát is, keresztrel a hegyén, azonképen a császár és minden nép jelenlétében, maga előtt hordathatja az igazság kardját és az ország zászlóját. A birodalomnak nincsen joga törvényt látni a herczeg személye fölött. Senki vádjára se köteles helyt állani, még a császár előtt sem. Hanem ha önként alá akarja magát vetni valamely ítéletnek, hűbéresei és ministerialisai közül nevez ki bírót maga fölé. Mi több: Ausztriai belügyeibe nem avatkozhatik a birodalom. Ott minden birtok hűbér, mely korlátlanul a főherczegtől függ, ki önkényesen uralkodik népe fölött. Szóval, IV. Rudolf nem kevesebbet akart, hanem hogy magát, országát és alattvalóit a német birodalomtól, melynek elvégre Ausztria kiegészítő része volt, függetlenné tegye. Másrészt azonban bevett az osztrák privilegiumokba oly rendelkezést is, mely szerint a birodalom az osztrák herczeget minden

megtámadója ellen összes erejével megvédeni tartozik, és semmi fontosabb birodalmi ügyet az osztrák herceg tudta és hozzájárulása nélkül elvégezni nem szabad.

Elkészülvén 1359 tavaszáig e privilegiumok, IV. Rudolf herceg április havában a császárhoz, ki ipja is volt, Prágába utazott, hogy azok megerősítését tőle elnyerje. Azonban a császárnak legkivált a „Julius Caesar” és „Nero” ütött szeget a fejébe, és elküldötte az okleveleket Petrarcának szakértő vizsgálatra. Miután pedig Petrarca azokat otromba és szemtelen hamisítványoknak minősítette, azok megerősítésére egyelőre nem járult és a Rudolf hercegtől kért többi kedvezményeket is megtagadta. Mérgesen távozott a herceg a császártól és már két hónap múlva észre lehetett venni, hogy tehetetlen mérge a császár megbuktatásán dolgozik. Ugyanazok által, kik megválasztották, a választó papi fejedelmek által szerette volna őt megbuktatni. A császár ugyanis ép ez időben megsértette a német főpapságot. Rendeletet adott ki a püspökökhöz, melyben fölszólította őket, fékezzék meg papságuk fegyelmetlenségét, különben kénytelen lesz világiakat megbizni, hogy sequestrálják a papi javakat. Ez ugyan csak üres fenyegetés akart lenni, de azért, mert nem ijedtek meg tőle, annál inkább zokon vették. IV. Rudolf, fölhasználandó e torzsalkodást, Lajos magyar királyt szemelte ki ellenkirállyul. A terv a magyar király tudta nélkül készülhetett, de jól volt kieszelve. Ha valaki, Lajos volt eléggé hatalmas arra, hogy IV. Károlylyal megmérkőzzék. Őt, az egyház hű fiát a clerus legszivesebben látta volna császáru; tőle, a gazdag, bőkezű és nem német fejedelemtől legtöbbet várhattak a választó fejedelmek; végre Rudolf nem is képzelhetett magának kegyesebb urat, mint családja e régi, jóakaró barátját, rokonát, magának sógorát. Most is, 1359 augusztus 2-án Pozsonyban nála volt, hogy atyáik által kötött szerződések megerősítését kinyerje tőle, meg talán azért is, hogy tapogatódzzék, hajlandó volna-e Lajos Németország netaláni választását elfogadni? De erre adatunk nincsen.

Veje ármányait, ki időközben a bajor és württembergi hercegekkel is szövetekezett, időnek előtte megtudta IV. Károly császár. Belátta, hogy reformátori törekvését az egyházban rosszul alkalmazta. Visszavette tehát korholásait és védő leveleket adott a pap uraknak a világiak túlkapásai ellen. Egyszersmind azt hitte, hogy a hálót, melyben őt akarták megfogni, egy rántással szakítja szét. Bacharachban, a Rajna mellett, hova 1359 november 11-ére a választó papi fejedelmeket összehívta, azon meglepő kijelentést tétette nekik, hogy IV. Rudolf osztrák hercegtől tudja, miszerint a papi fejedelmek a pápa tudtával őt elmozdítani és helyébe Lajos magyar királyt óhajtják megválasztani. Ez mestervágás akart lenni. A nélkül, hogy a választó fejedelmeket vádolta volna, tudokra kívánta adni a meglepetetteknek, hogy átlát a szitán. A pap urak mindent letagadtak, és úgy látszik, jó lélekkel. Leveleket is irtak a császárnak ártatlanságukat erősítvén, a magyar királynak és osztrák hercegnek, melyben kéri őket, tegyenek tanúságot büntelenségükről. IV. Károly nyilván felsült, a mi kisebb baj volt reá nézve; ellenben a magyar királyt mélyen sértette, midőn méltatlanul meghurczolta. Őt kiengesztelni tekintette legsürgősebb feladatának, ezt annál inkább, mivel, ha ármánykodó vejével el akart bánni, előbb e kellett intézni ügyét a magyar királylyal. De Lajos, ki 1358 november óta Erdélyben járt és csak 1359 februárban érkezett vissza Visegrádra, nem igen volt megközelíthető. A császár ugyan már február második felében készült hozzá, de két hónapig folytak aztán még az alkudozások, míg végre sikerre vezettek az által, hogy Károly följánlotta Lajosnak Feltre és Belluno lombard városokat Gazamatta várral együtt. E helységek eddig az aquilejai pátriárka gondozása alatt állottak, de Miklós patriárka halálával (1358) visszaestek a császárra. A császár nem sok fontosságot tulajdonított nekik; Lajos király ellenben, miután Velence szárazföldi birtoka mögött feküdtek, szükség esetére jól fölhasználhatta őket, a miért kezdetben (Szécsenyi?) Tamás fia Miklóst küldötte oda kapitányul, utóbb átadta szövetségének és barátjának: Carrara Ferencznek.

Ez előzékenység kedvezőn hangolta Lajos királyt. Nagy-Szombatban 1360 május közepén találkozott a császár és vele öcscse, János morva örgróf, a magyar királylyal, kinek kíséretében volt Rudolf osztrák herceg. Valamennyien kibékültek. A császár írást adott

magáról, hogy a magyar király ellen szórt rágalmakat soha se hitte, a jövőben se fogja hinni. Nemkülönb a császár és öccse egyrészt, az osztrák herceg másrészt szintén leveleket cseréltek, melyekben megismerik, hogy a köztük fenforgó egyenetlenségeket Lajos király közreműködésével kiegyenlítették. Nevezet szerint a Luxemburgok végleg lemondanak Ausztriáról, a Habsburgok Cseh- és Morvaországról, s ezen jogaikra vonatkozó okirataikat egymásnak kölcsönösen kiadják. Nagy-Szombatból Ausztriába, Seefeldbe mentek a kibékült fejedelmek, elkísérte őket oda Lajos magyar király is, hol május 1-én Rudolf herceg térdén állva (és nem lóháton) kapta hűbérül tartományait (Tirol és Burgund kivételével) a császártól.

Azonban az egyetértés a császár és veje közt nem állott helyre, és valószínűleg háború lett volna a vége, ha Lajos király ismét békítőleg nem szól közbe. Vilmos egri prépostot és kinevezett pécsi püspököt küldötte a császárhoz Nürnbergbe (1360 július), hogy őt engedékenységre bírja, ki nem sokára jelentette is neki, hogy kedves vejét, Rudolf osztrák herceget, megbocsájtván fiatalkori könnyelműségét, újra kegyelmébe fogadta, valamint hogy lemondott Masoviáról és Plockról a lengyel király részére, és megígérte, hogy nem fogja a boroszlói püspökség elszakítását a gneznai metropolita széktől sürgetni, azaz nem fogja eltépni a végső szálát, mely Sziléziát még Lengyelországhoz fűzte. Ez engedményeket főleg az által nyerte el a magyar király, hogy nagybátyjával Kázmér lengyel királylyal egyetemben segítő csapatot küldött a császárnak hadjáratához a württembergi herceg ellen. Sőt nem sokára ezután úgy értesülünk, hogy IV. Károly császár és cseh király, nemkülönb öccse János morva örgróf és Rudolf osztrák herceg szövetséget kötöttek cseh, morva és osztrák birtokaik védelmére minden ember fia ellen, kivéven a magyar és lengyel királyt. Tehát Vilmos püspök ügyesen járt el Nürnbergben, a miért a nem épen bőkezű császár kétezer forintot ajándékozott neki. Valószínűleg volt része abban is, hogy Lajos király és felesége jeles alakú levélben erősítették meg Erzsébetnek, néhai István magyar herceg leányának, eljegyzését Jodokkal, János morva örgróf elsőszülött fiával. (Visegrád, 1361 február 2.)

Ime ez lett volna a luxemburgi jutalma engedékenységeért: a közeli kilátás a magyar trónra. Lajos királynak ugyanis második házasságából még mindig nem volt örököse. Néhai István hercegnek volt ugyan két gyermeke: János és Erzsébet, de János 1360 őszén elhunyt, maradt tehát csak az egyetlen Erzsébet, kit méltán tartottak akkor az Anjouk magyar trónja örökösének.

Megértettük az előadottakból, mennyi önzéstelen jóakarattal viseltetett Nagy Lajos király úgy a Habsburgok, mint Luxemburgok iránt, és ezen jóakarata mindkét háznak mily nagy előnyére szolgált. Jóindulata azonban nem talált viszonzásra. Mihelyt az osztrák herceg nem látta hasznát Lajos politikájának, megszokott hálátlansággal a magyar ellen fordult. Ép így tett a császár is.

Legújabbán az aquilejai patriárka adott erre ürügyet, kit Rudolf herceg megtámadni és javaitól megfosztani készült. És mert belátta, hogy a magyar király szövetségesét, a patriárkát ez igaz ügyben el nem hagyhatja, ő hagyta cserben a magyar királyt, a császárral szövetséget kötött (1361 augusztus 1), már más nap megtámadta a patriárkát, leverte és foglyul magával vitte Bécsbe. Tudta az osztrák, hogy ez által a magyar király legnagyobb ellenségének, Velenczének járt kedvében. El is látogatott a lagunák városába és ünnepeltette magát. (Szeptember 29–október 5.) A patriárkának, kit útközben megraboltak, pecsétjétől megfosztottak, Bécsben, aztán Melkben szigorú őrizet alatt tartottak, mégis sikerült követséget küldeni a magyar királyhoz és tőle sürgős segítséget esdekeln. A követek hálával emlékeztek arról, hogy nemcsak Lajos király, de boldogult atyja is Aquilejának oltalmazója volt. Azonképen Aquileja is, midőn Lajos 1347-ben Nápolyba, 1356-ban Velence ellen indított hadjáratot, minden erejével segítette a királyt, ki ez utóbb mondott évben tiz esztendőre védelmi szövetséget kötött a patriárkával. E szövetségre hivatkozott a patriárka most, midőn az osztrák herceg meg akarja fosztani minden birtokától. A herceg és a vele szövetséget kötött császár elől egyedül a magyar király mentheti meg őt a végromlástól.

A követség előadása nagy hatást gyakorolt Magyarországon. Ha Aquileja megszűnt önálló hatalom lenni, Magyarország egyik természetes támaszát veszítette el Velence ellen. Ha a császár, Velence s az osztrák hercegek szövetkeznek, vége Lajos befolyásának Olaszországban. És ez még hagyján; de mi lesz akkor, ha a coalitio Magyarország ellen támad? Ettől tartott Lajos király és utasította a dalmát városokat, hogy szemmel, füllel vigyázzanak, mert a császár és osztrák herceg, úgy látszik, meg akarják támadni a magyar birodalmat. Lajosnak tennie kellett. Hogyan hatott az osztrák hercegre: rábeszéléssel-e, kedvezéssel vagy fenyegetéssel? nem tudjuk, de tény, hogy IV. Rudolf herceg, ki a múlt augusztus első napján szoros szövetségre lépett ipjával, a császárral, s főleg az ő segítségének köszönhette sikereit Aquiléja ellen, merész kanyarulattal rögtön hátat fordított neki és 1362 január 7-én a maga és öcscsei: Frigyes, Albert és Lipót hercegek nevében szövetséget kötött Lajos magyar királlyal IV. Károly császár és János morva markoláb ellen.

Lajos király igen fel volt háborodva a császár ellen, ki az ő barátságáért hálátlansággal fizetett úgy neki, mint Kázmér lengyel királynak. Viszont a császár is féltékeny lehetett a fényes eredményekre, melyeket Lajos és fegyverei kivívtak; félthette gyarapodó családi birtokát, legelőbb Sziléziát, főleg az esetre, ha Magyar- és Lengyelország egy kézbe, a magyar királyéba kerülend. Mint Károly Lajos iránt úgy érzett Rudolf Károly iránt, ki letartotta merész szárnyalásait, letörülte szépen festett fellegvárait. De félthette a Luxemburgok mind inkább terjedő hatalmától Ausztriát is, míg Lajostól némi engedékenységet remélhetett az aquilejai patriárka ügyében is; Schwarzbach várat pedig foglalóul mindjárt megkapta.

Még inkább elmérgesedett a császár és a magyar király közt fennálló rossz viszony a császárnak meggondolatlan nyilatkozata következtében. Cseh rablók ugyanis többrendű kárt okoztak a magyar határszélen. Lajos elégtételt követelt a császártól, mint cseh királytól, a kárvallottak érdekében; de a császár, a helyett hogy e jogos igényt kielégítette volna, azzal hozakodott elő, hogy Lajos király nagy befolyást enged anyjának a kormányügyekre és oly aljas kifejezéssel illette a magyar anyakirálynét, mely koronás fia érzelmeit mélyen sértette. A magyar követek azonnal visszautasították a császár sértéseit és készeknek nyilatkoztak akár vele, akár megbizottjával királynéjuk meggázolt becsülete miatt megvívni. A császár mentegetődzött és tréfával akarta elütni a dolgot; hanem a követek oly komolynak vették a sértést, hogy azt csak vér moshatja le, s azonnal távoztak Prágából. Lajos, ki gyöngéd fiúi szeretettel és tisztelettel viseltetik anyja iránt, megdicsérte követei eljárását és háborura készült. Közben a viszálykodó fejedelmek kemény jegyzékeket váltottak egymással; de el nem felejtkeztek a dolog velejéről, hogy mennél jobban elkészüljenek a hadjáratához és mennél több szövetségest gyűjtsenek magok köré. Lajos király szövetségese IV. Rudolf hercegen kívül Kázmér lengyel király volt, míg Rudolf a salzburgi érsekkel és suffraganusaival, nem különben Mainhard felsőbajor herceggel és tirol gróffal lépett kölcsönös védelmi szövetségre. Pozsonyban, 1361 december 31-én a freisingi, passai, chiemseei, seckauai és lavanti püspökök, Ausztria, Stiria, Karintia és Karniolia egyházi és világi főurai esküjökkel erősítették meg a szövetséget, melyet IV. Rudolf és testvérei, valamint Mainhard herceg egy részről, Lajos magyar király és Kázmér lengyel király más részről kötöttek.

A háboru célja ez alkalommal igen komoly volt, nem kevesebb, mint a császár megbuktatása. Mire nézve a magyar király és az osztrák herceg Budán, 1362 március 10-én megegyeztek abban, hogy mindazon foglalásokat, melyeket közösen tesznek, egyenlően osztják föl magok közt. Ehhez képest országaik határainak rendezését s más szükséges igazításokat a hadjárat utánra halasztották. Viszont, nehogy az aquilejai patriárka ügye gátlólag vagy bomlasztólag hasson a szövetségre, IV. Rudolf tapasztalván Lajos király szilárd elhatározását, igen sokat leengedett követeléseiből, úgy hogy a patriárka friauli birtoka és hatalma sértetlenül megmaradt. Ezen előzmények után Lajos király fölkelést rendelt. Az

egyesült hadak Trencsénig érkeztek, hogy Morvaországba törjenek, midőn IV. Károly követeként Bolko schweidnitzi herceg, Lajos király rokona jelentkezett békeajánlatokkal. A felek fegyverszünetet kötöttek, és Lajos király a béketárgyalásokhoz Kont Miklós nádort és Bebek István országbíróát küldötte Brünnbe. A tárgyalások nem vezettek célhoz és ez Lajos király helyeslésével találkozott, azonban a visszatért követek hadsereget már nem találtak Trencsénben: széteszlott az, mivelhogy néhány éven át szűk termés levén, nemcsak Ausztriában, Cseh- és Bajorországban, hanem nálunk sem talált eleséget. Ha tehát a császárnak az volt célja, hogy a háborút elodázza, e célját elérte, mert közben az ősz beköszöntvén, a hadjáratnak vége szakadt. Most tehát csak az lehetett a császár legközelebbi feladata, hogyan jusson a fegyverszünetből tiszteséges és nem költséges békéhez; és e végett az új pápa közbenjárását is kikérte. V. Orbán, ki 1362. december 6-án ült VI. Incze helyébe, amúgy is a törökök ellen indítandó keresztes hadjárat gondolatával levén elfoglalva, örömet engedett a császár kérésének és Péter volterrai püspököt egész halmaz ajánlattal küldötte Magyar-, Cseh-, Lengyel- és Osztrákországba, „hogy a béke elalvással fenyegető gyöngé mécsét éleszsze”.

A ciprusi király is iparkodott közreműködni a békeszerzésben. A török veszedelem őt is fenyegette, közvetlen érdeke kívánta tehát, hogy a keresztény fejedelmek kibékülvén, részt vegyenek a törökök ellen indítandó hadjáratban. A pápa ajánlatával ellátva sorba vette a fejedelmeket, mindenütt segínyt kérvén. De ezek ketten, a ciprusi király és a pápai követ keveset lendítettek volna a béke ügyén, ha a császár ügyességével nem segít magán.

IV. Károly király harmadízben lett özvegygyé 1362. július 10-én, midőn a schweidnitzi Annát, a magyar udvar neveltjét, elvesztette. A császár, ki házasságot mindig politikából kötött, szemét most Erzsébet pomerániai hercegnőre, a lengyel király unokájára és a megsértett magyar királyné unokahugára vetette. Az ajánlat hizelgő volt Kázmérra és engesztelő Erzsébetre. A pápai követnek tehát, de különösen Katalinnak, IV. Rudolf osztrák herceg nejének, ki néhai Margit, Lajos király első feleségének huga volt, sikerült az ellenséges feleket arra bírni, hogy ügyök felett mint becsületbírák a lengyel király és a schweidnitzi herceg ítéljenek. Miként e választás mutatta, már az előleges megbeszélés is biztos kilátást nyújtott az iránt, hogy a császár teljes elégtételt fog szolgáltatni a magyar királynénak, minek következtében Lajos király megizente a váci püspök által a pápának, hogy nagy reménye van a béke föntartásához. Ilyképpen a magyar királyi család is hozzájárult a tervezett házassághoz. Lajos király pedig főurai fényes társaságában Sandecen és Bochnián át Krakóba utazott, hol a lakodalmat, miután a császár könyek közt kért bocsánatot, nagy ünnepséggel ülték meg. A császáron mint vőlegényen és Kázmér lengyel királyon mint házi gazdán kívül jelen voltak: a magyar király, Zsigmond „dák király” (ugy vélem: Sisman a trnovo bolgár fejedelem), Péter ciprusi király, Boleszló pomerán-stettini herceg mint örömatya, Ottó bajor, Ziemovit masoviai, Boleszló schweidnitzi, László oppelni hercegek és több más fejedelmek a Piastok közül, valamint Volterrai János, a pápai nuncius.

Ekképen állott helyre a béke IV. Károly császár és testvére János morva örgróf közt egy részről, más részről Lajos magyar király és IV. Rudolf osztrák herceg közt, melyről Brünnben 1364. február 10-én állítottak ki kötéslevelet a maga rendje és módja szerint. IV. Rudolf osztrák herceget azzal vigasztalta meg Nagy-Lajos, hogy öröködési szerződést kötött vele és unokahugát, a tizenhárom éves Erzsébetet, ki eddig az öt éves morva Józsának volt szánva, Rudolf öcscsével III. Alberttel jegyezte el. Rudolf utóbb Mainhard gróf halálával Tirolt szerezte még meg családjának, de nem sokára aztán, 1365. július 27-én meghalt. A cseh-magyar békekötés hírének V. Orbán pápa megörült, minthogy a magyar király segínyt ajánlott neki Visconti Barnabás ellen. Önmagát iparkodott fölülmulni a szentatya Lajos magasztalásában, habár a segínyt, miután Viscontit idő közben kegyelmébe fogadta, megköszönte, föntartván az ígéretet az esetre, ha arra később szüksége lenne.

Hanem a családja hatalmát mások kárával nagyon is mohón növelni törekvő Károly császárral a jó egyetértés nem tarthatott sokáig ezentúl sem és 1369-ben ismét együtt találjuk Kázmér lengyel királyt, a bajor hercegeket, a pfalzi grófokat Lajos királylyal Pozsonyban a végből, hogy a császár ellen szövetkezzenek. És alighanem nehéz idők virradtak volna a Luxemburgi házra, ha a jó szerencse ki nem fejté ellenségeit e szövetség kapcsából.

VI. FEJEZET.

Nagy-Lajos Lengyelország királya.

Kázmér lengyel király halála. A lengyel követség Zólyomban. Lajos király aggodalmai. Krakóban megkoronáztatik. Az ország kormányát idősb Erzsébet királynéra bizza. Galiczia és Lodoméria magyar vajdák kormánya alatt. Lajos népszerűtlensége Lengyelországban. A kassai lengyel országgyűlés. Magyar- és Lengyelország egyesülésének a politikai viszonyokra való befolyása. Házassági tervek. Mária királykisasszony eljegyzése Zsigmond herceggel, Hedvigé Vilmos osztrák herceggel. Fehér Ulászló. Idősb Erzsébet királyné elhagyja Krakót. László oppelni herceg, a volt magyar nádor, Lengyelország kormányzója. Idősb Erzsébet királyné halála.

Kázmér király, a Piastok utolsó és legnemesebb sarja a lengyel trónon, 1370-ben meghalt. A nyarat Nagy-Lengyelországban töltötte, szeptember elején országa délibb vidékére ment vadászni. Utközbe megpihen a sieradzi hercegségben és Kisasszony napján (szeptember 8) szarvasvadászatra készült. Már előállott a vadászszekér, midőn a jámborabb udvari emberek figyelmeztették a királyt az ünnepre. Kázmér éppen engedni akart, hanem egyik ledér társa valamit sugdosott a fülébe, mire gyorsan a kocsiba ugrott és elhajtattott. De hamar utolérte a szerencsétlenség: a vad üzése közben lebukott lováról és megsértette baloldalát. Lázba esett. Nagy ügygyel-bajjal szállították Krakóba, hol november 5-én elhunyt.

Ami után atyja I. Károly, anyja Erzsébet, utóbb maga Lajos annyira áhitozott: a Piastok lengyel koronája valahára reá szállott. Ki hitte volna? Lajos már nem lelte örömét benne.

A krakói püspöknek és a lengyel kancellárnak, kik őt a lengyel főurak nevében a megürült trón elfoglalására személyesen meghítták, azon aggodalmát fejezte ki, hogy gondját két birodalom közt felosztván, egyik javának sem fog kellően megfelelni. Nem üres mentség volt ez Lajos részéről, kinek becsületes lelkéhez soha sem fért az alakoskodás. Lengyelország nehéz kormányzatú állam volt: az egység hiányzott belőle, csak a király személye volt összekötő kapocs; másként a különböző tartományok inkább szövetkezetek valának. A nemességben még nem fejlődött ki az igaz hazafiság és így esett, hogy az országot megvédeni a maga erejéből legtöbbször képtelen vala, a legmíveltebb tartományokat elveszni engedte, jobbjait a külső és belső rablóktól megvédeni nem tudta; mégis minden módon azt fúrta, faragta, hogyan vonja ki magát inkább-inkább a közteher viselése alól és szaporítsa kiváltságait az állam rovására. A polgárok nagyrészt bevándorlott németek levén, nem éreztek együtt a honfiakkal, ellenkezésben éltek nemesekkel és nagyon is a magok hasznát, nem a közjót tekinték; bár jól megszédítették magokat, adót nem fizettek. A jobbjait és szabadosokat (kmeteket) csakúgy, mint a földhöz ragadtakat elnyomta a nemesség, kihasználta a polgárság és kiszította a Kázmér által pártfogolt zsidóság, mely nyelvben, öltözetben, üzemében maig is az, ami akkor volt: a hirhedt lengyel zsidóság.

Lajos király elgondolhatta: minthogy Isten meg nem áldotta fimagzatokkal, kiknek számára koronáról kellene gondoskodnia, kevés rokonszenve mellett a lengyelek iránt, kiknek nyelvét elsajátítani eleddig kedvet nem talált magában, minek törje magát e téren is, mely alig ha fog sok örömet hozni számára? Ha mindamellett a lengyel küldöttség és a magyar főurak huzamosb rábeszéléssel mégis rávették, hogy utnak eredjen Lengyelországba, nem csekély része lehetett ez elhatározásában azon tudatnak, hogy anyja mennyire csüng e terv valóztatásán, mely tulajdonképen az ő hozománya. Erzsébet királyné és László oppelni herceg, akkor Magyarország nádora, már előbb elutaztak Krakóba a beteg Kázmér király látogatására. Lajost, hogy most utánok indult, a lengyel rendek Uj-Sandecben fogadták és nagy pompával kísérték Krakóba, hol a papság, a városi hatóság, a céhek zászlóikkal fényes menetben vezették a főtemplomba. Lajos király nagy sereggel indult a lengyel földre. Alighanem bonyodalmaktól tartott, mert a sziléziai hercegeken kívül voltak még Piastok,

kiknek mint fiörökösöknek, ha örökösödésről leendett szó, több joguk volt a trónra, mint a leánynak és ennek révén Lajosunknak. Ilyen volt Ziemovit, Massovia hercege s a lengyel korona hűbérese. Hanem ez vagy nem volt oly nagyralátó, hogy a korona után nyult volna, vagy eléggé belátó volt, hogy nem köthet ki sikerrel a magyar király ellen: beérte azzal, hogy nem mutatta be hódolatát az új királynak. Egy másik élő Piast a gniewkowi Fehér-Ulászló volt, Lajos második feleségének, a bosnya Erzsébetnek anyai nagybátyja.

Az elhunyt Kázmér király úgy bánt el ezzel is, mint Ziemovittal: terjedelmes birtokot engedett át neki hűbéri jogon. Ulászló szenvedélyes, makacs természetű ember lévén, nem hajlott meg a törvényes rendnek, nem jelent meg a bíróság idézésére, mire Kázmér király karhatalommal állította a törvényszék elé. Haragjában, mert sértve érezte magát, visszavetette a király adományos levelét és lemondott a kapott területről. Később megbánta ugyan elhamarkodott tettét, de Kázmér nem fogadta vissza kegyelmébe. E fölött elkeseredve, miután felesége is elhalálozott, lemondott ezer forintért minden jogáról Kázmér javára és néhány nemessel a szentföldre zárandokolt. Ismét visszakerülvén, a császár és más fejedelmek udvarán hányódott, részt vett a német lovagrend egyik litván hadjáratán, végre Avignonba került V. Orbán pápa udvarába. Sehol se társalgott lengyelekkel. Egy ízben átutazván Kujavián, be nem tért sehova, még csak éjjeli szállásra sem. Életuntságában végre a cisterciák szerzetébe lépett; mivel azonban itt se találta föl, amit keresett, a fekete barátok, Szent-Benedek fiai dijoni zárdájába vonult. Kázmér és Lajos neje segíték őt pénzzel.

Ez alkalommal Fehér-Ulászló sem alkalmatlankodott Nagy-Lajos királynak. Kellemetlenséget egyelőre néhai Kázmér király végső rendelete okozott Lajosnak. Kázmér ebben bőségesen gondoskodott a főbb méltóságokat viselő urakról, az ország templomairól, özvegyéről, törvényes leányáról és törvénytelen fiairól. Kivált unokájának, Kázmérnak, kit udvarában nevelt, sokat hagyott, többet mintsem az ország egysége megengedte: Dobrzin, Leczyk és Sieradzia hercegségeket, Kujavia egy részét sok várral. Testamentuma végrehajtójául a krakói főesperest rendelte, s ez Lajos király megérkezése után másnap engedelmet kért tőle, hogy a rábizottakat elintézhesse, mit a király – nem vizsgálván meg behatóbban az ügyet – nagylelkűen, amilyen mindig volt, meg is adott. Csak miután több oldalról figyelmeztették, hogy az ország ekkora területének elidegenítése veszélyes a királyi hatalomra, adatta át az iratokat a gneznai érseknek, a krakói püspöknek és a jelenlevő országnagyoknak. Ezek Kázmér örökségét tárgyalás alá vették ugyan, kifogásolták is, de a hatalmas herceg ellen, ki IV. Károly császárnak volt sógora, nem mertek határozatot hozni. Lajos király tehát alkura lépett és kiegyezett az ifjú herceggel.

Még egy körülmény tartóztatta egy perczre Lajos lengyel királylyá koronázását. Lengyelország fővárosa előbb Gnezna volt Nagy-Lengyelországban; itt koronázták valamikor a fejedelmeket. De Lokietek Ulászló, félelmében a német lovagrendtől, ezen az immár bellebb tolt határokhoz közel eső fővárosból elvitette a koronázási jelvényeket és Krakóban, mely hívebben simult hozzá, koronáztatta meg magát. Hasonlóképpen tön Kázmér király. A nagy-lengyelek, féktelen urak, ezt zokon vették és követelték, hogy Lajos magát Gneznában koronáztassa meg. Lajos ugyan nem hajlott e követelésre, de veleszületett jóságánál fogva megígérte, hogy mihelyt Krakóban magát a gneznai érsek által megkoronáztatta, legott Gneznába indul és e várost is meglátogatja.

Ezek után Lajost 1370. november 17-én, mely vasárnapra esett, Krakóban a székesegyházban lengyel királynak megkoronázták. Igéretéhez képest aztán Nagy-Lengyelországba sietett. Gneznában egy másik koronázáshoz készültek, de Lajos királyt, ki minden kétszínűséget gyűlölt, erre rá nem vehették. Két napot töltött tehát Gneznában és aztán visszatért Krakóba. Itt sem időzött sokáig, noha a lengyel urak óhajták, hogy tovább maradjon közöttük. De mert a velencei bonyodalmak kíváncsiságá tette jelenlétét, visszatért Magyarországra, Lengyelország kormányát lengyel anyjára, Erzsébet özvegy királynéra bízván.

Erzsébet királyné Lengyelország kormányzásában boldogult fivérének Kázmér királynak nyomdokait követte. Ha kormányzásával a nemesség még sem elégedett meg, annak oka nem benne rejlett. Ziemovit masoviaai herceg a litvánokkal czimborált. A német lovagrend nagymestere panaszt emelt ellene a pápánál, hogy a kereszténység ellenségeit tanácsos és élelemmel segíti, utat nyit nekik tartományán át és osztozik velök a prédán. A masoviaai azzal mentegetődzött, hogy két ellenség közé levén czövekelve, érdeke parancsolja, miszerint a kevésbbé veszedelmessel tartson. A pápa megintette a herceget, hagyja abba a törvényteleniséget és megkereste Erzsébet királynét, hogy Ziemovitnak, mint alattvalójának, tiltsa el a hasonló üzelmeket. Erre a litvaiak betörték Lodomériába és Vladimirt megszállották. E vár Koriatovics Mihály herceg hűbéréhez tartozott. A herceg éppen Krakóban levén, várnagya kardcsapás nélkül adta föl a várat, melyet aztán a litvaiak leromboltak. Lajos tehát Galicziát és Lodomériát, vagyis Vörös-Oroszországot, melyet Kázmérnak – mint tudjuk – csak halála napjáig engedett volt át, az ellenséget kiűzván belőle, közvetlenül Magyarországhoz csatolta és kormányát elsőben László oppelni hercegre, aztán magyar főurakra: Czudar Péterre, Czudar Imre egri püspökre, Bebek Imrére és Kapolyai Jánosra bízta.

A viszonyt a német lovagrenddel Lajos kormánya a Kázmér által megvetett alapon föntartotta. A kereskedést Lengyel- és Poroszország közt Lajos király is, László herceg is oltalmába vette. Azon ígéretet, melyet I. Károly, Lajos atyja tőn, hogy a Lengyelországtól elszakított részeket, névszerint Pomerániát, visszakapcsolja, eltörülte ugyan az 1343. évi kalisi béke, de Lajos e kötést, mely lemondott Pomerániáról, aláírni vonakodott, mert nem akarta a jövőre nézve kezét megkötötni. Most azonban beláthatta, hogy oly nemzettel, mely „minden adózást, mint a pestist gyűlölt,” amely hadba csak azon feltétel alatt akart menni, „ha annyi zsoldot kap, mennyi nem csupán saját szükségleteire, hanem családja föntartására is elég”; a hatalmas lovagok ellen, kik elvégre a rendet, miveltséget, jólétet előmozdították, harczot, beláthatatlan harczot kezdeni annál kevésbbé lehet, minthogy a nehéz fegyverek a szívós német lovagok kezében, a könnyűek a csélcsap lengyelekében nagyon egyenetlenek valának.

Lajos király kormánya Lengyelországban népszerű nem volt. A lengyelek rossz néven vették, hogy koronáztatása után rövid ideig mulatott közöttük; hogy míg Kázmér a kisebb nemességet minden időben fogadta, kihallgatta, igazságot szolgáltatott és ajándékot osztogatott neki: Lajost magyar kísérei, testőrei környezték és a hozzáférhetést megnehezítették. Rossz néven vették azt is, hogy Lajos az oppelni herceget a vieluni hercegséggel megajándékozta; a nagy lengyelek még külön azért is nehezteltek, amiért nem Gneznában, hanem Krakóban koronáztatta meg magát, sőt midőn a gneznai főtemplomban Szent Adalbertnek, a vértanú-halált szenvedett magyar apostolnak sírját meglátogatá, nem akart a számára készített fényes királyi trónusba ülni, s ez által a Krakóban végzett koronázást mintegy befejezni. Igen ám, mert Lajosnak nem a particularismus dédelgetése, hanem a nemzet egyesítése volt föladata. Még több panasz volt Erzsébet kormányára, minthogy akkor úgymond a krónikás, senki sem tudta, mihez tartsa magát. Ha ki az anyakirálynéhoz fordult, fiához utasították, ha pedig a királyhoz ment, ez visszaküldötte anyjához. Még inkább sértette a nemzetet, hogy a régi, kipróbált tisztviselőket elmozdították és helyöket fiatalabb, hizelkedő kegyenczek foglalták el. A tény, melyből e közpanaszt levonták, a következő: Az anyakirályné Kázmér politikájának azon elvéből indulva ki, hogy Nagy- és Kis-Lengyelországot egygyé olvaszsa, Pilzai Ottó kislengyelországi nemest nevezte ki Nagy-Lengyelország kapitányává. A nagy-lengyel nemesek emiatt jogsértésről panaszkodtak. Rablás és utonállás ennek következtében annyira elszaporodott, hogy Erzsébet kénytelen volt nagy-lengyel urat nevezni ki országos kapitánynya. Akik anyagi érdekek hajhászását vetik Lajos király és anyja szemére, azok nem tekintik, hogy Lengyelország vajmi keveset jövedelmezett. A törvénykezési díjakat a főbíráknak engedték át, a többi nem rendszeres,

hanem csak alkalmi adót hanyagul szedték be. Hátramaradt az egyetlen úgynevezett ekeadó (poradlne), mely jobbágytelkenként hat garast tett ki, hanem ezt is a sok sikkasztás és fölmentés annyira megrövidítette, hogy Lajos kénytelen volt annak beszédését, tekintet nélkül papra, nemesre, elrendelni. Ez nagy megütközést szült. Sűrű panaszok érkeztek mindenfelől a királyhoz, kit emlékeztettek 1335-ben tett ígéreteire. Lajos király joggal hivatkozott arra, hogy távol van tőle új adókkal terhelni az országot, hisz ő a régi, néhol talán feledékenységre ment adót követeli csak, és ez nem áll ellenmondásban ígéretével. Azonban anyjának és híveinek tudósításából teljesen meggyőződött arról, hogy az adó tetemes leszállítása még legbiztosabb módja az elégtelenség és zavargás megszüntetésének és a belső nyugalom helyreállításának. Lajos király megfogadta e tanácsot, de az adó leszállításával más cél is kötött egybe.

Az Anjou-ház örökösödésének jogát 1355-ben csupán a fiágra állapították meg a lengyelek; a fiág pedig Lajossal kihalandó volt. Arra nézett tehát, hogy az örökösödést a leányágra is kiterjesszék. Evégből Lajos király a lengyel főurakat összehívta Kassára. 1374 nyarán Nagy- és Kis-Lengyelország nemessége és főpapsága csakugyan bevonult Kassa városába. Kezdetben az ekeadó törvényességét tárgyalták. Ezt nem volt nehéz megbizonyítani Zavisza főkancellárnak, ez észes és ügyes diplomatának. „Ha pedig – tevé hozzá – kegyelmeteknek nehezére esik a a fizetés, van módja leszállításának.” Megkezdődtek az alkudozások. A papság és kis-lengyelek a kancellár szövetségesei és az Anjouk hívei valának, ellenben a nagy-lengyelek nem akartak egyezkedni. Aki az adót, mondák, be akarja szedni nálok, lássa, hogyan fog hozzá. De elejét vették csökönyösségüknek, és hogy el ne széledjenek, bezárták a város kapuit. Zavisza és a kis-lengyelek győztek. 1374. szeptember 17-én létre jött az országos egyezmény: Lengyelország „nagy privilegiuma”. Alig szenved kétséget, hogy Zavisza szerkesztette az okiratot, mely tizenkilencz szakaszból áll és az egész államközi viszonyt rendezi a korona és nemzet között. Az első két szakasz a leányági örökösödéssel foglalkozik, a harmadik Lengyelország integritását biztosítja, a negyedik és ötödik szakaszban fölmenti a király egész Lengyelországot bármi néven nevezendő királyi adótól vagy szolgálmánytól és megelégszik azzal, hogy a korona jogának elismerésére minden jobbágyi telektől évenként Szent-Márton napján (november 11-ikén) két garast folyó pénzben, melyekből negyvennyolcz tesz egy lengyel márkát, fizessenek, de azon kikötéssel, hogy az országot a nemesség védeni tartozzék. (7–10. szakasz). A többi szakaszok részint a törvénykezésre, részint arra vonatkoznak, hogy a király utazásai közben másnak terhére ne essék. Mindamellet a főpapok és káptalanok még azt a két garast se fizették.

Magyarország és Lengyelország egyesülése Németország politikai viszonyaira szintén befolyással volt. Mindazok, kik IV. Károly császárra leginkább azért duzzogtak, mert a Luxemburgok családi hatalmát minden módon gyarapítani törekedett, fölemelték fejüket, és a magyar király pártfogásában bízva, szövetkeztek a császár ellen. Midőn az 1370. év végét járta, a császár helyzete oly válságossá lett, mint előbb soha sem volt. Összes Németország ellene zúdult és, a Habsburgokat kivéve, nem volt barátja. Szerencséjére V. Orbán pápa, ki Károlyt szintén nem szívelhette, 1370 december 19-én meghalt; a helyébe választott XI. Gergely viszont határozottan jóindulattal viseltetett iránta. Csakhogy idő kellett hozzá, míg jóindulatát kimutathatta, az alatt pedig kitört Brandenburg végett a császár és a bajor herceg közt a háború. Minden szem azt nézte, mily állást foglal el Lajos király?

A brandenburgi kérdés Magyarországot távolról sem érintette, ellenben Lengyelországra nézve nem volt közömbös, hogy Brandenburgot Csehországhoz csatolják, mely néhány év előtt Schweidnitzcel, Jauerrel, Felső- és Alsó-Lausitzczal gyarapodott. Lajos mint lengyel király tehát a bajor hercegeknek fogta pártját. Előbb azonban, hogysem kardját hüvelyéből kirántotta, tartományait az osztrákok betörései ellen biztosítandó, Pozsonyban, 1371 július 2-án egyezsége lépett III. Albert és Lipót osztrák hercegekkel, hogy bár külön zászlók alatt fognak harcolni, egymás tartományát kölcsönösen megkímélik.

Lajos király most Oppelni László nádor és Czudar Péter bán vezérlete alatt tekintélyes hadtestet küldött Morvaországba, mely tűzzel-vassal pusztította e tartományt, míg a bajor herceg és szövetségesei más oldalról támadták meg a császárt. Egészen véve eredményre nem vezettek e csatározások, Károly császár tehát az alkudozások terére kalauzolta ügyét és egyelőre 1373 pünkösdig terjedő fegyverszünetet kötött ellenfeleivel, melyhez 1372 elején Lajos király is hozzájárult. A mondott év elején ugyanis a tescheni herceg bizalmasan közölte Lászlóval, a magyar nádorral, hogy a császár szeretne a magyar királylyal kibékülni, és barátságuk megerősítésére gyermekeik közt eljegyzést hozni javaslatba. E közlést szívesen hallgatták a magyar királyi udvarnál és javasolták, hogy Zsigmondot, a császár másodszülött fiát, jegyezzék el Máriával, Lajos király másodszülött leányával.

Akkor tudniillik Katalinnal, elsőszülött leányával – mint látni fogjuk – más terve volt Lajosnak. Január 30-án a nádor már értesítette a császárt, hogy ajánlatát elfogadták és küldheti a tescheni herceget, hogy ünnepélyesen kérje meg Máriát, ki hozományul kétszázezer arany forintot fog kapni; hanem igyekezzék egyúttal a bajor herczeggel is kibékülni. Február 20-án érkezett Budára a tescheni herceg mint a császár követe és leánykérő. Meghallgatták kérését és a kedvező választ a nádor Telegdi Tamás esztergomi érsek kíséretében megvitte a császárnak, ki, hogy a magyar ügyek tárgyalásához közelebb legyen, Boroszlóban tartózkodék. Miután pedig Nagy Lajos és neje 1372 május 23-án János alexandriai patriárka és pápai követ előtt letették az esküt, hogy IV. Károly császár és Erzsébet császárné, Venczel cseh király, János és Jodok morva örgrófok birtokaihoz semminemű igényt nem tartanak, még ha föl is ajánlanák nekik, akkor se fogadnák el azokat, a béke a Luxemburgok és Anjouk közt ismét helyreállott és háborítás nélkül fennállott IV. Károly császárnak Prágában, 1379 november 29-én bekövetkezett haláláig.

Azonképpen helyreállott a IV. Rudolf halálával meglazult jó viszony az osztrák hercegekkel. Az osztrák hercegek huszonöt év óta csaknem szakadatlanul jó barátságot tartottak Magyarországgal és ez úton sikerült magukat némileg a birodalmi hercegek fölé emelni, területöket jó részint függetlenné tenni s ellensúlyozni a Luxemburgok terjeszkedését. Főleg IV. Rudolf becsülte nagyra a magyar szövetséget. Uralkodása végén viselt háborúja Aquileja és Padova ellen kissé ugyan elidegenítette a magyar királyt, de még mindig fennállott a szövetség, öröklési szerződés és nem lett volna nehéz visszaállítani a jó egyetértést. Halála azonban testvéreinek, tapasztalatlan ifjaknak, III. Albertnek és Lipótnak nyitott utat a hercegi székre, kik a politikához nem értettek. Pedig nehéz helyzettel állottak szemben. Délen a patriárka és Carrara Ferencz voltak diadalmas elleneseik, északon a bajor hercegek lesték az alkalmat, hogy a tiroli grófságot elhalászszák. E körülmények közt az lett volna a helyes eljárás, ha mentül szorosabban csatlakoznak Magyarországhoz, ha sürgetik, hogy a házasság III. Albert herceg és a magyar Erzsébet közt létre jöjjön. Hanem az osztrák hercegek ezt nem tették és tért engedtek a császárnak, ki legott felajánlá fiának Venczelnek, a későbbi császárnak, kezét Erzsébet hercegnő számára. És miután ajánlatát elfogadták, 1365 novemberben fényes kísérettel, melyben négy püspök és hat herceg vőn részt, Budára ment, hogy személyesen kérje meg fia számára Erzsébet kezét, melyet meg is nyert azon fölhatalmázással, hogy osztrák Alberttel az ügyet intézze el. Ez, úgy látszik, nem került nagy fáradságába. III. Albert nemcsak lemondott Erzsébetről, előbbi mátkájáról, és legott feleségül vette a császár hasonnevű leányát; hanem egyszersmind fölmondotta a magyar királynak 1356. január 9-én tíz évre kötött, tehát éppen lejárt szövetségét.

E meggondolatlan lépés a három szomszédos államnak: Magyar- és Csehországnak és Ausztriának viszonyát egymáshoz teljesen átalakította. Az osztrák hercegeknek, ha nem akartak a két szomszéd nagyhatalomtól elnyomatni, a császárhoz kellett szegődniök. Lajos magyar király kedvetlenül oldotta fel őket Budán, 1366 február 25-én kelt levelével eddigi kötelezettségeik alól. Hanem azért a megszokott régi barátság nem hűlt el egészen közöttük. Daczára annak, hogy nem küzdöttek egy táborban, láttuk, mint igyekeztek tartományaikat

kölcsönösen megoltalmazni a háború borzalmaitól. Azonban humánus igyekezeteikben nem osztoztak alattvalóik, legalább a németek nem, kik nem ritkán betörték Magyarországra, hol a velők egy húron pendülő fraknoi grófokkal és más gonosz czimborákkal egyetértve, raboltak és pusztítottak. Lajos király, hogy a németek e „szemtelenységét” meggátolja, Kanizsai István zágrábi püspököt és testvérét Jánost bízta meg Sopron és Vas vármegyék védelmével. Aztán pedig Sopronban, 1372. október 16-án írt levelökkel Lajos király, III. Albert és Lipót hercegek halálukig tartó oly kötésben egyeztek meg, mely szerint a határszéli villongásokat és az ököljog gyakorlatát megtiltották alattvalóiknak. Ha valakinek megtorolni valója volna, a németnek a magyar, a magyarnak a német ellen, tegyen panaszt, hogy ügye megvizsgálatván, magyar részről a nádor és a zágrábi püspök által elégtételt nyerjen. A szerződő felek kötelezték magukat, hogy minden efféle panasznak két hónap alatt végére járnak. Mind bensőbb lett a kölcsönös barátság, midőn az osztrák hercegek a Velence ellen indítandó hadjáratban a magyar király szövetségébe léptek. Mintegy e szövetség jutalmául s biztosításául szolgált, hogy Lajos király a három közül legkisebb leányának, Hedvignek kezét Lipót osztrák herceg legidősebb fiának, Vilmos hercegnek szánta. A tárgyalások erre nézve 1374-ben indultak meg és augusztus 18-án annyira megérték, hogy Lipót herceg fiát, Vilmost följánlotta Hedvig hercegasszony férjéül, kinek védelmét az esetre, ha atyja előbb meghalna (Lajos király ekkor már sokat betegeskedett) magára vette. Hasonló kötelezőt állított ki 1375 március 4-én Lajos király, melyben kétszázezer aranyforintot biztosított leányának, mire az apró jegyeseket (Vilmos született 1370-ben, Hedvig 1372-ben) Demeter esztergomi érsek a haimburgi plébánia templomban összeadta s a következő éjjel együtt is háltak. A tényleges egybekelésnek akkor kellett volna megtörténnie, ha Hedvig tizenkettedik életévét elérte. Még nagyobb biztosság kedvéért Lajos magyar király e szövetséget az ország egyházi és világi főuraival és nagyobb városaival is megerősítette.

Megemlékeztünk egyszer már Fehér-Ulászrólól, a hajdani gniewkowi hercegről, ki utoljára Dijonban vonta meg magát a benczés barátoknál, hol immár tizennegyedik évét töltötte. Nyughatatlan nagy-lengyel uraktól értesült Kázmér haláláról, kik miután üzeneteik és leveleik által czélt nem értek, személyesen is eljöttek, hogy őt Kázmér trónja, vagy csak atyai öröke elfoglalására fölhívják. Ulászóló a pápához ment, hogy ez őt szerzetesi fogadalmi alól fölmentse. A pápa azonban elutasította őt kérelmével együtt, mire barátai költségén és tanácsára Budára jött Lajos király udvarához, hogy ennek közbenjárásával érjen czélt a szentszéknél. Budán nem fogadták ugyan tárt karokkal, mégis két évnél tovább maradt ott. Végre Lajos király engedvén felesége kérésének, újra elküldötte Ulászólót Avignonba XI. Gergelyhez és vele küldötte törvénytudóját Bredenscheid Jánost. A pápa azonban nem talált elégséges okot a herceget fölmenteni szerzetesi fogadalmi alól, nem teszi ezt – úgymond – már csak azért sem, mert a herceg egyenesen a lengyel királyoktól származván, könnyen galibát okozhatna még Lajos fiának, ha – úgy reméli és óhajtja a pápa – Isten őt azokkal megáldaná. A pápa tényleg jól ismerte a könnyelmű barát-herceget, ki egy napon csak eltűnt Budáról és fölbukkant Kujáviában (1373), hol csakhamar pártja akadt. Nehány város és vár azonnal megnyitotta előtte kapuit, de ezek épp oly gyorsan el is pártoltak tőle, midőn a nagy-lengyel főkapitány Lajos király parancsára haddal indult ellene. Csak egy ütközetre került a sor, Ulászóló elmenekült és a következő évet a legnagyobb nyomorban töltötte; 1375-ben azonban ismét előkerült, mikoron rablásainak, utonállásainak és erőszakoskodásának az lett a vége, hogy megsebesülve és összeroncsolva hozták Magyarországra unokahugához, az ifjabb királynéhoz. Lajos király nagylelkűen bánt el vele; megvette tőle örökét tizezer arany forinton és a szentmártoni apátságot adta neki. Hanem itt se maradt sokáig. 1379-ben Danzigba menekült a német lovagrendhez. Még egyszer majd hallunk felőle.

E zavarok arra birták Erzsébet anyakirálynét, hogy Lengyelországból távozzék és a kormányt erősebb kezekre bízza. Lajos király Dalmát- és Horvátország kormányzásával bízta meg öreg, de még mindig uralomra vágyó anyját, és ő maga néhány hónapra Lengyelországba

ment. De míg gyöngült egészsége a lengyel éghajlatot kevésbé viselhette el, anyja visszakivándozott Krakóba. Nagy örömmel fogadták a visszatérőt. Krakónak az ő jelenléte fényt és pompát, jelentőséget és gazdagságot kölcsönzött. Egész Európa közvetlen érintkezésbe jutott a lengyel fővárossal. Követségek jöttek és mentek, mihez képest a leggazdagabb király anyja fényes udvart tartott, hol ünnepélyek, ének és zene mulattatták a finom matrónát és vendégeit.

Megzavarták ez ünnepélyeket a litvaiak betörései, kik szokásuk szerint nyilsebességgel ütöttek Lengyelországba, ott rabolván, fosztogatván, tüzzel-vassal pusztítottak. Ez alkalommal a Visztula mentén fölfelé haladva, csaknem Krakóig jöttek, hanem aztán martalékkal visszasiettek, szétoszlottak, lápos és erdős sűrűikben elrejtöztek. Még inkább megdöbbsentette Erzsébetet a következő eset. Vásáros napon, 1376 december 7-én e rémséges hírrel riasztották föl a várbelieket: „Gyilkolják a magyarokat!” A királyné kíséretéből való néhány lovas viszályba keveredett egy-két szekér széna miatt a lengyelekkel. A viszály verekedéssé fajult és annyira elmérgesedett, hogy Kmyta Jaskó, a starost, szükségesnek látta fegyveres erővel közbelépni, de szerencsétlenségére, minthogy állítólag egy magyar katona nyila nyakába furódott, lováról lebukott és szörnyet halt. Erre oly düh fogta el a lengyeleket, kivált a starost rokonait és csatlósait, hogy bosszút lihegve estek bűnösre, büntelenre, még a szállásaikon levő magyarokat is lemészárolták. Százhatvan magyar pusztult el így, de talán egy se maradt volna meg, ha a királyné be nem záratja a vár kapuit és lajtorjákat nem támasztat a falak alá a menekülők számára. Még a várba is nyilakat, gerelyeket vetettek utánok. Ez iszonyú jelenet elvette Erzsébet kedvét attól, hogy tovább is Lengyelországban maradjon. Mihelyt kíséretére nézve biztosan teheté, visszasiett fiához Budára és lemondott Lengyelország kormányáról.

Nagy-Lajos a történelekről értesülvén, igen tekintélyes sereggel ment át a Kárpátokon azon kettős célból, hogy a litvaiak vakmerőségét megfenyítse, aztán hogy az ország kormányát más kezekre bizza. Különösen hűbéresének, Narynuntovicz György belczi várnagynak hűtlensége keserítette el. A lengyel főpapokat is megkérte, küldjenek segítő csapatokat a hitetlenek ellen, de a főpapok megtagadták kérését, még kmetjeiknek sem engedték meg, hogy a királyi sereghez csatlakozzanak. Ellenben a lengyel főurak hét zászlóaljat hoztak a királyi hadba. Seregét Lajos két részre osztván, mialatt a lengyelek Chelm várát elfoglalák, ő maga magyarjaival Belczet ostromolta, melyet Narynuntovicz végre föladni kényszerült. Lajos az elfoglalt várakat közvetlenül a magyar koronához csatolta. Narynuntoviczot kegyelmébe fogadta, családotól Magyarországra hozta s itt látta el birtokkal. Ugyanakkor a litvai királyi család két tagja, Koryatovicz és Lubart, meghódolt a magyar királynak, és önként átadták neki váraikat, magukat, feleségeiket és gyermekeiket. Lajos király kezökön hagyta mint hűbért váraikat, hanem gyermekeiket tuszokul Magyarországra küldötte.

Sokkal nehezebb volt a király másik föladata: anyja helyébe kormányzót találni Lengyelországnak. A főbb nemesség csak a starostok (főispánok) uralmát óhajtá, aminthogy később erre nézve célt is ért. Ellenben az alsóbbrendű nemesség erőteljes kormány, a főurak garázdálkodásától őt megvédő szigorú törvénykezés után vágyakozott; főleg Oppelni László után, ki eddig Galicziában és Lodomériában igen jótékonyan kormányzott. Lajos király kinevezte tehát e derék embert helytartójává Lengyelországban. László herczeg új állása nem volt irigylésre méltó. A pártokra szakadt és egymás ellen fenekedő főnemesség, ha arról volt szó, hogy ellenzéket képezzen a helytartó ellen, ritka egyetértésre jutott. Rosszalták a herczegben „hogy csendes és békeszerető, hogy a földműves és iparos népet pártolja, ellenben a nemességet és papságot gyűlöli”.

Jellemzi az állapotokat, hogy mi adott okot a gyűlölet vádjára: „Mert nemtelen fősvény szigorral mindenkitől megkövetelte, hogy Szent-Márton napjára kétgarasos telekadóját megfizesse.” Ez ellenzékkal szemben László herczegnek nem volt hatalma, ereje.

A nagy-lengyel nemesek egymás ellen viseltek háborút. A papság a főurak erőszakoskodásaiért és rablásaiért panaszkodott. A zavar tetőpontját érte. Küldöttség ment Lajos királyhoz, kérvén őt, hogy mozgassa el László herceget, kinek kinevezésében a kassai privilegium megsértését látták és segítsen a bajon. Sajnos állapotok, hogy a legderekabb király, a legnemesebb ember kénytelen volt vérző szívvel nézni, mint silányul el legjobb szándéka a kivitelben. A lengyel történetírók, maga az elfogult Caro Jakab, elismerik, hogy Lajos király jellemét nem lehet kétségbe vonni. A baj abban rejlett, hogy lehetetlen volt két oly egyenlőtlen széken, mint a magyar és lengyel trón, egy időben helyet foglalni.

Erzsébet özvegy királyné, Nagy-Lajos édes anyja, Budavárban, 1380. december 29-én meghalt és az általa alapított ó-budai Clarissák zárdájában takarítottatott el. Lajos király anyja halála után még kevésbé igyekezett befolyni a lengyel urak örökös veszekedésébe. 1381 márczius 20. napjára meghívta őket, hogy országuk kormányzásáról gondoskodjanak. Számos főpap és főúr jelent meg e meghívás következtében Budán, kik itt is folytatták viszályaikat. A jobbak tanácsára Lajos király Zaviszát a krakói püspököt, ennek atyját Dobieslawot a krakói várnagyot és a nagy-lengyelországi Subini Sedzivojt, a kalisi nádort és krakói starostot nevezte ki Lengyelország kormányzójává és teljes hatalmat adott nekik az ország kormányzására.

I. FEJEZET.

A harmadik háboru Velence ellen. A turini béke.

A zárai béke következményei. Velence Padován boszulja meg magát. Lajos király segíti Padovát. Ágyúk használata. Genova, Padova és Lajos király szöveteznek Velence ellen. A háború tengeren és szárazon. Velencei követség Budán, Chioggiát a genovaiak elfoglalják, Velence végső szorultságában magyar fenség alá akarja adni magát. Szertelen követelések. Pisani. Az igazságszolgáltatás. Visszafoglalja Chioggiát. A turini béke.

ELŐRELÁTÓ POLITIKÁJÁNAK alig adhatta valamikor világosabb jelét Lajos király, mint a midőn az 1358-iki zárai béke feltételeit megállapította. E békékötés, mely Velenczét Dalmáciától megfosztotta, a tenger és a kereskedés szabadságát hangoztatta, méltán töltötte el nyugtalansággal a köztársaságot. Hogy a Balkán-félszigeten folytatott kereskedelme kikötőit, a dalmát városokat, elvesztette, bennök új vetélytársakra bukkant és monopoliuma az Adrián naponkint csorbulást szenvedett, mindezt talán még elviselte volna, jóllehet ez által balkarja bénult meg. Hajh, de nemcsak a magyar állammal kellett megosztania a kereskedelem áldásait! Ott volt Genova is, Velence régi vetélkedő társa, melylyel való görcsös viaskodásában egy század óta vérrel festette a tengert. Ott volt a még régibb ellenség, az aquilejai patriárka, ott az osztrák hercegek, kik a tengerhez tolakodtak és Triest lázadását szították; továbbá Verona és Padova urai, kik a többi apróbb-nagyobb szomszédokkal együtt a gazdag köztársaság rovására iparkodtak gyarapodni; ott végre mindazon tengerparti államok, a siciliai királyság, Ancona stb., melyek az Adrián szabad hajózást követelnek. Legtöbben az érintettek közül az utóbbi háborúban részint szövetségesei valának a magyar királynak és segítették legyűrni Adria jegyesét, tehát díjul követelték az előnyöket; részint vérszemet kapva Velence megaláztatásán, maguk is éreztették erejüket Szent-Márk megtépett, megernyedtt oroszlánjával. Ezt a lassu halált, ezt a morzsánkénti megsemmisülést Velence nem tűrhette! Ahol tehát anyagi erejéből nem telt, észszel, álnoksággal igyekezett segíteni magán.

Hogy ez úton nem egyszer összeütköztek az érdekelt felek, magától értetik. Lajos király ez idő alatt ritka példáját adta türelmének, melynek főoka – úgy véljük – abban rejlett, hogy gályái, melyekkel alattvalóit a tengeren megvédhette és Velence túlkapásait megtorolhatta volna, nem valának, a signoriának pedig mindeddig sikerült megakadályozni, hogy a magyar állam tengeri hatalommá fejlődjék. A magyar király türelmének is vége szakadt azonban és az ellenségeskedés lánggal tört ki, midőn Velence Carrara Ferenczet, Padova urát és Lajos király szövetségesét ismételve megtámadta. Emlékezhetünk rá, hogy Carrara Ferencz a háborúban, melyet Lajos Dalmátország visszafoglalása végett a velencei köztársaság ellen folytatott, hiven tartott Lajoshoz, ki őt a zárai békébe is belefoglalta. A köztársaság Carrara e magaviseletét igen zokon vette, minthogy ez neki köszönhette első sorban, hogy Padova uraságához jutott. És most „a hálátlan” a köztársaság szárazföldi birtokát, Trevisot áhítja! Hasztalan fáradt utóbb Carrara abban, hogy Velenczét más nézetre bírja: meglátogatta a lagunák városát, megvendégelte a patriciusokat; a signoria mindig kémkedő szemmel nézte és leste az alkalmat, hogy megfizethessen neki. Ellenben Lajos király ünnepélyes esküvel és levélben biztosította, hogy, ha bármely okból megtámadnák, sikra száll mellette; még támadó hadjáratában is segíti, ha Carrara az ő tudtával üzen háborút. Sőt jutalmul – láttuk – neki adta Feltrét és Bellunot, melyeket IV. Károly császártól kapott.

Régi mondás: az ebnek, melyet el akarnak emészteni, veszett hírét költik. Velence is arról vádolta Padovát, hogy a határszélt bolygatja és annak erőszakos kiigazítását határozta el. Lajos király azonban Siket János váci püspököt küldé Velenczébe, hogy követelje Padova

ura számára Sant Ilario vidékét, mert ez nem tartozik a köztársaság területéhez; más újításokat se tegyen, minthogy a magyar király Padovát azokban, mikben igaza van, el nem hagyja. Velence ugyan az állítás ellenkezőjét vitatta, de alkalmasb időre várt, mivel a pápa is Padova pártját fogta és sürgette Lajost, intse meg az osztrák herceget és Can Grande della Scálát, ne szítsák a viszályt, mely a velencei köztársaság és Padova közt dúl, és ne bonyolítsák a zavarokat, melyek veszélyesekké válhatnak. Később pedig megkérte XI. Gergely Lajos királyt, járjon közben, hogy Velence elfogadja a békét, vagy legalább két-három évre fegyverszünetet kössön Carrarával. Lajos király Firenze és Pisa városok társaságában már előbb közbe lépett a béke föntartása érdekében, és ekkor, hogy a kinevezett határigazító bizottságok dolgozhassanak, két havi fegyverszünetet is kötöttek; de míg a velencei bizottság újabb és újabb nehézségeket támasztott, a signoria e két hónapot fegyverkezésre fordította.

Az ellenségeskedés kitörvén, Padova ura fegyveres segítséget kért Lajostól. Velence ugyan azzal fenyegetődött, hogy erőszakot erőszakkal torol meg: de Lajos ezzel keveset törődván, elsőben Laczkfi Istvánt, az erdélyi vajdát, a hasonló nevű vajdának és nápolyi hősnek fiát kétezer lovassal Felső-Olaszországba küldötte; nemsokára aztán megjött Telegdi Tamás esztergomi érsek is 2500 lovassal. Előkelő urak számosan voltak a magyar csapatokban, kik közül azonban csak néhányat említenek az olasz kútfők: Hímfi Benedeket és Bebek Györgyöt, továbbá Czudar Pétert és Ubal grófot, nem valószínűtlen, a Kállayak egyikét, kikenél az Ubúl (Ubaldu) név hagyományos vala. Carrara másképpen is remélt segíthetni magát. Orgyilkosokat bérelt, hogy a velencei tanács azon tagjait, kik ellene dolgoztak, lába elől eltétesse. Azonban minthogy szándékát elárulták, csak növekedett ellene az elkeseredés. Velence pedig minden felelősséget a magyar királyra hárított, kit szerinte semminemű szerződés által nem lehet megkötni, ha Olaszország vesztéről van szó. Lajos király e rágalommal szemben Visegrádon, 1373 február 7-én kelt manifestumot adott ki, melyben közhirre tette, hogy tengeren és szárazon tör Velence, e fölfuvalkodott város ellen, mely igaztalanul támadott Padovára, a magyar király szövetségesére, jóllehet ő számos követséget küldött békeszerzés végett Velenczébe; de Velence megátalkodott kevélységébe visszautasítá kísérleteit. Kalózzogot ad tehát minden ember fiának, és ameddig e háború tart, menedéket Velence minden ellenségének Dalmátország réveiben, váraiban. IV. Károly császár is rá irt a birodalmi olasz városok helytartóira, nevezet szerint Visconti Barnabásra és Galeazzora, hogy Lajos magyar király és szövetségesei ellen ne fenekedjenek, mert ő, a császár, ezt semmi esetre sem fogja tűrni, annál kevésbbé elhagyni a magyar királyt, minthogy ez jogosan indított háborút a köztársaság ellen. Az osztrák hercegeket, III. Albertet és Lipótot, noha eleinte Velenczéhez szítottak, szintén rábirta Lajos, hogy Padova részére álljanak, amiért ez Feltrét és Bellunót adta át nekik, mely városokhoz az osztrákok jogot tartottak.

A háború nagy tüzzel folyt. Carrara Ferencz az esztergomi érsek által vezetett új magyar segélyhad elé ment; és Sacilénél találkozáván vele, azt a Piave-vonal védelmére indította. Ütközetre került a dolog, mely a velenceiek veszteségével végződött. Giustiniani Tádé, Camino Gellért, a cenedai gróf, Azzo a velenceiek vezérei másokkal fogságba kerültek és foglyokul Magyarországra küldettek. Több szerencsével harczolt Velence a tengeren; de egészben véve ügyei oly gonoszul állottak, hogy nem állott öt ezer törököt és morlákot fogadni zsoldjába. Carrara hadai Treviso elfoglalását tűzték főadatukul. A velenceiek palánkokat (bastidákat) építettek Treviso védelmére, Carrara népei pedig ugyancsak bastidákkal zárták el amazok kimenő útját, úgy hogy a velenceiek kénytelenek voltak egy új, harmadik bastidát építeni, hogy teljesen el ne rekesztessenek. E bastidákat megtámadni és szétrombolni volt a padovaiak főadata. A magyarok, noha számuk megfogyott, – amennyiben Hímfi Benedek és Bebek György időközben haza tértek csapatjaikkal, – részt vettek a főadat megoldásában és első ízben szerencsével jártak, mert kiűzték a velenceieket a bastidákból és lerombolták azokat. Ez alkalommal az ifjú Carrara Ferencz oly derekasan viselte magát, hogy

megnyerte a vajdától a vitézkötést. De a június 30-án intézett második támadás annál szerencsétlenebbül végződött. Ekkor már a törökök is részt vettek az ütközetben. A velenceiek és törökök, kik gyalog harcoltak, a magyar lovasságot mocsaraknak szorították, honnét nem menekülhetvén, az ellenség kézi és számszeres íjjaiból röpitett nyilainak födetlen céljául szolgáltak. Meg kellett magokat adniok. A Dandolo-féle krónika ezerre, Chinazzoé két százra teszi a foglyok számát, kik közt valának István vajda és tizennégy, mások szerint harmincz magyar úr, köztük a már említett Ubal gróf. A zsoldosokat zsoldos módra, elvevén fegyvereiket, lovaikat, szabadon bocsátották. A magyarokat és padovaiakat ellenben elzárták, és pedig a főnemeseket a dogek palotájának amaz, ólakhoz hasonló sötét zárkáiba, melyeket maig is borzalommal szemlél az utas; a többieket a Giudecca alsó végébe. A vajdát föl váltva hat-hat nemes őrizte.

Hanem a szerencsétlenség annál kevésbbé törte volna meg a magyar szövetségben bizó Carrarát, minthogy Lajos király legott visszaküldötte Bebek Györgyöt 1500 lovassal. De miután Velence Ferencz testvérét, Marsiliot lázította föl ellene, a Visontiak is immár nyíltan Velenczéhez csatlakoztak s a fogoly magyar urak rokonai unszolták Lajos királyt, hogy a fogságban senyedőket mielőbb megszabadítsa: a padova herczeg végre békére hajlott, melyet a pápa közbenjárásával 1373. szeptember 21-én megkötöttek. A békefeltételek Padovára vajmi súlyosak valának: 100,000 aranyat kellett fizetnie, a határkérdést Velence előnyére elintéznie s ami Carrarának leginkább fájhatott, egyetlen fiát Velenczébe kellett küldenie, hogy ott a nagy tanács termében térden állva kérjen bocsánatot a signoriától. Petrarca készítette a beszédet, melyet az ifjú vitéznek kellemetlen helyzetében el kellett mondania. „Kelj fel – válaszolá neki a doge, – ezentúl ne vétkezzél se te, sem atyád.” Nagy-Lajos király 300,000 forintra becsülte költségeit a Padovának adott hadi segély alkalmából, ide nem számítva azon 30,000 ló értékét, melyek akkor odavesztek. Kissé nagynak tűnhetik fel e szám. De nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy minden magyar lovasnak azon kívül, melyen ült, legalább még egy tartalék lóva volt.

E békekötésnek is, mint annyinak, új háború járt nyomában Velence és Ausztria közt, minthogy Velence némely helyeket, mint Feltrét, Bellunot, melyeket visszakövetelt, az osztrák herczegek Padovától kaptak. Viszont az osztrák herczegek 300,000 forint kárpótlást kívántak, mely árt Velence túlságosnak találván, kitiltotta a nevezett helyek lakóit területéről. E sértésért Lipót osztrák herczeg négyezer emberével Cenedára és Trevisóra tört, miből természetesen kölcsönös pusztítás keletkezett, mígnem Lajos magyar király közbenjárására a felek másfél évre fegyverszünetet, s ennek leforgása után a status quo alapján békét kötöttek. A doge ez alkalommal nagy dicsérettel nyilatkozott Tót Lőrincz unokájáról, Miklós udvari vitézről, Lajos király követéről, ki nagy jóakaratot mutatott a köztársaság iránt. Két lepedőt, egy szép paplant, mik a pápa számára készültek, és egy kordét ajándékozott neki hálája jeléül.

Ez a háború arról is nevezetes, hogy a velenczések ebben használtak először ágyút, melyet a trevisoi krónika ekképen irt le: „Ormótlan, öblös szájú vas szerszám az, mely hosszában ki van fúrva. E fúrt nyílásba gömbölyű követ, kénből, salétromból és szénből készült port tesznek. Ha e port egy külön lyukon át meggyújtják, a kő oly erővel röpül kifelé, hogy fal ellent nem állhat neki. Közben pedig azt hinnéd, hogy menydörgést hallasz.” Ez új találmány használata csakhamar általánossá lett; a hadihajókat is vele kezdték felszerelni.

A béke Velenczével nem sokáig tartott! A velenceiek, hogy kereskedésöknek a genovaiak által féltékenyen őrzött Fekete tengerbe utat nyissanak, nagy pénzen megvették V. János görög császártól Tenedos szigetét. A genovaiak ezen kereskedelmök ellen intézett merénnyt meggátolandók, kiszabadították IV. Andronikost, V. János pártütő fiát, ki belevén Konstantinápolyt, Tenedost azonnal átengedte Genovának. Hanem a sziget parancsnoka és népe hű maradván a régi, fia börtönében sanyargó császárhoz, átadta a szigetet Velence gályáinak. Hogy ebből háború keletkezik a két engesztelhetetlen köztársaság közt, előre

tudható volt, amiért mindkettő szövetségesek után nézett. Kihez fordulhatott Genova nagyobb bizalommal mint Lajos királyhoz, kinek neheztelését Velenceze íránt jól ismerte. Lajos Genova mellett nyilatkozott és példáját Padova ura követte, ki – úgy mondák – magyar felsőbbség alatt Velenceze ura is szeretett volna lenni. Padovában gyűltek össze a szövetségesek: a magyarok, padovaiak, veronaiak és az aquilejai patriárka követei. Velenceze szövetségesei a ciprusi király és Visconti Barnabás valának. Velenceze elküldötte követeit Padovába is és szövetséget ajánlott e város urának. Hanem Carrara szemére vetette a töle szenvedett méltatlanságokat és joga tudatában készebbnek nyilatkozott meghalni, mintsem hogy ellenségei rabszolgájává aljasuljon.

A magyar sereg ötezer lovassal már megérkezett volt 1378 június 26-án Padovába, és Carrara éppen arra készült, hogy Velenceze lecsapjon, midőn Alsáni Bálint pécsi püspök, a magyar király követeképpen, azon parancscsal kereste föl, hogy még egyszer kísértsék meg a békés egyezkedés utját. Elment tehát néhány padovai úr Velencezebe, hol július 14-én kijelentették, hogy ők ime ujra békét ajánlanak, ha azonban czélt nem érnek, az összes szövetségesek nevében hadat izennek. A signoria, hogy szétbontsa ha lehet a magyarok és szövetségesaik közös ügyét, azt felelte: „Padova nem tud vesztég maradni, legyen tehát neki, amint kívánja, háborúja; de a magyar király nem adott okot az ellenségeskedésre.” Carrara Ferencz e válaszra 16,000 emberével, kiknek nagy részét a magyar segítő hadak tevék ki, megtámadta Mestrét és elzárt Velencezétől minden közlekedést. E jelre viszont feltámadt Visconti és Verona urára, Padova barátjára küldötte zsoldos hadait, míg a padovai háromezer magyarral pusztította Brescia vidékét. Hasztalan hivatkozott Visconti, hogy nem szándéka háborúba keveredni a magyar királylyal, mire a Bánca (Bancha, Vancha) nemzetségből származott Horváti János macsói bán, a magyar hadak vezére, azt válaszolta, hogy királya nem hagyja el szövetségeseit, kik közé Verona is tartozik. Visconti tehát három hónapos fegyverszünetet kért és kapott, s ezt az időt arra használta fel, hogy a genovai területet támadja meg; innen azonban visszaverték. Genova ekkor tekintélye zenithjén állott. Így indult meg a háborúság a Terra fermán; mert tudnivaló; hogy az a tengeren vette kezdetét, valamint hogy a döntő súly a hadi hajókon feküdt mindvégig.

A Tiberis torkolatának közelében, a régi Antium előtt találkozott 1378 május 30-án először a genovai és velencezei hajóhad. Ez utóbbi tizennégy gályából állott, melyek parancsnoka Pisani Viktor volt, míg a genovai tengernagy, Fiesco Lajos, tíz gályát vezényelt. Iszonyú vihar dühöngött a tengeren, mely a harczot csaknem lehetetlenné tette. Végre Pisanit segítette győzelemre az orkán. A tiz genovai gálya közül csak négynek sikerült megmenekülnie, az olasz félszigetet megkerülnie és Zára kikötőjében oltalmat találnia. Ezek itt várták meg a hazulról, Genovából küldött segítséget, mert Doria Lucián, az új genovai tengernagy, csakhamar tizennégy, majd huszonkét gálya fölött parancsolt. Pisani követte az elmenekült négy gályát Dalmáciába, megtámadta és hármaz roham után megvette Cattarot s hasonlókép bánt el Sebenicoval, midőn hírért vevé, hogy a genovai hajóhad egy része a traui kikötőben horgonyoz. Gyorsan ide vitorlázott, de csakhamar belátta, hogy a jól védett kikötőt el nem foglalhatja. Ellenben elfoglalta Arbét és néhány ágyúgolyót küldött Zarába, melyek azonban kevés kárt okoztak. A signoria meg volt elégedve műveleteivel, és utasította Trau ostroma folytatására, melyhez négy új gályát küldött. Pisani engedett, azonban második kísérlete Trau ellen, jóllehet legénységét éppen nem kimélte, csak oly eredménytelen maradt, mint az első. Dalmáciában pedig igen izgatott hangulat keletkezett Velenceze ellen azon kegyetlenségek miatt, melyeket a velencezei hadak Cattaroban és Sebenicoban elkövettek. Azok is, kik eddig kellettlen fogtak fegyvert, most elhatározták, hogy hét hajót szerelnek föl Velenceze ellen.

Közben bekövetkezett a tél. A genovaiak a kedvező időt fegyverkezésre használták és 1379 májusban léptek föl támadólag. Hogy a velencezéseket Pólából, téli kikötőjükből kicsalják, hajóik egy részével ingerkedtek velök, míg a többieket elrejtették. Pisani nem találta

czélszerűnek a kihívást elfogadni, de kapitányai, ingerlékenyebbek mint ő, hangosan követelték a megütközést, melyet a signoria tisztartói is sürgettek. A vezér vonakodva engedett ugyan, hanem aztán eltökélten rontott mintegy húsz hajójával az ellenségre, kiszemelte a maga számára a genovaiak admirális hajóját, hidat vetett reá, és elfoglalta. Doria Luczián, az admirális elesett. Vezérök halála, mely egyébkor lohasztólag szokott hatni, dühbe hozta a genovaiakat. Elrejtett gályáik ekkor jelentek meg a csatasorban, és néhány óra alatt tizenöt velencei gályát keritettek hatalmukba, 1900 embert, közöttük huszonnégy patricziust tettek fogolylyá Pisani Parenzoba menekült hajóhada romjaival, honnét Velenczébe idézték és a halálra ítéltet börtönbe vetették. Ha Doria Ambrus, ki a genovai hajók vezérletét ideiglenesen átvette, a pólai győzelem után egyenesen Velenczének tart, kardcsapás nélkül foglalta volna el a halálra rémült várost; de ezt elmulasztá. Doria Péter pedig, az új tengernagy, azt határozta, hogy hamarabb nem indul Velence ellen, míg összes hajóhada együtt nincs, és meg nem szabadította Cattarot, Sebenicot és Arbét az ellenségtől.

Hogy a pólai csapás után kissé fölocsudtak a velenceiek, nyakra-főre városuk védelméről gondoskodtak, aztán pedig legott követeket küldének Nagy-Lajos királyhoz, békéért esedezvén. E követek május 25-től július 2-ig csaknem naponként titkos jelentéseket irtak a dogának. Contarini Zakáriás és Priuli Jakab – így hitták őket – magyar földözet alatt indultak el Trevisóból. Utjokat Sacilén, Spilenbergen, Villachon és Magyar-Óváron át Budának vették, hova június 12-én érkeztek meg Szepesi Jakab ispán kíséretében. A király nem volt Budán, hanem két mértföldnyire fekvő magányában (Visegrádon?) tartózkodott. Kihallgatásokra azonban kirendelte Durazzo Károly herceget, a győri és váradi püspököt és a nevezett Jakab ispánt. Hanem a követek inkább szerették volna, ha a király maga vagy a királyné hallgatja ki őket. Hogy ez megtörténjék, Lajos mester, a barátok új generálisa sokat fáradozott, de czélt nem ért. Június 13-án a vecsernye után voltak első kihallgatáson. A velencei követek ez alkalommal megtették bőbeszédű előterjesztésüket. Céljuk az volt, hogy a tárgyalást húzzák-halaszszák, míg a teljesen védtelen Velence, mely 5–6 gályánál többel nem rendelkezett, kissé lélekzethez jut. Hanem a magyar urak ezt hamar észrevették és nyíltan kimondták: Hagyják a fölösleges szószaporitást, drága idővesztegetést! A magyar királynak fontosabb dolga van, mint hosszadalmasságaikat végig hallgatni, melynek célja nem egyéb a halogatásnál. A magyar ember a dolog velejét keresi, hanem ebbe a követek nem ereszkednek. „De sőt – válaszolák a követek – hasonlóképpen gondolkozik a signoria is. Azonban ne csodálják az urak, ha csak általánosságokban mozgunk, hisz küldőink azt sem tudják, mi oka, mi ürügye van a mostani háborúságnak? Mi ketten jártunk itt nem régen; volt akkor szerencsénk a királynéval, főpapokkal és főurakkal érintkeznünk, de azt se tudhattuk meg, mi indította haragra a királyt Velence ellen?” A beszédre a győri püspök felelt, ki hangsúlyozta, hogy a király mindenek fölött vallásos és igazságos. Az egész világ tudja, hogy őt csak észszerű és igazságos dolgok indították a hadüzenetre. S mielőtt ezt megtevé, kikérte bölcs és jámbor emberek tanácsát és az ország nagyjainak véleményét. Az út ellenben, melyen a követek elindultak, a békekötés halogatására, nem pedig megszerzésére vezet. Egyébiránt előterjesztik ők kívánataikat a királynak, aztán válaszát is meghozzák.

Kilátás a békére tehát kevés volt. A firenzei követek, kik mellesleg a velenceiek ügyét támogatták, szintén a háború folytatását jósolták. Ugyanezt a nézetet vallotta a budai udvarnál levő pápai követ is. A válasz, melyet a győri püspök hozott, megerősíté a gyanitást. Még azt is szemökre lobbantották a velencei követeknek, hogy színeskednek. Velenczében azt hirsztelik, hogy a követség nem önszántából, hanem a magyar király meghívására indult utnak. Ajkukon hordják, de szivökből nem kívánják a békét, és ide csak kémlelődni, tapogatózni jöttek. Ellenben a király, Károly herceg és ők valamennyien a békét óhajtják. Ami a háború okait illeti, azokat majd elmondja Károly herceg Olaszországban, hova nem sokára elindul, mint a magyar hadak fővezére és a király meghatalmazottja. Most azért nem adják elő azokat, mert a király nem akarja saját házában megbántani vendégeit. Egyébként, ha

még más mondani valójuk volna, a király szívesen meghallgatja őket. Aztán biztos fődözzettel, Károly herczeg kíséretében haza indulhatnak.

A velencei követek jól tudták az ellenségeskedés okát. Miután hiába kíséreltek meg minden utat és módot, hogy valamit megtudhassanak a király szándéka felől, nehogy eredménytelenül térjenek vissza, előhozakodtak a pagoi sóügygyel, azt állítva, hogy itt Budán értesültek arról legelőbb. Szeretnék tudni úgymond a dolog mibenlétét és a fölvilágosítást korántse vennék sértésnek, de sőt óhajtanák, ha itt folytatnák a béketárgyalásokat, mi az ország és király tekintélyével egyezőbb lenne. Itt a királylyal könnyebben lehetne végezni, aminthogy annak idején Zágrábban is gyorsan megkötötték a békét. „Igen, – felelték a magyar urak – ha jókor, idején kívántatok volna megtudni a magyar király haragja okát, megtudhatták volna; de – tevék hozzá példálódzva – száraz lábbal a király nem mehetett Velenczébe. Szövetkezett tehát barátaival, és ezek ügye úgy bele van szőve azokéba, hogy kibontani belőle nem lehet.” A követek egyébiránt kéz alattmegkapták a háborúság okait és némely békepontokat a ferenczrendiek generálisa által, kinek azokat a győri püspök adta át, de azt kellett mondaniok, hogy két alsóbb rendű tanácsostól szereztek.

E pontok a következők: A Padova ellen indított hadjáratban nem tartották meg a velenceiek az 1358-iki békekötés azon rendeletét, mely szerint a vitás ügyek a pápa békebirói ítéletére bizandók. Ennek következtében a magyar királynak részt kellett vennie az 1373-iki velence-padovai hadjáratban, mi sokba került nemcsak neki, de Padovának is, valaminthogy nem csekély kárt szenvedett a magyar király abban, hogy a velenceiek nem engedték a pagoi sőt kikötőikbe és azokon átbocsájtani. Kártérítést követel továbbá a király cattaroi és sebenicói alattvalói számára a károkért, melyeket, Pisani okozott nekik; végre követeli jelen hadi költségei megtérítését. A velencei követek a tárgyalást e pontok fölött még az napon megkezdették a magyar meghatalmazottakkal, kikhez Czudar Péter szlavón bán járult. Dicsekszenek dogéjoknak, hogy kimerítették ékesszólásuk tárházát a köztársaság érdekei védelmében, de kárba vezett fáradságok, mert „a magyarok, mint afféle durva, műveletlen emberek,” nem is hallgattak érvelésekre, azt semmibe se vették, lévén egyedüli argumentumok a kard és íj. „Miután pedig tapasztaltuk, hogy feleleteink nem tetszettek a magyaroknak és hogy a béketárgyalásokat Olaszországban akarják folytatni, ami érdekeink ellen lenne, azt az engedményt tettük nekik, hogy a mi a sóügyet illeti, jól van, majd találunk oly módot kiegyenlítésére, mely tetszeni fog a király urnak. Padovára nézve is kijelentettük, hogy ezt a kérdést is a király meglegedésére fogjuk megoldani.” Hanem mindez engedményeik mellett is, úgy látták a követek, kevés remény volt a békekötéshez, mivel a genovaiak és padovaiak ellene voltak, kivált ez utóbbiak egyenesen kimondották, hogy a béke nem kell nekik. „Pedig ezek, sajnos, nagy tekintélyvel bírnak a királyi udvarnál.”

Június 17-én a királyi jegyző meghívta a velencei követeket ünnepélyes kihallgatásra a királyhoz. Az előszobában monda már nekik a győri püspök Károly herczeg és Szepesi Jakab ispán jelenlétében, hogy a királyi tanács határozatához képest a béketárgyalásoknak a helyszínén, Velenczéhez közel kell történniök. Ez nagyon bántotta a velenczéseket, és el nem fojthatták a megjegyzést, hogy eltekintve a király méltóságától, melylyel egyezőbb, ha Budán tárgyalatnék a béke, ők főleg azért óhajtanák itt az alkudozások megkezdését, mivel Genova és Padova az igazságos király jelenlétében nem merne igaztalan vagy túlhajtott követelésekkel előállani, vagy ha merészelne, a király azokat kellően leszállítaná. Az nem volna baj, hogy a szövetségesek követeinek nincsenek erre meghatalmazásaik, minthogy azokat be lehet várni. De a követek csak falra hánytak borsót, minthogy a padovaiak és genovaiak azzal biztatták a királyt; hogy vessék ki őket a magyar király szövetségéből, ha szeptember végeig át nem szolgáltatják Velenczét; szerintök e város végét járja, nincs már se pénze, se katonája, se elesége, semmije.

Közben sokan gyülekezének a főurak közül az előszobába, mire mindnyájan a király színe elé bocsáttatának. A velencei követek előléptek és a legalázatosabb, legengesztelőbb

hangon adták elő követségük tárgyát. A király feszült figyelemmel hallgatta végig őket. A választ a győri püspök adta meg, kijelentvén, hogy ura, királya az ország tanácsa meghallgatásával Károly durazzo herceget küldi Olaszországba, ki a háború és béke fölött teljes hatalommal fog dönteni s elrendelte, hogy szövetségesei is küldjenek meghatalmazottakat a tárgyaláshoz. Ő felsége a király, amennyiben rajta áll, hajlandó szövetségesei joga és tisztessége föntartásával békét kötni. A király aztán elbocsájtotta a követeket, kik – mint mondá – teljes biztossággal utazhatnak haza. A velencei követek, azonban nem siettek az elutazással, hanem a két királynénál és minden többi jóakarójuknál még mindig azon fáradoztak, hogy a békétárgyalások Budán menjenek végbe. Ideig-óráig úgy látszott, mintha célzt érnének, de elvégre sok hányatás után eredmény nélkül indulának haza felé, Oroszvárig magyar, innét osztrák földözet alatt.

A velencei követek jelentése pompás képet tár elénk Nagy-Lajos udvaráról. A budai királyi udvarban egyidejűleg ott találjuk a pápai, firenzei, genovai, velencei és padovai követségeket. Lajos és magyar tanácsosai határoznak Olaszország, Európa sorsa fölött. Mert nemcsak Velenczéről van itt szó, hanem Firenzéről és Nápolyról is, mely iránt a pápai követ érdeklődik, és ettől a kérdéstől függ – mint látni fogjuk – az egész keresztény világ nyugalma. E fény és hatalom mögött azonban megérzik, hogy Lajos ereje időnek előtte hanyatlik. A habozás a király elhatározásában különböző irányú befolyást tételez föl, és ha nem is találunk két pártot, melyek egymás ellen agyarkodnak, két árnyalatot határozottan észreveszünk a nemzeti és hazai mellett: a becsempészkedett olaszt. Durazzo Károly olasz, Vilmos győri püspök olasz, a váradi püspök László az Olaszországból beszármazott Benedek orvos ivadéka. Ezek viszik, igaz olasz ügyben, a vezérszót, és mögöttök ármánynak, hazugságnak és megvesztegetésnek akadunk világos nyomaira. Lajos király hanyatlik! Hogy a csaták zajába nem kívánczik, ez föltűnést nem kelt, hisz az ötvenet már meghaladták életkora évei, és nem ritkán nyavalygó teste gondos ápolást igényelt. De hogy a fontos békétárgyalások vezetését, melyek, ha kellő erélylyel és becsületességgel vitetnek, uralkodása legfényesebb eredményét alkotják vala, a legbiztosabb kézből, a saját kezéből kiadja: ez kétségtelen jele Lajos ernyedésének, mely – mit hazánk érdekében eléggé sajnálni nem lehet – időnek előtte mutatkozott a nagy férfiúban.

Míg a békétárgyalások augusztusban megindulnak, a harcztereken tovább folyt a küzdelem. A szárazföldi harcztéren kevés érdekes történt. Az 1379. évi hadjárat eredménye mindössze annyi, hogy a szövetséges had az ellenség földjén és költségén élődött. Ellenben felkölti érdeklődésünket az az életre, halálra törő harcz, melyet Velence és Genova a tengeren vívtak. Egy szikra kétség sem lehetett az iránt, hogy Genova Velence elfoglalására készül; a velenceieknek tehát nem volt vesztegetni való idejük, ha városukat meg akarták menteni. A Lido szádát elzárták erős lánczokkal, ágyús hajókkal, és mindkét parton erősített táborokkal. Chioggiába pedig háromezer embert helyeztek el, egy kis flotillát rögtönözték a lagunák védelmére, hat megmaradt gályájokat pedig a főbejáratok oltalmára rendelték.

Csak hogy éppen elkészültek e minden erejüket megfeszített munkával, midőn Doria Péter negyvenkét gályával, melyek közt voltak a dalmáciaiak is, megjelent a Lido előtt; de mert ezt jól megerősítve találta, Chioggia ostromára határozta el magát. A szövetséges magyar hadak szintén részt akartak venni Velence kilátásba helyezett ostromában, de Carrara csak 20–25-nek, a főbbeknek teljesítette ezt a kívánságát, mert – mint mondá – nincs helye bárkaiban. Ez nagy kedvetlenséget szült a magyar táborban. Ezen elutasításból azt következtették, hogy a genovai és padovai csapatok, melyek létszámát 24,000-re tették, mindent, dicsőséget és zsákmányt magoknak akarnak megtartani.

Chioggia város a hasonló nevű sziget csúcsán fekszik, melyet kétszáz lépés hosszú hid kötött össze a szomszéd szigettel. E hidat védő műveket elfoglalni volt a szövetségnek első feladata. Az ostrom augusztus 11-től 15-ig elkeseredetten folyt. Augusztus 16-án Carrara elhozatta híres gyújtó gépeit, de a melyekkel nem sokat ártott. A chioggiaiak oly kitartással

harcoltak, hogy a szövetségesek az e napi ostromot már meg akarták szüntetni, midőn láng csapott föl, mely azonban csak a gyújtótól eredt, de a chioggiaiak azt hívték: a hid ég. Nehogy visszamenő utjuk elrekedjen, oly rendetlenül futottak a hídon keresztül, hogy az ostromlók velük érkeztek a városba, s azt azonnal fosztogatni kezdték. E hat napi ostrom Velenczének hatezer emberébe került, és közel négyezren jutottak Genova fogságába. Carrara, kinek nevében a várost elfoglalták, és ki a lakosokat legott hűségére esketé, azt indítványozta, hogy azonnal támadjanak a megrémült Velenczére. Doria azonban biztosan, rendszeresen akart eljárni: ez nap meglegedett azzal, hogy a főtéren a genovai, a palotára a padovai, a toronyra pedig a magyar zászlót felhúzatta.

Velence – biztosra vehették – el volt veszve. A tenger felől a leghatalmasabb hajóhad fenyegette, mely elé azt az egynehány gályáját ki se merte küldeni. A part felől ellenséges hadak környékeztek. Egy zátony védelmére volt utalva elcsigázott és éhhalálnak kitett népe. Attól lehetett tartani, hogy e kétségbe esett nép önmaga adja föl a várost. Chioggia veszedelme, képzelhető, mekkora rémületet okozott. Éjjel tudták meg és azonnal félre verték a harangokat, fegyverre szólították az összes népet, mely így virrasztott reggelig. Miután megvirradt, ott látták lobogni Chioggia tornyán a magyar zászlót! Az asszonyok jajveszéklése, a nép izgatottsága, a javaikat féltő gazdagok szepegése, a hivatalnokok aggodalma, kik a város élelmezéséről nem gondoskodtak elégségesen, ezer hang, mely minden áron békeért esengett, arra birta a tanácsot, hogy követséget küldjön a genovai tengernagyhoz. A doge alázatos levele, melyet Padova ura „ő fenségéhez” intézett, visszatükrözi a köztársaság nagy szorultságát. A követek elindultak Chioggiába. Hét előkelő fogoly genuait vittek magokkal, kiknek kedvezésül szabadságokat akarták visszaadni, és egy fehér lapot, melyre Doria és Carrara írják föl a béke föltételeit.

Carrara Ferencz azon nézetten volt, hogy meg lehetne kötni a békét; hisz amit ő kívánt, azt már elnyerhette Velenczétől, mely léteért remegett. Ámde a genovaiak a létét akarták megsemmisíteni, amiért a magyar király nevével takaródván, ellene nyilatkoztak a béke megkötésének. „Nem kötünk előbb békét, – volt Doria kegyetlen válasza, – míg a négy lóra, melyek székesegyházokat ékesítik, zablát nem vetettünk. E hét genuai foglyot pedig vigyétek vissza: néhány nap múlva kardunkkal szabadítjuk meg testvéreinket.” E keserű és gúnyos szavak a velenceik kétségbeesését a végsőig fokozták. Ez utjokban láthatták, hogy a köztársaság területe csupán magára Velence városára szorítkozott. Az ellenség oly közel volt, hogy a signora eltiltotta a harangszót, melylyel a népet egybe szokták gyűjteni, nehogy ez is árulójává legyen.

Ekkor kétségbeesése rémséges perceiben csöndült meg a velencei tanács fülében Nagy-Lajos kegyes szava, melylyel követeit Budáról elbocsátotta, hogy ő óhajtja a békét, és egyetlen bizalmok a magyar táborba vonzotta őket. Morosini Miklós, Contarini Zakariás és Gradenigo János Sacilébe indultak tehát, de Durazzo Károly még nem érkezett meg. Találkoztak azonban Himfi Benedek bánnal és Szepesi Jakab ispánnal, kik nekik azt tanácsolták: Ha Velence teljesen tönkre menni nem akar, adja magát a magyar korona védelme alá, fizessen évi adót és tüzze ki a magyar zászlót. A szövetségesek nem fogják merni megtámadni a magyar korona főnhatósága alatt álló várost.

A követek ez ajánlatot azonnal közölték a trevisoi tanácscsal, mely azt elfogadhatónak találván, beküldték Gradenigo Jánost Velenczébe, hogy a dogénak ez ügyet előterjeszsze. A signoria ez ajánlatnak igen megörült, minthogy – úgy látszik – keményebb föltételekre is el volt készülve. Gradenigo a válaszszal visszatérván, a velencei követek Sacilébe utaztak az időközben megérkezett Károly herceghez, kit „a Pace” névvel előlegesen megtiszteltek, és augusztus 23-án társaságában találták a győri püspököt, Czudar Pétert és Himfi Benedeket. Gradenigo előadta küldetése eredményét: a doge és tanács köszönik a magyar király kegyességét, elfogadják a nekik tett ajánlatot a közlött föltételek mellett, melyeket írásban is átnyújtott. Erre egy óráig tanácskoztak a magyar urak. Képzelhető, mennyire meg voltak

elégedve a minden reményöket meghaladó eredménnyel. A büszke Velence magyar főnhatóság alatt! A gazdag Velence Magyarország adófizetője! A magyar király hosszú címébe Velenczét is befoglalja! Ő fogja beigtatni a dogét a Palazzo ducaléban, melynek ormán épp úgy, mint a Szent-Márk terén, a magyar zászló leng!

A tanácskozás határozatához képest előlépett a győri püspök, és biztosította a túlboldog velencei követeket, hogy még a gondolatot is, miszerint Velence elpusztuljon, visszatetszéssel utasítják el magoktól. Tetszik ellenben nekik Gradenigo előterjesztése és elfogadják a föltételeket. Maradjon meg Velenczének doge-választó joga, kormánya, tanácsa, hivatalnokai, városai, várai s egyéb helyei, miről jegyzéket is adtak. A velencei követek hálálkodtak és esküdöztek, mennyire megmutatják, hogy híven szolgálják majd a magyar királyt és mindenekben kedvét keresik.

Óh, ha ott lett volna Lajos király, bizonyára mindenen ekképpen történnek! Lajos bölcsesége és mérséklete megtalálta volna a kellő mértéket, melylyel mindenkor az igazságot mérte. E nap valószínűleg fordulópont leendett hazánk történetében. Egészen más irányt vett volna az. Ha a török veszély idején a magyar király rendelkezik a velencei gályákkal, Velence pénzerejével, ha sikerül kiegyenlítenie a korona alá tartozó dalmát városok érdekeit Velence érdekével, képzeljük el a hatást, melyet Magyarország a Balkán-félszigetre ez úton is gyakorolhatott volna... De föltre hiú képek!

Esedeztek aztán a velencei követek, méltóztassanak gondoskodni arról, nehogy a genovaiak és padovaiak megrohanják Velenczét. Irni lehetne a dalmát városoknak: Ne mozduljanak Chioggiától; írni Genovának és Padovához, hogy a magyar király képviselői nélkül ne fogjanak semmibe. Károly herceg biztosította őket, hogy a Velenczét fenyegető veszély elhárítására megtett már amit jó szerével tehetett. Ekkor fölállott a győri püspök és még a következőket tartá szükségesnek elmondani: „Nem szeretném, ha az én kevésbbé szabatos beszédem alatt mást értenének, mint Károly herceg és ez urak értenek. Ez urak véleménye, hogy nekünk egy várostokra szükségünk lesz; ezt át kell adnotok örökre. (Triesztet gondolta, melyet az osztrák hercegek áhítanak.) A doge-választás is csak oly módon fog történhetni, mely a király méltóságát elismeri. Királyunknak, ki nem az anyagi hasznót lesi, meg kell adnotok minden tisztességet.” A velencei követek még ezzel is igen meg voltak elégedve. Durazzo Károly pedig sürgette, hogy végére járjanak a kötésnek. „Estig elkészülhetünk – mondá – a pontozatokkal azokra nézve, melyeket töletek kívánunk. Ha készen leszünk velők, magunkhoz kéretünk titeket és aztán végezhetünk, nem ugyan véglegesen, mert ehhez a nádor hozzájárulása is szükséges. Őt egyébiránt, valamint Jakab ispánt (ki Padovában járt), minden órán várjuk.”

Ebéd után, este felé, csakugyan a velencei követekért küldöttek és fölolvasták előttük a békeponatok fogalmazatát. Oly nagyokat kívántak, hogy megborzadtak a velencei követek. Három köztársaság – mondák – nem elég e pontok betöltésére. Hogy fogalmunk legyen a szertelen követelésekről, melyeket eredeti alakjában nem ismerünk, ide igtatjuk a már leszállított ultimatumot, melyből engedni *akkor* semmi szín alatt se voltak hajlandók a szövetségesek: Velence elismeri a magyar királyt, örököseit és utódait urának; adóképpen fizet neki évenként százezer aranyat, hadi kárpótlásul pedig egyszer s mindenkorra egy milliót. Addig, míg a hadi kárpótlás megkerül, Velence zálogba adja a hercegi süveget és a köztársaság kincseit. Továbbá lemond Triesztről és átadja a Terra fermát: Trevisot, Coneglianot, Castelfrancot, Mestrét, Cenedát stb. A dalmát sót szabadon árulják, vagy e szabadság megszorításáért kárpótlást fizet a köztársaság. És még ezek mellett föntartották a szövetségesek, név szerint Genova követeléseit.

Mi okozhatta e szertelen változást, arról egyenes tudósításaink nincsenek. De gyanítjuk, hogy a magyar urak, mielőtt e pontok fogalmazásához fogtak, értesítették Genova és Padova képviselőit az ügyek állásáról. Treviso és a többi szárazföldi városok utólagos fölvétele e pontozatokba, melyek Carrara javára kerültek oda, ezt kétségtelenné teszik,

legalább Padovára nézve. A genovai érdekek képviselői szintén magukon kívül lehettek e váratlan fordulat hallatára. Bevallott céljuk volt Velenczét megsemmisíteni. Nem tagadták, hogy vagy ők lesznek Velence alattvalói, vagy a velenceiek az ő alattvalóik. És most így elsilányítják régen ápolt, a megvalósuláshoz közel álló terveiket! Árulással vádolták a magyar urakat, hogy most, midőn hosszú fáradságuk gyümölcse annyira érett, hogy leesik magától, ők maguknak szakítják le azt. Ám ha beérik vele, ők lássák. Csak oly botorak ne volnának, hogy egy tál lencséért adják oda minden örökségüket. Mert Velence, a város, Genovának nem kell; azt pusztán a magyar király számára foglalná el. De ki téríti meg a roppant költségeket a magyar államnak? Legalább erről gondoskodnának, hogy árulásuk díját vegyék! Ehhez könnyen hozzájutnak. Velence készséggel oda adja mindenét, csak bőrét hagyják meg, hisz életéért remeg.

Ezen és hasonló okoskodások, melyeket későbbi tárgyalásokból merítünk, bírhatták a magyar urakat követeléseik okatlan hatványozására. A velencei követek e követeléseket olyanoknak találták, melyeket elfogadni annál kevésbbé lehet, minthogy Lajos király világosan kikötötte, hogy szövetségeseinek is eleget tegyenek, azok jogait megvizsgálják, mire nézve a döntő ítéletet föntartotta magának. Ezek után a velencei követek arra kérték a dogét, kezdjen titkos tárgyalásokat Genovával és Padovával. Mert még az esetben is, ha sikerül a magyarokkal kiegyezniök, kérdés: képesek lesznek-e a magyarok őket megvédeni Genova és Padova ellen? Ők, a követek, maradnak és azon lesznek, hogy az ügyet húzzák-halaszszák, bonyolítsák. Qui habet tempus, habet vitam.

Feladatuk teljesítésében, hogy a béketárgyalásokat addig bonyolítsák húzzák és halaszszák, míg Velence időt nyer újabb erőgyűjtésre, követeik valóban remekeltek. „Készséges örömmel megismerjük a magyar királyt urunknak”, így szólt üzenetük, és mert ez nem volt elég, hozzátették: „fisarjadékát is”, és végre: „valamint leányait és azok királyi ivadékát”. Készeknek nyilatkoztak hadi kárpótlást adni, s az összegben elmentek egészen nyolczszázezer aranyig. Évi adóul pedig egyelőre tizezer aranyat ajánlottak meg. A magyar urak: Károly durazzo herceg, Garai Miklós a nádor, Vilmos győri és Alsáni Bálint pécsi püspök, Szepesi Jakab, Hímfi Benedek, Czudar Péter és Ákos úr jóhiszeműleg folytatták a tárgyalásokat. Már-már megegyeztek, mikor a velencei követek azzal állottak elő: Ők ugyan „tekintettel a magyar király nagy jogérzetére és arra, hogy mindig gyűlölte az igaztalanságot,” igen nagyon megbíznak az ő ígéretében, hogy mindent meg fog tenni szövetségesei, Genova, Padova, Ausztria és Apulija követeléseit mérséklendi; mégis szeretnék tudni részletesen, melyek ezek a mérsékelt követelések? Hanem erre a kérdésre nem tudnak pontos választ adni a magyar urak, minthogy szövetségeseik, kivált Genova, föltöbbébb bizalmatlanok voltak irántuk s a velük egy követ fűjt Carrara Ferencz Padova ura vakmerőn Lajos királyt is vádolta, hogy áluton jár, hogy „oly módon akarja elnyerni Velence uralmát, melyen még az Istennek sem engedi”. Ez boszantotta a magyarokat. Heves jelenetek élesedtek ki a közös tanácskozások alatt, melyeket a szövetségeseik nem egyszer megszakítottak, abba hagytak. És mivel az izgatottság folyton nőtt, a velencei követek és bizalmasaik folytonosan tüzeltek. A genovaiaknak nem nagyon kellett magyaráztatniok, hogy voltaképpen az ő álluk koppan. Pedig hát ők tették, amit tettek. Ők győztek Pólánál, ők foglalták el Chioggiát, ők szorítják Velenczét. Hanem e négyszeres munkáért nekik csak a morzsákat szánták hű pajtásaik, a magyarok, kik semmiért a főkonczot követelik. Ellenben a magyar táborban másként beszélt Lajos, a barátok generálisa. A genovaiak, mondá, azért irtóznak a békétől és törnek Velence végső elpusztítására, mert annyira kapzsiak, hogy irigylük a magyaroktól Velenczét. Igaz is; felelének magyarjaink. Világos, hogy az a „szemétszák” is, – Padova ura tudniillik, kire nagyon megneheztek a magyar király ellen intézett kifakadásáért – csak ezért nem akarja a békét és gázolja urunk becsületét. De jaj neki, ha Velenczével megegyeztünk! Ellene törünk mindhalálig! És esküdöztek, hogy akár akarja, akár nem, de megszelidítik. Megszállják tartományát; sőt a nádor arra is vállalkozott, hogy leszúrja és ajánlotta, támadjanak ellene

azonnal hathatósan. Különben – tevé hozzá – legott megüzente a fölséges urnak azt a czudar nyilatkozatát.

A velenceiek meg lehettek elégedve munkájokkal, azonnal meg is irták a dogénak eredményét, valamint megírtak neki minden más ujdonságot, melyekkel Lajos barát, a firenzei követek, kik szintén a táborba érkeztek és némely magyar pártfogójuk bőven ellátták őket. Mindamellet a szakítás a magyarok és szövetségeseik közt nem következett be: Lajos király nem engedte meg. Pedig a békét főleg Károly herczeg nagyon áhítá. Miért? megtudjuk nemsokára. Még a velencei követeket is arra unszolta: találják ki módját, miképpen lehetne a genovaiakat békére hajlítani? Sőt államcsinyra is gondoltak a mieink és azt a tanácsot adták a velenceieknek: adják magokat azonnal és teljesen, minden szó nélkül, a magyar uralom alá. E bevégzett önkéntes ténnyel számolniok kellene a szövetségeseeknek, és Velenczét vagy nem mernék megtámadni, vagy, ha megtámadná, a magyar királynak meg kellene védelmeznie a várost, mint sajátját. A ravasz követek azonban, kik ekkor (szeptember 25-én) már nem igen gondoltak komolyan arra, hogy városukat a magyar uralom alá adják, kitérő választ adtak erre nézve, ellenben újabb, elfogadhatatlan tanácsal szolgáltak arra, miképpen bírják a magyarok szövetségeseiket a békére. És ez így tartott négy-öt hónapon keresztül; de békére e tárgyalások, miután a mieink az első kedvező alkalmat elmulasztották, nem vezettek. Azt a czéljokat azonban, hogy időt nyerjenek, teljes mértékben elérték. Megtették halogatással, amit eszökkel kivinni nem tudtak, amiért a nagy magasztalás, amelyben részesültek, megillette a velencei meghatalmazottakat.

Az ekkép nyert időt jól felhasználták a velenceiek. Elsőben, hogy legyen, ki a védelem ügyét bölcsen vezesse, szabadon bocsátották és a honvédelem élére állították Pisani Viktort, a rajta elkövetett méltatlanság által mind népszerűbbé vált tengernagyot. Pisani váradokat rakatott Velence védelmére, a hajógyárban levő gályákat kijavíttatta, a készletben talált anyagból újakat építtetett, összeíratta a csatornáknál talált naszádokat, hogy hadi czélokra fölszerelje; újra szervezte a harczképes polgárokat és fegyvert osztott ki közöttük; végre besorozta mindazokat, kik hajós szolgálatra alkalmasak valának és szorgalmasan begyakoroltatta őket. Minderre pénz, sok pénz kellett. A polgároknak e nehéz napokban kitüntetett áldozatkészsége teljes dicséretet érdemel. Contarini András, a doge adta a példát, midőn lemondott fizetéséről és minden ezüstjét az államnak ajándékozta. A papság, mely tetemes adót rótt magára, sőt fiatalabb tagjait a seregbe állította, azonképpen a polgárok követték e jeles példát. A velenceiek áldozatairól fényes lapok tesznek sűrű említést. A munka serényen folyt, és szeptember vége felé biztosan lehetett számítani arra, hogy október közepéig harmincnál több gálya indulhat Chioggia ellen. A doge közhirrre tétette, hogy hetven éves aggkora daczára ő maga veszi át a vezérséget és vissza nem tér addig, míg az ellent a város közeléből el nem űzte. Deczember 21-én lépett a doge és vele a tanács egy része a tengernagyi gályára.

Pisaninak genialis ötlete támadt: a lagunákba vezérlő két csatornát, a brondolóit és chioggiait, a genovaiak kimenő útját, sülyesztett hajók és bevert czölöpök által elgátolni, a genovai hajókat ez által a lagunákba bezárni s aztán Chioggiában ostrom alá fogni. A terv nagy erőfeszítéssel ugyan, de jól sikerült, mire megkezdődött Chioggia ostroma, mely változó szerencsével félévig tartott, míg nem 1380 június 24-én a chioggai kikötőben levő tizenkilencz genovai gálya 4170 emberével kegyelemre megadta magát. A visszatérő dogét a sok kiállott szenvedéseieért magát megbosszult Velence nagy diadallal üdvözölte. Az öröm kissé korai vala. Genova belátván a chioggiai kikötőbe zárt gályái veszedelmét, sietett újakat készíteni, hogy Chioggiát az ostrom alól fölmentse, vagy, ha ez nem sikerülne, a háborút folytassa. Maruffo, a genovai új admirális, csakhamar harminczkilencz gályával mutatkozott az Adriában és 1380 június 26-tól augusztus 1-ig terjedő időközben elfoglalta Triesztet, Arbot, Polát és Capo d'Istriát; augusztus 8-án pedig Velence alatt mutatkozott, mire a signoria Pisanit bízta meg, hogy negyvenhét gályával a genovai hajóhadat üzőbe vegye. De a

hős Pisani életének Manfredoniában augusztus 13-án rövid betegség véget vetett. Utódjává Zeno Károly lett, ki a zárai kikötőben menedéket talált genovai hajóhadban kárt nem tehetett; Zengg elfoglalása és megrablása pedig aligha kárpótolta azért, valamint hogy sem a tengeri, sem a szárazföldi hadsereg, miután a magyar csapatok, mint látni fogjuk, másutt találtak alkalmazást, emlékeztetést ezentúl nem tettek.

A tél beálltával újabb békítő kísérletek történtek. Firenze szép levélben ajánlotta Lajos királynak jó szolgálatait. Velence kész volt áldozatok árán is megszerezni a békét. Minthogy pedig belátta, hogy Trevisót és területét semmikép se tarthatja meg, nehogy az halálosan gyűlölt szomszédjának, a padovainak kezére kerüljön, inkább oda ajándékozta Lipót osztrák hercegnek (1381 május 2), ki újonnan szerzett területét 1400 lándzsával legott birtokába vette. Hogy e miatt az osztrák herceg és Padova ura közt a háború ki nem tört, csupán Lajos király erélyének köszönhető, ki meghagyta nekik, hogy, míg a szövetség tart és az Velenczével békét nem kötött, egymás ellen ne fenekedjenek, hanem intézzék el békességben. Végre sikerült VI. Amadé savoyai hercegnek és a firenzei köztársaságnak az ellenséges feleket békére hajlítani. Leghajlandóbb volt arra Lajos király, kinek követei: Alsáni Bálint pécsi püspök, Horváti Pál zágrábi püspök, Pásztói Domokos fia János udvari vitéz a Rátót nemzetségéből, továbbá Dalmátország részéről De Georgiis és De Raduchis Jakab jogtudós már 1381 február 13-án kapták ki megbízó leveleiket, míg Velence április 5-én, Aquileja április 9-én, Padova április 18-án, Genova május 9-én állította ki azokat megbízottjai számára.

Fényes congressus ült össze ennek folytán Turinban, hogy a vágyva várt békét megadja az évek óta sanyargatott népeknek. Első sorban a magyarok végeztek Velenczével, melynek követi ez alkalommal nem azt az utasítást kaphatták, hogy akadékoskodjanak. A magyar-velencei békekötés főbb pontjai: Az 1358. évi zárai béke megerősítették és szorosabban meghatároztatik; a dalmatáknak szabad 35,000 arany erejéig magyar árút Velence területére bevinniök, ott akárkinek eladniök és hússzor annyit kivinniök – kivéven a sót, mely megszorításért a köztársaság a magyar királynak hétezer aranyat fizet évenként Szent-István király napján, és ezt az összeget Zárán át Budára szállítja; szól pedig Velence e kötelezettsége örök időre; a dalmaták vám vagy más czímen semminemű fizetéssel nem tartoznak Velenczének; ellenben a háború alatt elfoglalt helyeket, nemkülönb a hadi foglyokat egymásnak kiadják. Zenggben Velence consult és zászlót tarthat, ameddig ez a magyar királynak és a zenggi grófnak tetszik. A többi békepontok közül megemlítenők: Padova ura föloldatik a fizetség alól, melyre őt az 1373. évi béke kötelezte, viszont a lagunák közelében épített némely váradját tartozik lebontani; a határokat az ő és Velence területe közt vegyes bizottság állapítja meg; Treviso és területe az osztrák hercegé marad. Az aquilejai patriarchatus, mely akkor üresedésben volt, megtartja mindazon birtokait, melyeket a hadjárat előtt bírt. Végre a genovaiak és velenceiek megegyeztek abban, hogy Tenedos szigetét Velence kiadja a savoyai grófnak, ki az ottani erősségeket tartozik lebontatni. A foglyok kölcsönös kicserélésénél kitűnt, hogy a 7200 hadi fogoly közül, kiket a velenceiek hatalmukba keritettek, csak 3464-et adhattak vissza, a többi e nyomorult kufárok börtöneiben elveszett. Genova csaknem minden foglyát visszaadhatta.

A velencei köztársaság a Turinban, 1381 augusztus 24-én kötött békét Magyarországgal szemben október 4-én ratifikálta, mely alkalommal a turini kongresszus magyar tagjai Velenczében megjelentek, hogy a doge esküjét vegyék. Viszont Velence két követét, Dandolo Lenárdot és Fantino Györgyöt küldötte Magyarországba, hogy jelen legyenek, midőn Nagy-Lajos megerősíti a békekötést. A király Diós-Győrt, november 26-án fogadta a velencei követséget. Nagy örömet okozott Lajos királynak, ki ez időben a hit örök vigasztalásait mindinkább kereste, hogy Velence Remete-Szent Pál ereklyéit Alsáni Bálint és Horváti Pál püspökök által neki ajándékozta. Úgy tetszik, titkos feltétel gyanánt kötötte ki, hogy Szent-Pál első remetének, kinek tiszteletére Magyarországon a pálosok szerzete keletkezett, ereklyéit, melyeket akkor Velenczében őriztek, neki adják. Megigérte Lajos

király, midőn egy alkalommal Mária-Nosztrán a pálos atyáknál látogatóban vala, hogy ha Isten a velencei háborúban megsegíti, a Szent-Pál testét megszerzi. Mire Lukács nevű, tiszteletre méltó öreg remete biztosította őt Isten segítségéről. Ennek jeléül legott egy hárscesemetét ültetett, melyet, minthogy azonnal megfogamzott, sokáig *Lajos fájának* nevezték.

II. FEJEZET.

Nápolyi ügyek. Johanna végzete.

Lajos király kibékül a nápolyi királyi hercegekkel. Durazzo Károly. Lajos király leányának Katalinnak eljegyzése Lajos valoisai herceggel. Lajos reájuk ruhazza jogát Nápolyra. Katalin halála. Johanna királynő negyedik férjhez menetele. A nagy egyházi szakadás. Johanna VII. Kelemen pártján. VI. Orbán ezért trónjától megfosztottnak nyilvánítja. Durazzo Károly, mint a pápai ítélet végrehajtója. Nápolyt elfoglalja és Johannát megfojtatja. Johanna jellemzése.

Velenceze iránt az ellenszenv, Nápoly felé a rokonszenv vezette Lajos királyt. Szíve nem bírt elszakadni Nápolytól. A vérrokonság, a ki nem elégitett vágyak vonzódásával révedez szeme Nápolyon. Vissza-visszakapkod utána, míg élte alkonyán oly görcsösen markol története küllőibe, hogy azok megroppannak és kizökkennek szokott vágásukból. A közeledés a nápolyi és magyar Anjouk közt a durazzo hercegektől indult ki. Ők kérték meg a pápát, békéltesse meg velük a magyar királyt. VI. Inze pápa az ismert fermoi püspököt, Bonjohannest küldötte e végett Magyarországra. Hogy Lajos király nemes szíve készséggel hajolt ez intésre, tanúsítja a levél, melyet Budáról, 1361 szeptember 10-én küldött rokonaihoz. Féltékenységgel nézte Johanna e közeledést. Fölfogatta Lajos király leveleit, melyekből kisüthetni vélte Durazzo Lajos hercegnek, „aki folytonosan rossz indulatot mutatott iránta,” ármánykodásait és elküldé azokat a pápának.

Taranto Lajos, Johanna második férje, ekkor már nem élt. Meghalt 1362. május 26-án. Nem vala ő, mint az olaszok jellemezték, sem tudós, sem okos ember, hanem szeretett enni, inni, dorbézolni. Ellenben nem szerette feleségét, kit többször elvert, és nem kedvelte rokonait sem. Túlságosan gyáva levén, a vitéz férfiakat nem becsülte meg eléggé, de annál inkább dicsekedett még oly hitványul viselt dolgaival is. Johanna harmadszor ment férjhez. Olyan férjet választott, ki szerencséjének tartsa, ha felesége őt valamivé teszi. Ilyenül mutatkozott Aragoniai Jakab, a címzetes mallorcai király, birtok és hatalom nélkül való fejedelmi sarjadék, kivel szemben Johanna kikötötte, hogy az állam ügyeibe nem avatkozik, magát meg nem koronáztatja és a sicíliai királyi címet nem viselendi. V. Orbán pápa nem mulasztá el Lajos magyar királyt értesíteni e házasságról és szeretetében ajánlani Mallorca finom modorú királyát. Hanem Johanna e harmadik házassága sem volt boldogabb az előbbieknél. Jakab mégis csak beleártotta magát a kormányba, és minthogy e miatt kellemetlenségei keletkeztek uralmára féltékeny nejevel, eltávozék Péter castiliai király udvarába és annak seregében részt vett az Aragonia ellen indított háborúban, remélvén, hogy ez úton atyja örökét, Mallorcát visszaszerezheti. E helyett azonban fogságba került, melyből feleségének kellett őt 40,000 aranyon megváltania. Visszatért tehát Nápolyba, de megint nem volt maradása, mert folyton azon tépelődött, hogyan juthatna atyai örökéhez? Végre is a halál szabott határt sikertelen kísérleteinek.

Ekközben mind bensőbbre fűződött Lajos király viszonya a nápolyi hercegekhez, kétségkívül azért is, mert neki még nem volt ivadéka; István herceg fia is elhunyt és az egyetlen Erzsébet, ugyancsak István leánya, maradt fenn az Anjouk magyar ágán. Lajos király ezen Erzsébetre szeretete volna ruházni minden Nápolyra vonatkozó s gyakran emlegetett jogait. A pápa ugyan azt hozta javaslatba, hogy Lajos király ezen unokahugát, ki – mint tudjuk – már többeknek el volt jegyezve, Fülöp burgundi hercegnek adja feleségül, mert meg van – úgymond – győződve arról, hogy a magyar királyi család kedvelni és tisztelni fogja ez ifjú herceget; sőt hasznosnak találta volna, hogy e két rokon nemzetségi ágat a sógorság köteléke fűzze ismét egybe. Lajos király azonban Taranto Fülöp hercegnek adta őt feleségül, ugyanazon Fülöpnek, ki előbb férje volt Máriának, Johanna királynő 1366 május 20-án elhunyt hugának.

Ez egybekelést megelőzőleg Lajos király követeket küldött a szentszékhez s kijelenté, hogy noha a nápolyi királyság jog szerint őt illeti, nem akarja Johannát, míg él, háborgatni, ellenben igen zokon venné, ha Johanna halálával ez ország másra jutna. Kéri tehát a pápát, hogy jogának kedvezzen. A pápa kitérőleg válaszolt. E jogok említése nem lehetett az avignoni politikának inye szerint. Még nagyobb ellenzésre talált az Johannánál, ki minden szerencsétlenséget, mely életét elkéséríté, a magyar királyi családnak tudott be. Johanna tehát, hogy a gyűlölt magyar király terveit megghiúsítsa, örökösökről kezdett gondoskodni. Gyermekai magának nem levén, hugának, Máriának leányaira vetette szemét, nevezetesen Margitra, kinek férjeül kiszemelte Durazzo Károlyt, a magyar királyi udvarban nevelt herceget, kit egyúttal utódjának, trónja örökösének jelölt ki. Hogy Johanna ez által nem Lajosnak, a magyar királynak kereste kedvét, az kitűnik az előzményekből és következményekből egyaránt. Ő arra számított, hogy ezen rendelkezése által a herceg érdekeit a magyar király érdekeivel hozza ellentétbe. Károly herceg azonban lakodalma után visszatért Zarába, honnét Dalmát- és Horvátországot tovább kormányozta és ügyessége által mind kedveltebbé tette magát uránál, a magyar királynál.

A házasság Durazzo Károly és Margit, Taranto Fülöp konstantinápolyi címzetes császár és magyar Erzsébet közt csaknem egyidejűleg történt. De míg Károly visszament ura hű szolgálatába, addig Fülöp Johannát, királynőjét követeléseivel nyugtalanította. Követelte, hogy a salerno vagy a bari hercegséget, vagy a Garganótól az Otrantoig terjedő földet adja át neki. Johanna a pápa védelme alá menekült. XI. Gergely pápa megkérte Lajos királyt, intse Fülöpöt erélyesen békére és ne kíváncson oly területet, melyet Siciliától elszakítani nem szabad. A veszély nagy lehetett, de elhárult Johannáról, mert Erzsébet meghalt és nemsokára követte őt a sírba férje, kiben a taranto hercegi ág kihalt.

Lajos király méltó haragját Johanna ellen sem a pápa békítési kísérletei, sem az idő nem birták enyhíteni. A még mindig fiörököst remélő Lajos három leánya egyike számára óhajtott most Nápolyt, mit hogy elérjen, diplomatiájának minden ügyességét megfeszítette. Az eszme, az első lépés – úgy tetszik – a szentszék közvetítésével a francia király udvarából indult ki. Lajos király ugyanis mentegetődzik jegyzője, Patai Simon által, hogy miért késlekedett eleddig a francia udvarhoz követséget küldeni, mely tárgyaljon az ő leányai és Károly francia király fiai közt kötendő házasság fölött. A pápa a mentséget kielégítőnek találta, kimentette őt a francia udvarnál és jelentette, hogy a perugiai De Podio lovag, diplomaiai ügynök, ki a francia és a magyar királyok gyermekei közt kötendő házasság ügyében hosszabb ideig tartózkodott a szentszéknél, immár a budai királyi udvarhoz indul (1374. január). A megpendített eszme visszhangra talált a magyar királynál. Meghatalmazta tehát legbizalmasabb és legügyesebb diplomataját, Kanizsai István zágrábi püspököt, továbbá Czudar Péter szlavón bánt és az imént nevezett De Podio lovagot, mint követeit, hogy eljegyzési szerződést kössenek a francia király másodszült fia s az ő valamelyik leánya: Katalin, Mária vagy Hedvig közt, nászhozományul Siciliát és a hozzá tartozó részeket ajánlván föl. (ápril 16.) A követség sikerrel járt. Az eljegyzési oklevél, mely Párisban kelt, a király és királyné által esküvel megerősítettett, a következő pontokat tartalmazza: Lajos valois herceg, a francia király másodszült fia eljegyzi magának házastársul Katalint, a magyar király elsőszült leányát azon esetre, ha megnyerhető a pápa nyilatkozata, mely Lajos magyar király jogát a siciliai királyságra s a hozzá tartozó területekre, úgymint a Provencera, Forcalquierre és Piemontra, érvényesnek ismeri el. Egyúttal szövetséget köt a két király, hogy együttesen visszaszerzik s megvédik a mondott nászhozományt és mindent elkövetnek, hogy erre a szentszék megegyezését elnyerjék (augusztus 10.). A magyar király követi útjokat menet és jövet Avignonon át vették, mint erről XI. Gergely pápa Johanna királynőt értesíté. Az eljegyzés tényét a pápának előadták ugyan, de a szerződés egyéb pontjait elhallgatták. Hanem emellett az elhallgatott szerződésből kifolyó föladatakhoz képest uruk, Lajos király igazait Siciliára erősen hangoztatták. Lajos királyt, úgy mondák,

jogsértéssel fosztották meg Siciliától. Ugyanis néhai Károly Róbert, Lajos atyja, elsőszülött fia volt Károly Martelnak, II. Károly sicíliai király elsőszülött fiának. Tehát egyenes leszármazás útján Károly Róbertet és utána Lajos királyt illette volna Sicília trónja, melyet most Johanna bitorol, ki egyenes örökösök nélkül fog meghalni. Nehogy tehát ez esetre újabb sérelem érje a magyar királyt, kéri a szentszéket, jelentse ki, hogy Johanna után a magyar királyt illeti az ország. A pápa VIII. Bonifác ismert rendelkezésére hivatkozott, mely a sicíliai királyi család öröklési rendét II. Károly király hozzájárultával meghatározta. Ez idő szerint – úgymond – más értelemben nem dönthet, mivel törvényt nem láthat az ellenfél meghallgatása nélkül, aminthogy Lajos király – így ismeri a pápa az ő igazságos voltát – hasonló körülmények közt maga sem mívelkednék különben. Bízva, ha úgy tetszik, a magyar király ez ügyet a szentszékre: gyors igazságszolgáltatást ígér. Vagy ha inkább volna kedve szerint, hogy egyezséget kísértsen meg, ekkor is fölajánlja jó szolgálatait. A magyar követek e válaszzsal nem érték be, hanem hogy a szentszéket és általa Johannát engedékenynyé tegyék, más oldalról intéztek támadást. Jól van, mondák; föltéve, de meg nem engedve, hogy VIII. Bonifác jogát gyakorolta, midőn Siciliáról, mint a szentszék hűbéréről a magyar királyi család rovására intézkedett; de a salerno hercegség, a Szent-Angyal hegye, a Provence, Forcalquier és a piemonti grófság nem foglaltatik VIII. Bonifác rendelkezésében. Ezekről, nevezet szerint a három utóbbi tartományról, nem is rendelkezhetek a pápák, minthogy nem a szentszék főnhatósága alá tartozó hűbérek. Kéri tehát ő szentségét, hogy megidéztetvén az ellenfél is, tegyen igazságot közöttük. A pápa ráállott, hogy törvényt lát, és vagy ítéletet mond, vagy egyezséget ajánl a vitás kérdésben, föltéve, hogy mindkét fél megbízik benne. De a magyar követség még ezzel se volt megelégedve, mert nem békebírót keresett a szentszékben, hanem igazságot követelt ura, a magyar király részére. Mire válaszul a pápai consistoriumban azt nyerte: Minthogy ő szentsége ezen ügy állását nem ismeri, meg kell hallgatnia, mielőtt ítéletet mond, az összes érdekeltet. Ha ez megtörtént, megtesz a tiszta igazság szerint mindent a jó egyetértés föntartására (1374. szeptember).

Ezek után Kanizsai István püspök és követársai Rómán, Velenczén és Zenggen át visszaindultak hazájukba. XI. Gergely pápa pedig fölhívta Johannát királynőt, hogy kellően megfontolván a kérdést, küldjön mentül előbb ahhoz értő jogtudókat, kik ügyét megvédjék, és hogy a szentszék idején válaszolhasson a magyar királynak, mert különben ellenségeskedés vagy botrány támad a dologból. A haza érkezett magyar követeket nyomon követte novemberben a francia király fényes küldöttsége, mely Budára érkezvén, míg egyrészt az eljegyzési levél megerősítésére Lajos esküjét vevé, másrészt pótló szerződést kötött a magyar királylyal, melyben megállapították, hogy azon esetre, ha Katalin hercegnő leendő férje előtt halna meg, Sicília visszaszáll a magyar királyra és örököseire; ellenben ha Katalin után gyermekek maradnak, ezek öröklők anyjuk hozományát Siciliát és tartozékait. Ezen pótló szerződést Lajos király 1374 december 24-én erősítette meg, V. Károly francia király ellenben csak 1375 december 17-én, tehát egy teljes év múlva járult hozzá. Időközben a királynő megfogadta a pápa szavát, jogvédőit elküldé Avignonba, hogy a magyar király jogát megtámadják, kétségbe vonják; de ez nem sikerült nekik. A magyar és francia udvarok pedig abban egyeztek meg, hogy együttesen követséget küldenek Johannát királynőhöz. Bírjuk a francia követségnek, melynek vezére a toursi érsek vala, utasításait, melyekből a következőket közöljük: a követség mindennek előtt a pápának mondjon köszönetet a közbenjárásért, melylyel az eljegyzést Valois herceg és a magyar királyleány közt létrehozta; kérje meg ő szentségét, adná ki másolatban mindazon egyezményeket, melyeket Lajos magyar király és a nápolyi királyi pár kötöttek, hogy ezekből a teendők iránt okulván, a magyar király jogát megbizonyíthassa; esedezék végre, hogy a követség, melyet a szent atya Johannához ez ügyben küldeni fog, oly férfiakból álljon, kik a francia királynak kedveznek, és utasítsa őket, hogy a magyar-francia követség után, ne előtte járjanak. Ha pedig Nápolyba érkeznek – folytatja a követi utasítás – adják elő a királynőnek az eljegyzés történetét; kériék

meg alázatosan, egyeznék abba, hogy a pápa a magyar királyt, illetve Valois herceget és jegyesét ismerje el és nyilvánítsa Nápoly örökösének; biztosítsák Johannát, hogy ez esetben, míg Isten élteti, a szövetségesek részéről semminemű háborítása nem lesz, mindennemű támogatásban s védelemben részesülend; ígérjenek, ha kívántatnék, kárpótlást a királynő unokái számára, évi járadékot vagy javakat, és kössenek ez iránt, ha lehet, a szentszék közbejöttével szerződéseket. Ellenben, ha a követek látnák, hogy jó szóval nem sokra mennek, figyelmeztessék Johannát a kellemetlenségekre, melyek keletkezhetnének, ha a fentebbiekben meg nem nyugodnék. Fájdalmasan esnék ugyan a francia királynak, ha nápolyi nővére a háztól, melyből eredt és melytől szeretetben és kedvezésben részesült, kellemetlenséget tapasztalna; de ez el nem maradhatna, mert két oly király, mint a francia és a magyar, nem tűrheti, hogy gyermekeik örököktől megfosztassanak. Jusson eszébe Nápoly királynőjének, mekkora szorongatást szenvedett, midőn e királyok egyike volt csak ellensége, és mérlegelje ezek után, mi vár rá, ha majd mindketten megtámadják. Ez pedig be fog következni. E következményeket fessék ki mennél komorabb színekkel; aztán lépjenek elő a pápai követek és puhítsák meg őt kellően. E strategema, tagadni nem lehet, ügyesen ki volt dolgozva. Hanem hátra van még a lóláb, az utolsó pont, melyben a francia király a Lajossal kötött szerződések ellenében meghagyta: igyekezzenek követei fiának Nápolyt minden körülmények közt biztosítani, még azon esetre is, ha Katalin férje előtt halna meg; ha a magyar követek ennek ellenmondának, sőt elutaznának, semmivel se törődve, igyekezzenek Johanna királynőt a francia érdekeknek minden áron megnyerni.

Mit felelt Johanna ezekre, – miután a francia-magyar szövetség Katalin királykisasszony halálával nem sokára tárgyalanná vált, – kevés érdeklődéssel bir. Felelet volt egyébiránt Johanna részéről az is, hogy a negyvenhat éves, harmadszor megözvegyült királynő negyedszer is férjet választott. Udvaroncjai még mindig gyermekekkel kecsegtették a szép és erőteljes királynét. És ha a jövődölgetés beteljesednék? Ez határt vetne a sok zaklatásnak, melyekkel az öröklés végett ez utóbbi időben annyit keserítették. Férjéül Braunschweigi Ottó lovagot jelölte ki. Az olasz közvélemény elképedt Johanna választása hírére. A firenzei köztársaság Colluccio Salutatinak, a humanismus egyik úttörőjének classicus tollával értesíté Lajos királyt e hangulatról. Szörnyű házasság, – ugymond, – melyet a legtöbb királyi családdal rokonságot tartó királyasszony kötött oly emberrel, kit Itália középrendű hölgyei kikoszaroztak volna. Mert akit Johanna maga mellé a trónra emelt, nem több egyszerű katonánál, ki gyermekségétől fogva mint zsoldos szolgált Italiában. Mennyire meg van gyalázva a rokonság, midőn német vérrel elegyedik az Anjou Károly sarja, Károlyé, ki leverte a Manfredokat, Conradinokat, kiüzte Olaszországból a németeket. (1376 április 2.)

Sokkal fontosabb esemény tolatkodott azonban előtérbe, mely, míg az egész keresztény világot megrázkodtatá, első sorban Johanna királynő sorsára volt sujtó hatással. Értjük az egyházi nagy szakadást. Ismeretes, hogy XI. Gergely halálával (1378 márczius 27) a bíboros atyák elsőben VI. Orbánt, aztán nagy részök elszakadván tőle, VII. Kelemen választották meg pápának, kit főleg Johanna méltatott pártolására és menedéket adott neki országában, míg VI. Orbán elhagyottságában nagy szorongatásnak volt kitéve. Ezen elhagyott és szorongatott helyzetében VI. Orbán legelőbb IV. Károly császárhoz és Lajos magyar királyhoz fordult, „siralmasan panaszkodván” az igaztalanságokról, melyeket Kelemen és francia bíborosai rajta elkövettek. A császár és magyar király már előbb tanakodtak a fölött, mint vegyék elejét e szakadásnak. Követeket küldöttek Kelemenhez és bíborosaihoz „illendően kérvén őket, hogy a megkezdett szétvonással hagyjanak föl és térjenek vissza VI. Orbán pápához, kit az imént ők választottak a kereszténység legfőbb papjává”. Hanem Kelemen és környezete siketségre vette a császár és magyar király kérését, ellenben Németországnak csaknem összes fejedelmei megállottak VI. Orbán hűségében és dús ajándékokkal örvendeztették meg a szent atyát. Fölülmúlta valamennyiöket Erzsébet asszony, Nagy-Lajos hitestársa, ki igen drága, huszonkétezer forintnál többre becsült egyházi ruhákat

és oly fényes tiarát küldött a pápának, hogy azt még utódai is sokáig viselték. „Mondhatni, ha a császár és Lajos magyar király az időben oly melegen nem fogták volna VI. Orbán pártját, sokkal veszedelmesebben állott volna ügye.” Így azonban Toscana, Lombardia, Német-, Cseh-, Magyar-, Lengyel-, Angol-, Dán-, Svéd-, Norvég-, Poroszország és Frisia az igazi pápa engedelmisségében megmaradtak.

Ellenben Johanna kitartott az ellenpápa mellett. Hasztalan intették őt Venczel cseh király (Károly császár időközben elhalálozván) Nagy-Lajossal egyetértve Zólyomban kelt levelökkel; hasztalan intézett hozzá sienai Szent-Katalin hasontartalmu leveleket: Johanna mindez intések daczára tisztelettel halmozá el tovább is az ellenpápát és nyílt parancsban népének is meghagyta, hogy VII. Kelemen ismerje el az egyház fejéül. Kelemen ellenpápa is azt hitte, megboszulja magát Lajos magyar és lengyel királyon, azáltal, ha sikerülne a lengyel trónra valamely hívét ültetnie. Tudhatta, hogy Kassán tekintélyes párt nyilatkozott az Anjouk nőágának örökösödése ellen; az eredmény, melyet Fehér-Ulászló kivívott, szintén arra mutatott, hogy a Piast névnek még nem mult el varázsa; elhatározta tehát, hogy amaz Ulászlót, ki csak imént tért vissza hóbortos kalandjaiból a dijoni zárda csöndes falai közé, eszközül fogja használni terve kivitelére. Levelezett vele, és levelei egyikében kijelentette, miszerint tekintettel arra, hogy Lengyelországban régi helyes és föntartott szokás szerint asszony nem örökölheti a trónt; tekintettel arra, hogy Ulászló harmadfokon rokona néhai Kázmér királynak és így legközelebbi öröklési jogai vannak: fölmenti őt a szerzetesi fogadalmak alól és megengedi, hogy világi javait ismét birhassa, igaztalanul elvett hercegségét megint elfoglalhassa. Azonban Kelemen fáradásai kudarcot vallottak, minthogy a szegény barátherczeg hivekre nem találván, visszatért Dijonba, hol utóbb életét végezte.

VI. Orbán pedig válaszul huszonkilencz új bíborost nevezett ki, köztök Demeter esztergomi érseket, aztán Alsáni Bálint pécsi püspököt is, és nem egy nápolyit a legtekintélyesebb családokból, kiknek a befolyásosabb egyházi állásokat adta Johanna királynő országában, míg hívét, a nápolyi érseket kitette székéből, kéz alatt pedig fölszólította Durazzo Károly herceget, foglalja el a nápolyi trónt. Károly herczeg ugyan nem szívesen látta Johanna negyedik házasságát, de némi megnyugvást talált abban, hogy a nápolyiak, kik semmitől sem irtóztak annyira, mint a német uralomtól, osztoznak érzelmeiben. Eleinte tehát egykedvűen vette a pápa fölhívását. Befolyhatott e magatartására a hála is, melylyel Johanna iránt feleségestül tartozott, nemkülönben Lajos király föntartott jogainak tisztelete. Hanem miután újabb és sürgető felhívások érkeztek hozzá nemcsak Rómából, hanem sienai Katalin is buzdította, hogy Johanna ellen támadjon föl, nem küzdhetette le vágyát és csak azt kötötte ki, hogy a pápa eszközölje ki Lajos király megegyezését és hathatós segítségét.

VI. Orbán, ki Johannát közvetlen tapasztalásból ismerte, minthogy előbb barii érsek levén, alattvalója volt, belátta, hogy Olaszországot a hitszakadástól csak azon esetben óvhatja meg, ha ennek fő pártolóját ártalmatlaná teszi; kemény bullát intézett tehát Johanna ellen (1380 ápril 21), melylyel őt trónjától megfosztottnak nyilvánította és alattvalóit hűségi esküjök alól fölmentette. Ez ítélet végrehajtásával pedig Lajos magyar királyt bízta meg, kihez követét küldötte azon kérelemmel, segítse Durazzo Károlyt tehetsége szerint Nápoly elfoglalásában. Lajos király, ki ekkor már nagyon érezhette fáradalmak által elnyűtt korát és annyszor tapasztalta a szentszék ellenkezését arra nézve, hogy a siciliai koronát bármely más koronával egyesítsék, megnyugodott a pápa kívánságában. Miután megesketé Durazzo Károlyt, hogy leányait Magyar- és Lengyelország békés birodalmában háborgatni nem fogja, reá ruházta, mint kivüle az olasz-magyar Anjou-ház egyetlen fisarjára, mindazon jogokat, melyeket Siciliára birt. Megengedte neki, hogy a velencei területen álló magyar csapatokból hadi népet gyűjtsön, melynek vezérévé Horváti János mácsói bánt nevezte ki. Pénzt, az állam kincstára ki levén meritve, nem adhatott ugyan, de adott hitellevelet, melylyel fölhatalmazta a

mácsói bánt, hogy a magyar király nevére százezer arany forintot vehessen kölcsön. (1380. június 2.)

Károly durazzo herceg, ki a magyar történelemben Kis-Károly néven ismeretesebb, azon Durazzo Lajos hercegnek volt fia, ki negyedmagával, nápolyi királyi hercegekkel 1349-től Visegrádon fogolyképpen tartózkodott, haza érkezvén pedig fogságából folyton zavargott Johanna királynő ellen, míg nem a nagy magyar csapat segítségével leveretvén, a Castell dell'Ovoban elzárattott. Atyja halála után (1362 július 22) az árva fiúval Johanna királynő legelőbb éreztette kegyelmét azzal, hogy atyja emlékét a lázadás szennyétől megtisztította, javait fiának visszaadni rendelte. Azonképpen V. Orbán pápa is Nagy-Lajos kegyeibe ajánlotta, ki hajolván a pápa szavára, a tizenegy éves gyermeket¹ nevelőjével, Vilmos commachioi püspökkel együtt Magyarországra, udvarába hozatta (1365.), itt gondosan neveltette, kinevezte Szlavónia hercegévé és utóbb megtette Dalmát- és Horvátország bánjává. Mint ilyen Károly feleségül vette (1370 január 24) rokonát, Durazzo Margitot, a Lajos által Aversában halálra ítélt Károly herceg leányát, kivel Zágrábban letelepedett. E házasságból két gyermek született: Johanna, utóbb e néven II. sicíliai királynő, kiben a nápolyi Anjouk kihaltak és László, ki mint sicíliai király és magyar trónkövetelő történetünk folyamában majd még előkerül. Durazzo Károly herceget nálunk igen megkedvelték. Egyszerű, nyílt föllépte, jóakaró tekintete, finom műveltsége, melyet a föléledő humanismusból merített, módjához képest tanusított bőkezűsége és nagylelkűsége, erélye, melyet az Anjoukkal közös becsvágya aczélozott, meghódította számára a magyar urakat, kikkel a magyar táborban megosztta örömet, fáradságot. De e mellett hideg, számító esze, ravaszsága és önzése annyira uralkodtak rajta, hogy az eszközökben nem válogatott és nem rettent vissza a legvégsőtől sem, ha tervei sikerülte ettől függött.

Most midőn Nápolyba volt indulandó, mintegy kilenczezren szegődtek zászlai alá magyarok; a tizedik ezret többnyire olaszok tették ki. Julius elején indultak meg Treviso vidékéről és Vicenzának vették útjokat. Della Scalaék fáklyafénnyel, nagy ünnepséggel fogadták. Feltűnt itt a lovagok és főbb nemesek nagy száma, kik a herceget követték. Százötven társzeker járt nyomukban. Másnap folytatták útjokat a pusterlai hidon át Monte Belloba, aztán Veronánál átkelvén az Adigén, tovább haladtak. A haladás lassan történt. Az élrelmezés vagy a barátságos fejedelmek szívesességéből vagy requirálásból telt. Szeptember elején elfoglalta Károly Gubbiót. Innét meghítták őt az Arezzo városbeliek, átadták neki magukat és városukat, oltalmat esdvén ellenséges pártfelek ellen. Károly herceg Vilmos győri (előbb sienai) püspököt nevezte ki helytartójává, ki, hogy uralmát Arezzóban biztosítsa, a guelfeket és ghibellineket – úgy, ahogy – kibékitette. A firenzei száműzöttek (ghibellinek) látván ez eredményt, kezdenek Károly köré seregleni, nagy boszúságára a firenzei guelf tanácsnak, mely panaszt panaszra küldött Lajos királyhoz, nyakra-főre fegyverkezett és izgatottan keresett segítséget a szomszéd államoknál. Károly herceg ez ijedséget hasznára fordítandó, elküldé Firenzébe a győri püspököt, fölhíván a várost, hogy tekintettel arra, mennyi hálával tartozik a magyar királynak, segítse őt (mint követei ígérték) pénzzel és hadiszerekkel Johanna ellen. De Firenze erre nem volt hajlandó. Megismerte ugyan, hogy Lajos magyar király nagy hálára kötelezte, midőn a császárnál és egyéb hatalmaknál oltalmazta a köztársaságot és egyes polgárait kegyességgel védelmezte, sőt hálával tartozik Firenze az egész Anjou-háznak. Szívesen le is rója háláját bármikor, bárki ellen, de nem teheti ezen családi versengésben, midőn vér vér ellen harcol. Mikoron azonban a „barbár magyar hadak” és saját száműzöttjeik mind közelebb férkőztek a városhoz, szeptember végén Firenze a következő szerződést kötötte: Károly herceg védelmébe fogadja Firenzét és szövetségeseit; ellenségeit, a száműzötteket nem segíti; viszont Firenze a magyar hadak kapitányának negyvenezer forintot ad kölcsön, ötezer forinttal pedig a hercegnek kedveskedik.

Durazzo Károly 1380 november 11-én Rómába érkezett. VI. Orbán pápa ünnepélyesen fogadta, kinevezte az egyház zászlótartójává és Róma senatorává. Az egész telet és tavaszt

Rómában töltötte. Ügye még nem érett meg egészen. Első sorban pénz kellett. A pápa beolvasztotta kincseit és a papságot megadóztatta. De míg e rendszabályok eredményre vezettek, az idő eltelt. Közben Károly megegyezett a szentszékkal a föltételekben, melyek alatt VI. Orbán pápa őt pünkösd első napján személyesen királylyá kente és megkoronázta. Július 8-án új ünnepélynek volt színhelye Szent-Péter temploma. A pápa magasztaló beszédben emlékezett meg Lajos királyról, aztán föltűzte a vörös keresztet Károlyra és mindazokra, kik őt Nápolyba valának követendők. Károly még az nap el is indult Nápoly felé.

Braunschweigi Ottó Johanna királynő serege élén eleinte San Germanonál várta III. Károlyt, mint a Durazzot koronázása után hitták. De mivel serege naponkint fogyott, visszafelé vonult. Károly nyomon követte és Nápoly alá július 16-án csaknem egy időben érkezének. A nápolyi nemesség és nép nagy része Károly pártjára hajolván, azonnal zavarogni kezdett és nem engedte, hogy Johanna zászlait a város falaira tűzzék. Károly erről értesülvén, még az nap esti kilencz órakor bevonult a tárt kapukon, másnap pedig Castel Nuovot fogta ostrom alá, míg Ottó Marsigliano felé vette útját. Castel-Nuovoba Johanna zárkozott számos asszonygyal és gavallérral, kik az eleséget segítették fogyasztani. Hasztalan kísérlé meg Ottó mezei csatára készíteni Károlyt, ez sem az elfoglalt várost kockára tenni, se Castel Nuovo ostromát abba hagyni nem akarta. Az élet pedig a városban kifogyott, amiért Johanna fegyverszünetet kért ostromlójától. Károlyt lovagiassága el nem hagyta. Mentegette eljárását, friss eledelt küldött nagynénjének és négy-öt napi fegyverszünetet engedett neki azon föltétel alatt, hogy ha férje ez idő alatt az ostromzárt meg nem törí, megadja magát. Augusztus 25-én, mint a fegyverszünet végső napján, megérkezett Ottó Aversából, hova visszahúzódott vala. Károly csatarendben várta. Az ütközet kimenetele kétes volt. Ottó vitézül haladt előre csaknem Károly zászlójáig; ekkor túlnyomó erővel körülfogták és foglyul ejték. E leverő hírre csapatai meghátráltak; a sűrű eső meggátolta a rendetlenül futók üldözését. Johanna hadai megbomlottak, ő pedig megadta magát és tisztos fogságba került.

Szeptember elején tíz gálya érkezett provenceiakkal a királynő segítségére Nápoly alá. Károly futott a fogoly királynőhöz, kérte, fogadja őt fiává és hagyja meg a gályáknak, hogy ellenségeskedéstől tartózkodjanak. Johanna ígéretet tett ez iránt és azon ürügy alatt hívatta magához a tengerész tiszteket, hogy hódolatra intse őket Károly iránt. A tisztek eljövének; a királynő tanuk nélkül beszélhetett velök. Szemökre lobbantotta késedelmöket és arra intette, ha még egy csöpp hűség van bennök, tartsanak Anjou Lajoshoz, kit ő fiául, utódjául fogadott és minden erejükkel harcoljanak elnyomói ellen.

Ez álnokság hallatára Károly király Muro várába (Basilicata) záratta el a királynőt és végre, midőn értésére esett, hogy Anjou Lajos francia vetélytársa, kit VII. Kelemen szintén Sicilia királyává koronázott, ellene fölkerekedék és pártja Nápolyban vérszemet kap, négy magyar zsoldos által megfojtatta. (1382 május 22.)

A szomorú végzet, mely Johannát elérte; elnézővé tette bírálóit. Hogy ő maga buja, udvara feslett volt, azt tagadni nem lehetett; hogy uralomra vágyó természete a kormányon maga mellett senkit sem tűrt, azt harminczkilencz évi uralkodása eléggé tanusította; hogy első férje, András herczeg halálában része volt, azt a kortársak egyhangúan vallották. De idősb korában mint ájtatos, eszes asszonyt, ki templomokat építtetett, az igazság kiszolgáltatására ügyelt, a tudósokat pártolta, a szegényeket segítette: dicsérték. Szépítette Nápolyt, a kereskedelmet elősegítette. Tékozló maradt azonban mindvégig és a nép ezért is szerette. Dicsérték határozottságát is, természetes ékesszólását és bájait.

89. Született Nápolyban, 1354-ben. Camera, *Elucubrazioni Storico-diplomatiche su Giovanna I. e Carlo III.* 176.

III. FEJEZET.

Lajos halála. Uralkodásának jellemzése.

Lajos életerejének hanyatlása. Dicsérete. Magyar érzelmei. Vitézi erényei. Lajos mint tudományok barátja. Vallásossága. Az általa épített zárdák. Alkotmányos uralkodás Lajos alatt.

Johanna királynő halálát Nagy-Lajos király nem sokáig élte tul. Koros ember ugyan még nem volt; mindössze ötvenhét és fél esztendőt élt. De ha elgondoljuk, mennyit fáradott minden megnyugvás nélkül teljes életében, mennyi hadjáratban vett részt, háromszor: Canosánál, Aversánál és Belcznál megsebesült, átszenvedte a nagy járványt: megfejlthetjük, mi örlötte meg, mi emésztette föl aránylag oly gyorsan életerejét. Bizonyos alkalommal (1353 november 26) Zólyomban vadászott, midőn váratlanul egy sebes medve került eléje, melyet a király vadászó dárdájával, erejét túlbecsülve, merészen megtámadott, hogy elejtse, amint nem egyet ejtett el már életében. De ez egyszer szerencsétlenül járt, mert a medve a királyt feldöntötte, mindkét lába szárán huszonhárom marással megsebesítette és bizonyosan megölte volna, ha Besenyő János allovázmester jókor meg nem jelenik és a fenevadat kardjával ki nem végzi. Lajos király a vadászatot ifjuságától fogva kedvteléssel űzte; élete vége felé azonban fölhagyott e daliás időtöltéssel és pedig – úgy látszik – nemcsak testi ereje hanyatlása miatt, hanem mert lelke is a szellemi élet nyugalmaát áhítá. Ha tehette, visszavonult immár a világ zajától, hol kedvelt szerzetesei tudományos körébe: Szent-Lőrinczre, Mária-Nostrára a pálosokhoz; hol a magányba: az akkor már elcsöndesült Visegrádra vagy Diós-Győrrre, hogy szent elmélkedésbe, imádságba mélyedhessen. Életének e végső szakasza a nyári verőfényes nap alkonyához hasonlított, melynek bucsúfénye minden érdességet elsimít, eloszlat.

Különben is a nagy király uralkodása zenithjén, trónja virágában is minden reményét a királyok királyába helyezte, szerencsáját neki köszönte, boldogságát tőle remélte. Elhíhetjük tehát benső káplánjának, életirójának, Küküllei Jánosnak, hogy vágyott már a fáradalmas életből egyesülni teremőjével, kinek hívására csakhamar föl is cserélte a mulandó földi létet az örökkévalóval. Lajos király meghalt Nagy-Szombatban, 1382. évi szeptember hava 10. napján, éjfélt előtt, miután negyven évig, egy hónapig és huszonkét napig uralkodott. Eltemették Székes-Fejérvártt, az általa temetkezéseül épített Szent-Katalin kápolnában, ugyanazon hónap 16. napján.

Egész Magyarország mélyen gyászolta elköltözött nagy királyát. Nagynak nevezték őt őseink és az utódok nem vonták meg tőle e nevet, melylyel őt a nemzet hálája megdicsőítette, míg a magyar egyház szentként tisztelte. „Királyaink közül István és László, a védő szentek után szokta említeni a magyar nép ma is és minden magasztalásnál többet mond, hogy nevét a Mátyásé sem volt képes elfeledtetni az ősz magyarral.” És méltán mert a nagy király bőséges hatalma mellett is, nem önkénye vagy a szenvedély sugallata szerint, hanem a józan ész tanácsával, a törvény értelmében uralkodott; körültekintőn, nagy gonddal, bölcsen és erényesen igazgatta népe ügyét. Minden igyekezettel azon volt, hogy elődjeinek, a szent királyoknak példáján indulva, az Istentől gondjaira bizott országokat, tartományokat és nemzeteket szabadságaikban, törvényeikben, törvényes szokásaikban, békében és nyugalomban megtartsa, minden ellenséges betörés ellen megoltalmazza és megvédje. Így jellemzi őt egykorú életirója, míg János alexandriai patriárka és szentszéki követ IV. Károly császárhoz 1372-ben idézett levelében bámulattal nyilatkozik felőle ekképen: „Soha sem láttam – úgymond – fejedelmet, ki oly nagy hatalommal annyi szerénységet párosítson.” Petrarca pedig a nagy király négy sarkalatos erényét: eszélyét, jogérzetét, erélyét és mérsékletét magasztalván, joggal kérdi: a világ mely királya tett annyit birodalma becsületére

és alattvalói javára, ki mindamellett nem fuvalkodott föl, nem volt nagyralátó; de sőt mennél inkább fölemelte Isten az ő sorsát, annál alázatosabb és kegyesebb lön.

E mellett, vagy talán éppen ezen élénk kötelességérzetnél fogva nem találunk a különböző házakból származott királyaink közt egyet is ki magyarabb, nemzetiebb volt Nagy-Lajosnál. Természetes; hisz a magyar főurak ritkán értettek más nyelvet a magyarnál. Lajos király, ha követeket küldött idegen udvarokhoz és a követek közt esetleg nem volt pap, kénytelen volt tolmácsot adni melléjük. Német okiratokat, milyenek akkor már nagy számban voltak, hisz a németek se tudtak anyanyelvükön kívül mást, a magyar törvényszékek, minthogy nem értették, figyelembe se vették. Lajos király, mit mint különlegességet említnék, beszélt ugyan németül, mégis megkívánta, hogy jegyesét IV. Károly leányát Magyarországon neveljék, hogy magyarul megtanuljon és a magyar szokásokat elsajátítsa. Második neje: a bosnya bán leánya szintén a magyar királyi udvarban nevelkedett sok atyafiságos herczeggel és herczegnővel egyetemben. Lajos leendő vejait, Zsigmondot és Vilmost, szüleik kezdetleges ellenkezése daczára, Magyarországra hozatta, hogy magyarokká váljanak. Mindamellett külföldi, főleg német vitézek örömmel követték a lovagias és bőkezű fejedelmet hadjárataiban, mások is, papok és világiak szívesen özönlöttek a gazdag Magyarországra, hová a királyi udvar fénye s a király kegyelme vonzotta őket.

A középkor úgy tekintette a vitézi rendet, mint a legelső világi tisztességet, hisz még a királyoknak, királyfiaknak sem adták ingyen, hanem meg kellett érdemelniök a vitézkötest. Az igazi vitéz – ezt tartották a középkorban – védelmezi az özvegyeket és árvákat, hadba száll törvényes ura mellett; szeretettel szolgálja Istenét és tisztelettel viseltetik a hölgyek iránt. Jutalma ezért a borostyánkoszorú, melyet tisztességes hölgyek piros ajkuk dicséretével nyújtanak neki, kedves barátjoknak, szívesen látott vendégöknek. A fejedelem pedig elárasztja őt arannyal, ezüsttel, paripákkal és drága ruhákkal. Magyarországon a fekvő javakat se vetették meg. De a XIV. században már megfogyott az igazi vitézek száma, azért is oly nagy a becse a magyar királynak, kiből a vitézi erények még ki nem veszték és nagy barátja volt lovagias vállalatoknak, hadjáratnak, vadászatnak, tornának. A torna játék volt a vitézek gyakorlatára. A tornán tanultak sorban lovagolni, csapatokat képezni, lóháton harcolni, a nyeregből kihajolni, keményen ülni, az ellenséghez férközni. A torna összeszoktatta a hadakat, barátságot szőtt a különböző elemek közt. A vitézi játékoknak több nemét ismerték. Legtöbbször becsülték a lándzsatörést, mely hegyes vasakkal történt és melynél a test nem volt annyira védve. A lándzsavetés kevésbé volt fáradtságos; a lándzsa tompa volt, a lovag egészen földve, sisakja le volt eresztve. Voltak akik karddal, vagy furkóval (buzogánnyal) mérköztek. Magától értetlik, hogy a lovagok teljesen vértetetlenül viselkedtek ilyenkor. Nem szenved kétséget, hogy a főbb magyar urak a német lovagok vitézi fegyverzetét a sisaktól kezdve a pikkelyes vassaruiig elfogadták. De a magyar hadi nép zöme, mely a magyar fegyvert féltelmessé tette, megmaradt régi hadi viselete és harci modora mellett. A magyarok hadi öltözete bőrből készült és többszörös volt. Az alsó ruha puha irhából állott, erre a második (néha harmadik, sőt negyedik) rövid bőr „mentét” öltöttek, mely szorosan a testhez simult. Sisakot is bőrből viseltek, mely arcukat nem egészen földte el. Szemökre nagy szükségök volt, lévén ügyes nyilazók, ebbe helyezték minden reményöket. Támadó fegyverök tehát az íj volt, melyet lóhátról előre hátra biztosan kezeltek. Ehhez a nyiltartó puzdra tartozott; védelmül pedig egy hosszú kard szolgált. A csatában kerülték a sváb (német vitézeknél dívott) harcot, hanem tiz, tizenöt emberből álló csapatokban, nyíllövő távolságra, vagyis 250–300 lépésnyire, megközelítették az ellenséget és kilőtték reá nyilaikat, melyek a vértetett vitéz népből ugyan kevés, de a lovagban és gyalogságban annál több kárt okoztak. Ha megfutott az ellenség, üldözték, ha azonban első támadásoknak kívánt sikere nem lett, ők futottak széllyel, hogy aztán (jeladása végett puzdraikat ütögetvén) ismét összeverődjenek, újra meg újra az ellenségre támadjanak, melynek zaklatásában nagy

mesterek valának. A halálmegvetésből eredt merészség tette a magyarságot félelmissé kitartásuk pedig győzelmessé.

Lajost, a ki maga is személyesen részt vett a hadjáratokban, kartársai méltán tekintették a vitézek mintaképének. A katonás nemzet királya azonban a tudományt is meg tudta becsülni. A tudományoknak egyébként mindenben nagy keletjük volt Magyarországon. Rendesen találkozunk a külföldi főiskolákon: Párisban, Bolognában, Rómában, Padovában, Vicenzában, Toulouseban stb. tanult magyar emberekkel. Azon javadalmas kanonokok száma, a kiknek meg volt engedve, hogy egyetemeiken töltvén idejüket, jövedelmeiket húzhassák, elég jelentékeny. Az országban is volt iskola, a külföldhöz aránylag bőven; nemcsak a káptalanok mellett, melyek egyik tagja rendesen az iskolás kanonok volt, hanem falvakban is. Kiveszszük ezt a stola-jövedelmek elosztásának arányából. A stola harmada – ugymond a szabály – a plebánost illeti, két harmada a káplánokat és a tanítót. A tanítónak annyi járt, mint egy káplánnak. De a felsőbb tanításban – úgy látszik, azóta, hogy Csák Péter szétverte a veszprémi főiskola tanárait (1276) – hiány keletkezett. Miklós pécsi püspök is panaszkodik, hogy papja ugyan sok van, de mennél kevesebb köztük a tudós. Azonképpen Nagy-Lajos király csaknem egyidejűleg azt írja a pápának, hogy királyi tanácsában sokszor látja szükségét a tudós theologusnak és régóta nem találkozik papjai közt a szent hittan mestere. Pedig ha valakinek, neki, ki körül van véve hitetlen és félhitű népekkel, volna szüksége olyan egyénekre, kik a hit igazait meg tudják védeni. Innét magyarázható, hogy papok, jogtudósok, orvosok, csak úgy, mint a költők és énekesek, hírét vevén a magyar király tudományszeretetének és bőkezűségének, messze földről összegyűltek udvarában. Ez vitte Nagy-Lajost, ki még midőn Siciliának is volt királya, megerősítette a nápolyi hittani főiskola szabadságlevelét, arra, hogy a pécsi egyetemet alapítsa. Hasonló helyzetben lehetett IV. Károly császár és cseh király, midőn 1348 április 7-én, a párisi mintájára, a prágai egyetemet alapította, melyben a magyar tanulók a csehekkel, morvakkal és déli szlávokkal egyetemben az első nemzetet alkották; azonképpen Kázmér lengyel király, midőn 1364. május 12-én a krakói egyetem alapító levelét közzé tette és IV. Rudolf osztrák herceg, midőn 1365 márczius 12-én alapját vetette a bécsi egyetemnek, melyben a magyar tanulók az olaszokkal együtt szintén külön nemzetet képeztek.

Lajos király, tudományszeretete igen sok külföldi tudóst vonzott hazánkba; ezek legnagyobb része egyházi rendhez tartozott. Szívesen fogadta a tudós papokat, de csak akkor, ha siettek a hazai nyelvet megtanulni, mert ha nem, kimélet nélkül kiutasította őket országaiból. Mindazonáltal aggódva nézett a jövő elé, midőn a pápák a világegyház egész területén létező papi javadalmak betöltését, hivatkozva Istentől nyert teljes hatalmukra, saját kezökben összpontosíták és valamint a világi fejedelmek előbb gyakorlott kegyuri jogait, úgy az egyházi testületeknek választási szabadságát, melyet az investitúra-harcz győzelmes befejezése után a közzsinatoktól nyertek, hatályon kívül helyezték.

Alig szenved kétséget, hogy Szent-Istvántól kezdve a XII. század elejeig királyaink nevezték ki a magyarországi főpapokat. A XII. században átment e jog az egyházi testületekre, melyek – első sorban a káptalanok – ez időtől alakulnak és emelkednek. A király csak közvetve gyakorolhatott befolyást a választásokra, de ezt annál inkább tehette, minthogy ekkor még az illető metropoliták magoknak igényelték a tartományukbeli püspökök megerősítését. III. Incze azonban csakis a szentszéket tartotta hivatottnak arra, hogy püspökválasztás fölött ítéljen. IV. Kelemen pedig magának tartotta fenn a szentszéknél megürült püspökségek betöltését. Frà Gentile, ki Magyarországra hozta a IV. laterani zsinat helyes főpapválasztó szabályait, hozott oly bőséges reservatiókat is, hogy ama szabályoknak nem sokáig lehetett hasznát venni. A XIV. század közepe felé ritka eset, hogy Magyarországon püspököt választanak. Az avignoni pápák siettek a kinevezési rendszert kifejteni, midőn jövedelmeik Itáliából megszűntek, máshonnan kisebbedtek és a curia pénzügyi zavarában új források után kutattak.

Az eredmény teljes volt; a folyamodványok tömegesen érkeztek. VI. Kelemen alatt a várandóságok a megürülendő javadalmakra oly számosak valának, hogy már kezdettek panaszok érkezni a curiához, miszerint az expectansoknak adott pápai kegyek haszonnal nem, hanem csak haszontalan fáradsággal és költséggel járnak.

Nem ez bántotta Lajos királyt. Nem irigyelte ő a pápai kancellária megszáporodott jövedelmét, rést sem akart ütni a szentszék teljhatalmán, midőn befolygni kívánt, mint ősei, az egyház kegyurai befolytak, az egyházi kinevezésekre Magyarországon. Hanem azon aggodalommal nézett a jövőbe, melyet utóda Zsigmond ekkép fejezett ki: „Az ország javadalmasai legnagyobb részben hatalmasak és ha nincsenek lekötelve a királynak, állását veszélyeztetik, amint ezt már meg is cselekedték.” Ezért kísérelte meg Nagy-Lajos a magyar korona kegyúri jogait visszaszerezni. Igen komor hangulatu leveleket írt a pápának ez ügyben; e komor hangulatában meg is maradt elannyira, hogy se jó szót, se jó tettet tőle a pápa nem kaphatott.

XI. Gergely íratott az esztergomi és kalocsai érsekeknek és utasította őket, hogy jogtudósok közreműködésével is magyarázzák meg a magyar királynak, miszerint az egyházi javak adományozásának joga őt meg nem illeti. Előadatta neki követe által, hogy az egész világon egyetlen uralkodó sincs, kinek akaratát az egyházi javadalmak betöltésénél annyira tekintetbe vennék mint az övét; egyetlen uralkodó sincs, ki országa megüresedett vagy megüresedendő javadalmi ügyében oly sűrűn fordulna hozzá, mint ő, kitől a pápa semmit sem tagad meg, amit becsülettel megadhat.

Tetézett mértékben meg is érdekelte Lajos e figyelmet, mert Szent-Istvánon kívül egy sem volt elődjei és utódjai közt, ki az apostoli címet (melyet ugyan nem viselt) jobban megérdemelte. Tündöklő fényben állnak apostoli buzgóságának alkotásai, melyeket a pogány jászok kúnok és tatárok megtérítésével, Isten házai építésével és díszítésével, a szerzetes rendek ápolásával mutatott. Mindezen törekvései hazánk művelődését, polgárosítását, a művészetek: építészet, képfaragás, képirás, ötvösség fölvirágozását, a tudományok föllendülését célozták.

A márianostrai zárda, a lövöldi karthauziak klastroma, a remetei, gönczi, diósgyőri, szentlőrinci, újhelyi stb. kolostorok, az aacheni és máriaczei kápolna mind az ő bőkezűségét és ájtatosságát dicsérik a s drágaságokban, a mikkel bőkezűsége e két utolsó egyházat elhalmozta, a középkori ötvösművesség remekei maradtak reánk. S a király példája országsszerre hatott; a túskevári, ma már romokban álló templom, a székesi székesegyház az elpusztult nagybányai Szent-István-templom mellett, melynek ma már csak tornya áll fenn, e korszak műtörténeti emlékeinek egyik legérdekesebb emléke a kassai dóm, a csucsives stílusnak e sok tekintetben valóságos unicum gyanánt álló alkotása.

Szép hazánkat önképére és hasonlatosságára nagygyá tenni, ez volt a nagy király egész uralkodásának törekvése; s ezt e célra senki oly mértékben, mint ő, nem közelítette meg királyaink közül.

Sokan mulasztásul róják föl Lajos királynak, hogy országgyűléseket nem tartott. Annyi igaz, hogy országgyűlési végzéseink az ő 1351. évi rendeletén kívül nincsenek. Azonban ma már ismerünk nyomokat, melyekből bizonyos, hogy ilyennek többnek is kellett lennie. Ez gyanítható azon levélből, melyet Lajos király az aquilejai patriárkával ötven évre kötött szövetségéről adott ki (1376 június 21.), és az országnagyok egész Magyarország helyett és nevében írták alá. Továbbá a Zsigmond király alatt 1397-ben tartott országgyűlés végzéseiben két ízben történik hivatkozás Lajos királynak eddig ismeretlen országos rendeleteire, miből helyesen következtethetjük, hogy az 1351-ikin kívül más országgyűléseket is tartott.

Különben is képzelhető-e, hogy Lajos király, kinek minden, még családi ügyekre, titkos szövetségekre vonatkozó rendelete is bőséges megfontolásnak és tanácskozásnak volt eredménye, melyeket anyjának, öccsének, az ország főpapjainak, főurainak, főnemeseinek,

vitézeinek és nemeseinek előleges tanácsával és hozzájárultával adott ki: az általa ünnepélyesen megerősített aranybulla által előírt országgyűlést mellőzte volna? Hogy Lajos király, ki a lengyelekkel többszörösen tartott országgyűlést, kedvelt magyarjait, kiknek pedig szemökbe mondotta: „Tudjátok, hogy ekkorig minden kívánságokat és óhajtásokat betöltöttem,” ezen sarkalatos jogukban megrövidítette volna!?

Dlugosz, a lengyel történétíró, ki semmiképpen sem gyanusítható részrehajlással, állítja, hogy Lajos király, ha a maga belátása szerint szabadon rendelkezik, ha a magyarok és lengyelek tevékenységét nem korlátozzák vala: még nagyobbakat mivelt volna.

Csak hogy a középkori országgyűlést nem szabad mostani szemeinkkel néznünk. Az akkori országgyűlések nemcsak törvényhozó, törvényvédő, de egyuttal törvény látó napok voltak. Törvénysértések orvoslatát közügyekben úgy, mint súlyosabb magánügyekben az országgyűlésen, melyen a király elnökölt, kereste a sértett fél.

A király kötelességek közt a középkor az igazság kiszolgáltatását első helyre helyezte. Királyát tekintette a nép a jog hivatott védőjének és az országlakosok legfőbb birójának. A legnagyobb dicséret, melyben a középkori írók a fejedelmeket részesítették: igazságos voltak magasztalása. A koronázás főképp e kötelesség teljesítésére hívja föl a fejedelmet; erre szól esküje, s egész a középkor végeig a király nemcsak bírja de személyesen gyakorolja a birói hatalmat.¹

Nagy-Lajos király, az igazság őre, nem tért ki e terhes kötelesség elől; ellenkezőleg, mindenképpen azon volt, hogy a ki az igazságot keresi, azt közelebb és könnyebben megtalálja. Tudjuk, hogy az erdélyi és szlavón részekben, valamint Magyarországon megyéenként gyűléseket tartott, hogy a nép baját meghallgassa, orvosolja, és tette ezt élte végeig.

Azonképen szigoruan követelte, hogy az országbiró, a nádor, az erdélyi vajda, szlavón bán, tárnokmester, főispánok stb. szorgalmasan és lelkesen teljesítsék részint az ő személyében, részint hivatalbeli kötelesség szerint az igazság szolgáltatását. Egyik első rendelete volt, mint említők, hogy az ország minden megyéjében közgyűléseket tartsanak: azonképen ezer példánk van arra, miszerint Lajos király nagy gondot fordított a törvénykezésre, valamint hogy törvényteleniségről, törvénysértésről nem vádolták soha a nagy királyt, jóllehet van eset reá, hogy tultette magát a törvényen, a mint ezt maga megvallja, de egyuttal előadja az okokat, melyek őt erre készítették.

Nem hallunk Nagy Lajos egész uralkodása alatt egyetlen ellene irányult lázadó merényletről, vagy csak az elégtelenség kitöréséről. Uralkodása e tekintetben is kivétel hazai történelmünkben.

90. Hajnik. A kir. bíróság személyes jelenléte.

IV. FEJEZET.

Mária és Erzsébet királynők.

Lajos tervei birodalmának öröksége felől. Máriát a magyarok királyokul megkoronázzák. A lengyelek Hedvig óhajtják. Az alkudozások ez irányban. A lengyelek célta émek. Hedvig megkoronázása. Tvartkó messzelátó tervei. A szövetekezés Velenczével nem sikerül. A királynők útja. Tvartkónak Cattarot átengedik. Ezzel a zavargások egyidőre lecsillapulnak.

Nagy idők és nagy emberek egymásra kölcsönös hatással vannak és ritkán lehet kimutatni teljes biztossággal: a politikai viszonyok szülték-e a nagy embereket, vagy jeles egyének készítették-e elő a nemzetek nagyságát?

Lajos királyt a nagy királyok közé számítja a történelem. Az is volt. Uralkodása alatt Magyarország minden tekintetben felvirágzott a negyven éves béke alatt, melyet sem belső, sem küllellenség nem zavart meg. Ez idő alatt az oligarchia szarva ismét megnőtt, de Lajos király ura volt és folyton foglalkoztatta külháboruiban. A nyugtalan elemek pedig, melyeknek ez sem volt elég, elszegődtek idegen hatalmak zsoldjába. Nem volt Olaszországnak állama, melyben magyar vitézek ne találtak volna alkalmazást.

A sors megtagadta tőle a fiutódot, két apró leánya maradt: Mária és Hedvig. Gondjuk anyjokra szakadt, a ki napának, idősb Erzsébet királynénak viselte ugyan nevét, rangját és címét; tőle örökölte ambícióit és nőisége minden gyöngéit, de nem nagy esztét, tapintatát, körületekintését, bölcseségét.

Intézkedett-e Lajos király és miként a koronákról, melyeknek fényességet ő kölcsönzött? Erre hiteles adatunk nincs. Hozzávetőleg se jutunk biztos eredményre.

Lajos királyban egykoron ugyan megvolt a vágyakozás, hogy jogara alatt Magyarországgal Nápolyt és Lengyelországot, mely országokra öröklési jogot tartott, talán Velenczét is, mely Nápoly birtokához okvetetlenül szükségesnek, Dalmácia biztosításához kívánatosnak látszott, egyesítse; de lelkiismerete és bölcsesége utóbb belátta annak lehetetlenségét, hogy egy király, ha még oly gondosan igyekszik is uralkodói kötelességét betölteni, három ily, külön nemzetiségű és jellemű népen uralkodjék. Miután kelleetlenül lemondott Nápoly birtokáról és duzzadó tetteje nem talált kielégítést Dalmátország visszaszerzésében, Szerbia, Bulgária, Oláh- és Kúnország meghódításában keresett kielégítést, mely országok őt születésénél fogva megillették s elődjeinek királyi címében is bennfoglaltattak. Kont Miklós nádor csakugyan délnek irányozta tevékenységét; de hogy Kont utóda a nádori széken a lengyel László oppelni herczeg lett, ez idősb Erzsébet királyné műve volt, nyilván azért, hogy Lengyelország, az ő hozománya, annál inkább biztosítva legyen. Tudjuk azonban, hogy Lajos király már a lengyel trón elfoglalásában se találta igazi kedvét, és miután anyja is megelégette ott a kormányzást, akkor érezte igazán, mekkora nyűg két olyan országon, mint Magyar- és Lengyelország, egyszerre uralkodni.

Ellenben kétségtelen és számos adattal bebizonyítható Lajos király azon gondolkodása, hogy mindazon országok és tartományok, melyeket birt, vagy melyekre jogot tartott, gyermekei kezén megmaradjanak.

Ismeretes, hogy elsőszülött, Katalin nevű leányának és jegyesének, Lajos francia királyfinak meg akarta szerezni Nápolyt. Midőn ez iránt Avignonban, Párisban, Budán és Nápolyban megindultak a diplomatai alkudozások, Nagy-Lajos akkor már lengyel király is volt. Nem lehet elképzelni, hogy Katalinra és leendő férjére Nápoly mellett még Magyarország, sőt Lengyelország koronáját is egyesítve akarta volna hagyni. Lehetetlen, hogy meg akarta volna terhelni háromszoros oly teherrel, melyek kettejével ő maga nagy nehezen és elégtelenül birkózott meg. S ezt annyival kevésbbé, mert akkor már Katalinon kívül még két leánya vala.

Katalin azonban meghalt; s mihoz VI. Orbán pápa pedig trónvesztettnek nyilvánította Johannát, Lajos király unokaöccsének, Durazzo Károlynak engedte át a nápolyi királyságot. Míképpen akarta aztán két fönmaradt leányai közt felosztani koronáit, arról hitelesen nem értesülünk. Nem hazudtoljuk meg tehát Haselbach Ebendorffer Tamás bécsi egyetemi tanárt és történetírót, ki a XIV. század végén születvén, közel állott a korhoz, melynek történetét megírta, midőn azt állítja, hogy Lajos király halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy Máriára és leendő férjére, Zsigmondra, Lengyelország maradjon, Hedvigre és Vilmosra pedig Magyarország.

Sőt több körülmény arra mutat, mintha Ebendorffernek igaza volna. Tény ugyanis, hogy a lengyel főurak Lajos király óhajlásához képest nemcsak Mária örökösödési jogát ismerték el, hanem 1382 július 25-én Zólyomban, hová őket Lajos meghitta, készséggel meghódoltak a tizenégy éves Zsigmondnak, mint Mária jegyesének.

A király halála után azonban az események egész más fordulatot vettek: Lajos királyt Székesfehérvárt eltemették, a következő napon leányát, Máriát – mint ezt maga írva hagyta – a főpapok, országnagyok, nemesek és főnemesek összessége, mintha boldogult atyjának fia lett volna, ugyanazon szent koronával, melylyel a magyar szent királyokat, az ő elődjeit megszokták volt koronázni, megtartván a szokásos ünnepségeket, egyhangulag, senki sem ellenkezvén, Magyarország királyává koronázták, fölkenték és a kormánypálcát kezébe adták.

Mária ekkor tizenégy éves levén, a kormányt helyette a természetes regens, Erzsébet anyakirályné vitte, ki el nem mulasztotta a barátságos kormányokat ezen örvendetes eseményről tudósítani. Nápolyba Garázda Tamás vitte a hirt, melynek III. Károly király annyira megörült, hogy a követnek kétszáz arany forintot rendelt évi járadékul. Nem így lelkesedtek Velenczében. Eleinte ugyan hasznosnak találták, hogy két tagból álló követség menjen Lajos király özvegyéhez és árvájához; minthogy azonban senki se törte magát a kitüntetés után, elégségesnek találták volna levelet küldeni; nagy későn mégis, mint látni fogjuk, visszatértek eredeti szándékukhoz. Ellenben más előkelő városok, mint Nürnberg, Prága, Köln, Hoy, melyek Magyarországgal élénk kereskedést folytattak, ajándékokkal jöttek, üdvözltek az ifju királynőt és esedeztek neki, hogy a szabadalmakat, melyeket atyjától, Nagy-Lajos királytól nyertek, kegyeskedjék megerősíteni.

A lengyelek azonban határozottan ellenséges állást foglaltak el Mária királynővel szemben. Midőn meghódoltak neki és Zsigmondnak, ezt azon feltevésben teheték, hogy kizárólag Lengyelország leendő uralkodói hódolnak meg. Látván, hogy az ő Máriájokat, kit maguknak szántak, első sorban Magyarország királynőjévé koronázták meg, az Anjou házhoz hiven tartó lengyelek is elidegenedtek tőle, mert nem óhajtották, hogy Lengyelországot megint Magyarországból kormányozzák. Zsigmond köztük volt és újra hódolatot követelt tőlük, de a nagy-lengyelek csak azon föltétel alatt ajánlották meg hódolatukat, ha viszont ő is kötelezi magát, hogy feleségestül állandóan Lengyelországban fog lakni, és a kis-lengyel Domaratot, Nagy-Lengyelország főkapitányát hivatalától elmozdítja. Ezen föltételek elseje annyit jelentett, hogy Magyarországról mondjon le; másika, hogy hiveit lökje el magától. Zsigmond a nagy-lengyelek mindkét föltételét visszautasította, mi népszerűségét, melyben német létére része amúgy se sok volt, jócskán apasztotta.

A nagy-lengyelek Radomskban, 1382 november 25-én gyűlést tartottak, melyben engedelmességet és hűséget fogadtak Nagy-Lajos király leányai közül annak, kit mint atyja örökösét királyul hozzájuk küldenek, hogy közöttük maradjon. Ezen határozat által, mely a kassai egyezséghez tartott, kettőt akartak elérni: elszakadásukat Magyarországtól, és minthogy Mária, Zsigmond jegyese, Magyarország királynője volt, remélték, hogy Zsigmondtól is megmenekülnek.

A radomski gyűlés két követséget küldött ki kebeléből; egyet Erzsébet anyakirálynéhoz, a másikat a kis-lengyelek (krakóiak, sandomiriak) vislicai gyűlésére.

Vislicára aztán megérkezett Erzsébet anyakirályné válasza; Czudar Imre egri és János csanádi püspök hozta. Az özvegy magyar és lengyel királyné megköszöni a lengyel nemzet hűségét és arra kéri, hogy hiven ragaszkodjék hozzá, leányaihoz és kívülök senkinek (tehát Zsigmondnak se) hódoljon meg. E választ a vislicai gyűlés örömmel értette, Zsigmond pedig szomorúan tért vissza övéihez.

1383 február végén a lengyel urak ismét gyűléseztek és pedig Sieradzbán. Oda érkeztek a magyar anyakirályné követei is, élükön Miklós veszprémi püspökkel és kijelentették, hogy küldőjük élve jogával, melyet neki a kassai egyezmény adott, leányai közül a fiatalabbikat, Hedviget el fogja küldeni a lengyel trón elfoglalására. Szívesen küldené Máriát, de ez már magyar királynő, a miért feloldja mindazokat, kik Máriának és Zsigmondnak meghódoltak, a hűség esküje alól. Hedvig nemsokára megérkezik Krakóba, hogy husvétkor megkoronázhassák; de csak azon föltétel alatt küldi el Hedviget, ha a koronázás után rögtön visszaküldik anyjához, mert a leánynak még három évig van szüksége anyja nevelésére. A sieradzi gyűlés tanácskozás tárgyává tette az anyakirályné ezen üzenetét azzal, hogy márczius 28. napján megadja reá a választ.

A nehézség, mely hosszabb tanácskozást igényelt, abban állott, hogy többen a Piast nemzetségből származott Ziemovitot, Massovia hercege akarták lengyel királynak. Mások, kik tartottak a kassai egyezményre, de Ziemovitnak se voltak ellenesei, úgy akarták kiegyeztetni a szétágazó véleményeket, hogy Ziemovit feleségül veszi Hedviget s aztán együtt uralkodnak. Ezek is, amazok is ráállottak Erzsébet anyakirályné ajánlatára és Hedviget pünkösdre várták. Sokan eléje is mentek Szandecig; Erzsébet királyné is hozta leányát, de csak Kassáig. Innét átüzent Szandecre: minthogy az áradások miatt nem mehet Krakóba, jöjjenek a lengyel főurak hozzá Kassára. Kassán azután közösen abban egyeztek meg, hogy Hedvig koronázása Szent-Márton napjáig, azaz 1383 november 11-ig elmarad. Kikötötték ez alkalommal azt is, hogy ha Hedvig gyermektelenül halna meg, Lengyelország átszáll Máriára és viszont, ha Mária halna meg előbb, Magyarország Hedvigre fog szállani.

Erzsébet vonakodásának oka Hedvig elküldésében a Ziemovit trónkövetelése volt, melyet oly nagy párt támogatott, hogy Sieradzbán, 1383 június 15-én királynak ki is kiáltották. Erre Erzsébet Zsigmondot, ki akkor magát Magyarország gyámjának nevezte, Demeter esztergomi bíborossal és mintegy 12,000 emberrel Lengyelországba küldötte. A magyar had Ziemovitot és pártját teljesen leverte, és csak László oppelni herceg, egykoron magyar nádor, ez idő szerint legtekintélyesebb lengyel főúr közbenjárásának sikerült fegyverszünetet hozni létre.

Szent-Márton napja is elkövetkezett, de az ifjú királynő, kit a belválságok közepett megváltóképpen várva-vártak, nem érkezett. Megvolt ennek a maga oka: mert míg a lengyelek a királynő eljövételétől várták a béke helyreállítását, Erzsébet anyakirályné nem merte serdülő leányát a lengyel zavarok áldozatául odavetni.

E bizonytalanságnak véget vetendők, némely türelmetlen lengyel urak, mint Subini Szedzivoj krakói várnagy és Tarnovoi Jaskó sok fiatal nemessel Magyarországra utaztak, hogy az anyakirálynét leánya kiadására rábírák. Szedzivoj a fiatalokat túszerül ajánlotta, hogy Hedviget, mihelyt megkoronázták, visszaküldik további nevelés végett anyjához. E követség Zárában találta a királynét, hol az – mint elő fogjuk adni – a szláv lázadás elfojtása végett tartózkodott. Szedzivoj ajánlatát elfogadni látszott a királyné, ellenben Tarnovoi Jaskót visszaküldé azzal, hogy biztosítsa legalább Krakót leánya menhelyéül. Jaskó vállalkozott erre, Szedzivoj pedig abbéli félelmében, hogy Krakó Jaskó kezére kerülhetne, megszökött és lóhalálában futott vissza Lengyelországba.

A lengyel urak, kik 1384 márczius 2-án ismét Radomskban gyűlésezének, kinyilatkoztatták, hogy ha Erzsébet királyné leányát két hónap alatt el nem küldi, a lengyelek más királyt választanak. A szandeci gyűlés pedig kimondta az ultimatumot: Pünkösdtől kezdve ha a királynő meg nem érkeznék, egy lengyel se nyugszik, míg más

királyt nem választanak. Arról azonban, hogy a békét az országban helyre állítsák, senki sem gondoskodott. Ellenkezőleg, a kölcsönös rablótámadások mindennaposak valának és az országot végső inségre juttatták.

Ez a pünkösdi is elmúlt, de a királynő még se jött. Azt hitték, hogy a Sieradzbán szeptember 22-én egybegyűlt főurak csakugyan új királyválasztáshoz fognak. Nem tették. Közben azonban Erzsébet királyné és Garai Miklós nádor mindent elkövettek, hogy Hedvig biztosságáról gondoskodjanak, ha Lengyelországba küldetnék. Így találjuk, hogy Jánost, a Ziemovit öcscsét, szintén massoviaai fejedelmet megnyerték Lajos király leányai részére azzal, hogy 2400 frt évi zsoldot ígértek neki a bochniai sóbányák jövedelméből, ha valahányszor felszólítják, harmincz dsidást bocsájt a lengyel korona rendelkezésére. Garai Miklós nádor is szövetséget kötött László oppelni és kujáviai herczeggel, melyben ez utóbbi örök hűséget és engedelmességet fogadott a királynőnek iránt, és megígérte, hogy őket mindenki ellen testvéreileg megoltalmazza. Hasonló szerződés hihetőleg több is jött létre. És minthogy ekképpen némileg biztosítva látta Erzsébet leánya sorsát, ellátván Hedviget arannyal, ezüstrrel, drága edényekkel, ruhaneműekkel, ékszerekkel, szőnyegekkel s egyéb szemkápráztató fejedelmi kelengyével, Demeter esztergomi bíborosra és János csanádi püspökre bízta, kik sok más főúr kíséretében elhozták a még alig tizenkét éves, de már gyönyörűen kifejllett leányzót Krakóba, hol a Lengyelország főpapjai, főurai és mindennemű nemesei hangos lelkesedéssel üdvözölték.

Nem is halasztották sokáig, hanem 1384 október 15-én, a nevezett magyar főpapok, a gneznai érsek és krakói püspök segédletével „királynak” koronázták.¹

A lengyel korona kérdése ilyen formán szerencsés megoldást nyert. De mialatt Erzsébet királyné azon fáradozott, hogy Nagy-Lajos örökségének ezt a becses részét, – ha már az egész nem tarthatja meg egy kézben – legalább ifjabb leányának biztosítsa, az alatt itthon olyan zavarok támadtak, melyek az ország területi épségét megtámadva, magának Máriának trónját fenyegették komoly veszedelemmel.

Az első támadás Tvarkótól, az anyakirályné rokonától jött. Bosznia ez idő szerinti ura, a ki a magyar király elnézésével Ráczország és Bosznia királyának nevezte magát, nem volt kielégítve nagyratörő politikájának eredményeivel. Vágyainak határát az adriai tenger, a Száva és a Dráva képezte. Tvarkó Rácz- és Bosnyaország mellett Dalmátországot, Horvátországot és Szlavóniát is birni akarta. Akaratát nagy részint végre is hajtotta; hogy nem egészen és nem tartósan, abban e hatalmas férfiút halála akadályozta meg.

Még Nagy-Lajos király életében azon járt az esze, hogyan terjeszthetné ki hatalmát a tengerig és foglalhatná el egyelőre Cattarot s Ragusát? Cattaro porkolábját meg is nyerte. A porkoláb azzal dicsekszik, hogy Tvarkótól hadi népet és élelmet kapott, és hogy a király segítségével tarthatta fenn magát. De másrészt rég belátta, hogy hajóhad nélkül Ragusa urává nem lehet. Innét folytonos esdeklései Velenczéhez, hogy onnét néhány hajót kivihessen. Velence azonban következetesen ellenállott e kérelmének, utoljára 1382 július 25-ikén. Most tehát azon törte fejét, miképen bénítsa meg Ragusa kereskedését, hogy szegénynyé és megadásra hajlandóvá tegye? A Bocche di Cattaro szádájában egy erősséget épített, melyet Szent-Istvánnak nevezett el, a későbbi Novit, a mai Castelnauot, hogy ez Ragusának vetélytársa, a bosnya kereskedelem kikötője, a dalmát só- és borkereskedelem majdan központja legyen. Sőt Lajos király elhunytával nagyobbakat is merészelt.

Október elején politikai emissariusokat küldött a dalmát városokhoz és horvát főurakhoz, hogy őket a magyar koronától való elpártolásra csábítsák. De a mennyire tudjuk, ezuttal csupán Palisnai Jánosnál, a keresztesek vránai perjelénél érte el célját. A horvát főurak közül, kiknek atyái oly sokáig ellenkeztek I. Károlylyal, sőt uralkodása elején fiával, Lajos királylyal is, egyet se találunk Tvarkó hívei közt. A dalmát városok pedig sokkal inkább gyűlölték a szlávokat, kiktől annyit kellett egykoron szenvedniök, és sokkal hívebben ragaszkodtak a magyar koronához, mely őket a szláv önkény ellen védelmezte, Velence

önzése elől megoltalmazta, szabadságaikban megtartotta, hogysem hűtlenségre gondoltak volna.

Zára e csábitásokra azzal felelt, hogy főemberei, élükön a hajdan hirhedt Budizló ispán fiával, Butkóval, ennek testvéreivel és unokaival, 1382 október 8-án szövetkeztek, hogy egymást el nem hagyják, hanem „örök hűséget tartanak a királynőkhöz és a magyar szent koronához”. A zárai tanács itt nem állott meg, hanem miután a brebiri grófokat, a Subichokat a királynőknek tartozó hűségben megerősíték, követeket küldöttek Mária királynőhöz, hogy őt megkoronáztatása alkalmából üdvözljék, kérvén a királynőt: adjon hitelt követi előterjesztésének.

A királynőket Nyitrán találták a követek. Jelentéseiket igen komolyan vették. Erzsébet királyné legott biztost küldött Zarába, Sebenico, Trau, Spalato, Nona s Dalmát- és Horvátország más városaiba. Biztosul egyik leghivebb emberét, Besenyei János veszprémi ispánt, ki egykoron Lajos király életét mentette meg, szemelte ki. Besenyei híven eljár feladatában; Zára a királyi biztosnak adott válaszában megígérte, hogy a dalmát részek megtartására irányuló törekvéseiben, őtet tehetségéhez képest segíteni fogja. A város hetvenöt tanácsosa Miklós pozsegi prépost és Bebek Detre, Bebek Imre bán helytartója kezéhez újra hűséget esküdött, s ígéretet tett, hogy minden, a királynők és a szent korona ellen irányuló szövetkezést, összeesküvést, árulást, egyezkedést, a mely tudomásukra jut, fölfednek, elleneznek és meghiusítanak.

Nincsen ugyan felőle tudósításunk, de kétséget alig szenved, hogy a többi dalmát városok hasonlóképen mivelkedének.

Eközben a velencei tanács, sok szabadkozás után talált végre (1383 február 4.) Morosini Pálban és Bragadino Péterben vállalkozókat, kiket Magyarországra követekül küldhetett. Ellátta őket ajánló levelekkel a királynőkhöz, az ország egyes főpapjaihoz és főuraihoz. De utasításaiban nagyon óvatos volt. A követeknek csupán a köztársaság fájdmát kellett kijelenteniök, Lajos király halála által az összes kereszténységet ért pótolhatatlan veszteség fölött, és örömeiket a királynő koronáztatásán, kinek azonban csak általánosságban ajánlják föl a köztársaság jó szolgálatait, részletekbe nem bocsátkozván.

A velencei fényes követség elvégezvén feladatát és haza érkezvén magyarországi útjából, előadta, hogy a mint Garai Miklós nádor, Losonczy László vajda és Tamás zenggi püspök szavaiból megértette, Erzsébet királyné szeretne szövetséget kötni Velenczével. A kormánytanács szívesen hallotta ez ujdonságot; nem tudta ugyan hova czéloz, de fölhatalmazta magyarországi volt követeit: irjanak a maguk nevében a nevezett uraknak, hogy előadták a szövetség ügyét a signoriának, mely azt szívesen vette és nem idegenkedik megvalósításától.

Azonban Erzsébet királyné Tvardkót, saját unokaöccsét sokkal veszedelmesebb embernek ismerte, hogysem az ellene indított actiót hosszú pórázra eresztette volna.

Miután Ragusának, hogy hűségében megerősítse, régi szabadságait megerősítette, és ehhez képest elkobzás büntetése alatt megtiltotta, hogy a Tvardkó által épített új várban bort és söt áruljanak, György bosnya püspököt Velenczébe küldé, névleg hogy a doge köteles esküjét a turini békekötésre felvegye, voltaképen pedig azért, hogy a szövetkezés kérdését tisztázza.

De már is elkésett. Tvardkó ügyessége tért nyert Velenczében. A signoria azon kedvezményben részesítette őt, hogy megengedte Baseio Miklós nevű polgárának, miszerint a tengerügyi tisztet Rác- és Bosnyaország királyánál elfogadhassa, sőt eladott számára, mert hisz a király Velence polgára is volt, egy jó gályát.

Minthogy azonban Velence még nem jól értette a magyar szövetség célját, s Tvardkó szándékát se vehette ki tisztán, megbizta Dandolo Saracénót: induljon Magyarországra, vegye fel ő is a magyar királynő esküjét a turini kötésre, annyival inkább, minthogy ott más fontos teendője is lesz. Meghatalmazta, hogy a szövetség kötését, ha szóba nem kerülne, tegye ő maga beszéd tárgyává. A velencei magyar szövetkezés célja a magyar és velencei birtok

védelve volna az adriai tenger mellékén Ragusától fölfelé. A velencei köztársaság Dalmácia védelmére annyi gályát tartoznék kiállítani, a mennyit Magyarország ugyane célra kiállít. Magyarország pedig szerelhet föl Velenczébe annyi gályát, a mennyit akar. Viszont, ha a velencei birtokot támadná meg, Magyarország félannyi gályát (de ötnél nem többet) állít ki, mint Velence. A szövetség tíz évre kötelezne.

Ezen utasítás 1383 július 6-ikán kelt. De három hét múlva, július 26-án két sebes hírnököt küldöttek Dandolo után, hogy ne hozza szóba a szövetséget, sőt ha azt magyar részről megpenditenék, kerüljön minden tárgyalást és térjen vissza.

Megfejtí e rögtönös nézetváltozást az a körülmény, hogy négy nappal hírnökök kiküldése után, július 30-án, Tvartkót Rácország, Bosnyákország és a Tengeremellék királyát, gyermekeit és örököseit újra beírták a velencei polgárok aranykönyvébe, mert hű és igaz velenceinek mutatta magát, ki a köztársaság javát buzgón előmozdítja, a miért azt is megengedték neki, hogy két gályát építhet magának Velenczébe.

Tett-e Tvartkó kötelező ígéreteket, a mi valószínű és melyeket? az mellékes dolog. Velence megértette, hogy Tvartkó, miután címébe fölvette az adriai tengeremelléket, a dalmát városokat akarja zaklatni és elfoglalni. S ez Velence politikájába nagyon bele illett. Tapasztalásból tudta Velence, hogy a magyar bán nem mindig képes a dalmát városokat megvédelmezni, valamint hogy a szlávok zaklatásai kényszerítették mindannyiszor Dalmáciát. Velence karjaiba. Ezt várták Tvartkó támadásaitól is.

A velencei-magyar szövetség ügye Budán csakugyan szóba jött; Garai nádor hozakodott elő vele. De a doge végleges válasza az volt, hogy ő békét tart ugyan a királynőkkel, azok mindennemű előmenetelét óhajtja, de külön szövetségről tudni nem akar. A magyar kormány szemrehányásokat tett a signoriának, hogy Tvartkónak két gályát engedett építtetni, melyekkel támadólag működhetik a magyar alattvalók ellen. A köztársaság, inkább kárörvendő gúnyképen, mint mentségül, azt válaszolta, hogy Velenczébe építenek ugyan két gályát a rác király számára, de azokat nem ők fogják felszerelni, csak kapitányuk lesz velencei polgár, kinek meg fogják hagyni, hogy a magyar királynő alattvalóival és hűveivel barátságosan bánják.

Dalmáciából pedig és Horvátországból mind zavarosabb hírek érkeztek, melyekre az anyakirályné egyelőre azzal felelt, hogy Bebek Imrét fölmentette a dalmát-horvát báni méltóságtól, s elküldötte Galicziába orosz vajdának, és helyébe Csáktornyai Laczkfi Istvánt, volt erdélyi vajdát, nevezte ki (1383 június 15.) Az új bán, ki fia volt I. Laczkfi Istvánnak, a nápolyi hadjáratok fővezérének, maga is a Lajos harcaiban annyszor kitűnt hős, augusztus 1-én érkezett meg Zarában.

E személycsere mindenesetre hiba volt. Bebek Imre, Györgynek, a királyné sokáig és hűven szolgált tárnokmesterének fia, hűséges embere volt a királynőknek, azután is – rövid habozás után – az maradt; hivatali mulasztásról se lehet őt vádolni, a mennyiben míg ő volt a bán, a lázadás nyíltan nem merte felütni fejét. Ellenben a Laczkfi hűségét, jellemét oly mértékben nem magasztalhatjuk.

Ugyancsak a horvát-dalmát zavarok csillapítására elhatározták a királynők, hogy a hely színére utaznak. Már 1383 szeptember 2-án értesítette Erzsébet királyné Trau városát, hogy nem sokára meglátogatja. Utja oda és vissza Zágrábon vezetett keresztül. Október 24-én érkezett Zarába és a szentbenedekrendi apácák Szűz-Mária-zárdájába szállott. Vele volt két leánya: Mária királynő és Hedvig, Alsáni Bálint bibornok, Laczkfi István dalmát és horvát bán, Lendvai István szlavón bán és sokan mások. Jöttük hírére Palisnai János azonnal kitűzte Vrána vára fokára a lázadás zászlaját. Erzsébet királyné ellene küldé hadi népét, mire Vrána csakhamar meg is adta magát. Palisnait természetesen letették eddig viselt méltóságáról. Erzsébet királyné még gondoskodott Trau város falainak kijavításáról, Simeon ereklýs székreányének gondozásáról, kegyelmeket is osztogatott, többi közt a traui káptalannak pecsétet adott, s aztán november 4-én hazafelé indult. 1384 februárban már Budán találjuk.

Dalmátországban nem voltak tartósak a királyné látogatásának jó következményei. Laczkfi Istvánt is csakhamar elmozdították a báni méltóságból, helyébe Szentgyörgyi Tamást küldvén, ki 1384 május 15-ikén érkezett meg Zarába. És mindamellet Tvartkó hívei folyton szaporodtak. Még a hű Zarában is fedeztek fel összeesküvést, melyet Miksics Misko szervezett. Az árulókat lófarkon végig hurczolták a város utczáin, aztán fejüket vették. A város főbbjei pedig Tamás bán kezéhez újból hűséget esküdtek a magyar koronának és királynőknek.

A felhők mindinkább tornyosulni kezdének és pedig nemcsak Bosnya felől, s a vészt megérezte Garai Miklós, a hű nádor. Kétségkívül tőle eredt a gondolat, hogy meg kell kísérleni a kiegyezést magával Tvartkóval. Tervét Erzsébet királyné elfogadta és kivitelét magára a nádorra bízta, ki komája volt a bosnya királynak.

Még nem kezdett tavaszodni 1385-ben, midőn a nádort utban találjuk Szutiszkó, a bosnya király székes városa felé. A ravasz Tvartkó szinleg nem sokat kívánt a jó egyetértés helyreállítása díjául: csupán Cattaro városát, mely állítása szerint valaha őseié volt. Garai megígérhetni vélte kívánsága teljesítését, a miért aztán Tvartkó örökös szövetséget kötött kedves komájával, Magyarország nádorával széles e világon mindenki ellen, kivéven Erzsébet és Mária magyar királynőket és Hedvig lengyel királynőt, az ő legkedvesebb hugait, kik iránt élete fogytáig hűséget és engedelmességet fogadott.

Erzsébet királyné teljesítette Tvartkó óhajtását. Július 20-án már Velenczén át értesülünk, hogy Cattarot a magyar királynő a rácز királynak ajándékozta, és augusztus 23-án maga Tvartkó erősíti meg e hirt, hogy az ő „fenséges huga, Magyarország királynője kegyelméből örök időkre kezéhez vette ősei városát Cattarot.”⁹²

91. L. a Századok 1895. évi folyamában megjelent „Ifjabb Erzsébet királyné” című értekezésemet.

92. L. idézett értekezésemet, a Századok 1895. évfolyamában.

V. FEJEZET.

A nőuralom következményei.

Mária helyett anyja, Erzsébet uralkodik. Erzsébet jelleme. Folytonos balfogások. Mária eljegyezése Lajos orleansi herczeggel. Közigazgatási szabálytalanságok. Indokolatlan üldözések. A női uralom ellenségei. Durazzo Károly nápolyi király behívása. Károly pártjának hazafias indokai. A királynők elégtelen védekezése.

A kort, mely Nagy-Lajos király halálától 1386 végéig terjed, Mária királynő uralkodásának nevezi a történelem, de jogtalanul, mert az igazi uralkodó nem ő volt Magyarországon, hanem anyja, Erzsébet királyné, Nagy-Lajos özvegye.

A sok szerencsétlenséget tehát, melyek Mária életét megmérgezték, az ő rovására kell írunk, amint hogy Hedvig sorsának jobbra fordulása is ott kezdődik, a mikor anyja befolyása alól kikerül.

Erzsébet királynénak addig, a míg anyósa, az idősebb Erzsébet élt, nem volt nagy tekintélye az udvarban. Csupán az anyakirályné halála mentette fel a másodrendű szerep, a gyámság alól, tette meg őt az ország nagyszonyának.

Föltéve, hogy azon időben, midőn Lajos király feleségül vette, húsz éves volt, Erzsébet Nagy-Lajos halálakor mintegy ötven éves lehetett.

Idősb Erzsébet királynén kívül aligha gyűlölte valaki Johanna nápolyi királynőt annyira, mint ifjabb Erzsébet királyné; de másrészt senki sem indult úgy nyomdokain, mint ő. Nem mintha feslett erkölcsű, könnyelmű életű lett volna, mint volt Johanna; de uralkodni és pedig önkényesen uralkodni csak úgy kívánt, mint amaz. Ő is azt szerette volna, hogy leendő veje a királynő engedelmes férje, de ne kormánytársa legyen, nehogy az ő tekintélye és hatalma csorbuljon.

Mihelyest idősb Erzsébet királyné elhunyt, első gondja volt annak embereit szolgálatába fogadni. Ezek értettek az uralkodáshoz; megtanulták az előbbi nagyszony korában és folytatták új urnőjük tetszése szerint, nem éppen eszesen.

A közvéleménynek nem épen épülésére, az országnak, pedig határozottan kárára szolgált az ellenszenv, melylyel Erzsébet királyné Zsigmond, Mária jegyese iránt viseltetett.

Zsigmond 1384 február 14-én töltötte be tizenhatodik életévét; de korához mérten csélcsep, pazarló és (a mit Budán legnagyobb hibájának tudtak be) uralomra vágyó volt. Erzsébet királyné főleg emiatt mindenképen szabadulni óhajtott tőle, és más férjet keresett leánya, Mária királynő számára.

A francia királyi háznál puhatolództak és sikeresen. VI. Károly francia király már 1384 márczius 7-én kinevezte Garai Miklós nádort a francia királyi nagy tanács tagjává, e méltóság minden jogával és jövedelmével, a mi azt jelenti, hogy a francia udvarnál hajlandók voltak már ekkor a magyar udvar házassági ajánlatát elfogadni. Zsigmondot tehát kinézték, ha ugyan nem kiűzték a budai királyi udvarból, mint ezt Nieheimi Detre följegyezte.

Az alkudozások előre haladván, 1385 április 16-án már arról rendelkezik a velencei tanács, hogy a francia királynak Magyarországra küldendő követsége Zenggebe szállíttassék. E fényes követség Budán per procura meg is kötötte a házasságot Lajos orleansi herceg, a francia király öcscse és Mária magyar királynő közt, mely kötéshez az egész ország hozzá járult, mint ezt György corbaviai gróf és a magyar királynő tanácsosa a velencei dogénak jelenté, midőn Losonczy László erdélyi vajdával, Frangepán János vegliai gróffal és mintegy százötven lovaggal Padova felé utban vala (1385 június 27), hogy Franciaországba menjen Lajos „királyt” Magyarországra hozandó.

Hanem azok bizony nem hozták el a francia királyfit Magyarországra. Nieheimi Detre azt mondja, hogy a dologból azért nem lett semmi, mert a francia herceg már megkötötte volt a házassági szerződést Visconti milanoi herceg leányával. De téved; mert

csak azután, hogy a magyar házasság reménye elmállott, indult meg Viscontival az alkudozás Valentina leánya iránt. S így alighanem jól tudja Márki Sándor, hogy Zsigmond erélyes közbenlépte hiúsította meg az ellene intézett merényletet. Több volt az ennél: hiba volt. El kellett hogy keserítse III. Károly sicíliai királyt is, kinek a francziák voltak legveszedelmesebb ellenségei; elkeserítette Venczelt, a római és cseh királyt, Zsigmond bátyját és Zsigmond unokaöccseit: Józsa és Prokóp morva örgrófkát; el magát a pápát, ki Franciaországot nem számította hívei közé s ez úton Magyarországot is elveszíthette volna.

Ezen politikai baklövéseket belső, közigazgatási szabálytalanságok előzték meg.

Nagy-Lajos király halála után mintha két uralkodó lett volna, és mindkettő egyenlően parancsolt, mi a zavart az országban mindinkább növelte. Lajos király kormányra léptekor szintén még kiskoru volt ugyan, mellette sokban rendelkezett uralomra vágyó anyja, de a rendeletek neve és pecsétje alatt keltek. Most a hivatalos levelek hol Mária királynő, hol Erzsébet királyné nevét viselték, máskor meg együtt adták ki a királynők leveleiket így: Mi Mária és Erzsébet Magyar-, Dalmát-, Horvátország stb. királynői.

Meglátszik e zavar a rendeletekre adott válaszokból. Így például Toldi Miklós szabolcsi alispán Erzsébet levelére nem Erzsébetnek küldi válaszát, hanem – a mint illet – Mária királynőnek. Hasonlóképpen cselekszik a leleszi konvent és mások. De ismét mások megfordítva mívelkednek; míg találkoztak, pl. Fraknoi Pál, ki a királynő levelét el se fogadta, meg se nézte. Megtörtént az is, hogy míg Mária királynő Szegzárdon keltez, ugyanazon a napon Erzsébet királyné főkanczellárja Visegrádon szintén Mária királynő neve alatt ad ki okiratot, melyet, minthogy a királynő pecsétje nincs kezénél, a maga pecsétjével hitelesít.

Csekélységeknek látszanak ezek, de ép azért annál mélyebben megrendítik a törvény iránti bizalmat, tiszteletet; a zavar mind messzebb terjed, midőn látják, hogy Mária királynő a füleki vár tartozékát képező Simonyi és Déter nevű gömörvármegyei birtokokat Kaplai János orosz vajdának adja, míg viszont Erzsébet királyné Károlyi Simon fiainak és Várdai Domokosnak a szatmármegyei Mada nevű birtokot adományozza; Mária királynő Szécsényi Konya fia Frank, Vas, Zala és Sopron vármegyék ispánja Hof és Menhard nevű birtokait elcseréli a hevesmegyei Tarjánnal; viszont Erzsébet Csabi László leányát fiasítja és Csab-Rendek és Görbő nevű birtokaiba igttatja.

És ez még hagyján! Kegyelmeiket a hazafiak morgás nélkül szoktak elfogadni. Ellenben kiknek kegyelem helyett kegyvesztettség jutott osztályrészül, kiket jószágaiból kipusztítottak, hajsoltak, ellenségeiket rájuk szabadították, megcsúfoltak, ha hozzá még érdemeket szerzett hatalmas urak voltak: hogy azok meghajtsák kemény nyakukat és csókolják a gyöngéd kezeket, melyek őket megkorbácsolták, az időben még nem divatozott Magyarországon.

Különösen két hatalmas nemzetséget látunk, melyeket Erzsébet királyné üldözött: a Czudarokat és Laczkfiakat, még nem régen dicső Lajos király bizalmas főembereit, hadvezéreit. Erzsébet királyné elvétette a hűtlen Czudar Péter vajda Chruchov, Ilsva és Kaproncza nevű birtokait; kieszközölte VI. Orbán pápánál, hogy Czudar Imre, kit birtokától megfosztott, az egri püspöki székről, az imolaiba, Olaszországba áthelyeztessék; Czudar György és István ellen pedig különböző czimeken hajszákat indított.

A Czudarok azonban jóformán rászolgáltak ez elbánásra. Dlugosz, a lengyel történetíró említi ugyanis, hogy a magyar-orosz (galicziai) várnagyok, megértvén Nagy-Lajos király halálát, a rájuk bizott várakat a litvai Lubart fejedelemnek pénzen elárulták és átadták, a miért Erzsébet királyné részint fejöket, részint jószágaik elvesztésére ítélte őket. Minthogy László oppelni herceg 1378-ig viselte az orosz vajdaságot, utána pedig a Czudarok következtek, valószínűleg ezek vajdasága alatt történt az árulás, mert Kaplai János és Bebek Imre, kik később viselték az orosz vajdaságot, nem lettek kegyvesztettek. A Czudarok meg is huzták magukat; nem halljuk felőlök, hogy a forradalomban részt vettek volna. A miért

később Imre püspök is visszakerült Imolából az erdélyi püspökségre, Péter is újra országos méltóságokat kapott.

De hogy mit vétettek a Laczkfiak, nevezetesen Csáktornyai István vajda, Döbröközi András vajda, Simontornyai István főlovászmester és öcsse Dénes, azt annál kevésbé lehet érteni, minthogy István vajdát – mint láttuk – dalmat-horvát bánnak is kinevezték, Simontornyai István pedig mind végig királyi lovászmester volt. Mégis minduntalan pörrel zaklatják s a meg nem jelenőket sokadalmakban kihirdetik. Míg mások iránt valóban bűnös elnézést tanusítanak, például Töttös László iránt, kit, bár Szekcsői Péter ellen folytatott pörében hamis okiratot használt, Erzsébet királyné fej- és jószágvesztés helyett csak pénzbeli elégtételadásra ítélte, addig ugyanazon Erzsébet ráírt Kállay Ubulra, hogy kerülje a lázadó Laczkfi István vajda társaságát.

Hogy az efféle tapasztalatok a lelket elkeserítik, fölláztatják, az könnyen érthető. Mi bántotta azonban Horváti Pál zágrábi püspököt, Horváti János bánt, Szécsi Miklós országbíró, Zámbo Miklós tárnokmestert? annak másban kell okát keresnünk. Horváti Pál zágrábi püspök Lajos király egyik leghivebb, legkedvesebb embere vala. Ő és Alsáni Bálint, a pécsi püspök, voltak a király meghatalmazottjai a turini békekötésnél. Csak hozzávetés, a mivel előhozakodunk: az a vetélkedés Alsánival bántotta a zágrábi püspököt. Ő határozottan több volt Alsáninál, a mi a szellemi tehetséget illeti; idősb püspök is volt; de mindenütt mögötte maradt. Ugy látszik, Erzsébet nem szívelte. Elégületlensége abban nyilatkozott, hogy a szent földre kívánczozott zárandokolni, e célra gályát is kért a velencei tanácstól; de nem indult el és keserűen tapasztalta, hogy vetélytársa a királynénak főkancellárjává és nemsokára bíborosa lett. Erzsébet királyné még azzal is bosszantotta, hogy összes ingatlanait, butorait, borait prédára bocsájtotta azon ürügy alatt, hogy a püspök és helytartója (tehát valószínűleg csak ez utóbbi) Pensauroi János pápai dézsmaszedőt megkárosították.

Nem így volt a püspök testvérével, Jánossal, kit Nagy-Lajos király Garai Miklós helyébe mácsói bánná tett meg, ki a velencei háboru alatt magát kitüntette, a miért a király őt bizta meg, teljes hatalommal, azon segítő had főkapitányságával, mely Durazzo Károlyt Nápolyba volt vezetendő. De sőt – mint az imént előadók – 1383-ban is a királynők János bánt hívták meg, hogy Zárán át segítséget vigyen az ő kedves rokonuknak, a mi csalhatatlan jele a királyi kegyelemnek.

Szécsiről és Zámboról és a többi elégületlenről, kiknek száma csakhamar az ország nagyobb részét tette ki, és a kik közé Demeter bíborost is számították: nem tudjuk, mely személyes ok vitte őket a forradalomba. Szécsi országbírónak még 1383 augusztus 7-én a zalamegyei Sejtér és Csesztve nevű birtokokat ajándékozták azon tántorithatatlan ragaszkodásért és buzgó hűségért, melylyel irántok viseltetik.

Pedig ekkor már minden forrott.

A hazafiak (mert e nevet még nem lehet tőlük megtagadni), kiket Nagy-Lajos király biztos kézzel kormányzott, előbb megütközéssel, aztán boszusággal nézhették a kapkodást, melylyel az asszonyi szeszély és képtelenség az ország gyeplőit vezette; aggodalommal látták, hogy az ország területét éjszaka is, délen is tetemesen csorbitják, pedig Nagy-Lajos és atyja életüket örlötték meg időnek előtte, hogy az ország határait megőrizték, s a mit belőlök az idők viszontagságai letördeltek, vissza szerezzék. A mi észt, tudományt, erőt Isten e királyoknak adott, ráfordították a szent korona épségének föntartására. A nemzet híven, kitartóan, vére hullásával segítette, a mint kötelessége volt, urait királyait földadataik teljesítésében. Hányszor küzdöttek tatárok, oláhok, bolgárok, rácok, törökök, velenczések, osztrákok és csehek ellen, hogy a szent korona rozsdafoltjait fényesre csiszolják? Mennyi vagyont áldoztak, mennyi vért ontottak, hogy a hűtlenné vált bosnyákok báni székén megtartsák? Hányszor indítottak segítő hadakat a litvaiak, a német rend ellen, hogy a lengyel királyságot megoltalmazzák? És mindezt talán azért, hogy asszonyi tehetetlenség egy éven át elpocsékolja, a mit ők nyolczvan év alatt drágán, életökkel és vérökkel gyűjtöttek?

Pedig I. Károly és I. Lajos eszméi még meg se valósultak egészen, Nápoly, az Anjouk egyik öröke még nincs egyesítve Magyarországgal; Velence is, ez a telhetetlen szatócs nép, kijátszotta a boldogult nagy királyt, midőn hűbéresének ajánlkozott és ennek fejében potom hétezer forint adót fizet!

Itt az ideje, könnyű azon segíteni. Nápolyban Károly király az úr, magyar nevelés, kit szeretnek és ki őket szereti. Megmutatta számtalanszor, hogy helyén az esze, helyén a szíve. Nem csoda, hisz Nagy-Lajos király neveltje, az olasz-magyar Anjou-ház egyetlen nagykorú férfi örököse. Ha déli Olaszország Magyarországgal egyesül, akkor az egyesült dalmát és nápolyi gályák uralkodnak az Adrián és Velenczének nem lesz módjában a bosnya bán áruló terveit előmozdítani, sőt a büszke Velence is magyar főhatóság alá kerül.

Aztán senki se vádolhatja őket hálátlansággal Nagy-Lajos gyermeke iránt. Máriának úgy sem kell Zsigmond, a kivel kis korában eljegyezték, mindeddig egybe se keltek. Van Károly királynak fia, László a neve, ki nem sokkal fiatalabb a különben is gyöngye alkatu Máriánál. Nem nagy baj ez, összekelhetnek e miatt. Majd ha atyjok megvalósította Nagy-Lajos terveit, szedjék ők fáradsága gyümölcsét, örököljék atyáik trónját, koronáit és birodalmát, melynek nem lesz párja a világon.

A gondolat, melyet kezdetben talán a személyes sérelem, az elkeseredés, a boszu sugallt, így lett hazafias, nemzeti eszmévé, mely hamar hódított.

Ez áramlat ellen védekezniök kellett a királynőknek. Garai Miklós nádor 1348 június 30-án fölhitte Losonczi László erdélyi vajdát, hogy fegyverkezzék és minden népével hadba szálljon. Ez a királyné akarata, a ki azt izeni neki, hogy addig is, míg többet tehet, egy várat enged át neki, hol feleségét biztonságba elhelyezheti.

A forradalmárok pedig bejárták a nemesi udvarokat és városokat, hogy hol rábeszéléssel, hol ijesztgetéssel pártfeleket gyűjtsenek. Erzsébet királyné hitelesen értesült ez üzemlekről, a miért viszont ő is intette hiveit, nevezetesen a geréczi polgárokat, a zágrábmegyei alispánt és szolgabirákat, hogy ha Pál zágrábi püspököt, Csáktornyai Laczkfi Istvánt vagy Szécsi Miklóst és csatlósait, kik személyesen és leveleikkel fölkeresik a nemeseket, hogy rosszakaratu beszédeikkel a magok részére csábítsák, megkerithetik, személyöket és vagyonukat tartóztassák le. Addig is pedig tegyék közhírré, hogy senki szavoknak ne higgyen. És nem szenved kétséget, hogy azokat, kik a forradalmárok közül méltóságokat viseltek, a királyné megfosztotta tisztségeiktől.

A nádor előleges tudtával történt-e ez, alig merném állítani. A nádor az országgyűlés egybehívását hozta javaslatba, s a királynők meg is fogadták tanácsát. Hogy békítő, engesztelő, megnyugtató célja volt ez országgyűlésnek, kitetszik a királynő azon okiratából, melylyel jóváhagyta atyjának az 1351. országgyűlésen hozott ama törvényét, melylyel II. András király aranybulláját megerősítette.

A nádor az engesztelés terén tovább haladt és pedig nem minden siker nélkül, minthogy Horváti Pál zágrábi püspök, Csáktornyai István volt vajda, Szécsi Miklós volt országbíró, Horváti János volt mácsói bán, Zámbo Miklós volt tárnokmester és Simontornyai Laczkfi István a magok, testvéreik, rokonaik, barátaik, csatlósai és szövetséges társai nevében leveleket küldöttek szét, többi közt Pozsony városához, melyben tudatják, hogy jóllehet némely országlakók közt ellenkezések támadtak, ezen visszavonások Erzsébet és Mária királynők, az ő kegyelmes asszonyaik közbenjárására megszűntek és a béke helyre állott. Kérik tehát Pozsonyt is, hogy törhetetlen hűséggel szolgálják ezentúl a királyasszonyokat, és ezen levelöket tegyék közzé. Azonban csak három pecsét volt ama levél megerősítve: a Szécsiek kétfejű sasával, a Laczkfiak sárkányával és Zámbo husvéti bárányával. A Horvátiak czimerét: balfelül az öt liliummal, jobbfelül a három harántos pólyával, hiába keressük rajta.

Tényleg csakugyan úgy volt, hogy Szécsi, kinek Garai átengedte a nádorságot, Zámbo, ki visszafoglalta a tárnokmesterséget és Simontornyai István, ki ezután is a főlovászmesteri méltóságot viselte, visszatértek a királynők hűségére.

Horváti Pál zágrábi püspök azonban és Kanizsai Miklós¹ többed magokkal 1385 augusztus közepén már Nápolyban jártak, hogy pártfeleik nevében az országba híjják III. vagyis durazzo-i Kis-Károlyt, Szicília királyát.²

93. A János fia s a hasonló nevű későbbi esztergomi érsek és első primás bátyja, a föltörekvő gazdag főúr, ki utóbb tárnokmester lett, de akkor még semminemű méltóságot nem viselt. „Az Osl nemzetség” című monográfiámat. 38.

94. L. „Ifjabb Erzsébet királyné” cz. értekezéseimet. Századok, 1895. évf.

VI. FEJEZET.

Kis-Károly. A catastrophák.

Durazzo Károly megindul Nápolyból. Magyarországra érkezik. A királynők fogadják. A palota forradalom. Károly megkoronázása. Nagy ünnepélyek Nápolyban. Merénylet Károly ellen. Károly halála. Hedvig Lengyelországban. Jagello litván nagyfejedelem fellépése. Vilmos osztrák herceg Krakóban. Jagello-Ulászló feleségül veszi Hedviget. Erzsébet királyné további politikája. A győri egyezmény a királynők és Zsigmond közt. A királynők utazása a délvidékre. A gyakovári támadás. A királynők a lázadók fogságába kerülnek.

Durazzo III. Károly, Szicília királya, kit, mint 39 napig uralkodott magyar királyt, II. vagy Kis-Károly néven ismer történelmünk, tudvalevőleg Nagy-Lajosnak köszönhetette trónját. Míg a nagy király élt, ő volt legerősebb támasza Károly királyságának az ellen-király, Anjou Lajos ellenében. Nagy-Lajos halála után a magyar királynék pártfogolták, míg a veszedelmes vetélytárostól, a francia királyfitól, 1384 szeptember 24-én a járvány megszabadította.

A jótéteményekért Károly nem fizetett jóval. VI. Orbán pápát, a ki őt annak idején királylyá koronázta, Nocera várában ostrom alá vette, miért ez őt 1385 február 2-án ünnepélyesen megátkozta. Hálátlanságát nemsokára még nagyobb tetézte, midőn elfogadta a magyar főurak meghívását s megindult Magyarország trónjának elfoglalására.

Az elégtelen magyar főurak követeinek, Pál zágrábi püspöknek és Kanizsai Miklósnak nem került sok fáradságba őt ez elhatározásra bírni. Addig beszéltek neki az ország elgyarlódott állapotáról, melyen csak ő segíthet és a Lajos király fényes terveiről, melyeket csak ő valósíthat meg, hogy végre megfeledezett ígéretéről, melyet elhunyt jótévőjének tett: hogy leányait örökségükben nem fogja háborítani. Hasztalan törekedett őt határozatában megingatni felesége, Margit királyné, előadván, hogy hisz még a szicíliai királyság meghódításával se végzett egészen. Férje csak annyiban engedett neki, hogy visszahagyta László fiát, kit szintén magával készült vinni, valószínűleg azért hogy őt Máriával eljegyezze.

1385 szeptember 14-én este felé ment Durazzo Károly király Nápoly kis molojára, hol három gályája volt kikötve, azonban csak a következő napon indult el Castellamare, Sorrento és Manfredonia felé. Itt vette fel a szárazon utána eredt nápolyi nemeseket, kik közt a főbbek valának: Alberico da Barbiano a szicíliai seregek főparancsnoka és Naccarella Dentice Ferencz udvarmester. Odaszámítva a magyar követséget, mindössze se sokan valának, minthogy elfértek négy kis hajóban, melyek Manfredoniából Magyarország felé október 23-án eveztek el. A király – úgymond a krónikás – nem akart sok embert vinni magával, mert erősen bízott magyar párthivei hatalmában. Valószínűleg azért sem, minthogy hadi népét vissza kellett hagynia Nápoly védelmére, melynek kormányát feleségére bízta, a miért viszont Scrovegno Jakabot, padovai nemeset láncsásokból és számszeres ijátszokból álló csapatjával szegődtette.

A gályák Zenggnél kötöttek ki, hol nagy örömmel fogadták Károlyt; fokozódott a lelkesedés, midőn Zengből Zágrábba érkezett, hol decemberig Pál püspök vendége volt.

A forradalmárok szándékát már régen ismerték a magyar királyi udvarban, de a királynők, úgy látszik, nem tudták a veszélyt, mely őket ez oldalról fenyegette, kellőleg mérlegelni. A viszony köztük az utóbbi időkig szíves volt; Károly le volt kötelezve kedves rokonainak. A királynők mátol holnapra látó politikát űztek. A közelebbi veszély pedig Zsigmond részéről fenyegetett, ki nem volt hajlandó menyasszonyáról és a magyar koronáról könnyű szerrel lemondani. Ellenkezőleg, minthogy ünnepélyes kötésekben nem bízhatott, fegyverrel erőszakolta jogait. Bátyjának, Venczel királynak, átadta Brandenburgot, rokonainak Józsa és Prokóp morva örgrófoknak 200,000 forint erejéig lekötötte a hajdani Mátyus földet, a Vágmentét a Morva határtól a Dunáig; más főurakat is megnyert ígéretekkel, hogy fegyveresen segítsék. Augusztus elején betört Magyarországra, elfoglalta Nyitrát,

honnét Pozsonynak fordult, melynek német polgárai meghódoltak neki. Részletes adataink ugyan nincsenek, de annyi kétségtelen, hogy (ha nem is őszintén) a királynők megbékültek Zsigmonddal, Zsigmond egybekelt Máriával s aztán megengesztelődve Csehországba távozott, hogy segínyt gyűjtsön Kis-Károly ellen.

A kiengesztelődés egyik részletéül vehetjük a levelet, melyet a királynők Demeter esztergomi bíborosnak éppen neve napjára (október 26) küldöttek, melyben őt szeretetökről biztosíták és merő mende-mondának gonosz besugásnak állítják, mitha őt az esztergomi érseki széktől el akarnák mozditani.

A fősúlyt a kiengesztelődéseknél a nemességre fektették, mely sűrűn panaszkodott, hogy régi szabadságai, kiváltságai sok tekintetben csorbulást szenvedtek. Mária királynő tehát Budára, 1385 november 8. napjára összehitta az országgyűlést, mely ez alkalommal minden vármegye négy követéből állott. És november 14-én kelt jeles alaku levélben, tekintve a tántorithatatlan hűséget, melylyel a nemesek Magyarországnak és a szent korona összes jogainak, kivált a határok védelmében és megtartásában minden alkalommal készségesen tanusítottak, tekintve, hogy az országot ő maga is ezen hűség által bírja: újból megerősítette a nemesek jogait és kiváltságait, melyeket a szent királyoktól, legutóbb Nagy-Lajostól kaptak.

Közben Kis-Károly, ki még mindig a közvetítő szerepét játszotta, eléggé megerősödve látván pártját, melyhez régibb barátai, fegyvertársai és hivei, talán a padovai Scrovegno is ekkor csatlakoztak, Zágrárból Buda felé megindult. A királynők barátaik tanácsára, kik közül kutfőnk a vajdát (Laczkfi Istvánt-e avagy Losonczt?) és Horváti János bánt említi, a Budához közeledő Károly elé kocsin indultak. Károly a szabadban megpillantván a királynők kocsiját, mintegy hat főuri kísérével együtt leszállott lováról és gyalog ment eléjük, mit látván a királynők, ők is kiszállottak kocsijokból és szintén gyalog lépkedtek a király elé sok főuri hölgy kíséretében. Így találkoztak egymással. Károly mélyen meghajtva magát üdvözlé a királynőket, azután megölelték és homlokon csókolták egymást. A kölcsönös üdvözlések és bemutatások közt csaknem egy óra telt el, mire Károly a királynők kocsijába ült s így együtt vidáman és ünnepélyesen vonultak Buda fővárosba, hol Károly egyik hívénél szállott meg.

Budán Károly azonnal kezébe vette az ország kormányát; a csakhamar megint egybegyűlt országgyűlés megválasztotta őt az ország kormányzójává. A felbőszült nép, mely egyre azt hajtogatta: „Meddig türjük az aszszonyok igáját?” elhatározását szükségesnek tüntette föl. Szükségesnek azt is, hogy Buda várát olasz és magyar őrséggel lássák el. E kényszernek látszott engedni Károly is, midőn mintegy a királynők védelmére a királyi palotába költözött, hol „minden tehetségével azon volt, hogy szeretetteljes modorával az országnagyokat megnyugtassa, kibékítse egymással és ekképpen az egyenetlenséget tartós béke váltsa föl.” Ez igen hamar sikerült Károlynak, úgy hogy kevés idő multával az egész országban visszaállította a békét és egyetértést, udvarába hívogaván az országnagyokat mind, „kik azután közakarattal megválasztották királyokká”.

Igy értesítenek egész általánosságban a kronikások. Részletesen csak annyit tudunk, hogy Károly király az ország főméltóságait elosztogatta és eligérgette hiveinek, ez lévén a kibékítésnek akkoriban egyetlen módja. A nádorságot meghagyta Szécsi Miklósnál; Kaplai János helyébe Bebek Imrét megtette országbíróvá; Simontornyai Istvánt visszahelyezte a lovászmesteri hivatalba és kinevezte trencsényi ispánná és várnagygyá; Horváti János – úgy látszik – szlavón bán lett. Forgách Balázst is megtette királyi pinczemesterének és igen kedvelte. Frangepán István vegliai és modrusi grófnak azt a kiváltságot adta, hogy fiúsított leánya örökölhessen utána.

A további eseményeket a krónikás, Gataro, a következőkben beszéli el:

Károly király értesülván, hogy őt akarják királynak megválasztani, szinleg vagy egyelőre, visszautasítá a királyi méltóságot, nem akarván megsérteni Mária királynőt és mondá: elég neki Apulia királysága, mert még ezt se hódította meg egészen. Azonban az országnagyok bebizonyították neki, hogy Magyarország trónja őt joggal megilleti; ez országot

nem kell meghódítania fegyverrel, mint Apuliát, hanem meghódította azt szeretettel. Nyomós okokkal czáfolgatták, hogy nem szabad visszautasítania az ország koronáját, mert csak úgy teljesedik be az ország összes nagyjainak óhajtása, és csak úgy biztosítható az ország nyugalma, az alattvalók boldogulása, ha ő veszi át az ország uralmát. Károly kénytelen volt az okoknak engedni; ellent se mondott immár, hanem ráállott, hogy megkoronázzák.

Szóval: a szerencse gyorsan fölkapta, hogy épp oly sebességgel lesujtsa. Csak még a királynőkkel kellett végezni csínján és békés uton, mert az álarcot nem volt szabad még letenni, a komédiát végig kellett játszani.

Károly a nemeseket, kik rávették a szent korona elfogadására, Mária királynőhöz küldötte, hogy őt lemondásra bírják. Ezek előadták a királynőnek, hogy a közvélemény ellene van, nyugodjék meg tehát sorsában. A nemzet nem akar engedelmeskedni nőnek. Jog szerint sem illeti meg őt a trón, mert nincs rá példa, hogy a magyar valaha nőt uralt volna. Neki elég képessége se lehet ily nagy ország kormányzására. Férfi dolga ez. Maga megítélheti, az ország zavaros viszonyai közt ér-e valamit a gyöngye asszony? Ez az ország akarata, a közvéleményé, melynek engedni kell, kivált ha változtatni nem lehet a dolgon.

A gyöngye nők, a királynő és anyja, csaknem eszméletüket veszítették erre a lesujtó nyilatkozatra. Önuralmát legelőbb Mária nyerte vissza. „Atyámnak engem jogosan megillető koronáját – szölt, miközben könnyei előtörtek – meg nem tagadhatom. Tegyetek úgy, a hogy akartok. Mint asszony, ellene nem állhatok az ily tömegnek és csak arra kérlek, hogy atyám érdemeit tekintve (ha ugyan becsületek még valamire), legalább életünket hagyjátok meg és engedjétek hogy Magyarországot száműzöttként elhagyva, uramhoz mehessek.”

Erzsébet szárazabban válaszolt és kijelentette, hogy Károlylyal személyesen kíván beszélni. A mint magokra maradtak, anya és leánya zokogva borultak egymás karjaiba, hogy panasszal könnyítsenek fájdalmukon. Udvari hölgyeik se tartózkodhattak a sirástól. Első felindulása legyőzése után azonban Erzsébet ismét a régi lett. Meg akarta győzni a koronához amúgy se ragaszkodó leányát, hogy erőszak ellen nincs mit tenniök. Ha át nem adják a koronát, az elbizakodott áruló talán véröket is ontja. A tömeget ingerelni nem szabad, mert az megfélemlszik magáról s a koronát életök árán is elveszi tőlük. Méltóságok és nemők aligha volna mentség. Ha lemond Mária, kiméltre számíthatnak; és míg élnek, lehet reményök, hogy újra visszaszerzik az elveszett országot, mert Isten megfizet minden rosszért.

Azután felszárította könnyeit, Károlyt hívatta és szölt hozzá ekképen: „A büszke és féktelen magyar nemzetet asszonyi kéz nem vezetheti. Vedd át őseid országát!”

A palota-forradalom, sikerült. Mária és Erzsébet nyilatkozatának hire azonnal elterjedt. Mindenki azt hitte, hogy valamint a királynők hitták meg Durazzo Károlyt az országba, hogy itt rendet csináljon, azonképen Mária önként mondott le a koronáról.

megválasztották Károlyt Magyarország királyává és az év utolsó napján megkoronázták. Hogy hitelre találjon a királynők önkéntes lemondásának hire, az ünnepélyen Máriának és Erzsébetnek is jelen kellett lenniök.

Zára város közönsége volt az első, mely Nápolyba Margit királynénak újságolta, hogy férjét a magyar királynőknek, az összes főpapoknak és főuraknak közkívánata szerint Székes-Fejérvárt, december 31-én, reggeli 9 órakor (in ora terciarum) királynak megkoronázták. E tudósítás január 21-én érkezett Nápolyba, a miért az nap este fényesen kivilágították a várost.

Február 10-én Károly királytól is érkeztek levelek a nápolyi királynéhez, főurakhoz és a polgársághoz, jelentvén megkoronáztatását. A miért ismét nagy kivilágítás és ünnepélyek valának Nápolyban. A február 18-ára eső vasárnapon a nápolyi polgárok lóháton és gyalog Margit királynő üdvözlétére mentek a Castell Nuovoba. Hasonlóképen cselekedének a czéhek is. Valamennyit megelőzték a capuai és nidoi nemesek. És vala nagy öröm és általános ünnepség. Firenze városa is küldöttséget menesztett Budára és Nápolyba. Ez utóbbiakhoz csatlakoztak a Nápolyban lakozó firenzeiek letakart lovakon, selyem ruhában. Este pedig fáklyás menet volt. Hasonlóképen cselekedtek a genovaiak. Margit királyné, mintegy

viszonzásul ennyi megtiszteltetésért, kíséretével, kilencz fehérbe öltözött főrendű hölgygyel végig lovagolt Nápoly utczáin. Karjaikon aranyos szalagokat viseltek.

Még márczius 1-én is Standardo Jakab, Caracciolo Jakab és Minutulo Miklós Nápoly főutcáján lovagjátékokot, disztornát rendeztek, mely alkalommal zászlóikon diszül magyar czimert viseltek. Pedig ekkor már gyásztort ülhetek és halálfőt viselhetek volna zászlóikon.

Az olasz és német krónikások, kik Kis-Károly catastrophájával sokat foglalkoztak, habár a dolog lényegére sokszor megegyeznek, a körülményekre nézve egymástól eltérnek. Gataro, a padovai történetíró, kinek ez alkalommal nyilván földije, Scrovegno Jakab volt a kutfője, legbövebben adja elő az eseményt és kiterjeszkedik annak okaira is, midőn azt állítja, hogy az új király egyenlően akarván igazságot szolgáltatni mindenkinek, kénytelen volt azok ellen fordulni, kik Lajos halála után illetéktelenül állami és egyéb javakat ragadtak magukhoz. Ellenkezésbe jöven ily módon a nagyokkal, ezek gyűlölni kezdek Károly királyt, uralma ellen fondorkodtak és sokan átpártoltak a királynőkhöz.

A királynék udvarában a legnagyobb kétségbeesés uralkodott; a megrémült Erzsébet és Mária el voltak reá készülve, hogy Károly elfogatja őket és életüket kezdték féltetni a trónbitorlótól. Látva, hogy a hangulat az új király ellen irányul, nem késték azt a maguk részére felhasználni. Hogy az életüket fenyegető veszélyt megelőzzék, Garai Miklóssal és más országnagyokkal erőszakos föllépésre határozták el magukat.

Február 7-ét irták, midőn a királynék, Gataro szerint, értésére adták Károly királynak, hogy mindenképen beszélniök kell vele. Szokása levén gyakori látogatásokat tenni a királynőknél, elment az nap is reggeli kilencz óra körül, s oda érkezvén, a királynők egyedül a királylyal visszavonultak egy terembe, mindhárman beszélgetvén. A királynők környezetében leghivebb embereik voltak: Garai Miklós, Forgách Balázs, Alsáni Bálint bibornok, Bebek György és fia Imre, a ki bár Károly királytól elfogadta az országbirói méltóságot, nem szünt meg tovább szolgálni a királynőket.

A tanácskozás javában folyt a belső teremben, midőn Forgách Balázs benyitott, köpenye alatt rövid kardot¹ tartva a kezében. Mintha fontos ügyben érkezett volna, egyenesen az egymással beszélgető fejedelmi személyek felé tartott, és midőn közelébe jött Károly királynak, reá emelte fegyveres kezét, teljes erővel fejére sujtott úgy, hogy keresztül vágta koponyáját egészen le a bal szeméig. A zajra a többiek is berohantak és a királynők és a király emberei között heves dulakodás volt a királynők szobájában, mely alkalommal a Naccarellának nevezett Dentice Ferencz is megsebesült. Forgách Balázs oly súlyos sebeket kapott, hogy életben maradása még 3 hét múlva is kétséges volt.²

Károly király három vágást kapott: egyet képére, kettőt fejére; az egyik – úgy látszik, a Forgách Balásztól eredő legelső vágás – balszemétől is megfosztotta.

A megsebesített királyt az éjszaka hetedik órájáig a palota egyik szobájában őrizték, azután pedig, Erzsébet királyné parancsára, azokkal együtt, a kik vele maradtak, elzárták. Az utcákat ez alatt fegyveres csapatok járták be, magával Garaival s a királynő pártján levő főurakkal élükön, kik Mária királynőt éltették. A várat Károly emberei, Barbiano és Naccarella tartották kezükön, de a királynék pártján állott nép becsődült a várba. Az ellenállás hasztalan volt; csak a vár főerőssége, a torony tartotta magát, melyet Scrovegno Jakab a padovai számszerezések élén sietett védelmi állapotba helyezni.

A városban és városon kívül ez alatt hire terjedvén Károly király balesetének Csáktornyai István vajda és Horváti János bán fegyveres csapataik élén bejárták az utcákat, Éljen Károly király, halál a királynőkre! kiáltással az egész várost körülvették s egész éjjel fegyverben állottak. De Horváti látván, hogy hiábavaló minden erőlködése, február 8-án reggel Zágráb felé vette útját és kétségbeesve sorsa fölött, Tvardkó karjaiba vetette magát. Innentul egyesült a lázadók két, különne mü csoportja: a Tvardkók nagy szláv eszmével telített tábora a magyar forradalmi csapattal, mely utóbbinak egyik főeszméje az lehetett, hogy Tvardkót levervén, az ország integritását helyreállítsa és a magyar állam hatalmát növelje.

Néhány nappal később Károly királyt, kit az orvosok folyton kezeltek, arra kényszerítették, hogy elhagyja szobáját, személyesen elmenjen a nevezett erősségbe és megparancsolja Scrovegno Jakab mesternek, hogy a tornyot adja át Garai Miklós grófnak, mit az meg is tett, mire az erősség Garai Miklós gróf kezére került.

Február 14-én Károly király nem érezvén magát biztonságban Budán, mondá a királynőknek, hogy el akar menni Visegrádra, mert ott jobb a levegő a fejfájás ellen, mint Budán. A királynők hozzá járultak e kívánsághoz és elkísérték Károlyt Visegrádra. Oda érkezvén, orvosokért küldöttek, kik másnap meglátogatván a királyt, oly szert adtak be neki, mely a beteget öt napon át igen meghajtotta, minek következtében sebe is nagy fájdalmat kezdett okozni és erejét is hanyatlani érezte annyira, hogy közel látszék a halálhoz. Fölismervén állapotát Károly király, hozzá fogott ügye rendezéséhez. Apulia trónjának örökösévé László fiát tette, kit Naccarella gondjaira bízott. Hasonlóképen ennek gondjaira bízta leányát, Johanát, feleségével, Margit királynéval egyetemben.

E rendelkezés arra mutat, hogy olasz hívei, valószínűleg kutfőnk Scrovegno lovag is, Károly király körében maradtak.

Végső rendeletét megcsinálván, – folytatja Gataro – noha Orbán pápa által ki vala közösítve, az egyház szentségeit kérte; meggyónt, megáldozott s az estei krónika szerint, február 24-én, a siciliai szerint 27-én kiadta lelkét.

Temetése körülményeiről IX. Bonifác pápának az esztergomi érsekhez Rómából, 1391 február 3-án intézett bullájából értesülünk: Néhai Károly királyt – írja a pápa – jóllehet közvetlenül halála előtt töredelmének nyilvános jelét adta, mégis azon ürügy alatt, mert boldog emlékü VI. Orbán pápa által ki volt közösítve, nem temették el egyházi szertartással, hanem a visegrádi előhegyen fekvő szentendrei benedek-rendi monostor közelében valamely házba eltemették, de még el nem hantolták. Azért fiának, László siciliai királynak folyamodására elrendeli a pápa, hogy az érsek ha rövid uton beszerzett értesüléséből kiderülne, hogy néhai Károly király csakugyan töredelmesen hunyt el, temesse vagy temettesse el a mondott monostor templomában.

Ez a február izgalomteljes hónapja volt Erzsébet királynénak. Míg az élet-halál harc folyt Mária királysága érdekében, melylyel saját uralma is kockára volt téve, ugyanakkor nyert – bár hasonlíthatatlanul kevesebb izgalmak között – végleges megoldást másik leánya, Hedvig örökségének, a lengyel koronának sorsa.

Lengyelország ifjú királynőjének mindjárt a koronázás után hatalmas kérője jelentkezett Jagello litván nagyfejedelem személyében, kit a lengyel urak maguk szólítottak fel, hogy kérje meg a szép Hedvig kezét, vele megkaphatja Lengyelországot is.

Jagelló, kitől a lengyelek legelőbb remélhették, hogy a Nagy-Lajostól vissza foglalt orosz részeket, Galiciát és Lodomeriát megszerzi, kinek vitézsége és pazar bőkezűsége mellett oly nagy volt a népszerűsége, hogy Lengyelországban teljesen bíztak hatalmához, 1385 elején fényes követséget küldött Krakóba, hogy a királynő kezét megkérje. A követség tagjai, Jagelló már megkeresztelt öcscsei és rokonai, január 18-án a királynő színe elé bocsáttatván, előadták, hogy ha a királynő elfogadja küldőjük ajánlatát, ő és minden más pogány testvére, az összes litvai főurakkal és néppel a római katolikus egyház kebelébe tér; Litvániát és az orosz tartományokat örök időkre egyesíti Lengyelországgal; minden kincsét és tehetségét e két birodalom javára fordítja; Lengyelországnak visszaállítja régi területi nagyságát; a lengyel foglyokat, melyek a litvaiak kezébe kerültek, szabadon bocsátja, és készséggel megfizeti a 200,000 forintot, a mennyi Vilmos osztrák hercegnek jár azon esetre, ha a vele kötött házassági szerződés felbomlik.

Fényesebb ajánlatot aligha tett leánykérő követség. Hedvig, körülvéve országa főuraitól, mégis azt felelte, hogy kezéről, mely másnak van eligérve, ő nem rendelkezik, és a követeket anyjához küldötte.

Erzsébet nehéz helyzetbe jutott a litvaiak ajánlatával szemben. A mennyire lelkébe láthatunk, egyik leendő veje se volt ínye szerint. Akkor, midőn csöpp leánykáit eljegyezték, mert anyósa, az idősb Erzsébet még élt, neki kevés szólást engedtek a választáshoz. Fenhéjázó asszony léte a másodszülött cseh királyfi neki határozottan nem kellett; hogy a még alább álló osztrák herceg szíve szerint volt-e? abban is kételkedünk.

Német is volt mind a kettő, kiket szintén nem nagyon látszott szívelni. Hanem a főpapok, főurak, sőt városok nagyon lekötötték szavukat az osztráknak, a kivel nem igen akarhatta ellenségei számát növelni. Tehát se német, sem igent nem mondott, hanem a felelősséget a lengyelekre hárította, kik iránt – úgymond – a legjobb indulattal viseltetik. Végezzenek a krakói főpapok, főurak akképen, a mint azt a kereszténység s a maguk javára leghasznosabbnak látják. Ez egyébként világos beszéd volt, melyet István csanádi prépostnak és Kazai László pataki várnagynak, kiket követségben küldött a nagyfejedelemhez, se Krakóban, se Vilnában nem kellett bőven értelmezniök.

A lengyel urak megint gyűléseztek és követeket, kik Budán jártak a litvaiakkal együtt, elküldötték Jagellohoz Vilnába. Itt augusztus 14-én írásba foglalták mindazt, a mi az év elejétől fogva történt és iratukat megküldötték a magyar királynőnek. Midőn azonban Krakóba visszaérkezének, nagy meglepetésükre ott találták Vilmos osztrák herceget, kikövetelte, hogy jegyesével összekelhessen.

Lipót osztrák herceg, Vilmos atyja, ugyanis értesülvén a litva-lengyel követség eredményeiről, legott lesietett Budára és sürgette, hogy a házassági szerződést, melyet gyermekeik iránt Lajos királylyal kötött, végrehajtsák. Erzsébet, kit ekkor már teljesen elfoglaltak az otthoni zavarok, vele sem ellenkezett, hanem leányával a királynővel, Garai Miklóssal és Demeter bíborossal egyetemben kijelentette, hogy a házassági szerződést, melyet boldogult férje Lipót herceggel kötött, megtartja; a házasságot Vilmos és Hedvig közt legkésőbb augusztus 15-éig, vagyis Nagy-Boldog asszony napjáig elhalasztja, megbizván László oppelni herceget, hogy e határozat végrehajtásáról gondoskodjék. (1385 július 27.) Viszont Lipót herceg is levelet adott magáról, hogy mihelyt fia egybekelt Hedviggel, azonnal lefizeti a 200,000 forint hitbért, illetve gondoskodik, hogy annak tíz százalékos kamatai menyének kijárjanak, és ígéretet tesz, hogy halála után Vilmos az osztrák hercegségekből és uradalmakból az őt megillető részt örökölni fogja.

A dolgok e fordulata nem tetszhetett ugyan sem a lengyeleknek, se Jagellonak, de annál inkább tetszett Hedvignek, ki gyermekkorában Vilmostal nevelkedvén, a szelid fiút igen megszerette. Mit törődik egy serdülő leány a politikával, ha szíve meg kezd nyilatkozni. Midőn tehát arról értesült, hogy anyja is Vilmos mellett nyilatkozott, hihetünk Dlugosznak, hogy bizalmas emberét Bécsbe küldötte Vilmoshoz és meghívta Krakóba.

Vilmos is hallgatott szívére és tekintélyes kísérettel, váratlanul a lengyeleknek, beállított Krakóban. A várba ugyan nem bocsátották, s e miatt az alsó városban kellett szállást fogadnia, de a királynőt nem gátolhatták abban, hogy udvari hölgyei kíséretében ne találkozzék gyermekkori barátjával a minoriták étkezőjében, hol aztán a mindkét nemű fiatalság szinte naponként vig órákat töltött.

Nagy-Boldogasszony napja is közeledett, el is múlt, de az oppelni herceg nem találta alkalmasnak, hogy sürgesse az egybekelést. Neki is az feküdt érdekében, hogy ne ellenkezzék a lengyel közvéleménnyel, ne kellemetlenkedjék Jagelloval, hisz hűbérese volt a lengyel koronának. Ellenkezőleg 1386 január 12-én azon nyilatkozatot tétette Jagello előtt maga és a többi lengyel nagyok nevében, hogy a nagyfejedelmet Lengyelország királyának és Hedvig férjének már megválasztották, mely választásukat a február 2-án Lublinban tartandó országgyűlés meg fogja erősíteni.

E közeledő veszedelemmel szemben Vilmos herceg arra határozta magát, hogy barátai segítségével a krakói várba lopózkodott. Hogy mennyire haladt a szerelmesek viszonya azon két hét alatt, míg Vilmos Hedvigje közvetlen közelében tartózkodott, arra nézve eltérők

a tudósítások. Annyi azonban kétségtelen, hogy Vilmos herceg csak Hedvig halála után érezte magát feljogosítva arra, hogy nősüljön, feleségül vevén Johannát, Kis-Károly leányát.

Midőn azonban a várnagy megtudta, hogy Vilmos herceg a királynőnél tartózkodik, menekülnie kellett. Mondják, Hedvig maga bocsátotta le kosárban a várfokon.

Ezalatt Jagelló fényes kísérettel közeledett Krakó felé. Mindenütt kitörő örömmel fogadták. És Hedvig, a tizenhárom éves leányzó ott állott tanácstalan. Magyarországon a zavar tetőpontját érte. Kis-Károly, mint láttuk, akkor fosztotta meg nővérét, Máriát, Magyarország koronájától. Anyjától tehát és nénjétől tanácsot nem kérhetett. Eléggé magyarázhatták neki, mekkora érdeme lesz Isten előtt, ha egy egész pogány nép az ő közreműködésével megkeresztelkedik, mily nagy hasznát látja Lengyelország, az ő országa a hatalmas nagyfejedelem szövetségéből. Ezt nyilván meg is értette; de még azt is akarta volna tudni, szép-e Jagello? S miután egy a litvai nagyfejedelem elé küldött bizalmasa ez iránt megnyugtatta, megadta magát.

Jagello 1386 február 12-én tartotta bevonulását Krakóba. Hedvig világhírű szépsége, a mint hivei: oppelni László és masoviaai Ziemovit közt megjelent, elbűvölte. Másnap dús ajándékokat tett le szíve bálványa lábaihoz és már február 18-án megkeresztelkedett ő és hitetlen vagy félhitű rokonai. Jagelló Ulászló nevet nyert a szent keresztségben. Február 18-án egybekelt Hedviggel; március 4-én fejére tették a koronát.

Mikor Mária visszanyerte Szent-István koronáját, Nagy-Lajos másik leánya ugyanakkor jeles férjet kapott, keresztanyja lett a litvai népnek és Lengyelország nagyságának a Jagellok alatt megalapítója.³

A kiállott veszedelem és szenvedett izgalmak Erzsébet királynét elnézőbbé igen, de nem tették bölcsebbé. Leánya, Mária királynő által a sebeiből alig lábadozó Forgách Balázst Gimes várával, mely Csák Máté halála után szállott a koronára, s annak nagy kiterjedésű, Nyitra, Bars és Esztergom vármegyékben fekvő uradalmaival, jogaival és élvezményeivel jutalmaztatta meg; az udvarból száműzött urakat, köztük a Czudarokat ismét szívesen látta, Czudar Imre is visszakerült Imolából az erdélyi püspöki székre; a Károlyhoz szegődött árulók nagy részének is megbocsájtott, azaz türte, hogy méltóságukat tovább viseljék, valószínűleg alkalmas időt várva, míg egyenkint elbánhatik velök. De hogy a kormány gyeplőit kezéből kiadja, Zsigmondot, a királynő férjét, királylyá koronáztassa, arra rávehető nem volt semmi áron. Viszont Zsigmond minden áron úr akart lenni Magyarországon. A sereggel, melyet Károly ellen gyűjtött, az országba jött és már Győr közelében táborozott, hogy jogainak érvényt szerezzen. Vele voltak Venczel cseh király, Józsa és Prokóp morva örgrófok, és a dolog oly szint kezdett ölteni, hogy Zsigmond második Károlylyá növekszik.

A királynők megijedtek és a cseh királyt kérték meg közbenjáróul, hogy a közöttük és Zsigmond közt fenforgó viszályokat kiegyenlítse. Venczel elfogadta ez ajánlatot és miután a királynőknek szabad jövést-menést és Győrben biztos tartózkodást ígért, a királynők megjelentek Győrött. Kiséretökben érkezének: Demeter esztergomi és Bálint pécsi bibornokok, Péter váci és János csanádi püspökök, Csáktornyai Laczkfi István volt vajda, Zámbo Miklós királyi tárnokmester, Czudar Péter volt bán, Szécsényi Frank, Bebek Detre és Drág máramarosi vajda.

A királynők május 1-től 12-ig tartózkodtak Győrött, a béke okiratok legalább ezen keletet viselik. A fő, de titkos okirat az, melyben Mária és Erzsébet királynők megígérik Venczel királynak, hogy az ő akarata ellenére Zsigmondot nem engedik megkoronáztatni Magyarország királyává. Ezzel szemben kétségtelen, hogy Venczel ez engedmény ellenében szintén állított ki kötelezőt, melyben biztosította a királynőket, hogy ellenőkre nem fogja sürgetni Zsigmond megkoronáztatását. Azonban ezen oklevél nem maradt korunkra. Azután egy külön okiratban megkérték a királynők Venczelt, hogy békebíró legyen egyrésztől köztök, más részről Zsigmond a Mária férje, Józsa és Prokóp morva örgrófok közt a következő pontokban: hogy kibékitse Zsigmondot az egyházi és világi magyar urakkal, kikkel

haragot tart; hogy kötelezze őt az ország szabadsága és törvényes szokásai tiszteletben tartására; hogy a békét helyreállítsa a háborgó országban; hogy biztosítsa Erzsébet hitbérét, javait és jövedelmeit azon levél értelmében, melyet férjétől, Lajos királytól kapott; hogy rendelkezék a fölött, miszerint Mária újból átadassék Zsigmondnak egybekelés végett.

Ezek ellenében Zsigmond, Józsa és Prokóp követelése, szintén megbízván Venczel ítéletében, ezek valának: Zsigmondnak adják vissza Máriát; róla állásának megfelelőleg gondoskodjanak, nevezet szerint, hogy az Ausztriával és Morvaországgal szomszédos várakat bírassa; adósságait fizessék ki; a Vág és Duna közötti országrészt a morva örgrófoknak adják át, a mint ezt Zsigmond nekik levélben lekötötte; az adományos leveleket is, melyeket párthiveinek adott, erősítsék meg és bocsássanak meg azon magyar főuraknak, kik őt eddig pártolták.

Mire a békeszerző Venczel király 1386 május 12-én a következő egyezséget hozta létre: Béke legyen a felek: Mária, Erzsébet, Zsigmond, Józsa és Prokóp, valamint összes párthiveik közt. Az adományos levelek, melyeket a felek egyes országlakóknak adtak, mint érvénytelenek visszaadandók. Az ország szabadságát egyik félnek sem szabad megsérteni. A kárt, melyet eddig szenvedett, tölje kiki békén. Erzsébet királyné hitbére biztosításáról külön levél adatik ki. Zsigmond ellátása czimén megkapja Vasvármegyét, Trencsén várát és mindazon osztrák és morva határszéli uradalmakat, melyeket hajdan István herceg, Lajos király öccse birt; a mit még ezenfelül akar, az iránt Venczel király fog határozni. Zsigmond feleségével, Mária királynővel lakhatik mindenütt, a mint ez férj és feleség közt illik. Adósságait kifizetik az ország jövedelméből. Józsa és Prokóp a Duna és Vág közéért, melyet magoknak megszereztek, kárpótlásul jövő évi november 11-ig kétszázezer forintot kapnak, mely összeget, miután Pozsonyban, Nagyszombatban vagy Semtén kifizették, a mondott országrész átszarmazik Zsigmondra.⁴

A béke ekképpen Zsigmonddal legalább papíron helyreállván, a királynők Győrből Budára visszatértek s immár arról tanakodhattak, miképpen lehetne a szlavón vidéken mindinkább gyarapodó zavargásokat lecsendesíteni? Horváti János ugyanis és öccse, László, Kis-Károly catastrophája után csatlósaikkal és más elűzetlenekkel Zágrábba menekültek testvérökhöz, Pál püspökhöz, azon kényszerű szándékkal, hogy Tvartkó bosnya királylyal – kinek főembere Palisnai János, a keresztes vitéz, velök tartott – egyesülve, a fegyveres lázadás zászlaját kitűzik. Pál püspök e célra eltékozolta a zágrábi egyház javait, kincseit és egyházi szereit, hogy zsoldosokat fogadjon, kik Ivanics szigetéről, a püspök jószágáról szerte kalandozva raboltak, pusztítottak, elfoglaltak városokat, sőt egész megyéket. Főleg Gara (ma Gorján Verőcze, akkor Valkó vármegyében) várára vágyódtak, Garai Miklós székhelyére, melyben a volt nádor gazdagságát, kincseit összehalmozta.

A királynők megemlékezhetek arról, hogy harmadfél év előtt mily könnyű szerrel csöndesítették le a kedélyeket, és most is azt remélhették, hogy kegyelmekkel, adományokkal ez ismét sikerülni fog nekik. Julius közepén elindulának Budáról Gyakovár (Diakó), a bosnya püspökség székhelye felé. Kiséretökben nem kevesen valának főpapok, országnagyok, vitézek, főurak, előkelő nemes asszonyok és kisasszonyok; kiket névszerint megemlíthetünk, a következők: Garai Miklós a volt nádor két növendék fiával: Miklóssal és Jánossal, valamint unokatestvéreivel: István fia Pállal, Pál fia Jánossal és Botos Gergelylyel, a Kereszturi András fiával; Forgách Balázs, a királyi főpinczester, Nevnai Treutel János, néhai Alsáni János bán fia Pál mester, s ennek fiai: László és Miklós; Kanizsai János fia István, Ákos bán fia Miczk, Korogyi Fülöp fia István másói bán és Maróti István.

Gyakovárban egy-két napig megpihenvén, alighanem azért, mert hírért vették, hogy a lázadók őket itt meg akarják, támadni a királynők és kiséretök július 25-én, szerdán, Szent-Jakab apostol napján, korán reggel elindultak Gara felé, hogy ott a nádor jól megerősített várában nagyobb biztosságban lehessenek, midőn Garához közel az országuton Horváti János,

Palisnai János keresztes és társaik⁵ vezérlete alatt megszámlálhatatlan fegyveres nép lándzsával, karddal és íjakkal őket váratlanul megrohanta.

Garai Miklós fiaival, rokonaival és csatlósaival, Forgách Balázs, Kórogyi István és a többiek, kiket névszerint említettünk, vitézül védték a királynőket, minthogy ezek kocsija körül folyt leginkább a harc; de a sokasággal szemben elégtelen volt erejük. Forgách harczolva elesett, legott a királynők láttára le is nyakazták; Garai Pál fia, János, szintén elesett, őt is lefejezték; Botos Gergelyt leszurták; Garai István fia, Pál, súlyosan megsebesült és fogságba került, azonképpen Garai Miklós, a nádor ifjabbik fia, míg a másik gyors futással menekült; fogságba kerültek még többé-kevésbé megsebesülve: Alsáni Pál két fiával, Treutel János, Kanizsai István, Ákos fia Miczk, Kórogyi István és Maróti János. Leghősiesebben a nádor védelmezte urnőit. Leugorva lováról, hátával a királynők hintájának támaszkodva osztogatta a csapásokat. Lándzsával, karddal nem mertek hozzá közeledni, nyilakat lőttek reá, de ő azokat, mint a nádszálat tördöste testébe, nehogy gátolják. Végre valaki hátulról, a kocsi alól rántotta le lábáról. Arczczal bukott a földre, a tömeg rárohant, fejét vette s azt azon véresen dobta a királynők hintájába.

Levervén immár kiséretét, a dühös hadi népség a királynőknek esett, megfosztotta őket drága ruháiktól, ékszereiktől, tömérdek kincsöktől, podgyászoktól és előbb a zágrábi püspökség Gunach várába, azután Ujvárba (Novigrádba) vitték, a fogoly főurakat pedig Pozsega várába, Orjava várba, Csáktornyába és Pachytelbe (Petenyevára?) zárták, hol kezükön, lábukon és nyakukon megvasalva tartották.⁶

A meggyilkolt három főur fejét, Garai Miklósét, Forgách Balázsét és Garai Jánosét,⁷ Pál zágrábi püspök Nápolyba szállította. A fejeket szamaras kárén körülhordották Nápoly utczáin, aztán szemlére kitették Nápoly piacán. (1386 szeptember 16.)

A nápolyi királyi család mindekkorig kétségben volt Károly király haláláról. Bizonyosságot Pál zágrábi püspöktől és a vele érkezett magyar uraktól nyertek. Margit királynő daczára annak, hogy Nápoly egyházi tilalom alá volt rekesztve, ünnepélyes gyászmiséket mondattott férjeért. Fia László pedig, midőn tudatta az ország lakóival atyja szomorú végét, azzal biztatta őket, hogy nemsokára boszut fog állani haláláért.

95. A fegyvert, melylyel Forgách a királyt megsebzette, a magyar hagyomány kivétel nélkül csákánynak nevezi, talán azért, mert a bicellus szót Parizpápai szótára csákánynak fordítja. De a magyarosítás téves, vagy későbbi gyakorlatról tanuskodik. Bicellus, amelyet Mária királynő világosan, mint a Kis-Károly ellen használt fegyvert említ, azon rövid kard volt, melyet a XIV. századbeli urak és vitézek rendszeresen viseltek, mint az több egykoru képen látható.

96. L. „Ifjabb Erzsébet királyné” című értekezésemet. Századok i. h.

97. L. id. értekezéseimet a Századok 1895. évfolyamában.

98. Cod. Diplom. et epist. Moraviae, XI. 351–356. – Fejér, CD. X/1. 183.

99. Ezek közül Korpádi Jánost és Lászlót, valamint Szerdahelyi Koron Pétert említhetjük.

100. A királynők elfogatásának ezen hű történetét Mária királynő maga írta le Debreczenben, 1387 szeptember 7-én kelt levelében (Fejér, CD. X/III., 313.), mely eddig történetíróink figyelmét elkerülte. V. ö. Hazai Okmt. VII. 434. – Gr. Károlyi cs. oklt. I. 546. – Fejér, CD. X/I., 333., 339., 343., 367., 426.

101. Magni comitis Ungarie et Fulcarii Balasii, qui percussit regem et tercius vocabatur Care Sanese. „Chron. Sicul. 65.”

Előszó.

Zsigmond uralkodásának jelentősége. A szövetséges politika kezdetei. Magyarország és a német birodalom. A XV. század elejének uralkodó eszméi. A nemzet államfentartó ereje.

ORSZÁGUNK EGYSEGÉT felbomlással fenyegető, állami létünket alapjában megtámadó küzdelmeket kellett a nemzetnek végig harcolnia, a míg az Árpádok kihalta után új, életképes uralkodóház jutott a magyar királyok székébe, s majdnem egy második évtized munkájába került, míg az új fejedelmi törzs gyökeret verhetett a nemzeti élet talajában. A végzet mostoha volt a magyar nemzet iránt. Nyolczvanhat évvel az utolsó Árpád-sarj elhunytá után ismét dynastiaváltozás küzdelmei vártak az országra. A válság most sem volt kisebb s az esemény jelentőségre majdnem felülmúlja az Anjou-ház trónra jutását.

Nemzetek életében a modern történetírás nem az uralkodók évei után emeli a határköveket, de Zsigmond királylyá választatása azon események közé tartozik, melyeket joggal tekintünk korszakalkotóknak hazánk történetében. Nem azért, mert benne új család jutott a trónra; hiszen talán nem is lehet dynastiáról beszélni ott, a hol az uralkodó család már a második nemzedékben nőágon nyer folytatást. Nem is azért, mintha uralkodása nagy eredményeket jelentene a nemzet életében. Zsigmond hosszú kormányzása épen nem mondható nyugalmasnak, bárha szerencséje elég időt adott rendelkezésére, hogy ifjúkori hibáit helyrehozhassa, s meg tudta magát kedveltetni a nemzettel, melynek nagy része trónraléptekor elkeseredett harcot vívott uralma ellen. Az uralkodásának egyik főjelentősége abban rejlik, hogy új irányt jelöl ki a magyar állami politika számára s új államalakulások csiráit rejtí magában, mely teljesen megváltoztatja Magyarország helyzetét az európai államok sorában.

A nemzeti királyok alatt Magyarország, bár a nyugati műveltség legmagasabb színvonalán, teljesen keleti jellegű állam; belsejében a nyugat szellemétől sokban eltérő nemzeti ideálokat szolgál s külpolitikájának súlypontja a Balkán-félsziget, melynek népeivel szemben a nyugati civilisatio terjesztőjének szerepét viszi. Az Anjou-ház, a mily gyorsan azonosította magát a nemzet belső életével, ép oly hévvel tette magáévá annak külügyi törekvéseit. A balkáni politika az Anjouk alatt fénykorát éri, s Nagy-Lajos lengyel királysága voltaképp nem egyéb, mint a civilisatori szerepkör határainak kibővítése Európa észak-kelete felé.

De már a nagy király alatt új ellenség támad keleten, mely mindjárt első fellépésével vitássá teszi a magyarság fenhatóságát a Balkán-félsziget népei felett. A magyar nemzeti politika ez időtől kezdve kelet felé csak az ország védelmére szorítkozhatott; hódító törekvéseit Európa nyugata felé kellett irányoznia. A luxemburgi Zsigmond, IV. Károly római császár és cseh király fia, származásánál, összeköttetéseinél s egyéni hajlamainál fogva mintegy teremtvé látszott arra, hogy ez irány első képviselője gyanánt lépjen fel. Családi politikájának legnagyobb eredménye, római királylyá választatása, Magyarországot személyi unióba hozta a német birodalommal, melynek uralkodói hosszúideig ellenséges szemekkel nézték az ország függetlenségét. A római császári méltóság fényt vetett koronánkra, s megbízható szövetségeseket ígért a nemzetnek a közös ellenség, a török ellen való védelemben.

Zsigmond atyai örökségét, Csehországot megszerezve s koronáit veje Albert osztrák herczeg részére biztosítva, betetőzte külügyi politikáját, mi által először hozta létre a Habsburg-ház kormánypálczája alatt Magyarország, Ausztria és Csehország államszövetségét.

Fényes és dicső intervallum után, mely a nemzeti királyság eszméjének utolsó diadala volt, a viszonyok állandóvá tették az államszövetséget. Zsigmond és Albert uralkodása ekként

összekötő kapcsot képez Magyarország középkori és újabb története között. Nem az ő hibájuk, hogy ez államok szövetségéből kifolyó helyzet, melyet ők készítettek elő, a késő századokban annyi megpróbáltatás kútfejévé lőn nemzetünkre nézve.

A német birodalommal létesült kapocs Zsigmond és Albert alatt nemcsak teljesen érintetlenül hagyta az ország nemzetközi állását és államjogi viszonyait, de még csak a kísérletre sem nyújtott alkalmat, hogy az megváltoztassék. Annál nagyobb volt a hatás a társadalmi és művelődési viszonyokra a közvetlen érintkezés következtében, a melyet e kapocs Magyarország és a nyugat között létesített.

A XV. század eleje nagy átalakulásokat idézett elő az emberiség történelmében. A polgári rend erősödése és az egyház reformálása képezték az új korszak jelszavait; s e két eszme egymással karöltve volt arra hivatva, hogy megváltoztassa az emberi társadalom képét. Az új század váltóján ez eszmék csirái már kikelőben voltak s éreztették hatásukat, oly rázkódtatásokat idézve elő a nemzetek testében, a minők csak nagy, gyökeres változások kísérőiként szoktak fellépni. Az általános mozgalom Magyarországra is kiterjedt. Zsigmond az oligarchiával trónjáért vívott nagy küzdelmek után a városi rendben ismerte fel uralmának új, biztos támaszát s a kedvezések, melyekkel félézázados uralma alatt a városi polgárságot elhalmozta, a polgári elemet a nemzet állami életében országos jelentőséggel ruházták fel. S míg ekként saját uralmának megszilárdítására törekedve, a korszellem egyik főirányának legnagyobb pártfogójává lőn, ugyanakkor, bár akaratlanul, hatalmas lökést adott a másik vezéreszme terjedésének. A római király, a ki a pápasággal szövetségbe, a világi és egyházi tekintély minden fegyverét igénybe vette Husz és követői megsemmisítésére, az ellenük viselt hadjáratok által alkalmat adott a nemzetnek, hogy tanaikat megismerje, s míg seregeket vezetett Csehországba a husziták ellen, itthon az egész országban elterjedt az új hit, s a városok falai váltak annak legerősebb védőbástyáivá.

A mozgalmak, a melyek az új eszmék elterjedésével jártak, az egész ország nyugalma felbolygott; pedig a nemzet alig nyugodott meg az Anjouk végnapjait kísérő catastrophák s a 15 éves küzdelem után, melybe Zsigmond trónjának megszilárdítása került; s míg szervezetében az átalakulás processzusának láza dult, ugyanakkor kellett élet-halálharcra készülnie a külső ellenség ellen, a mely kelet felől támadva, egész állami életét megsemmisítéssel fenyegette.

Az ilyen korszak erősebb próbára teszi az állam életerejét, mint a nagy válságok, melyek a nemzet legjobbjait egyesítik a haza védelmére. A lassu, de emésztő küzdelemben a magyar dicsőséggel állotta meg helyét, s fényes bizonyosságot tett nagy államfentartó erejéről, mely ha váratlan catastrophák meg nem törnek, az új világrend korszakának határán is biztosította volna számára eddig birt vezérszerepét Európa népei történelmében.

I. FEJEZET.

Zsigmond trónralépte.

A nőuralom következményei. Az anyakirályné hibás politikája. Az interregnum. A székes-fejérvári gyűlés. Zsigmond bejövetele. A királyné átszállítása Novigrádba. Erzsébet meggyilkoltatása. A lázadás terjedése. Zsigmond királylányvá választása és megkoronázása. Nápolyi László. Zsigmond szövetsége Velenczével. Horvátiák betörései az ország déli részére. Horváti János elfogatása és szökése Boszniába. Novigrád ostroma. Mária kiszabadul. Találkozása Zsigmonddal. A szlavoniai hadjárat. A társuralkodás viszonya egymáshoz.

A MEGALÁZTATÁS, mely a koronát Mária és Erzsébet királynők bebörtönzése által érte, véget vetett az Anjou-ház uralmának Magyarországon. Négy év sem telt el teljesen Nagy-Lajos halála óta, és semmi sem maradt fent házának dicsőségéből, uralkodásának nagy eredményeiből. A fényes napok után a megpróbáltatások minden neme sújtotta a nem rég oly hatalmas uralkodó családot; a királyi hatalom varázsa semmivé lett s az ország egy tekintélyes részének lázadása, urrá levén a korona felett, a fejtelenség veszélyébe sodorta az egész birodalmat. Mindez annak a következménye volt, hogy gyöngye női kezek vették át a nagy király örökségét, melynek épségben tartására a férfiak közül sem lett volna mindenki alkalmas. A női uralom gyászos következményei kimondták az ítéletet a Nagy-Lajos által megállapított öröklési rend felett, s elkerülhetetlenné tették a dynastia-változás bekövetkezését.

Hogy a dolgok idáig fejlődtek, abban első sorban maga a királyi család volt hibás. Az általános politikai felfogás egész Európában kizárta a nőket a kormányból, s a nőági örökösödést, ott a hol annak helyt engedett, csakis úgy ismerte el, mint legtermészetesebb utját az átmenetnek egyik dynastiáról a másikra. Nagy-Lajos is csak azáltal remélhette leánya számára megtartani koronái örökségét, hogy vele s általa leendő férjének háza jut a trónra. Mária uralmának biztosítására tényleg az lett volna a legjobb mód, ha egybekelését a kiszemelt vőlegénynyel mielőbb megtartva, ezt királylányá koronáztatják.

Nem történt meg. Zsigmondnak, a királynő jegyesének majdnem fegyverrel kellett kieroszakolni, hogy elfogadják Mária férjeül. Erzsébet, az anyakirályné, az esküvő után sem akarta kibocsátani kezéből a kormányt. Kis-Károly fellépéséből, másik leányának Hedvignek sorsából sem tudta levonni a tanulságot. Kétségtelen, hogy magatartására befolyással volt a bizalmatlanság, melylyel a kissé túlkönnyű gondolkozású ifju iránt viseltetett. De a következmények a királyné politikája ellen nyilatkoztak, s a mi után Zsigmond évek óta esengett, megnyitották előtte az utat a magyar trónra.

A gyakovári véres események hírére a törvényes rendhez hű egyházi és világi főurak Budára siettek, hogy itt a kormány vezetéséről gondoskodjanak. Élükön Szécsi Miklóssal, a nádorral, és Bebek Imre országbíróval, kormányzó tanácsot alakítottak, mely külön pecsét alatt adta ki okleveleit. Hirnökeik bejárták az országot és a vármegyék nemesseit Szent-István nyolczadára Székesfejérvárra gyűlésre hívták, hogy az ország sorsa felett tanácskozzanak.

A gyűlésen megjelent főurak és nemesek között sokan voltak, kik azt hitték, hogy békés uton egyezkedhetnek a lázadókkal. Maga a nádor, Kis-Károly egykori hive, épenséggel nem volt Horvátiák ellen hangolva; s itt volt az idősb Laczkfi István is, a csáktornyai, és Zámbo Miklós tárnokmester, kik csak nem rég hagyták oda a lázadók pártját. Az ő befolyásuk érezhető a gyűlés határozataiban, melyek a királyi hatalom megszorítására irányuló intézkedések mellett a rendek azon óhajlásának adtak kifejezést, hogy a királynők Horváti Jánosnak, a vránai perjelnek s társaiknak, ha a kezükben levő kincstárt s a királyi várakat visszaadják s a hűségesküt leteszik, a történekeért teljes bűnbocsánatot adjanak s udvarukba fogadva, az őket megillető méltóságokkal ruházzák fel.

E határozatokban a rendek egyuttal kimondták annak szükségét, hogy ha jövőben az elmúltakhoz hasonló zavargások keletkeznének, azok megszüntetésére az uralkodó a főpapok és főurak tanácsán kívül a tekintélyesebb köznemesek véleményét is vegye igénybe. És a lezajlott catastrophák igazi előidézőire kemény ítéletet mondtak ki, midőn az országos tanácsból örökös kirekesztéssel fenyegették azokat, a kik tanácsadásaikban nem az ország javát, hanem egyesek érdekeit szolgálják.¹

Zsigmond Csehországban vette a hirt hitvесе és anyósa elfogatásáról. Azonnal Magyarországra sietett, hogy felhasználja a helyzetet trónigényeinek érvényesítésére. Ugy látszik, már a székesfejérvári gyűlésen is jelen volt, a nélkül azonban, hogy befolyást tudott volna gyakorolni az egybegyűltek határozataira.² De már most kaphatott biztatást tervei megvalósítására, s mikor a gyűlés szétszlott és a főurak tanácsa vette kezébe a kormányt, mint a fogoly királynő férje, meg tudta szerezni magának az őt megillető részt a kormányügyek vezetésében. Ez alapon nyert hatáskörét ügyesen felhasználta, hogy adományokkal gyűjtsön magának hiveket. Adományleveleiben, miket most még csak mint brandenburgi örgróf s a római szent birodalom főkamaraása állit ki, nem mulasztja el megígérni, hogy az adományokat annak idején Mária királynővel meg fogja erősíttetni, de helylyel-közzel már olyan ígéretet tesz, hogy maga fogja azokat megerősíteni, „midőn meg lesz hozzá teljes hatalma.”³

Reményeinek megvalósítására tényleg elérkezett az alkalmas időpont. Maguk a királynők legbuzgóbb hivei is belátták, hogy az asszonyi uralmat többé lehetetlen fentartani, s minthogy Zsigmond egy év óta Máriának törvényes férje volt, az ő királyságában látták egyedül megmenthetni a legitimitás elvét. E felfogás híveinek élén Laczkfi István állott, ki nem sokkal később Szécsi Miklós utóda lőn a nádori székből,⁴ s legfőbb támogatói a Kanizsaiak voltak, kiket Zsigmond, úgy látszik, sopronmegyei birtokukon személyesen is felkeresett, hogy velük a teendők felett tanácskozzék.⁵ A dolog azonban még nem volt teljesen megérve. Zsigmond nem is siettetett; megelégedett a „Magyarország ura és védője” czimmel, melyet – bizonyára az országos tanács beleegyezésével – november második fele óta használt okleveleiben.⁶

Mindenekelőtt a királynők kiszabadítására kellett megtenni a szükséges lépéseket. Az év végén jelentékeny számú hadi erő gyülekezett Zsigmond zászlaja alá, ki most már, országos sereg vezére lévén, „az ország főkapitánya” czimével felruházva indult katonáival a déli részek felé.

Mária és Erzsébet királynékat Horvátiék a gomneczi várból – nem bízva e hely erősségében – még szeptember havában átszállították Novigrádba, mely Zárától keletre, a Canale della Montagna legdélibb csucsát képező kis tengeröböl partján fekszik. E vár legbiztosabb helyül kínálkozott a foglyok megőrzésére. Közelében volt Vrána, Palisnai perjel főfészke; a tengeröböl három oldalról szárazföld által volt körítve, s keskeny csatorna közvetítette Jesenisánál az összeköttetést a Canaleval. A lázadóknak könnyű volt a királynőket veszély esetén hajóra ültetni s az adriai tengeren át nápolyi területre szállítani. Horvátnak ez is volt a terve, de még nem gondolhatott annak kivitelére, midőn hirül vette, hogy Zsigmond táborba szállott a királynők megszabadítására. Egyidejűleg megjelentek az Adrián Velence czirkáló hajói, melyek éber figyelemmel kísérték a lázadók mozdulatait. Horváti megijedt, hogy régi ellensége, Erzsébet királyné kisiklik kezei közül. A gőgös főur boszuérzete szörnyű jeleneteket idézett elő a királynők börtönében, mik azzal végződtek, hogy Horváti pribékjei a szerencsétlen Erzsébetet 1387 január első felében tulajdon leánya szemei előtt megfojtották.⁷

Zsigmond nem tudott semmit e szörnyű tett felől; Zárában is, hol a holttestet egy hónap mulva San Chrysogono templomában eltemették, csak titokban suttoztak felőle. A Zsigmond által megindított hadjárat tehát nem e hir hatása alatt maradt félbe, hanem azért, mert elegendő hadierő híján nem léphetett fel elég tekintélylyel a lázadók ellen. Horvátlék az

egész délvidéket hatalmukba kerítették. Palisnai János, ki magát az év elejétől Dalmát-Horvát-Szlavónországok bánjának nevezte, ostrommal foglalta el az ellenséges városokat; Szlavónia legerősebb helyei a pártütők kezei közé jutottak, s míg Horváti Pál püspök Palisnai Tamással, a perjel testvérével, február 22-ikén Nápolyba ment fegyveres segítségért, az itthon maradt vezérek a hármass társországon kívül már a szörényi és mácsói bánságokban is megfészkeltek magukat.

Zsigmond január első napjaiban Laczkfi István és Kanizsai János püspök kíséretében Kapronczáig hatolt.⁸ Egy hónapot töltött a szlavóniai határszélen minden eredmény nélkül. Mikor híre jött, hogy Horváti János és a perjel nagy sereggel jönnek Zágráb ostromára, Losonczi László szörényi bánra bízta a tartomány védelmét, kinevezve őt Dalmát-Horvát- és Szlavónországok főkapitányává. Ő maga visszatért az ország belsejébe. Az eredmény hiányát annak tulajdonította, hogy nélkülöznie kellett a királyi méltóság tekintélyét, s ez újabb ok volt neki s párthiveinek a királyválasztás siettetésére.

Laczkfi István, a nádor, és Kanizsai János, a kit az üresedésbe jött esztergomi érsekség elnyerése kecsegtetett, a Kaplaiak, Ilsvai Leusták s a többi urak, kik felemeltetésüket várták az új uralomtól, tőlük telhetőleg támogatták az ifju trónjelöltet.

Zsigmond márczius elején már közeli megkoronáztatását helyezi kilátásba.⁹ A hónap végén Zsigmond hívei Székesfejerváron országgyűlést tartottak és az örgróffal szövetségre lépve, valóságos szerződés-levélben állapították meg azokat a feltételeket, melyek alatt őt királyukká választani hajlandók.

E választási feltételek pontjai következők voltak: Az ország rendeit régi szabadságaikban megőrzi. Az országos tanácsba külföldieket nem vesz fel, csak magyarországi főpapokat és főurakat, s azok utódait. Egyházi méltóságokra is csupán belföldieket fog kinevezni vagy kinevezésre a pápának ajánlani. A rendek iránt eddig netalán táplált haragját kiirtja szivéből, s kegyelmet ad mindazoknak, a kik neki s a királynéknak hűséget esküsznek. Minden eddig tett adományait megsemmisíti. A szövetség tagjai közül senkit el nem hagy, kivéve azt, akit a szövetkezők maguk közül kizárnak, s valamennyiőket védelmezni fogja.

Zsigmond elfogadta a feltételeket, azzal a záradékkal együtt, hogy a szövetség tagjai, a nélkül, hogy ez által hűtlenség bűnébe esnének, minden lehető módon kényszeríthetik őt azok megtartására. Mire az egybegyűlt rendek az örgróft Magyarország királyává választották. A koronázás kérdése körül némi nehézség merült fel. Az esztergomi érseki szék üresedésben állott (Demeter bibornok 1387 elején költözött ki az élők sorából), Lajos kalocsai érsek, Kis-Károly egyik főpárthive, távol tartotta magát a gyűléstől, s nem jött el Alsáni Bálint sem, a pécsi bíbornok-püspök, kinek a délvidéki lázadók ellen székvárosát kellett oltalmazni. A legidősb főpapra, Benedek veszprémi püspökre, háramlott tehát a tiszt, hogy az új királyt márczius 31-én, virágvasárnap, fölkenje és a szent koronával Magyarország törvényes királyává koronázza.¹⁰

Az országnak tehát két királya volt: Mária, Nagy-Lajos vér szerinti örököse, és férje Zsigmond, ki ép oly választás és koronázás jogán viselte e méltóságot, mint Mária, nem ellenében, hanem segítségére emeltetve fel a királyi trónra. Hasonló eset még eddig nem fordult elő a nemzet történetében, s a kik ezt a helyzetet megteremtették, nem tehatték a nélkül, hogy ne gondoltak volna a nehézségekre, melyekkel a társuralkodók kölcsönös jogkörének megszabása fog járni. De e fontos kérdésnél még fontosabb volt a királynő kiszabadítása melylyel annál inkább kellett sietniök, minél nagyobb arányokat öltött a délvidéki lázadás terjedése.

Nápolyba Horváti Pál püspök Kis-Károly szomorú sorsának hírével egyidejűleg vitte meg a tudósítást a királynő elfogatásáról s a sikerekről, melyeket a nápolyi királyi ház párthivei a délvidéken elértek.

Kis-Károly özvegye ünnepélyes alakban jelentette be kiskoru fiának, Lászlónak igényeit a magyar trónra, mely atyjának életébe került. 1387 április 19-éről, a nápolyi Castel dell'Ovo falai közül keltek László nápolyi király levelei, melyekben atyja halálával együtt királyi méltósággal történt felruházását közhirre tette.¹¹ László csak 13 éves volt, de háta mögött szenvedélyes anyja állott kormányzó gyanánt, a kinek boszuvágya az eddigi véres események által még nem volt kielégítve, s a szívósság, melylyel Kis-Károly egykori párthívei a küzdelmet folytatták, reményt nyújtott a fiúnak szerencsétlen atyja örökségének elfoglalására.

A forradalom vezérei itthon már előbb kitűzték nápolyi László zászlaját. Azon a héten, melyen Zsigmondot megkoronázták, Horváti János és Palisnai e zászló alatt megrohanták Pécsét, a várost felégették, a várat ostrom alá vették s a püspökség és a szomszédos nemesség birtokait tüzzel-vassal pusztították.¹²

Zsigmond a koronázás után visszament Budára s április 4-én kiáltványt intézett a dalmát és horvát rendekhez, hűségre intve őket addig is, a míg a lázadók ellen teljes erejével felléphet.¹³ Hogy ezt mielőbb megtehesse, külső segítségre volt szüksége, s ezt rokonain kívül első sorban annál a hatalmasságnál kereste, mely legközelebből volt érdekelve a magyarországi események által. A nápolyi párt sikerei a külföldi hatalmak közül főleg a velencei köztársaságra birtak jelentőséggel. A nápolyi és a magyar királyi koronák egyesítése nagy veszéllyel fenyegette a köztársaság uralmát az adriai tengeren, s végkép kiragadta volna kezéből Dalmácia birtokát, melyet soha sem szünt meg jogos örökségének tekinteni. Ehhez járult, hogy több dalmát főúr és város Genovától kért segítséget a lázadók ellen. A signoria nem látta szívesen régi vetélytársát a pártfogó szerepében és sietett azt a maga részére lefoglalni. Mindenekelőtt oda törekedett, hogy Magyarországon vége szakadjon a fejetlenségnek.

Hogy Zsigmond megválasztatása aránylag oly rövid idő alatt volt kivihető, abban igen sok része volt Barbo Pantaleon velencei követ diplomatai ügyességének, a ki a turini békekötés megújítása végett 1386 dereka óta Budán időzött. Viszont Zsigmond is tudta, micsoda érdekek kötik Velenczét az ő uralma megszilárdításához; s a nápolyi párt ellen tőle várta a leghathatósabb segítséget. Husvét vasárnapján a királyi vár kertjében s két nappal később az udvari kápolnában a nádor, a pécsi bibornok-püspök és Kanizsai János jelenlétében hosszasan tanácskozott az ügyvivővel Mária királynő kiszabadítása érdekében, a signoria segítségét kérve a tenger felől, míg ő a szárazföldről nyomul elő Novigrád kiostromlására. A két oldalról megindítandó operatio főleg azért volt szükség, hogy Horvátiék ne szökhessenek az Adrián át Nápolyba a királynővel. A követ ezt be is látta, s épen azért, bárha küldetése eredetileg Mária királynőhöz szólt, s annak megújítására Zsigmonddal szemközt külön lépéseket kellett tennie, nem hallgatta el ama reményét, hogy a signoria Zsigmond kérését teljesíteni fogja. Mily jól volt informálva küldöinek szándéka felől, mutatja az, hogy még mielőtt Velenczébe értesültek volna e tárgyalások felől, a doge körlevélben buzdította a dalmát városokat a magyar koronához való hűségre.

A második kihallgatásnál Zsigmond értésére adta a követnek, hogy a hadjáratot pünkösdtől két héttel meg fogja indítani.

A Velenczével folytatott tárgyalásokban Zsigmondot az a remény vezette, hogy a köztársaság segítségére nemcsak a királynő kiszabadításában, hanem a lázadás teljes leverésénél is számíthat.

Április 23-án Demeter császári prépostot és Szántai Jánost küldte Velenczébe, bejelentve általuk megkoronáztatását s megbizva őket, hogy a turini béke megerősítésén kívül a segítség ügyét is sietessék.¹⁴

A forradalom terjedése azonban nem engedte meg, hogy a tárgyalások sikerét várja. Horvátiék egy csapata Baranya vármegye elpusztítása után Horváti László, Dán fiai László és Mihály és Jánki László vezérlete alatt átcsapott Temes vármegyébe, Horváti János pedig a

Szerémségben folytatta pusztításait. Zsigmond a mácsói bánná kinevezett Garai Miklóst küldte ellenük, a ki Losonczi László és István bánokkal egyesülve, Horváti Lászlót Temesvár alatt megtámadta, csapatait szétverte és több főemberét elfogta.¹⁵ Ezután Horváti János ellen vitte győztes hadait, s a lázadó vezért Cserevicznél megverte,¹⁶ Ujlakot, melyet Horváti néhai Hédervári Kont Miklós nádor unokáitól elfoglalva tartott, ostrommal bevette s a vár falai közt rejtőző Laczkfi Imrét, András vajda fiát elfogva, több más fogolylyal és a nápolyi zászlóval együtt Zsigmondhoz küldte. Horváti János Pozsega várába vette magát, de Garai ide is követte s rövid, heves ostrom után meghódolásra kényszeríté.

A pártvezér elfogatásával, úgy látszott, könnyű lesz a lázadásnak véget vetni. Horváti János Garai kezébe kerülve, maga és társai nevében megígérte, hogy a Zsigmondtól nyerendő kegyelem fejében leteszik a lázadás zászlaját s visszaadják Mária szabadságát; tulajdon személye szolgált biztosítékkal arra, hogy Palisnaiék meg fogják tartani ezt az ígéretet. De a rókát könnyebb volt a kelepcebe csalni, mint abban megőrizni. Horváti kiszabadítására szerbek törtek be a mácsói bánok területére. Garai ellenük indult s Horváti őrizetét ez alatt az ifjabb Laczkfi Istvánra, a simontornyaira bízta, megelégedve a közeli viszonyról, melyben a Laczkfiak csak nemrég állottak a nápolyi párthoz. Laczkfi összejátszott a fogoly vezérrel és alkalmat nyújtott neki a szökésre; a cselszövényt elég ügyes volt elpalástolni, úgy hogy senki se keresse benne az árulót. Mire Garai visszatért, Horváti már bosnyák területen örvendett visszanyert szabadságának. A mácsói bán erre Cserevicz, Gyakovár és Kásvár elfoglalásában szerzett magának kárpótlást, s a várakban rejtőző lázadókat, Horváti Lászlót, György boszniai püspököt, Szeglaki Lászlót s többi társukat egymás után üzte ki a tartományból. A fészkeikből kivert pártutók, vezérük példáját követve, mindannyian Boszniába menekültek.¹⁷

Zsigmond a szökevények felett az országos tanácsban kimondatta a fej- és jószágvesztés büntetését, s javaikat a hozzá hű urak szolgálatainak jutalmazására használta fel. Egyébként is igyekezett felhasználni a rendelkezésére álló eszközöket, hogy tekintélyes jószágadományokkal erősítse meg őket hűségökben.¹⁸ Május elején az északnyugati határszélre utazott, bizonyára, hogy unokaöccsét, Józsa morva örgrófot segélyadásra bírja.

A külföldi diplomácia egyéb eszközeit is igénybe vette, s Orbán pápa kétségkívül az ő közbenjárására serkentette Velenczét Mária kiszabadítására és Zsigmond érdekeinek támogatására.¹⁹ A pápa buzdítására azonban már nem volt szükség. A köztársaság, melynek hajói, mint láttuk, már januárban megakadályozták a királynő átszállítását, Barbarigo János vezérlete alatt gályákat küldött Novigrád alá.

Palisnait, a ki egyedül tartotta magát a lázadás vezérei közül, a két tűz veszedelme fenyegette. A fogoly magyar urakat: Kórógyi Istvánt, Kanizsai Istvánt, Alsáni Lászlót és Miklóst a szlavóniai részekből Novigrádba akarta átvitetni, hogy minden erejét e hely védelmére fordíthassa. Frangepán János az átvonuló csapatot utközből Losonczi István szörényi bán, Kaplai János és testvérei, a corbaviai grófok s más magyar és horvát urak segítségével megtámadta, és Palisnait Pocsitel várában, hova foglyaival együtt menekülni kényszerült, heves ostrom alá vette. A perjel Horváti János példáját követte: szabadon bocsátva a fogoly magyar urakat, fegyverszünetet kért és esküvel fogadta, hogy Máriát kiadja kezei közül. Frangepán erre szabad utat engedett neki, de a hűtlen pártvezér megszegte szavát s Novigrádba érkezve, a várat védelmi állapotba helyezé. Frangepán nyomon követte s a velencei flottával egyetértőleg szárazon és vizen megindította Novigrád ostromát. Palisnai a velenceiekkel kezdett alkudozni és szabad elvonulás feltétele mellett, melyért a velencei tengernagynak kellett kezességet vállalni, feladta a várat.

1387 június 4-én nyílt meg Mária börtönének ajtaja. A királynő Velence hajóival még aznap elhagyta szenvedéseinek, anyja szörnyű halálának színhelyét, s a tengeröblön átkelve, a Canale partján, Lukanáciban szállott meg. Innen értesítette a dalmát városokat kiszabadítása felől. A következő nap már Nonában volt, honnan 10 napi pihenő után június 16-án Zenggbe, a Frangepánok várkastélyába érkezett. Utját igazi diadalmenetté tette Frangepán és társai

figyelme, Velence lovagiassága és a dalmát parti lakosság őszi öröme. A velencei köztársaság hat tagból álló küldöttséget küldött üdvözlésére. VI. Orbán pápa Luccából június 14-én Zsigmondhoz intézett apostoli levélben fejezte ki szerencsekívánatait a királynő kiszabadulásához és külön levélben köszönte meg Velencének ez ügyben tett szolgálatait.²⁰

Zsigmond Budán értesült ez örömdetes esemény felől, melynek hírére Frangepán követ, Vukovics Szankó vitte meg neki.²¹ Azonnal megindult csapataival a déli részek felé. Utja nem volt elég gyors, mint a hogy az örömhír hatása alatt várni lehetett volna; de közte és a királynő között ellenséges terület feküdt, melyen fegyveres erővel kell magát keresztül küzdenie; időt kellett tehát nyernie, hogy hozzá csatlakozó hiveinek banderiumaival növelje erejét. Jövetele hírére Mária is elbucsuzott velencei kíséretől, meleg hangú levélben köszönve meg a köztársaság védelmét; július 1-én megindult Zenggből s Frangepán kíséretében szerencsésen eljutott Zágráig. Itt történt meg, július 4-én, a találkozás Zsigmond és Mária között. Nagy-Lajos leánya egy évi távollét után – 1386 nyarának elején, a győri egyezés után váltak el egymástól – mint koronás uralkodótársát látta viszont azt az ifjút, kit nem kölcsönös vonzalom, hanem a külső viszonyok kényszerítő hatalma tett férjévé.

Zsigmondnak július havában egész erejét arra kellett fordítani, hogy hatalmába kerítse a szlavóniai várakat, melyek eltávozása esetén a lázadás megannyi tüzhelyévé válhatnak. Frangepán segítségével a Zágráb szomszédságában emelkedő Medveváron kezdte meg erejének próbáját. Majd Csáktornyát foglalta el, kiszabadítva a még mindig fogságban szülő Treutel Jánost. A szlavóniai tartomány visszahódítása az egész hónapot igénybe vette.

Augusztus elején az ivanicsi sziget erőssége, Gomnecz is Zsigmond kezére került. E vár bevételével Szlavónia pacificatioja jóformán be lőn fejezve és Zsigmond bőkezű adományokkal tüntette ki azokat, a kik e feladat teljesítésében segítségére voltak.²²

A lázadás tüze egyidőre elaludt, a pártosok egy része a király hatalmába került, a fővezérek az ország határain kívül bujdosnak. Elérkezett az idő az új közjogi helyzetnek, a király és királynő egymáshoz való viszonyának tisztázására. Turóczi János krónikájából azt olvassuk, hogy Mária királynő Székesfejerváron, az ország rendi gyűlekezetében, – melynek idejét a krónikás az ő zavaros chronológiájával 1386 pünkösdi ünnepére teszi – Zsigmondot ünnepélyesen elismerte Magyarország királyának s átengedte neki a teljes királyi hatalom gyakorlását.²³ Régebbi följegyzésből merítette-e ezt az adatát, nem tudjuk, de elbeszélése, közel száz évvel az esemény után, mutatja a felfogás általánosságát, hogy ily nagy fontosságú kérdésnek megoldása, minőre még nem volt eset történelmünkben, csakis ünnepélyes formában, az ország közjogi tényezőinek közreműködésével, mehetett végbe. Azonban, úgy látszik, nem így történt. Máriában csak a születés és a név képviselte a törvényes királyságot; végre is gyöngy, fejletlen gyermekleány volt, a kiben nincs meg a szükséges erő a kormány vezetésére. Uralma kezdettől fogva árnyékkirályság volt; nem szabad felednünk, hogy az igazi hatalmat trónraléptétől kezdve anyja tartotta kezében, s a kormánypálcza ez erős kézről is magától kiesett, midőn férfi lépett fel az Anjou-házból annak birtokáért. Maga a könnyűség, melylyel Kis-Károly a koronát elnyerte, mutatja, mily kevésbé volt Mária személyes joga a közfelfogásban meggyökerezve. A kik Mária mellett küzdöttek, a dynasticus jogokat védték személyében, de nem fogadhatták el őt alkalmasnak a királyság terhe és felelősségének viselésére. A dolgok menetében természetes megoldásnak látszott, hogy az anya helyét a férj foglalja el oldala mellett, s míg a korona fényében mindketten osztozkodnak, a teher egyedül az utóbbit illesse. Így történt az Lengyelországban is, hol a törvényes trónutódló elismert Hedvigről, mihelyt Ulászlót férjévé fogadta, a királyi hatalom minden rázkódás nélkül ennek birtokába ment át.

Ehhez nem kellett külön közjogi actus, sőt talán, a még mindig bizonytalan helyzetre való tekintettel, szándékosan kívántak minden ünnepélyes szertartást mellőzni azok, kik az ország sorsát kezükben tartották. Mária és Zsigmond egész csendben megosztzkodhattak az

uralmon úgy hogy a legitimitás hivei társkirályoknak tekinthették őket. A közös uralkodás elve abban a tényben nyert leghatározottabb kifejezést, hogy a királynak és a királynőnek közös főkanczellárjuk volt, s Kanizsai Jánosban, a ki e tiszteet viselte, megvolt a kellő tapintat, hogy a felségjogok gyakorlásánál az illetékességi összeütközéseknek elejét vegye. Az igazi király azonban Zsigmond maradt, s gondja volt reá, hogy e tényt kifejezésre juttassa ott, a hol azt az államhatalom egysége megkövetelte. Ezt mindjárt együttes uralkodásuk első hónapjaiban megmutatta. A turini békekötés Magyarország és Velence között június havában megújított. A velencei köztársaság június 12-én azzal az utasítással küldte követeit Zsigmondhoz, hogy a békeszerződés megerősítését úgy tölle, mint Máriától esküvel követeljék. Zsigmond ez ellen tiltakozott s kívánságára a signoria lemondott Mária megeskütéséről. Zsigmond augusztus 23-án Csázmán Demeter nyitrai püspök, Ilsvai Leusták főudvarmester, Bebek Detre s mások jelenlétében egymaga tette le a királyi esküt a békekötés megtartására.²⁴

-
102. A töredékben fentmaradt határozatok szövegét Hajnik Imre közölte a Történelmi Tárból, 1878. 173. Az irat keletkezését ő 1387-re teszi, a mire a benne előforduló „regia et reginalis maiestas” kifejezés indíthatja. A szöveg azonban több helyen királynőkről beszél, s lehetetlen elhinnünk, hogy a főurak 1387 augusztus végén még ne tudtak volna semmit Erzsébet haláláról. A distinctiot a királyi és királynői felség közt Mária kormányának első felében, Zsigmond trónralépte előtt is megtaláljuk a velencei diplomáciai iratokban és így világos, hogy az Máriának a királynőnek, és Erzsébetnek, az anyakirálynénak állását akarja egymással szemközt megkülömböztetni.
 103. Egy héttel a gyűlés után, szeptember 5-én itt adja ki első ismert adománylevelét. Fejér, Codex Dipl. X/I. 299.
 104. Fejér, i. h. 297–299.
 105. Az utolsó nádori kiadvány, mit Szécsitől ismerünk, 1386 október 16-ikán kelt.
 106. Abból sejtem ezt, hogy 1386 szeptember 15-én a közeli Magyar-Óváron keltezi oklevelét (Fejér, i. h. 298.), míg kevéssel előbb és utóbb Székesfehérváron időzik. Más célja ez utnak az ország nyugati határára alig lehetett.
 107. E minőségben ír november 22-én Velencének, hogy az évi adó fizetését további rendelkezésig tartsa függőben. Monumenta Slavorum Meridionalium, IV. 231.
 108. A forrásokat részletesen idézi Márki Sándor, Mária királyné cz. művében (M. Tört. Életrajzok, 1884.) és Huber, Die Gefangenennahme der Kginnen Elisabeth u. Maria v. Ungarn und die Kämpfe Kg. Sigismunds gegen die neapolitanische Partei. Archiv für Öst. Geschichte, LXVI.
 109. Fejér, Cod. Dipl. X/I. 379.
 110. Fejér, Cod. Dipl. X/I. 325.
 111. Diplomáciai Emlékek az Anjoukorból. III. 620. V. ö. Fejér, i. h. 454.
 112. Anjouk. Dipl. Emlékek. III. 627.
 113. Siklósi Miklóst, Nyiri Mihályt és Benedeket és Csányi Jánost, kik a pusztításban részt vettek, Zsigmond már április 13 és 14-én jószágaik elkobzásával bünteti. Orsz. levéltár, Dipl. 7243. és 7309. Gr. Károlyi cs. Oklevéltára. I. 422.
 114. Fejér, Codex dipl. X/I. 330.
 115. Anjouk. Dipl. Emlékek, III. 619., 623., 627., 629–632.
 116. Ezek egyikének, Hosszabácsi Lászlónak javait Zsigmond 1389 január 15-én az Alsániaknak adományozta. M. Nemz. Múzeum ltára.
 117. A csatában részt vett Maróti János is, ki nemrég szabadult ki Horvátiék fogságából. Zsigmond 1495. évi adománylevele a müncheni kir. levéltárban; Fejérpataky László közlése, ki az általa szerkesztendő Zsigmondkori oklevéltárhoz az ország minden részéből, a hiteles helyekről, családi levéltárakból s több nevezetesebb külföldi levéltárból nagy fáradsággal összegyűjtött oklevél-másolatait lekötő szíveséggel bocsátotta e sorok írójának rendelkezésére.
 118. Garai hadjáratát a Horvátiak ellen Zsigmondnak 1406 augusztus 1-én kelt adománylevele (Hazai Okmt. VII. 432.) beszéli el legrészletesebben. V. ö. Fejér, X/I. 243. X/III. 342. X/IV. 295. és 660. Az egyes hézagokat a fentebb idézett okleveleken kívül az orsz. levéltár Dipl. 7298. és 7309. jelz. okleveleinek adatai töltik ki.
 119. Csak a legnevezetesebb adományokat említem meg. Laczkfi István nádor Komárom várát, melyet a már előbb Mária királynőnek adott 8000 forint fejében zálogban tartott, örök adományul kapta. Orsz. levéltár, Dipl. 7253. A Kanizsaiak a kapuvári uradalmat kapták. Hazai Okmtár, V. 165. Szécsi Miklós, a volt nádor, Dobra várát Vas vmegyében. Hg Batthyány cs. ltára Körmenten.
 120. Anjouk. Dipl. Eml. III. 632.

121. A Márki S. és Huber által i. m. felsorolt egykorú források adatait – főleg a kiszabadításban résztvevők neveire vonatkozólag – a hg Esterházy cs. kismartoni levéltárának 1388 január 10., 1389 aug. 20. és 1390. aug. 14-én kelt oklevelei egészítik ki új részletekkel. Szükségesnek látom ismételtlen megjegyezni, hogy ezeket is, a legtöbb alább idézendő levéltári adattal együtt, Fejérpataky László szíveségének köszönhetem.
122. Zsigmond a követet 1388 január 10-én Kerstina zágrábmegyei helység adományával jutalmazta. Hg Esterházy cs. ltára Kismartonban.
123. Gomnecz bevételét augusztus 10-én és a következő napokon már mint megtörténtet említi Zsigmond a Losoncziék seregében szolgáló Kiskezü Péter, továbbá Ruszkai Domokos és Kemecsi Miklós részére kiállított adományleveleiben. Orsz. ltár, Dipl. 7298. Motesiczky cs. lt. a M. N. Múzeumban. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/I. 332. és X/IV. 660.
124. Schwandtner, I. 271. V. ö. Márki Sándor, i. m. 125–126.
125. Anjouk. Dipl. Eml. III. 647.

II. FEJEZET.

Bosznia és a délvidéki forradalom.

Bosznia és a pártütők. Tvartkó. A háboru Dalmáciában. Korpádi és társai veszedelme. Ellenhatás. Zsigmond könnyelműsége. Pénzzavarai. Összeesküvés a király ellen. Külföldi összeköttetések. Dalmácia veszélyes helyzete. A törökök közeledése. A rigómezei ütközet. A bosnyák politika győzelme Dalmáciában. Velence magatartása. Tvartkó és nápolyi László. Tvartkó halála. A nápolyi párt szervezkedése. Titkos összeköttetései Zsigmond környezetével. Laczkfi István nádor. Alkudozások a törökkel. A bosnyák politika fordulása. Dabisa bosnya király meghódol Zsigmondnak. A Horváti-párt ellenszegülése. Boszniai hadjárat. Dobor elfoglalása. A Horvátiak letűnnek a történelem színpadáról.

A királyi pár azzal a reménnyel hagyta el a délvidéket, hogy a lázadó vezérek kiűzésével sikerült visszaszerezni az ország rész nyugalmát. Pedig a küzdelem még korántsem volt befejezve. A nápolyi párt titkos szálai az egész horvát-dalmát területet behálózták, s a forradalmi szellem sokkal mélyebb gyökeret vert e nyugtalan, forró vérű nép által lakott földben, hogysem egy csapással ki lehetett volna azt a talajból irtani. S a Boszniába menekült vezérek nemcsak biztos menedéket találtak ez ország hegyei között, de a legalkalmasabb talajt is cselszövényeik folytatására.

Boszniában még mindig Tvartkó volt az ur, a délszlávok történelmének e hatalmas alakja, a ki a magyar király hűbéreséből, az egyszerű bosnya bánból országának független királyává tudta magát felküzdeni. Bosznia első királyának az volt a terve, hogy országa köré csoportosítja a szomszéd államokat, s egy új délszláv császárságot teremt a Balkán-félszigeten, a bolgár csárok, s Dusán birodalmának hasonmását. Lépésről lépésre közeledett céljához. Jelentékeny területet foglalt el Szerbiából, melynek királyi címét viselte czimei között s hatalmát lassankint a tengerpartig kiterjesztette.

A Nagy-Lajos halálát követő zavarok kedvező alkalmat adtak neki Cattaro megszerzésére; de ezzel nem elégedett meg. Lassan, számításra készítve elő haderejét a nyílt lázadásra s addig is minden eszközzel segítette Horvátiék forradalmának terjedését a délvidéken, mely reményt nyújtott neki arra, hogy uralmát Horvátországra és a dalmát tengerpartra is kiterjeszti. Nagyrovágyó terveinek leplezésére nem volt többé szükség, midőn a lázadás vezérei országába menekültek s tőle várták a segílyt actiójuk folytatására.

A nápolyi párt szövetekezése Tvartkóval a horvát-bosnyák határ több várát nyitotta meg a bosnya király előtt, és fontos hadviselési központot biztosított számára Vránában, melyet Palisnai János Novigrád feladása után igyekezett teljes védelmi állapotba helyezni. Igen fontos vívmány volt Clissa megnyerése is, mely a Boszniából Spalato felé vezető ut kulcsát képezte.¹

Augusztus 2-án megjelent az első bosnya sereg és Dalmácia alsó részének főhelyét, Spalatot ostrom alá vette. A spalatoiak még az ostrom megkezdése előtt külön követ útján kérték a bosnya királyt, tartsa tiszteletben szabadságaikat, s ígérték, hogy a mennyire a magyar szent korona iránt tartozó hűségükkel összefér, készek őt pártfogójukul elismerni. De az ostromló sereg ellen keményen védték falaikat s egyidejűleg a magyar királyi párhoz is folyamodtak segítségért. Zsigmond a bosnyák király fellépéséről értesülve, Losonczi László bán testvérét, Albertet vránai perjellé nevezte ki s azzal a megbizással küldte le, hogy Vrána elfoglalásával állja útját a bosnyák hadak bejövetelének. Míg a Szlavóniához közelebb eső részeken Frangepán János igyekezett Zsigmond érdekeit megóvni, Losonczi Albert a corbaviai grófok társaságában már október elején megkezdte Vrána ostromát. November 8-án Horváti János vezérlete alatt bosnyák csapatok érkeztek Palisnai segítségére. Az új perjel kénytelen volt felhagyni az ostrommal s Nonába ment hadaival téli szállásra. Az ostromlottak és a felszabadítók most egyesülten elpusztították Zára környékét s magát Nonát is ostrom alá vették, Ostrovicát pedig, honnan Zárát és Nonát egyaránt sakkban tarthatták, december 17-

én hatalmukba keríték. A dalmát városokat rémület szállta meg a bosnyákok e gyors sikerére; Trau karácsony ünnepén Zsigmondhoz is, Tvartkóhoz is követtség küldését határozta el, hogy az elsőttől segítséget, a másodiktól kegyelmet kérjen. De már a következő napokban véres összeütközésre került a dolog a magyar és bosnyák pártok között, mely ez utóbbi győzelmével végződött. Trau lőn tehát az első dalmát város, melyet a bosnyákok fellépése eltántorított a magyar korona hűségétől. A többiek nagyobb kitartást tanusítottak. Zára, Sebenico, Spalato 1388 január havában külön-külön követeket küldtek Zsigmondhoz, hogy figyelmeztessék a Bosznia felől fenyegető veszélyre, mely a leggyorsabb segítséget tette szükségessé.²

Zsigmond már ősszel (1387 szeptember 22-én) azt ígérte a velencei dogenak, hogy személyesen áll serege élére s október közepén Gyakováron lesz „a bosnyák bán s a többi lázadók vakmerőségének megfenyítésére”.³ November végén és decemberben pedig nagy tevékenységet fejtett ki, hogy a sereg megindításához szükséges pénzt összegyűjtse. Losonczi László bán, Laczkfi András, Czudar György és János, a váradi püspök, Kórógyi István jelentékeny összegeket kaptak a kincstárból hadak gyűjtésére;⁴ s Losonczi bán január utolsó hetében tényleg el is ment seregével Szlavóniába.⁵

De Zsigmond maga nem váltotta be ígéretét, akkor sem, midőn Horváti János, Szeglaki László, Hédervári Kont István, Korpádi János és Palisnai Beriszló, a volt perjel unokaöccse, az eddigi sikerektől vérszemet kapva, 1388 nagybőjtjén⁶ átkeltek a Száván s Szerém és Valkó vármegyékben meglobogtatták a nápolyi király zászlait. Zsigmond az alvidék hű főurait, Kórógyi Istvánt, Laczkfi Györgyöt s az Alsániakat szólította fel a fenyegetett részek védelmére. Ezek a Garai Miklós által küldött segélycsapatokkal egyesülve, a basaközi járásban megütköztek a pártosokkal és szétverték bosnyák és rácz csapataikat. Horváti János futással mentette meg életét, a többiek Kórógyiék kezébe kerültek, a kik bilincsekbe verve egyenesen Budára vitték fel őket. Zsigmond törvényt tartott a pártosok felett, s kimondatta felettük a fej- és jószágvesztés büntetését. Korpádi Jánost lófarkához kötözve végig hurczolták a város utczáin, lefejezték, felnégyelték s holttestének darabjait „mint bőzhödött dögöt” a város falain kivetették. Hasonló sors érte a többieket is.⁷

Ez a kegyetlenség az ítélet végrehajtásában jellemzi a hangulatot, mely a nápolyi párt vezetői iránt a királyi udvarban uralkodott, de nem talált visszhangra a közvéleményben s majdnem végzetes következményeket vont maga után. Az országot kormányzó főurak sorában, tudjuk, igen sokan voltak, a kik kezdetben maguk is az ellenpárthoz tartoztak, rokoni összeköttetésben állottak a vezetőkkel, s nem egy közülök titokban talán még mindig rokonszenvezett azok céljaival. Ez utóbbiak között volt, mint látni fogjuk, Laczkfi István, ki mint nádor az első szerepet játszotta Zsigmond udvarában. Zsigmond maga is valószínűleg elég okot szolgáltatott arra fiatal korának könnyelműségével, hogy ne legyenek vele megelégedve. Hiszen, mióta megkoronázták, alig vett komolyan részt a kormányzás gondjaiban; neje megszabadítását úgyszólván távolról nézte s szlavóniai rövid hadjárata után többé semmi szándékot nem mutatott arra, hogy maga személyében álljon ki fenyegetett trónjának védelmére. Az uralkodás gondjait egyáltalában nem látszott komolyan venni, szórakozásokkal tölté idejét, mikben idegenek, Csehországból magával hozott, olasz, lengyel, német földről udvarába sereglett pártfogoltjai vették körül. Folytonos pénzzavarai sem voltak alkalmasak tekintélyének megszilárdítására: Brandenburgot kénytelen volt unokaöccseinek, Józsa és Prokóp morva őrgrófoknak elzálogosítani. Mindezek könnyen megértethetik velünk az elégtelenséget, melyet még azoknak is kellett érezniök vele szemközt, a kik legbuzgóbb hívei voltak királylyá választásának. A titkos elégtelenség Korpádi és társai kivégeztetése után összeesküvést hozott létre Zsigmond ellen, melynek célja egyenesen az volt, hogy a könnyelmű ifju a trónról eltávolíttassék. Ha két különböző forrásu – de egykoru – krónika elbeszélésének hitelt adhatunk,⁸ az összeesküvők Mária közreműködésére számítottak, a kinek bizonyára szintén volt elég oka férjével szemközt az elégtelenségre. Mária nem hajlott a veszedelmes játéokra, sőt azt mondják, ő maga volt az, a ki Zsigmondot a készülő veszélyre

figyelmeztette. Az összeesküvés talán épen a korai felfedeztetés miatt nem jutott el a kitörésig, s az elégtelen főurak most már a királynőre is kiterjesztve haragjukat, oda hagyták a királyi udvart, haza tértek biztos tűzhelyeikhez. Zsigmond nem mert nyíltan fellépni az összeesküvés tagjai ellen, jobbnak látta a békés kiegyezés útját. A kipróbált hűségű Kanizsai János, 1387 vége óta már esztergomi érsek, vállalta magára a békítő szerepét, fölkereste a főurakat egyenként váraikban, s bölcs tapintatának sikerült a kedélyeket lecsillapítani.⁹

Hihetőleg ez az eset vezette Zsigmondot arra a gondolatra, hogy külföldi összeköttetései útján igyekezzék uralmát az országban megszilárdítani. Rokonaival, Venczel királylyal és Józsa morva örgróffal védő és támadó szövetséget kötött, melyben megígéri, hogy egymást minden külső és belső ellenség ellen védelmezni fogják,¹⁰ s békealkudozásokat kezdett Vilmos és Albert osztrák hercegekkel is, a kikkel a jó viszonyt az ország lakosai által osztrák kereskedőkön elkövetett méltatlanságok zavarták meg.¹¹ A Luxemburgokkal kötött szövetségért azonban le kellett mondani testvéröccsre, János görliczi herceg javára a cseh koronára táplált jogairól, jobban mondva Venczelre bízni a szabad választást közte és János között.¹² Az osztrák hercegekkel pedig csak 1389 október 24-én tudott hosszú tárgyalások után kiegyezni s 1390 június 2-án kötötte meg Alberttel és Józsa örgróffal a védelmi szövetséget.¹³

Az összeesküvést követő bizonytalan helyzetnek tulajdoníthatjuk, hogy az egész 1388. évben sem a király, sem az ország rendei részéről semmi sem történt a dalmát országrész védelme érdekében. Zsigmond a nyár folyamán többször is hirdette, hogy táborba száll a lázadók ellen.¹⁴ Szándékát most sem valósította meg. Dalmácia urai és városai maguk voltak kénytelenek védelmükről gondoskodniok. Spalato a sűrűn ismétlődő ostrom által kimerült, s miután hasztalan fordult ismét Zsigmondhoz segítségért, a tartomány nagyjait szövetkezésre szólította fel. Október 6-án a spalato Szent-Katalin-templomban Nelipics scardonai várnagy, a Brebiriek követei, valamint Spalato és Sebenico városok meghatalmazottjai esküvel fogadták, hogy egymást a bosnyák király ellen megvédik s országukat a magyar korona hűségén meg fogják őrizni. De ez nem akadályozhatta meg Tvartkót abban, hogy tovább ne folytassa a tartomány s annak főbb erősségei, Clissa, Vrána, Ostrovica nyugtalanítását. A bosnya király Knin birtokában az egész horvát terület urának tudva magát, Hranics Vlaskót nevezte ki Horvátország kormányzójává, s november havában Vukcsics Hervója vajda és testvére Vuk útján meghódításra szólította fel a dalmát városokat.

Most már Zsigmondnak is kellett valamit tenni a korona tekintélye érdekében. Losonczi László szlavón bán 1388 karácsonyán mint Dalmácia és Horvátország kormányzója és a királyi sereg főkapitánya vonult be Zarába. Hat hétig időzött itt, segédcsapatokat várva a vidékről serege erősítésére, melynek nagysága egyáltalán nem állott arányban a reá váró feladat nehézségével. A magyar haderő készületlensége Horvátit újabb betörésre készíté Szlavóniába, minek hírére Losonczi Albert vránai perjel is táborba szállott.¹⁵ Losonczi László bán február 8-án hagyta el Zárát, a nélkül, hogy ottani tartózkodását bármi siker koronázta volna. Márczius elején Hranics már egész követelőleg szólította fel a városokat a hódolásra. Spalato haladékokat kért, hogy megtudhassa, számíthat-e magyar segítségre? Tvartkó megadta azt egész június 15-éig, sőt midőn ez a határidő is elmúlt, abba is beleegyezett, hogy Spalato az összes dalmát városok között legutolsónak tüzze ki a bosnyák király zászlaját.¹⁶

Nem Zsigmond érdemén múlt, hogy ez még az 1389. év folyamán meg nem történt. Kelet felől nyugtalanító hírek érkeztek a törökök közeledése felől. A török uralom lassu terjeszkedése Tvartkó császársági álmait megsemmisítéssel fenyegeté, s a bosnya királynak egyelőre le kellett mondania Dalmácia meghódításáról, hogy annál nagyobb erővel gondolhasson meglevő országának védelmére. Magyarországra a veszély még nem volt imminens, de oly kicsiny sem, hogy egyszerűen szemet lehetett volna hunynia előtte. A védelmet az új ellenséggel szemben megnehezítette az a körülmény, hogy Szerbia, melynek a

magyar korona hűbéri kapcsában e védelem első bástyájaként kellett volna szolgálni, újabban ismét e kapocs lazításán munkálkodott. Lázár a szerb fejedelem, Tvartkóval jó barátságban, szintén a nápolyi párt titkos támaszai közé tartozott, s míg a bosnyák király Dalmáciában terjeszkedett, a szerb csapatok a Szerémség és a mácsói bánság területét nyugtalanították betöréseikkel. Zsigmond 1389 elején haddal készült Lázár megfékezésére. A háborút csak Garai Miklós fellépésének sikerült elodáztatni. A mácsói bán, ki a despota leányát vette nőül, személyesen ment Szerbiába, hogy Lázárt és ennek másik vejét Vuk vajdát, a hűbéri viszony tiszteletben tartására intse.¹⁷

A kibékülés annál könnyebben ment, mert Murád szultán nagy sereggel közeledett Szerbia ellen. Tvartkó jelentékeny sereget küldött szomszédjának segítségére; a bosnyák sereg főemberei között ott volt Horváti János is. Az összeütközés a Rigómezőn 1389 június 15-én történt meg és a törökök győzelmével végződött. Murád szultán a csatamezőn lelte halálát, de katonái szétverték a szerb és bosnyák sereget; elesett Lázár fejedelem is, és holttestét magyar területen, a ravaniczai kolostorban temették el meneklő katonái.

A törökök e nagy diadala csak azonban rövid időre bénította meg Tvartkó tevékenységét. Losonczy László bán 1389 júniusban visszafoglalta Clissát és ősszel Frangepánnal s a zárai és pagoi segédc csapatokkal egyesülve, Vránát újból ostromolni kezdte. Palisnai november 22-én sebet kapott a vár védelmében, s két nappal utóbb az ostromlottak egy heves összeütközésben több száz embert vesztek. De a záraiak váratlan visszavonulása miatt félbe kellett szakítani az ostromot. Ez alatt Tvartkó is összeszedte magát, s csapatai karácsony napján vissza foglalták a clissai erődöt. S a bosnyák király következetes politikája végre is megtermé gyümölcsét. A dalmát városok elveszték bizalmukat a Magyarországtól várható segítség iránt s mindinkább megbarátkoztak azzal a gondolattal, hogy meghódolnak Tvartkó hatalma előtt. A velencei köztársaság már 1390 tavaszán látta, hogy Dalmácia veszve van Zsigmondra nézve és kísérletet tett, hogy a maga fenhatósága alá hajtsa a városokat. Ezek azonban úgy gondolkodtak, hogy a velencei pártfogás még kevésbé képes őket Tvartkó zaklatásaitól megoltalmazni. Májusban megjelentek Spalato követei Szutiszkóban, hol Tvartkó udvarát tartá, s bejelenték, hogy városuk kész a bosnya király uralmát elismerni. A példát követte Sebenico s Alsó-Dalmácia 3 legnagyobb szigete: Brazza, Lesina és Curzola, s végül némi halogatás után Trau, mely előbbi bosnyák párti voltát elfeledve, újabban ismét a magyar korona hűségéhez kezdett ragaszkodni. Tvartkó a behódolókat horvát és latin nyelven kiadott okleveleiben megerősítette régi kiváltságaik birtokában. Ezzel Dalmácia meghódítása befejezettnek látszott, s Tvartkó büszkén iktatta neve után Horvátország és Dalmácia királyi címét.¹⁸

Zsigmond s a magyar kormány meglehetősen hidegvérrel vett tudomást ez eseményekről. A király megelégedett azzal, hogy Bebek Detrét, az új szlavón bánt küldte Horvátországba. Bebek szeptemberben Knint ostromolta, de elegendő erő híjával lévén, semmi eredményt sem tudott felmutatni.¹⁹

Csak Zára és környéke, a felső-dalmáciai tengerpart állott még ellent a bosnya király hatalmának. Tvartkó Velence segítségéhez fordult Zára meghódítása érdekében, s épen ebbeli terveivel volt elfoglalva, midőn a halál (1391 márczius 23-án) véget vetett nagyravágyó terveinek. Nehány héttel előbb halt meg az egykori vránai perjel, Palisnai János. A nápolyi párt ez utóbbiban többet veszített, mint Tvartkó halála által. A hatalmas bosnyák királynak nápolyi László pártjának védelme kezdetben csak ürügyül szolgált hatalmi törekvéseiben; később nem is leplezte szándékát és a horvát-dalmát területet, mit a nápolyi párt segítségével foglalt el, saját maga részére vette birtokba. Politikájának nagy mértékben kedvezett a pártosok trónjelöltjének kiskorúsága, s a zilált helyzet, mely a nápolyi királyságban uralkodott. Az anyakirályné, Margit két ízben is szándékozott átkelni az Adrián, hogy magyar területről közvetlen közelből intézze a párt ügyeit, de nem hagyhatta el országát, hol II. Lajos, az egykori veszedelmes vetélytárs Anjou Lajos fia, Nápolyból is kiszorította és kényszerítette,

hogy Gaetába helyezze át udvarát. Tvardkó halálhírére bizonyos megkönnyebbüléssel vették a gaetai udvarban tudomásul és siettek László király jogainak érvényesítésével, mielőtt az új királynak, Tvardkó fivérének, Dabisa Istvánnak ereje lenne előde politikáját folytatni. Nem akarván a bosnyák urakat elidegeníteni magától, 1391 július 17-én anyja és gyámja Acciajuoli Angelo florenczi érsek, San Lorenzo in Damaso bibornoka beleegyezésével megerősítette Hervoja vajdát és testvérét Vukot a horvát-dalmát báni méltóságban, melyet ezek már Tvardkó alatt viseltek, s a harmadik Vukcsics testvért, Dragisát, más bosnyák és horvát urakkal együtt, jószágadományokkal tüntette ki.²⁰ De az egész magyar korona területére Horváti Jánost tette meg helytartójává, tehát formászerűleg is élére állítá annak a pártnak, melynek ő volt kezdettől fogva lelke és éltető ereje. Egyes intézkedései ismét életet öntöttek a pártba s újult reménnyel, bizalommal tölték el a vezéreket annak sorsa iránt. Horváti Jánosnak, úgy látszik, sikerült megújítani a titkos összeköttetést az elszakadt párthivekkel, a kik most az első méltóságokat viselték Zsigmond udvarában. Hogy ez a titkos összeköttetés előbb is fennállott, azt láttuk Simontornyai István esetéből s az 1388-iki összeesküvésből. Az összekötő kapcsolatot ezuttal nem kisebb ember képezte, mint az ország nádora. Az idősebb Laczkfi István, Kis-Károly egykori párthive, bár az első között volt, a kik Zsigmondhoz csatlakoztak, szíve mélyében nem viseltetett igazi hűséggel királya iránt. Okát nem tudjuk adni, miért fordult el attól, kinek trónra emeltetésében oly nagy része volt. Tény az, hogy László környezetében úgy voltak felőle informálva, mint a ki csak a kedvező alkalmat várja, hogy nyíltan elpártoljon Zsigmondtól. Ez nagy vívmány volt a nápolyi pártra, s arra a reményre jogosította fel Horvátiakat, hogy a nádor példája nyomán az ország többi főurait is könnyű lesz László pártjára vonni. A zágrábi püspök útján egy névjegyzék került Nápolyba, melyben a két Laczkfi Istvánon kívül Kanizsai János érsek, a váci és váradi püspökök, Losonczy László, Bebek Imre és Detre, Szécsi György, a volt nádor fia, Péter vajda fia Farkas, Zámbo Miklós tárnokmester és testvére Imre László király titkos párthiveiként voltak feltüntetve; úgy hogy László király október 7-én két megbízottat küldvén Magyarországra, levelében mindezeket az urakat Horváti Jánossal egy sorban szólítja fel, hogy velük ügyei, érdekében tanácskozzanak.²¹

Horvátiék jelentése nem felelt meg a valóságnak s a László király által felsorolt urak aligha szolgáltak reá még akkor, hogy a notorius hűtlenség és lázadónak nyilvánított Horváti Jánossal, Erzsébet királyné gyilkosával egy sorba kerüljenek. De a helyzetet jellemzi, hogy a nyílt lázadás, mely öt év óta szítja a testvérharcot az országban és a királyné-gyilkosságtól sem rettent vissza, a törvényes király trónjának lépcsőjén remél magának hiveket találni, s tényleg abban a férfiban találja legfőbb támaszát, a ki a legelső országos méltóságot viseli a király oldala mellett.

Nápolyi László 1392 elején már személyesen készült Dalmáciában fellépni s szabad átmenetet kért Velenczétől hajói számára, melyek őt az Adrián keresztül Zenggbe fogják szállítani.²² Miután az országában dúló pártviszályok e tervének kivitelét most sem engedték meg, Horváti Jánost, mint helytartóját, s Hervoját, mint dalmát és horvát bánját ünnepélyes oklevélben hatalmazta fel, hogy nevében kegyelmet hirdessenek mindazoknak, a kik a „brandenburgi örgróf” és neje pártját elhagyva, az ő törvényes uralma alá adják magukat. Ugyanily meghatalmazást küldött a nádornak is, ezzel kétségtelenné téve az összeköttetést, mely Laczkfi István és a nápolyi párt között fennállott.²³

A magyar korona elnyerése körül kifejtett buzgalmában László király oly tette is engedte magát hivei által elragadtatni, melyet csak a király ifjúsága, anyjának Margit királynénak fékezhetetlen bosszúvágya s a pártos főurak végső elkeseredése tesznek némileg érthetővé. A gaetai udvar 1392 őszén Bajazid szultánhoz fordult segítségért Zsigmond ellen, s hogy biztosítsa magának a szultán szövetségét, házasságot tervezett László király és Bajazid egyik leánya között, dacára annak, hogy az ifjú király 1390 óta Chiaromonte Manfred, Modico grófja leányának Costanzának volt esküdt vőlegénye. Feltehető, hogy a szultán két

kézzel kapott a kedvező ajánlaton, mely szabad utat nyit számára Magyarországra. Megindultak a titkos tárgyalások Gaeta és a szultán európai fővárosa, Drinápoly között. Laczkfi István a nádor tudott a tervről. De nem maradhatott az titokban László vetélytársa, II. Lajos király előtt, a kivel Zsigmond 1388 folyamán szorosabb összeköttetésben állott,²⁴ s tudott a dolog felől a velencei köztársaság is, melynek hajói éber figyelemmel kísérték mindazt, ami az Adrián történt. A signoria 1393 nyarán hidegen visszautasította Horvátiék közeledését, a kik szerették volna őt is megnyerni terveiknek. És Zsigmond udvarában két oldalról is kaphattak értesítést a dolgok állapota felől. Maga a nádor sem kerülhette ki a gyanút, hogy összeköttetésben áll a pártutókkal. A nélkül, hogy közte és Zsigmond között nyílt szakításra került volna a dolog, nem sokára megvált a nádori méltóságtól, mely Zsigmond eddigi hű udvarmesterére Ilsvai Leustákra ruháztatott át.

A nápolyi párt tervével nem csak Zsigmond érdekei voltak közről érintve, de Dabisa bosnya királyéi is. Tvartko utódának máris nagyon kellemetlenek voltak a forradalmi vezéreknek az ő országából kiinduló cselszövényei. Ép oly joggal tartotta magát Horvátország és Dalmácia királyának, mint a mily joron László igyekezett királyi jogait e tartományok felett érvényesíteni; s most a török szövetség terve országának legveszélyesebb ellenségét készült nyakára hozni. Méltán féltve Boszniát a szomszéd szerb fejedelemség sorsától, oly tette szánta el magát, mely nagy fordulatot jelent a bosnyák politikában. Elhatározta, hogy szakít a nápolyi párttal, mely ily rúttul készül fizetni a vendégszeretetért, lemond Horvátország és Dalmácia különben is bizonytalan, ideig-óráig tartó birtokáról s visszatér a magyar korona hűségére.

A tárgyalások közte és Zsigmond között már 1392 végén megindultak. Zsigmond meghitt emberének, Nagymihályi Jánosnak küldetése Boszniába bizonyosan ez ügygel állott összefüggésben.²⁵ Zsigmond 1393-ban nyár elején tekintélyes sereg kíséretében a horvát határra ment s Gyakováron²⁶ találkozott Dabisával. A bosnya király, ki már előbb fegyverrel foglalta el Palisnai örököseitől Vránát és Ostrovicát, a tartományokat Zsigmond kezébe szolgáltatatta, és elismerte a király főuri jogait Bosznia felett, sőt abba is beleegyezett, hogy halála után a bosnya királyság Zsigmondra szálljon. A nevezetes szerződést Zára város jelenlevő követein kívül augusztus 23-án Hervoja is megerősítette, s a bosnyák főurak nagyobb része egymás után jelentette ki hozzájárulását.²⁷

Horvátiék azonban nem nyugodtak bele ily könnyen a dolgok e fordulatába, mely utolsó menedéktől fosztja meg őket. Királyukra, nápolyi Lászlóra mindaddig, a míg a maga országának sem tudott urává lenni, nem lehetett számítaniok. Az Uszorában fekvő Dobor falai közé vették magukat, s a biztos menedékhelyből még egyszer megkísérették felszítani a lázadás tüzeit a dalmát városokban, melyek már nagyon hozzá szoktak az úr nélküli állapothoz. Ez részben sikerült is; maga Spalato sem Dabisát, sem Zsigmondot nem volt hajlandó királyául elismerni s több község a bosnyák uralomnak adott előnyt a magyar felett. A gyors siker végre Dabisát is eltántorította. A lázadók már ismét a szlavón részeket nyugtalanították betöréseikkel.

Zsigmond kormánya a dolgok ily állásával szemben elhatározó lépésre szánta magát. Virágvasárnapra (ápril 12) gyűlésbe hívta Budára az országos rendeket, elrendelte a nemesség fölkelését, rendkívüli hadi adót vettetett ki, minden két portára egy arany forintot s a vármegyékbe biztosokat küldött ki annak behajtására, a kik 15 nap alatt tartoztak a begyűlt pénzt Alsáni Bálint bibornok, az esztergomi érsek, Ilsvai Leusták nádor és előde Laczkfi István, ez idő szerint zagorjei főispán kezébe szolgáltatni.²⁸ Kettős feladat megoldása várt az ily módon szervezendő haderőre: a török ellen való védelem, mely, mint alább látni fogjuk, immár mind nagyobb mértékben vette az ország erejét igénybe, s a bosnyák felkelés végleges elnyomása. A török ellen az országgyűlés Kanizsai érseket és a nádort küldte az alvidékre.²⁹ Dalmát-, Horvát- és Szlavónországok bánjaivá pedig a két Garai testvért, Miklóst és Jánost

nevezte ki, a kiket katonai erényeik s a rendelkezésükre álló anyagi eszközök leginkább tettek képessékké e részek nyugalmanak helyreállítására.

A boszniai expeditio nagy jelentőségéről tanuskodik, hogy maga a pápa, IX. Bonifác a neopactai érseket apostoli nuntiusul küldte Dalmácia, Horvát- és Szlavónországek és Bosznia területére s keresztes hadjáratot hirdetett Dalmácia templomaiban a bosnyák patarenusok s mindazok ellen, kik az akkor még VII. Kelemen ellenpápa pártján levő nápolyi Lászlóval állanak összeköttetésben.³⁰

Zsigmond az új bánokkal, a három Kanizsaival – János érsek májusban már otthon volt – a nyár elején bevonult Boszniába s egyenesen Dobor ostromára sietett. A két Horváti a túlnyomó erő elől futásnak eredt. A jóformán védetlenül maradt várát Zsigmond elfoglalta és felgyújtatta. Garai Miklós ez alatt tovább nyomult az ország belsejébe. Jövetelének hírére Dabisa elébe ment s békeért könyörgött. A bűnbánó bosnya királyt Garai Zsigmond táborába kísérte hol egész udvarával s országa nagyaival megújítá hódolati nyilatkozatát.

Egyedül Vukcsics Vuk vajda, Hervója testvére tartotta még magát Horvátországban. Garai Miklós a királyi sereggel azonnal elindult a bánsága alá tartozó részek elfoglalására s egymásután foglalta vissza a horvát és dalmát várakat. Knin bevételével a lázadás utolsó fészke is Zsigmond hatalmába került.³¹

A nápolyi párt hívei, a kik ez alkalommal kézre kerültek, kétségtelenül osztoztak a 6 év előtt Korpádit, Szeglakit, Hédervári Kont Istvánt ért kegyetlen sorsban; talán ekkor történtek azok a tömeges kivégzések, melyek a hagyományban Kont nevéhez fűződve, oly mély árnyékot vetettek, Zsigmond emlékére. De a fővezérek, Horváti János és Pál, ezuttal is szerencsésen kikerültek Zsigmond boszuját. A pártjukra mért végzetes csapás után nyomtalanul eltűnnek a történelem lapjairól, mely annyi véres tettüket jegyezte fel az utókor számára.

126. Clissa július 22-én hódolt meg Tvartkónak.

127. V. ö. Huber, i. m. 522–526. és Klaia, Gesch. Bosniens, 219–226.

128. Anjouk. Dipl. Eml. III. 666. Hubernek (i. m. 523.) igaza van, midőn e levél keltét 1387-re teszi; annál feltűnőbb, hogy a benne foglalt adatot az 1388-iki ősz eseményeinek elbeszélésénél ismét felhasználja.

129. A két Czudarnak 2000–2000, Laczkfi Andrásnak 2500, Kórógyinak 4000, Losonczinak 2334 fírtot utaltványoz Zsigmond a Perényi Péternél levő heted-adóból. Gr. Zichy cs. Okmt. IV. 341–343.

130. 1388 január 20-iki perhaszító levél a Kállay cs. Itárában.

131. Nem pedig 1387 őszén, mint Huber (i. m. 523.) állítja. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/I. 414.

132. Korpádi társai közül csak Szeglakiról mondja Mária egyik oklevele, (1390 szept. 25. M. Nemz. Múzeum Itára), hogy kivégezték; a többiekről csak annyi mondatik, hogy elvették megérdemelt büntetésüket. Fejér, Codex Dipl. X/I. 414. X/IV. 668. és Hazai Okmt. VII. 430. V. ö. Hubert, i. m. 523.

133. Corner Hermann, Corpus scriptorum medii aevi, 1155. és a Cardauns által közölt krónika, Zeitschr. für ältere deutsche Geschichte, XVI. 340. V. ö. Márki Sándor, i. m. 132–134.

134. Kanizsai e szerepéről Zsigmond május 7. és Mária nov. 25. oklevelei emlékeznek meg, melyben Gelse, Lak és Sziget adományozásával jutalmazták meg ebbeli szolgálatait. Fejér, Codex Dipl. X/I. 402. és 420. Ez okleveles adatok elkerülték történetíróink figyelmét, pedig éppen ezek ütök reá a fentebb idézett krónikák elbeszélésére a hitelesség bélyegét.

135. Prága, 1388 ápril 17. Fejér, Codex Dipl. X/I. 439.

136. Eredeti oklevelek Bécs város levéltárában. V. ö. Fejér, X/I. 431. és 433.

137. Sempte, 1388 június 3. Fejér, X/I. 435. és X/VIII. 243.

138. U. o. X/VIII. 296., 303.

139. Június 30. Bécs város Itára, és aug. 7. Gr. Zichy cs. Okmt. IV. 365.

140. Zsigmond február 24-én a Nagymihályiakat a perjelhez való csatlakozásra szólítja fel. Gr. Sztáray cs. Oklt. I. 485.

141. Klaia és Huber i. m.

142. Zsigmond 1389 június 7-én értesíti Vuk vajdát Garai követségéről. Gelcich-Thallóczy, Ragusa és Magyarország összeköttetései oklevéltára. 113. V. ö. Hazai Okmt. VII. 436. és Fejér, Codex Dipl. X/IV. 665.

143. 1390 augusztus 1-én kelt oklevelében találkozunk először e címmel. V. ö. Klaia i. m. 236–247.

144. Huber i. m. 531.

- 145. Anjouk Dipl. Eml. III. 696–703.
- 146. Anjoukori Dipl. Eml. III. 694.
- 147. Huber, i. h. 533.
- 148. Anjouk. Dipl. Eml. III. 717.
- 149. Ragusai Oklt. 111.
- 150. Gr. Sztáray cs. Oklt. I. 518.
- 151. Mint az események mutatják, július havában.
- 152. Huber és Klaiæ, i. m.
- 153. Fejér, Codex Dipl. X/I. 256.
- 154. Zsigmond Budán, ápril 24-én kelt oklevele, az orsz. ltárban, Dipl. 7938.
- 155. Monum. Vaticana. I/III. Bullae Bonifacii IX. P. M. I. 259.
- 156. Huber, i. m. 538., hol a források részletesen fel vannak sorolva.

III. FEJEZET.

Az első török háborúk.

A törökök terjeszkedése a Balkán-félszigeten. A rigómezei ütközet következménye. Lázárevics István. A törökök első betörése. Zsigmond első és második szerb hadjárata. Galambócz ostroma. A törökök veresége Nagyolasz és Nagyeng alatt. Bolgárország bukása. Zsigmond külföldi szövetségeseiket keres. Követei a török szultánnál. A két oláh fejedelemség kétszínű politikája. Mircse vajda elűzetése. Zsigmond moldvai és havasalföldi hadjáratai. Mária királyné halála. Zsigmond hazatérése. Az új helyzet. Nemzetközi actio a török ellen. Zsigmond Prágában. A szövetséges hadak gyülekezése. A hadjárat. A nikápolyi ütközet.

A törökök megjelenése Európa keletén s gyors terjeszkedésük a Balkán-félszigeten komoly veszélyt rejtett magában hazánkra. Nagy-Lajos nem hiába igyekezett első fellépésük hírére az addiginál szorosabb kapcsolatba hozni a Balkán-félsziget fejedelemségeit a magyar birodalommal. De nem szentelte erre a célra egész politikai tevékenységét; fel sem foghatta még a maga valójában a veszély nagyságát; s bár győzelmesen mérte össze fegyvereit az új ellenséggel, nem volt képes azt feltartóztatni hódítása tervszerű gyarapításában. S a halála után beállott zavarok lehetetlenné tették, hogy utódai kellő figyelemmel kísérjék a Balkán eseményeit.

Murád szultán 30 éves uralkodása végén a Balkán-félsziget nagyobb része a töröket uralta. A görög császár fogoly volt Konstantinápolyban, s csak mint a szultán adófizetője tarthatta meg ideig-óráig uralmát azon a kis területen, a mely egykori birodalmából megmaradt számára. Csak Murád közönyén mult, hogy már régen nem foglalta el Konstantinápolyt. E helyett egymásután terjeszté ki hatalmát a császári várostól északra fekvő kerületekre; Bolgárországot adófizetőjévé tette, s a rigómezei ütközetben, mely életébe került, véget vetett Szerbia állami függetlenségének.

Szerbia bukása közvetlen szomszédságunkba hozta a veszélyt. A Nemanjidák birodalma természetes védő bástyája lehetett volna Magyarországnak a védelmi harcban; most pedig, épen ellenkezőleg, a törökök előnyomulásánál kellett az előőrs szerepét vinnie. Lázárevics István, a csatamezőn elesett fejedelem fia, csak a teljes meghódolás árán léphetett atyja örökébe, s az évi adón kívül fegyveres erejével is kénytelen volt adózni a török fenhatóságnak. S midőn a rigómezei ütközetet követő hónapokban a török seregek először lépték át a Dunát, hogy hazánkban pusztítsanak, a szerb nemzet fiai ott harcoltak a török csapatok soraiban keresztény testvéreik, egykori hűbéruruknak, a magyar királynak alattvalói ellen.

Zsigmond sokkal kisebbnek érezte a délvidéki lázadás által megosztott erejét, hogysem közvetlen a törökök ellen vezetendő hadjáratra gondolhatott volna, de nem tűrhette nyugodtan a szerb fejedelem elszakadását. Még ez évi november havában jelentékeny sereggel Szerbiába nyomult. Vele voltak a Kanizsaiak, Kórógyi István, Perényi Miklós, Kuzsali Jakes István, Sarui László temesi főispán s a kisebb nemesség közül Gyulaházi Péter, – nem rég még Horvátiék híve, – Zrednai Jakab, Kállai István, Nagymihályi János s mások.¹ A királyi sereg bevette Porecs és Csesztin várakat – az előbbi a Duna mentén, Galambócz és Orsova között fekszik, – s ez alatt Garai Miklós a mácsói bántágot védelmezte meg Horváti János ellen, a ki a szerb hadjáratot felhasználva, bosnyák csapataival hátulról akarta Zsigmondot megtámadni.

A rövid ideig tartó hadjáratot – Zsigmond december 1-jén már Temesváron időzött – fél év múlva követte a második, melyet a törökök újabb betörése s a mácsói bántság, Szerém, Krassó és a temesi kerület elpusztítása vont maga után. Zsigmond ezuttal nem ment maga, hanem Perényi Miklós szörényi bánt és a temesi főispánt küldte az alvidék védelmére; ezek a Dunán átkelve, Szerbia belsejébe nyomultak s Vitiniczé vára alatt a törökök és szerbek egy

csapatát megverték. A győzelem elég nagy lehetett, mert a vezérek az elfoglalt török zászlókat a királyi udvarba küldték diadaluk jeléül.² De hatása rövid ideig tartott, s 1390 végén újabb sereg indult Szerbiába a törökök megfékezésére.³

A betörések nem szüneteltek, s 1492 elején Zsigmond Garai Miklóstól, ki a mácsói bánságot mostanig viselte, három várat a szerb határon magához váltott – a két Kőszeggel és Csesznek várával kárpótolva ezért, – hogy a szerbek felett nagyobb felügyeletet gyakorolhasson. Ez csak kiindulási pontja volt egy nagyobb hadi vállalatnak, melyhez rokonának, Józsa ögrófnak s több külföldi főurnak segítségét is sikerült megnyernie. Zsigmond husvét után általános felkelést rendelt el a török ellen.⁴ A királyi sereg május végén indult utnak. Zsigmond kíséretében voltak a magyar urakon kívül Bolkó, Oppeln és Strelitz hercege, és Vilmos, Cilly grófja, a ki azonban a háború folyama alatt betegen visszafordult s hazamenvén, rövid idő múlva meghalt.⁵ Bajazid nagy sereget küldött Zsigmond elé, mely a Duna jobb partján, Szendrónél, Keve várával szemközt foglalt állást. A törökök nem voltak képesek a magyar sereg átkelését megakadályozni. Zsigmond egész Izdrilig nyomult elő seregével. Döntő csatára azonban nem került a sor; a törökök, úgy látszik, túlbecsülték Zsigmond hadi erejét s jobbnak látták ütközet nélkül visszavonulni. Zsigmond egész július végeig maradt Szerbiában, ostrom alá vette a törökök által megszállva tartott Galambóczot, hol Perényi Péter súlyos sebet kapott, elfoglalt néhány kisebb erődöt, s Garai Miklóstra bízta az elfoglalt részek őrzését.⁶ Alig hagyta el azonban a magyar sereg az ellenséges területet, a lesben álló török csapatok ismételten betörték a Szerémségbe s a mácsói bánságba. Perényi Péter Érsomlyónál egyik csapatukat megverte s egy zászlót elvett tőlük, egy másik csapat először Nagyolasz alatt, másodszor Nagyengnél Maróti Jánossal ütközött meg, a ki a vezért megsebesítette s testvérét fogságba hurcolta.⁷

Mindezek a kisebbszerű hadviselések semmi különös eredményt sem mutattak fel, s még csak a török rabló csapatok beütéseit sem voltak képesek megakadályozni. Annál kevésbé tartóztathatták fel Bajazidot hódításai növelésében. 1393 nyarán Tirnovo, a bolgár csárok székvárosa török kézre jutott, s ezzel Bulgária meghódítása be lőn fejezve. A törökök most már Oláhországot és Moldovát fenyegették, s előre volt látható, hogy ez a két fejedelemség sem kerülheti el Szerbia sorsát. Zsigmond kormánya meggyőződött a felől, hogy itt gyors és elhatározó föllépésre van szükség; de a belviszályok által meggyöngyítve, csak külföldi segítség esetén számíthatott sikerre. Még mielőtt a Dabisával megindult alkudozások eredményre vezettek volna, Frangepán János azzal a felszólítással járult Velenczéhez, hogy lépjen szövetségbe Zsigmonddal a török ellen.⁸ A király maga pedig személyesen kereste fel legközelebbi rokonait, házának tagjait, hogy részvételüket megnyerje a kereszténység ellensége ellen megindítandó nagy actióhoz. Znaimban, 1393 december 14-én, szövetséget kötött Józsa ögróffal, továbbá Vilmos meissenai ögróffal, ki Józsa testvérét birta nőül, és Albert osztrák herczeggel. 1394 vizkereszt napján Prágába érkezett és február 2-án Venczel királylyal is megújítá régebben fenálló szövetségét. Venczelnek azonban már ekkor megvoltak a maga bajai országa rendjeivel, a kik halálosan meggyűlöltek uralmát, és Zsigmond a prágai időzés tulajdonképeni célját szem előtt tevesztve, a saját örökségi igényei biztosítására látszott felhasználni az alkalmat; alapos a gyanu, hogy az ő keze is benne volt a palotaforradalomban, mely ez évi május havában Venczelt megfosztotta szabadságától.

Bolgárország elfoglalása után a magyar király követei megjelentek Bajazid szultán udvarában és felszólíták őt, hagyjon fel további támadásaival a keresztény államok ellen. A szultán büszkén hivatkozott fegyvereinek hatalmára, mint hódításai legfőbb jogczimére, s a követek, kik Konstantinápolyt utba ejtve, meggyőződhetek a görög császár tehetetlenségéről, azzal a hírrel tértek vissza Budára, hogy Bajazid egész erejével készül Havasalföld meghódítására. Láttuk az erélyes intézkedéseket, miket az 1394. évi husvét hetében összegyűlt országgyűlés tett az ország hadi erejének szervezésére. A törökök közeledésének híre korai volt, s a nádor és Kanizsai érsek vezérlete alatt leküldött sereg május végén már

visszatért az alvidékről. De kétségtelen volt, hogy a két oláh fejedelemséget komoly veszély fenyegeti, melylyel Magyarországnak is teljes erejéből szembe kell szállania.

Moldova és Havasalföld sohasem voltak igazán hű alattvalói a magyar szent koronának; fejedelmeik most is néhány év előtt elpártoltak Zsigmond fenhatósága alól s Ulászló lengyel királylyal léptek szövetségre.⁹ Zsigmond ezt ép oly kevésbé tudta megakadályozni, mint a hogy el kellett tőrnie trónralépte évében azt is, hogy a lengyel király Halicsot és Lodomériát, mint nejének atyai örökségét, elszakítsa a magyar birodalomtól.¹⁰ Zsigmond kormánya gyengeségéről a legvilágosabb bizonyíték az a tény, hogy a magyar pártfogás alatt élő pásztornépek két fejedelemsége nem tartotta elég erősnek a magyar királyt az ő fejletlen állami életük megoltalmazására, s biztosabb védelmet vélt találni a lengyel korona fenhatóságában.

A törökök terjeszkedésével szemközt e kérdés tisztázásának az ideje is elérkezett. Zsigmond 1394 nyarán, Dobor bevétele után, személyesen kereste fel a lengyel királyi párt, s a sandeczi találkozón (július 24) kétségkivül a moldvai és havasalföldi vajdák ügye is szóba került. Ugy látszik azonban, hogy minden eredmény nélkül; legalább nincsen semmi nyoma annak, hogy Ulászló és Hedvig forma szerint lemondtak volna a fejedelemségek felett igényelt főuri jogról. Ámde Bajazid nem sokáig váratott fenyegetésének beváltásával. 1394 őszén nagy sereggel, melyben Lázárevics István is jelen volt szerb csapataival, betört Havasalföldre, elfoglalta Kis-Nikápolyt és Mircse vajdát elűzte fejedelmi székéből. A vajda, a ki Zsigmonddal már ez év tavaszán is érintkezésben állott,¹¹ most egyenesen hozzá fordult segítségért. De Zsigmond előbb a lengyel főurasághoz ragaszkodó moldvai vajdával, Istvánnal akart leszámolni, a mi már azért is szükségesnek látszott előtte, hogy a havasalföldi hadjárat esetére ez oldalról biztosítva érezze magát. Az ősz derekán megindult Budáról és Szegeden hosszabb ideig tartózkodva, itt várta be a főurak bandériumainak csatlakozását. Karácsony ünnepét Tordán tölté. Kanizsai István, a székelyek ispánja előre ment bandériumával s a székelyek csapataival, folytonos csatázások között nyitva utat a király számára a tartomány erdőborította hegyein keresztül; megütközött István vajdával és megszalasztotta ennek csapatait.

Zsigmond más uton vonult be; kíséretében voltak az esztergomi érsek és Csáki Miklós temesi főispán, Kanizsai István elébe jött és csapataival fedezte a király útját a havasok szakadékaiból leselkedő oláhok nyilai elől. A magyar seregek akadály nélkül jutnak el Szucsaváig, a vajda székvárosáig. István vajda főemberei kíséretében megalázva ment a magyar király elé; kegyelmet kért, elismerte a magyar korona fenhatóságát, letette a hűségesküt s megígérte, hogy évi adóját pontosan meg fogja fizetni.¹²

Zsigmond február 2-án még Nempch vára előtt keltezi oklevelét,¹³ 14-én már Brassóban van s 18-án megjutalmazza e város polgárait a hadjáratban részvételükért.¹⁴ Ide jött Mircse is, az elűzött havasalföldi vajda; hűséget esküdött Zsigmondnak s megígérte, hogy ha a király személyesen vezet hadat Havasalföldre, abban részt vesz, a király seregét ellátja elegendő élelmi szerrel, a sebesülteknek menedéket ad és mindent megtesz a hadjárat sikere érdekében.¹⁵

Alig két napi pihenés után a magyar seregek tényleg megindultak Havasalföldre, hogy Mircsét visszahelyezzék fejedelmi székébe. Zsigmond Losonczi Istvánt és Bebek Ferenczet már ápril elején előre küldte és Bethlen Gergelynek, udvari katonájának, megbízást adott, hogy csatlakozzék hozzájuk s a velük levő királyi zsoldosokat vegye szigorú vizsgálat alá.¹⁶ A király május elején indult seregéhez, Budán hagyva Mária királynét, ki várandó állapotban volt. Zsigmond kíséretében voltak az esztergomi érsek, Garai Miklós bán, Kanizsai István, Perényi Péter; az alvidéken csatlakoztak hozzá Csáki Miklós és Maróti János. Az előre küldött magyar seregek már ekkor véres harcokat vívtak a törökökkel s a velük tartó oláhokkal; és Zsigmondnak is folytonos csatározásokkal kellett magának utat törnie a tartomány belsejéig.

A küzdelem központja az alsó Duna balpartján fekvő Kis-Nikápoly lőn, melynek várát a törökök vitézül védelmezték.

Mialatt a magyar seregek Kis-Nikápolyt ostromolták, váratlan gyászhir érkezett Budáról: Mária királyné, alig egy héttel Zsigmond távozása után, a budai hegyek között lovagolva leesett lováról s koraszülés áldozatává lőn.¹⁷ Zsigmond nem hagyhatta oda a harctér a háboru befejezte előtt; Kanizsai János érseket küldte tehát vissza az országba, hogy a királynő temetéséről gondoskodják s a netalán beálló zavarokban a király érdekeit megvédje. Mária temetése országos nagy fénnyel és pompával ment végbe. Az utolsó magyar Anjou, kinek fejét a magyar korona ékíté, Váradon, Szent-László lábainál talált örök nyugvóhelyet.¹⁸

Ez alatt a magyar fegyverek bevették Kis-Nikápolyt; az ostrom sok vérbe került, a mieink közül Kanizsai István és Maróti János sebeket is kaptak. Ezzel Mircse fejedelmi jogai s általuk a tartomány hűbéri viszonya biztosítva látszottak. Zsigmond haladéktalanul visszaindult. De nem számolt az oláhok állhatatlanságával és álnok megbízhatatlan természetével. Mircse vajda meg sem várta, a míg a király kivonul; a törököktől való félelmében s hogy ezek haragját kiengesztelje, elődei hagyományos politikáját követve, utána lesett a hegyi utakon haladó magyar seregnek, s mint egykor Róbert Károly idejében, a magyar vitézek most is megismerkedhettek az oláhok fegyvereivel: a hegyszakadékokból, kősziklák mögül reájuk rőpített kövekkel és mérgezett hegyü nyilakkal.¹⁹

Zsigmond visszavonulását Garai és Perényi fedezték. A megtorlásra nem volt idő. A királynak sietnie kellett országába, mert Mária halála hírére Hedvig magát hirdeté Magyarország jogos örökösének, és Ulászló nagy sereg élén készült az országba, hogy neje trónigényeinek érvényt szerezzen. Kanizsai János és a nádor a lengyel határra mentek csapataikkal, főleg hogy megakadályozzák a lengyelekhez szító felvidéki nemesség nyílt felkelését Hedvig mellett.²⁰ A veszély azonban nem volt komoly; a Zsigmondhoz hű országnagyoknak nem is kellett fegyvereikhez nyulni, az érsek bölcs fellépése és tapintata²¹ elegendő volt arra, hogy a határszél lakosait a törvényes király hűségén megtartsa. S a lengyel királynő, hiába várva párthivei fellépését, felhagyott trónkövetelési terveivel.

Zsigmond tehát, mint Magyarország egyedüli törvényes királya, tért vissza a hadjáratból. Nejének halála nem sokat változtatott a közállapotokon. Mária királynő az utolsó években mind kevesebb érdeklődést tanusított a kormányzás ügyei iránt. Megelégedett a királyi jogok formai gyakorlásával; volt külön udvartartása, adományokat osztogatott, legtöbbször férjével egyetértve, de megtörtént az is, hogy ez nem tudott a királynő adományáról s a két uralkodó adományai összeütközésbe jöttek egymással. Zsigmond egyszerűen megsemmisítette neje adománylevelét, a nélkül, hogy Mária ebben jogai sérelmét látta volna.²² Birói hatalmát is igénybe vette koronként, főleg midőn királyi férjét hadjáratai távol tartották a központtól. De az igazi kormányzásba, a nagy politikába nem avatkozott be, reá bízta azt férjére, vagy jobban mondva azokra az országnagyokra, a kik az ifju és nem egészen megállapodott király mellett a kormány gyeplőit igazgatták. Kétségtelen, hogy ez a passiv magatartás, a mily kevés egyéni erőt árul el Nagy-Lajos leányában, ép oly hasznára volt az országnak, melynek e zavaros időkben egységes és állandó kormányra volt szüksége. Ha Mária maga részére követeli a vezetést, a mihez joga lett volna, ezzel két részre osztja a törvényes alapon álló pártot és növeli Zsigmond ellenségeinek amúgy is nagy számát, míg resignációja lehetővé tette, hogy az Anjouk dynastiájának örököse, bár hosszú küzdelmek árán, ezernyi ellenség támadásai közepette is fentartsa magát Magyarország trónján.

Igy történt, hogy Mária királynőt eltemették a nélkül, hogy a trónbirtoklás kérdése komolyan bármely számbavehető oldalról is föl lett volna vetve. Zsigmondnak kétségtelenül nagy szerencséje volt, hogy neje halála akkor következett be, mikor a nápolyi párt zöme meg volt semmisítve, a vetélytárs Nápolyban saját bajaival volt elfoglalva s ő maga két győzelmes hadjáratban szerzett dicsőséget a magyar fegyvereknek. Bár volt is sok hibája az ifju

királynak, s ellenségei méltán vetették szemére léhaságát, az idegen urak pártolását és pazarlásait: a török elleni védelem kérdésében úgy viselte magát, mint igazi király, a ki teljes tudatában van kötelességeinek. A királyi hatalom tekintélye az utolsó évtized alatt nagyon süllyedt. A mantuai követ, ki 1395 őszén járt Budán, azt írja, hogy a hatalom a főurak kezében van, s maga a királyi udvar olyan szegény, hogy alig érdemli meg az udvar nevet.²³ E tudósítás bár nem ment ugyan a tulzástól, alapjában véve megközelíti a valóságot. S ha valami képes volt mégis némi súlyt kölcsönözni a király személyiségének, az egyéni bátorsága és vállalkozó szelleme volt, mely tulajdonságok épen a török háboru kérdésével szemközt nagyon hozzá illettek a magyar királyhoz. S az esetleg támadható forradalom semmi sikerre nem számíthatott akkor, midőn a király minden erejét arra fordította, hogy az összes keresztény hatalmakat egyesítse közös ellenségük, a török hatalmának megtörésére.

Zsigmondnak ez a kedvencz eszméje, a nyugati hatalmak nagy actiójával állani utját az izlám terjeszkedésének, viszhangra talált a keresztény világ összes uralkodóinál. IX. Bonifác pápa volt a legelső, a ki a keresztes hadjárat tervét felkarolta; ő, mint láttuk, már az előző években is tőle telhetőleg támogatta a török ellen hadakozó magyar seregeket,²⁴ most pedig Gubbio János domonkosrendi szerzetest Albert osztrák herczeg tartományába, valamint a velencei területre küldte követül, hogy a keresztet hirdesse, pénzt, katonákat gyűjtsön a török ellen indítandó háborura.²⁵ A velencei köztársaság, melylyel Zsigmond már 1393 óta folytatta a tárgyalásokat, szintén késznek nyilatkozott a részvételre, de azt első sorban a nyugati hatalmak magatartásától tette függővé.²⁶ S a szép eszme egy pillanatra még a nagy egyházszakadás ügyét is háttérbe szorította. Az ellenpápával tartó nyugati országok között a leghatalmasabb, Franciaország, páratlan lelkesedéssel karolta fel a szövetkezés ügyét; Kanizsai Miklós küldetése VI. Károly francia király udvarához teljes sikert vont maga után. Franciaország legelső méltóságai készeknek nyilatkoztak részt venni a háboruban; s Fülöp burgundi herczeg saját legidősebb fiát, János neversi grófot jelölte ki a megindítandó francia sereg vezéréül. A francia király azonkívül a velencei köztársasággal közösen nagy hajóraj kiállítására vállalkozott, melynek feladata lesz a Bosporuson át a fekete-tengerre nyomulni s itt a Duna torkolatánál támogatni a szárazföldi sereg hadi műveleteit. A szövetséghez csatlakoztak Anglia s a Zsigmonddal szomszédos államok uralkodói: Venczel cseh király, Józsa morva örgróf, az osztrák hercegek stb. S a ki legközvetlenebbül volt az egész vállalat által érdekelve, a törökök által szorongatott Manuel görög császár, hadi erővel nem járulhatván hozzá a hadjáratához, kötelezte magát, hogy tehetsége szerint részt vesz a pénzügyi terhek viselésében. A lovagkor rég elfeledett álma, a keresztes hadjáratok időszaka látszott egy percze visszatérni, midőn Európa nemességének színe-java egyhangu lelkesedéssel fogott fegyvert hite szent eszményeinek védelmére az izlám ellen.

1396 tavaszán a francia sereg már utban volt a német birodalmon keresztül Magyarország felé. Jean de Vienne, Franciaország admirálja, Philippe de Bar, a Tremouille testvérek, Jakab, La Marche grófja és Bourbon ura, Enguerrand de Coucy, Philippe d'Artois a connetable, a francia főnemesség legjobbjai, országos főméltóságok és az angolok elleni harczokban kipróbált jeles katonák kísérték el a neversi grófot a nagy expedícióra. Velük voltak az eui gróf és Boucicaut marsall, a kik már előbbi szentföldi utjokból ismerték Magyarországot. Egy másik sereg Henri de Coucy és Henri de Bar vezérlete alatt Lombardiának vette utját. A nagy francia sereg május 24-én ért Bécsbe; utközben csatlakoztak hozzá a német keresztesek: Ruprecht rajnai pfalczgróf, a későbbi római király fia, Hohenzollern János, a johanniták németországi nagyperjele, több bajor ur, Strassburg, Nürnberg városok csapatai. Az egyesült sereg június közepén Buda alatt táborozott. Itt volt már akkor a johannita-rend nagymestere is, Philibert de Naillac, Rhodusból.²⁷

Itthon az egész ország lázasan készült a nagy hadjáratra, melyhez hasonló Nagy-Lajos nápolyi hadjáratai óta még nem vette igénybe az ország haderejét. Az előző év nyarán és őszén a délvidék kemény csapást szenvedett a törökök beütésétől. Az ellenség júliusban egész

Temesvárig hatolt s felégette a közel fekvő Ujpécset. Marczali Miklós temesi főispán és testvére Dénes Füves-Oroszinál, és szeptember végén, a második beütéskor Tót-Csáknál megverték a rablócsapatot, de Losonczi István, a ki a havasalföldi határ védelmével volt megbízva, segítség hiányában odaveszett, s vele együtt elveszett a magyarokra nézve Oláhország és az Al-Duna egész vidéke.²⁸

Annál nagyobb hévvel kellett tehát hozzá látniok a hadi készülétekhez. Az országgyűlés az általános felkelést már 1395 december havában elrendelte; a király minden vármegyébe két biztost küldött ki annak kihirdetésére, és szigorú büntetést mondták ki azokra, a kik a hadjáratból elmaradnak.²⁹

Zsigmond az év elején Prágába ment, nem csupán a csehektől nyerendő segély ügyében, hanem főleg azért, hogy a király és az országnagyok viszálykodásában békéltetőleg lépjen fel. A viszályból ismét ő huzott hasznot. Venczelt sikerült reá birnia, hogy a római szent birodalomban helytartójává tegye őt.³⁰ E szépen hangzó czimmel felékesítve tért vissza a tavasz végén Budára, hogy jelen legyen a szövetséges hadak megérkezésénél.

Nagy-Lajos óta nem látott Buda vára ily fényes gyűlékezetet, melynek célja és jelentősége az egész keresztény világ központjává tette a magyar király udvarát. „Ki állhat nekünk ellent?!” kiáltá fel Zsigmond a Buda alatt táborozó sereg láttára. „Ha az ég reánk szakadna, fentartanók lándsáinkkal.” Júliusban megindult a sereg. Mialatt Garai Miklós és János a magyar hadak egy részével Erdélyen keresztül Oláhországba mentek, a király Váradon hosszabb állomást tartott, itt várva be az északkeleti részek nemességének csatlakozását. A három Kanizsai testvér, Ilsvai Leusták nádor, Cillei Hermann gróf, a két temesvári gróf: Marczali Miklós és Csáki Miklós testvéreikkel, a Marótiak: János és Dénes, Stibor vajda, Rozgonyi Simon, János, Osvát és Lőrincz, Perényi Miklós, János és Imre azok, a kik a főnemesség közül névszerint meg vannak említve kíséretében,³¹ de kívülök részt vett a hadjáratban az országnak majdnem minden számottevő nagy ura s a köznemesség igen nagy része. Az otthon maradt főnemesek közül Pásztai János országbíró, Laczkfi István (a volt nádor), István egri püspök, Szécsényi Frank, Serkei Dezső mester Zsigmond meghagyásából országos tanácsként ültek együtt Budán, hogy távollétében az országot „minden változtatás és ujítás nélkül” tartsák és kormányozzák.³²

Augusztus 13-án Zsigmond már Orsován időzött; a Vaskapun át Oláhországba nyomulva, egyesült Garaiék csapataival. A nagy sereg Szörénytornya és Bodon között, még szerb területen, kelt át a Dunán, s a folyam mentén folytatta előnyomulását. A Dunán 70 gályából álló hajóhad, – magyar naszádok és a szövetségesek által felszerelt hadihajók, melyek Jean de Vienne parancsnoksága alatt állottak – kísérte a sereget.³³ Bolgár földről Zsigmond Kanizsai Miklóst haza küldte, hihetőleg mert szükségét érezte, hogy ez a kipróbált hive is ott üljön az országos tanácsban.

Az első ellenállásra Bodonnál talált a sereg. Az egykori bolgárországi magyar bánok székhelyét a bolgár czárok utóda Straczimir védte csekély számú török hadak élén. A szövetséges sereg bevette a várat – Straczimir megmenekült – és a török őrseget felkonczolta. Ez első győzelem emlékeül nyerte el, mindjárt a vár falai alatt, a 24 éves nevers-i gróf 300 francia ifjával együtt a vitézkötést. Orehovo, a bolgár határ fontos erőssége, bár jobban el volt látva védelemmel, a francziák ismételt támadásaira szintén megadta magát.

Ezalatt Bajazid is megindult Konstantinápoly falai alól, melyet tavasz óta ostromzár alatt tartott, s Drinápolynál összpontosítva európai és ázsiai haderejét, a Sipka-szoroson keresztül vonult az ellenség elfogadására. Szeptember 26-án a bolgár czárok fővárosába, Tirnovóba érkezett. Itt találta egész seregével Maróti János, kit Zsigmond előre küldött a törökök hollétének kikémzésére.

A keresztény hadak ekkor már szeptember 12-ike óta Nikápoly alatt táboroztak. Ide érkezett Mircse vajda is az oláh segédcsapatokkal. Nikápoly a Duna jobb partján a Vid folyó torkolatától 12 kilométerrel lejjebb feküdt; a balparton a Dunától 45 kilométerre délfelé a

Traján által alapított, akkor már romba dőlt Kis-Nikápoly (Nicomolis ad Istrum vagy ad Haemum, ma Nikup) terület el a Rusiza és Jantra torkolatánál. Nikápoly védelme Bajazid egyik legvitézebb hadvezérére, Toghan bégre volt bízva. A keresztény hadak ostrom alá vették a várat, s midőn az nem vezetett eredményre, a kiéheztetés fegyveréhez folyamodtak. 15 napon át volt Nikápoly szárazon és vizen körülzárva, s az őrség már a vár feladásáról gondolkodott, midőn Bajazid Tirnovóból egy napi pihenés után szeptember 27-én megérkezett s a vártól dél felé egy mértföldnyire tábort ütött.

Az izlám és a kereszténység először állott európai területen egész hatalmával egymással szemközt, hogy fegyvereiket összemérve döntsének Európa keletének sorsa felett.

Bajazid szultán serege mintegy 140,000 emberből állott, melyet három csoportban állított fel. Az első csoportot a janicsárok, a másodikat a szpáhik képezték. Maga a szultán lovas testőrseregével a háttérben vőn állást. A keresztény hadi erőt körülbelül 90,000 főre becsülhetjük, a miből 60,000 esik a magyar seregre, ide számítva az oláh segédcsapatokat is, s 30,000 francia, német, angol, olasz stb. hadakra. E nagy seregben azonban nem uralkodott egyetértés. A francziák kisebbségük daczára maguknak követelték a vezetést. A csata napjának hajnalán (szeptember 28-ikán) Zsigmond maga személyesen ment a francia táborba s kérte a vezéreket, engedjék át az első támadást a magyar seregnek. A király e lépése az utolsó volt az e felett már régebben megindult tárgyalások folyamán. Nem vezetett eredményre, sőt az egész hadi erő megoszlását vonta maga után. A francziák előre nyomultak s közvetlenül a török sereg előtt állottak fel, mi által nagy távolság jött létre köztük s a magyar és német hadak táborai között. Jean de Vienne, a ki a fiatal nevers-i gróf mellett a francia hadak tulajdonképeni vezére volt, reggeli 9 órakor megindítva a támadást a törökök ellen, azzal a tudattal vitte katonáit a csatába, hogy nekik egymaguknak kell helyt állaniok az ellenséggel szemközt, mert a történetek után a magyarok segítségére nem számíthatnak.

A francia csapatokat a janicsárok nyilainak zápora fogadta, de nem volt képes feltartóztatni előnyomulásukban. Áttörték a törökök által rögtönzött pallisadokat és lovaikról leszállva, összezsaptak a janicsárokkal, kik nem birva ellenállani a heves támadásnak, meghátráltak és a szpáhik mögé menekültek. A francziák most a szpáhik hadteste ellen folytatták rohamukat s ezek sorait is megbonták. Ekkor Bajazid megindult a háttérrel; a francziák már ki voltak fáradva a két roham következtében s csüggedés szállta meg őket, midőn a szultán teljes erőben levő pihent seregével állottak szemközt. A francia csapatok egy része vissza akart vonulni, de a szultán zsoldosai utólérték s lekaszabolták valamennyit. Jean de Vienne a boldogságos szűz lobogójával elesett, s a zászló bukása, a vezér eleste megpecsételte a francia sereg végzetét. A törökök óriási pusztítást vittek véghez a fej nélkül maradt sereg soraiban; Philippe de Bar, Guy de la Tremouille s számos más főnemes a csatatéren lelte halálát, a nevers-i gróf, Jacques de Helly picardiai lovag, a connetable, de Coucy, Henri de Bar a törökök foglyaivá lőnek. A többi, a ki tudott, futással keresett menedéket.

A francia lovagok csatlósai uraik lovaival már előbb megszabadtak, s a gazdátlan lovak láttára nagy rémület szállotta meg a magyar csapatokat. Egy részük azonnal megfordult és sietett a Dunán átkelve biztonságba helyezni magát. A példát követték Mircse oláh csapatai. De a sereg zöme Zsigmonddal a francziák segítségére sietett. Későn érkeztek s fellépésük mégis majdnem megfordította a csata sorsát. Adáz kéztusa fejlődött ki a török és magyar vitézek között. Zsigmond maga környezetével: Kanizsai érsekkel, Cillei gróffal, a Garaiakkal, Maróti Jánossal, Stibor vajdával, a Rozgonyiakkal együtt részt vett a harcban és szembe került a szultánnal. De a janicsárok és a szpáhik ezalatt összeszedték magukat s a szultán hadtestének segítségére siettek. S midőn Lázárevics Istvánnak, a szerb despotának 5000 lovasa is megérkezett, a magyar sereg nem birt a tulnyomó erőnek tovább ellenállani. Elkeseredett harcz után, melyben Perényi Miklós és János, az ifju Rozgonyi János, Osvát és Lőrincz, Csáki István, Maróti Dénes, Váradjai János erdélyi alvajda, Forgách János, Semsei

László s számtalan mások elhullottak, Ilsvai Leusták a nádor és főurak közül a törökök fogságába estek, Zsigmond bukni látta a királyi zászlót. Most már csak a menekülésről lehetett szó. A főurak s vitézeik saját testükkel fedezték a visszavonulást. Szerencsésen eljutottak a Dunáig s itt a készenlétben tartott hajóra szállottak. A török nyomukban volt s úgyszólván csak perczeik voltak annak eldöntésére, mely irányba vegyék utjokat. Előre látható lévén, hogy a győztes sereg a magyar határig az egész területet meg fogja szállani, nem merték magukat a Dunán fölfelé e hosszú utra elszánni. Le kellett mondani tehát a visszatérésről. Zsigmond a főurak egy részét Garai Jánossal haza küldte, hogy az ország védelméről gondoskodjanak. Stibor vajda Erdélybe ment. Ő maga a primással, Cillei gróffal, a nürnbergi várgróffal, a rhodusi nagymesterrel lefelé vette útját; a Duna leszállította a menekülőket a Fekete-tengerig, honnan a törökök üldözését kikerülve, szerencsésen megérkeztek Konstantinápolyba.³⁴

Ez lett a vége a nagy remények között meginduló vállalatnak. A szultán a foglyok nagy részét felkoncizoltatta, csak a nevers-i grófnak és a francia főnemesség tagjainak kegyelmezett meg, kiket busás váltságdíj reményében Gallipolin keresztül Brüsszába, majd Bolliba szállíttatott. A foglyok 1397 június havában nyerték vissza szabadságukat. Az érettség követelt váltságdíjnak, 200,000 aranyforintnak felét Zsigmond fedezte, a velencei adó elárúsításával szerezve meg ez óriási összeget.³⁵

-
157. E neveket Zsigmond adománylevelei sorolják fel. Orsz. ltár, Dipl. 7530. 7533. 7535. Hg. Esterházy cs. kismartoni ltára. Kállay cs. lt. Fejér, Cod. Dipl. X/I. 515. és 525. Gr. Sztáray cs. oklt. I. 489–492. V. ö. Huber, i. m. 529.
158. Zsigmond adománylevele Világos váráról Sauri László részére. Hg. Esterházy cs. kismartoni ltára. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/I. 610. és Huber, i. h.
159. E harmadik szerb hadjárat emlékét csak a perhalasztási rendeletek őrizték meg, melyek a táborba szálló nemesek részére adtak ki. Fejér. X/I. 663. Gr. Sztáray cs. oklt. I. 500, s több kiadatlan oklevél a Kállay cs. ltban. Hogy a királyi sereg ez alkalommal is Szerbiába met, azt Zsigmondnak Zeretvai Péter részére 1390 szeptember 23-án kelt perhalasztó rendeletéből tudjuk meg. M. Nemz. Múzeum ltára.
160. 1392 május 13. oklevelében Vitéz Lászlót ez alól felmenti. M. Nemz. Múzeum levéltára.
161. Fejér, X/II. 418.
162. Zsigmond adománylevele Perényi részére Szöllősről. 1399 aug. 29. Br. Perényi cs. levéltára. Orsz. ltár, Dipl. 7799, 7805, 29446. Fejér. Cod. Dipl. X/I. 683. X/II. 64 és 418. X/III. 144. Hazai oklt. VII. 436. V. ö. Huber i. m. 436.
163. Zsigmond adománylevelei Perényi részére i. h. Maróti János részére Orsz. ltár 7806. és müncheni áll. ltár. V. ö. Fejér, X/IV. 295.
164. Mon. Slav. Merid. IV. 305.
165. Huber, i. m. 541.
166. U. ott 528.
167. Zsigmond május 26-án Bethlen Gergelyt küldte hozzá követül, azzal, hogy utasításait az erdélyi vajdától, Szécsényi Franktól fogja megkapni. Gr. Bethlen cs. levéltára.
168. Adománylevelek a Kanizsaiak részére 1397 márcz. 4. a Hg. Esterházy cs. kismartoni ltban, és Fejérnél, Cod. dipl. X/II. 273. és 438. Perhalasztások, 1395 febr. 9. és 10. napjától, a Kállay cs. ltban. V. ö. Soproni okmt. I. 541. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 660.
169. Orsz. ltár. Dipl. 29745. E keltezésből kitűnik, hogy Huber helyesen tette e hadjárat idejét 1395 január havára. I. m. 546.
170. Adománylevél Csáki Miklós részére, február 14. Gr. Csáky cs. ltára. A brassóiak megjutalmazását I. Fejérnél, X/II. 294.
171. Fejér, X/I. 270.
172. 1395 ápril 6. Gr. Bethlen cs. ltára.
173. Mária halála napját Dlugoss május 17-ére teszi; az eset részleteit a Cardauns-féle krónika beszéli el, i. h. 344. V. ö. Márki, Mária királyné. 148. Zsigmond már akkor Erdély déli határán járt, hova a hír csak több hét múlva juthatott el.
174. Adománylevelek a Kanizsaiak részére. 1397 márcz. 4., decz. 8. és 1401 február 17. a Hg. Esterházy cs. kismartoni ltarában. V. ö. Fejér, Cod. Dipl. X/II. 438. és Soproni Oklt. I. 541.
175. Zsigmond id. adománylevelei a Kanizsaiak, Perényi és a Garaiak részére. V. ö. Huber, i. m. 543.
176. Ilsvai Leusták nádor június 12-én Eperjes melletti táborában keltezi oklevelét. Gr. Zichy cs. okltára. IV. 602.

177. Zsigmond király 1397 decz. 8-iki oklevelének tulajdon szavai.
178. Így járt el Máriának Vécsi Dénes s testvérei részére Érkelől tett adományával, Dobai Demeternek és Imrének adományozván e birtokot. 1391 június 11. Orsz. Itár. Dipl. 29, 738.
179. A M. Tud. Akadémia tört. bizottságának másolatai között. 128. és 131. sz.
180. 1392 december 18-án kelt két bullájában a szentföldre zárandóklók minden előjogában s teljes bucsuban részesíti azokat, a kik Zsigmond seregében a török ellen harcolnak. Mon. Vat. I/III. 179–180.
181. 1394 június 3. U. o. 259.
182. A Velenczével folyt tárgyalások iratait l. Mon. Slav. Merid. IV. 363. 373., 374.
183. G. Köhler, Die Schlachten von Nikopoli und Warna. (Breslau, 1882.) E munkában a külföldi forrásokat teljes sorozatban találjuk összeállítva.
184. Zsigmond írja ezt Pásztai Jánoshoz 1399 márczius 23-án intézett levelében. (M. N. Múzeum Itára.) Losonczi István, mint láttuk, részt vett az 1395-iki havasalföldi hadjáratban, mely a magyar fegyverek győzelmével végződött. Zsigmond 1395 szeptember 16-án kelt oklevelében (Gr. Csáky cs. Itára) Losonczi István neijéről már mint özvegyről történik említés. Losonczi veszedelme tehát csak az 1395 júliusi török beütés idejére tehető.
185. 1395 december 17. Leleszi konvent Itára.
186. Prága, 1396 márczius 19. Fejér, Codex Dipl. X/III. 181.
187. E névsort egykor s közeli években kiállított oklevelekből állítottuk össze.
188. Egyetlen ismert kiadványuk, szeptember 8-áról keltezve, az orsz. levéltárban, Dipl. 8181.
189. Szentkláray, A dunai hajóhadak története.
190. A csata lefolyását elbeszélő okleveleket l. Orsz. Itár, Dipl. 8201. 8203. 8312, 8314. 8378. 8493. 8541. 32 839. Hg. Eszterházy cs. kismartoni Itára (1397. márcz. 4.) Gr. Forgách cs. Itára a M. N. Múzeumban. (1397 május 6.) Münchener áll. Itár. (1403. nov. 5.) Fejér, Codex Dipl. X/II. 418. 429. 438. 475. X/IV. 25. 63. Mon. Slav. Merid. IV. 386. 290. Sopron vm. Oklt. I. 541. Hazai Okmt. VII. 432. V. ö. Köhler, i. m.
191. Bécsi áll. Itár. (1398. június 17.) Fejér, X/II. 478. 481. 736. Mon. Slav. Merid. IV. 395. 397. 413. 420. 426. 491.

IV. FEJEZET.

A nápolyi párt ujjaéledése.

A csatavesztés következményei. A Laczkfiak lázadása. Török szövetség eszméje. Zsigmond hazatér. A körös-udvarhelyi gyűlés. Ujabb háború terve a török ellen. A temesvári országgyűlés. Kisebb hadviselések a délvidéken. A csehországi események. Venczel király. Bukása Németországban. Zsigmond és IX. Bonifác. Zsigmond házassági tervei. Az elégtelenség kitör. Zsigmond elfogatása. A trón betöltésének kérdése. Dalmácia nápolyi László pártján. A többi trónjelöltek. Zsigmond Siklóson. Alkudozások az országos rendekkel. Zsigmond kiszabadulása. Eljegyzése Cillei Borbálával.

Bajazid nem sietett a nagy győzelem kizsákmányolásával. Seregének egy része átkelt ugyan a Dunán, üldözőbe vette a menekülőket s betört a magyar területre, de ő maga visszavonult és tovább folytatta Konstantinápoly lassu ostromát. A nikápolyi ütközet mindazonáltal forduló pontot képez Zsigmond uralkodásának történetében. Az első nagy vereség, melyet a magyar politika a Balkán-félszigeten szenvedett, elég volt, hogy új lángra lobbantsa a nápolyi párt forradalmának titkon lappangó tüzét. S bárha Zsigmondnak ezentul is sikerült diadalmaskodni a lázadók felett, egy nem sikerült neki: áthidalni a szakadékot, melyet nem csupán ellenségeinek fondorlatai, de saját magatartásának hibái is támasztottak közte és a nemzet tényezői között. A titkos palotaforradalmak és nyílt felkelések új korszaka következett be, a melynek zavaiba Zsigmond első sorban szívósságának és szerencséjének köszönhetette koronájának megtartását.

Az elégtelenség nem hagyhatták kiaknázatlanul azt a tényt, hogy a király nem tért vissza a vesztes ütközetből, hanem hosszú utra indult, mely előreláthatólag több hónapig fogja távol tartani az országtól. Jó alkalom volt ez kezdetben a király halálhírének terjesztésére, s midőn ezt az alsó Dunáról érkező tudósítások megczáfolták, nyíltan felhangzott a panasz, hogy a király nehéz időben külföldön tölti idejét, a helyett, hogy haza sietne országa védelmére.

A nádor a törökök fogságában sinylődött, az esztergomi érsek és főkanclár a királylyal volt. Semmi nyomát nem találjuk annak, hogy Zsigmond a kormány vezetéséről helytartók kinevezése által gondoskodott volna. A fejtelenségben a két Laczkfi István nyíltan kilépett eddigi óvatos, tartózkodó álláspontjából, levetette álarcát és meghívta a nápolyi királyt az ország elfoglalására. De László még mindig nem gondolhatott országának elhagyására, hiszen fővárosát sem volt képes az ellenkirály, Anjou Lajos kezei közül visszafoglalni. Megelégedett tehát azzal, hogy a Laczkfiakat helytartóivá nevezte Magyarországon, s egyidejűleg megújította kísérleteit, hogy Bajazidot szövetkezésre bírja. A lázadó főurak nem rettentek vissza attól a gondolattól, hogy török segítséggel juttassák diadalra László ügyét. A tárgyalásokba, hogy László vegye nőül Bajazid leányát, ők is befolytak; hívásukra török sereg jelent meg a határszélen, mely a Dráva és Száva közti vidéken nagy pusztítást vitt véghez.¹ De a török szövetség kísérletével túl lőttek a célon. A közvélemény megütközéssel fogadta azt a gondolatot, hogy egy török szultán-leány legyen Magyarország koronás királynéja; a törökök által lemészárolt vitézek vére, az özvegyek és árvák sirása, a rablánczra fűzött nép jajgatása a hazaárulás vádját kiáltották Laczkfiék fejére s a jobb érzésűeket egy nagy táborba egyesíték Zsigmond királyságának s általa a törvényes rendnek védelmére.

Zsigmond, a ki kelleténél tovább időzött Konstantinápolyban, e hírek hallatára meggyorsítá útját, december 2-án már Mothon partjait érintette, s december 21-én velencei gályán Ragusába érkezett, hol a polgárok nagy pompával fogadták s öt napi időzés után gazdagon megajándékozva, saját hajóikon szállították Spalatoba.² A lázadás akkor már nagy arányokat öltött a délvidéken. Zára városa érsekével Jánossal a nápolyi párt mellett foglalt

állást s Szlavóniában Szepesi János, a zágrábi püspök készítette a hangulatot László király mellett, kinek támogatása a nápolyi érsekség elnyerését helyezte számára kilátásba.³

Laczkfiéknak sikerült Boszniában is barátokat szerezni ügyüknek. Osztója személyében, a ki a Dabisa halála után megürült trónra már ekkor az ország egy nagy pártjának jelöltje volt.⁴ Zsigmond mindazonáltal nem esett kétségbe a helyzet fölött. Biztató híreket kapva a kormány s a többség hűsége felől, első fellépésében teljes szigorral fenyegette a lázadókat. Kninből magához rendelte a dalmát városok követeit, s bíróságot küldött ki Leonárd zenggi püspök elnöklete alatt, hogy ítéletet mondasson mind azok felett, a kik a királynék elfogatásától kezdve a délvidéki lázadásokban résztvettek.⁵ Ez alatt Zsigmond hivei: Bebek Detre, a ki a török fogságban raboskodó Ilsvainak a nádorságban utódjává választott, Bebek Ferencz mácsói bán, Kanizsai Miklós és István, Garai János, Maróti János, Szécsi Miklós stb. bandériumaikkal sietve jöttek királyuk segítségére; Maróti megtisztította a töröktől a Drávaközt s a többiek szétverték Prodaviczai Ördög István csapatait, melyekkel ez a Drávánál a király átkelését meg akarta akadályozni. Ördög István Szentgyörgy várába menekült, a Laczkfiak pedig a tulnyomó erő láttára alkudozni kezdtek Zsigmonddal. A király szerencsésen áthatolva a horvát részekben, a dunántuli megyékben felkelést hirdetett,⁶ s a főurakat Körösudvarhelyre gyűlésre hívta össze, melyre *salvus conductus* küldött a Laczkfiaknak.

Zsigmond pártjának legfőbb támaszai gyűltek együvé Körösudvarhelyen. A már megnevezett főurakon és Zsigmond külföldi útjának társain: Kanizsai János érseken, Garai Miklóson, Cillei Hermann grófon kívül ott voltak Treutel Miklós, Szécsényi Simon, Garai Pál fia László, Debrői István, a corbaviai grófok s a szlavóniai és dunántuli nemesség nagy része. A Laczkfiak és társaik is megjelentek, bizva a királyi hitlevél erejében, s azzal a reménnyel, hogy sikerül magukat kitisztítani s tovább folytatni kétszínű politikájukat. De a király véres megtorlásra készült ellenök, s minthogy a hitlevél következtében nem indithatta meg a törvényes eljárást, hivei vállalkoztak a boszu művének végrehajtására. A tanácskozások folyamán február 27-én, egy kedvező alkalommal, midőn a megtért pártosok fegyveres kíséret nélkül jelentek meg a király színe előtt, a Zsigmondhoz hű magyar urak, köztük maga a nádor, Garai Miklós és Cillei, kardot ragadtak és megtámadták őket. A két Laczkfi István elvérzett a főurak kardcsapásai alatt; Laczkfi András több társával fogságba vettetett. A kik megmenekülhettek, – neveiket nem ismerjük, – Boszniában kerestek menedéket.⁷ Ide futott Ördög István is, a kit az esztergomi érsek, Szécsi Miklós és Kanizsai István néhány nappal azelőtt vertek ki szentgyörgyi várából.⁸

A főurak a véres tett színhelyén azonnal törvényszéket tartottak s kimondták a lázadás összes részeseire a fej- és jószágvesztés büntetését. Zsigmond az ifjabb Laczkfi István birtokai közül a simontornyai és lékai uradalmakat a három Kanizsai testvérnek adományozta a trónra léptétől kezdve annyi viszontagságon keresztül tanusított törhetetlen hűségük jutalmául,⁹ a többi jószágok egy részére pedig zálogot vett fel egyes uraktól,¹⁰ s az így nyert pénzt a török ellen indítandó újabb háború költségeire szánta. A velencei köztársaságot már február elején követek küldésére szólította fel, azt remélve, hogy a szövetségbe, melyet Konstantinápolyban jártakor Manuel császárral kötött a török ellen, sikerülni fog a signoriát belevonni. Velence tényleg küldött követeket a magyar udvarhoz és egyidejűleg a görög császárt is biztatta, nehogy ez reménytelen helyzetében egyezkedést kezdjen a szultánnal.¹¹ A Budán összegyűlt főrendek ekkor már kimondták a háború szükségét és Zsigmond május havában a hadviselés idejére általános törvénykezési szünetet rendelt el.¹² Mielőtt azonban a háborút megindította volna, szükségesnek látta minden kívülről jövő támadás ellen biztosítani országát. E tekintetben főleg a lengyel király részéről fenyegette veszély, a ki nem adta fel teljesen trónkövetelési terveit s közvetlenül a nikápolyi hadjárat előtt maga és neje, mint a magyar korona törvényes örököse részére hűségesküt erőszakolt ki Vlad besszarábiai vajdától, Mircse vajda törvénytelen fiától. A hűtlen Vladot akkor maga Mircse szolgáltatta ki

Zsigmondnak, a ki őt egyuttal mint a havasalföldi vajda hűségének kezesét is őriztette Budán. Laczkfiék lázadásakor azonban Mircse is elpártolt újból Zsigmond hűségéről s Ulászlóhoz szegődött, Vlad pedig megszökött Budáról s Lengyelország felé vette útját. Szökése nem sikerült; Thurzó Márton, a szepesi lándzsások kapitánya a Szepesség hegyei közt utolérte és elfogta. De Zsigmond nagyobb actiót sejtve a háttérben Lengyelország részéről, személyesen ment ez év nyarán Ulászlóhoz a helyzet tisztázására és sikerült odáig vinni a dolgokat, hogy Iglón, július 14-én, 16 évi béke jött létre közte és a lengyel királyi pár között.¹³

A török háború terve ez évben nem került kivitelre, de a folytonos veszély, mely az alvidéket a törökök részéről fenyegette, a honvédelem intézményeinek jelentékeny fejlesztését tette szükségessé. Zsigmond e célból éppen a fenyegetett részek legjelentősebb városába, Temesvárra országgyűlésbe hívta össze a főrendeket, a vármegyei nemességet és – a mi egészen új országgyűléseink történetében – a városokat. A meghívók az országgyűlés megnyitását szeptember 24-ére tűzték ki, de annyira elkésve küldettek szét, hogy Trau városa a hozzá címzettet csak egy héttel a megnyitás előtt kapta meg.¹⁴

Az országgyűlés egy hónapig tartott. Az egybegyűlt országos rendeknek hosszú idő óta először volt alkalmuk törvényhozási jogaik gyakorlására. Első dolguk volt megújítani nemesi szabadságaik forrását, az aranybullát, abban az alakban, a mint azt Nagy-Lajos 1351-ben s Mária 1384-ben megerősítették. A szabadságlevél egyik nevezetes pontjának, a mely a nemesek hadviselési kötelezettségéről szól, keretébe foglalták aztán be azokat az intézkedéseket, melyek a fejlődés új stadiumát jelölik honvédelmünk történetében.

„Ha az ország határain túl megyünk seregünkkel, – így szól a király az aranybullában, – mindnyájan, a kik ispánságot birnak, a mi költségükön tartoznak velünk jönni; ha pedig az ellenség serege jön az országra, az egész nemesség egyetemlegesen tartozik elmenni.”

Az új törvény ezt oly értelemben bővítette ki, hogy a jelenlegi háborus idő alatt, ha az ország határát ellenséges invasio fenyegeti s a határt az ott hivataloskodó zászlósúr nem képes megvédeni, minden zászlósúr és birtokos nemes, a közös kurián lakozók közül egy-egy, a többiek fejenként, személyesen tartoznak fegyvert fogni s a királlyal vagy ennek akadályoztatása esetén a nádorral a fenyegetett részekre vonulni; a jobbágys nemesek azonkívül kötelesek minden 20 jobbágys után egy ijjal felfegyverzett katonát kiállítani. A ki elmarad, ha jobbágysai vannak, ezeket küldje maga helyett vagy fizessen minden jobbágysa után egy arany forintot; a jobbágys nélküli nemes, ha betegséggel nem igazolja elmaradását, 3 márka dénárt fizet birságul. Ezt az erélyes hangú intézkedést egy másik pont egészítette ki, mely – ugyancsak a jelen háborus idők tartamára – az összes egyházi javak jövedelmének felét hadi célokra foglalja le s a király és az országgyűlés által kiküldendő tiszteket bizza meg annak közvetlen behajtásával, kimondva egyuttal azt is, hogy ezt az adót az eddigi törvények ellenére nem természetben, hanem készpénzben tartoznak a felek beszolgáltatni.

Ezek a végzések félre nem érthető módon értelmezték az általános védelmi kötelezettség elvét, mely eddig csak categoricus rövidséggel levén formulázva, tág teret nyitott a törvény kijátszásának. Az egyházi vagyon megadóztatása által pedig új elvek jutottak érvényre a kormányzatban, melynek horderejét igazában csak a következő századok fejleményei igazolták. Az anyagi eszközök óriási forrása nyílt meg ily módon s jött az állam segítségére, mely a maga erejéből nem vállalkozhatott volna a védelem nagy feladatára. Egyházi férfiaiunk áldozatkészségéről tesz tanuságot, hogy minden nagyobb rázkódás nélkül válhatott törvénytényé ily gyökeres intézkedés, mely homlokegyenest ellenkezett a papság évszázados kiváltságaival.

Az országgyűlés más ügyekben is nevezetes intézkedéseket hozott. Majdnem szóról szóra felvevén az új törvénykönyvbe az aranybulla és Nagy-Lajos 1351-iki decretumának szövegét, újból érvényre emelte az országgyűlés évenkénti összehívásának kötelezettségét; szabályozta a bíraskodás menetét s kimondta azt a nevezetes elvet, hogy a királynak nem szabad a bíróságok által elmarasztalt főurakat pártfogásába venni. Ez a tilalom már

szemrehányásként hangzik a kegyenczei iránt részrehajló Zsigmond ellen. Még határozottabban fordul ellene a törvény az a pontja, a mely kimondja, hogy a király környezetében levő külföldiek tartoznak karácsonyig az országot elhagyni, s csak Stibor vajdát s Eberhard és Maternus püspököket veszi ki a törvény szigora alól, a jövőre pedig megtiltotta a királynak, hogy idegeneket nevezzen ki egyházi és világi méltóságokra. Némi enyhítéseül hangzik e szigornak az a törvényezikk, a mely érvénytelennek nyilvánít minden olyan adományt, a mit a király a lefolyt lázadások alatt a helyzet nyomása folytán azok részeseinek vagy olyanoknak tett, a kik közte és a lázadók között a békéltető szerepére tölték fel magukat. A törvény ezzel erős fegyvert adott Zsigmond kezébe mindazon főurak ellen, kiket oka volt nem tartania igaz barátainak. S végül az ország és a király szorult pénzügyi helyzetén kívánt segíteni az az intézkedés, a mely királyi várak és birtokok elzálogosításait megsemmisítette s elrendelte, hogy az elzálogosított állami javak a zálogigények kielégítése nélkül adassanak vissza a koronának.¹⁵

A temesvári országgyűlés törvényeiben, mint tükörben látjuk e kor közállapotainak képét, s e kép elének tárja Zsigmond kormánya ez időszakának legnagyobb hibáit s érthetővé teszi előttünk a bekövetkező eseményeket, a melyek Zsigmond alatt megingatták a 10 év óta elfoglalva tartott trónt. Idegenek pártolása, kegyencz-politika, az ország javainak könnyelmű elfecsérlése, ezek azok a súlyos vádak, melyek e törvények sorai közül Zsigmond feje felett elhangzottak. Legsúlyosabb közülök az első, mert a nemzetet büszkeségében és féltékenységében támadta meg. A magyar soha sem nézte jó szemmel, ha királyát idegenek környezték; a féltékenység, mely e miatt szívében életre kelt, már a nemzeti dynastia alatt is nem egyszer véres catastrophára vezetett. Annál nagyobb hiba volt annak felköltése Zsigmond részéről, a ki maga se származására, se gondolkozására nem volt magyar s így kezdettől fogva sokkal távolabb állott a nemzet szívéből, hogy sem veszély nélkül növelhette volna, idegen szellemű környezet. befolyása által, még nagyobbra ezt a távolságot. Míg Mária élt, ez a hibája Zsigmondnak nem lépett annyira előtérbe, ellensúlyozta azt a királynő magyar udvartartása, s a Zsigmondot környező idegenek között is olyan férfiak vitték a vezérszerepet, kik, mint Stibor vajda, már az Anjouk alatt híven szolgálták az országot s a királyt, tetteikkel feledtették jövevény voltukat. Mária halála után azonban semmi se volt, a mi a király kedvteléseinek határt szabjon; s minél jobban hajlott természete a kalandos felé, annál jobban érezte magát a külső országokból összesereglett idegenek között. Udvara ezek gyülekező helyévé lett. Voltak közöttük előkelő származású gazdag főurak, mint a Cillei grófok, az Albenek, kik közül Eberhard a kalocsai érsekké lett Szepesi János utódává neveztetett ki a zágrábi püspökségben; az olasz származású Scolari Fülöp, kit nálunk Ozorai Pipónak hívtak; ezek befolyása a magyar főurakéval vetekedett, s nemsokára háttérbe is szorítá azokét; voltak szerencselovagok, kalandhajhászó vitézek: lengyelek, csehek, németek, svábok, frankok, rajnaiak,¹⁶ kiket jobbra a jó szerencse reménye hozott Zsigmond udvarába. Ezek környezetében tölté Zsigmond legtöbb idejét, s főleg ezek befolyásának tulajdonította mindenki a király pazarlásait s az ezek következtében az ország pénzügyeiben beálló zavarokat, melyeken Zsigmond egyes koronajavak elzálogosításával igyekezett segíteni. Jellemzi a hangulatot, hogy mikor a temesvári országgyűlés radicalis eszközzel: az idegenek kiűzetésével akar segíteni a bajon, a lehető legrövidebb határidőt, három hónapot szabott (télvi idején) kiköltözésükre. Elmult azonban több idő is, eltelt a következő év, s a törvény ez a pontja nem hajtatott végre, valamint hogy az is csak írott malaszt maradt, a mit az elzálogosított javakra hoztak az ország rendei. Zsigmond nem csak hogy nem gondoskodott azok visszaszerzéséről, de újabb elzálogosításokkal s adományokkal csökkentette az állam birtokait. Így a már előbb elzálogosított Ozol várára 17,000 arany frtot vett fel Frangepán Miklóstól, Varasd városát Orbaz és Vinicze várakkal, s utóbb az egész zagorjei grófságot Cillei Hermannak, Medve várát, mely a zágrábi püspökségé volt, Eberhard püspök rokonainak, Alben Hermannak és Petermannak adományozta. E birtokadományok nagy része

is tehát épen a gyűlölt idegenek vagyonát szaporította. Annál nagyobb volt a visszatetszés, melyet Zsigmondnak e törvénybe ütköző cselekedetei országszerte támasztottak. A mit nagy catastrophák nem voltak képesek előidézni, a törvénysértések hosszú sorozata lassanként aláásta Zsigmond trónja alatt a talajt s elidegeníté a királytól az ország legjobbjait. A kiket haszonlesésük a király oldala mellé vonzott, azok épen azért, hogy érdeküket kielégíthessék, lelkiismereti furdalás nélkül hagyták Zsigmondot a lejtőn haladni; az igazi hivek hasztalanul iparkodtak visszatartani a királyt attól az uttól, mely mind távolabb vitte őt a nemzet becsülésétől.

Zsigmond nem vette észre a közhangulat megváltozását. Eleinte a török ellen indítandó háboru terve foglalkoztatta, de buzgalma nem sokáig tartott. A törökkel szövetkező Hervoja ellen 1398 folyamán két ízben, júniusban és novemberben indított hadat Boszniába,¹⁷ harmadszor az év őszén arra a hirre, hogy a török sereg Havasalföldön van, maga is táborba szállott az ellenség ellen. De kellő előkészület hiányában egyik vállalata sem sikerült; a legutolsónál az volt a szerencse, hogy a törökök közeledése vak lármának bizonyult; különben a magyar fegyvereket semmi sem mentette volna meg a kudarcztól.¹⁸ Zsigmond boszusan tért vissza az alvidékről s biztosokat küldött a vármegyékbe, kik a temesvári országgyűlésnek a nemesi fölkelésre vonatkozó törvényeit végrehajtsák,¹⁹ majd elrendelte a jobbágyok összeírását s a lajstromokat minden vármegyétől magához kérte, egyuttal számadásra szólítva fel az adó beszédőit.²⁰ Ez intézkedések nem maradtak eredmény nélkül, és midőn 1399 tavaszán Mircse vajda hirt adott arról, hogy Bajazid nagy sereggel Drinápoly alatt van s öt nap alatt Havasalföldre ér, Zsigmond az általános felkelést elrendelve, haladéktalanul siethetett a vajda segítségére.²¹ El is indult, de rövid idő múlva visszatért, s oly események, melyek Magyarország sorsára kevés befolyással bírtak, de őt családi kötelekeinél fogva érdekelték, csakhamar teljesen elterelték figyelmét az ország védelmének nagy fontosságú kérdéséről.

Csehországban a viszály Venczel és a főurak között mind élesebb lőn s a király helyzetét még súlyosabbá tette az, hogy trónját tulajdon családjának tagjai ellen is kellett védelmezni. Venczelben a Luxemburg-ház jellemző tulajdonságai közül az állhatatlanság volt az uralkodó, párosulva nagy foku önzéssel, és hirtelen haraggal, mely a királyt nem egyszer kegyetlenségekre ragadta. Főleg ez utóbbi tulajdonsága volt az, a mivel cseh alattvalóit maga ellen lázítá, míg állhatatlansága unottá tette előtte a német birodalom ügyeit. Tíz éven át nem volt Németországban, nem törődött annak érdekeivel. S most, midőn helyzete Csehországban válságossá lőn, a német fejedelmek is feltámadtak ellene és követelték, hogy a birodalomban helytartót nevezzen ki maga helyett. Zsigmond, mint láttuk, már 1396 óta viseli a birodalmi vicariusi méltóságot, de az nem volt egyéb reá nézve üres czimnél; a fejedelmeknek olyan helytartó kellett, ki a birodalomban lakik s minden erejét annak szentelheti. A közhangulat által kényszerítve, Venczel elhatározta magát, hogy személyesen indul Németországba. Távolléte idejére unokaöccsére Prokóp morva örgrófra bizta Csehország kormányát. Ebben az intézkedésében Zsigmond, Venczel után a Luxemburg-ház legidősb tagja, a saját jogai sérelmét látta és sértve volt általa Józsa örgróf is, a kit Venczel kevéssel előbb fosztott meg Lausitz birtokától. Prokóp ellen Zsigmondnak már előbbi időről volt panasza, mert 1397 elején, Laczkfiék lázadása idején, László oppelni herczeggel megrohanta a felvidéket, Liptóban, Turóczban s a Szepességen pusztított s a Vág mentén néhány erősséget, köztük Nagyvárt és Likavát azóta is elfoglalva tartotta.²² Józsa tehát jól számított, midőn a leitomischi püspökkel Budára utazva, Prokóp ellen szövetségre szólítá fel őt. Zsigmond a török elleni védelmet a bánokra bízva, már 1394 novemberben jelentékeny sereget indított a morva határra. Nagyvárat hosszú ostrom után, melynél Perényi Imre lábán súlyos sebet kapott s Rozgonyi Simon majdnem elvérzett, bevette.²³ 1400 január 18-án forma szerint is szövetséget kötött Józsaival s a cseh főurakkal, s márcziusban Zsófia királyné koronázására Prágába ment, hogy ott bátyja távollétét felhasználva, saját érdekei biztosításán fáradozzék.²⁴

Venczel ez alatt a birodalomban igyekezve visszaszerezni a királyi trón elveszett tekintélyét, arra a szerencsétlen gondolatra jött, hogy beleavatkozik a nyugati nagy egyházszakadás kérdésébe, melynek megoldására római királyi méltóságánál fogva magát érezte első sorban hivatva.

A francia királylyal, kivel már évek óta tárgyalt ez ügyben, 1398-ban Reimsban találkozott, s arra a megállapodásra jöttek, hogy mindenikük lemondásra bírja azt a pápát, a kinek eddig a pártján állottak: a francia király az avignoni XIII. Benedeket, Venczel a Rómában székelő IX. Bonifácot. De mind a kettő olyasmire vállalkozott, a mit nem volt képes végrehajtani, s Venczelre azonkívül ez a merész beavatkozás végzetes következményekkel járt. Bonifácznak nagy pártja volt Németországban, mely visszatetszéssel vett tudomást a király tervéről. Ellenségeinek számát ekkép tetemesen szaporítva, a király nem volt képes tekintélyét a birodalomban visszaszerezni. A három egyházi választó: a mainzi, trieri és kölni érsekek és a rajnai pfalzgróf elérkezettnek látták az időt, hogy végleg leszámoljanak vele; 1400 augusztus 20-án megfosztották a királyságtól s a következő napon maguk közül Ruprecht rajnai választófejedelmet választották római királylyá.

Zsigmond a testvérét ért gyalázatban nem a Luxemburgok szégyenét látta, hanem a kedvező alkalmat arra, hogy Csehország kormányát magához ragadja. A haza siető Venczellel október 6-án Kuttenbergben találkozáva, készen nyilatkozott segítségére Németországba sereget vezetni, de a költségek fedezésén kívül Lausitzot és Sziléziát követelte jutalmul s annak ünnepélyes kijelentését, hogy Venczel halála után Csehország koronája reá fog szállani. Venczel erre szó nélkül távozott Kuttenbergből, s Zsigmond ujult hévvel folytatta hadviselését a Venczellel jó viszonyban maradt Prokóp morvaországi birtokai ellen.²⁵

A magyar király e magatartása következtében Venczel ügye jóformán veszve volt Németországban. Zsigmond joggal számíthatott arra, hogy a birodalmi ügyek Venczel uralmát Csehországban is alá fogják ásni s egész diplomatiáját oda irányította, hogy ő üljön majdan bátyja örökébe. De egyről megfélekedezett. Venczelnek az egyházszakadás megszüntetésére irányuló tervéről neki is volt tudomása, s a római király Rheimsban nem csak saját maga, hanem Zsigmond nevében is nyilatkozott IX. Bonifác letétele mellett. Természetes, hogy a pápa, a ki elég hatalmas volt, hogy Venczel letételét – bár közvetve is, – siettesse, a magyar királylyal sem mulasztotta el hatalmát éreztetni.

Bonifác a nápolyi párt küzdelmeiben kezdetben egész határozottan Zsigmond mellett foglalt állást, annál is inkább, mert a nápolyi Anjouk, – előde, VI. Orbán pápa által kiátkozva, – az ellenpápa hivei közé tartoztak. Lászlónak később sikerült a nápolyi származású pápát kibékülésre bírni, s a mi sikereket vetélytársa ellen Nápolyban kivívott, azt főleg Bonifác támogatásának köszönhette. Hogy ezt a támogatást a pápa a magyar ügyben sem tagadta meg védeneczetől, azt sejtetni engedi az a bizalom, a melylyel őt László, mint láttuk, a nápolyi székre ajánlott zágrábi püspök működésének jelentőségébe beavatta.

Mindazonáltal óvakodott ebben a kényes kérdésben nyíltan szakítani eddigi politikájával. Meleg érdeklődéssel támogatta Zsigmondot a török ellen indított hadjárataiban, s Magyarország iránt érzett különös jóindulatának akart kifejezést adni, midőn Zsigmond leghívebb emberét, Kanizsai Jánost előbb az esztergomi főegyházmegye, majd egész Magyarország primásává s az apostoli szentszék követévé nevezte ki. Zsigmond csatlakozása Venczel és a francia király tervéhez azonban rögtönös fordulatot idézett elő magatartásában. Nem lépett fel most sem nyíltan a király ellen, a mint hogy Zsigmond sem foglalt nyíltan állást a rheimsi határozat mellett; de rokonszenvével most már teljesen nápolyi király felé fordult, s befolyását a főpapság útján érvényesítve, lassan oda törekedett, hogy Zsigmond hiveit uruktól elidegenítse s ez által előkészítse László trónrajutását.

A talaj már akkor erősen ingadozott Zsigmond lábai alatt. Zsigmond magaviseletével egészen elidegenítette magától azokat is, a kik eddig leghívebb támaszai voltak trónjának. Hogy az ország védelmét a törökök ellen elhanyagolta s idejét idegen korona megszerzésére

fordította, igen kedvezőtlen világításba helyezték az uralkodás kötelességei felől birt fogalmait s erős fegyvert adtak ellenségei kezébe. De ez nem volna képes megmagyarázni a helyzetet, ha nem kellene felismernünk a pápa és a nápolyi udvar titkosan működő kezét az eseményekben, melyek a vihar rögtöni kitörését előidézték. IX. Bonifác befolyását az 1401 év eseményeire, ha okleveles adat nem is igazolná,²⁶ kétségtelenné teszi a főpapság gyors elidegenedése Zsigmondtól s az a tény, hogy maga a hű Kanizsai János, a primás állott az országszerte növekvő ellenzék élére.

A kitörés minden külső, látható ok közbejött. nélkül, egészen váratlanul következett be. A király 1400 végén azzal a szándékkal tért vissza a morvaországi harcterről, hogy véget vet özvegyi állapotának, megnősül és családalapítással siettetni dynastiája megszilárdítását. Mária királynő halála óta már többször foglalkozott házassági tervekkel. A legelső, mely még 1395 végén merült fel, magának a nápolyi vetélytársnak nővérét, Johannát szemelte ki menyasszonyául. Bárkitől eredt az az eszme, hogy Zsigmond Kis-Károly leányát vegye nőül, genialis mesterfogás rejtőzött benne az Anjou és a Luxemburg házak örökösödési jogainak egyesítésére, mi által László igényeit teljesen háttérbe lehetett volna szorítani. A terv azonban éppen a nápolyi párt ellenségeinek ellenzésén tört meg.²⁷ A következő év elején, midőn Zsigmond bátyja ügyei rendezése érdekében Csehországban időzött, alkalma nyílt megismerkedni Henrik briegi herceg leányával, Margittal; az ekkor mintegy 15 éves hercegnőt szemelte ki nejeül, s úgy látszik, a jegyváltás is megtörtént. Az ilyes szertartásnak ugyan, mely az uralkodóházak tagjai között a középkorban nagyon gyakori volt, ide haza senki sem tulajdonított nagyobb jelentőséget s Magyarországon alig tudtak valamit a király jövődöbeli hitvese felől. Briegben azonban már 1396-ban készítették a menyasszony kelengyét, a ki 1398-ban atyját elveszítve, teljes árvaságra jutott. Mikor Margit 1401-ben elérte a házasságra alkalmas kort, Zsigmond érkezettnek látta az egybekelés idejét. Husvét ünnepe előtt Stibor erdélyi vajdát nagy kísérettel utnak indítá Szilézia felé, hogy „ő fenségét, Margit briegi hercegnőt, legkedvesebb hitvestársát” Magyarországra hozza.²⁸ Az események váratlan fejleménye azonban elébe vágott a házasság létrejöttének. Husvét után az országnagyok, élükön Kanizsai érsekkel s a nádorral, szokatlan számban jelentek meg Budán, hogy a szentgyörgynapi nyolczados törvényszékek alkalmából a szokásos országos tanácskozásokat megtartsák. Ezek folyamán a királynak szemrehányást tettek könnyelmű magaviseleteért, a temesvári országgyűlés törvényeinek ingorálásaért s követelték, hogy a kiket minden bajok okozóiul tartottak, az idegenek azonnal hagyják el az országot. Zsigmond hosszú idő óta érezve az elégtelenséget, úgy szólván teljesen elszigetelte magát országa nagyjaitól, s most midőn ezek nyíltan felléptek, oly határozott ellenszegülést tanusított, mely a békés megoldást lehetetlenné tette. A főurak Ó-Budán összeesküdtek a király letételére: maguk a Garaiak és Zsigmond többi hivei sem merték kivonni magukat az általános mozgalom alul; csatlakoztak ők is az összeesküvőkhöz, már csak abból a tekintetből is, hogy jelenlétükkel mérsékeljék annak lefolyását. Április 28-án az országnagyok megszállták fegyvereseikkel Budát s behatoltak a királyi palotába. A meglepett király hivei a tulnyomó erő láttára lemondtak urok védelméről, ki, ha a krónikás szavainak hitelt adhatunk, diszruhát öltve, teljes királyi pompájában lépett megtámadói elé. „Én vagyok – úgymond – királyotok, hűséget esküdtetek nekem, miért jöttök így reám?” A főurak helyett Szécsényi Simon válaszolt: „Nagyságos urunk, azért jöttünk, hogy a cseheket, lengyeleket és a többi idegeneket kiűzzük az országból. Ha ebbe beleegyezel, szívesen elfogadunk királyunknak; ha nem, akkor nem vagy többé a királyunk, foglyunk vagy.” A kivont kardokkal betódult nemesség fegyvercsörtetése kísérte e szavakat. Zsigmond erre így kiáltott fel: „Királyotok vagyok, ha megöltök, nem maradok megboszulatlanul, ezt tudjátok meg!” s törét kihuzva: „Rajta! – így folytatta – a legelsőnek, a ki hozzám nyul, torkába ütöm ezt a tört.” Erre a jelenetre Tar Lőrincz, az egyedüli, a ki uráért a veszélybe rohanni kész, kihuzta kardját és megtámadta a király előtt álló országnagyokat. Dulakodás támadt, melyben a bátor védő öt nehéz sebet

kapott. De nem védhette meg a királyt, kit az országnagyok siettek eltávolítani a küzdelem színhelyéről s még az nap erős őrizet alatt Visegrádra szállítottak.²⁹

Mialatt a fékevesztett nemesség szabadon elégitette ki haragját Zsigmond kegyenczein s ezek futásban kényszerültek menedéket keresni,³⁰ a kormány vezetését a főurak kebeléből alakított országos tanács vette át, melynek élén Bebek Detre nádor, Kanizsai János érsek és Szécsényi Frank országbíró állottak. A tanács első üléseit Budán, majd a szomszédos Ó-Budán tartotta,³¹ végül Esztergomba helyezte át székhelyét, Kanizsai János székvárosába, a ki a király elfogatása óta a szent korona kancellárjának nevezte magát, s mint ilyen ítélkezett a király személyes birósága alá tartozó perekben. S az ország törvényes hatóságai egyértelműleg vették tudomásul a történeteket és a királyi széket megüresedettnek tekintvén, az országos tanácsot ellenmondás nélkül ismerték el a kormány törvényes vezetőjeül.

A váratlan trónüresedés, melyet Zsigmond merev ellenszegülése által maga idézett elő, a király legnagyobb ellenségeit is készületlenül találta. Így magyarázható meg, hogy nem siettek levonni a helyzet következményeit. A többség megegyezett abban, hogy Zsigmondot nem helyezik vissza trónjára, hanem számkivetésbe küldik, mihelyt utódja felől megállapodásra jutnak.³² De épen ez volt a legnehezebb kérdés. Míg a nápolyi párt Dalmáciában királyként üdvözölte Lászlót s bosnyák segítséggel ostrom alá vette a Zsigmondhoz hű várakat,³³ a felvidéki nemesség június 11-én Tapolcsányban gyűlést tartott s azon Jagello Ulászlót hívta meg Magyarország trónjára.³⁴ A lengyel király még mindig erős jelölt volt a magyar trónra, annak dacára hogy Hedvig, a magyar Anjou ház utolsó sarja, 1399 július 17-én szerencsétlen szülés következtében meghalt, s így megszűnt a jogalap Nagy-Lajos örökségére. A meghívást el is fogadta, és az ország határán sereget vont össze, mely a Szepességet megrohanással fenyegette. Az északnyugati határszálon viszont Józsa ögróf tört be az országba, hogy trónigényeinek, miket egy Zsigmonddal fennálló szerződésre alapított, érvényt szerezzen, s Pozsonyt, Szent-Györgyöt és Nagy-Szombatot hatalmába kerítette, úgy hogy az országos tanács a nádort, az országbíró és Marczali Miklóst volt kénytelen a csehek és lengyelek által fenyegetett felvidék védelmére küldeni.³⁵ Hogy a zavar teljes legyen, a dunántúli vármegyék egy része Vilmos osztrák herceg trónjelöltsége mellett nyilatkozott, a ki szintén bejött az országba s néhány határszéli erősséget elfoglalt.

A pártok e szétszakadása lőn Zsigmond szerencséje. Garai Miklós bán, Cillei Hermann, Stibor, Maróti János, Eberhard zágrábi püspök s még néhányan a hozzá hű főurak közül, a kik csak színből csatlakoztak az összeesküvéshez, siettek felhasználni a helyzetet a fogoly király érdekében. Leghatározottabban lépett fel Stibor, ki az erdélyi vajdai tiszteletével, Csehországból fegyveres segítséget kért a király kiszabadítására és seregével visszaszorította Józsa hadait a morvai határszélről; majd Nyitrát melyet a pártütők tartottak megszállva, ostrom alá vette. A várat Péter püspök várnagya makacsul védte, míg végre Stibor maga vezette fel az ostromlétrán embereit annak falaira. Erre egymás után foglalta el a lázadóktól Skatsán nyitrai püspöki várat és Surányt, melyet saját várnagya, Turóczi Benedek játszott Zsigmond ellenei kezébe.³⁶ Ezalatt Eberhard megszállotta Szlavóniát s hogy hadainak költségét fedezhesse, reá tette kezét a zágrábi káptalan jövedelmének egyik jelentékeny forrására, a bortizedre; Maróti János a délkeleti részeken, Cillei Hermann a stájer határszálon gyűjtött nagy hadat Zsigmond védelmére.³⁷ Ez utóbbi unokahuga, Cillei Anna útján, a ki ez év februárban ment nőül Ulászló lengyel királyhoz, Krakóban is sikerrel érvényesíté befolyását, s ennek lehet első sorban betudni, hogy Ulászló a magyarországi események további lefolyásával szemközt teljesen tartózkodó álláspontot foglalt el. Legnagyobb eredménnyel járt el azonban Garai Miklós, a ki megtartotta a felkelőkkel az összeköttetést s befolyásával, rábeszélésével, ígéreteivel oly engedékeny hangulatot idézett elő egy részüknél, hogy Velenczében június végén bizalommal tekintettek a kérdés békés megoldása elé s visszautasították László és Vilmos osztrák herceg szövetkezési kísérleteit.³⁸ A helyzetben tényleg lényeges fordulat állott be, midőn Garainak sikerült oda vinni a dolgokat, hogy a

főurak, testvére János és fia Miklós kezessége mellett, az ő kezébe adták a fogoly királyt, s megengedték, hogy Visegrád helyett saját nem rég szerzett várában, Siklóson helyezze tisztességes őrizet alá.

Siklóson jó barátok környezték Zsigmondot; maga Garai Miklós édesanyja és Eberhard zágrábi püspök segítettek elviselhetővé tenni szabadsága hiányát. A királyi fogoly magaviselete, mit fogságában tanusított, arról tett bizonyosságot, hogy belátta hibáit; ez megkönnyítette azok munkáját, kik a kibékülés létrehozását tűzték ki feladatukul.³⁹ A helyzet ura Garai Miklós volt; Venczel cseh király is belé helyezte egyedüli bizalmát s még a nyár folyamán rendjellel és 1000 frtnyi évi járadékkal jutalmazta hűségét.⁴⁰ Fáradozásai bár lassan, de mégis célra érték. Az augusztus végén Patán összegyűlt főrendek: Alsáni bibornok, az esztergomi és kalocsai érsekek, a váradi, győri, veszprémi, egri püspökök, a nádor, az országbíró, Szécsényi Simon, Bebek Imre, a két erdélyi vajda: Csáki Miklós és Marczali Miklós, Kanizsai Miklós a volt tárnokmester és utóda Kusalyi Jakcs György, Perényi Péter, Debrői István, Szécsi János az egykori nádor fia tényleg tárgyalásokba bocsátkoztak vele Zsigmond szabadon bocsátása kérdésében. Feltételük egy volt: az idegenek kezén levő összes várak átadása, kivéve Stibor vajda várait. Ha ez megtörténik, akkor a bán visszaadhatja Zsigmond szabadságát s ők is kiadják kezükből az ifjú Garai Miklóst; ha nem, akkor más királyt választanak, kinek megkoronázása után 15 napig tartozik Garai Zsigmondot fogva tartani.⁴¹

Mi történt a további alkudozások folyamán, nem tudjuk; de László mozdulatlansága, melyre az otthoni viszonyok kényszerítették, s más alkalmas jelölt hiánya lassankint leszorította a királyválasztás eszméjét a szőnyegről. Az egész mozgalom elposványosodott. A főurak mindinkább megbarátkoztak Zsigmond visszahelyezésének eszméjével; s viszont ez is hajlandó lett az idegenek kezén levő várak ügyében engedni előbbi merevségéből. Az ősz derekán Marczali Miklós Kapronczán találkozott Garaival és Maróti Jánossal s folytatta a tárgyalásokat. E békülékeny hangulat jeléül az országos rendek is a Dunántúlra helyezték át székhelyüket, hogy közelebb legyenek Zsigmond fogsága színhelyéhez. Mire október 24-én Zákányba értek,⁴² Garaiék műve sikerült. Zsigmond külföldi kegyenczei, élükön Eberhard püspökkel, meghozták az országnagyok által követelt áldozatot s kiadták kezeikből a király adományából birt várakat.⁴³ Ez megtörténvén, semmi sem gátolta többé Zsigmond kibocsátását. A király szabadságával együtt trónját is visszanyerte. Október 26-án Pápán találkozott országa főrendeivel s a kiket egy félév előtt ellenségekként látott maga ellen feltámadni, azok most feledve a történeteket, újból elismerték őt királyuknak. Zsigmond esküvel fogadta, hogy fogsága okozóin nem áll boszút, s bizalma jeléül a Kanizsaiakat bizta meg azzal, hogy a Vilmos herceg által fenyegetett nyugati határszélét megvédelmezzék.⁴⁴

A kibékülés után Zsigmond Garai által kísértetve Hermann, a cillei gróf látogatására indult, hogy azok társaságában élvezze visszanyert szabadsága első napjait, a kiknek kiszabadulását köszönhetette. A látogatásnak komoly háttere volt. Házassági tervét a sziléziai hercegnővel, az ügy előhaladott stadiuma daczára, feladta és Cillei Hermannnak, a dúsgazdag és hatalmas stájer főurnak legifjabb leányát, a 9 éves Borbálát választá nejeül. Az eljegyzést Cilliben kiszabadulása után nem sokára meg is tartotta.⁴⁵ Úgy látszik, ez volt az ára a buzgólkodásnak, melyet Cillei és Garaiak Zsigmond érdekében kifejtettek. Cillei középső leánya Anna Garai Miklóssal volt eljegyezve; s így e házasság Zsigmondot a legszorosabb családi kapocsban lőn hivatva egyesíteni azokkal, a kiknek legtöbb részük volt trónja visszaszerzésében.

192. Mindezt Zsigmond beszéli el utóbb a Laczkfiak és a többi pártütők javairól tett adományai alkalmával. Fejér, Codex Dipl. X/II. 557. Orsz. ltár, Dipl 8312.

193. Mon. Slav. Merid. IV. 397–399. XIV. 50.

194. Az érsekség 1397 elején Minutoli Henrik bibornok halála által megüresedett, s László tényleg a zágrábi püspököt ajánlotta a pápának kinevezésre, de már augusztus 24-én arra kérte a pápát, hagyja meg őt

- együttal a zágrábi püspöki szék birtokában, mert eltávoztása nagyon káros hatással lenne a párt ügyére. Bécsi áll. levéltár. V. ö. Farlati, Ilyricum sacrum. V. 448.
195. Dabisa 1395 szeptember 7-én halt meg. Utána kiskoru fia helyett neje Gruba Ilona igyekezett a kormányt kezében tartani.
196. Paulus de Paulo, Schwandtnernél, i. h. 723.
197. A Szentgyörgy várát ostromló Szécsi Miklós, Kanizsai János és Miklós levele Sopron városához, év n. febr. 26. sopron vs ltára.
198. 1397. márcz. 4-iki adománylevél a Kanizsaiak részére, a hg Esterházy cs. kismartoni ltárában. 1398 május 5-iki adománylevél Marczali Miklós részére s 1398 decz. 27-iki adlev. Kővágóórsi György részére a hg Batthyány cs. körmendi ltárában. Orsz. ltár, Dipl. 8312. 1403 nov. 5-iki adlev. Maróti János részére, a müncheni áll. ltárban. V. ö. Zala vm. Okltára II. 300. A gyűlésen résztvevő főurak neveit a pécsi káptalan 1398 június 9-iki oklevele sorolja föl, melyben az ez alkalommal fogságba került Fáncsi testvérek a királytól kegyelmet nyerve, megígérik, hogy a két Laczkfi megöletéseért sem a királyon, sem az abban részes főurakon nem fognak boszut állani. Orsz. ltár, Dipl. 8333.
199. Id. levél Sopron vs ltárában.
200. Az 1397 márcz. 4-én kelt adománylevél i. h.
201. Igy zálogosította el 5800 frton Csabin, Batthyán és Polgár falvakat Kővágóórsi György esztergomi várnagynál. 1397 ápril 26. és június 3. Hg Batthyány cs. körmendi ltára.
202. Monum. Slav. Merid. IV. 402. 407.
203. Gr. Zichy cs. Okmt. V. 37.
204. E napon értesíti a német lovagrend nagymesterét a békekötésről. Codex Epistolaris Ducis Vitoldi. 47. V. ö. Caro, Geschichte Plens. II. 160. Vlad szökésére I. Fejér, Cod. Dipl. X/VII. 217. 240. X/VIII. 404.
205. Fejér, X/II. 435.
206. Ez országgyűlés végzéseit kiadta Knauz Nándor, M. Történelmi Tár. III. 189–242.
207. „Polant, Behem und Dutschen, Swoben, Franken, Rinlut.” Windecke's Denkwürdigkeiten zur Gesch. des Zeitalters Kaiser Sigmunds. Herausg. v. dr. Wilh. Altmann. (Berlin, 1893.) 14.
208. Fejér, Codex Dipl. X/II. 563. és 618. v. ö. Klaiæ, i. m. 278.
209. Zsigmond id. levele Pásztai János országbíróhoz. 1394 márczius 23. M. Nemz. Muzeum levéltára.
210. November 13-án Zeremlyénben Pozsony megyéhez intézett rendelete az orsz. ltárban Dipl. 8384.
211. 1399 január 27. Leleszi konvent ltára.
212. Pásztaihoz irt levele id. h.
213. Fejér, Codex Dipl. X/II. 504.
214. Orsz. ltár, Dipl. 9431. és 9601.
215. Palacky, Geschichte der Böhmen. III/I. 116–121.
216. Fejér, Codex Dipl. X/IV. 65. X/VI. 120.
217. L. fentebb, a 436. I. 2. jegyzetét. Az ott közlött adat Szalay Józsefnek (Nápolyi László trónkövetelése és Velence. Századok, 1882. 560.) ad igazat azok ellenében, kik tagadják Bonifác pápa befolyását az 1401 év eseményeire.
218. A mantuai követ jelentése 1395 december 10-éről, a M. Tud. Akadémia történeti bizottságának másolatai között. 131. sz.
219. Gr. Zichy cs. Okmt. V. 142. V. ö. Grotefend, Stammtafel der schlesischen Fürsten. 54. Wertner, Zsigmond király egy ismeretlen házassági összeköttetéséről. (Századok, 1889. 772.) Pfotenhauer, Eine schlesische Princessin als ung. Königsbraut. (Zeitschrift des Vereins für Gesch. u. Alterth. Schlesiens. XXV. 331.)
220. A Cardauns-féle krónika elbeszélése. Archif für ältere deutsche Gesch. 1. 347–349. Tar Lőrincz közbelépését Zsigmond beszéli el 1405 november 22-én kelt oklevelében. Fejér, Codex Dipl. X/IV. 330.
221. Windeck, Altmann i. h.
222. Innen van keltezve, május 8-ról, első ismert kiadványa. Forgách cs. levéltára a Magyar Nemzeti Múzeumban. V. ö. Nagy Imre megjegyzését a Zichy család Okmtárában V. 255.
223. Hogy száműzetéséről tényleg szó volt, Zsigmond mondja a Garaiak összes birtokai felől adott oklevelében. Fejér, Codex Dipl. X/IV. 660.
224. Knint Somkerek Antal vitézsége védte meg az ostrom ellen. Gr. Teleki cs. oklt. I. 292. és 299.
225. Fejér, X/IV. 79.
226. Hazai Okmt. II. 167.
227. Wenzel Gusztáv Stibor vajda cz. értekezésében (Akad. Értekezések a történettud. köréből. IV. 2. sz.) tévesen teszi e várak elfoglalásának idejét 1403-ra; Zsigmond adománylevele Fejérnél, X/III. 140. világosan megmondja, hogy az események fogsága idején történtek.
228. Zala vm. Oklt. II. 300. Fejér, Cod. Dipl. X/VI. 344.
229. Monum. Slav. Merid. IV. 431 s köv.

230. Windeck, i. h.
231. Orsz. ltár. Dipl. 8664.
232. Az augusztus 31-én kelt 13 pecséttel ellátott levő oklevél erősen megrongálva, az országos levéltárban, Dipl. 8666.
233. Gróf Zichy cs. Okmt. V. 255.
234. Zsigmond 1406 nov. 19-iki adománylevele Eberhard püspök részére a veszprémi káptalan ltárában.
235. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 75. 77 és Sopron vm. Oklt. I. 555.
236. Windeck, id. h. 21. V. ö. Krones, Die Freien von Saneck u. ihre Chronik. 74–75.

V. FEJEZET.

Nápolyi László fellépése.

László trónigényei. Késedelmező politikája. Hervoja. A dalmát városok és Bosznia. Zára meghódol Lászlónak.

Zsigmond folytatja könnyelmű politikáját. Ujabb hibái. Szövetsége az osztrák hercegekkel. A pozsonyi örökösödési szerződés. Zsigmond távozása az országból. A nápolyi párt nyílt fellépése. A csehországi hadjárat. Ujabb törvénysértések. A forradalomkitörése. A váradi detronisatio. A délvidéki csatatér. A zalatnoki gyűlés.

Garai Miklós nádor Csehországba megy. Zsigmond első intézkedései. A főurak követsége Nápolyba. IX. Bonifác László pártjára áll. Acciajuoli bibornok pápai legátus. A forradalom és a magyar papság. Zsigmond hivei. László Zarában. Megkoronáztatja magát. Zsigmond hazatér. Győzelmet arat a lázadók felett. Esztergom ostroma. Visegrád; tüntetés a zárai koronázás ellen. László habozásának következménye. Az erdélyi vajdák leteszik a fegyvert. Amnestia. A tiszamenti lázadás. Debrői és Ludányi Tamás Erdélybe menekülnek. A fő pártosok meghódolnak. László hazatér Nápolyba. Vésztörvényszék. Tállya. Eger ostroma. Szlavonia pacificatiója. Bebek Imre újabb lázadása. Vilmos osztrák herceg. A lázadás végleges elfojtása. Az 1404-iki pozsonyi országgyűlés. Megtorlási politika IX. Bonifác ellen. Az elkobzott javak kérdése. Zsigmond magatartása a pártosok irányában.

A számos kudarcz daczára, melyet a nápolyi király hivei éveken keresztül szenvedtek Magyarországon, még mindig tekintélyes számban voltak, a kik Lászlót tekintették a magyar korona törvényes örökösének. A ritka szívósságról tanuskodó párt nem kevesebb táplálékot meritett abból a körülményből, hogy Mária és Hedvig halála óta Kis-Károly fia volt az Anjou-ház jogainak egyedüli képviselője, mint a Zsigmond személye iránt támadt népszerűtlenségből, mely a törvényes király tekintélyét teljesen aláásta és lassankint előkészítette a hangulatot az általános kitörésre.

Az 1401-iki összeesküvés és Zsigmond fogságba vettetése, – történelmünkben páratlan esemény – a forradalom első jele volt, s ha a nápolyi párt eléggé siet a helyzet kizsákmányolásával, Zsigmond valószínűleg soha sem nyerte volna vissza koronáját. A nápolyi király késedelmét a külső politikai helyzet csak némileg magyarázza meg. Lászlónak, miután IX. Bonifác részéről jóindulatu semlegességre tarthatott számot, első törekvése az volt, hogy Velence barátságát nyerje meg; nem merte e nélkül actióját a dalmát partokon megkezdeni. De a míg ez irányban határozott lépésre szánta el magát, Zsigmondot hivei kiszabadíták a fogságból s visszaültették a trónra. S miután a velencei köztársaság a nápolyi udvar szövetkezési kísérleteit visszautasította, László nem tehetett egyebet, mint nyugodtan várta az újabb alkalmat a fellépésre.

A régóta senyvedő tűz azonban újból fel volt gyújtva, s hogy ki ne aludjék, arról gondoskodott Hervoja bosnyák vajda, a ki, mint László helytartója, mindinkább megfészkelte magát a Boszniával szomszédos dalmát partvidéken. A bosnyák föld, mint eddig, most is biztos mentsvára volt a nápolyi párt menekültjeinek, s Osztója király, a kit a bosnyák főurak Dabisa kiskoru fia mellőzésével a trónra emeltek, Tvartkó példáját követte, a mikor a pártkirály zászlaja alatt igyekezett uralmát Dalmáciára kiterjeszteni. Ennek a politikának főrésze volt abban, hogy a dalmát városok, melyek a bizonytalan helyzetben 1401 végén még Velence fenhatóságától reméltek oltalmat, a következő év tavaszán egymás után elküldték követeket a bosnya királyhoz, s általa közvetve a nápolyi Lászlót ismerték el uruknak.¹

László ezen felbuzdulva, elhatározó lépésre szánta magát. 1402 június 17-én Aldemarisco Alajos tengernagyot Magyarországon s a dalmát-horvát-szlavón részekben helytartójává nevezte ki s mint ilyet, majdnem teljhatalommal felruházva, Dalmáciába küldte, hogy a felkelés ügyét kezébe vegye s László bejövetelét előkészítse. Aldemarisco augusztus 27-én 5 gályával és egy brigantinoval megérkezett Zarába, melynek tanácsa egy héttel később ünnepélyesen letette a hűségi esküt László királynak.² László követi időközben már egész határozottan feltették a kérdést Velenczének: minő álláspontot fog elfoglalni uruknak a magyar korona megszerzéseért indítandó háborujával szemközt? S bár a

köztársaság óvakodott a határozott választól, azzal a tétellel, hogy régi viszályuk tárgyáért, Corfu szigeteért megadta a László által kért 30,000 arany kárpótlást, hallgatólag megértette a nápolyi királylyal, hogy vállalkozása nincs ellenére.³

Ezt a fordulatot Velence politikájában kétségtelenül Zsigmond magatartása idézte elő, a mely arról tanuskodott, hogy a könnyelmű király nem sok tanulsággal hagyta el fogságát, s az eszes velencei diplomatakat kevés bizalommal tölté el helyzetének biztossága felől. Zsigmond, alig hogy kiszabadult fogságából, folytatta előbbi életmódját. Igéretét, hogy az összeesküvés részesein nem áll bosszút, nem tartotta meg teljesen: Bebek Detrétől elvette a nádorságot s Garai Miklóstra ruházta azt; s ezen kívül egész sorozata a személyváltozásoknak tanuskodott a király nehezteléséről. S mialatt a mellőzöttek és érdektársaik bosszuérzete az általános elégtelenség növelésében talált kielégítést, Zsigmond ismét családi politikájának szentelte egész tevékenységét. Tél derekán elhagyta az országot és Csehországba ment, azzal a szándékkal, hogy az ott uralkodó zavarokat felhasználva, bátyja országainak kormányát magához ragadja.⁴ A pénzt e vállalatához a Brandenburghoz tartozó Neumark elzálogosításával szerezte meg, melyre 1402 elején Stibor vajda közvetítésével 63,000 frtot vett fel a német lovagrendtől.⁵ Venczel még jövetele előtt, január 1-én megerősítette őt birodalmi helytartói méltóságában.⁶ De ezzel már nem elégedett meg, s kevéssel megérkezte után, Königrätzben február 4-én nyilatkozatot erőszakolt ki Venczeltől, melyben ez majdnem teljes királyi hatalommal Csehország kormányzójává nevezi őt ki,⁷ s midőn Venczel kísérletet tön ily módon eljáró királyi jogai visszaszerzésére, márczius 6-án Prágában elfogatta s a Hradsinban őrizet alá helyezette.

Ez az erőszakos fellépés nagy visszatetszést szült még Venczel ellenségei részéről is, és Zsigmondnak szövetségesek után kellett nézni, hogy célját elérhesse. A városok felkelését fegyverrel fojtva el, az ellenpárthoz szító Prokópot csellel hatalmába kerítette s augusztus elején Bécsbe ment, a fogoly Venczelt magával vitte és az osztrák hercegek őrizetére bízta, újabb szövetkezésre szólítva fel őket. Augusztus 16-án jött létre a szerződés Zsigmond király s IV. Albert, Vilmos és Ernő hercegek között, melyben ez utóbbiak a királynak a cseh korona megszerzésére irányuló törekvéseiben támogatásukat megígérik. A szövetségnek azonban nagy árat szabtak: Zsigmondnak kölcsönös örökösödési szerződésre kellett lépni a Habsburgokkal, s ebből kifolyólag megígérni, hogy az esetre, ha férfiivadékaik nem lesznek, az osztrák hercegek közül választ utódot magának.⁸

Zsigmond erre országgyűlésbe hívta Pozsonyba a rendeket, s elébük terjesztve az osztrák hercegekkel kötött szerződést, ezuttal már határozottan megnevezte Albert herceg személyében a magszakadása esetére kijelölendő trónörököst, érvénytelennek nyilvánítva az egykor Józsa örgróffal kötött hasonló örökösödési egyességet. A 110 egyházi és világi főúr és nemes s a két szabad királyi város: Pozsony és Sopron követei, kik az országgyűlésen jelen voltak, szeptember 21-én függő pecsétükkel ellátott oklevélben adták hozzájárulásukat e kötéshez, és Zsigmond a következő napokban Albertet távolléte idejére az ország kormányzójává, továbbá születendő gyermekei gyámjává nevezte ki, s neki e czimen 12,000 arany forintnyi évi tiszteletdíjat rendelt.⁹

Zsigmond java erejében levő fiatal ember volt, mikor ezt a szerződést megkötötte; vőlegénye egy életkedvtől duzzadó ifju leánynak, kivel a házasságot csak ez utóbbinak fiatalsága késleltette. Az örökösödési szerződésnek tehát nem volt actualis jelentősége, s hihetőleg ennek tulajdonítandó, hogy az ország legelső egyházi és világi főméltóságai látszólagos ellenmondás nélkül járultak annak megerősítéséhez. De a könnyű szer, a melylyel Zsigmond a korona felett, mint valami családi örökség felett, nemzet utólagos jóváhagyására számítva rendelkezett, kétségkívül nagy visszatetszést idézett elő azok között is, a kik a szerződést törvény erejére emelték. A nápolyi király hiveire nézve pedig kedvező alkalom volt az a nyílt felkelésre, melyhez ily módon a nemzet sarkalatos jogainak megvédése adja meg a szentesítést.

Míg Zsigmond az országgyűlés befejezte után szinte feltűnő sietséggel hagyta el az országot, Vrána kaput nyitott Hervoja és Aldemarisco bosnyák és nápolyi csapatai előtt. A Horvátiék lázadásából hirhedt hely elfoglalása nagy jelentőséggel bírt a nápolyi párt felkelésére. A perjeli tiszte az egykori országbíró, Bebek Imre viselte, s az ő elszakadása volt az első hang a pozsonyi szerződés ellen, a melyhez sem ő, sem testvére, a volt nádor, nem adták hozzájárulásukat. A Bebekek a szlavóniai és a felvidéki nemesség jelentékeny részét vonták László pártjára, míg Dalmáciában a forradalom oly nagy arányokat öltött, hogy Trau, Sebenico és Spalato november folyamán egymás után ujiták meg László helytartója előtt hódolati nyilatkozatukat s karácsonykor a dalmát városok ünnepélyes követséggel hívták meg Lászlót Magyarország elfoglalására.¹⁰

Zsigmond semmibe sem vette a dalmáciai eseményeket. Bécsben, új szövetségesei társaságában, a Csehországba indítandó hadjárat szervezésével volt elfoglalva; a sereggyűjtés felemésztette a Neumark elzálogosításából kapott pénzt, s Albert herceg egy régi 16,000 frtnyi követelésének kiegyenlítését sürgetvén, a pozsonyi és soproni harminczadot zálogba adta neki, magát Pozsony várát és városát kötve le biztosítékul az iránt, hogy ez összeg a harminczadokból tényleg meg fog téríttetni a hercegnek.¹¹ Majd egy hónappal később a budai pénzverő-kamara jövedelmét adta idegeneknek zálogba.¹²

A törvénysértések hosszú sorozata után, úgy látszik, az országos jövedelmek ez elidegenítése volt az utolsó csepp, a melytől a csordultig telt pohár kiömlött. Az ország javát szívkön hordozó főurak, a kik 1401-ben nem riadtak vissza a király elfogatásától, elérkezettnek látták az időt, hogy végleg leszámoljanak a királlyal. Karácsony táján, vagy talán 1403 január elején Váradon összegyűltek s a székesegyházban, Szent-László ereklyéi felett megesküdték, hogy Zsigmondot többé nem ismerik el királyukul s László nápolyi királyt emelik a megürült trónra.¹³

Ama jelenetek egyike lehetett ez, a minők a nagy forradalmak kitörésére adják meg a jelt. S jelentőségét félreismerhetetlenné tette az, hogy az összeesküvés élén Kanizsai János a primás, a király főkancellárja, s az ország legtekintélyesebb főpapjai és zászlós urai: Szepesi János kalocsai érsek, Szántódi Lukács váradi, Ludányi Tamás egri, Upori István erdélyi püspökök, a Bebekek, Kanizsai Miklós és István, Csáki Miklós és Marczali Miklós erdélyi vajdák, Csáki György a székelyek ispánja, Debrői István, Zsigmond egykori kincstartója, az Alsólindvai Bánfiak, a Homonnai Drugethek, a Rosályi Kunok állottak. Az ország valamennyi vidékének legtekintélyesebb alakjai szerepelnek e névsorban. A Kanizsaiak és Alsólindvai Bánfiak, a Rohoncziak a Dunántul nemességét csoportosíták zászlaik alatt; a vajdák Erdélyben és a Temesközben tüzték ki a lázadás zászlaját; Ludányi Tamás és Debrői István, Bebekék, a Drugethek az északkeleti megyéket szólitották fegyverbe. Míg az eddigi kísérletek alig lépték át a délszláv tartományok határait, s az 1404-iki felkelés inkább palotaforradalom jellegével bírt, ezuttal országos mozgalommal van dolgunk, mely az országszerte elharapózott elégtelenségben birta gyökereit s melyről Zsigmond eddigi hű támaszai, a velenceiek is meg voltak győződve, hogy lefolyása uralkodóváltozást fog előidézni Magyarországon.¹⁴

A lázadás tüze természetesen a kiindulási ponton, a délvidéken lobogott legmagasabbra; s itt került legelőször csatára a dolog a pártütők és Zsigmond hivei között. A vránai perjel és Hervoja emberei január havában Bihács alatt győzelmet vívtak ki Ezdegei Bessenyő Pál bán csapatain s Bebek Imrének hamis ígérekkel sikerült a bánt is hatalmába keríteni.¹⁵ Kiszabadítására Garai Miklós és Maróti János fogtak fegyvert, de a perjel közeledésükre foglyával együtt Zarába menekült. Garai a lázadók jószágainak elpusztításával vett elégtételt, s Maróti János Torvát, a vránai perjel várát ostrom alá fogta, de életveszélyes sebet kapván, kénytelen volt az ostrommal felhagyni.¹⁶

Február folyamán már az egész Szlavónia fegyverben állott, s a pártütő főurak, a kiknek Zsigmond távollétében könnyű volt a kormányt magukhoz ragadni, lassanként mind

jobban közeledtek a déli határ felé, hogy László megérkezését bevárják s őt seregeik élén az országba hozzák. Utközben gyűléseket tartottak és erélyes rendeleteket bocsátottak ki az ország lakosaihoz. Hedreh községében márczius 23-án tartott gyűlésükből megparancsolták az ország összes hatóságainak, hogy az adót Debrői István kezébe szolgáltassák.¹⁷ Zalatnokon, Szlavóniában ápril 4-én a lengyel nemzet küldötteivel védő és támadó szövetséget kötöttek, melyben megígérték, hogy az új király Lengyelországgal jó barátságban fog élni. Az erről kiadott oklevelet 54 jelenlevő fő- és köznemes látta el pecsétjével.¹⁸

Zsigmond ez eseményekről Albert osztrák herceg útján értesült, a ki kormányzói tisztjéből kifolyólag körlevelekben szólította fel a vármegyéket a királyhoz való hűség megtartására s egyuttal követeket küldött Zsigmondhoz, kik őt sürgősen haza hívják.¹⁹ A király kezdetben nem tulajdonított nagy jelentőséget a mozgalomnak; csak mikor maga a nádor kereste fel a morvaországi harczytérén, akkor látta be az erélyes rendszabályok szükségét. Első rendeletei a lázadók jószágainak elkobzásáról intézkednek. A megtorlás e szigorú eszköze egyuttal a hívek buzdítására is szolgált, a kik e javakra adományleveleket kaptak; és Zsigmond az oklevelekben Kanizsai Jánosról úgy emlékezve meg, mint volt esztergomi érsekről, elég érthető jelét adta annak, hogy a pártosok ellen a legnagyobb szigorral készül eljárni. Egyelőre azonban – bár a hadviselést a morva örgróf ellen beszüntette – jobbnak látta a határon maradni, s Garai Miklóst küldte haza, hogy a lázadást elfojtsa s a visszatérés útját biztosítsa számára.²⁰

Ezalatt a felkelők Pozsegán újból gyűlést tartva, ismételték Lászlóhoz intézett meghívásukat s János kalocsai érsek néhány főúrral személyesen is Nápolyba ment, hogy a királyt gyors fellépésre bírja. A hangulat országszerte oly egyértelműséggel nyilatkozott mellette, hogy maga a római szentszék is kilépett tartózkodó álláspontjából. Az egyházszakadás kérdésében felidézett neheztelésén kívül egyéb okai is voltak a haragra Zsigmond ellen, a ki a pápi tized és az egyházi bíráskodás kérdésében az egyház régi kiváltságait megsértette s több püspöki szék betöltésénél határozottan ellene szegült a pápa akaratának. Érthető tehát, hogy IX. Bonifác teljesen elfordult a magyar királytól s tekintélye egész súlyát védencze, nápolyi László érdekében vetette mérlegbe.

A pápa ez állásfoglalása kora tavasszal történt. A magyarországi ügyekben márczius havában kiadott apostoli levelek már nem vesznek tudomást Zsigmond királtságáról. Ápril 18-án a pápa a Zsigmondhoz szító András spalatoí érseket érsekségéről elmozdítva, a samariai püspöki székre helyezi át, s Pellegrino de Aragonia minorita atyát nevezi ki spalatoí érseknek; a kinevezést az illető egyházi fórumokon kívül László királylyal is közölve, bár Jeruzsálem és Szicília királyának czimezi őt, közvetve mégis elismerte jogát a magyar koronára. Néhány nappal később „országai visszaszerzésére” a nápolyi királtság pápi tizedét neki engedi át. Innentől már csak egy lépés hiányzott László magyar királtságának elismerésére, s ez meg is történt június 1-én, midőn a pápa a Vaticanban tartott titkos consistoriumból Acciajuoli bíbornokot apostoli követül küldte Magyarországra, azzal az utasítással, hogy László királyt „a magyar királtság visszaszerzésében” minden rendelkezésére álló anyagi és erkölcsi eszközökkel támogassa.²¹

Ekként ismétlődött a száz évvel előbb lejátszott jelenet hazánk történelmében, midőn az Anjou-ház utolsó férfisarja a pápai szék áldásával indul harcra a magyar korona megszerzésére. De a szentszék támogatása száz év előtt is az utolsó volt azok között a tényezők között, melyek Róbert Károlyt trónra juttatták; most, az Anjouk utolsó expedíciójakor határozottan inkább kárára, mint hasznára vált az ügynek. A nápolyi párt élén álló főpapok örömmel és lelkesedéssel fogadták Róma pártfoglalását, s a lelkesedés elterjedt az egész ország egyházaira, hol a pápai bullát kihirdetve, körmenetekben, a szentséggel és a szentek ereklyéivel együttesen hordozták körül László király liliomos zászlaját. A forradalom ezzel egyházi szentesítést nyert. De éppen ebben rejlett bukásának oka. A magyar nemzet zöme, mely legszigorubb vallásosságában sem feledkezett meg soha politikai

függetlenségéről, nem nézte jó szemmel Róma beavatkozását az ország belügyeibe. Ha a király, a ki külföldiekkel környezte magát, népszerűtlenné vált előtte, még kevesebb népszerűsége tarthatott igényt egy új király, a ki pápi befolyás segítségével készül trónját elfoglalni. A buzgalom, melylyel László emberei Róma tekintélyét értékesíteni igyekeztek, megkönnyítette azok feladatát, a kik a törvényes király uralmának visszaállítását tűzték ki feladatukká.

László király még nem is hagyta el nápolyi királyságát, midőn Zsigmond hivei, a Garaiak, Cillei Hermann, Stibor, Maróti János, Perényi Péter egész erejükkel hozzáláttak a lázadás elfojtásához. Az actio az ország északnyugati részéből indult ki. Garai Miklós még kint járt a királynál, midőn Stibor a nyitrai püspökkel szövetkezve, a Vág völgyét biztonságba helyezte, majd hajókon leereszkedve a Dunán, Győrt szárazon és vizen kiostromolta és Garai János kezébe szolgáltatta. A Kanizsaiak, Marczali Dénes, Felsőlindvai Szécsi Péter (a kit Herczegnek is neveztek), Alsólindvai Bánfi László, István és János, Ostfi Ferencz, Rohonczy András s a Dunántul többi előkelő urai sietve gyűjték össze seregeiket, s egyesülve a László király zászlaja alatt bejött nápolyi és egyéb olasz fegyveresek csapataival, a Rábaközben Sebesnél, Pápóc közeliében ütöttek táborn. Stibor azonban nem várta meg, a míg a Dunán átkelnek; a Csehországból visszatérő Garai Miklóssal és ennek testvérével együtt rajtuk ütött, az egész sereget szétverte, s Rohoncz várát s a környék több kastélyát hatalmába kerítette. Egyidejűleg Szántói Laczkfi Jakab és testvére Dávid megszállották Komárom várát és Székesfehérvárt; Stibor és a Garaiak pedig a sebesi ütközet után diadalmenetben nyomultak elő Buda váráig, megerősítve a város polgárait Zsigmond iránt tartozó hűségükben.²² Visegrádot a szent koronával együtt Garai hihetőleg már előbb biztonságba helyezte; s a korona, a királyi székhely és a koronázó város birtokában Zsigmond hivei immár nyugodtan készültek a mérkőzésre az ellenkirálylyal.

Hogy az ellenforradalom ilyen gyors sikert ért el, abban igen sok része volt a nápolyi király késedelmező politikájának. László júniusban még mindig a nápolyi királyság területén tartózkodott; július 9-én érkezett Zarába 12 gályán az első nagyobb hadierő Nápolyból s maga a király csak 16-án szállott a viestii kikötőben hajóra és 19-én érkezett a pápai legatus kíséretében 7 gályával s öt kisebb hajóval Zarába. A királylyal jött Johanna hercegnő is, Vilmos osztrák herceg menyasszonya, az amalfii herceg, a ciprusi királyi ház egy rokona, Acciajuoli Benedek, Bigilli és Troja grófjai s számos nápolyi főnemes; a legatus kíséretében volt a tarantoi érsek, a zenggi püspök s még mintegy 10 előkelő egyházi méltóságot viselő pap.²³

Az érkező királyt Hervoja és más bosnyák főurak fogadták Zarában. Az esztergomi érsek, Bebek Detre, a kalocsai érsek, a győri és veszprémi püspökök s a többi magyar urak július 21-én értek Zarába. A király és a legatus emberei a város falain kívül messzire kimentek fogadásukra; maga László a város kapujánál lóháton várta az érkezőket, kik lovaikról leszállva gyalog siettek királyuk üdvözlésére.

Másnap nagy tanácsülés tartatott, melyen a nápolyi főurak is részt vettek. Kanizsai János biztosította Lászlót úgy a jelenlevő, mint az elmaradt főurak hűségéről s a felől, hogy egész Magyarország várja bejövetelét, nagyon kevesen vannak Zsigmond „örgróf” pártján, kiről egyébként az a hír is elterjedt, hogy a csehek fogva tartják Prágában. Ily körülmények között Lászlónak habozás nélkül utnak kell indulnia, hogy magát a szent koronával megkoronáztassa.²⁴

Az ország belsejéből érkező hírek azonban nem adtak igazat a primás biztatásainak s a nápolyiak megdöbbenve értesültek a felől, hogy a korona és az ország legfontosabb várai az „örgróf” hűveinek kezei között vannak. Bárha a dunántuli főnemesség tovább folytatta az ellenállást s a tiszai részeken és Erdélyben Debrői István és a vajdák László közeli megkoronáztatásának hirdetésével tarták ébren a mozgalmat,²⁵ a helyzet épen nem volt biztató. Az előnyomulást különösen az nehezítette meg, hogy a zágrábi püspökség egész

területe Eberhard püspök kezei közt volt, s ez rokonaival a Medveiekkel,²⁶ Cillei Hermann a Zagorje ura és Maróti János bán a szlavóniai részekén éberén őrizték Zsigmond érdekeit. László megriadt az útja elé gördülő akadályoktól; talán atyjának szomorú végzete jutott eszébe s attól tartott, hogy ő reá is hasonló sors várakozik Magyarországon. Az utat elzárva látván maga előtt, lemondott arról a reményről, hogy a szent koronát fejére tétethesse. Mindazonáltal ragaszkodott ahhoz, hogy ünnepélyes megkoronáztatásával erősítse meg igényeit a magyar trónra. A primás, Bebek Detre, a ki nádorként szerepelt László udvarában, s a többi főurak nem sok értelmet tulajdonítottak az ilyen szükségbeli koronázásnak, melyet nem a szent koronával hajtanak végre. Jobb szerették volna, ha az ifjú király seregeik élére áll és fegyverrel küzdi ki magának a koronát. De László és udvara sürgetésére s a pápai legatus közbelépésére, bár kelletlenül, beleegyeztek az álkoronázásba, a mit Kanizsai János a pápai legatus által megáldott koronával augusztus 5-én hajtott végre.²⁷ A koronázáson jelen voltak Vilmos osztrák herceg követei is, s ezek aztán Johanna hercegnőt urukhoz vitték Bécsbe, hol esküvőjük augusztus 28-án tartatott meg.

A míg Zarában ezek történtek, Zsigmond július 24-én megérkezett Pozsonyba. Itt értesült a felől, hogy ellenfele a római szentszék támogatásával indult trónjának elfoglalására. Bonifác pápafoglalására nem késett a felelettel. A nélkül, hogy az ellenpápához csatlakozott volna, megtagadta az engedelmességet Bonifác pápától, s augusztus 9-én rendeletet adott ki, melyben a pápai kamarának járó egyházi adókat beszüntette, s megtiltotta alattvalóinak, hogy a szentszéktől vagy követeitől bármily ügyben rendelkezéseket fogadjanak el. Hasonló rendeletet bocsátott ki csehországi helytartói minőségében is, ekképen Csehország részéről is kimondva a szentszékkal való összeköttetés megszakítását.²⁸ Egyidejűleg elrendelte a felkelésben részes püspökök s más egyháziak javadalmainak lefoglalását. Ugyanily erélyes rendszabályokhoz nyult a világi főurakkal szemben, s a vármegyék nemességét körrendeletben szólította fel a fegyver letételére.²⁹ A Garaiak és Stibor eléje siettek és seregeikkel fedezték útját Budára, hova augusztus második felében érkezett meg. A király ez utat fenakadás nélkül tette meg; csupán Budánál talált fegyveres ellenállásra. A vár és az alsó város polgárai ugyan távol tartották magukat a felkeléstől, de annál nagyobb támaszt talált az Makrai Benedek, az óbudai egyetem jogtanára személyében. Makrai, úgy látszik, az egyetem tanuló ifjúságából toborzott sereget s ezzel akarta megakadályozni Zsigmond bevonulását. Midőn pedig ez nem sikerült, csapataival átkelt a Duna balpartjára s a pesti polgárok között igyekezett a forradalomnak híveket toborzani. Garai Miklósnak és Jánosnak meglehetősen erőfeszítésébe került Makrai seregének megfékezése; a sereget szétverve s Pest polgárait lecsillapítva, a lázadó tudóst bilincsekben vitték Budára, hol nehéz fogsággal bűnhődött pártütéseért.³⁰

Budáról Zsigmond Esztergom ostromára indult. Az ostrom alatt jött a hír, hogy a felkelők Zarában Lászlót Magyarország királyává koronázták. Nehogy ez actus valódi jellege felől téves hírek terjedjenek el az országban, Zsigmond Visegrádra sietett s az ott őrzött szent koronát felmutattatta a vele lévő országnagyoknak, majd egész kísérete jelenlétében fejére helyezteté azt, válaszul a zárai koronázásra.³¹

A történetek után valóban senki sem kételkedhetett a felől, kicsoda Magyarország igazi királya. Esztergom néhány heti ostrom után megadta magát; a primási székhelylyel a fölkelés legerősebb bástyája került Zsigmond kezébe. Zarában tanácstalanul nézték Zsigmond gyors sikereit. László nem mozdult ki a városból. A pápai legatus megelégedett azzal, hogy egyházi átkot mondott ki az esztergomi érsekség javainak pusztítóira, a Zsigmonddal tartó püspököket egyházi fenyegetésekkel fenyegette, Eberhardot a zágrábi püspökségtől elmozdította és Szepesi Jánost helyezte át saját kívánságára a megürült püspöki székre, a kalocsai érsekséget Chrysogon trauai püspöknek adományozva.³² Mindez nem változtatott a nápolyi párt helyzetén. A felkelés csupán az ország keleti részében tartotta még magát. Hatvan alatt az erdélyi és alvidéki nemesség nagy serege állott táborban Csáki Miklós és Marczali Miklós vajdák

vezérlete alatt; Egerből a „vasfejű” Ludányi Tamás püspök szította a lázadást, míg Debrői István és társai a Felső-Tisza vidékének nemeseit gyűjtötték zászlóik alá. De a vajdák Pest és Esztergom eleste hírére nem mertek előre nyomulni és Zsigmond Esztergom alól egyenesen ellenük vezeté seregeit. A nádor közbenjárására sikerült elejét venni az összeütközésnek. A két vajda letette a fegyvert Zsigmond előtt, ki megelégedett azzal, hogy a vajdaságot elvette tőlök, s Budán október 8-án közbocsánatot hirdetett mindazoknak, a kikért az erdélyi vajdák 30 napon belül névszerint kezességet vállalnak; majd az amnestiát kiterjesztette a fölkelés összes részeseire, a kik az anyaországban 8, a drávantuli részeken 15, Erdélyben 20 nap alatt leteszik a fegyvert, s ha főnemesek, karácsonyig, a köznemesek egy év leforgása alatt megjelennek a király színe előtt s a hűségesküt leteszik.³³

Debrői és az egri püspök a tiszai részeken az amnestia daczára tovább folytatták az ellenállást, mignem Perényi Péternek és Imrének Pataknál heves küzdelem után, melyben mindketten megsebesültek, sikerült Debrői seregét megverni.³⁴ A vezér Erdélyben keresett menedéket, s oda futott nem sokára Ludányi is, nem érezve magát biztonságban az egri vár falai között. A Zarában időző fővezérek is visszautasíták kezdetben Zsigmond kegyelmét, de midőn híre jött, hogy a király sereggel készül ellenük, meghasonlás támadt soraikban. Bebek Detre és Imre s az esztergomi érsek testvéreivel együtt október végén Székesfejerváron személyesen tették le Zsigmond lábaihoz hódolatukat. A király készséggel fogadta őket s összes embereiket kegyelmébe, de az érsektől elvette Esztergom várát s Bebek Imrétől a vránai perjelséghez tartozó birtokok egy részét.³⁵

László király, legerősebb támaszaitól elhagyatva, november 7-én a pápai legatussal együtt visszatért Nápolyba. Vele együtt Szepesi János, Chrysogon kalocsai érsek és György veszprémi püspök is elhagyták az országot.³⁶ De a forradalom még nem volt teljesen elfojtva. Az Alsóindvaiak, a Szécsiek, a Rohoncziak s mások megvetették a nekik kínált kegyelmet; maga Bebek Imre is rosszul eltitkolt elégtelenséggel tért vissza perjelségébe. Debrői rokonai is még mindig erősen tartották magukat a Tiszán túl, Erdélyben pedig az oda menekült pártvezérek bujtogatása új lángra lobbantotta az alig elfojtott tüzet. Mialatt Zsigmond Székesfejerváron, hiveitől környezve, véstörvényszéket ült a renitensek ellen s az elítéltek vagyonából dús adományokkal jutalmazta azokat, kik a válságos időkben megőrizték iránta hűségüket,³⁷ Perényi Péter tovább folytatta a harcot a lázadók ellen; Tályát, Debrői atyafiságának biztos menedékét bevette s Egert ostromolni kezdte.³⁸ Dalmáciában a rend helyreállítását Ragusa vállalta magára, melynek körültekintő rectora nápolyi Lászlót királyként üdvözölte ugyan jöveletekor, de ovakodott magát érette exponálni s most fegyveres gályáival szétküldött üzenetben szólította fel a partvidék lakosait, hogy térjenek vissza Zsigmond hűségére.³⁹ Szlavóniában ez alatt Cillei Hermann, Eberhard püspök, a fogságából kiszabadított Bessenyő Pál és Gorbovai László bánok és Ders Márton, mint Zsigmond biztosai, szigorú vizsgálatot eszközöltek a lázadás részesei ellen, s a bűnösöket minden vagyonuktól megfosztották. Kiméretlen fellépésük újabb forrongást idézett elő a kedélyekben. Bebek Imre tudva azt, hogy a lázadás még az északkeleti országrészben sincs elnyomva, újból kísérletet tett László ügyének felelevenítésére. Az elégtelenség élére állva, összeköttetésbe helyezte magát Vilmos osztrák herczeggel, a kit most már, mint Johanna férjét, sógorsági kötelékek csatoltak a nápolyi királyhoz. Zsigmond kimondatta az országos tanácsal az általános felkelést, azzal a kijelentéssel, hogy a sereg szükség esetén az ország határain kívül is tartozik harcolni;⁴⁰ Marótít küldte Szlavóniába, s ő maga személyesen ment a tiszamenti mozgalom elfojtására. Marótinak nem volt nehéz Szlavóniában rendet csinálni; innen Vilmos ellen ment, de a herczeg jobbnak látta közeledésére visszavonni hadait az osztrák határról. Győzelmesen visszatérve, Zsigmond rendeletére egyenesen Ludányi Tamás megfékezésére indult, Perényi Péter és az ostromban 400 lovassal résztvevő Rozgonyi Simon segítségével bevette Egert és Szarvaskőt, s Erdélybe nyomulva, ez országrészben is helyreállította a

nyugalmat.⁴¹ Debrői István kevéssel jövetele előtt meghalt, s az egri püspök, kit kortársai makacsságáért vasfejűnek neveztek, Lengyelországba szökött a reá váró büntetés elől.

Helyreállván ekként a nyugalom, Zsigmond 1404 husvét ünnepére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melynek feladatát a forradalom után fenmaradt megoldatlan kérdések elintézése képezte. Az első intézkedés e gyűlésből azok ellen irányult, a kik Zsigmond szemében az egész felkelésért a felelősség terhét viselték. A római szentszék és az annak eszközeül szolgáló főpapok ellen szigorú rendelet adatott ki, a melyben a király egyenesen őket téve felelőssé a lezajlott forradalomért, a pápát s legatusait megfosztja az egyházi javadalmak adományozásának évszázadok óta gyakorolt jogától, s ezt kizárólag a királyi hatalomnak tartja fenn; ép így eltiltotta a főpapságot a kisebb egyházi javadalmak adományozásától s végül érvénytelennek nyilvánított a pápa, a bibornokok, a pápai követek s egyéb tisztviselők által kiadott s ezután kiadandó bármely iratot, vonatkozzék az akár a javadalmak betöltésére, akár peres, vagy bármi más ügyekre, hacsak azok kihirdetésére a király különös engedélyt nem ad.⁴²

Ez az intézkedés szükségképeni kifolyása volt Zsigmond 1403 augusztus 9-iki rendeletének, a melylyel az összeköttetést IX. Bonifáczzal mint a trónkövetelő pártfogójával megszüntette. Felfüggesztvén ez által a pápa hatáskörét a magyar egyház ügyeiben, a királyi hatalmat állította helyére; az önálló magyar katolikus egyház csiréit rejtette magában e rendelkezés, melynek következetes keresztülvitele mélyreható következményeket von maga után. De Zsigmondot nem egyházpolitikai reformeszmék vezették annak kibocsátásában. A királyi tekintély megszilárdításának kétségkívül igen hatalmas eszköze rejtett a legfelsőbb kegyuri és ellenőrzési jog határainak ily nagy arányú kiterjesztésében. A rendelet valódi célzatát azonban a gyakorlati érvényesítésében követett mód árulja el. Zsigmond a forradalomban résztvevő főpapokat, a kik nem vették igénybe a közbocsánatot, megfosztotta javadalmaiktól s főpapi székeiket megüresedetteknek tekintette. Így tett a kalocsai és a zárai érsekekkel, Ludányi Tamás egri, György veszprémi, Miklós váci püspökökkel s a dalmáciai püspöki székek tulajdonosainak legtöbbjével. Az ily módon üresedésbe jött javadalmakat, a mennyiben hatalmi körébe estek, lefoglaltatta s jövedelmeiket világi főuraknak engedte át.⁴³

Az országgyűlés egy másik fontos intézkedése az elkobzott nemesi jószágok kérdésével foglalkozott. A tömeges proscriptiók igen sok olyan embert fosztottak meg javaiktól, kik később megtértek Zsigmond hűségére s a királytól kegyelemlevelet kaptak. Voltak olyanok is, a kik ártatlanul keveredtek a lázadás gyanújába. A minden oldalról felhangzó panasz szükségessé tette ez ügy részletes szabályozását. Az 1404 április 18-iki rendeletben tehát kimondatott, hogy a birtokaiktól megfosztott nemesek azokat, a kik a jószágokra királyi adományt nyertek, törvény elé idézhetik, és ha az illető vármegyékben eszközölt vizsgálat kideríti ártatlanságukat, vagy ha a királytól fejükre és jószágaikra nyert kegyelmet a kellő alakban kiállított oklevéllel igazolják, visszakapják javaikat, a nélkül, hogy a másik fél ezért a királytól kárpótlásra tarthatna igényt.⁴⁴

Ez intézkedések iránya a győztes nagylelkűségéről látszik tanuskodni. Zsigmond tényleg megbocsátott a megtérőknek. De nem szűnt meg haragjával üldözni azokat, a kik vonakodtak magukat az amnestia feltételeinek alávetni. Hogy ilyenek nagy számmal voltak, azt az elkobzott birtokok felől még a késő években is kiállított adománylevelek sokasága mutatja. S a bünbocsánat dacára sem menekedtek meg teljesen pártütésük következményei elől azok, a kiknek hűtlenségét a hálátlanság bűne tette a király szemében súlyosabbá. Zsigmond a nápolyi párt régi tagjaival nem járt el oly szigorúan, mint királyságának egykori támaszaival, a kik legujabban fordultak el tőle.

Csáki és Marczali helyét az erdélyi vajdaságban csakhamar Laczkfi Jakab és Tamási János foglalták el. Kanizsai János, az esztergomi érsek, megfosztatott a főkancellári méltóságtól, melyet a király Eberhard zágrábi püspökre ruházott át. Esztergom vára a király kezén maradt s még az is kimondatott, hogy ha az érsek a várban levő székesegyházban az

istentiszteletet akarja végezni, vagy az ott tartózkodó király látogatására megy, csak annyi kísért vihet magával, a kiknek száma a vár megtartását nem veszélyezteti.⁴⁵ S a bizalmatlanság legnagyobb fokáról tanuskodott a primással szemben Zsigmondnak az a későbbi intézkedése, hogy a főkanczellársága idején reá bizott királyi pecsétet összetörette, új pecsétet készíttetett s elrendelte, hogy minden adománylevél, mely e pecsétetekkel volt ellátva, valódiságának megállapítása és megerősítés végett elébe terjesztessék.⁴⁶

-
237. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 159. 801.
238. Mon. Slav. Merid. IV. 463. Fejér, i. m. X/IV. 162–163. V. ö. Szalay József, Nápolyi László trónkövetelése és Velence. Századok. 1882. 648 s köv.
239. Mon. Slav. Merid. IV. 468–469. 471.
240. 1402 január 22-én még Skaliczban van, a morva határon; január 27-én már Olmüzből keltezi oklevelét.
241. Dogiel Cod. Dipl. Poloniae. I. 590. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 147. 149. V. ö. Wenzel Gusztáv, Stibor vajda. 20. és Caro, Gesch. Polens. III. 250.
242. Fejér, i. m. X/VIII. 450.
243. I. m. X/IV. 99.
244. I. m. X/VIII. 452.
245. I. m. X/IV. 130. 134. 140. 144.
246. Szalay József, i. m. Századok, 1882. 653.
247. 1402 okt. 2. Bécsi állami ltár. V. ö. Fejér, Cod. Dipl. X/VIII. 452.
248. Fejér, i. m. X/IV. 152.
249. A váradi összeesküvés emlékét Zsigmondnak a Garaiak részére 1404 decz. 13-án és 1406 aug. 1-én kelt adománylevelei őrizték meg. Az utóbbi szövegét l. hazai Okmt. VII. 432.
250. Mon. Slav. Merid. IV. 473.
251. Február 4-én viszik Bessenyőt Zarába. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 199. 724.
252. Adománylevél Maróti részére, 1403 nov. 5. Münchener kir. ltár. Hazai Okmt. VII. 432. Fejér, i. m. X/IV. 295.
253. Kovachich, Supplementum ad Vestigia comitorum. I. 301.
254. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 196. V. ö. Karácsonyi János, Magyarország és a nyugati egyházszakadás. 31.
255. 1403 február 21. Albert levele Vasvármegyéhez, a hg. Batthyány cs. körmendi ltárában.
256. Eredeti oklevelei a hg. Batthyány cs. körmendi ltárában. Hazai Okmt. i. h., Fejér, i. m. X/IV. 200. 243. és 670. Gr. Teleki cs. Oklt. I. 291.
257. Monum Vaticana I/IV. 509. 516. 519. 531–567. V. ö. Karácsonyi, i. m. 35.
258. Fejér, Cod. Dipl. X/III. 140. X/IV. 318. 660. Hazai Okmt. VII. 432. 1403 nov. 30. adlev. Laczkfi Jakab részére. Orsz. ltár, Dipl. 9114. és 8923. V. ö. Wenzel, Stibor vajda. 23. Garai június 28-án már Budán van s a lázadó Marczali Miklós vajdának a mindszentutczában fekvő házáról De Nassis Joel budai várnagy részére állit ki adománylevelet. Orsz. ltár, Dipl. 8887. Az egész északnyugati hadjárat tehát május és június havában ment végbe.
259. Mon. Vat. I/IV. 612. 613. V. ö. Szalay, i. m. Századok. 1882. 654.
260. Mon. Vat. i. h.
261. Június 21-iki levelöket közli Bunyitay, A váradi püspökség története. I. 221.
262. Az Albenek így nevezték magukat, a mióta Medvevár birtokába jutottak.
263. László e napon kelt levele a velencei köztársasághoz. Monum. Slav. Merid. IV. 479. V. ö. Mon. Vat. i. h.
264. A két rendelet közül csak az utóbbit, a cseh rendekhez intézettet ismerjük; de már Karácsonyi János kimutatta id. művében, hogy ugyanakkor Magyarország részéről is kellett Zsigmondnak hasonló rendeletet kibocsátani. V. ö. Fraknoi, A magyar királyi kegyuri jog. I. 90.
265. 1403 aug. 19. Kassa vs. lt. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 201.
266. Makrai lázadása oly jelentékeny epizódja az 1403-iki eseménynek, hogy Zsigmond maga feltűnő nyomatékka emlékezik meg annak elfojtásáról a ragusaiakhoz intézett levelében (Ragusai oklt. 846. V. ö. Hazai Okmt. VII. 442) s Windeck is szükségesnek találja a felkelésről adott, különben szűkszavu elbeszélésében megörökíteni. V. ö. Fraknoi, Nyomozások egy középkori magyar tudós élete felderítésére. Századok, 1894.
267. Zsigmond id. levele a ragusaiakhoz, 1403. szept. 30.
268. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 253. V. ö. Fraknoi, A magyar királyi kegyuri jog. 88.
269. Fejér, i. m. X/IV. 225. Ez események legrészletesebben a Garaiak részére adott oklevelekben vannak elbeszélve. Hazai Okm. VII. i. h. V. ö. Fejér, i. m. X/IV. 225.
270. 1405 márcz. 8. és 1411 július 13. Br. Perényi cs. ltára. Gr. Zichy cs. Okmt. V. 346.
271. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 218. 230. Hazai Okmt. i. h.

272. Szepesi János 1407-ben csakugyan elnyerte a nápolyi érsekséget és 1409-ben bekövetkezett haláláig viselte azt. V. ö. Fraknói, i. m. 92.
273. Október 26–nov. 9. közt kelt oklevelei az orsz. ltárban, a M. Nemz. Múzeum levéltárában, a gr. Batthyány cs. körmendi ltárában stb. V. ö. Hazai Okmt. II. 173. 751. Fejér, i. m. X/II. 761. X/IV. 293. 385. Gr. Károlyi cs. Oklt. I. 524. Gr. Sztáray cs. Oklt. II. 31.
274. 1049 szept. 8-iki oklevél a Br. Perényi cs. ltárában.
275. Ragusai okltár. 117. 124. 143.
276. Gr. Zichy cs. Okmt. V. 352.
277. Eger ostroma Kassa város levéltárának 1404 márczius 9-iki oklevele szerint ez időtájt történhetett. V. ö. a Rozgonyiak részére 1410 május 29-én kelt okl. Orsz. ltár, Dipl. 9059. Fejérnél, Cod. Dipl. X/II. 748. hibásan 1400 évszámmal közölve. Maróti szereplésére vonatkozólag l. a már idézett adományleveleket. V. ö. Fejér, i. m. X/II. 385.
278. Pray, Specimen Hierarchie Hung. I. 92. V. ö. Fraknói, i. m. 92 és Karácsonyi, i. m. 41.
279. V. ö. Fraknói és Karácsonyi i. m.
280. Corpus Juris Hung. nagyszombati, 1751-iki kiad. I. 176. E rendelet Zólyomban, 1404 decz. 21-én szószerint megújított. Orsz. ltár. Dipl. 8997.
281. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 219.
282. I. m. 491.

VI. FEJEZET.

A forradalom után.

Zsigmond cseh politikája. Venczel kiszabadul fogságából. Háború Csehország ellen. Albert osztrák herceg halála. Az 140-iki országgyűlések törvényei. Zsigmond esküvője Cillei Borbálával. Zsigmond beavatkozása az osztrák ügyekbe. Hervoja Spalato hercege. Osztója király és Tvardkó Szura. Magyarország beavatkozása. Szrebrenek elfoglalása. A nagy hadjárat. A dobori győzelem. A sárkány-rend alapítása. Hervoja megtérése és kitüntetései. Nápolyi László Dalmáciát eladja Velenczének. Ujabb hadjárat Boszniába. A meghódított részek felosztása. Szerbia visszatér a magyar korona hűségére. Lázárevics István magyarországi birtokai. Zsigmond helyzetének fordulása. A reá váró új szerepkör.

A tekintélyében megfogyatkozott Venczel cseh király után Zsigmond volt a Luxemburg-ház legjelentékenyebb tagja. A Luxemburgok három uralkodót adtak a német birodalomnak és a birodalom egyik leghatalmasabb királyságát, Csehországot birták. Zsigmond joggal tekinthet magát családjá politikájának legméltóbb örökösül, s addig is, míg a birodalomban elérkezik az alkalmas idő az örökségi igények érvényesítésére, Csehországot akarta magának biztosítani. Évek óta képezte ez egyik legfőbb törekvését s annál nagyobb buzgalommal láthatott terveihez most, midőn a magyar forradalom felett diadalmaskodott s a majdnem két évtizedig tartó harczból, mit trónjáért kellett folytatnia, a szükséges tanulságokat levonva, azzal a reménynyel lépett a visszanyert uralom birtokába, hogy a jövőben nem lesz oka hasonló kitörésektől tartania.

Kevéssel azután, hogy az amnestia kihirdetése az országnak visszaadta a rég nélkülözött nyugalmat, 1403 november 11-én Venczel király álrühában megszökött Bécsből, hol 1402 óta az osztrák hercegek felügyelete alatt őriztetett, és haza sietett trónja visszafoglalására. Zsigmond, mint Csehország kormányzója, ugyanazokat a hibákat követte el, a melyekkel itthon az egész országot magára lázította. A csehek főleg pénzügyi politikája: az adók erőszakos behajtása és a korona javainak elzálogosítása miatt voltak ellene elkeseredve. Örömmel fogadták tehát a hazatérő királyt s a többség ellenkezés nélkül ismerte el őt uralkodójának. A magyarországi örökségi reményeiben megcsalatkozott Józsa és Prokóp, ki 1403 elején szabadult ki Zsigmond fogságából, szintén kibékültek a cseh királylyal, a ki most Zsigmondot megfosztotta a kormányzói méltóságtól.

Zsigmond nem engedte magát ily könnyen elűtni annyi hosszú év küzdelmeinek eredményétől. Mialatt a pozsonyi országgyűlésen a pacificatio művének befejezésén fáradozott, egyidejűleg megtette a szükséges előkészületeket a Csehország ellen irányuló háboru megindítására. Az országgyűlés folyama alatt Pozsonyba jöttek Albert, Lipót és Ernő hercegek és mentegették magukat, hogy ők nem okai Venczel szökésének. Albert és Lipót tényleg egész jó lélekkel állithatták ezt, de a részesség gyanuja annál súlyosabban nehezedett Ernőre, a ki Vilmos herczeggel együtt már 1403 július 25-én szövetségre lépett a még akkor őrizet alatt álló cseh királylyal. Ernő, hogy a gyanu alól tisztázza magát, belépett a szövetségbe, melyet Albert herceg ápril elején Zsigmonddal kötött; az osztrák hercegek kötelezték magokat, hogy 600 lándsával, azaz mintegy 25,000 emberrel fogják a királyt támogatni a Venczel ellen megindítandó hadjáratban.¹

A háboru 1404 nyarán kevés szerencsével indult meg. Zsigmond Morvaország felől kezdte meg a támadást s Szilézia keleti részéig nyomult; elfoglalta Ratibort több más sziléziai erősséggel, majd Losonczi Istvánt hagyva hátra Ratibor védelmére, az észak-keleti Sudeteken át Csehország belsejébe hatolt és Kuttenberget, a gazdag bányavárost vette ostrom alá. Ezalatt Albert és Ernő hercegek Znaimot ostromolták. A Józsa által erősen védett Kuttenberg sikertelen ostromával felhagyva, ide jött Zsigmond is seregével. Az összpontosított magyar-osztrák haderő sem birt azonban urrá lenni a város erős falain; Kunstatt Henrik és Lamberg János, két rabló lovag, kik Ausztriának már addig is sok zavart okoztak betöréseikkel,

rendkívüli erőt fejtettek ki a város védelmében; a lakosság égő szurokkal semmisíté meg az ellenség ostromgépeit.

Az augusztusi meleg napok alatt, a rendetlen életmód miatt, vérhas kezdte tizedelni az ostromló katonákat. A járvány a királyra és Albert herczegre is átragadt, s a környezet azt hitte, hogy a znaimiak megmérgezték uraikat. Az ostromot augusztus 27-én beszüntették; Zsigmond a magyar határra vitette magát s Albert is megindult azon betegen haza felé. A király segítségére hívott sváb orvos Zsigmondot lábainál fogva felakasztatta, úgy hogy feje s vállai vánkoson nyugodtak; 24 óráig függött így a levegőben, hogy a méreg a szájon kifolyjék. Az orvosi tudomány ez ép oly kezdetleges, mint durva eszközei mellett Zsigmond csak erős szervezetének köszönhette, hogy nem halt bele a gyógyításba. A vele majdnem egykoru Albert herczeg azonban utjában Klosterneuburgban szeptember 14-én elhunyt.²

Időközben, még az ostrom félbeszakítása előtt, Venczel a lengyel királynál keresett segítséget trónja védelmére. Ulászló augusztus 8-án Boroszlóban személyes tanácskozásra jött a cseh királyhoz s a két uralkodó megkötötte egymással a szövetséget Zsigmond ellen, melynek ára fejében Venczel a cseh korona öröklési jogát, vagy a sziléziai herczegségek néhányát ajánlotta fel a Jagellonak. A hatalmas Lengyelország szövetségére támaszkodva, Venczel elkeseredett kiáltványt tett közzé Zsigmond ellen, a melyben testvérének minden ellene elkövetett bűnét nyilvánosságra hozta s kijelenté, hogy a legvégsőkig el van készülve királyságának védelmére.³

A hadjárat folytatására nem lehetett gondolni. Zsigmond leghivebb szövetségését veszté el Albertben. Az elhunyt 7 éves fiának, V. Albertnek gyámsága Vilmos herczeg, nápolyi László sógorát illette meg, ő volt a Habsburg-ház legidősebb tagja. Az osztrák politikában ez által lényeges fordulat állott be. Vilmos 1404 november 3-ikán fegyverszünetet, 1405 február 19-én békét kötött Venczellel és Józsával. Ez utóbbi alkalommal Venczel és Vilmos herczeg örökösödési szerződésre léptek egymással, mi által Zsigmond újból kizáratott a cseh tartományok örökségéből. Ennek ellenében Zsigmond viszont Lipót herczeggel, Stiria urával ujitotta meg (február 7-én) a védő és támadó szövetséget. A lengyel királyhoz pedig, ki Moldva és Havasalföld irányában folytatott politikájával sértette a magyar korona érdekeit, ez év őszén leendő apósát, Cillei Hermannt és Garai nádort küldé több más főural, hogy a köztük fenforgó viszályokat kiegyenlitsék és Ulászlót a cseh királylyal való szövetkezéstről lebeszéljék.⁴

A viszályok következtében, melyek a Habsburg-ház ifjabb ágának tagjai, III. Lipót herczeg fiai között örökös tartományaik megosztása miatt évtizedek óta uralkodtak, Vilmos nem látta tanácsosnak nyílt összetűzésig vinni a dolgot s a Venczellel való szövetkezés daczára is igyekezett Ernő herczeg közvetítésével az összeköttetést Zsigmonddal fentartani. Zsigmondot pedig a maga részéről az ország belviszonyainak rendezése térítette el egy időre a külügyi politikától. A lezajlott forradalmak egyik legfőbb vívmánya volt a nemzetre nézve, hogy a király ezentul több tiszteletben tartá azokat az alkotmányos tényezőket, melyek elmellőzése eddig annyi viszálynak képezte kutforrását. A morva hadjárat félbeszakítása után szünet állott be Zsigmond külföldi utazásaiban, s a király egyfolytában oly hosszú ideig tartózkodva itthon, a minőre a legutolsó 10 év alatt alig van példa, az eddiginél nagyobb figyelmet fordíthatott a belügyi kérdések megoldására. Ennek eredményei voltak az 1405. év május és augusztus havában tartott országgyűlések törvénykönyvei. Az első főleg a városi polgárok jogviszonyainak szabályozásával foglalkozott; a királyi hatalom a városokat, mint az ország negyedik rendjét, az alkotmány falai közé bevéve, hatalmas védőbástyát remélt magának teremteni az oligarchia támadásai ellen; a kereskedés, a vámok és a harminczadok szabályozása, mely szorosan összefügg a városi ügygyel, közvetve az ország jövedelmének gyarapítását czélozta, mit a meglehetősen zilált pénzügyi viszonyok nagy mértékben kívánatossá tettek. Hasonló irányzat szellemétől van áthatva a második törvénykönyv, mely augusztus 5-

ikén szentesített, s melynek főelve: a föld népének a hatalmasok önkényétől való megóvása, egy új kor kezdetét jelenti hazánk jogéletének fejlődésében.⁵

Az ezután következő őszt Zsigmond a zajorjei Krapinán, a Cilleiek várában töltötte, hol november havában tartotta meg esküvőjét Borbálával, Hermann grófnak viruló hajadonná fölserdült szép leányával.⁶ A menyegző után az új királynét Székesfehérvárra kísérték és itt december 6-án Magyarország királynéjává koronázták; a veszprémi püspöki szék oly főpappal lévén betöltve, kit Zsigmond soha el nem ismert s a püspökség birtokába be sem bocsátott, a koronázás szertartását Kanizsai János esztergomi érsek végezte, a mi utóbb a veszprémi püspök koronázó jogainak megújítását vont maga után.⁷ A házasság hírére fényes követség vitte meg az európai udvaroknak, melynek élére Zsigmond a daliás külsejű ifjú Perényi Imrét szemelte ki. A párisi egyetem főemberei ezt az alkalmat ragadták meg, hogy a francia királynál időző követek közbenjárásával az egyetem egykori növendéke, az 1403-iki lázadás óta fogságban levő Makrai Benedek számára kegyelmet eszközöljenek ki.⁸

A feszült viszony, mely Vilmos herceg és Zsigmond között 1403 óta fenállott, végre is nyílt ellenségeskedésig fajult. Vilmos ugyan minden áron el akarta odázni a háborút a hatalmas magyar királylyal s Ernő herceget 1405 őszén azzal a feladattal küldte Zsigmondhoz, hogy békeszerződést eszközöljön ki tőle. Az alkudozások, miket Zsigmond biztosai a herceggel folytattak, nem vezettek eredményre. Az uralkodók hangulata alattvalóik magatartásán látszott meg leghamarább. Még ez év folyamán jelentékeny magyar csapatok törtek be Ausztriába – úgy látszik, egyik Kanizsai volt vezérük – s 6 hétig pusztították a tartományt, számos férfit és gyermek fogolyként hurczolva magukkal. Vilmos 1406 elején visszaadta a kölcsönt, elfoglalta a határszáron fekvő Kis-Martont, Lékát és Nezsideret, s a polgárok közül néhányat – a kikre a betörésben való részesség gyanúja nehezedett – felakasztatott, többet elfogatott s Bécsben elzáratott.⁹

Zsigmond csak azt várta, hogy az időjárás kitavasodjék, és erős haddal készült a békét zavaró szomszéd megfékezésére. Az elhunyt Albert herceg özvegyét, a bajor Johannát, Vilmos zaklatásai ellen oltalmába fogadta, és miután Vilmos herceg kiforgatta özvegyi tartásából, a mártonhegyi uradalom jövedelmét biztosította élete fogytáig számára. Ez közvetett hadüzenet volt Vilmos és a vele tartó Ernő herceg ellen.

A királyi sereg hadbaszállása május havában lőn elrendelve.¹⁰ De a hercegek nem voltak elkészülve a háborúra s Ausztria rendjeiben kevés hajlandóság mutatkozott a hadviselés költségeinek viselésére. Fényes követség indult tehát június elején a magyar király megkérlelésére; tagjai voltak Berchtold salzburgi érsek, György passauai püspök öt más főpappal, Maidburg János, Ausztria tartományi marsallja, a Wallseer közül Reinprecht, felső-ausztriai tartományi helytartó és Frigyes és 16 más előkelő nemes úr.¹¹ Zsigmond Pozsonyban fogadta a követeket; ridegségét, a melylyel kezdetben előterjesztésüket hallgatta, csupán Wallsee Reinprecht bátor és öntudatos fellépésének sikerült eloszlatni. Mielőtt azonban a békekötésre került volna a sor, Vilmos június 15-én meghalt, és Zsigmond ekkép megszabadult ellenfelétől, a ki nápolyi Lászlóval rokoni összeköttetésbe lépve, az utolsó években annyi nyugtalanságot okozott neki a nyugati határszáron.

Vilmos halála után megújult a viszály a Habsburgok között az ifjú Albert herceg feletti gyámság ügyében. A gyámi tisztt, melylyel Alsó- és Felső-Ausztria kormányán kívül tetemes pénzügyi előnyök jártak, Lipót herceget illette meg, de az ifjabb fivér, Ernő is igényt tartott rá. A tartományi rendek Lipót mellett nyilatkoztak, a ki tényleg át is vette a gyámságot; de Ernőnek sikerült, Zsigmond, Cillei Hermann és a salzburgi érsek szövetségére támaszkodva, a főnemességet a maga pártjára vonni. Heves küzdelem keletkezett a két testvér között, melyben Lipótnak végre is engedni kellett. 1408 június havában 22 tagból álló bíróság ítelt a kérdés felett, mely Lipótot meghagyta ugyan a gyámi jogokban és Ausztria kormányának birtokában, de az abból folyó jövedelmeket megosztotta a két testvér között.

Ez a megoldás nem volt alkalmas a viszály megszüntetésére, mely az osztrák tartományokban valóságos polgárháborút idézett elő. A szomszédban dúló zavarok kikerülhetetlenné tették Magyarország beavatkozását, annál is inkább, mert egyes osztrák lovagok, élükön egyik Trautmannsdorffal, a nyugati vármegyékbe is betörték, Sopront nyugtalanították s a vidéken nagy pusztításokat vittek véghez. Stibor vajda már 1408 elején hatalmas sereggel kényszerült örködni a határszél biztonsága felett és maga Zsigmond is már egész komolyan foglalkozott a fegyveres beavatkozás gondolatával.

Az óvatos Ernő herczeg ezt úgy előzte meg, hogy a fennálló s többször megújított szövetségre hivatkozva, oltalomért folyamodott a királyhoz Lipót ellenében, kit azzal vádolt, hogy az ifju Albertet, Zsigmond egykori szövetségesének árváját, meg akarja fosztani országától. A fogás sikerült és a szövetség Zsigmond és Ernő között 1408 szeptember 2-án megújított. Az osztrák rendek most, a béke helyreállítása után vágyódva, a magyar királyt kérték fel békebiróul a két herczeg között.

A magyar király 1409 márczius 13-án Budán hozta meg ítéletét, melynek értelmében Lipót és Ernő herczegek közösen gyakorolják a gyámhatóságot és ehhez képest egyenlően osztotnak az azzal járó jövedelemben.

Néhány hónappal később, szeptember 30-án, Zsigmond megújította a Luxemburg és Habsburg dynastiák örökösödési szerződését a cseh korona tartományaira, olykép, hogy ha Venczel királyt és Józsa örgrófot túléli,¹² s nem hagy hátra fiu-örököst, Cseh- és Morvaország az osztrák herczegekre száll. Óvakodott azonban az örökösödési jogot az 1402-iki szerződés példájára Magyarországra is kiterjeszteni, habár már ekkor felmerült agyában a gondolat, hogy e napokban született kis leányát, Erzsébetet, a 12 éves Alberttel fogja eljegyezni, s ha fia nem születik, reájuk hagyja a magyar korona örökségét.¹³

Mikor Nápolyi László a nagy reményekkel megindított hadjárat kudarcza után elhagyta Zárát, Hervoját nevezte ki helytartójául, feldiszítve őt a spalatoí herczegi czimmel s ez által újból documentálta a szoros összeköttetést, mely a nápolyi király trónigényei és a bosnyák politika között fennállott s mely a földrajzi helyzeten kívül első sorban Bosznia akkori politikai helyzetében birja magyarázatát.

A három évi interregnum, mely Dabisa István halálát követte, végleg aláasta a szerencsétlen ország függetlenségét. Boszniát a török hódítás előérzetétől nyugtalanná tett Balkán-félsziget zavaros helyzetében csupán egy Tvartkó erélye és ügyessége volt képes fentartani. A boszniai főurak, kik ez interregnum alatt az ország kormányát magukhoz ragadták, mindig és mindenben csak a saját hatalmuk gyarapítására törekedtek. Hatalmi politikájuk az ország területi feldarabolására vezetett; az egyes területek felett a vajdák és knézek valóságos territoriális jogokat gyakoroltak, melyek mellett a királyi hatalom minden jelentőségét elvesztette. Osztója, az új király, egy csomó főurral volt kénytelen megosztani felségjogait, a kik az ország egyes részeiben valóságos királyi hatalommal uralkodták.

A királyi hatalom gyöngeségéből önkényt folyt, hogy a királynak szövetségesekre volt szüksége a folytonos küzdelemben, melyet saját nagyjaival szemközt kellett uralmáért folytatnia. A mi Tvartkónál csupán eszköz volt terjeszkedési törekvései leplezésére, a nápolyi király barátsága nélkülözhetetlen támaszává vált Osztója királyságának. S viszont a Tvartkóéval azonos politika tette Hervoját, a bosnyák országnagyok között a leghatalmasabbat, László legbuzgóbb párthivévét.

Hervojáról találóan mondja a bosnyák történelem egyik legalaposabb ismerője, hogy a maior domus tisztét vitte a gyöngé bosnyák királyok oldala mellett, csakhogy névleges urait még arra sem tartotta érdemesnek, hogy legalább az ő nevükben járjon el.¹⁴ A vajda tényleg királyi hatalmat gyakorolt Osztója mellett, s mikor két király helytartójának tisztét viselte Dalmáciában, a két ur között a saját érdekei szolgálatát tartotta legfőbb törekvésének. Hogy jól számított, a midőn László ügyéhez szegődött, a következmények megmutatták. A spalatoí herczegi méltóság Dalmácia legszebb városának és Curzola, Lesina, Lissa és Brazza

szigeteknek birtokán kívül megadta neki azt, a mi eddig még hiányzott: a fejedelmi címet fejedelmi hatalmához. A hercegi cím birtokában, melynek elnyeréséért kész volt a bogumil hitet felcserélni a katolikus vallással, hatalmát most már külsőségekben is kifejezésre juttathatta. Pénzt veretve, diplomáciai érintkezésbe lépve a külföldi hatalmakkal, fényes udvart tartott Spalatoban, Jajczában, és valósággal elhomályosította Bosznia királyának tekintélyét.

Osztóját méltán tehetette féltékenynyé Hervoja hatalmának gyarapodása. A bosnya király az 1403. év őszén háborúba keveredve Ragusával, erős veszteségeket szenvedett. Tekintélyének utolsó maradványai is megsemmisültek és Hervoja, a kivel a spalato hercegi cím miatt viszályba keveredett, eljöttnek látta az időt, hogy megszabaduljon tőle. A ragusaiakkal szövetkezve, néhány bosnyák főur között titkos megállapodást hozott létre Osztója megbuktatására, a bogumil felekezet legbuzgóbb hívét, Radisics Pált jelölve ki utódjául. Osztója, úgy látszik, megtudta, mi van készülöben. A magyarországi forradalom leveretése után elvesztve bizalmát László támogatásában és félelemmel eltelve Hervoja iránt, kit épen a nápolyi politika növesztett nagygyá, miként elődje, ő is arra a következtetésre jutott, hogy csak a magyar király támogatásától remélheti trónja megszilárdítását. Zsigmondnál keresett oltalmat; s a magyar király kormánya készségesen hunyt szemet eddigi magatartása felett. Maróti János közvetítésére a kibékülés Zsigmond és Osztója között már 1404 tavaszán, az erdélyi lázadás elfojtása után megtörtént és a bosnya király ünnepélyesen alávetette magát Magyarország fenhatóságának.¹⁵

A nápolyi király trónkövetelésének bukását mi sem mutatja tisztábban, mint az a tény, hogy maga Hervoja is titokban a Zsigmonddal való kibékülés eszméjével kezdett foglalkozni. A ragusaiak vállalták el a közvetítő szerepét ugyanakkor, a mikor Hervoja a titkos szövetséget Osztója ellen megkötötte velük. Kiderülván, hogy Osztója ebben megelőzte, annál nagyobb hévvel folytatta a pártütést ellene. Június közepén a bosnyák főurak nagy része Viszokiban gyűlt össze, és Osztóját trónvesztettnek nyilvánítva, Tvartkó István fiát, Tvartkó Szurát választotta királylyá. Ragusa követei által Hervoja jelöltségét támogatta, de a herceg megelégedett azzal, hogy ő ad Boszniának királyt, a ki mellett korlátlanul gyakorolhatja hatalmát.

Osztója nejét és gyermekeit a koronával együtt Bobovác várában biztonságba helyezve, elhagyta országát és Budára ment, Zsigmondtól kérve segítséget a lázadók ellen. Maróti János még ez év őszén benyomult Boszniába elfoglalta az ország egy részét, magyar őröket helyezett Bobovácba, s a meghódított rész lakosságát visszahozta Osztója uralma alá.¹⁶

Két király volt tehát Boszniának; de míg Osztóját csak egy kis terület uralta, az ország nagyobb részében Tvartkó Szura neve alatt Hervoja volt az igazi ur, csupán a déli részeken, a mai Hercegovinában osztva meg hatalmát a bosnyák urak másik tipikus alakjával, Hranics Sandalj vajdával. Hervoja egymás után törte meg az Osztójához szító urak hatalmát és mikor ezek egy része Ragusába menekült, háborúval fenyegeté a köztársaságot, mely sietett előnyös békével biztosítani magának Tvartkó és a herceg barátságát.¹⁷

Ezalatt Zsigmond is elérkezettnek látta az időt, hogy tekintélyének egész súlyával lépjen fel a nápolyi párt végső maradványai ellen. Az évekén át tartó nagy mozgalom immár kizárólag néhány dalmát városra szorítkozott és hogy itt oly sokáig tartotta magát, az is ezek elszigetelt helyzetének tulajdonítandó. A dalmát tengerpart sokkal messzebb feküdt a kormány székhelyétől, hogysem képesek lettek volna Magyarországból folytonos figyelmet szentelni az ottani állapotoknak; a minduntalan megújuló apró zavargásokra sem lehetett mindannyiszor hadierő küldésével felelni. Most azonban kettős cél várt a hadjáratra: Dalmácia visszafoglalásán kívül a Magyarországgal dacoló Tvartkó Szura hatalmának megtörése is olyan égető kérdéssé vált, melynek megoldását a szent korona tekintélyének érdekében nem volt szabad tovább halasztani. Az a körülmény, hogy a törökök az angorai ütközetben (1402) nagy vereséget szenvedtek s maga Bajazid a világhódító Timur Lenk

fogságába esett, ennek halála után pedig Bajazid fiai egymás ellen harcoltak az uralomért, kedvező alkalmat kínáltak hazánkuknak, hogy posícióját a Balkán-félszigeten megerősítse. Zsigmond az 1405. év tavaszán 48,000 fírtot vett fel a Cillei gróftól a Muraközre, Csáktornya és Sztrigó várakra s uradalmaikra¹⁸ s nyár végén három sereget küldött dél felé: az első Bessenyő Pál bán vezérlete alatt Dalmáciába, illetőleg Bihács alá, melyet László király és Hervoja emberei tartottak megszállva; a második, élén Maróti Jánossal, Bosznia ellen, míg a harmadiknak, Perényi Péter vezérlete alatt, a szlavóniai határ védelme volt feladatává téve.

Hervoja Velenczében, Ragusában és a nápolyi királynál keresett segítséget a magyar támadás ellen. Velenczétől két gályát kért a dalmát tengerpart védelmére. A signoria udvariasan bár, de visszautasította a kérelmet, mint a hogy Zsigmond is hiába tett nála kísérletet, hogy szövetkezésre bírja.¹⁹ Ragusa nem akart szakítani a magyar királlyal, de a legutóbbi békekötés által teremtett kényszerhelyzet súlya alatt hallgatagon elnézte, hogy a bosnya király a város fegyvertáraiból szerelje fel katonáit. Legtöbbet tett László király. Lusignan János tengernagyot több hajóval az adriai öbölbe küldte; ez elfoglalta Arbe szigetét és e biztos, védett helyről várta a történendőket.²⁰

A dalmát részekbe küldött sereg elfoglalta Bihácsot és Vránából kiüzte Bebek Imrét, kit Zsigmond aztán 1405 november 28-án megfosztott a perjelségtől.²¹ Maróti János Uszorába nyomult és több apró várat lerombolt, a tartományt felégette, annak legjelentékenyebb várát, Szrebreniket ostrom alá vette. Az erős fészek megvivása nehéz feladat volt, de Perényi Péter is csatlakozván a sereghez, végre is sikerült. Maróti Garázda Miklóst és Dénest s Szilágyi Lászlót hagyta Szrebrenikben és a magyar haderő e vár és Bobovác falai között állandó fészket találva, Bosznia jelentékeny része felett biztosította Zsigmond uralmát.²²

Tvartkó és Hervoja a veszteséget abban találtak kárpótlást, hogy László nápolyi királytól Bosznia régi határának megerősítését kérték, ily módon kívánva documentálni a bosnyák király jogait a magyarok által elfoglalt területre.²³ S mert ez természetesen igen keveset használt a tényleges birtoklás ellenében, folytonos támadásaikkal zaklatták a megszállott országrészt. A két vitéz katonának, Szilágyi Lászlónak és Garázda Miklósnak nagy feladatába került a magyarságra nézve oly fontos hely megőrzése. Az ő segélykérő sürgetésükre történt, hogy Zsigmond 1407 őszén újabb hadjáratra szánta el magát.²⁴ Ezuttal maga a király is résztvett Stibor és Ozorai Pipo társaságában a hadjáratban, melynek folyamán Szilágyi és Garázda Branics várát megvitták s még néhány vár a hódító sereg hatalmába jutott. De ez csak előjátéka volt a következő évi hadjáratnak. Zsigmond most egész nyíltan egész Bosznia meghódítását tűzte ki fegyverei céljául, s a pápa, XII. Gergely, november 8-án kelt apostoli levelében keresztes hadjárat jellegével ruházta fel a vállalatot, melyből a Balkán-félszigeti kereszténységre oly veszélyes bogumil felekezet kiirtását remélte.²⁵

A magyar sereg 1408 május havában, külföldi s főleg lengyel segédcsapatokkal megerősítve indult Boszniába. Számát az egykorú krónikások 60,000-re becsülik. A bosnyák haderőt maga Tvartkó király vezérelte a döntő túsára. Az első összeütközés Uszora területén történt. A magyar sereg csak véres küzdelmek árán volt képes az ország belsejébe nyomulni. Dobor alatt, melyet a boszniaiak az 1394-iki hadjárat után újból fölépítettek, a bosnyák sereg elhatározó vereséget szenvedett.

Zsigmond ádáz harc után, melyben Rozgonyi István a vár kapitányát halálosan megsebesítette, június elején bevette a várat; Tvartkó egész kíséretével, a bosnyák főnemességgel, kegyelemre megadta magát. Zsigmond, ki az ostrom alatt beteg lett, a királynak megkegyelmezett, de a többiekben oly kegyetlen módon állott boszut, mely páratlanul áll uralkodása történetében. 120 bosnyák főurat fejeztetett le a dobori vár piacán és hulláikat a várfalokról a hegy tövében folyó Boszna vizébe dobatta.²⁶

Bosznia meghódítása ismét megerősítette a magyar birodalom tekintélyét a Balkán-félszigeten. A szerb fejedelem, Lázárevics István, mindjárt a dobori események után sietett

megujítani hűbéreskűjét, melyet a rigómezei ütközet óta annyiszor volt kénytelen a törökök nyomása alatt megszegni.

Hosszu évek óta először történt, hogy a király igazi nagy sikerrel tért haza hadi vállalatából. Budára megérkezve, a nagy eseményt látható emlékekkel kívánta megörökíteni, mely világszerte hirdesse a magyar király dicsőségét, hatalmát. Ennek köszönheti a sárkányrend létrejöttét. Zsigmond király és neje Borbála királyné 1408 december 12-én kelt oklevelükben az igaz hit védelméért küzdő vitézek kitüntetéséül alapították meg e rendet, melynek jelvényeül – a hitetlenek és eretnekek legyőztetésének symbolumaként – a hátán keresztet hordó sárkány szolgált. A rend legelső lovagjaiul az alapító levél István rácz despotát, Cillei Hermann grófot, a király apósát, fiával Frigyessel, Garai Miklós nádort, Stibor vajdát, Maróti János macsói, Ozorai Pipó szörényi bánokat, Szécsi Miklós tárnokmestert, Corbaviai Károly kincstartót, Szécsényi Simon főajtónállót, Corbaviai János főasztalnokot, Alsáni János főpinczemestert, Lévai Cseh Péter főlovászmestert, Csáki Miklóst, Bessenyő Pált és Pécsi Pált, Nádasdi Pál székely ispánt, Perényi Péter mármarosi főispánt, Perényi Imre titkos kancellárt és Garai Jánost sorolja fel. A király és királyné e főurakkal a rend alapítása alkalmából formális szövetségre lépve, az országnak vagyona, hatalomra, tekintélyre legelső urait egyesítik a trón, a vallás és a haza védelmére, közöttük olyanokat is, a kik néhány év előtt még esküdt ellenségként állottak Zsigmonddal szemközt.²⁷

A sárkányrend alapítását ebből a szempontból úgy tekinthetjük, mint zárójelenetet annak a nagy társadalmi forradalomnak, mely majdnem két évtizeden keresztül tette vitássá Zsigmond uralmát hazánkban, s melynek utolsó gyökereit Bosznia meghódítása semmisítette meg. S a viszonyok megváltozását semmi sem mutatta annyira, mint annak az egyénnek magatartása, a ki e forradalomnak egyik mozgó ereje volt.

Hervoja nem volt jelen a bosnyák hadsereg pusztulásánál; úgy ő, mint Sandalj vajda a maguk területének védelmét előbbre helyezték királyuk megoltalmazásánál. A catastropha mindkettőre megtette hatását. A spalato herceg, jó politikus léte, leszámolt a helyzettel s végleg elpártolva László királytól, meghódolt a győztes Zsigmond előtt. Még ez év végén felment Budára, hova Zsigmond a fogoly Tvartkót is magával vitte. A magyar udvarban nagy kitüntetéssel fogadták; a multról senki sem beszélt. Zsigmond megerősíté Spalato és a hercegi czim birtokában s a kitüntetéseket azzal tetézte, hogy az egykori lázadó vezért, az eretnokségéből az igaz hitre áttért bosnyák országnagyot fölvette a sárkányos lovagok magas társaságába. A következő évben pedig még nagyobb kegyben részesíté, őt választva ujszülött kis leányának, Erzsébetnek keresztatyjává, mi által a hatalmas bosnyák főúr a lelki rokonság felbonthatatlan kötelékével lett a magyar királyi családhoz fűzve.²⁸

Hervoja megtérése Dalmáciában is meghozta az óhajtott fordulatot. A dalmát városok egymás után jelenték be hódolatukat Zsigmond előtt.²⁹ Nápolyi László pártjának utolsó töredéke is szétmállott. László be is látta, hogy többé nem várhat semmit Magyarországtól. Jogairól nem akart most sem lemondani, de hogy mily értéket tulajdonított azoknak, maga árulta el, midőn az utolsó területet, mi a magyar birodalomból birtokában maradt, 300,000 aranyért felajánlotta a velencei köztársaságnak. A nápolyi királynak pénzre volt szüksége, mert nagy hadi vállalatra készült, mely az egyházi állam meghódításában lett volna hivatva kárpótolni őt Magyarország elvesztéseért. Velence azonban sokalta e nagy összeget s megindult az alkudozás a magyar birodalom egyik tartománya felett, a nélkül, hogy Budán arról a legkisebb sejtelemmel bírtak volna. A velencei köztársaság perfid módon járt el Zsigmonddal szemben: elfogadta az alkut azon terület birtoka felett, melyet tőle a magyarok véres harcok árán védelmeztek meg; de csak 300 éves politikájához maradt hű, midőn minden eszközt megragadt az Adria feletti uralom megszerzésére. Az alkudozások egy évig tartottak; miután időközben a dalmát városok nagyobb része elpártolt Lászlótól, az alku tárgya ily módon csökkenvén, Velence lenyomta a vételárat is. Végre 1409 július 9-én létrejött a szerződés, melyben a köztársaság László királytól megvette Zárát, Novigrád és Vrána

várakkal és Pago szigetével, s László ezenkívül az egész Dalmáciára táplált jogairól is lemondott Velence javára.³⁰

Zsigmond tehát ugyanakkor, midőn a praetendenssel szemben teljesen megszilárdítja magát a trónon, kénytelen volt tűrni, hogy birodalmának egyik legértékesebb részétől oly módon foszszak meg, a mely úgyszólván páratlanul áll a hódítások történetében. Nem lévén eléggé elkészülve, hogy egy oly hatalmas féllal, mint Velence, háborút kezdjen, Zára elvesztéseért Bosznia birtokában vélt kárpótlást találhatni. De a meghódított ország nem sokáig tűrte nyugodtan a magyar fenhatóságot. A Doborban kivégzett főurak rokonai lázadást keltettek a lakosságban, s Osztóját Bobováczból meghívták a királyi trón elfoglalására. Osztója nem tudott belenyugodni a Hervoját ért kitüntetésekbe; úgy látszik, képtelenségnek tartotta, hogy ő és a herceg egy táborban lehessenek. Megfeledkezve a Magyarországtól nyert jótéteményekről, a lázadás élére állott s nemsokára Bosznia legnagyobb része felett urrá tette magát. Első tette volt Hervoját megfosztani Almissa várától, a Cetina mindkét partján elterülő tenger melléktől s többi birtokaitól, miket Radivojevics Juraj és Vucsics humi knézeknek, Hervoja régi ellenségeinek adományozott.³¹ A küzdelem ismét megindult a két ellenfél között. Hranics Sandalj vajda, kit Hervoja kitüntetései szintén féltékenynyé tettek, ezuttal Osztójához csatlakozott.

Az egész országban dühöngött a belháború s Osztója már a törökökkel kezdett szövetkezni, midőn Zsigmond beavatkozásra szánta el magát. 1410 őszén a magyar sereg a király vezérlete alatt ismét bevonult Boszniába³² s két uton: a Drina és Boszna völgyén párhuzamosan haladva, az egész országot meghódította. Vranduk, Pod-Viszoki, Bobovác, Kucslat, Brodar egymás után adták meg magukat.³³ Decemberben a király visszavonult és a karácsonyt Gyakováron töltve, 1411 első napjaiban Budára érkezett. De seregei tovább folytatták a diadalmas hadjáratot, s az új év tavaszán Szrebernicza elfoglalásával befejezték a tartomány meghódítását.³⁴

Zsigmond a meghódított országrész birtokát úgy vélte legjobban biztosítani, ha feldarabolja s ezzel a lehetőségét is megsemmisíti egykori állami élete visszaállításának. Az ország északi része, Uzsora és a sói tartomány a magyar birodalomhoz csatoltattak; az előbbi kormányát Zsigmond Garai Jánosra bízta, az utóbbi területe a mácsói bánsgba olvasztatott be, melynek báni tisztjét Maróti János viseli. Csupán Felső-Bosznia bércezes vidéke őrizte meg Osztója alatt, legalább névleg, függetlenségét, mint Tvartkó egykori nagy birodalmának utolsó maradványa.

A szerb despota, Lázárevics István, már az 1404-iki hadjárat alkalmával tőle telhetőleg támogatta a magyar hadakat. Folytonos viszályban a Brankovicsokkal, kiktől fejedelemségét féltette, a hatalmas magyar királyban ismerte fel legbiztosabb támaszát. Szerbia közeledése Magyarországhoz annál határozottabb alakot öltött, minél nagyobbak voltak a magyar fegyverek sikerei a szomszéd bosnya államban. A bosnyák hadjárat befejeztével a despota országa főurainak kíséretében Budára ment és itt meghódolva Zsigmondnak, megújítja a hűbéri köteléket, mely Szerbiát évszázadok óta Magyarországhoz csatolta. Zsigmond a meghódított ország jelentékeny részét: Szreberniczát és a Zvorniktól délre eső vidéket Szerbiához csatolta és Magyarországon is nagy kiterjedésű birtokokat adományozott a despotának: Debreczen városát 36 falut számláló uradalmával, Szatmárt, Németit s az akkor Asszony-patakának nevezett Nagybányát és Felsőbányát, az északkeleti országrész e két jelentékeny bányavárosát, nem csupán hűsége jutalmául, de azért is, hogy érdekeit annál szorosabban csatolja Magyarországhoz.³⁵

A magyar külpolitika e sikerei méltóképp zárják be ez időszak történetét. A magyar király helyzetében az utolsó évtized alatt nagy változás ment véghez. Ellenségei felett kint és bent diadalmaskodott; az országban bölcs intézkedésekkel igyekezett a lezajlott forradalmak sebeit begyógyítani; Dalmáciát elvesztette ugyan, de győzelmes hadjáratban és szerencsés szerződések által a Balkán-félsziget két elszakadt államát visszahozta a magyar korona

hűségére, s ítélő bíró gyanánt érvényesítette szavát a szomszéd uralkodók viszályaiban. Bajos eldöntenünk, hogy megaláztatások után, miket királyságának első időszakában szenvedett, mennyi része van ebben a kedvező fordulatban a tanácsadóknak, a kik oldala mellett állottak, s mennyit kell tulajdonitanunk a személyes tulajdonaiban beállott változásnak? Tagadhatatlan, hogy Zsigmond természete a kiállott megpróbáltatások alatt rendkívüli átalakuláson ment keresztül. A mik a tapasztalatlan ifjút annyiszor hozták összeütközésbe az étellel, egyéni tulajdonságainak kellemetlen szögleit lecsiszolták az idők folyamán szerzett tapasztalatai. Kalandos hajlamai öntudatos tetterővé látszanak szilárdulni; az önkényre hajló, lobbanékony hevet körültekintő óvatosság mérsékli, mely szilárd önbizalommal, kiváló taktikai ügyességgel párosulva, legfőbb titkát képezte sikereinek. A szerencse is szolgálatába készül állani. Eddigi sikerei csak kezdetét ígérték a világtörténeti szerepnek, mely reá várakozott. Ruprecht római király, Venczel vetélytársa, 1410 május 18-án elhunyt. Arról, hogy Venczel uralma helyreálltassék, a német fejedelmek hallani sem akartak. A megürült trón betöltésével sietni kellett. Zsigmond, a Luxemburgok császári házának legtekintélyesebb tagja, hosszú küzdelmek után megszilárdítva magát Magyarország trónján, mialatt országa ellenségei ellen győzelmes hadakat viselt, becsvágyó lelkének egész hevével, hatalmának egész erejével indíthatta meg a küzdelmet a kereszténység legfényesebb koronájának birtokáért.

-
283. A forrásokat l. Aschbachnál, *Gesch. Kaiser Sigmunds*. I. 196. s köv. és Hubernél, *Gesch. Oesterreichs*. II. 394–396.
284. Windeck, Altmann kiad. 98. Fejér, *Cod. Dipl. X/IV*. 378. V. ö. Aschbach és Huber i. h.
285. Dudik, *Archiv im Kreise Galizien u. Lodomerien*. *Archiv für vö. Oesterr. Geschichte*. XXXIX. 190.
286. Lichnovsky, *Regesten zur Gesch. des Hauses Habsburg*. V. 654–660., 682. sz. V. ö. Huber, i. m. 399.
287. A törvénycikket l. a *Corpus Juris Hung.* id. kiadásában, I. 178–188.
288. 1405 nov. 16-án értesíti az óbudai káptalant a felől, hogy Borbálát „nobis in coniugem ac regnis nostris in reginam lege matrimonii duximus copulandam, quam thoro nostro regio sociavimus.” Gr. Zichy cs. Okmt. V. 416. E szavak a házasság teljes végrehajtásáról tanuskodnak s így a házasság időpontjának meghatározásában véget vetnek az eddigi bizonytalanságnak. V. ö. Ragusai oklt. 167.
289. Fejér, *Cod. Dipl. X/VII*. 879. és XI. 29.
290. Fraknoi, *Nyomozások egy középkori magyar tudós életviszontagságainak földerítésére*. Századok. 1894.
291. Lichnovsky, i. m. V. 788. sz. Sopron vm. Okmt. I. 620. V. ö. Huber i. m. II. 405–407.
292. Az ezzel kapcsolatban kiadott perhalasztó rendeleteket l. Fejérnél, i. m. X/V. 477. és Gr. Zichy cs. Okmt. V. 446. 452.
293. A meghatalmazó levelet közli Fejér, i. m. X/IV. 547.
294. A Luxemburg-házból kivüle már csak ez a kettő volt életben; Prokóp 1405 szeptember 24-én meghalt.
295. Az Aschbachinál id. forrásokon kívül l. Fejér, *Cod. Dipl. X/IV*. 614. 764–765. X/VIII. 490. Hazai Okmt. IV. 256. V. ö. Huber, i. m. II. 408–417.
296. Thallóczy Lajos, *Hervója herceg és czimere*. Turul. 1892. 1.
297. Fejér, *Cod. Dipl. X/IV*. 385. V. ö. Klaia, i. m. 273–289.
298. Fejér, i. h.
299. 1405 június 24. Miklosia, *Mon. Serbica*. 253.
300. 1405 május 24. Bécsi állami ltár.
301. *Mon. Slav. Merid.* V. 36. 39. 45. 61–66, V. ö. Szalay József, Nápolyi László trónkövetelése és Velence. Századok, 1882. 758–759.
302. Klaia, i. m. 297.
303. Fejér, *Cod. Dipl. X/VIII*. 470.
304. Huber e hadjáratot tévesen teszi 1407-re. (*Gesch. Oesterreichs*. II. 370.) Hogy az 1405 nyarán folyt le, miként Windeck írja s utána Klaia is (298.) azt a Maróti részére 1405 nov. 28. kelt adománylevél bizonyítja. V. ö. Perényi Péter 1405 nov. 25-iki adományát. Br. Perényi cs. ltára.
305. 1406 aug. 26. Fejér, *Cod. Dipl. X/IV*. 350.
306. 1409 február 24-én kelt czimerlevelük adatai szerint. Gr. Teleki cs. Oklt. I. 345. V. ö. Fejér, i. m. X/IV. 609. 654.
307. Fejér, i. m. X/IV. 616.
308. Fejér, X/II. 748. X/IV. 654. Gr. Károlyi cs. Oklt. I. 545. Ragusai oklt. 174–182. Gr. Zichy cs. Okmt. V. 564. Ez utóbbi adat szerint Zsigmond nov. 12-én még Boszniaiban volt. V. ö. Klaia, i. m. 304–305.

- 309.Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 682.
310.Fejér, Codex Dipl. X/IV. 763.
311.U. ott, 762.
312.Mon. Slav. Merid. V. 130–133. 142–145. 155–158. 163–165. 169. 173–220. V. ö. Szalay József id. ért.
Századok, 1882. 840–844.
313.Fejér, i. m. X/IV. 694.
314.Gr. Zichy cs. Oklt. VI. 53.
315.1410 október 14-én Zsigmond Szrebernicza alól ir a kassaiaknak. Városi ltár.
316.Klaia, i. m. 311–312. V. ö. Ragusai oklt. 195. 200.
317.A despota budai látogatását és Szerbia meghódolását 1411 július 3–10 keletü levelek jelentik
Németországba. Deutsche Reichstagsakten, VII. 126. 127. A Lázárevics részére tett adományokat l.
Klaia, i. m. 312., Szirmay, Szatmár vm. esmérete, I. 151. és Gr. Zichy cs. Okmt. IV. 146. V. ö. Pesty
Frigyes, Brankovics György rácz despota birtokviszonyai. (Akad. ért. a történettud. köréből. VI. 9.) 13.
49–51.

I. FEJEZET.

Zsigmond római királysága.

Ruprecht római király halála. Venczel és a választó fejedelmek. Zsigmond jelöltsége. A választás és az egyházszakadás. A magyar egyházpolitika 1403 óta. XXIII. János. Lajos rajnai pfalczgróf. Hohenzollern Frigyes. A frankfurti gyűlés. Az első választás. Józsa ellenkirály. Zsigmond alkudozásai. Józsa halála. Egyezés Venczellel. Zsigmond második megválasztása. Pozsonyi országgyűlés. Albert és Erzsébet eljegyzése. Lengyelország és a német lovagrend. Zsigmond szövetsége a renddel. Vitold litván nagyfejedelem Késmárkon. A magyar interventio. Békealkudozások Zsigmond és Ulászló között. Fegyverszünet. Vitold Budán. Titkos tervek Lengyelország ellen. A pápa közbelépése. Ulászló Magyarországon. A lublói békekötés. A budai fejedelmi gyűlés. Fegyverszünet Ernő osztrák herczeggel. Zsigmond ítélete Lengyelország és a német lovagok közt.

RUPRECHT RÓMAI KIRÁLY HALÁLA súlyos helyzetbe hozta a német birodalmat. A rajnai pfalczgrófok ivadékát tíz év előtt a választófejedelmi collegium egy töredéke emelte a luxemburgi Venczel letételével a birodalom élére. Venczel nem nyugodott bele a detronisatióba; tovább viselte a római királyi czimet, kezében tartotta a birodalom koronázási clenodiumait és készületeket tett a császári koronázásra. Vetélytársának halálával joggal merült fel a kérdés, megüresedettnek tekinthető-e a trón, s nem volna-e itt az ideje véget vetni a viszálynak, mely a római egyház szakadásának idején, mikor három pápa versengett egymással a legfőbb egyházi hatalom birtokáért, kiszámíthatatlan károkkal fenyegette a kereszténységet.

A választó-fejedelmek egyetértettek abban hogy a birodalom egységét nem szabad veszélyeztetniök, de nem voltak egy nézetben az erre vezető mód megválasztásában. Rudolf szász herczeg Venczel királyságának visszaállítása mellett foglalt állást és a cseh király kivüle hatalmas támaszt talált rokona Józsa örgróf személyében, ki a Zsigmond által elzálogosított Brandenburg birtokában egy választói szavazat felett rendelkezett s kész volt azt házának feje javára érvényesíteni. A rajnavidek választó-fejedelmei ellenben, a kik annak idején Venczelt az uralkodásra méltatlannak nyilatkoztatták, hívek maradtak politikájukhoz, s hogy mindenkorra véget vessenek Venczel reményeinek, oly egyén jelöltségére volt szükségük, a ki e politika folytatását a Luxemburg-ház trónigényeivel egyesíti személyében s ekként azok támogatására is számíthat, a kiket eddig egyedül a dynasticus ekintetek tartottak a cseh király pártján.

Ebből a szempontból csupán egy személy jöhetett tekintetbe: Zsigmond, a magyar király, a ki személyes tulajdonságaival messze tulszárnyalta házának többi két élő tagját s kinek megválasztatása a vitéz magyar nemzet szövetségét helyezte kilátásba a belviszályok által megrendült német birodalom részére.

A rajnamenti választó-fejedelmeket azonban áthidalhatatlan ellentétek választották el egymástól. A mainzi érsek, a választó-collegium dékánja, halálos ellenségeskedésben állott Lajos rajnai pfalczgróffal; s míg Falkenstein Verner trieri érsek ez utóbbival tartott, addig a kölni érsek, Saarwerden Frigyes, a mainzi pártján foglalt állást. A két párt egymással egyetértésben többségben lett volna Venczel pártja felett; de a belső ellentétek megakadályozták egyesülésüket. Mindkét töredék Zsigmondban látta a legalkalmasabb jelöltet, de a magyar királynak eleve le kellett mondani a reményről, hogy mindannyiukat egyesítse megválasztása mellett; saját választásától függött, hogy melyik csoport segítségével kezdje meg az actiót a római királyi korona megszerzésére.

A helyzet nehézségét növelte a szoros összefüggés, melyben a trónüresedés kérdése az egyházszakadás ügyéhez állott. Tudjuk, hogy a szakadás kérdésében követett politika buktatta meg Venczelt és segített Ruprechtnek a trónra jutnia. A két ellenpápa helyett azóta három állott egymással szemközt. A pisai zsinat végrehajtotta azt a tervet, a mi Venczelnek trónjába

került; a római és avignoni bibornokok pápáit, XII. Gergelyt és XIII. Benedeket megfosztva a tiarától, új pápát választott helyükbe: Philargis Péter bibornokot, a ki V. Sándor név alatt foglalta el a pápai széket s kinek 1410 május 3-án bekövetkezett halála után Cossa Boldizsár bibornok választott XXIII. János pápa név alatt utódjává. De ezzel nem volt segítve a bajon. A detronizált pápák tovább ragaszkodtak a hatalomhoz s mindeniküknek meg voltak a maguk bibornokai s hívei. A választófejedelmek többsége a pisai zsinat pápája mellett foglalt állást; Venczel királyon és hívein, a szász hercegen és Józsa örgrófon kívül a mainzi és trieri érsekek is XXIII. János pártján állottak; de a pfalczgróf és a kölni érsek XII. Gergely hívei voltak s épen ez volt az egyik legfőbb ellentét, a mely a rajnavidéki választó-fejedelmeket egymástól elkülönözte. Ez a helyzet nem tarthatott sokáig. Az egész keresztény világra rendkívül nagy fontossággal birt a kérdés, hogy az új római király melyik pápát fogja az egyház valódi fejének ismerni.

Zsigmond, mint magyar király, az egyházzszakadás kérdésében következetes politikát folytatott és kezdettől fogva VI. Orbán utódainak pártján állott. Magatartásán sem a közte és IX. Bonifác között beállott viszály, sem a pisai zsinat döntése nem változtatott. Magyarország nem ismerte el sem a pisai zsinat által választott V. Sándor és utóda XXIII. János, sem az avignoni XIII. Benedek pápaságát s XII. Gergelyt vallotta pápájának.

A magyar királyt ebben az egyházpolitikában semmi egyéb nem vezérelte, mint az az elhatározás, hogy hű marad az elődei által elfoglalt álláshoz. Más képet öltött fel azonban a kérdés a német birodalom szempontjából. A választás nehéz volt. Azok a választó-fejedelmek, a kikre Zsigmond számíthatott, egyenlő arányban oszlottak meg XII. Gergely és XXIII. János között; de János elég ügyes volt mindjárt megválasztása után felajánlani segítségét Zsigmondnak a római királyság megszerzésére s támogatása reményt nyújtott Zsigmondnak, hogy Venczel párthiveit sikerülni fog a maga részére vonnia. A viszony Zsigmond és Gergely pápa között különben is lazulni kezdett, a mióta ez szorosabb összeköttetésbe lépett nápolyi Lászlóval. Zsigmond tehát arra a részre állott, a honnan erősebb támogatásra volt kilátása.

Mindenekelőtt azonban azokat a differentiókat kellett kiegyenlíteni, a melyek a magyar király és a szentszék között az 1403-iki forradalom óta fennállottak.

A IX. Bonifác ellen kibocsátott rendeletekről a maga helyén elmondtuk ama véleményünket, hogy azok nem a viszonyok szükségességében, hanem a király megtorlási szándékában bírták gyökerüket. Bonifác pápa nem sokkal élte túl azok kibocsátását; 1404 október 1-én már nem volt az élők között; de miként ő, úgy utóda, VII. Incze sem érezte szükségét, hogy Zsigmond ellenséges fellépését a szokásos egyházi büntetések alkalmazásával torolja vissza. A viszály ekképpen meg lőn fosztva egyházi, dogmatikus jellegétől s a szentszék és a magyar királyi udvar között oly gyakran előforduló diplomatiái nézetkülönbségek színvonalára szállott alá; a szorosan vett egyházi ügyekben az érintkezés már a következő évben helyreállott, s Incze pápa 1405 augusztus 24-én ünnepélyes bullában adta meg Zsigmondnak azt a kedvezményt, hogy gyóntatójától a pápának reservált esetekben is megkaphatja a bünbocsánatot s a felmentést minden egyházi büntetéstől, a mit elkövetett bűneivel magára vont.¹ Viszont Zsigmond is megengedte a pápa megbízottjának, Miklós boroszlói kanonoknak, hogy a laterani basilica és Szent-Péter temploma építésére az országban könyöradományokat gyűjtsön.²

A teljes kibékülést mindazonáltal hosszú időre megakadályozta a szivósság, a melylyel a két fél a maga jogaihoz ragaszkodott. Zsigmond szabadon gyakorolta a főpapok kinevezésének jogát, s az általa kinevezett püspökök, bár pápai megerősítés hiányában magukat föl nem szenteltethették, mint választott püspökök léptek javadalmuk tényleges birtokába. Másrészt VII. Incze pápa teljesen úgy viselkedett a szentszék adományozási joga gyakorlásában, mint a ki Zsigmondnak ezt elkobzó rendeletéről nem vesz tudomást. De a

békülékenység szellemét árulta el, a mikor következetesen visszautasította a nápolyi király jelöltjeit, a kiket ez magyar királyi jogai czimén a megüresedett javadalmakra bemutatott.

Az Inczét követő pápa, XII. Gergely alatt a helyzet nem változott, legfőleg bonyolultabbá vált, a mint másként nem is lehetett akkor, mifőn a hatalom egyik legfőbb kérdésében, a püspökségek betöltésénél a pápa és a király egyaránt maguknak követelték a döntő szót. S a kérdés rendezését az esetben sem lehetett volna tovább halasztani, ha a megváltozott külpolitikai helyzet nem érezte volna hatását a két hatalom egymáshoz való magatartásában. Zsigmond 1410 június elején Ozorai Pípó temesi főispánt azzal a megbizással küldte XXIII. Jánoshoz, hogy terjeszsze a pápa elé Magyarországnak s a királynak az előbbi pápáktól szenvedett sérelmeit s jelölje meg az alapot, a melyen a szentszék és a magyar király jogköre egymással szemközt szabályozandó lenne. És pedig első sorban azt kívánta, hogy a pápa ismerje el a magyar király kegyuri jogát, ha másként nem, legalább abban az alakban, hogy a főpapi javadalmakra csakis a király által bemutatott egyéneket nevezi ki; s ezt a multra is kívánta érvényesíteni, kérve a pápát, hogy azokat a főpapokat, kik az ő hozzájárulása nélkül neveztettek ki s a hűtlenség bűnébe estek, mozdítsa el püspöki székeikből, a Zsigmond által kinevezett püspököket pedig erősítse meg méltóságaikban.

XXIII. János a királynak ez egyes esetekre vonatkozó kívánságával szemközt nem foglalt el merev álláspontot; megerősítette a Zsigmond által eszközölt kinevezések nagy részét és több általa kifogásolt főpapot elmozdított püspökségéből; ezek között volt Ludányi Tamás is, kit egy corsicai püspökségre helyezett át. Azt is megtette, hogy külön bullában biztosította Zsigmondot és utódait a szentszék különös jóindulatáról és támogatásáról mindaddig, míg az egyház hű fiai maradnak; azonkívül megadta a fölmentést a királynak és hiveinek az eddig jogtalanul lefoglalt egyházi jövedelmek tekintetében, feltéve, hogy a király az egyház szabadságát a jövőben tiszteletben fogja tartani. Ellenben a leghatározottabban visszautasította a királynak a főpapi kinevezésekre követelt befolyását és augusztus 13-ikán kelt bullájában a magyarországi javadalmak betöltését a jövőre minden esetben, még ha azokat választás útján is kellene betölteni, „apostoli teljhatalmánál fogva” a maga rendelkezésének tartotta fent.³

A római királyválasztás küszöbén Zsigmond érthető okokból ezzel az eredménnyel is megelégedett, bárha ekkor már meggyőződhetett arról, hogy a János pápa pártján levő választók, a mainzi és kölni érsekek segítségével aligha viheti keresztül megválasztatását. Július végén fényes követség jelent meg Visegrádon, hogy e két hatalmas egyházfejedelem részéről a koronát Zsigmondnak felajánlja; de a feltételek oly nagyok voltak, hogy Zsigmond nem érzett hajlandóságot azok elfogadására. A legnagyobb nehézséget a birodalmi helytartóság kérdése okozta. E méltóság IV. Károly aranybullájának intézkedései szerint a rajnai választó-fejedelmet illette meg. Miután Zsigmond kísérlete, hogy a mainzi érseket Lajos pfalczgróffal kibékítse, meddő maradt, választania kellett a két párt között, s ő a pfalczgrófét választotta, a ki a fejedelmek közül legelső karolta fel Zsigmond jelöltségét.

A pfalczgróf feltételei abban összpontosultak, hogy a király megválasztatása esetén elődjének Ruprechtnek összes adományleveleit ujítsa meg s mindazokat, kik az elhunyt király pártján állottak, erősítse meg kiváltságaikban. Zsigmond annál hajlandóbb volt erre, minthogy e ténye Ruprecht kormánya törvényességének elismerését foglalta magában, a miből önkényt következik az új királyválasztás jogosultsága. De a schisma kérdésében óvatosan járt el; nem akart lemondani az előnyökről, miket XXIII. János segítségétől várt s nem akarta az épen most befejezett béketárgyalások után új szakítással növelni a bonyodalmakat. Lajos pfalczgróf és hivei megelégedtek azzal az ígéretével, hogy XIII. Gergelyt minden ellenséges támadástól meg fogja óvni s megválasztatása esetén minden erejét az egyházzsakadás megszüntetésére fogja fordítani.⁴

A közvetítői tisztet e tárgyalásoknál Hohenzollern Frigyes nürnbergi várgróf viselte Zsigmond és a pfalzgróf között, a ki Zsigmond nővérét Margitot birta nőül és 1409 óta állandóan sógora szolgálatában állott. Zsigmond ez eszes és erélyes német fejedelemben a legalkalmasabb egyént találta fel érdekeinek megvédésére. Midőn ígéreteit Budán, augusztus 5-én írásba foglalta s a várgróft azokkal a rajnai választó-fejedelemhez küldte, ugyanakkor ellátta a szükséges meghatalmazással, hogy őt a választófejedelmekkel való előzetes tárgyalásokban és magánál a választásnál képviselje, a választási actusnál helyette mint brandenburgi örgróf helyett a szavazati jogot gyakorolja és a reá eső választást az ő nevében elfogadja.⁵

Zsigmond rendelkezése a brandenburgi szavazat felett egyik legvilágosabb bizonyítéka a nehézségeknek, melyek a trónüresedés kérdésének megoldása elé gördültek, de egyuttal jellemzi a módot, a melylyel Zsigmond azokat elhárítani iparkodott. Az imént említettük, hogy Brandenburg Józsa morva örgróf birtokában volt, a ki teljes joggal tekinthette magát ennek alapján a választó-fejedelmi jogok birtokosának. Zsigmond ugyanis atyai örökségének elzálogosításakor (1388-ban) határozott nyilatkozatot tett, hogy ha a tartományt öt év letelte után vissza nem váltja, az minden vele egybekötött joggal, tehát a választó-fejedelmi szavazat jogával együtt örökjogon Józsa és Prokóp örgrófokra fog szállani. Négy évvel a határidő letelte után, 1397-ben, Venczel mint római király meg is erősítette Józst Brandenburg birtokában s a hűbéri átruházásról 1400 április 24-én újból kiállított oklevélben határozottan kimondatott, hogy királyválasztás esetén a szavazati jog Józst illeti meg.⁶ Zsigmond mindazonáltal már 1404-ben oly nyilatkozatokat tett, a melyek azt mutatták, hogy továbbra is saját magát tekinti a brandenburgi örgrófság tulajdonosának, melynek czimét tényleg viselte is. A küszöbön álló királyválasztásnál mindössze két szavazat felett rendelkezve, ez igényeinek érvényesítésével remélte a harmadik szavazatot magának megszerezni; feltéve ugyanis, hogy a Venczel-pártiak nem vesznek részt a választásban, ezt a hiányzó harmadik szavazatot elégnak tartotta arra, hogy számára a többséget biztosítsa. De ez eljárás minden jogi alapot nélkülözött; maga a mainzi érsek Józst tekintette igazi választó-fejedelemnek; őt hívta meg a szeptember 1-jére Frankfurtba kihirdetett választó-gyűlésre, és Zsigmond kísérlete, bármily ügyes fogásnak látszott, csak növelte a bonyodalmakat, még jobban elidegenítve tőle a rajnavideki választók másik töredékét.

Midőn a választók szeptember 1-én Frankfurtban összegyűltek, oly kevés kilátás volt egységes választás megejtésére, hogy a tanácskozások elején a választás elhalasztásának terve merült fel. A mainzi és kölni érsek Zsigmondhoz fűzött reményeikben csalatkozva, Józsa vetették szemüket; alkudozásaik a morva örgróffal sikerre vezettek, s a választás elnapolásával időt akartak nyerni, hogy Venczel királyt és a szász herceget Józsa örgróf érdekében a választásban való részvételre reábirják. Zsigmond pártjának azonban épen az állott érdekében, hogy ezt megakadályozza. Ügyük diadalra juttatásában forradalmi eszközöktől sem riadtak vissza. Miután a mainzi érsek a választás színhelyeül kijelölt Szent-Bertalan-templomot szeptember 19-ike éjjelén bezáratta, a rajnai pfalzgróf és a trieri érsek Frigyes nürnbergi várgróffal szeptember 20-án reggel a templom udvarán a szentély háta mögött levő kereszt alatt egybegyűltek a választás megejtésére. A két választó-fejedelem elismerte a nürnbergi gróft a brandenburgi szavazat képviselőjeül, s Verner trieri érsek a választógyűlést megnyitottnak nyilvánította. Az aranybulla értelmében a választást a Frankfurtban megjelent választó-fejedelmek vagy meghatalmazottjainak egyszerű többsége dönti el az esetre is, ha a döntő szavazat magától a jelöltől származik. A trieri érsek és a rajnai pfalzgróf az előirt egyházi szertartások után Zsigmond magyar királyra adván szavazatukat, Hohenzollern Frigyes a brandenburgi szavazattal hozzájárult ura megválasztatásához s egyben kijelentette, hogy a választást Zsigmond nevében, mint ennek meghatalmazottja, elfogadja. Zsigmond erre az összegyűlt nép előtt római királylyá nyilvánított s Verner érsek ünnepélyes iratban értesítette őt megválasztatásáról.⁷

A mainzi és kölni érsekek azonban nem voltak hajlandók a történetekben megnyugodni, még kevésbé Venczel király, a ki most már saját királyi jogai feladásába is belenyugodott, csak hogy gyűlölt testvérének felemeltetését megakadályozza. Követei még a hónap lefolyása előtt megjelentek Frankfurtban s bejelentették a mainzi érseknek, hogy uruk a császárrá való koronáztatást fentartva magának, kész a római királyi trónt megüresedettnek tekinteni s a királyválasztásban részt véve, cseh királyi szavazatát Józsa örgróf személyére adni. Józsa egy aacheni kanonokot bízott meg brandenburgi szavazatának gyakorlásával, s a mainzi és kölni érsekek Venczel és Józsa küldötteivel, meg sem várva az utban levő szász meghatalmazott megérkezését, október 1-én az előirt szertartások között Józst választották római királylyá.⁸

A birodalomnak tehát újból két királya volt s ezuttal ugyanazon ház két tagja állott egymással szemközt, a harmadikat, a korona tényleges birtokosát, a tulajdonképeni családfőt, teljesen háttérbe szorítva jogos igényeivel. A két újonnan választott király közül azonban, bár Józsa megválasztása sokkal erősebb joggal birt, Zsigmond volt az erősebb fél. Maguk a mainzi és trieri érsekek csak szükségből állították Józst előtérbe, miután Zsigmond az ellenpárt támogatását vette igénybe. A harc tulajdonképen nem Zsigmond és Józsa között folyt, hanem a rajnai választók két csoportja között, melyeket a közöttük fennálló viszályok megakadályoztak annak közös támogatásában, a kit mindenikük legalkalmasabb jelöltnek tekintett a trónra.

Zsigmond tudta jól ezt s épen azért nem tulajdonított nagy jelentőséget a kettős választásnak. A Bosznia ellen vezetett hadjáratlalt elfoglalva, csupán annak befejezte után, 1411 január 12-én tudatta a trieri érsekkel, hogy a választást elfogadja.⁹ Józsa megválasztásáról tudomást sem látszott venni, de a nürnbergi várgróf útján megtette a lépéseket, hogy a nálánál jóval korosabb és beteges morva örgróft lemondásra bírja.¹⁰ XXIII. János pápa támogatásával, a ki Venczelnél és a két Józsa párti érseknél erélyesen lépett fel Zsigmond érdekében, ez valószínűleg sikerült volna is. A morva örgróft személyesen várták Budára, midőn 1411 január 18 án bekövetkezett halála váratlanul megoldta a fellépése által előidézett bonyodalmakat. Zsigmondnak most már csak Venczellel kellett egyezkednie. Stibor vajdát követségbe küldte hozzá, felajánlotta általa a császári koronát s a birodalmi jövedelmek felét ígérte neki, ha őt római királynak elismeri s kieszközli, hogy a többi választó fejedelmek is hozzájárulnak megválasztásához. Ugyanez irányban a mainzi és kölni érsekekkel is megindultak a tárgyalások. Venczel elfogadta a felajánlott egzességet; a szerződést Zsigmond Budán, 1411 július 4-én írásba foglalta s az esztergomi érsek, András spaltoi érsek, a győri, egri, váci és nyitrai püspökök, a nádor, Stibor vajda, Szécsényi Simon, Tamási János, Ozorai Píró és János corbaviai gróf, nyolcz más főúrral és Buda, Székesfejérvár, Nagy-Szombat, Pozsony és Sopron városok követeivel pecséteiket az oklevélre függesztve, kezességet vállaltak, hogy a király az abban foglaltakat meg fogja tartani.¹¹ A mainzi és kölni érsekek is hajlandók voltak Zsigmond pártjára állani, de csakis ama feltétel alatt, hogy új választás alá veti magát. Zsigmond kezdetben hallani sem akart e feltételről, mely eddigi pártjának megtagadását jelentette. Utóbb azonban be kellett látnia, hogy ez az egyedüli mód, a melylyel célját elérheti. Szerencséjére a rajnai pfalczgróf és a trieri érsek sokkal inkább szívélyesen hordták érdekeit, hogysem formai kérdések miatt útját akarták volna állani az általuk választott király általános elismerésének. Megelégedtek azzal, hogy távol tartották magukat a második választástól, a melyet a mainzi és kölni érsekek s a cseh, szász és brandenburgi szavazatok gyakorlásával megbízott meghatalmazottak Frankfurtban július 21-én ejtettek meg.¹² Zsigmond, mint a brandenburgi választó-fejedelmi jognak – ezuttal Józsa halála után már törvényes – birtokosa, meghatalmazottja útján tetteleg részt vett az actusban, de úgy tekintette azt, mint a fennálló bonyodalmaknak a rendkívüli helyzet által követelt szükségbeli megoldását és uralkodási éveit az első választástól számította, ekkép nyilvánítva ki, hogy ezt tartja törvényes választásnak.

A másodszori választás megejtése után Zsigmond Budán fogadta a német fejedelmek és városok követeit, kik az új királynak hódolatukat be mutatták és tőle kiváltságaik megerősítését kérték.¹³ Egy hónappal később a magyar országos rendek gyűltek össze Pozsonyban, üdvözölve királyukat az új méltóságban. Ez országgyűlés alkalmával, melynek legnevezetesebb intézkedése a kamarai nyereség ügyének rendezése volt,¹⁴ ment végbe Albert osztrák herceg eljegyzése a király egyetlen leányával, Erzsébettel. A 14 éves vőlegényt Ernő osztrák herceg, Hohenzollern Frigyes, Lichtenstein Kristóf és Wallsee Ruprecht már szeptember 28-án Budára kísérték, hol a király leendő vejét nagy ünnepséggel fogadták. Az eljegyzési szertartás október 7-én Pozsonyban történt meg; a szerződésben, melyet Zsigmond e napon foglaltatott írásba, Erzsébetnek 100,000 magyar forint biztosított hozományul; ugyanannyit ígért a vőlegény a maga részéről házassági jegyadomány fejében. A házassági kapocs létesítése a Luxemburg és Habsburg házak között természetes kifolyása volt az 1402-iki örökösödési szerződésnek. Zsigmond előtt hosszú ut állott: előrelátható volt, hogy római királyiá váló koronáztatása és a birodalom ügyeinek rendbehozatala hosszabb ideig távol fogja tartani magyar királyságától. Érthető volt igyekezete, hogy a trónöröklés kérdésében döntő intézkedést tegyen épen akkor, a midőn kihalóban levő dynastiája legfényesebb koronáját készül fejére tenni. Dynasticus törekvéseit jellemző következetessége nyilvánul elhatározásában, midőn egyetlen leányának vőlegényeül annak fiát választotta, a kit a tíz év előtt kötött szerződésben a magyar korona várományos örököseül kijelölt. És habár okleveles adatok nem támogatják, valónak vehetjük magának leányának Erzsébetnek özvegy korában tett nyilatkozatát, mely szerint az ország rendei királyuknak a német birodalom trónjára történt fölemelkedése felett az által is adtak örömüknek kifejezést, hogy készeknek nyilatkoztak fiúörökös nem létében őt és általa leendő férjét, az osztrák Albertet, a magyar trónon utódaiul elfogadni.¹⁵

A német trónüresedés kérdése valószínűleg sokkal rövidebb idő alatt nyert volna megoldást, ha Zsigmond a birodalomban megjelenve, személyesen igyekszik befolyást gyakorolni az eseményekre; és most, midőn célját elérte, semmi sem volt kíváncsiabb reá nézve, mint hogy a koronázás végrehajtásával mielőbb eleget tegyen az aranybulla által előírt követelményeknek. De mielőtt a római királyi koronázás útjára indult volna, oly kérdést kellett elintéznie, mely bár a birodalommal szemközt elfoglalt helyzetével is szoros összefüggésben állott, alapjában véve magyarországi politikájának kifolyásaként tekintendő.

Ulászló lengyel király régi versengése Zsigmonddal oly feszült helyzetet teremtett a magyar és lengyel nemzetek között, melynek okvetlenül kitörésre kellett vezetni. A két állam érdekei már Galiczia és Lodóméria birtoka kérdésében összeütközésbe jöttek egymással, s Ulászló nem elégedve meg e tartományok elfoglalásával, a moldvai és havasalföldi fejedelemségeket is elszakította a magyar korona hűbéri kötelékétől. A lappangó viszály nyílt kitörését mindazonáltal egy Magyarországtól igen távol álló kérdés idézte elő. Lengyelország 1408 óta háboruban állott a német lovagrenddel a balti tenger mellékének birtokáért. A küzdelemre a közvetlen okot Zsigmond adta, midőn a brandenburgi Neumarkot 1402-ben a rendnek eladta; de a háttérben nagy világtörténeti momentum lappangott: a szláv és német elem harca az uralomért Európa északkeleti részében; s a helyzetet egy új államalakulás processusa tette még zavartabbá, mely Vitoldnak, a litvánok bátor és elszánt nagyfejedelmének dicsvágyán sarkalva, egy öserőtől duzzadó népfaj erejét vitte bele a hatalmi érdekek e nagy harczába.

A háboruban, a melyet a német rend kezdett meg Lengyelország ellen, Zsigmond, mint birodalmi helytartó, nem foglalhatott semleges állást. A német lovagok Tettingen Vernert és Albert schwarzburgi grófot, a thorni komturát küldték Budára s 40,000 frton biztosították maguknak a magyar király jóindulatát; 1409 december 20-án formális szövetség jött létre Zsigmond és a német rend között, melyben a király megígérte részvételét az Ulászló ellen

meginduló háboruban; egy titkos záradékban a rend 370,000 forintnyi kárpótlásra kötelezte magát a hadviselés költségei fedezéséül.¹⁶

Ehhez a módhoz nyultak Venczellel szemben is, s miután a pomerániai hercegekkel, Sventiborral és VIII. Bogiszlávval már hosszú idő óta szövetségben állottak, sikerült ily módon Ulászlót és Vitoldot teljesen elszigetelni szomszédaiktól. Lengyelország a lovagrend első támadására elvesztette Dobrzynt és Kujáviát. Venczel sikertelen békitő kísérlete után, melyben minden áron a lovagrend érdekeit akarta biztosítani, Zsigmond lépett fel békebiróul és Késmárkra tanácskozássra hívta meg Ulászlót. A lengyel király Vitoldot küldte maga helyett, a ki 1410 február havában fényes kísérettel megjelent Késmárkon. Zsigmond most arra a gondolatra jött, hogy szakadást idéz elő a rokonok között és Vitoldot azzal igyekezett Ulászlótól való elpártolásra bírni, hogy felvetette előtte Litvánia királyságra emelésének eszméjét s készen nyilatkozott annak kivitelét a maga részéről előmozdítani. Részletekbe korai dolog volt ezuttal bebocsátkozni, de a litván nagyfejedelem a felébresztett nagyravágyás indulatával tért vissza hazájába.¹⁷ Zsigmond erre a nádort és Stibor vajdát Krakóba és innen Marienburgba küldte, majd maga is személyes találkozást tervezett Ulászlóval az ellentétek kiegyenlítésére.¹⁸

De a magyar király közbelépése nem akadályozhatta meg a háború kitörését. S midőn Ulászló seregével átlépte a porosz határt, Zsigmond a lovagrenddel kötött szerződéshez hiven megüzente a hadat a lengyel királynak, kiutasította az országban tartózkodó lengyeleket s megtiltotta az ország lakosainak, első sorban a felsőmagyarországi városoknak Ulászló alattvalóival az érintkezést.¹⁹ Stibor 12,000 főnyi, jobbára németekből, csehekből és morvákból álló királyi sereggel benyomult Galicziába és Szandeczig hatolva, végig pusztította a tartományt. Szandeczet ostrom alá véve, sikerült az újvárost bevenni és felgyújtani, de a lengyelek viasszaszorították s Bártfát, hova seregeivel visszavonult, ostromolni kezdték.²⁰ Míg a magyar intervencio ily szerencsétlenül végződött, Ulászló egész erejét vitte a harcra országa veszélyes szomszédainak megfékezésére. A lengyel hadak Tannenbergnél július 15-én elhatározó győzelmet vívtak ki a poroszok felett s elfoglalták Marienburgot, a lovagrend székhelyét. E győzelmek és Stibor visszavonulása hírére Zsigmond az északkeleti vármegyék nemességét fegyverbe szólította a lengyel határ védelmére és követeket küldött a német birodalom fejedelmeihez, hogy segítséget eszközöljön ki tőlük a német lovagok részére.²¹

A lengyel-magyar hadjárat 1411 elején is folyt, de jobbára csak kisebb határszéli csatározásokra szorítkozott. Zsigmond január havában még erélyes hangon buzdította a német rendet a háború folytatására; ámbár annak hangsúlyozása, hogy a brandenburi örgrófság Józsa halála folytán visszazállván reá, a porosz-lengyel hadjárat kimenetele közvetlenül érdekli, nem felelt meg a valóságnak, mert e tartományt még ez évi július 8-án Hohenzollern Frigyesnek zálogosította el 100,000 frtért.²² Az igazi ok sokkal közelebbről érintette érdekeit. Mindaddig, míg Ulászló veszélyes ellenség gyanánt állt birodalmának észak-keleti határán, nem hagyhatja el országát, hogy Aachenben magát római királylyá koronáztassa. Minden igyekezetét arra kellett tehát fordítani, hogy Ulászlót megtörje vagy legalább oly békére szorítsa, mely után Lengyelország részéről ne kelljen új támadásoktól tartania.

A német rend és Ulászló között Thornban 1411 február 1-én megkötött béke végett vetett háborús terveinek; de a helyzet csak annyiban változott, hogy Zsigmond a harctér helyett egész más uton igyekezett ellenségét ártalmatlanná tenni. Litvánia függetlenítése Lengyelországtól, melynek tervét Zsigmond már az 1410-iki késmárki találkozón szőnyegre hozta, a legbiztosabb módnak kínálkozott a lengyel király hatalmának megtörésére. A lengyel koronához hűbéri viszonyban álló litván nagyfejedelemiség magában foglalta a balti tenger, a novgorodi fejedelemség és a feketetenger között terjeszkedő óriási földterületet és majdnem nagyobb hatalmi eszközökkel rendelkezett, mint az anyaország. Ha Vitold elszakad a lengyel koronától, Európa keletén egy új királyság létesül, mely mellett Lengyelország minden jelentőségét elveszti. Ily nagy következményekkel járó tervet természetesen a legnagyobb

titokban kellett szólni, hogy Lengyelországban mit se sejtessenek az őket fenyegető veszélyről. Tavasszal magyar és lengyel részről előkelő urakból álló bizottság jött össze a határon, hogy Zsigmond és Ulászló között békét hozzanak létre. A tanácskozásokban magyar részről Kanizsai János érsek, János győri püspök, Garai Miklós, Stibor vajda, Rozgonyi Simon országbíró, Bebek János tárnokmester, Maróti János, Perényi Péter stb. vettek részt; a lengyel bizottság élén a gneznai érsek állott. A tárgyalásoknál jelen voltak Cillei Hermann gróf és János ratibori herceg is. Március 30-án a felek Zsigmond és Ulászló nevében megegyeztek abban, hogy, ha a végleges béke a lengyel király és német rend között karácsonyig létrejön, ők is békére lépnek egymással s a békefeltételek megállapítása véget Szent-Márton napjára adtak egymásnak újabb találkozót. Ugyanekkor azonban Zsigmond a nála időző pápai legatust Branda Castiglione piacenzai püspököt Litvániába küldte, hogy Vitolddal a királyi korona ügyében tanácskozzék.²³

Krakóban sejtették Zsigmond kétszínű politikáját s Ulászló tárgyalásokat kezdett a velencei köztársasággal, mely Dalmácia elfoglalása óta nyílt ellenségeskedésben állott Zsigmonddal.²⁴ Mircse havasalföldi vajdával pedig titokban egyezsége lépett, melyben ez megígérte, hogy Zsigmond támadása esetén a lengyel király segítségére megy csapataival. A dolog nem jutott ideig; a szent-mártonnapi összejövetelre Zsigmond mindazáltal azzal az utasítással küldte László knini püspököt, Rozgonyi Simont és Jánost, Perényi Imrét a titkos kancellárt, Perényi Pétert, Kompolti Istvánt és Berzeviczi Péter szepesi főispánt más urakkal együtt Iglóra, hogy a béke végleges megkötését igyekezzenek ezuttal is elhalasztani. A lengyel követek Szramovicze lengyel faluban gyűltek össze. Az alkudozó felek november 19-én létrejött megállapodásukban csakugyan csak a fegyverszünetet hosszabbították meg 1412 augusztus 15-ikéig. A fennálló differentiák kiegyenlítését és a végleges békekötést Zsigmond, Ulászló és Vitold személyes összejövetelére halasztották, mely 1412 hushagyó vasárnapjára, Késmárkra tüzetett ki.²⁵

Ugyanez időben a magyar udvarban fényes ünnepélyekkel fogadták Vitoldot, a ki a litván püspökök által kísérve, november elején érkezett Budára. Utazásának célja s a megállapodások, a mik közte és Zsigmond között létrejöttek, nem jutottak nyilvánosságra, de sejtethjük azokat a német rend nagymesteréhez, Plauen Henrikhez érkezett tudósításából, melynek írója, a rend egy névtelen lovagja, Lengyelország területi egysége ellen indítandó nagy támadást helyezett a közelben kilátásba. A nagymester ez értesítésre Kuchmeister Mihályt, a rend marsallját küldte Budára, hogy a tárgyalásokban részt vegyen. Zsigmond terveibe mélyebb pillantást enged vetni az egyesség, mely 1412 január 3-án jött létre közte és a rend között, s melyben Zsigmond a háború megújulása esetére 375,000 forint hadi segély fejében teljes segítségéről biztosította a rendet s megígérte, hogy ha Lengyelországot meghódítja, Kujáviát és Dobrzynt minden kárpótlás nélkül át fogja a rendnek engedni.²⁶

Hogy a készülő terv nem maradt titokban Ulászló előtt, arról új szövetségesek szerzésében kifejtett nagy tevékenysége tesz bizonyosságot. A velenceiekkel megújultak a tárgyalások a szövetkezés érdekében, s a háború közepette, mely Friaulban a velencei és magyar fegyverek között már ekkor teljes erejével folyt, a velencei dogenak nagy segítségére jött volna az 500 lándzsányi lengyel sereg, melynek segítségül küldése első helyen szerepel a köztársaság kívánalmai között.²⁷ A liga megkötése talán éppen e követelés nagyságán múlt, de Ulászló továbbra is szoros összeköttetést tartott fent a Zsigmond ellen hadakozó signoriával. Határozottabb alakot öltött a közeledés Ulászló és Ernő osztrák herceg között. Mióta Zsigmond az ifjú Albertet teljesen kiszabadította nagybátyja befolyása alól s 1411 október 30-án kelt oklevelében megszüntette Ernő herceg gyámi hatalmát leendő veje felett,²⁸ a viszony közte és Ernő herceg között ellenségesebb lőn, mint valaha. A Habsburg-ház ifjabb ágának feje²⁹ 1412 elején Krakóba ment és a király unokahugát, IV. Ziemovit massovia herceg leányát, a vastag ajkairól híres Czimbarkát megkérve, szoros rokoni összeköttetést hozott létre a Habsburg és Jagello házak között. A házasságnak politikai érdekek képezték hátterét; a

lengyel király és Ernő s Frigyes hercegek között védelmi szövetség jött létre, melynek élé közös szomszédjuk, a magyar király ellen irányult.

A viszály kitörését a két hatalmasság között XXIII. János pápa közbelépése akadályozta meg. A lengyel király, bizonyynyal Velence tanácsára, elpártolt XII. Gergelytől s a hatalmak többsége példájára XXIII. Jánoshoz csatlakozott. A pápa védelmébe fogadta a hű katolikus államot, melynek fentartása Európa északkeletén, a görög keleti egyház hiveinek szomszédságában Rómára nézve oly nagy fontossággal bírt, hogy annak területi épsége ellen minden támadást a leghatározottabban meg kellett védenie. A pápa a német lovagrendet egyházi fenytékkal fenyegette, ha a viszályt Lengyelországgal felújítja; Zsigmondra, mint a kereszténység világi fejére az egyház érdekeivel igyekezett hatni s viszont a lengyel királynak tudtára adta, hogy az összes keresztény hatalmakat fel fogja hívni ellene, ha ő ad okot a háború kitörésére.³⁰

Fellépése minden irányban meghozta a kívánt hatást. És Zsigmondnak most már csak az vált törekvésévé, hogy a béke végleges megkötésével biztosítsa országát a veszélyes szomszéd ellen. Hogy célját minél gyorsabban elérje, a korábbival teljesen ellenkező hanghoz folyamodott s mintegy ellensúlyozásául az eddigi ellenséges politikának, szinte feltűnő módon igyekezett a lengyel királyt a barátság kötelékeivel fűzni magához. Ulászló befolyásolható természetének köszönhetette, hogy az ügyesen alkalmazott eszközök az általa óhajtott eredményre vezettek. Zsigmond Cillei Hermannt, a nádort és az időközben bíbornokká lett Brandát 1412 február havában Krakóba küldte, hogy Ulászlót a Szramoviczén kikötött fejedelmi találkozára meghívják. Ulászló engedett a hívásnak s miután előzetesen a gneznai és halicsi érsekeket, Osztrovszky Krisztint, Tarnovszky János krakói vajdát s még négy más főurat bizott meg, hogy az Ófaluban tartózkodó magyar főurakkal tárgyaljanak,³¹ márczius elején maga is utra kelt. Neje, Cillei Anna királyné szintén felhasználta az alkalmat, hogy ifjú unokahugát, Borbála királynét látogatásával megtisztelje. A lengyel királylyal jöttek az idősebb Ziemovit és Boleszló massovia hercegek, Koribut Zsigmond novgorodi fejedelem és a lengyel országnagyok és nemesek nagy száma; 6–8000 főre menő lovas csapat és óriási udvari kíséret volt hivatta Lengyelország uralkodójának hatalmát és udvartartásának fényét a szomszéd magyar nemzet előtt bemutatni. Zsigmond a határig elébe ment fejedelmi vendégeinek. Környezetében voltak az ország legelső világi és egyházi főméltóságai. A találkozás márczius 12-én történt meg a Kárpátok bércei között, honnan az uralkodók fényes kíséretükkel Lublóra mentek.

A békekötésben, mely a Szepesség e kis városkájában márczius 15-én létrejött, kizárólag a magyar-lengyel kérdések léptek előtérbe. A Magyarországtól elszakított tartományok kérdésében Zsigmond nagy engedékenységet tanusított. Beleegyezett, hogy azok mindaddig Ulászló és Vitold kezei között maradjanak, míg hármajuk közül valamelyik meg nem hal; akkor a halálesettől számítandó öt év leforgása alatt a magyar és lengyel országnagyok közül kiküldendő bizottság döntsön a birtoklás felett. Ép ily egyesség jött létre a Moldva felett Lengyelország által gyakorolt hűbéruri főhatalom felett, azzal a kikötéssel mindazáltal, hogy a vajda tartozik a magyar királyt a török ellen megindítandó háború esetén személyével és teljes hadi erejével támogatni. Ha ezt a köteletségét megszegi, vajdaságától megfosztatik s a tartományon Magyar- és Lengyelországok osztoznak. A békeszerződés írásba foglaltatván, annak megtartására másnap, márczius 16-án Zsigmond és Ulászló esküvel kötelezték magukat.³² A távol levő Vitoldhoz Konrád oelsi herceg vitte meg a szerződés oklevelét. A viszály kitörésének előidézője, a német rend ügye ezuttal teljesen mellőztetett s annak végleges eldöntését az uralkodók a Budán, két héttel pünkösdi ünnepe után megtartandó tanácskozásokra halasztották.³³

Mialatt a litvánok nagyfejedelme Trokiban, ápril 15-én hozzájárulását a békepontokhoz kijelentette,³⁴ a két király és Borbála királyné Kassára mentek s itt töltötték a husvéti ünnepeket; innen aztán Váradra zárandokoltak Szent-László sirjának meglátogatására.

Anna lengyel királyné már előbb visszatért Krakóba. Az uralkodók kevéssel pünkösdtől érkeztek Budára, hova Zsigmond még április elején Kassáról szétküldött leveleiben a német birodalom összes fejedelmét és városait meghívta, hogy a lengyel király tiszteletére rendezendő ünnepélyeken részt vegyenek.³⁵

Pünkösdtől ünnepe után, mely ez évben május 22-ére esett, fényes fejedelmi gyülekezet előtt nyílt alkalma Zsigmondnak magát római királyi méltóságában bemutatni. A birodalomból számos fejedelem engedett a meghívásnak, köztük Albert osztrák herceg, két bajor herceg s Liegnitz Brieg, Leuben, Oels, Teschen és Troppau, Glogau és Crossen hercegei; eljött maga Ernő osztrák herceg is, félretéve a viszályt, mely közte és Zsigmond között még mindig megoldatlan volt. A német fejedelmeken kívül nagy számu gróf és lovag jelent meg a birodalomból s a pápa, az angol és francia királyok s Európa többi uralkodói követének jelenléte nemzetközi jelleget adott az összejövetelnek. Az igazi fényt azonban a magyar főurak és a magyar korona vazallus-fejedelmeinek gyülekezete kölcsönözte a fejedelmi congressusnak. A hatalmas magyar országnagyokon kívül, a kik közül csak Maróti János mácsói bán egymaga 1000 lovassal jelent meg, Tvartkó a félig fogoly bosnya király, Hervoja herceg, a büszke Hranics Sandalj vajda, a ki kevéssel azelőtt tért meg Zsigmond hűségére, és Lázárevics István szerb despota jelenlétükkel szentesítették Magyarország domináló helyzetét Európa keletén, melynek megszilárdítása Zsigmond magyar politikájának eddigi legnagyobb sikerét képezte.³⁶

Ulászló július végeig maradt Magyarországon. A vitézi játékok, fényes ünnepélyek, vadászatok és egyéb multságok mellett Zsigmond az által is igyekezett megnyerni az öreg lengyel király hűségét, hogy őt kérte fel a közte és Ernő osztrák herceg között felforgó viszály kiegyenlítésére. Ez utóbbinak látogatása rosszul végződött; június első felében keserű érzelmek között távozott Budáról és Zsigmond azzal fenyegette, hogy hadat indít ellene; Ulászló közbenjárása azonban, melybe Ernő is belenyugodott, július 30-án egy évig tartó fegyverszünetet hozott létre közöttük.³⁷

A német lovagrend és Lengyelország között Zsigmond jóval az ünnepségek lezajlása után, augusztus 24-én hozta meg ítéletét.³⁸ A lengyelek hálával fogadhatták a döntést, melyben Zsigmond egykori szövetségeseinek érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyta, a viszály okát, a Neumarkot zálogjogon Lengyelországnak ígérte oda, s ezzel a barátságot, mely közte és a lengyel király között létrejött, végleg megpecsételte.

318. Fraknoi, A magyar kir. kegyuri jog. 100.

319. Fejér, Cod. Dipl. X/IV. 546.

320. Fraknoi, i. m. 109.

321. Deutsche Reichstagsakten, VII. 24. E kötet a Zsigmond megválasztására vonatkozó iratok lehető teljes gyűjteményét foglalja magában. Az ebben foglalt adatok feldolgozását tartalmazza Kaufmann Adolf Die Wahl Kg Sigmunds von Ungarn zum römischen Könige (Prága 1879.) cz. értekezése. A királyválasztásról írtak még ujabb Schroller, Die Wahl Sigmunds z. Röm Kge (1875.), Quidde, Kg. Sigmund u. das deutsche Reich (1881.) stb.

322. Deutsche Reichstagsakten, VII. 18–23. 39–40. Frigyes nürnbergi várgróf viszonyára Zsigmondhoz I. Wenzel G. Hohenzollern VI. Frigyes várgróf tartózkodása Magyarországon (Akad. Értesítő X.). Erich Brandenburg, Kg Sigmund und Kurfürst Friedrich I. v. Brandenburg. (Berling, 1891.) és A. F. Riedel, Gesch. des Preussischen Königshauses. II. 4–23.

323. Deutsche Reichstagsakten, VII. 4. V. ö. Heidemann, Die Mark Brandenburg unter Jobst v. Mähren. (Berlin, 1881.)

324. Deutsche Reichstagsakten, VII. 6–8. 39–47.

325. Deutsche Reichstagsakten, VII. 61–86.

326. I. m. VII. 53.

327. Hohenzollern Frigyes 1410 december 14-én írja ezt Gyakovárról Nürnberg városának. I. m. VII. 52.

328. U. ott, 102–106. V. ö. Wenzel, Stibor vajda. 27.

329. Deutsche Reichstagsakten, VII. 90–171.

330. U. ott, 160. 161. 171.

331. Az 1411 október 4-én kelt, ú. n. 4-ik decretum a Corpus Juris Hung. id. kiadásában. I. 188.

332. Fejér, Codex Dipl. X/V. 155. 171. 175. X/VIII. 516. 537. Pray, Annales Regum Hung. II. 338. Windeck id. kiad. 23.
333. Raczynski, Codex Dipl. Lithuaniae. 107. V. ö. Caro, Gesch. Polens, III. 305. 310.
334. Vitold késmárki utjáról Windeck elbeszéléséből értesülünk. Id. kiadás, 15.
335. Márczius 26-án kelt levele a kassaiakhoz a városi ltárban. V. ö. Dogiel, Codex Dipl. Pol. I. 41.
336. Az 1410 június 27-éről kelt hadüzenet Strehlkenél, Scriptores Rerum Prussiarum, III. 402. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/V. 84. Caro i. m. III. 319.
337. Wenzel, Stibor vajda. 27. A hadjáratban Perényi Péter is részt vett. 1411 július 13-iki adlev. a báró Perényi cs. ltárában, Nagy-Szőllősön.
338. A fegyverkezés alkalmával október és november folyamán kelt perhalasztó oklevelek a Kállay cs. ltárában. V. ö. Gr. Sztáray cs. Okmt. II. 90. A fejedelemhez intézett felszólítást l. Strehlkenél, Scriptores Rerum Prussiarum, III. 403.
339. Venczel 1411 december 15-én járul hozzá Brandenburg ez újabb elzálogosításához. Fejér, Codex Dipl. XIV. 145. V. ö. Brandenburg, i. m. 24.
340. V. ö. Caro, i. m. III. 366.
341. Mon. Slav. Merid. IX. 124. 154. E pontra a következő fejezetnél még visszatérek.
342. Fejér, Codex Dipl. X/V. 116. 119. 120. 130. 153. Dogiel, Codex Dipl. Pol. I. 43. Codex Epist. saec. XV. II. 43. Raczynski, Codex Dipl. Lithuaniae, 139. V. ö. Caro, i. m. III. 356–367.
343. Caro, i. m. III. 377.
344. Dlugosz ez adatát Caro (i. m. III. 375.) valószínűnek fogadja el. V. ö. Mon. Slav. Merid. IX. 214.
345. Fejér, Codex Dipl. X/VIII. 516.
346. Bátyja, Lipót herceg 1411 június 3-án meghalt.
347. V. ö. Caro, i. m. 378–379.
348. Codex Epist. Vitoldi. 219. V. ö. Fejér, Cod. Dipl. X/V. 343. és Gr. Zichy cs. Okmt. VI. 175.
349. Az oklet a magyar főurak megerősítő záradékával együtt, valamint Zsigmond esküjét közli Fejér, Cod. Dipl. X/V. 279. és 283. Ulászló esküjét l. Raczynskinál, Cod. Dipl. Lithv. 153.
350. Fejér, i. m. X/V. 286.
351. Codex Epist. Vitoldi. 228.
352. Ápril 6-án Frankfurt, Friedberg, Gelnhausen, Wetzlar és Strassburg városokhoz küldött meghívóit l. Fejérnél, i. m. X/V. 242. és Deutsche Reichstagsakten, VII. 186. V. ö. u. o. 173. 188.
353. Egykoru jegyzék a bécsi udv. ltárban, Rep. XVI. Windeck, id. kiad. 10. Fejér, Codex Dipl. X/V. 246. Dlugosz, Hist. Polonica. (1877-iki krakói kiad.) 140. V. ö. Aschbach, i. m. I. 324–326. Caro, Gesch. Polens, III. 385–391. Thallóczy, Hervoja herceg és czimere. (Turul. 1892.) 4–5.
354. Ernő hg 1412 június 15-én kelt levele Sauer Gáspárhoz a gráci tartományi ltárban. V. ö. Fejér, i. m. X/V. 239. 240. 242. 293.
355. Fejér, i. m. X/V. 288.

II. FEJEZET.

A velencei háború. Hervoja bukása.

Velence terjeszkedése az olasz félszigeten. A magyar és a német birodalmi érdekek sérelme. XXIII János pápa kibékítési kísérletei. A háború kitörése. Friaul megszállása. Ozorai Pípó. A magyar sereg a Marca Trivigianában.

A friauli harctér. Frirgyes osztrák herceg Velence pártján. Béketárgyalások. A háború megújul. A mottai ütközet. Sebenico árulása. Zsigmond táborba száll. A szepesi városok elzálogosítása. A téli hadjárat Friaulban és a trevisoi tartományban. Velence és nápolyi László. Zsigmond belefárad a hadakozásba. A békepárt. A fegyverszünet. Hervoja kétes magatartása. A török trónvillongások. Hervoja és Hranics Sandalj. Hervoja szövetsége a törökökkel. Büntetése. Spalato visszacsatolása.

Abban a küzdelemben, mely Magyarország és a velencei köztársaság között évszázadok óta folyt Dalmácia birtoka felett, Velence lett a győztes. Nem fegyverei hatalmával vivta ki a diadalt. Aknamunkájának, cselszövényeinek, miket a turini békekötés óta lankadatlan kitartással végzett az adriai partokon, méltó befejezését képezte az a mód, a mivel Zára birtokába jutott. S hogy e célját elérte, félretett minden titkolózást; elég erősnek érezte immár magát, hogy nyílt ellenségként léphessen fel ismét a magyar király ellen. Megtagadta az évi adót és egyenesen Magyarország megcsufolása színét viseli az az ajánlata, hogy a magyar királynak egyszer mindenkorra 50,000 aranyat s azonfelül évenként egy fehér lovat takaróval, vagy aranyos szövetet ad Dalmácia birtokáért, de ezért aztán minden talpalatnyi helyet magának követel a dalmát tengerparton. S mikor Zsigmond ezt az ajánlatot kereken visszautasította, leplezetlen folytatta tovább terjeszkedési kísérleteit. Sandalj vajdától, kit 1411 elején polgárai közé felvett, megvásárolta Osztrovicza várát, Sebenicot ostrom alá vette és árulás árán igyekezett birtokába keríteni Traut és Knin várát.¹

Az ellentétet Magyarország és Velence között e kérdésben csupán fegyverrel lehetett kiegyenlíteni. A magyar kormány, mely oly sikeres működést fejtett ki a délszláv hűbéres tartományok meghódításában, nem nézhette nyugodtan annak a tartománynak elvesztését, mely a magyar korona birodalmának integrans részét képezte. Zsigmondot a boszniai hadjárat befejezése után csupán a római királyválasztás ügye tartotta vissza a háború megindításától. S mikor e kérdés szerencsésen eldőlt, mint római királynak, kétszeres oka volt Velence irányában a sértett fél szerepére. A köztársaság az utolsó évtizedben elűzte Veronából és Padovából a Carrarákat és Scaligereket, a kik a városokban császári helytartói címmel gyakorolták a hatalmat, s több várost elfoglalt a Gian Galleazzo tartományából, a kit Venczel király tett meg császári helytartóból Milano első hercegévé. Az elfoglalt területek névleg a római szent birodalomhoz tartoztak s Brunoro della Scala és Marsilio Carrara Zsigmondhoz, mint a birodalom fejéhez fordultak segítségért elvesztett birtokaik visszaszerzésére. Az aquilejai patriarchával, Teck Lajossal mesterségesen felidézett viszály azonkívül kedvező alkalmat nyújtott Velencének, hogy foglalásait Istriára és Friaulra is kiterjeszsze. Michel Steno doge megválasztásakor (1410-ben) Velence a Terra fermán jelentékeny terület felett uralkodott, s az új doge nyíltan bevallott politikája az volt, hogy a köztársaságot Felső-Olaszország legnagyobb szárazföldi hatalmasságává tegye. Velencének e terjeszkedésében Zsigmond birodalmi politikája érdekeit látta veszélyeztetve. Magyarország s a német birodalom tekintélye egyaránt követelték Velence tulkapásainak megfékezését.

A háború kitörését nagy diplomatai actio előzte meg. Zsigmond leveleket intézett a nyugati hatalmakhoz, a birodalom és Olaszország fejedelmeihez s feltárta előttük az okokat, melyek a hadviselésre kényszerítik. A francia király és a burgundi herceg, kik a nikápolyi foglyok váltságdíjáért lekötött adó kérdésében maguk is érdekelve voltak, erős szemrehányásokkal halmozták el a köztársaságot; XXIII. János pápa pedig békebiróul lépett fel és mindkét felet követek küldésére szólítá fel, kiknek jelentéséből meggyőződhattak az ügy állapotáról.² A signoria el is küldte követeit a pápához, de a nekik adott utasításban

kereken kijelenté, hogy semmi szín alatt nem mond le foglalásairól. Dalmácia, – úgymond – már veszve volt Zsigmondra nézve s nekik meg kellett akadályozni, hogy az idegen kézre jusson. A mikor megszerezték, nemcsak saját érdekeiket tartották szem előtt, hanem biztosították Zsigmond helyzetét is, lehetetlenné téve nápolyi László visszatértét; visszaszerezték a tengerből biztonságát s visszaállították a rendet Dalmáciában, mely az utolsó időszak zavarai alatt rablók és latrok barlangjává változott.³

János pápa mindazonáltal nem mondott le a reményről, hogy a viszály békés uton is elintézhető lesz. 1411 őszén saját unokaöccsét, Orsini grófot küldte Zsigmondhoz a béke fentartása érdekében. De mire a követ Magyarországra ért, Zsigmond már megindította seregeit Velence ellen.

A támadás két felől indult meg. Dalmáciában Eberhard zágrábi püspök s unokaöccse Medvei Petermann bán vezették a magyar hadakat; Eberhard Sebenico oltalmát vállalta el s a bán védelmi állapotba helyezte Brebirt néhány más erősséggel. A hadviselés igazi színterét mindazáltal az istriai félsziget és Friaul képezte. 1411 szeptember 24-én már azt a hirt kapják Velenczében, hogy a magyar csapatok Cividale alatt vannak. Ez még csak előportyázás számba ment. November 3-án azonban Zsigmond Ortemburg Frigyes grófot, Stibor vajdát és Ozorai Pípót formasierüleg megbizta, hogy Friaulba és az aquilejai patriarchaság területére bevonuljanak s a tartományt nevében a birodalom részére birtokba vegyék.⁴

A magyar sereg tulajdonképeni vezére Ozorai Pípó volt, a ki Szent-Márton napja körül szállott táborba. November 28-án Cividaleban találjuk; néhány hét alatt egész Friault meghódította s december utolsó napjaiban Sacile és Conegliano között áttörte a Livenza gályáit, megverte a velencei sereget és 19 elfoglalt zászlót küldött Budára, hova azok 1412 vizkereszt napján érkeztek meg.⁵

Velenczében csak akkor ismerték fel az ellenség erejét, mikor az közvetlen szomszédságukban, a trevisoi tartomány, a Marca Trivigiana területén táborozott. Carlo Malatestát, Rimini urát havi 1000 arany fizetéssel hadaik főkapitányává választották s a hozzá küldött követet felhatalmazták, hogy Malatesta emberei közül 1–2000 lovast és 500–1000 gyalogost fogadjon fel a köztársaság zsoldjába.⁶ De Malatesta vitézsége és hadvezéri talentuma sem volt képes a magyarok győzelmeit megakadályozni. Belluno, Feltre, Seravalle, Ceneda, Oderzo s a tiroli havasok és a lagunák közt fekvő terület legfontosabb helyei egymásután estek Ozorai Pípó kezébe. 1412 január második felében Istriában, Friaulban és a trevisoi márkában közel 70 város, vár és kisebb erősség volt a magyarok birtokában, és Pípó a tartomány fővárosát, Trevisot vette ostrom alá. De a velenceiek minden erejüket megfeszítették, hogy e helyet megvédhessék. A magyar sereg a város falai alatt érzékeny vereséget szenvedett és Pípó megbetegedve, február elején elhagyta a háború színhelyét, a miért kortársai közül többek részéről a megvesztegettetés gyanúját vonta magára.⁷

Ez alatt Friaulban is fordulat állott be a magyar fegyverek sikereiben. Az ortemburgi gróf és Blagai László vitézül védték az elfoglalt várakat. A velenceiek egy nagyobb serege Udine alatt Blagaival megütközve, vereséget szenvedett és vezérét is elvesztette,⁸ de a velenceiek hathatós segítségre tettek szert Frigyes osztrák herceg, Tirol grófja személyében, ki az aquilejai kérdésben az ő pártjukra állott. Zsigmond hasztalan tiltakozott a német fejedelmekhez intézett levelében a beavatkozás ellen; segélykérő szózata is süket fülekre talált a birodalomban.⁹ A tél végétől kezdve a magyar seregek operációja ugy Dalmáciában, mint Istriában és Friaulban csupán az elfoglalt területek védelmezésére szorítkozott.

Mialatt a háború folyt, János pápa nagy igyekezetet fejtett ki, hogy a hadviselő feleket kibékítse egymással. Felszólítására Zsigmond elküldte hozzá követét s a velenceiek is reá szánták magukat a követküldésre. De a pápának Zsigmondhoz küldött követét, Orsini grófot nem engedték át területükön s a curiához küldött követek, Marco Dandolo és Lorenzo Bragadino által ismételtették, hogy mindenáron ragaszkodnak Dalmácia birtokához. Egyidejűleg pedig felszólították Ulászló lengyel királyt, hogy lépjen velük szövetségbe

Zsigmond ellen. Láttuk fentebb, hogy a tárgyalások a signoria és a lengyel király között már a magyar-lengyel háború megindításakor folytak a szövetkezés ügyében. Az első ajánlatot Ulászló tette az 1410. év tavaszán egy Krakóban tartózkodó velencei polgár útján. Velence akkor nem fektetett nagy súlyt ez ajánlatra, de most ő maga vette fel az elejtett fonalat, bárha ekkor már fegyverszünet jött létre Ulászló és Zsigmond között. A velencei nagy tanács 1411 január 23-án kelt üzenetében azzal kecsegtette a lengyel királyt, hogy, ha egyesült erővel sikerülni fog megakadályozniok Zsigmond koronázási útját, a birodalom fejedelmei megsemmisítik megválasztatását s akkor Ulászlónak reménye lehet a római királyi méltóság elnyeréséhez. Ilyen hiú ígérettel azonban nem lehetett a tapasztalt Jagellót felültetni. A két uralkodó között a teljes kibékülés nemsokára létre jött s Velenczének az egész actióból annyi eredménye volt, hogy Ulászló Kassáról felajánlotta közvetítését a viszály kiegyenlítésére. Velence április 14-én Tommaso Mocenigo procuratort és Antonio Contarenót küldte Budára. Zaráért s a szigetekért 100,000 forintnyi végkielégítést ajánlott meg Zsigmondnak és 200,000 forint zálogösszeget Trau és Sebenico birtokáért; de követelte, hogy Zsigmond mondjon le úgy az évi adóról, mint a felső-olaszországi városokhoz római királyi minőségben táplált igényeiről. A béke ily alapon természetesen nem jöhetett létre. Hasztalan fáradozott Ulászló magyarországi időzése alatt az ellentétek kiegyenlítésén; a signoria utóbb benne is elveszté bizalmát s idegenkedéssel fogadta azt az eszmét, hogy ő legyen közöttük a békebíró. A követek május 21-én félbeszakították a tárgyalásokat, eltávoztak a budai udvarból s azzal az értesítéssel mentek haza, hogy a magyar királynak eltökélt szándéka a háborút mielőbb megújítani.¹⁰

A béke Lengyelországgal helyre állván, Zsigmondnak most már semmi sem állott útjában, hogy teljes erejét a velencei kérdés megoldására fordítsa. A signoria tudta ezt és június 5-én tartott ülésében elhatározta, hogy 1000 lándzsányi lovas csapattal és 1000 gyalogossal szaporítja hadi erejét. Egyidejűleg pedig Zsigmond régi vetélytársánál, László nápolyi királynál tett lépéseket segítségének megnyerésére.¹¹ Zsigmond Marczali Miklós erdélyi vajdát, Csopor Pál szlavón bánt és Blagai Lászlót, ki az udinei győzelem után hazatért, 40,000 főt meghaladó sereggel küldte Friaulba; s ugyanekkor Sebenico és Trau védelmére is tett intézkedéseket.¹² Sebenico sokat szenvedett a velenceiek ostroma alatt s a köztársaság titkos cselszövényei nagy pártot teremtettek a polgárság körében mely meghódolással akart véget vetni a város szorult helyzetének. A velencei párt május elején forradalmat idézett elő és elűzte a Magyarországhoz hű tisztviselőket; de a királyi hadak kapitánya és Nelipics János elfojtották a lázdaszt s annak fővezéreit május 7-én lefejeztették. Osztrovicza visszafoglalását is hihetőleg Nelipics támogatása tette lehetővé a királyi hadaknak.¹³ Ez alatt Marczali és társai átkeltek Istrián és Friaulban több apró győzelmet arattak. De a nyár heve nem volt alkalmas a harci kedv ébrentartására; a sereget sokan elhagyták és visszatértek Magyarországra; úgy hogy Zsigmond Budáról augusztus 8-áról kelt rendeletében nemességvesztés és száműzetés büntetésével fenyegette a szökevényeket.¹⁴ Blagai László Istriában Bula várát felszabadította az ostrom alól s Bulsát elfoglalta, majd Friaulba átmenve, egyesült Marczali seregével. A velenceiek Mottát ostrommal fenyegetvén, Blagai vette át a vár védelmét, mialatt Marczali annak közelében táborozott. Az ostromló hadat Malatesta vezette. Blagai a várból erős rohamot intézett az ostromlók ellen, kik más oldalról Marczali által is megtámadtatva, futásban kerestek menedéket. A királyi seregben harcoló kunok kapzsisága azonban megfordította a helyzetet; az ellenség üldözése helyett ugyanis a hátrahagyott sátrak fosztogatásában töltötték el idejüket, miről a velenceiek értesülve, visszatértek s megújíták az ütközetet. Marczali a viadalban elesett, Blagai a nagy zavarban katonáitól elhagyatva, alig tudott visszajutni a várba. Malatesta most tovább folytatta Motta ostromát s a falakat romhalmazzá lövette. Blagai egy utolsó kirohanásban megsebesülve, a velenceiek fogságába jutott s csak 10 hónap múlva, 6000 arany váltságdíj árán nyerte vissza szabadságát.¹⁵ Sebenicoban a magyar ellenes párt kerekedett felül, s az árulás 1412 október 30-án

megnyitotta előttük a város kapuit, melyet oly sokáig ostromoltak eredmény nélkül. Most már csak Trau maradt meg a magyar korona hűségén, de a doge Sebenico birtokba vétele napján már e város polgáraival is megindította a tárgyalásokat, hogy a sebenicoiak példájára tüzzék ki falaikra a köztársaság zászlaját.¹⁶

Sebenico elvesztének híre nagy megdöbbenést idézett elő a magyar királyi udvarban. Zsigmond már az év eleje óta biztatta harczoló seregeit, hogy személyesen is részt vesz a háboruban.¹⁷ Hadba szállását most már nem lehetett tovább halasztani. Hogy a hadviseléshez szükséges költségeket előteremtse, új szövetségeséhez, a lengyel királyhoz fordult s a kölcsönként nagy összegért 16 szepesi várost ajánlott fel neki zálogul. November elején létrejött az alku; 7-én Zsigmond már Zágrábban volt s innen tudatta a trauiakkal közeledését. Másnap, minden szentek nyolczadán foglalta írásba a zálogszerződést, melyben Lubló, Podolin és Gnězda szepes-vármegyei városokat s a vármegyétől független 24 szepesi városból 13-at, úgymint Bélát, Lubiczát, Poprádot, Ménhárdot, Strázsát, Iglót, Olaszit, Ruszkinóczot, Felkát, Szepes-Váralját, Matheóczot, Szepes-Szombathelyt és Durándot 88,000 magyar forintért a lengyel koronának adja zálogba.¹⁸ A király kíséretében levő főemberek: Kanizsai érsek és János győri püspök, Garai nádor, Rozgonyi Simon országbíró, Bebek János tárnokmester, Ujlaki László mácsói bán, Perényi Péter és testvére Imre titkos kancellár, Rozgonyi János, Pálóczi Mátyus, Bebek László, Cseh János és Czudar Benedek pecsétéikkel megerősítve az oklevelet, hozzájárultak az ország egy tekintélyes területének oly módon való elidegenítéséhez, melyet csak az általa elérni remélt cél fontossága képes némileg mentetni. A dalmát kérdés a magyar korona tekintélyének kérdése volt és az országnak semmi áldozattól nem volt szabad visszariadni midőn e tekintély megóvásáról volt szó. Sajnos, hogy Zsigmond ezt a célt ezuttal nem tartotta eléggé szem előtt s nem sokára kiderült, hogy koronázási útjának biztosítását fontosabbnak tartotta, mint Dalmácia visszaszerzését. A helyett, hogy hadi erejét a dalmát tengerparton érvényesítette volna, megelégedett azzal, hogy a genovai Ugolino Doriát a traui hajóhad parancsnokává nevezte ki s Hervójának megparancsolta, hogy Spalato kikötőjét zárja el a velenceiek elől.¹⁹ Ő maga azonban december közepén 40,000 főnyi seregével²⁰ Friaulba ment, hova Ozorai Pipót már előbb előre küldte. A Pipóval levő hadak Mottánál a Carlo Malatesta által vezérelt velencei seregtől vereséget szenvedtek, de ez nem gátolta meg Pipót az előnyomulásban és Zsigmond jövedele új életet öntött a magyar seregbe. A hadviselés mindkét fél részéről nagy kegyetlenséggel folyt. A mottai vereség után Ozorai állítólag 180 velencei fogoly jobb kezét levágatta s úgy küldte át őket a velencei táborba. Zsigmond a karácsonyt Udineban tölté. Carlo Malatesta a mottai ütközetben megsebesülván, testvére, Pandolfo, Brescia ura állott a velencei seregek élére s több erődöt elfoglalva Friaulban, Udineig nyomult elő, hogy Zsigmondot biztos helyéről kizavarja. Pipó január elején megverte, visszaszorította a trevisoi tartományba és Vicenzát ostrom alá vette. Marsilio Carrara és Brunoro della Scala, a kik Zsigmondot e hadjáratára elkísérték, kísérletet tettek, hogy egykori alattvalóikat Velence ellen fellázítsák s magyar segélycsapatokkal Veronáig s Padováig nyomultak, abban a reményben, hogy a polgárok meg fogják nyitni kapuit előttük. Velence azonban vérbe fojtotta az árulási szándékot és Pipó seregei Vicenza ostromában kifáradva, február elején kivonultak a Marca Trivigianából. Zsigmondnak is el kellett hagyni Udinét. Erős őrséget hagyott hátra Friaul fontosabb váraiban és Istriába vezette seregét, hol ő maga is részt vett néhány erősség ostromában. Muglia és Valle d'Istria a magyarok kezébe estek; Capo d'Istriát, Parenzot, Polát nem tudták elfoglalni, de környékükön nagy pusztításokat vittek véghez.²¹

Velence komolyan el volt szánva a hadviselés folytatására. Megújította tárgyalásait nápolyi Lászlóval, a ki még 1412 végén követet küldött hozzájuk a szövetség megkötésének szorgalmazása végett. A hadi tanács egyes tagjai még a török segítségül hívásától sem rettentek vissza, de ez a terv a többség ellenzése miatt jóformán tárgyalás alá sem került. Annál nagyobb igyekezetet fejtettek ki a nápolyi király megnyerése érdekében. A tárgyalások

folyamán felmerült László igénye a magyar trónra és a köztársaság hosszas tanácskozások után határozott ígéretet tett a felől, hogy őt hadi erejével segíteni fogja, ha Zsigmond távollétét felhasználva, újból meg akarná kísértetni Magyarország elfoglalását. László azonban okulva a tapasztalatokon, nem vállalkozott erre s a köztársaság törekvése azontul csak oda irányult, hogy 1000, vagy legalább 500 lándzsányi haderőt kapjanak tőle, késznek nyilatkozva ugyanannyival segíteni őt, ha Zsigmond által megtámadtatnék.²²

A hadviselés ez alatt változó szerencsével folyt tovább, de míg a velenceiek minden erejüket annak folytatására összpontosították, Zsigmond majdnem tervszerűleg kerülte a döntő mérkőzést. Ő maga, úgy látszott, már belefáradt a kedve ellenére kezdett hadakozásba s a velenceieknek nem adott alkalmat erejük kifejtésére. Mi volt ennek valódi oka, nem tudjuk, de a jelek arra mutatnak, hogy Zsigmond környezetében egy nagy párt keletkezett, mely a háború folytatása ellen foglalt állást és titkos kezek működtek a béke vagy fegyverszünet létrehozásában. Cillei Hermanntól még Zsigmond utrakelése előtt követ járt Velenczébe, kinek elejtett szavai által a signoria feljogosítva érezte magát, hogy a grófot közte és Zsigmond között közbenjáróul kérje fel.²³ Akkor a harcziás párt győzött. De Cillei nem hagyta annyiba a dolgot. A tavasszal Budán járt követek november elején felkeresték őt Cilli várában s mialatt a háború Friaulban javában folyt, formális béketárgyalások indultak meg Cillei közvetítésével Zsigmond és a köztársaság között. A király apósának békéltető szerepe legalább is nagyon gyanús világításban tűnteti fel Zsigmond hangulatát s midőn Garai nádor is a békepárthoz csatlakozott, senki sem kételkedhetett abban, hogy maga Zsigmond az, a ki a békét akarja. A helyzetet teljesen megvilágította Hédervári Lőrincznek Borbála királyné főasztalnokának titkos küldetése Velenczébe, a ki tudtára adta a signoriának, hogy minden közbenjáró mellőzésével legjobban teszi, ha egyenesen Zsigmonddal indítja meg az alkudozásokat.²⁴

Időközben Zsigmond kibékült Frigyes herczeggel s ez gyorsítja az egyesség létrejöttét Velenczével, melynek ez oldalról nem volt többé segítségre kilátása. A velencei köztársaságnak semmi oka sem volt előbbi követeléseiről lemondani; mindazáltal jelentékeny engedményeket tett, a mik lehetővé tették a magyar királynak, hogy méltósága sérelme nélkül véget vessen az ellenségeskedésnek, mely oly nagy akadályokat gördít internationalis politikai tervei elé. Dalmáciaért 100,000 frtnyi kárpótláson kívül évi 7000 frtot ajánlott meg a magyar király fenhatósági jogai elismeréseként s hajlandónak nyilatkozott a turini békében kikötött évi adó fizetésére is, azzal a kikötéssel hogy az elmaradt összeget nem tartozik megtéríteni. Sőt a felső-olaszországi városokra is kész volt a birodalom jogczimét elismerni és Zsigmonddal mint római királylyal szemközt mindazon kötelezettségeket elvállalni, a miket e városok előbbi urai teljesítettek a birodalom irányában.²⁵

A köztársaság azt remélte, hogy ezen az alapon végleges békét köthet és ebben az irányban igyekeztek befolyásukat érvényesíteni János pápa követei: Branda bibornok, Orsini Berthold gróf és Bene Fülöp. Zsigmondnak ekkor már csupán koronázási útja és az attól várt nagy világpolitikai sikerek lebegtek szemei előtt. De nem feledkezett meg a kötelességről, mivel Magyarország irányában tartozik. Tudta jól, hogy Dalmácia birtokáról nem szabad véglegesen lemondani. Mint Lengyelországgal szemközt történt, a legalkalmasabb megoldásnak itt is az mutatkozott, hogy a vitás terület felett való kérdés megoldása későbbre, kedvezőbb időre halasztassék. A békekötés helyett tehát öt évi fegyverszünet jött létre a hadakozó felek között. A fegyverszünet pontjai szerint mindkét fél megmaradt eddigi foglalásai birtokában. Dalmácia és az évi adó kérdésében XXIII. János pápa kéretett fel békebiróul. A velencei köztársaság szabad utat biztosított Zsigmondnak Olaszországba s a királynak csupán egy hónappal előbb kellett jövetelét bejelentenie. Zsigmond e pontokat Castelletóban, friauli területen 1413 április 17-én foglalta írásba.²⁶

Velence tehát megtartotta Zárát és Sebenicot; a magyar királyt már csupán Trau uralta néhány szomszédos erősséggel, és közvetve birtokául tekinthette még Spalatot, a

királyság legszebb városát, a három szigettel, hol Hervoja herceg az ő adományából magyar fenhatóság alatt gyakorolta fejedelmi hatalmát. A signoria a béketárgyalások alatt joggal vetette szemére Zsigmondnak a könnyűséget, melylyel Dalmácia legértékesebb részéről lemondott, midőn azt a bosnyák vajdának adományozta. Spalato és vidéke Hervojánál éppen nem volt megbízható kezekben. A spalato herceg csak addig volt megbízható vazallus, a míg érdekei urához csatolták. Mihelyt ettől nem volt többé mit várnia, megfeledkezett köteles hűségéről és a maga kezére folytatta régi, megszokott politikáját. E politika főczélja volt, mint tudjuk, a pártokra szakadt, függetlenségétől megfosztott Boszniában saját magának biztosítani a főhatalmat. De régi vetélytársa, Hranics Sandalj vajda nem akart kitérni utjából, sőt ez is újból azt az utat választotta a maga helyzetének megerősítésére, a mely Hervojánál oly sikeresnek vált be. A ki nem rég Osztroviczát még az ellenség kezére játszotta, 1412 elején visszatért Zsigmond hűségére és, a mint láttuk, elment Budára, hogy a fejedelmek találkozásán jelenlétével tegyen bizonyosságot megtérése őszinteségéről. A budai ünnepélyeken részt vett Hervoja is, de boszus érzelmekkel tért haza, midőn látta a kitüntetések, a mikben ellenlábasát részesítik. A magyar főurak közül is többen viszályba keveredett. Garai János, Csupor Pál és Maróti János gyanus szemmel nézték a bosnyák úr hatalmát, a ki Zsigmond udvarában a trón hű támaszát játsza, de azért titokban Velenczével is összeköttetésben állott s a spalato hercegségről megerősítő oklevelet kért a köztársaságtól.²⁷

Az 1412–13. években véres testvérharcok állták útját az ozmánok terjeszkedésének, miket Bajazid trónjának örökösei, Szolimán, Muza és Mohamed az egyeduralomért vívtak egymással. Szolimánt egy vesztett csata után, midőn a görög császárhoz akart menekülni, utközben Muza hivei meggyilkolták. Annál elkeseredettebb lőn a küzdelem az életben maradt két testvér között. A harcokban a Balkán-félsziget keresztény fejedelmeinek is részt kellett venni. Muza eleinte a szerbek segítségére támaszkodott, de utóbb a hozzájuk fűzött reményekben csalatkozva, ellenük fordult.²⁸ Zsigmond 1413 elején a hű vazallust, Sandaljt küldte Lázárevics István segítségére, kivel a vajda második neje útján sógorságban állott. Hervoja csak erre várt. Sandalj távollétében reá tört ennek birtokaira s több várait elfoglalta. Ezzel nem elégedett meg: a törökkel szövetekezett és egyesült erővel pusztították Sandalj tartományát.²⁹

Valószínű, hogy Hervoja maga nem látott olyan nagy hűtlenséget ebben a tettében, de a magyar urak szemében a törökkel való szövetekezése elég volt, hogy bünei lajstromát betöltöttnek tekintsék. Borbála királyné felhívására, ki nemrég tért haza Zsigmond táborából, Garai János, Maróti János és Csupor Pál május havában Pozsega kivételével Magyarországon birt összes javait elfoglalták. A meghökkent Hervoja követeket küldött a királynéhez és magát a hűtlenség vádja ellen tisztázni igyekezve, mint a sárkányrend tagja, azt követelte, hogy ügyét a király, Albert osztrák herceg, a lengyel király és a sárkányos vitézek vegyék vizsgálát alá. Védő iratából, mely egyuttal panasz is megtámadói ellen, az a remény világlik ki, hogy jószágainak elfoglalása nemcsak a király tudtán kívül, de akarata ellenére is történt. Keservesen kellett csalódnia, midőn Zsigmond június havában a Hervojától elfoglalt Száva-menti birtokokat a Blagaiaknak adományozta és a spalatoiakat feloldta a herceg iránt tartozó hűségük alól.³⁰

Spalato polgárai nagy örömmel ragadták meg az alkalmat, hogy a bosnyák úr kormánya alól felszabaduljanak. Már június végén elűzték az általa kinevezett előljárókat, ostrommal bevették erősségeit és kimondták, hogy visszatérnek a magyar király védő szárnyai alá.³¹

Hervoja elárasztotta Zsigmondot és a főurakat leveleivel és azzal fenyegetőzött, hogy végleg átpártol a törökhöz. Minden fáradsága hasztalan volt. Zsigmond 1413 augusztus elsején Botzenben kelt oklevelében felsorolva a bünöket, mikkel magát a királytól nyert kitüntetésekre méltatlanná tette, a spalato hercegi méltóságtól és összes birtokaitól

megfosztotta, kitörülte a sárkányrend lovagjainak sorából és semmisnek nyilvánította azt a kapcsolatot, mely őt mint Erzsébet hercegnő keresztatyját a királyi családhoz fűzte.³²

Spalato városa visszakebelezetett a magyar szent korona közvetlen kötelékébe; a király a spalato hercegi címet eltörülte s megígérte, hogy a várost a koronától soha többé nem fogja elidegeníteni. Curzola, Lesina és Brazza szigeteket már előbb, június 17-én Ragusa kormányára bízta, mely azokat július 13-án birtokba is vette.³³

356. Monum. Slavor. Merid. IX. 94. 108. 118. 124. 127. 128. 147. 163. 177–180.

357. U. ott, IX. 108. 119. 129.

358. U. ott, 135.

359. U. ott, 185. 186. 198. 199. Zala vm. Oklt. II. 272. Wenzel, Stibor vajda. 145. Gr. Zichy cs. Okmt. VI. 155.

360. Deutsche Reichslagsakten, VII. 181–183. Mon. Slav. Merid. IX. 202.

361. Mon. Slav. Merid. IX. 205.

362. E háború történetének főforrásai: Andreas de Redusiis, Chronicon Tarvisinum, (Muratorinál, Script. Ital. XVII.) 833 s. köv. és Verci, Storia della Marca Trivigiana, XIX. A Pipo által elfoglalt várak jegyzékét közli Fejér, Codex Dipl. XIV. 248. és Windeck i. kiadás 25. V. ö. Aschbach I. 337–349., hol az egykorú források legnagyobb része fel van sorolva, és Huber, Gesch. Österreichs. III. 523–525.

363. Zsigmond 1424 január 25-iki adlev. a gróf Blagay cs. sajtó alatt levő oklevéltárából, melynek felhasználását Thallóczy Lajos és Barabás Samu szerkesztők szívesége tette reám nézve lehetővé.

364. 1412 január 30. Deutsche Reichstagsakten. VII. i. h.

365. Mon. Slav. Merid. IX. 209. 211. 215. 224. 240. 243. 260. 262.

366. U. ott, 262. 264. 280.

367. Windeck (id. kiad. 17.) a sereg számát 44,000-re teszi.

368. Fejér, Codex Dipl. XV. 333. 387.

369. Gr. Zichy cs. Okmt. VI. 183.

370. Zsigmond id. adlevele a Gr. Blagay cs. okltárában. Fejér, Codex Dipl. XV. 805. 806. V. ö. Windeck, id. kiad. 17.

371. Mon. Slav. Merid. IX. 287., 288. Fejér, Codex Dipl. X/V. 389.

372. Február 12-én felszólította az akkor még királpárti Sebenicot, hogy hozassa jó karba az utakat, melyeken át fog vonulni. Mon. Slav. Merid. IX. 229.

373. A záloglevelet közli Fejér, Codex Dipl. X/V. 297. Az összeg 37,000 hatvanad (sexagenarius, schock) garasban van kifejezve. Egy schock a szepes-szombati krónika szerint 60 magyar garast ér, a miből viszont 25 tesz ki egy magyar forintot. V. ö. Demkó Kálmán A szepes-szombati krónika. Lőcse, 1892.

374. 1412 nov. 15. Fejér, u. ott. 306.

375. Windeck, id. kiad. 10.

376. Verci és Andreas de Redusiis, i. h. V. ö. Monum. Slav. Merid. XII. 68., 93. Windeck, id. kiad. 25. Fejér, Codex Dipl. X/V. 455.

377. Monum. Slav. Merid. XII. 28. 39. 42. 61. 65.

378. 1412 szept. 8. és 9. Monum. Slav. Merid. IX. 277. 278.

379. Id. m. IX. 279. 281. XII. 66. 67. 71. 72.

380. U. ott. XII. 1. 32–36. 83–87. 90. 94.

381. „In patria Foroiulii apud Castelletum.” Mon. Slav. Merid. XII. 104.

382. V. ö. Klaia, i. m. 316.

383. Ragusai okltár. 225. 226.

384. Fejér, Codex Dipl. X/V. 404. V. ö. Klaia, i. m. és Thallóczy, Hervoja herceg és czimere. Turul, 1892. 5.

385. A június 16-án Feltrén kelt adománylevél a Gr. Blagay cs. Okltárában. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/V. 384. 877.

386. Ragusai oklt. 221.

387. Fejér, Codex Dipl. X/V. 404.

388. Ragusai oklt. 226–228. Fejér, i. m. X/V. 411.

III. FEJEZET.

A konstanci zsinat és Magyarország.

A római királlyal járó feladatok. Az egyházszakadás és az egyetemes zsinat szüksége. Tárgyalások XXIII. János pápával. Zsigmond Tirolban és Felső-Olaszországban. Találkozása János pápával. Viszonya a milanoi herceghez. Első megjelenése a német birodalomban. Az aacheni koronázás. A konstanci zsinat megnyitása. A magyar egyház a zsinaton. XXIII. János pápa letétele. A zsinat és a magyar főpapok tizedjoga. XII. Gergely lemondása. Zsigmond útja Perpignanba. Tárgyalások XIII. Benedekkel. Zsigmond Franciaországban és Angliában. Magyar kísérete. Garai nádor. Visszatérése Konstanczba. Kanizsai János megérkezése. A magyar király legfőbb kegyuri joga. V. Márton megválasztása. A zsinat berekesztése.

Azon nehéz feladatok között, a melyeket Nagy-Károly koronájának öröksége a magyar királyra rótt, a legfontosabb volt az egyház egységének visszaállítása. Az egyházi factorok hosszas és meddő kísérletei után, melyek még nagyobbá tették a három pápa párthivei között a válaszfalakat, általános lett a nézet, hogy a szakadásnak csak egy nagy egyetemes zsinat vethet véget, mert csak ez léphet fel, az összes keresztény nemzetek akaratának nyilvánulásaként, kellő erővel, hogy a szakadás által megsemmisített legfőbb egyházi tekintélyt pótolja és önmagából megújítsa. E zsinat létrehozását az új római királytól várták, úgy tekintve őt, mint a kereszténység világi fejét, kinek tekintélye, nimbusa egyedül képes a keresztény hatalmak közt fennálló ellentéteket kiegyenlíteni s őket a nagy cél elérésére egyesíteni.

Minél kevesebb alkalmat nyújtott a darabokra szakított német nemzet fejedelmeinek féltékenysége a római királynak arra, hogy uralkodói jogait a birodalomban érvényre juttassa, annál nagyobb vonzóerővel birt Zsigmondra nézve a szerep, mely őt a régi császári méltóság tekintélyének restauratoraként mutatja be a világ előtt.

Az elhatározott fellépés, melylyel a kérdés elé tornyosuló nehézségekkel megküzdeni kész volt, mindjárt az első lépéseknél meglepő eredményekre vezetett. XXIII. János pápát László nápolyi király 1413 június 8-án elűzte Rómából. A pápa Flórenczbe menekült, de itt nem talált barátságos fogadtatásra. A nápolyi hadak Sienáig mindent elfoglaltak Szent-Péter patrimoniumából. A pápa szorult helyzetében Zsigmondra vetette szemeit és követeket küldött hozzá, segítséget kérve tőle az egyházi állam visszafoglalására.

A velenceiekkel a fegyverszünetet megkötve, Zsigmond Tirolba és innen Salzburgba ment, hol Frigyes osztrák herceg fáradozásai teljes kibékülést hoztak létre közte és Ernő herceg között. Ez utat sikeresen használva fel, hogy Ernő és a salzburgi érsek, továbbá az osztrák és bajor hercegek s végül Frigyes és Velence között fegyverszünetet hozzon létre, Tirolból Svájcba ment, és itt azon fáradozott, hogy olaszországi koronázási útjára elegendő számú fegyveres kíséretet toborozzon. Ez utazása alatt kapta János pápa segélykérő felszólítását. Felismerte a kedvező alkalmat a zsinat kérdésének felvetésére és diplomatiájával odáig vitte a dolgot, hogy János beleegyezett az egyetemes zsinat összehívásába és tárgyalásokba bocsátkozott vele annak ideje s helye megállapítása érdekében.¹ Zsigmond Felső-Olaszországba utazva, Lodiban november végén találkozott János pápával, s e találkozás eredményeként a pápa december 9-én kelt bullájában 1414 november 1-ére Konstanczba egyetemes zsinatba hívta össze a kereszténységet. A király a megállapodást sietett tudatni a hatalmakkal s a másik két pápát külön követek által szólította fel a zsinatban való részvételre.²

A következő év elején Zsigmond genovai területen át Montferratba, onnan Savoyán át Svájcba ment. Lombardiai útja alkalmával viszály támadt közte és Filippo Maria Visconti, Milano hercege között. A személyes találkozásból, mely Canturióban, Como mellett, 1413 november 15-én történt, Visconti sértődve tért vissza Milanoba.³ Zsigmond azzal a jellemző tulajdonságával, hogy egyszerre mindenfélét kész volt belefogni, háborura készült a milanoi

herczeg ellen, de Magyarországból nem számíthatott hadseregre oly háboruhoz, a melynek az ország érdekeihez semmi köze sincsen s a birodalomhoz intézett felszólítása eredménytelen maradt.⁴ A német rendek szükségesebbnek tartották, hogy a király jöjjön közibük és koronáztassa meg magát. Közel négy év mult el már első megválasztatása óta és még mindig nem tett eleget ennek a kötelezettségének. Sürgetésükre be is látta mulasztását s elhatározta, hogy a zsinat megnyitásaig kizárólag a birodalomnak szenteli tevékenységét. Pontesturában, június 16-án Speierbe, július havára birodalmi gyűlést hirdetett, Svájcot július 6-án elhagyta és Strassburgban több napig időzve, július 19-én tartotta bevonulását a gyűlés színhelyére.⁵ A birodalmi rendek csekély részvéte a gyűlésen meggyőzte őt a felől, hogy hosszabb időt kell szentelnie a belső zavarok és villongások megszüntetésére. Augusztus 12-én Koblenzben újabb gyűlést tartott, melyen kizárólag a birodalom fejedelmei: 84 herczeg, gróf, báró és lovag vettek részt. Szeptember 25-én Nürnbergben a frank tartomány, október 14-én Heilbronnban a sváb föld és a rajnai tartományok rendeit hívta gyűlésbe. Ez utazásai alatt vette a hirt, hogy régi vetélytársa, László nápolyi király hódító tervei közepette augusztus 8-án váratlanul elhunyt; az Anjou-ház utolsó férfi-sarjának trónját nővére, Johanna, Vilmos osztrák herczeg özvegye foglalta el. Nürnbergben találkozott október 13-án Borbála királynéval, a ki Garai nádor és fia János, Maróti János, Stibor, Garai Dezső és számos más magyar úr kíséretében érkezett meg. A királyné Nürnbergből Frankfurtba s onnan Mainzba ment; október 27-én Wallufnál Mainz alatt találkozott ismét a királyi pár s onnantól együtt folytatták utjokat. November 4-én vonultak be Aachenbe, hol november 8-án a kölni érsek a szokásos szertartások kíséretében feltette Zsigmond fejére a római királyi koronát és ugyanekkor nejét Borbálát a régi császárnék koronájával római királynévá koronázta. A fényes szertartáson és az azt követő ünnepélyeken Garai Miklós nádor, Stibor egri püspök, Marczali Miklós temesi főispán, Csáki Miklós erdélyi vajda, Ujlaki László és Imre, Laczkfi Jakab és Dávid, Perényi Imre, Hédervári Lőrincz, Tar Miklós, Szécsi Miklós kincstartó, Rozgonyi István, Garai Dezső és még több magyar főúr, egyházi és világi méltóságok és nemesek fényes gyülekezetének jelenléte emlékeztette a német birodalom rendeit, hogy Magyarország királya az, a kit királyukká koronáztak.⁶

Négy nappal előbb, november 5-én nyitotta meg a keresztény egyház egyetemes zsinatát XXIII. János pápa, a ki október 28-án érkezett Konstanczba. A zsinat november 16-án tartotta első ülését. Magyarországból ekkor még egy főpap sem volt itt, s midőn Zsigmond karácsony estéjén nejével és fényes udvarával megérkezett, a vele jött magyar kíséretben is első sorban a világi elem lépett előtérbe Magyarország képviselőjére. Ennek tulajdonítható, hogy a nagy számu káptalani kiküldött, a prépostok és kanonokok, az egyházi jogtudósok és az óbudai egyetem követei jelenléte daczára⁷ a magyar nemzet nem nyert külön szavazati jogot az üléseken, hanem a lengyel és skandináv papokkal együtt a német nemzet kiegészítő részét képezte. Ennek daczára a magyar egyházi férfiaknak bő alkalmuk lőn a tárgyalások menetére befolyást gyakorolni. S még nagyobb volt a szerep, mely a Zsigmond környezetében tartózkodó magyar főúrnak és fegyveres kíséreteiknek jutott: ezeknek a rend fentartásában, amazoknak az események folyása által előidézett bonyodalmak megoldásában.

Mire Zsigmond Konstanczba érkezett, ott a tanácskozások komoly jelleget öltöttek s a vihar ott lebegett XXIII. János pápa feje felett, a kit világias gondolkozása, az egyházi szabályokkal össze nem férő életmódja miatt a zsinati atyák többsége méltatlannak tartott a legfőbb egyházi méltóság viselésére. A nemzetek szerint való szavazás kimondása erős sakkhuzás volt János ellen, a ki a fejenkinti szavazásnál olasz papjai többségére számíthatott. Az első eredmény az volt, hogy a zsinat késznek nyilatkozott XII. Gergely és XIII. Benedek követeinek elfogadására. Gergely részéről Dominici János bibornok január közepén meg is jelent a zsinat előtt és kijelentette, hogy ura hajlandó lemondani a tiaráról, ha az ellenpápák is követik példáját. A 88 éves aggastyánnak ez áldozatkészsége nagy lépéssel közelebb hozta a zsinatot az óhajtott czél megvalósításához. XXIII. Jánossal megindultak a tárgyalások,

melyekben Garai Miklós is élénk részt vett; Zsigmond egy későbbi oklevelében egyenesen a nádornak tudja be érdemül első sorban, hogy János pápa megbarátkozott a lemondás eszméjével. Márczius 2-án hirdették ki ünnepélyesen a feltételes lemondást tartalmazó nyilatkozatát. Nehány héttel utóbb a pápa megbánta tettét és Frigyes osztrák herceg segítségével megszökött Konstanczból. Az általános zavarban egyedül Zsigmond hidegvére és gyors intézkedése mentette meg a zsinatot a felbomlástól. Magyar fegyvereseivel és a német fejedelmek által rendelkezésére bocsátott csapatokkal megtámadta és porig alázta Frigyes herceget, elfoglalta Tirolt és oda kényszerítette János pápát, hogy mikor ez pártfogójának romlását látta, önként adta meg magát az elfogatására kiküldött katonaságnak. A pápát Konstancz mellett Radolfzellben 300 fegyveres magyar vitéz vette őrizete alá s a zsinat május 29-én megfosztotta a pápai méltóságtól.⁸

A magyar egyház e nevezetes actusnál legelső főpapja egyikével, a kalocsai érsekkel volt képviselve. Az érseki széken 1413 óta Gualdo de Benzis András ült, a kit Zsigmond előbb spalatoí érsekké nevezett ki, de érseksége birtokába nem tudott bevezetni. A kiváló tehetségű főpapnak bizonyára nagy része volt annak az engedménynek a kivívásában, a melylyel a zsinat Zsigmondnak János letétele körül kifejtett buzgólkodását viszonzta XXIII. Jánostól a magyar főurak kevéssel Zsigmond megérkezése után a magyar főpapság tizedjogát és a magyar egyházi biráskodás függetlenségét sértő rendeletet eszközöltek ki; azonkívül több apát, prépost és perjel felhasználta a személyes érintkezést arra, hogy a püspököket illető tizedet birtokaikon a maguk részére adományoztatták; mások ismét egyenesen felmentették magukat a tized fizetése alól. A pápa bukása után a magyar főpapság e sérelmes rendelet megsemmisítését kérte a zsinattól; s a zsinat atyái Zsigmond király jó szolgálataira való tekintettel július 1-jén ki is mondták, hogy a pápai rendeleteket, mihelyt azok eredeti okiratai előttük fekszenek, revisio alá fogják venni, s addig is úgy azok érvényességét, mint a belőlük kifolyó perek tárgyalását felfüggesztik.⁹

XXIII. János letétele után nem sokára XII. Gergely is lemondott a pápai méltóságról. Most már csak XIII. Benedek makacssága állott a szakadás megszüntetésének útjában. Zsigmond elhatározta, hogy maga megy az ellenpápához, őt János és Gergely példájának követésére reábirni. Július 15-én ünnepélyes búcsut véve a zsinat atyáitól, 21-én a zsinat követei, fejedelmek és főurak, az összes magyarországi urak s mintegy 4000 lovas kíséretében elhagyta Konstanczot. Utját a savoyai területen keresztül vette. Ugyanekkor Borbála királyné is utrakelt; a német fejedelmek és grófok Baselen át Mühlhausenig kísérték, honnan a legrövidebb uton haza tért Magyarországba.¹⁰

A király szeptember 18-án ért Perpignanban, hol Ferdinánd, Aragonia királya várt reá. XIII. Benedek csak hosszú ellenkezés után szánta reá magát, hogy székhelyét, Valenciát elhagyja és Perpignanban megjelenjék. A tanácskozások nem vezettek eredményre s a perpignani tartózkodás semmikép sem volt kellemes Zsigmondra. A schismaticus pápa kíséretében levő vad katalóniak egy éjjel megtámadták és csak hú magyarjainak bátorsága szabadította ki a veszélyből. November elején kénytelen volt a várost elhagyni, mire (november 13-án) Benedek megszökött s Collioureba, majd a Valencia közelében fekvő Peniscola várába menekült. Erre Aragonia, Castilia és Navarra királyai, a foixi és armagnaci grófok és a skót király követei Narbonneban kijelentették, hogy nem ismerik el többé pápájuknak és belépnek a zsinat kötelékébe.

A konstanczi zsinat ekkép mind a három pápa hiveit egyesítvén magában, minden eszköz felett rendelkezett az egyház egységének visszaállítására. Ez meg is történhetett volna rövid idő alatt; de a francia király, kinek seregei Azincourtnál az angoloktól nagy vereséget szenvedtek, Zsigmondot kérte fel a béke közvetítőjeül és a római királynak hizelgett a gondolat, hogy békebírául szerepelhet nyugat két leghatalmasabb nemzete között. A helyett, hogy visszatért volna Konstanczba, hol nagy türelmetlenséggel várták jövetelét, márczius 1-én Párisba s innen két havi időzés után, Calais és Dover között átkelve a csatornán, május

elején Londonba ment. De útja a francziák és angolok között a békét nem volt képes létrehozni, és Zsigmond maga annak daczára, hogy a francia királylyal még 1414 nyarán Trientben szövetségre lépett s azt Párisban megújította, angliai tartózkodása alatt teljesen ez ország királyának pártjára állott. 1416 augusztus 15-én Canterburyban védő és támadó szövetség jött létre közte és V. Henrik angol király között a francziák ellen. Ennek következtében visszatértekor kénytelen volt Franciaországot kikerülni. Hollandián keresztül vette útját, bár Vilmos hollandi gróffal ellenséges viszonyban állván, ott is sok veszéllyel kellett megküzdeni. Az 1417-ik év első napjaiban felkereste Luxemburgot, házának bölcsejét, s onnan Strassburgon keresztül január 27-én érkezett vissza a zsinat székhelyére.¹¹

Zsigmond ez utazásában fényes kíséretet vitt magával s abban a legelső helyet magyar főurai foglalták el. Sógora, legbensőbb tanácsadója, Garai Miklós nádor mindenütt oldala mellett van és érvényesíti befolyását oly ügyekben, melyek a világtörténet legfontosabb eseményeinek képezik rugóit. Ő tárgyal Perpignanban az aragoniai királylyal, Párisban és Londonban ő vezeti a Zsigmond jövetelét megelőző béketárgyalásokat. Az idegen uralkodók meg tudják becsülni benne a magyar befolyás értékét a római király oldala mellett és keresik a módot, hogy őt, és személyében a magyar nemzetet, kitüntetésekkel szorosabban fűzzék magukhoz.¹² Ép ily fontos szerepet vittek ez utazások alatt Zsigmond kíséretének többi tagjai is. Rozgonyi György és István, Tamássi László, Csapi András, a sárkányrend lovagja, Barlai Balázs, Dersfi Benedek, Somkerek Antal s még annyian, kiknek neveit a történelem nem jegyezte fel számunkra, támogatják Zsigmondot tanácsaikkal, emelik udvarának fényét, védelmezik a veszélyek közepette, vitézi tornákban becsületet szereznek a magyar fegyvereknek. A király jószágokkal, pallosjoggal, czimerek adományával jutalmazza szolgálataikat; de a legbecsesebb, a mit utjokból magukkal hoznak, a nyugati műveltség ismerete, mely általuk közvetlen utat nyer a nemzet kulturális életében. Az Anjouk alatt ez az út csak Olaszország felől nyílt meg hazánk számára; de az olasz kultúra egyetemes nevelő hatása még mindig nem tette fölöslegessé a többi nemzetek műveltségében rejlő tanulságokat s annak a széles világnézetnek nemzetnevelő erejét, a mely a különböző népek erkölcsének és szokásainak megismerésében bírja kutforrását. Ebből a szempontból Zsigmond külföldi utazásai nagy jelentőséggel bírnak hazánk művelődési történetére.

Magának a konstanci zsinatnak jelentősége Magyarországra nézve Zsigmond visszatérésénél kezdődik. Első időszakában a zsinat az ellenpápák lemondatására fordította minden erejét; mikor ez javarészt sikerült, csak akkor jutott idő az egyház particularis ügyei tárgyalására. Kevéssel Zsigmond megérkezése után, február 3-án jött meg Konstanczba Kanizsai János, a magyar primás, kinek jelenléte teljesen érthető annál a zsinatnál, a melyen a magyar király viszi a főszerepet. Zsigmond már ekkor teljesen kibékült Kanizsaival; mikor római királylyá választották, a magyar főkancellári méltóságért kárpótlásul a római szent birodalom főkancellárjává nevezte ki. Hogy eddig nem vett részt a zsinaton, a nádor jelenlétének lehet tulajdonitanunk; a királyi helytartók közül egyiknek otthon kellett maradni. Garai a nyugati utról haza térvén, most már ő is akadálytalanul utra kelhetett. Vele jöttek Scolari András váradi, Dominis Simon traui püspökök, Miklós, a győri püspök helyettese, a ki a ceretei püspökség címét viselte, János esztergomi prépost, a birodalom alkancellárja s a legnagyobb része azoknak a kisebb rendű főpapoknak, a kiknek neveit Reichenthal Ulrik, a zsinat történetírója oly nagy pontossággal jegyezte föl krónikájában.¹³

A befolyás, a melyet a magyar főpapok megjelenésük által a zsinatra gyakoroltak, a magyar egyház két fontos érdekét érintő határozat kieszközlésében nyilatkozik.

A főpapok kinevezésének jogát XXIII. János pápa 1410-ik évi határozata megvonta a magyar királytól, de Zsigmond nem mondott le a reményről, hogy e fontos előjogot sikerülni fog maga és utódai részére megszerezni. János pápa letétele után, a midőn Magyarországra nézve a pápai szék megüresedettnek volt tekintendő, szigoruan ügyelt arra, hogy e széküresedést a káptalanok ne használhassák fel alkalmul régi püspökválasztási joguk

visszaállítására. Párisban időzésekor, 1416 április 5-én kelt levelében felszólította a zsinatot, hogy a magyar egyházra vonatkozó ügyek elintézését tartsa függőben visszatérteig s főleg óvakodjék a káptalanok és szerzetes rendek által esetleg megejtendő választások megerősítése által a főpapi kinevezések kérdésének eldöntéséhez praecedenseket alkotni.¹⁴ Ebben a kérésében az a reménység vezette, hogy mihelyt a harmadik pápa lemondása vagy letétele folytán az egyetemes zsinat lép a legfőbb egyházi hatalom birtokába, attól e fontos kérdés kedvező megoldását akadály nélkül ki fogja eszközölhetni.

XIII. Benedek pápát a zsinat 1417 július 26-án megfosztotta a tiarától. És Zsigmond az erre következő hónapokban az évek óta üresedésben levő veszprémi, a nem rég megüresedett győri püspökséget és a vránai perjelséget betöltve, oly formulákat használ kinevező okleveleiben, melyek kétségtelenné teszik, hogy a zsinat a magyar királynak megadta a főpapok kinevezésének a legfőbb kegyuri állásból kifolyó jogát.

Ezzel az intézkedésével az egyetemes zsinat szentesítette Zsigmondnak VIII. Bonifác pápával szemközt egykor elfoglalt álláspontját. Igaz, hogy a zsinat által megadott kiváltsággal szemközt a káptalanok nem mondtak le a választási jogról. És mikor a zsinat 1417 november 1 I-én Colonna bibornokot V. Márton név alatt pápává választotta és ezzel a 40 évig tartó egyházszakadásnak véget vetett, az új pápa nem erősítette meg Zsigmondot e kiváltság birtokában. De nem is fosztotta meg attól nyílt rendelettel. Zsigmond tovább gyakorolta azt és e gyakorlat adta meg a törvényes alapot a legfőbb kegyuri jog visszaszerzéséhez, mely az első szent király utódainak, az apostoli magyar királyoknak azóta egyik legfőbb kiváltságát képezi.¹⁵

Nem ily messze ható következményű, de alapjában véve a magyar egyház függetlensége tekintetéből nem kisebb fontosságú volt a másik zsinati határozat, mely kimondta, hogy Magyarország lakosait az egyházi perekben a hazai fórumok elkerülésével a curia elé idézni nem szabad.¹⁶

V. Márton pápa megválasztásával a zsinat befejezte legfontosabb feladatát. A mi a választás után történt, a reform-kérdések megoldásának kísérlete és a pápai szék jogszabályozása az egyes nemzetekkel viszonyainak kötött concordatumok által nem érinti a magyar nemzet történetét.

Magyarországgal külön ilyen concordatum nem kötött, s bárha a magyar főpapság a német nemzet tagjaként vett részt a zsinatban, a németekkel létrejött concordatumot a magyar egyház soha sem ismerte el magára kötelezőnek.

A zsinat 1418 április 19-én bezárattott. Hat nappal Márton pápa távozása után, május 21-én Zsigmond is elhagyta Konstanczot. Azzal a tudattal vehetett búcsút a kis svájci várostól, hogy döntő szerepet vitt a haldokló középkor egyik legnagyobb eseményének lefolyásában.

389. 1413 június 27-iki levelét idézi Kagelmacher, Filippo Visconti u. Kg. Sigismund. (Berlin, 1885.) 6.

390. Fejér, Codex Dipl. X/V. 416–421. 423. Deutsche Reichstagsakten, VII. 189.

391. A vizsály tulajdonképeni okáról nincsenek biztos adatok. Zsigmond viszonyát Viscontihoz bővebben tárgyalja Kagelmacher, i. m.

392. 1414 május 19. Pontestura. Deutsche Reichstagsakten. VII. 192.

393. A bevonulásnál a mennyezet, mely alatt Zsigmond ment, a birodalom, a választófejedelmek és Magyarország czimerével volt diszitve. Aschbach, i. m. I. 403.

394. Deutsche Reichstagsakten, VII. 174–175. 195–234. 243–251. A koronázásnál részt vevő magyar urak névjegyzékét az itt közölt német és francia egykoru feljegyzésekből és Nürnberg város számadásaiból állítottuk össze, a mennyire azt a nevek elferdítése lehetővé tette.

395. Ezek névjegyzékét lásd Karácsonyinál, Magyarország és a nyugati egyházszakadás. 60–68.

396. A zsinat előzményeire és lefolyására vonatkozó legújabb irodalomból elég Hefele Conciliengesch. VII. (Freiburg F. 1874.) és Pastor Gesch. der Päpste seit dem Ausgange des Mittelalters I. (2. kiad. Freiburg, 1890.) köteteit idéznünk.

397. Fejér, Codex Dipl. X/V. 585. 596. 603. 747. V. ö. Karácsonyi, i. d. m. 69–70.

398. V. ö. Aschbach, i. m. II. 139.

- 399.V. ö. Dr. Max Lenz, Kg Sigismund und Heinrich V. von England. (Berlin, 1874.) és Caro, Das Bündniss von Canterbury. (Gotha, 1880.)
- 400.Párisban a francia király és Zsigmond egy napon, 1416 márczius 26-án czimerét arany koronával, sugarakkal s egyéb diszjelvényekkel bővítik. A czimeres levelek eredeti példányai a báró Mednyánszky cs. Itárában őriztetnek. Szövegüket kiadta Fejér, Codex Dipl. X/V. 263. 681. 741.
- 401.Reichenthal krónikája Concilium zu Costnitz czim alatt Agusburgban, 1483-ban látott először napvilágot. Kritikai kiadása Stuttgartban 1882-ben jelent meg.
- 402.Hardt, Magnum Concilium Constantiense. IV. 780. V. ö. Fraknói, id. m. 117.
- 403.A zsinat kiváltságlevelét nem ismerjük. Verbőczi Tripartiumában és 100 évvel utóbb Pázmány Péter hivatkoznak reá. Karácsonyi és Fraknói i. m. hitelesnek fogadják el Verbőczi előadását, de nem értenek egymással egyet V. Márton pápa magatartására nézve. Karácsonyi a magyar királyok kegyuri jogáról irt tanulmányában (Magyar Állam. 1893.) kétségbe vonja, hogy a konstanci zsinat állítólagos kiváltságát V. Márton megerősítette volna. Fraknóinak azzal a feltevésével szemközt, hogy a pápa „a zsinatnak a magyar király kinevezési jogára vonatkozó bulláját *külön* erősítette meg” (id. m. 125.) V. Márton 1419 december 20-iki bullája (Fejér, Codex Dipl. X/VI. 220.) tényleg Karácsonyi felfogásának ad igazat.
- 404.E zsinati határozatra hivatkozik az 1498-iki országgyűlési decretum 63. pontja, melyben kimondatik, hogy az egyházi ügyek csak a rendes forumok útján fellebbezhetők a szentszékhez. V. ö. Karácsonyi, i. m. 78–79.

IV. FEJEZET.

Magyarország a király távollétében.

Zsigmond hazatérése.

Az ország kormánya Zsigmond távolléte alatt. Kanizsai János mint helytartó. A Hervoja által támasztott zavarok. Tvartkó Szura és Osztója. Hadjárat Bosznia ellen. A doboji vereség. Hervoja boszuja. A zsinat intervenciója a háború folytatása érdekében. Hervoja halála. A törökök betörései a délvidékre. A doboji ütközetben elfogott főurak kiszabadítása. Zsigmond a zsinat után. Borbála királyné hűtlensége. Zsigmond ferde helyzete. Hazatérése. Borbála büntetése. A velencei háború megújítása. Háború a török ellen. Trau és Spalato meghódolnak Velencének.

Mikor Zsigmond a nyugati egyházszakadás kérdésének megoldására vállalkozott, el kellett arra készülnie, hogy e nagy világtörténeti missio évek hosszú során át fogja távol tartani Magyarországtól. A velencei háború alatt az ország közvetlen szomszédságában tartózkodván, nem tett különös intézkedéseket a kormány vezetése iránt; ő maga intézte el a harctérről a fontosabb ügyeket. A háború bevégeztével Borbála királynét, a ki addig oldala mellett volt, haza küldve, őt bizta meg helyettesítésével, tanácsadókul rendelye mellé a primást és a nádort. Láttuk, hogy a Hervoja megfékezésére induló sereg a királynétól kapta parancsait. Csak a német koronázási út küszöbén, s mikor a zsinat egybehívásának kérdése már el volt döntve, látta szükségesnek Zsigmond, hogy hosszúnak ígérkező távollétére helyettesítéséről az ország érdekeinek megfelelő módon gondoskodjék. Cremonából 1414 január 6-án kelt oklevelében Kanizsai János érseket és Garai nádort helytartóivá nevezte ki s felhatalmazta őket, hogy nevében a birói hatalmat gyakorolják, az ország jövedelmeit kezeljék, az üresedésbe jövő tisztségeket betöltsék, új pénzt verethessenek, a magvaszakadtak jószágait a korona számára elfoglalják és kegyelmeket osztogathassanak. E széles és kiterjedt hatáskör akként ruháztatott a két helytartóra, hogy az egyik akadályoztatása esetén a másik is teljes joggal járhatott el annak betöltésében.¹

Néhány hónappal később a nádor a királynéval utra kelt, elkísérte őt az aacheni koronázásra s innen a királyi párral Konstanczba ment a zsinat megnyitására. Az agg primásra jóformán egymagára nehezedett a kormány vezetésének gondja; a főurak legtekintélyesebb része is külföldön időzött a király környezetében. Pedig az országra súlyos megpróbáltatás várakozott, melyet a mult esztendőben Hervoja irányában követett politika idézett elő. Helyes volt-e a magyar főuraktól Hervoját a király távolléte alatt könyörtelen szigorukkal a török karjai közé üzni, e kérdést nehéz eldönteni; a magyar kormány jobbnak tartotta a nyílt ellenséget az álnok barátnál. De el kellett készülnie arra, hogy a vajda, a ki annyi vihart kiállott már, nem engedi magát könnyű szerrel semmivé tétetni. A magyar király megfoszthatta őt spalato herczegségétől és a szlavoniai birtokoktól, de nem vehette el tőle a bosnyák várakat. A járatlan hegyek között, minden támadástól biztosnak érezve magát, a velencei köztársaságnál és Johanna nápolyi királynénál kíséreltet tett, hogy a spalato herczegség visszahódítására segítséget kapjon tőlük. A köztársaság a Zsigmonddal kötött fegyverszünetre hivatkozva elutasította kérését, de megengedte, hogy raktáraiból jó pénzért fegyverrel és salétrommal lássa el magát.²

A magyar kormány 1415 elején haza küldte II. Tvartkót, hogy a törökbarát Osztójának egyesülését Hervojával megakadályozza. Az ellenkirályok közt erős küzdelem fejlődött ki, melyben a szerencse eleinte Tvartkó fegyvereinek kedvezett. A polgárháború zavarait felhasználva, a tavaszi hónapokban Izsák bég vezérlete alatt jelentékeny számú török csapatok törtek be Boszniába. Osztója szabad utat engedett nekik Magyarország felé, Hervoja pedig egyenesen csatlakozott hozzájuk.

A magyar kormány férfiai nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a mozgalomnak és csupán a végvidék hadi erejét mozgósították ellene. Maróti János mácsói bán, ki nem rég tért haza Németországból, Garai János és Monoszlai Csopor Pál vállalkoztak ezuttal is Hervoja megrendszabályozására és a török visszaűzésére. A Száva vidékén összegyűjtött csapataikat július folyamán³ az uszori bántság területére vezették és a Boszna folyó mentén Doboj vára alá nyomultak. Dobojban s az uszori bántság többi várában: Derventben, Gradacsáczon, Tesanban Csopor parancsnokága alatt magyar helyőrség volt elhelyezve. Az Uszora völgyén jövő bosnyák és török egyesült haderő legelőször Doboj várát akarta elfoglalni, hogy aztán a többi várakat is könnyű szerrel kezére kerítse s akadálytalanul mehessen a magyar végvidék pusztítására. Doboj alatt ment végbe, július 28. és augusztus 6. napjai között, az összeütközés; a magyarok kezdetben előnyben voltak, de a hegyekről jövő ügyes oldaltámadás kizavarta őket biztos állásukból. Heves mérkőzésben a három magyar vezér számos társával a bosnyákok fogságába esett s ez eldöntötte a csata sorsát. Csopor Pált, a ki Hervóját egykor ökörbőgéssel csufolta ki, a kegyetlen győztes ökörbőrbe varratva dobatta be a Boszna vizébe. Marótit és a súlyosan megsebesült Garait a törökök bilincsekbe veretve magukkal hurcolták; Dersi Márton, egy Medvei, (János pécsi püspök fivére), Alapi János, Csaholi János, Szepesi Péter, Panyolai Zsigmond, Osztopáni György, és számos más nemes úr osztozott a vezérek sanyarú sorsában; s még több volt azok száma, kiket a törökök és bosnyákok a csata folyamán lekasztáltak vagy fogságba ejtve, a harcz mezején kivégeztek.⁴

A győzelem után a török és bosnyák csapatok átkeltek a Száván és végig pusztították a magyar határt. Orbáz várát Horvát Miklós, a Medveiek fegyveres hive nagy hősiességgel védelmezte ellenük.⁵ A muló veszedelemnél azonban szomorubb következménye volt a csatavesztésnek a magyar befolyás bukása Boszniában. Hervoja győzelme visszaállította Osztoja tekintélyét az országban. Magyarország eddigi hivei, élükön Sandalj vajdával, a győztesek pártjára állottak s Tvartkó király párthivek nélkül maradt. Hervoja boszuja teljes lőn. De igazi célját, Spalato visszahódítását, nem érthette el és győzelme nemzete sorsának alakulására végzetes következményekkel járt. Az új szövetséges, a török, elfoglalta a focsai, csajniczai, plevljei és nevesinjei területet s foglalását nem sokára a régi főváros, Vrboszna kerületére is kiterjeszté. Osztojának csak a nyugati országrész maradt meg; Vrbosznában a török szandsák, Izsák bég parancsolt, folytonosan szemmel tartva a bosnyák urakat s Hervoja és Sandalj a többi vajdákkal együtt azontul „Isten s Mohamed, szultán s az ő hadvezére Izsák kegyelméből és ajándékából” birták ősi uradalmait.⁶

Zsigmondnak és a konstanci zsinnatnak Ragusa külön követe vitte meg a csatavesztés hírét. Zsigmond kevéssel előbb indult nagy nyugati útjára, a zsinnat atyáinak gondosságába ajánlva távolléte idejére országának sorsát. A zsinnat a kereszténység közös érdekének tekintette Magyarország védelmét s Ulászló lengyel királyt és Vitoldot augusztus 16-án kelt levelében felszólította, hogy küldjenek a török ellen segélyhadakat. Magyarországra pedig az astii püspököt küldte, hogy jelenlétével buzdítsa az országnagyokat a fenyegetett határ védelmére. Ulászló és a litván nagyfejedelem megelégedtek azzal, hogy a török szultánt fenyegetésekkel iparkodtak újabb támadástól elriasztani; de a zsinnat többet várt tőlük s késedelmezésük oly rossz hangulatot idézett elő, hogy mind a két fejedelem külön követség által volt kénytelen magát a zsinnat előtt a szemrehányások ellen megvédeni.⁷ Segítséget azonban most sem adtak, s a magyar főurak, bár 1415 őszén s a következő tavasszal nagyban készülődtek a török ellen,⁸ külső támogatás hiányában kénytelenek voltak későbbre halasztani a boszniai vereség megtorlását. Hervoja 1416 április 6-án meghalt s öröksége felett új viszály támadt Osztoja és a bosnyák főurak között, mely az országot teljesen kiszolgáltatva Mohamed szultán hódítási hajlamainak. A török hatalom a bosnyák hegyekben megfészkelve magát, még közelebb jutott Magyarországhoz és ez időtől kezdve állandóan háborgatta a végvidéket betöréseivel. Mindjárt ez évben is kétszer pusztították végig a török csapatok a határszélt; az egyik Stiriáig portyázott, a másik Izsák, a vrbosznai pasa vezérlete alatt a Dunán átkelve, a

Temesközben pusztított. A veszedelemnek, mely a délkeleti alvidéket fenyegette, Péterfi Miklós állotta útját, a ki Izsákot egyik ütközetben megölte és seregét megfutamtotta.⁹ Ezután rövid szünet állott be a hadakozásban, melyet a magyar urak a török fogságában sinylődő társaik kiszabadítására igyekeztek felhasználni. Ez ideig csak Garai Jánosnak sikerült szabadságát visszanyerni, ki aztán a sanyarú fogságában viselt bilincseket a báttaszéki templom falára függesztette fel örökös emlékül.¹⁰ Az ő kezdeményezésére a főurak augusztus havában Budán gyűlést tartottak és Lévai Cseh Péter főlovászmestert Lázárevics István despotához küldték, hogy az ő közvetítésével indítsa meg a törökkel a tárgyalásokat Maróti, Dersi Márton, Szepesi Péter és Alapi János kiváltása érdekében. Az eredményt Garai János, Ozorai Píró, Treutel Miklós, Marczali Dénes, Kórógyi Fülöp, Benedek boszniai püspök és Szécsi István Pécssett várták be, hova Eberhard zágrábi püspök, Laczkfi Dávid szlavón bán, Garai Dezső s a többi délvidéki urak is elküldték követeket. A visszatérő Cseh Péter jelentéséből értesülve a felől, hogy a törökök 65,000 aranyat követelnek a foglyokért váltságdíj fejében, felszólították az összes vármegye nemeseit, hogy a kilenced 1/6-od részével járuljanak ez összeg előteremtéséhez. A megállapodás szerint az egybegyűlt pénzt Garai János Futakon fogja átadni a török szultán és a despota megbízottjainak s a mi a váltságösszeget meghaladja, az a többi fogoly kiváltására fog fordíttatni.¹¹ Lett-e sikere e fáradozásoknak, nem tudjuk; annyi tény, hogy Maróti csak négy év múlva nyerte vissza szabadságát, drága áron, tulajdon pénzéből 40,000 aranyon váltva azt meg a szultántól.¹²

1417 elején a külföldről visszatérő nádor váltotta fel Kanizsait az ország kormányának vezetésében. Zsigmondot nem csupán a sógora erélyébe és tekintélyébe vetett bizalom indíthatta reá, hogy a zsinat befejezése után meghosszabbítsa németországi tartózkodását. Borbála királynéről az a hír terjedt el, hogy férje hosszú távolléte alatt szerelmi kalandokban keres magának kárpótlást, s a kik az udvar titkaiba be voltak avatva, kedveseinek egyikét is megnevezték Walmerodnak, a német rend Budán tartózkodó tagjának személyében. A magyar történelem Kálmán király óta nem tud reá esetet, hogy koronás királynéja valaha nyíltan megszegte volna hűségét királyi hitvese iránt. A hazai krónikások nem is vettek tudomást a botrányról, mely Zsigmondot férji becsületében támadta; de a külföldi kortársaknak nem volt okuk eltitkolni a magyar király szégyenét; s a vád, a mit Cillei Borbála szemére vetettek, hozzá illett annak a családnak sarjához, melynek évtizedek óta telve vannak a család, a hitvesi hűség, a legszentebb emberi érzelmek ellen elkövetett bűnök följegyzésével.¹³ A királyné botrányos magaviseletének el kellett jutni Zsigmond füleihez. A király azonban nem érezte magát feljogosítottnak erkölcsbíróul lépni fel oly bűnnél, a melytől ő sem vallhatta magát ártatlannak.¹⁴ Kellemetlen helyzetében legokosabbnak látszatott előtte, mennél későbbre halasztani a találkozást, mely kikerülhetetlenné fogja tenni, hogy a férji becsületén ejtett sérelemét elégtételt vegyen magának. A déli Németország fejedelmeitől vett meghívásoknak engedve, sorba látogatta ezek udvarait és csak 1419 január közepén érkezett Bécsbe. Itt megújítva a házassági szerződést leánya Erzsébet és Albert herceg között, az esküvő idejét 1422. évi husvét után 14-ik napra tűzte ki, s apósa és sógora, a nádor jótállása mellett 40,000 forint kártérítés fizetésére kötelezte le magát az esetre, ha e határnap nem tartatnék be.¹⁵

Haza érkezve országába, nem térhetett ki többé a családi életében reá várakozó kellemetlenség elől. Féltség helyzetéből kifolyólag féltség volt ítélete is, melyet, ha az egykorú Windeck tanuságának hihetünk, a Pozsonyban összegyűlt egyházi és világi főrendekkel egyetértve mondott ki bűnös neje fölött. A királynénak távoznia kellett Budáról, hogy Zsigmondnak alkalma se legyen vele találkoznia. A fényhez, pompához szokott nő Várad közelében, egy elhagyatott helyen, szigorú őrizet alá vétetett, hol a legnagyobb nélkülözéseket kellett kiállania; és ebben a sorsban osztozott vele leánya a 12 éves Erzsébet hercegnő is, a mi azt mutatja, hogy Zsigmondnak minden erkölcsi és nevelési tekintetek dacára sem volt elég ereje a bűnös anyát megfosztani leányától. A királynak nem csupán haragjáról, de gyöngeségéről is tanuskodik az ovatosság, melylyel a találkozás alkalmát

ezután is igyekezett kikerülni. Mikor ügyei az alföldre vitték, elrendelte, hogy a királynét vigyék Budára; s midőn visszatért fővárosába, Borbálának újból távoznia kellett onnan. Csupán annyi engedményt tett kérésére, hogy a királyné maga választhatta meg tartózkodási helyét. Holicsot választotta, s itt már nem kellett szükséget szenvednie. Ez az állapot az év végéig tartott; karácsonykor Hohenlohe György passauai püspöknek, kit a király Kanizsai János halála után az esztergomi érsekség kormányzásával bízott meg,¹⁶ Öttingen Lajos grófnak s a Cillei ház többi barátainak sikerült találkozást eszközölni ki Zsigmond és hűtlen neje között, és az ártatlan leány, Erzsébet esdeklése meglágyította a király szívét, engesztelődést hozott létre a hitvesek között.¹⁷

Több mint hat évi távollét után a családi viszályon kívül egyéb súlyos gondok is vártak Zsigmondra az országban. Velenczével a fegyverszünet lejárt s a köztársaságnak ez idő alatt tanúsított magatartása kizárta a lehetőséget, hogy az Magyarország sérelme nélkül meghosszabbíttassék. Velence a Hervoja-ügyben, mint láttuk, bár nyíltan megtagadta a vajda által kért segínyt, meglehetősen kétszínűen viselte magát. Az 1415-iki nagy csatavesztés után Zsigmond az összes európai fejedelmeknél nyílt vádat emelt a köztársaság ellen, hogy a törökkel összejátszva, elősegítette a magyar sereg romlását. Habár e súlyos vád alól sikerült a signoriának magát tisztáznia, tény, hogy a szultánnal 1411 óta folytatott béketárgyalásokat.¹⁸ Dalmáciában pedig, a hol a velencei és magyar uralom alattvalói folytonos harcban állottak egymással,¹⁹ tovább folytatta titkos terjeszkedési kísérleteit. Hervoja halála után ennek özvegyénél, ki Osztója király második nejévé lőn, mindent elkövetett, hogy a vajda tengerparti várait hatalmába kerítse; ép így folytatott nyílt alkudozásokat Osztrovicza várának kapitányával a vár megszerzéseért, lázadást szított Spalato polgárai között, Scardonát tényleg behódoltatta és nagy kiadásokat tett saját városai és várai: Zára, Sebenico, Nona, Vrána, Novigrád megerősítésére.²⁰ Üzelvei nem maradhattak titokban a magyar kormány előtt, és Zsigmond első sorban ezek ellen akart védekezni, midőn a boszniai hadjárat szerencsétlen kimenetele után Curzola, Lesina és Brazza szigeteit kivette a ragusaiak kezéből és kipróbált magyar urra, Kusali Jakcs Lászlóra bízta azok kormányát.²¹

Ily körülmények között hasztalan fáradozott V. Márton pápa, hogy a két hatalom közt végleges békét hozzon létre. A háborút maga Velence indította meg mindjárt a fegyverszünet lejárta után; hadaival 1418 tavaszán Friaulban megtámadta az aquilejai patriarchát, hogy Zsigmondot egyik megbízható támaszától megfoszsza és északi Olaszországot a magyar seregek elől elzárja. Zsigmond nem küldött segítséget s meglegedett azzal, hogy július elején megszakította a kereskedelmi összeköttetést Velence és a német birodalmi városok között és ugyanez időtájt rendeletet küldött Trau városának, hogy hadi gályáit szerelje fel. Midőn a velenceiek több friauli várat visszafoglaltak a magyar őrsegtől és a patriarchát futásra kényszerítették, csak ennek sürgetésére határozta el magát Zsigmond a komoly védekezésre. 1419 őszén Marczali Dénest, a szlavón bánt, néhány ezer emberrel Friaulba küldte és Henrik görzi grófot s a többi szomszéd kisebb fejedelmeket csatlakozásra szólította fel; s miután a velenceiek Dalmáciában is megindították hadi műveleteiket és Trau ostromára készültek, Chapsi Jakabot a traui hajóhad élére állította és egyes tekintélyes dalmata urnak kalózleveleket adott az Adrián czirkáló velencei kereskedő hajók ellen.²² Ő maga az ország hadi erejével a törökök ellen volt kénytelen indulni, a kik Mircse havasalföldi vajdát nagy sereggel készültek megtámadni. Október 28-án Zsigmond a Vaskapunál állott seregeivel; de összeütközésre ezuttal nem került a dolog és Zsigmond meglegedett azzal, hogy Görény várát építette a szörényi bánság védelmére.²³

Marczali november 25-én Cividale ostromolni kezdte. A várőrség egyik kirohanása Taddeo estei örgróf vezérlete alatt súlyos veszteséget okozott az ostromló seregnek s a bán még a tél elején haza sietett Magyarországra. Ez alatt a béketárgyalások szokás szerint a háború kitörése óta folytak a hadakozó felek között. Hohenzollern Frigyes sikertelen kísérlete után 1419-ben Ulászló lengyel király, vállalkozott a kibékítő szerepére, ki a lengyel-porosz

viszály ügyében szeptember 8-án Szandecen ismét találkozott Zsigmonddal, Zsigmond azonban makacsul vonakodott a fegyverszünet megújításától, a mi annál érthetlenebb volt, mert hadi erejét, mint alább látni fogjuk, most már a csehországi események vették igénybe, és a következmények tényleg megmutatták, hogy nem képes Velence ellen a dalmát részeket megvédeni. A signoria, miután hasztalan igyekezett békés hajlamairól Zsigmondot és a keresztény hatalmakat meggyőzni, elhatározta, hogy minden erejét a harctérre viszi és a magyar fenhatóság alatt maradt dalmát részeket elfoglalva, mindenkorra végez a dalmát birtoklás kérdésével. E nyíltan bevallott céllal szőlitotta fel szeptember elején az új bosnya királyt, Osztójics Istvánt, Osztója fiát és utódát a szövetezésre. S míg a végvidéki banderiumok támadásai ellen árkok vonásával s az utak és hidak szétrombolásával védte meg Zárát és többi birtokait, 1420 elején seregei megkezdték Trau és Spalato ostromát. A harcz ugyanekkor Friaulban is megindult; a velencei csapatok Feltrét, Bellunot s a Terra ferma többi magyar kézen levő várait a patriarchatus istriai birtokaival együtt visszafoglalták és a patriarchát lealázó feltételek mellett békére kényszerítették. Hasonló szerencse kísérte fegyvereiket az Adria partjain. Hosszú ostrom után Trau polgárai, belefáradva a védelembe, 1420 június 21-én megnyitották kapuikat az ostromló sereg előtt, egy héttel utóbb a büszke Spalato is meghódolt. Tetézte a signoria diadalát Cattaro elfoglalása, melynek polgárait ügyes diplomaciájával hódította el Sandalj vajda hűségéről.²⁴ Velence ezzel elérte célját: végleg megvetette lábát a dalmát földön, onnan többé nem mozdult el, s csupán néhány sziget maradt a magyar korona alatt abból az országból, melynek birtokáért századokon át annyi magyar ontotta véré.

405.Fejér, Codex Dipl. X/V. 520. és X/VIII. 546.

406.Mon. Slav. Merid. XII. 127. 128. 137. 138. 200. V. ö. Klaia és Thallóczy id. h.

407.A hadjárat alkalmából már május 17-éről találunk és június 20-áról perhalasztásokat a Gr. Zichy cs. Okmt. VI. 361. és a Kapy cs. ltárában.

408.Fejér, Codex Dipl. X/V. 597. X/VI. 860. 886. X/VII. 93. Gróf Zichy cs. Okmt. VI. 392. 427. Ragusai oklt. 249–251. V. ö. Thallóczy, Hervoja herceg és czimere. id. h. és Klaia, id. m. 321–325. A foglyokra nézve l. a fentebb idézett forrásokon kívül Fejér, i. m. X/V. 809. X/VIII. 569. 583. Gr. Zichy cs. Okmt. VI. 426. s a leleszi konvent ltárának 1415 decz. 17. és 1417 ápril 15-én kelt okleveleit.

409.1428 szept. 28-iki oklevél a gr. Zay cs. ltárában Zay-Ugrócson. V. ö. Gr. Zichy cs. Oklt. VI. 388–392.

410.V. ö. Thallóczy és Klaia, id. h.

411.Fejér, Codex Dipl. X/V. 592. V. ö. Aschbach, i. m. II. 212–213.

412.1415 szeptember 5-én és 1416 június 7-én kelt perhalasztások az Ozorai Pípóval táborba szállani készülő Csapi Miklós részére a báró Vécsey cs. ltárában Sárköz-Ujlakon.

413.E két betörésről Turóczy és Bonfini elbeszélése után birunk tudomással. Hogy a Stiriában portyázó törökök Regedét ostrom alá vették volna, honnan az osztrák hercegek, a karinthiai urak és Frangepán Miklós egyesült erővel üzték el őket, Huber (i. m. II. 529) kétségbevonja. V. ö. Kuppelwieser L., Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen. (Bécs, 1895.) 34.

414.Thallóczy, id. h. 6.

415.Fejér, Codex Dipl. X/VIII. 564.

416.Id. m. X/VI. 886.

417.Widemann Enoch krónikája Menckennél, Scriptores Rerum Germ. III. 713. Windeck id. kiad. 138. V. ö. Boehme, Dissertatio de Barbara Celeinsi (Lipscse. 1759) és Aschbach i. m. II. 397. 398., hol a Borbálára vonatkozó egykoru s későbbi források fel vannak sorolva.

418.Mily könnyen gondolkozott Zsigmond a házassági hűségéről, a felől, főleg utazásainak elbeszélésénél, az egykori krónikák adatai s a kortársak egybevágó jellemzéseai tesznek bizonyosságot. Az erre vonatkozó adatokat l. Aschbachnál, i. m. I. 359. II. 158. IV. 400. s köv.

419.Windeck, id. kiad. 109.

420.Az érsek 1418 május 30-án hunyt el.

421.Itt egyedüli kutforrás, a mire hivatkozhatunk, Windeck krónikája; id. kiadás. 138.

422.Mon. Slav. Merid. IX. 207. 209. 263.

423.Id. m. XII. 133. 136. 150. 151. 166. 192. 237.

424.Mon. Slav. Merid. XII. 206. 217. 219. 222. 223. 261. Fejér, Codex Dipl. X/VI. 172.

425.U. ott. XII. 226–232. Ragusai oklt. 279–288.

426.Fejér, Codex Dipl. X/VI. 108. 174. 194. 419. Mon. Slav. Merid. XII. 277. 279–281. 283. 284. 286. 289.

- 427.Fejér, Codex Dipl. X/VI. 207. 209. 242. X/VIII. 599. Gr. Teleki cs. Oklt. I. 440. 442. Schlick Gáspár 1437-iki grófi diplomája a birodalmi ígtatókönyvben. L. 59. Annak az adatnak hitelességét, hogy Zsigmond 1419 október 4-én Nissa és Nikápoly között a törökök 80,000 főnyi seregét szétverte, alaposan megczáfolta Huber, i. m. II. 259.
- 428.Fejér, Codex Dipl. X/VI. 276. 277. Mon. Slav. Merid XII. 304. 305–307.

V. FEJEZET.

Az első huszita háboruk.

Az egyház reformálásának szüksége. Husz János. Hatása a cseh nemzetre. Vértanu-halála. A husziták szervezkedése. Kelyhesek és táboríták. Venczel király halála. Zsigmond a cseh trón örököse. A husziták várakozásai. A boroszlói birodalmi gyűlés. A kelyhesek Ulászló lengyel királynak ajánlják fel a koronát. A táboríták pusztításai. Prága ostroma. Zsigmond cseh királylyá koronáztatása. Visszavonulása. A csaszlaui gyűlés. Szervezkedés a keresztes háborúra. Albert és Erzsébet menyegzője. A második hadjárat a husziták ellen. A deutschbrodi vereség. Vitold mint cseh trónkövetelő. Koribut, Vitold helytartója. Tárgyalások Lengyelországgal. A késmárki fejedelmi találkozó. Zsigmond Morvaországot Albertnek adományozza. Zsigmond Krakóban. A táboríták és kelyhesek viszálya. Ziska halála. A birodalmi hadak veresége Aussignál. A nemesség békére vágynak. Koribut bukása. A táboríták túlsúlyra jutnak.

A nyugati egyházszakadás és az azzal kapcsolatban jelentkező vallási mozgalmak alapjában megtámadták a pápaság tekintélyét. A keresztény hatalmaknak sikerült együttes erővel visszaállítani az egyház egységét, de a sebeket, a miket a szakadás a népek hitén és erkölcsi érzületén ütött, nem lehetett többé begyógyítani. Általánossá lőn a meggyőződés, hogy az egyházat reformálni kell s az egyetemes zsinatra várt e nagy munka véghezvitelének feladata; és midőn a zsinat elmulasztá e tekintetben eleget tenni a hozzá fűzött várakozásnak, a csalódás óriási visszahatást szült a népek érzületében.

Az apostoli szegénység, a lelki tisztaság visszaállítására irányuló mozgalmak között legerősebb volt az a szellemi forradalom, a mely a cseh népet keríté hatalmába. Husz János, egy puritán gondolkozású cseh pap állott annak élén, a ki az angol hitujító Wicleff tanait magáévá téve, a prágai Bethlehem-kápolnában és az egyetem katedrájából fanatikus beszédekben mondott ítéletet a főpapok gazdagsága és fényüzése, az alsó papság romlottsága, a hit és erkölcsiség sülyedése felett. Csehország sajtáságos egyházi és politikai viszonyai magyarázzák meg a mély hatást, melyet a huszinecki prédikátor fellépése az egész cseh nemzetre gyakorolt. Az ellentét, mely Husz és az egyetem német professzorai között kifejlődött, nemzeti elemet vitt be a mozgalomba, a cseh paraszt népen kívül meghódította a nemesség nagy részét és magában a királyi udvarban is támogatásra talált.¹

Husz Jánost a konstanci zsinat maga elé idéztette és miután nem sikerült őt tanai visszavonására reábirni, eretneknek nyilvánította és átadta a világi hatóságnak, mely őt 1415 július 6-án megégettette. Ugyanez a sors érte 1416 május 30-án barátját és az új tanok buzgó apostolát, Prágai Jeromost. Mint rendszeren történni szokott, a vezér vértanui halála új tápot adott a mozgalomnak, mely most már véres harcokban tört ki és egész Csehország nyugalma feldulta. A Prágában szeptember 5-én összegyűlt cseh nemesség boszut esküdött a katolikus egyház papjai ellen s a biblia tanítását jelentette ki egyedül kötelező hitszabályul. A mozgalom, mely eddig inkább a papság túlkapásai ellen irányult, ettől fogva vett fel határozott hitujítási jelleget; első és legfontosabb tana, hogy az urvacsoráját a világiak is két szín alatt tartoznak venni, külső jellel, a kehely jelvényével különböztette meg őket az egyház hiveitől. A biblia magyarázatának szabadsága azonban csakhamar különböző sectákat hozott létre az új tanok hivei között, s míg a calixtinusok vagyis kelyhesek megmaradtak a két szín alatt való áldozás és az evangéliumi egyszerűség hirdetésével, egy másik csoport a keresztség és az oltári szentség kivételével minden szentséget elvetett, a papi rendet eltörölve mindenkinek szabadságot adott Isten ígéjének hirdetésére és mindenben az őskereszténység állapotainak visszaállítását tűzte ki feladatául. Ezek táborítáknak nevezték el magukat, egy Bechin mellett emelkedő fensikről, mely régi idő óta kiválóan kedvelt helye volt a népgyűléseknek s most falakkal megerősítve, az ujitóktól a bibliai Tábor nevét nyerte.

A veszélyt, mely a táboríták tanainak elterjedésével nemcsak az egyházat, de az államot és az egész társadalmi rendet is fenyegette, az egyház korábban ismerte fel, mint a

világi hatalmak. Venczel király, a ki kezdetben közönyével, majd titkos rokonszenvével nagyban hozzájárult a mozgalom sikereihez, V. Márton többszöri felszólítása dacára csak akkor nyult erélyes rendszabályokhoz, a mikor az új tanok éle az ő uralma ellen kezdett irányulni. 1419 február havában Prága plebániáiba visszahelyeztette az elűzött katolikus papokat s katolikusokat ültetett az új város huszita érzelmű tanácsa helyébe. De a husziták ekkor már tudatában voltak erejüknek; a selau János barát által fanatizált nép Ziska János trocnowi nemes úr vezérlete alatt július 30-án megtámadta az újváros tanácsházát, behatolt a termekbe s a bírót és több tanácsbelivel együtt az ablakon át a kívülálló lándzsái hegyébe dobta. E rémhír hallatára Venczel királyt szélhűdés érte, mely rövid idő alatt többször ismétlődött és 1419 augusztus 16-ikán véget vetett életének.

A megürült trón öröksége Zsigmondra szállott. Kellemetlen végzete volt a sorsnak, hogy annyi fáradozás után, melylyel Zsigmond már évtizedekkel előbb igyekezett a cseh királyságot magának biztosítani, akkor érte el célját, midőn a trón elfoglalása a legnagyobb veszélyekkel volt egybekötve. Sorsa elől annál kevésbé térhetett ki, mivel a cseh vallási viszályok őt mint a német birodalom fejét is közeli érdekeltek s római királyi méltósága azt a kötelezettséget róta reá, hogy a birodalom fejedelmeivel egyesülve, tekintélyét, hatalmát azok megszüntetésére fordítsa.

Zsigmond trónörökös jogait maguk a husziták sem vonták kétségbe, de azt remélték, hogy a trónváltás kedvező fordulatot fog előidézni ügyeikben. A Venczel halála után Prágában tartott országgyűlés, melynek többségét a huszita nemesség képezte, meghívta az egyetlen élő férfi Luxemburgot a cseh trón elfoglalására, de az első feltétel, melyet elébe szabott, az volt, hogy adja meg az új tanok hiveinek vallásuk szabad gyakorlásának jogát. Zsigmond azonban figyelmen kívül hagyta e kívánságot s azzal az elhatározással indult ősei trónjának elfoglalására, hogy véget vet a huszitizmusnak és Csehországot visszahozza az egyház hűségére.

Magyarországnak nagy árat kellett fizetnie királyának ez elhatározásáért. Hogy minden erejét Csehország elfoglalására használhassa fel, Zsigmond békét kötött a törökkel és megtorlás nélkül tűrte, hogy Velence az utolsó dalmát területet is hatalmába kerítette. 1419 decemberben Brünnbe ment, itt a katolikus érzelmű hű cseh és morva rendek hódolatát fogadta, az özvegy királynétól Zsófiától átvette a kormányt, melyet az megbízásából addig helytartójaként vezetett s mindaddig, a míg személyesen nem mehet Prágába, Wartenberg Czenkót, a prágai fővágróftól állította két más főnemessel az ügyek élére. Ezután Boroszlóba ment s ide gyűlésbe hívta a német birodalmi rendeket, hogy velük a husziták ellen megindítandó hadjárat ügyében tanácskozzék. A rendek nem haboztak kijelenteni, hogy az eretnység kiirtását a birodalom legelső feladatai közé sorozzák és készek voltak fegyveres erővel és pénzáldozatokkal hozzájárulni a hadsereg szervezéséhez.² V. Márton pápa pedig 1420 március 1-én kiadott bullájában az egész kereszténységet felhívta a cseh eretnekek kiirtására és teljes bucsut engedélyezett azoknak, a kik e hadjáratban részt vesznek.

A boroszlói gyűlés határozatai és néhány eretnység gyanújában álló boroszlói és prágai polgáron végrehajtott kegyetlen ítéletek a huszitákat teljesen kiábrándították Zsigmondhoz fűzött reményeikből. A kelyhesek 1420 április 3-iki gyűlésükben megesküdtek, hogy vérüket s minden javaikat feláldozzák hitelveik védelmére s a cseh koronát Ulászló lengyel királynak ajánlották fel. Maga a kormányzó tanács elnöke, Wartenberg, már régóta rokonszenvezve az új tanokkal, nyíltan áállott a kelyhesekhez, a táboríták pedig, a kik a Tábor hegyén alapított városban Ziska vezérlete alatt már előbb valóságos forradalmi kormányt szerveztek, az egész országban megindították az üldözést a papok és apácák ellen, megtámadták a kolostorokat és templomokat és közprédára bocsátották azok kincseit. Talán e pusztítások indították a kelyheseket egyezségi ajánlatuk megújítására. Mikor Zsigmond május elején mintegy 20,000 főnyi sereg élén Königsgrätzet elfoglalta és Kutenberg alá nyomult, Wartenberg megnyitotta előtte a prágai királyi vár, a Hradsin kapuját, s a prágai polgárok

követséget küldtek elébe és késznek nyilatkoztak neki meghódolni, ha bűnbocsánatot ad és megengedi a kehely használatát. Zsigmondnak most módjában volt békés úton uralma alá hajtani az ország nagyobb részét; de a kereszténység világi fejéhez, a római királyhoz méltatlannak tartotta, hogy az eretnekekkel való alkudozás árán juttassa győzelemre jogait. Ezzel el lőn vetve a háború kockája, mely egész Csehországot lángba borította és a szomszéd országok, a német birodalom és Magyarország nyugalma hosszú időre feldulta.

Zsigmond csak arra várt, hogy a birodalmi segédhadak megérkezzenek és június 30-án 70,000-re fölszaporodott seregével megkezdte Prága ostromát. A király táborában voltak a meissenai örgróf, a bajor hercegek, a három egyházi választófejedelem és Albert osztrák herceg, a ki tekintélyes sereggel sietett leendő apósa segítségére. A várost a polgárok vitézül védték s a witkowi magaslatokat megszállva tartó huszita csapatok folytonos támadásaikkal képtelenné tették Zsigmond seregét az ostrom kitartó folytatására. Ziska, a félszemű vitéz volt a huszita haderő lelke; fanatizmusa óriási hatást gyakorolt a táborába gyülekezett tanulatlan, fegyverforgatásban járatlan népre és igazi hadvezéri talentummal kiesztelt új hadakozási módja: a szekértáborok alkalmazása a lovasság támadásai ellen és a gyors mozdulatok előnyeinek felhasználása a nagy seregek tömegének tehetetlenségével szemközt, valósággal megbénítá a középkori harczmodorhoz szoktatott birodalmi haderő működését. Zsigmond négy heti kísérlet után, mely sok jó vitéznek életébe került,³ felhagyott az ostrommal; július 28-ikán a Hradsinban megkoronáztatta magát Csehország királyává és 30-ikán haza bocsátva szövetségeseit, elvonult a főváros alól. A téli hónapokban apróbb hadműveletekkel töltötte idejét, melyekben magyar csapatainak vezérei, Blagai László, Garai Dezső és János, Rozgonyi István és György, többször dicsőséget szereztek a magyar fegyvereknek. A Rozgonyiak és Blagai több várat elfoglaltak s Osztró vára alatt megverték a huszitákat; az ütközetben Blagai László személyes párviadalra kelt az egyik huszita vezérrel; ez lándsájával kiszurta Blagai félszemét, de ő maga holtan maradt a csatatéren. Neuburg alatt is volt egy kedvező kimenetelű összecsapás, melyben Neczpáli György és fia László kitüntették magukat. Zsigmond főhadiszállása Hradistye volt; ide vitte Rozgonyi István a portyázásai alkalmával hatalmába került huszita foglyokat. S mikor Zsigmond 1421 márcziusban visszatért Magyarországra, őt és Blagait bizta meg Hradistye őrzésével.⁴

Zsigmond távozása után a husziták pusztításainak többé mi sem állotta útját; ápril 21-én Vechta Konrád prágai érsek is huszitává lett és ezzel a cseh katolikus egyház elveszté vezérét. Mikor 1421 június 7-én a Hradsin kapui megnyitak Ziska csapatai előtt, Karlstein s néhány más erőd kivételével egész Csehország a husziták hatalmában volt. Zsigmond ekkor már hajlandó lett volna a calixtinusok feltételeit teljesíteni, de elkésett az engedékenységgel. Június elején Csaszauban a huszita rendek gyűlése Zsigmondot, mint „a cseh nemzet halálos ellenségét,” megfosztotta trónjától, megújították felszólításukat a lengyel királyhoz a trón elfoglalására s addig, a míg tőle választ nem kapnak, 20 tagból álló bizottságot állítottak a kormány élére, melyben Rosenberg Ulrik, az újból elpártolt Wartenberg, Lichtenburg, Kruzsina és Ziska vitték a főszerepet.⁵

Zsigmond erre újból fegyverre szólítá a birodalom fejedelmeit, kik Nürnbergben ápril havában tartott gyűlésükön megújíták szövetségüket az eretnekek ellen;⁶ s ő maga is nagy sereget szervezett a husziták megfékezésére. A magyar országnagyok általános felkelést hirdettek és hadi adót vetettek ki az ország nemességére.⁷ Mielőtt a hadjárat megindult volna, Zsigmond Pozsonyban 1421 szeptember 28-ikán megtartotta leánya Erzsébet esküvőjét Albert herczeggel, 100,000 arany forintnyi hozományt biztosított számára s megújítá ígését, hogy ha fiú-örökös nélkül hal meg, reá és férjére hagyja koronáit.⁸ E frigy által a legszorosabb érdekközösség létesült a kihalóban levő Luxemburg-ház és a Habsburgok családja között. Albert egész hadi erejével apósa rendelkezésére bocsátotta magát a husziták ellen s a megindítandó új hadjárat költségeire az Erzsébet jegyadományaként lefizetett 100,000 aranyon kívül 60,000 arany forintnyi kölcsönt ajánlott Zsigmondnak, a ki ezért, valamint a

hozomány s jegyadomány biztosításul Znaim, Pohrlitz, Jamnicz és Iglau városokat Morvában és a cseh Budweisot 200,000 arany értékben zálogba adta s azonkívül neki ígérte a huszitáktól elfoglalandó városok és várak birtokát.⁹

Zsigmond és Albert októberben nyomultak be, kiki a maga országa felől, Morvaországba. A német szövetségeseket: a rajnai pfalczgrófot s a kölni és trieri érsekeket már nem találták ott; ezek augusztus vége óta hiába várva Zsigmond jövetelére, Ziska támadásai elől október első napjaiban kénytelenek voltak visszavonulni. Zsigmond 60,000 főnyi serege, melyet Ozorai Píró vezetett, december 21-én elfoglalta Kuttengerget és a husziták seregét a következő nap Kolinnál megfutamította; de Ziska néhány nap alatt összeszedte magát s a diadalmármorában gyanutlanul mulató királyi sereget Kolin és Kuttenger között 1422 január 6-án megtámadta, üzőbe vette s január 8-án Deutschbrodnál szétverte. A három napi csata Zsigmondnak 12,000 emberébe került. Kudarczának hírére a calixtinusok újból elküldték követeket Ulászló lengyel királyhoz, s midőn ettől tagadó választ kaptak, Vitoldnak ajánlották föl a koronát. A litván nagyfejedelem elfogadta az ajánlatot és unokaöccsét Koribut Zsigmondot küldte maga helyett az országba helytartóul, aki Prágában át is vette a kormány vezetését.¹⁰

Zsigmond a litván nagyfejedelem beavatkozását joggal tekintette a közte és Ulászló s Vitold között fennálló béke megszegésének. A két rokon fejedelem között szoros ösztöközést gyanítva, mindkettő ellen háborúra készült. A magyar és lengyel főurak fáradozásainak azonban sikerült a háború kitörését megakadályozni. Zsigmond keserű szemrehányására a lengyel király reábirta Vitoldot, hogy hívja vissza Koributot s a litván nagy fejedelem ezt annál készségesebben tehette meg, miután a német renddel viselt háborúja megakadályozta a cseh korona elfoglalásában s Koribut ezt tudva, a saját jelöltsége érdekében, kezdett dolgozni a husziták között.¹¹ A fejedelmek 1423 márczius 30-án Késmárkon összejöttek és a lublói békét megújítva, a fegyverbarátságot a huszita kérdésben is megkötötték egymással; Ulászló megígérte, hogy 30,000 főnyi sereget küld Csehországba Zsigmond segítségére.¹²

A lengyel szövetség azonban nem sokat lendített Zsigmond ügyein. Ulászló a király ismételt sürgetései daczára sem teljesítette Késmárkon elvállalt kötelességeit. Az osztrák Albert volt az egyedüli, a ki komolyan vette feladatát. Erős őrséget helyezett a Zsigmondtól zálogjogon szerzett morva városok és várak falai közé s az osztrák határon fegyveres csapatokat állított fel, hogy a husziták mozdulatait figyelemmel kísérjék. Zsigmond e buzgalom fokozására 1423 október 4-én hűbér gyanánt reá ruházta a morva örögrófságot s őt nejével együtt a cseh korona örökösévé nyilvánította.¹³ Albert ezentúl úgy védhette Morvát, mint sajátját. Az osztrák tartományokban gyűjtött seregével s 4000 főnyi magyar segélycsapattal 1424 nyarán bevonult e tartományba s annak több várát hatalmába kerítette. Időközben, ez év tavaszán Zsigmond Krakóban járt Ulászlónak negyedik nejével, Zsófia orosz hercegnővel tartott esküvőjén, és a lengyel királyt emlékeztette ígéretére. Az 5000 főnyi lengyel sereg be is vonult Morvába, de ugyanakkor jött a hír, hogy Koribut visszatért Prágába és ismét kezébe vette a kormányt. A lengyel királyi házzal rokon ifjú herceg ezuttal már azzal a nyiltan bevallott czéllal jött, hogy magának szerzi meg a cseh koronát, de Albert árulást sejtett a lengyel-litván szövetségesek részéről s jobbnak látta nem venni igénybe a lengyel csapatokat, úgy hogy ezek rövid idő múlva elhagyták a tartományt.¹⁴

A következő években a huszita kérdésben Zsigmond összes tevékenysége oda irányult, hogy a birodalom érdeklődését a csehországi események iránt ébren tartsa s tőlük a háború folytatására segítséget eszközöljön ki. Ő maga Magyarországnak a töröktől való védelmével lévén elfoglalva, nem volt képes áldozatokra cseh koronájáért. A birodalmi rendek pedig már bele fáradtak a hadviselés terheibe s az 1425 és 1426 folyamán Bécsben és Nürnbergben tartott birodalmi gyűlések meggyőzhették Zsigmondot a felől, hogy ez oldalról üres biztatásoknál egyebet alig várhat.¹⁵ A magára hagyott Csehország csupán a huszita

felekezetek közt kitört vallási és politikai viszálynak köszönhető, hogy nem jutott teljesen a fanatikus tömeg hatalmába. Ziska a táboríták élén 1424 szeptemberben már ostrommal akarta kivenni Prágát a calixtinusok kezei közül s azzal fenyegetőzött, hogy a cseh fővárost teljesen eltörli a föld színéről. Kevéssel utóbb (1424 október 11-én) bekövetkezett halála némileg csillapítólag hatott a kedélyekre; a különböző vallási árnyalatok hívei 1425 október 25-én békére léptek egymással s egyesült erővel folytatták a katolikusok üldözését. Csehország északi részében a táboríták és az árvák – így nevezték magukat Ziska csapatai vezérük halála után sok várost és várat elfoglaltak. A szász herceg hatalmas sereget küldött Aussig védelmére, mely zálogjogon az ő birtokát képezte. A csehek 25,000 főből álló serege Prokóp, egy kivetkőzött barát vezérlete alatt 1426 június 16-án megverte a szász sereget. A győztesek között most újból kitört az egyenetlenség. A cseh nemesség nagy része kezdett megriadni a vallásháború borzalmaitól, mely Csehország legvirágzóbb városait romokba dönté s a kolostorokat, a régi műveltség tűzhelyeit elpusztította a föld színéről. Mindinkább növekedett a titkos óhajlás a béke után; napról napra gyarapodott azok száma, a kik hajlandók voltak mindazokat a hitelveket, a mikért eddig harczoltak, oda adni cserébe a békéért, hacsak új hitüknek külső jelvényét, a kehely használatát megtarthatják. Koribut a hangulatról tudomást szerezve, sietett azt a maga hasznára fordítani. A huszitizmussal különben sem állva semmi benső kapcsolatban, titkos tárgyalásokat kezdett a pápával. A terv azonban idő előtt napfényre került, mire a szélsők fellázították a népet és Koributot 1427 április 17-én fogságba vetették. A vezetés ezzel teljesen a táboríták kezébe ment át s irányzatuk új tápot adott a forradalomnak, mely most már a szomszéd országokat is elborítással fenyegeté.

-
429. Husz János és a huszitizmus történetének újabb irodalmából a legfontosabbak: Palacky, *Gesch. von Böhmen*, III. k. (Prága, 1845.) és *Urkundl. Beiträge zur Gesch. des Husiten-kriegs*. 2 k. (Prága, 1872.) Frind, *Kirchengesch. Böhmens*, III. k. (Prága, 1872.), Krummel, *Utraquisten u. Taboriten* (Gotha, 1871.), Bezold, *Zur Geschichte des Husitentums*. (München, 1874.) V. ö. Huber, *Gesch. Österreichs* II. 422–484.
430. A boroszlói birodalmi gyűlés iratait I. *Deutsche Reichstags-Akten* VII. 384–420. V. ö. Grünhagen, *Die Husitenkämpfe der Schlesier Boroszló*, 1872.
431. Nánai Kompolti István fia Péter is itt esett el. Fejér, *Codex Dipl.* X/VI. 391.
432. Fejér, *Codex Dipl.* X/VI. 381. 396. 403. 604. Gróf Blagay cs. Okt. 206.
433. A gyűlésen Zsigmond ellen szerkesztett vádiratot s Zsigmond válaszát I. Fejérnél, *Codex Dipl.* X/VI. 362. 364. 373.
434. *Deutsche Reichstags-akten*. VIII. 1–52.
435. V. ö. Fejér, X/VI. 371., hol Zsigmond a Váthiakat fölmenti az adófizetés alól. A háborúból elmaradt nemeseknek s azoknak, kik másokat az elmenetelben megakadályoztak, szigorú vizsgálatot kellett kiállaniok. 1421 szept. 25-, decz. 3- és 1422 márczius 7-iki oklevelek a leleszi konvent ltárában.
436. Az esetre, ha Zsigmondnak még egy leánya születnék, a házassági szerződés szerint Zsigmond megosztja közöttük királyságait; ha ez nem történnék meg, Erzsébet szabadon válszthat Magyar- és Csehország birtoka között, Morvaország pedig minden esetben az övé marad.
437. Az ezekre vonatkozó, 1421 szept. 28-án kelt eredeti oklevelek a bécsi állami levéltárban őriztetnek. Szövegüket közli Fejér, *Codex Dipl.* X/VI. 376. 406. 416.
438. V. ö. Bezold *Sigmund u. die Reichskriege gegen die Husiten* I. 64. s köv. Caro, *id. m.* III. 511–513,
439. Fejér, *Codex Dipl.* X/VI. 475. 480. 555.
440. Fejér, *id. m.* X/VI. 527–533.
441. U. ott 541. 549.
442. Zsigmond viszonyát Lengyelországhoz a huszita háborúk idején behatóan tárgyalja Lewicki, *Ein Blick in die Politik Kg. Sigmunds gegen Polen in Bezug auf die Hussitenkriege*. *Archiv für Oesterr. Geschichtsquellen*. LXVIII.
443. *Deutsche Reichstagsakten*. VIII. 378–397. 429–501.

VI. FEJEZET.

Zsigmond olasz politikája. A császári koronázás.

Zsigmond vágya a császári korona után. A birodalmi politika. A dalmát kérdés. Felső-Olaszország politikai helyzete. Velence és Milano. Zsigmond szövetsége Viscontival. Velence békeajánlatai. Visconti hiába vár a magyar segítségre. A ferrarai béke. A fegyverszünet megújítása Velenczével. A pozsonyi értekezlet. Birodalmi gyűlés Pozsonyban. Zsigmond útra kel. V. Márton pápa. A baseli zsinat egybehívása. A pápa halála. IV. Eugen.

A magyar hadak megszállták Friault. Garai Miklós kísérlete a háború megakadályozására. Zsigmond Lombardiába megy. A milanoi koronázás. A szövetség Zsigmond és Visconti között felbomlik. Zsigmond Sienában. Szorult helyzete. Alkudozásai Eugen pápával. Bevonulása Rómába. A császári koronázás. Kibékülés Velenczével.

Szent-István koronáján kívül két hatalmas állam koronája diszitette már Zsigmond fejét, de az utolsó Luxemburg vágyai ezzel még nem voltak kimerítve. Világpolitikai sikerei sem lettek volna teljesek, ha nem nyeri el a császári koronát, melyet atya viselt s melynek birtokát bátyja, Venczel, minden erőfeszítése daczára nem volt képes magának megszerezni. Bárha a római császári méltóság rég elvesztette azt a nimbust, a melylyel egykoron a keresztény hatalmak hierarchiájában birt és sem a korszak, sem Zsigmond egyéni tulajdonai nem voltak alkalmasak annak visszaszerzésére, a császári korona, mint életének legmagasabb czélja, lebegett előtte és e czélt annyi más fontos feladatai közepette sem tévesztette szemei elől.

Annak daczára, hogy a császári koronázás már régóta nem volt egyéb üres szertartásnál, bizonyos kapcsot Zsigmond erre irányuló politikája s a birodalom és Magyarország érdekei között nem lehetett megtagadni. A birodalommal szemközt Zsigmond teljes joggal hivatkozhatott új egyetemes zsinat összehívásának szükségére, melyre nézve a konstanci zsinaton kötelező megállapodás jött létre s melynek egyik feladatát a huszitizmus kérdésének megoldása képezte volna. Márton pápa és Zsigmond között ép e kérdésben erős nézeteltérés állott fenn; a sienai zsinat kudarcza után, melyet a pápaság ellen irányuló törekvései miatt 1424-ben fel kellett oszlatnia, a pápa nem szívesen gondolt újabb zsinat összehívására. A római koronázási ut kedvező alkalmul kínálkozhatott, hogy a pápa és a római király e kérdésben megegyezésre jussanak egymással. A magyar érdekeket pedig a dalmát kérdés hozta összefüggésbe az olaszországi uttal. E kérdés Velence fegyverei által ketté vágva elveszté ugyan akut jellegét, de koránt sem volt megoldottnak tekinthető. A mily szívosan ragaszkodott Velence a tartomány birtokához, ép oly határozottan követelte Zsigmond, a magyar szent korona jogaira hivatkozva, annak visszabocsátását. S ez a nyílt kérdés ott lebegett a háttérben, midőn az olaszországi koronázó ut eszméje Zsigmondot arra kényszeríté, hogy a huszita háborúk és a török elleni védelem közepette is figyelemmel kísérje a felső-olaszországi politikai viszonyokat.

Italia felső részében két nagy hatalom: Velence és Milano állott egymással harcban a vezető szerep felett. A velencei köztársaság törekvései azóta, hogy hajóinak uralmát a közép-tenger vizei felett a török vitássá tette, a szárazföldi hegemonia elnyerésére irányultak. Ugyane célra törekedett Filippo Maria Visconti is, Milano hercege, kinek családjában Felső-Olaszország egyesítésének nagy eszméje vált hagyománynyá. A félsziget harmadik hatalmassága, a firenzei köztársaság, évtizedek óta küzdött már e hatalmi tervek meggátlásáért s kezdettől fogva igyekezett csatlakozásra birni Velenczét Milano ellen. A signoriának mostanig nem volt érdekében bele vegyülni a Viscontiak és Firenze közt folyó küzdelembé, de mióta ő is az olasz területen való terjeszkedést tette jelszavává, nem ignorálhatta többé Milano hercegét. 1423-ban a békeszerető Tommaso Mocenigo után

Francesco Foscari választatott dogévá, s vele a harczy párt került Velenczében uralomra. E párt programjának bevallott célja volt megakadályozni, hogy egész Lombardia Visconti uralma alá kerüljön. A valóságos cél pedig, hogy a két köztársaság előzze meg a milanoi herceget a foglalásban. Ha ez sikerül s a velencei köztársaság Felső-Olaszországban tovább terjeszkedhet, akkor Dalmácia birtokát is aligha kell többé féltetni a magyar királytól és szárazföldi birtokaiból új erőt merítve, veheti fel a harczot a tengeren félelmes vetélytársa, a török ellen.

A Milano elleni háboruban, melyet Velence és a firenzei köztársaság az aragoniai királylyal, a savoyai herczeggel, Sienával, a ferrarai herczeggel és Mantovával szövetkezve 1426 elején indított meg, Zsigmond Visconti pártján állott, kihez 1418 óta többször megújított szövetség csatolta. A signoria a háború kezdete előtt, az 1420-iki dalmát foglalások daczára, a savoyai herceg és Firenze követei által igyekezett rábirni Zsigmondot, hogy csatlakozzék a milanoi herceg ellen létre jött felső-olaszországi ligához, de Zsigmond hű maradt szövetségéhez, s miután már az előző évben több ezerre menő magyar sereget helyezett el Friaul és a dalmát partvidék határán, megüzente a signoriának, hogy mindaddig ellenségének kénytelen őt tekinteni, míg Dalmáciát vissza nem adja.¹ Viscontinhoz pedig János veszprémi püspököt, Jakcs Mihályt és Bunoro della Scalát küldve követségbe, megígérte, hogy mi ennél előbb személyesen megy Olaszországba, s addig is 8000 katonát küld segítségére, mire viszont a milanoi herceg is kötelezte magát, hogy a császári koronázásra induló Zsigmondnak s kíséretének tartományain szabad utat biztosít, Milano kapuit megnyitja előtte s a lombard vaskoronával való megkoronázása elé semmi akadályt nem fog gördíteni.²

Zsigmond seregei azonban elmaradtak, bár Maróti János személyében vezérük is ki volt szemelve. A signoria első hadjárata sikerrel végződött. Brescia, Lombardia kulcsa, félévi ostrom után meghódolt a köztársaságnak s a december 30-án létrejött velencei béke szentesítette a nagy jelentőségű foglalást.³ E siker daczára, s bárha Zsigmond szövetsége semmivel sem járult a milanoi herceg haderejének növeléséhez, a király ellenséges magatartása nagyon kényelmetlen volt a signoriának, melyet a Dalmácia és Friaul felől fenyegető magyar invasio veszélye meggátolt abban, hogy egész erejét az olasz harczytérén fejtse ki. Szükségesnek látta az eddigi visszautasítás daczára megújítani közeledési kísérleteit. Mialatt a háborút eddigi szövetségeseivel egyetértve újból megindítá Milano ellen, július 4-én Marco Dandolot küldé Zsigmondhoz, hogy az 1418-ban lejárt fegyverszünet megújítását kieszközölje s ezzel a királyt a milanoi herczeggel való szövetségtől elvonja. Dalmácia birtokáról ezuttal sem volt hajlandó lemondani, minden más kérdésben azonban késznek nyilatkozott Zsigmond érdekeinek előmozdítására. Megígérte nevezetesen, hogy ha a török ellen háborút indít, átkelést biztosít számára Gallipolinál és zsoldosokat, ágyuk és csatagépek kezeléséhez értő embereket és hajókészítő munkásokat bocsát rendelkezésére. Római útja esetére pedig szabad átvonulást ígért neki a két köztársaság területén keresztül, ünnepi követséget is kész volt rendelkezésére bocsátani s megígérte, hogy, ha tengeren akarja az utat megtenni, saját hajóján viteti át Zenggből az olasz partra.⁴

A signoria békeajánlatait Zsigmond hidegen fogadta. Miután a köztársaság mereven ragaszkodott Dalmácia birtokához, Zsigmond pedig semmi esetre sem volt hajlandó jogait feladni az elveszett országrészre, az óhajtott békekötésről szó sem lehetett. A megújult lombardiai háboruban Zsigmond ismét a milanoi herceg mellett foglalt pártot.⁵ János veszprémi püspök már május 7-én tudomására hozta Viscontinak, hogy a király júliusban 10,000 fegyverest küld segítségére, ha pedig a belviszonyok megengedik, hogy koronázási útjára indulhasson, 8000 embert küld maga előtt Lombardiába.⁶ Az uti terv most egész komoly alakban merült fel, Brunoro della Scala megjelent Olaszországban, hogy ott 2000 katonát fogadjon az utrakész Zsigmond szolgálatába. A milanoi herceg július 31-én kelt nyilatkozatában kötelezte magát, hogy ha Zsigmond Italiába érkezik, hajóival elviteti Rómába, gondoskodni fog visszaszállításáról s ottléte idejére Asti városát főtartózkodási

helyül kezébe szolgáltatja; viszont Zsigmond megújítja a 8000 emberről tett ígétét, kiknek szeptember 8-án Lévai Cseh Péter vezérlete alatt Zágrábban kell lenniök.⁷ A politikai helyzet azonban épen nem volt alkalmas arra, hogy Zsigmond hosszabb időre távozhasson országaiból. A huszita kérdés nehézségeihez egy szerencsétlen kimenetelű török háború következményei járultak. Mialatt Visconti hiába várakozott az annyiszor megígért magyar segítségre, seregei október 12-én Macclodionál óriási vereséget szenvedtek s egyik legjobb vezére Rolando Pallavicini átpártolt a velenceiekhez.⁸

Az 1428 április 28-án Ferrarában létrejött béke véget vetett az öt évig tartó háborúnak. S a törökökkel megújuló háború és a Galambócz alatt szenvedett veszteség, melyről alább lesz szó, Zsigmondot is engedékenyebbé tették a signoria irányában. Ez év őszén nyolcz havi fegyverszünet jött létre közte és Velence között, mely mindkét felet meghagyta az elfoglalva tartott területek birtokában. A Zsigmond által Illyéden szeptember 28-án kiállított okiratot a doge november 2-án erősítette meg. A következő év április havában pedig az egyesség lejárván, azt újabb, két évre szóló fegyverszünet követte.⁹

Az olaszországi útnak ez oldalról most már semmi sem állotta útját; de a legközelebbi két esztendő csak előkészületekkel és diplomáciai tárgyalásokkal tölt el, a nélkül, hogy a terv közelebb jutott volna a megvalósuláshoz. Ez előkészületekkel látszik összefüggésben állani, hogy Zsigmond a birodalmi fejedelmeknek és uraknak 1429 márczius 6-án Pozsonyba hirdetett értekezletére a vele szövetségben álló felső-olaszországi fejedelmeket is meghívta.¹⁰

Ez év végén ugyancsak Pozsonyban lőn megtartva a birodalmi gyűlés, miután a királyt köszvényes baja meggátolta abban, hogy az eredetileg kitűzött helyre, Bécsbe utazzék. A gyűlést Zsigmond december 4-én személyesen nyitotta meg; a tanácskozások 10 napig tartottak. Első és egyetlen alkalom volt ez, hogy egy idegen ország törvényhozó testülete hazánkban tartsa gyűlését; a német rendek nem is szívesen hozták még ez áldozatot királyuknak. A választó-fejedelmek közül csak a mainzi érsek és Hohenzollern Frigyes jelentek meg; kívülök Albert osztrák herceg, a badeni örgróf s még néhány egyházi és világi fejedelem vett részt személyesen a tanácskozásokban. A trieri érsek, a pfälczgróf és a szász herceg követeket küldtek; a városok közül Frankfurt, Nürnberg, Ulm, Augsburg és Strassburg képviseltették magukat. A megjelentek csekély száma miatt sem a huszita-háborúk folytatása felől, sem a birodalom belső békéjét érdeklő kérdésekben nem határoztak semmit. A rendek heves szemrehányásokkal halmozták el a királyt amiatt, hogy évek óta nem jön a birodalomba s annak ügyeit elhanyagolja. Zsigmond szintén szemrehányásokkal felelt a rendeknek: ha nincsenek vele megelégedve, ott hagyja a birodalmat s megelégszik az ő Magyarországaival; „reméli, lesz itt kenyere és bora, a meddig él!”¹¹ Utóbb azonban maga is belátta, hogy a vádnak sok alapja van s megígérte, hogy a császári koronázás előtt megjelenik a birodalomban.¹² 1430 nyarán el is ment, a legelőkelőbb főurakból alakított országos tanács élén, a királynéra és apósára bízva Magyarország kormányát.¹³ Ezt megelőzőleg azonban a veszprémi püspök útján, hit egész Olaszországra általános ügyvivőjéül nevezett ki,¹⁴ tárgyalásokba bocsátkozott a szentszékkal, melyek kettős célja az volt, hogy a pápát a zsinat eszméjének megnyerje és ugyanakkor a császári koronázás ügyét nála előkészítse. Visconti teljes erejéből támogatva Zsigmond egyezkedési kísérleteit; a háború Milano és Velence között ismét a kitörés küszöbén állott s a milanoi hercegnek érdekében állott Zsigmond jövetelét siettetni, mert az eddig nyert üres ígéretek után tudatára kellett jönni annak, hogy csak így tarthat számat a király segítségére. 1431 elején a háború csakugyan megújult. Zsigmond február 4-én Brunoro della Scala útján kötelező ígétet tett Viscontinak, hogy egész hadi erejével táborba száll a velenceiek ellen, míg a milanoi herceg szintén megújítja a lombard és milanoi koronázás előmozdítására tett ígéréteit.¹⁵ Február 1-én V. Márton pápa is kiadta bulláját, melyben a Zsigmond által sürgetett egyetemes zsinatot Baselbe kihirdette, s ezzel Zsigmond és a szentszék között az egyenetlenség utolsó oka is megszűnt. A konstanci zsinat energikus és eszes pápájának ez volt az utolsó tette. Egy hónappal utóbb, márczius 3-án

már IV. Eugen ült a pápai széken. Az új pápa velencei származású volt, tehát összeköttetései Zsigmond legrégibb ellenségeihez fűzték. E körülmény aggodalommal töltötte el Zsigmond és szövetségesei lelkét. De az olasz ut tervét sem ez, sem a huszitáknak a birodalmi seregeken Taussnál nyert nagy győzelme nem volt képes többé háttérbe szorítani.

Zsigmond a milanoi herceg sürgető felhívásainak engedve, 5000 főnyi sereget küldött Friaulba és Cillei Ulrikot, Hermann gróf unokáját a hadjárat fővezérévé s a friauli tartomány kormányzójává nevezte ki.¹⁶ Követei, Brunoro della Scala, Tamási László udvarmester, Hédervári Lőrincz és Mátyás alkanczellár által pedig 1431 augusztus 1-én a milanoi Sant'Ambrogio templomban végleg megkötötte Viscontival szövetséget, mely megnyitotta számára az utat Felső-Olaszország területére.¹⁷

E szövetség azonban még csak a lombardiai koronázást biztosította; az utat Milanóból Rómaig, a Velenczével szövetséges florenczi köztársaság területén keresztül vagy fegyverrel, vagy a Velenczével való kiegyezés árán kellett kivívnia. Mialatt a milanoi szerződés értelmében Zsigmond hadai, számszerint 5000-en, megszállották Friault, a király a brandenburgi örgróf és Garai Miklós tanácsára egy utolsó kísérletet tett az egyezkedésre. A nádor két hónapnál tovább időzött Nürnbergben Zsigmond oldala mellett s ez idő alatt úgy ő, mint a Hohenzollern minden alkalmat megragadtak, hogy Zsigmondot kedvezően hangolják a köztársaság iránt. A király nem is idegenkedett a békétől, de annak első feltételül Dalmácia visszaadását követelte. Ha ez megtörténik, minden egyéb dologban, a birodalomhoz tartozó olasz területek kérdésében is számíthatnak teljes méltányosságára. A nádor ezt sürgősen tudatta Velenczével s megígérte, hogy a friauli magyar hadak a válasz megérkezéséig felfüggesztik az ellenségeskedés megkezdését.¹⁸

Garai üzenete igen világosan állította Velence elé a magyar király s az egész ország álláspontját. A dalmát kérdés egyedüli akadály a békének Magyarország és Velence között, s mindaddig, a míg e kérdés megoldva nincs, igazi békéről és egyetértésről szó sem lehet. Zsigmond maga talán nem is helyezte nagy súlyt az egész dologra; sokkal inkább el van foglalva a törökkel, a birodalommal „és az egész világgal”, de a magyar urak nem hagyják azt annyiban. Ezért Velence nagyon csalódik, ha a király magas korára építi politikáját és közeli halálára számít. Ha Zsigmond meghal, az új király csak úgy számíthat a nemzet támogatására, ha képes lesz a magyar korona jogainak minden irányban érvényt szerezni. A köztársaság tehát leghelyesebben cselekszik, ha még a király olasz útja előtt lemond Dalmáciáról, mert habár Zsigmond csekély hadi erővel és kevés pénzzel indul is útjára, expedíciója bizonyára növelni fogja olasz szövetségesei számát és csökkenteni azokét, kik a köztársaság partján állanak. A mennyiben Dalmáciabirtokában Velence az adriai tenger felett való uralom biztosítékát látja, a nádor azzal biztatta a signoriát, hogy a tartomány visszaadása esetén sem kell lemondania a dalmát tengeri kikötőkről. A kikötő-városokat a köztársaság zálogban tarthatná meg bizonyos összegért; arra, hogy a zálogösszeg vissza fizettessék, a magyar király részéről úgy sem kerülne egyhamar sor.¹⁹

A köztársaság azonban a politikai helyzetben semmi okot sem talált arra, hogy dalmáciai hódításairól lemondjon. Szeptember 12-én meg üzente ezt a nádornak; de nem mondott le a reményről, hogy a békét más alapon is megkötheti Zsigmonddal s helyet és határidőt kért a béketárgyalások folytatására.²⁰

Ez a válasz egyértelmű volt a visszautasítással. Zsigmond haladéktalanul elrendelte a Friaulban veszteglő seregnek a hadakozás megindítását. A lombard harctéren már akkor jó ideje folyt a mérkőzés Milano és a szövetséges köztársaságok között, s a veszteség ezuttal az utóbbiak részén volt.

Igy állottak a dolgok, midőn Zsigmond november második felében Graubündennél átkelt a havasokon s november 20-án a milanoi székesegyházban fejére tétette a longobárd királyok vaskoronáját.

A szövetség azonban Zsigmond és Visconti között egyik fél számára sem termette meg a remélt gyümölcsöket. A magyar hadak Rosazzonál erős vereséget szenvedtek, visszavonultak Friaulból, s Filippo Maria egyéb tekintetben is csalódott a Zsigmond jöveteléhez fűzött reményeiben. A hogy a nádor írta Velenczének, a király kevés pénzzel s még kevesebb hadi erővel indult a nagy utra. Szövetsége ekként Viscontira csak erkölcsi támogatás jelentőségével birt, melyért méltán sokallhatta a szerződésben kikötött 5000 arany havi segélypénzt. Az összeget rendetlenül szolgáltatta be; a milanoi herceg sok más dologban is nehézkes szövetségesnek bizonyult, a szövetség többi tagjai, a savoyai herceg és a monferrati örgróf pedig egész határozottan pénzbeli alku tárgyává tették megígért fegyveres segítségüket. Zsigmond jóformán haraggal távozott Milanoból, hol öt hetet töltött a nélkül, hogy csak találkozott volna is a herceggel. Az 1432. év kezdetén Piacenzába ment s innen Luccán keresztül július közepén baj nélkül jutott el Sienáig. Itt azonban óriási akadályok állottak útjába. Rómába nem engedte be IV. Eugen, Velence barátja; háta megett az ellenséges firenzei köztársaság zárta el az utat, melynek csapatai Siena falait fenyegették. Zsigmond a kellemetlenségért, melybe maga jutott és a vendéglátó Sienát is juttatta, egyenesen a milanoi herceget tette felelőssé, a ki szövetségeseivel együtt cserben hagyta őt, a havi segélyt is visszatartotta és katonákat sem adott védelmére. Ez a helyzet fordulatot idézett elő Zsigmond politikájában. Midőn augusztusban Visconti a szövetség megújítására szólítá fel, kereken visszautasította őt. Velence iránt táplált ellenséges szándékairól még nem mondott ugyan le: október 28-án kelt levelében még rendeletet küld Kanizsai László pozsonyi grófnak, hogy seregét Friaulba küldje a köztársaság ellen.²¹ De az elszigetelt helyzet hovatovább kiméletlenebbül érezteté vele sulyát. 1433 január 21-én már azt üzeni Kanizsainak, hogy embereit küldje egyenesen Sienába az ő felszabadítására.²² Czélszerűbbnek és hasznosabbnak vélte, saját levelének szavai szerint, a maga megmentéséről gondoskodni, mint a távollevő ellenséggel bajlódni. Sőt arra a gondolatra is jön, hogy végét veti a reá nézve annyi kellemetlenséggel járó ellenséges viszonynak. Ez időtől fogva a pápával folytatott alkudozások egyik lényeges pontjaként szerepel az ohajtás, hogy közte és Velence, valamint a felsőolaszországi államok közt az ellenséges viszonynak vége szakadjon.

IV. Eugen hosszas tárgyalások után a legfontosabb pontban, a baseli zsinat kérdésében, egyetértésre jutván Zsigmonddal, csakugyan mindent elkövetett, hogy a császári koronázást általános béke előzze meg. A király meghatalmazottjai, Thallóczi Matkó és Schlick Gáspár birodalmi alkanczellár Rómában, a consistorium előtt ápril 4-én Zsigmond nevében letették a pápa által kívánt esküt az egyház védelmére. Milano és a liga közt 1343 ápril 7-én jött létre a békekötés. Következő nap megállapítottak a császári koronázást megelőző egyesség pontjai Zsigmond és a pápa között.²³ Május 21-én, áldozó csütörtökön tartotta Zsigmond bevonulását az örök városba; május 31-én, pünkösd ünnepén tette fejére Eugen pápa a császári koronát. Az ünnepélyen Velence is képviseltette magát Andrea Donatoval, Szent-Márk procuratorával, a ki egyuttal a békealkudozások vezetésével is meg volt bízva. S néhány nappal később, június 4-én öt évi fegyverszünet kötött meg Zsigmond és a köztársaság között. Mindkét fél megmaradt eddigi foglalásai birtokában, s egymás alattvalóinak kölcsönösen szabad utazást és kereskedést biztosított a maga területén. A köztársaság azonkívül megígérte, hogy Zsigmond hadainak a köztársaság a maga területén szabad átmenetet enged; s végül a felek Eugen pápát kérték fel, hogy a fegyverszünet tartama alatt az örökös béke létrehozásán munkálkodjék.²⁴

E pontokon kívül a köztársaság részéről jelentékeny pénzbeli segély is lőn biztosítva Zsigmondnak, a ki a hosszú olasz ut viszontagságai után teljes mértékben reá is volt arra szorulva. Rómától augusztus közepén bucsut véve, a császár a milanoi herceg területének gondos kikerülésével tette meg az utat visszafelé. Ferrarában szeptember elején a velencei köztársaság üdvözlő küldöttségét fogadta, melynek élén Francesco Barbaro ünnepi beszéddel köszöntötte Velence új frigyését. Mantuában szeptember végén a signoria Donato által

10,000 aranyat fizettetett ki neki utiköltségei fedezésére. Mint egyik legrégebbi történetírója megjegyzi, mint Velence halálos elkeseredett ellensége lépett olasz területre, s mint kiengesztelődött jó barát tért vissza Itáliából.

-
444. Mon. Slav. Merid. XXI. 23. E kötet Zsigmond olaszországi összeköttetések történetéhez az 1423–34. évekből rendkívül becses adatokat tartalmaz; v. ö. Décsényi Gyula név alatt irt ismertetéssel: Zsigmond király és Velence összeköttetések történetéhez. Századok, 1891. 751–763. Viscontinak Zsigmonddal való összeköttetésére l. ezenkívül Kagelmacher id. munkáját: Filippo Maria Visconti u. Kg. Sigismund, és Óváry Lipótnak Zsigmond király és az olasz diplomácia cz. dolgozatát. Századok, 1889.
445. Az erre vonatkozó tárgyalások íratát Osio közli, a Documenti diplomatici tratti dagli archivi Milanesi II. kötetében. A Zsigmond követének adott utasítások a bécsi állami levéltárban őrzött birodalmi igdatókönyvek H. jelzetű kötetében, 125. 126. 130–131. V. ö. Kagelmacher i. m. 34. s köv.
446. V. ö. ragusai oklt. 317. 320. Kagelmacher, i. m. 64.
447. Mon. Slav. Merid. XXI. 21–25.
448. Viscontinak a szövetség megújítása érdekében kifejtett actiojára vonatkozólag l. Óváry id. értekezését.
449. Osio, i. m. II. 293.
450. Osio II. 319. 321. 323. V. ö. Kagelmacher, i. m. 83. s köv.
451. V. ö. Kagelmacher, i. m. 89. Ragusui 325. 326.
452. Mon. Slavon. Merid. XXI. 31–34. V. ö. id. dolgozatammal, Századok, 1889. 757.
453. Abból a válaszból tudjuk ezt, melyet Visconti 1429 február 13-án adott követének. Osio, i. m. II. 403. V. ö. Kagelmacher i. m. 100.
454. Regensburg város követének jelentése. Deutsche Reichstagsakten, IX. 360.
455. A birodalmi gyűlés iratát l. u. ott, 347–371. V. ö. Windeck, id. kiadás 261. 272–275.
456. Monum. Slav. Merid. XXI. 44. V. ö. Századok, 1891. 757.
457. 1436 október 3-án kelt meghatalmazó levele a birodalmi igdatókönyvben, H. 130.
458. Osio, i. m. III. 2.
459. Junius 17-én kelt oklevele a birodalmi igdatókönyvben. I. 136.
460. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 328. 330.
461. Mon. Slav. Merid. XXI. 47–49.
462. Mon. Slav. Merid. XXI. 47–49.
463. U. ott. 49.
464. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 466. 468.
465. U. ott, 418.
466. Fejér, i. m. X/VII. 471. 472. 474.
467. Mon. Slavon. Merid. XXI. 56–58. l.

I. FEJEZET.

A törökök terjeszkedése. Az aldunai háborúk.

Zsigmond nagyhatalmi politikájának hátrányai. A törökök betörései Erdélybe. Havasalföld. II. Manuel görög császár Budán. VII. János. Zsigmond visszatérése a balkáni politikához. Összeköttetései a kisázsiai fejedelmekkel. Bosznia. Tvartkó Szura helyzete jobbra fordul. Velence cselszövényei. Tvartkó meghódol Zsigmondnak. Dán és Radul oláh vajdák versengései. A magyarok közbelépése. Az 1426-iki havasalföldi téli hadjárat. Ozorai Pípó utolsó diadala és halála. Dán visszahelyezése a fejedelemségbe. A brassai gyűlés. Lázarevics István halála. A szerb várak birtokba vétele. Brankovics György. Galambóc török kézre jut. A szerbiai hadjárat. Galambóc ostroma. Rozgonyiné Szentgyörgyi Czeccilia. A törökök árulása. Szerbia és Bosznia pusztulása. Nándor-Fejérvár. A szörényi bánág. A német lovagrend megletelepítése. Vlad Drakul. Fegyverszünet a törökkel.

SZÁZADOS családi politikának hagyományai s a viszonyok ügyes felhasználása világtörténeti jelentőségre emelték Zsigmond uralkodását s a fényes szerepkör, melyet a magyar király, mint a német birodalom feje, a keresztény hatalmak közt betöltött, Magyarország tekintélyét rendkívüli mértékben növelte a külföld előtt. Első eset volt ez, hogy Szent-István koronájának viselője oly méltóság birtokába jutott, melyet a nemzetközi felfogás magasabbnak tekintett a magyar királyi méltóságnál. A magyar korona nimbusáról tesz bizonyosságot, hogy a nyugat-római császárok trónján maga Zsigmond sem feledkezett meg arról, hogy elsősorban Magyarország királya, sem a keresztény világnak nem volt alkalma erről megfeledkezni. Az igazi alapot mindig Magyarország képezte Zsigmond lábai alatt s ez alap szilárdságát annál kevésbé nélkülözhetette, minél bonyolultabbak voltak a kérdések, melyek a római szent birodalom fejétől várták megoldásukat. A magyar országnagyok örömmel fogadták királyuknak a keresztény világ legfényesebb trónjára történt felemeltetését. Ama rendkívüli megpróbáltatások után, melyek az országot Zsigmond uralkodásának első időszakában érték, a magyar király e felmagasztalása új fényt adott a magyar koronának s a régi letűnt napok visszatérését ígérte a nemzetnek, a midőn nemcsak a szomszédos hatalmak között vitt vezérszerepet, de egész Európa politikájában képes volt éreztetni befolyásának hatalmát.

Nem a király intentionin mult, hogy ezek a várakozások nem mentek teljesedésbe, s az uralkodása alatt fellépő nagy világtörténeti kérdések, az egyházszakadás és az ennek csiráiból nagy társadalmi forradalommá sarjadzó huszitizmus minden más kérdésről elvonták figyelmét. Bárha Zsigmond minden tetteben felismerhető az igyekezet, hogy kötelességének, mint magyar király és mint a birodalom feje, egyaránt megfeleljen, a helyzet kényszerű kifolyása volt, hogy a magyar érdekeknek háttérbe kellett szorulni a nagy nemzetközi kérdések előtt, melyekben a sors őt tette bírónak.

Egyike a helyzet legkárosabb következményeinek az volt, hogy a király nem használhatta fel a kedvező alkalmat a törökök hatalmának megtörésére, mikor a mongolok által porig megalázott ozmán birodalmat a trónkövetelők által támasztott belháborúk a felbomlás szélére sodorták. Ha valaha, most lett volna ideje a veszélyes ellenséget megsemmisíteni vagy legalább a Balkán hegység vonalánál megállítani terjeszkedésében. De a testvérharcban eltöltött évek alatt Zsigmond éppen kezdetén állott világ politikájának, s a buzgalom, melylyel új feladatai megoldásához fogott, elég időt hagyott a török birodalomnak, hogy a külső és belső csapások által ütött sebeket begyógyítsa s erejét visszanyerje. A veszély, melyet a törökök terjeszkedése Magyarországra magában rejtett, megújult és mind komolyabban fenyegette hazánk békéjét. Mikor I. Mohamed 1421-ben meghalt, egy katonailag szervezett, erős birodalmat hagyott örökségül fiára, II. Murádra, melynek határait

immár csak a bomladozó félben levő, félig leigázott aldunai fejedelemségek választották el hazánktól.¹

Mikor Zsigmond a cseh trón elfoglalására indult, fegyverszünetet kötött Mohamed szultánnal s azt utódjával is megújította. De a törököket ez nem akadályozta meg hódításaikban; 1421-ben, kevéssel Murád szultán trónra lépte után, nagy sereg tört be Havasalföldön át Erdélybe, a Bárczaságot végig pusztította és Brassót ostrommal bevette; a város lakosai a fellegvárba menekültek s onnan nézték házaik, javaik pusztulását.² Ezek a betörések a következő években ismétlődtek, kiindulási pontjuk Jerkői (a mai Gyurgyevó) vára volt Havasalföldön a Duna balpartján, melyet a törökök azért építettek, hogy belőle Havasalföld és Moldva vajdáit szemmel tarthassák.

Míg Zsigmond az ország java erejével a cseh földön a husziták ellen harczolt, a fenyegetett részek maguk gondoskodtak védelmükről. A betörések sűrű ismétlődése azonban meggyőzte a kormányt arról, hogy az alvidék nyugalomát csak is úgy lehet visszaszerezni, ha a törököket sikerül Havasalföldön szerzett posíciójukból kiszorítani. A csehországi hadjáratban beállott lanyhaságot annak kell tulajdonítanunk, hogy Zsigmond és az ország figyelmét hovatovább a török ellen való védekezés kérdése vette igénybe. Zsigmond 1423 tavaszán visszahívta a cseh és morva földön táborozó hadainak nagy részét és Ozorai Pipó vezérlete alatt nagy sereget küldött Havasalföldre, mely az ősz kezdetén Bulgária határán jelentékeny győzelmet vívott ki a törökök felett.³

Ez új reményeket támasztott a Balkán szorongatott népeiben. Mánuel, az agg görög császár Budára ment és személyes találkozásban kérte Zsigmond segítségét Konstantinápoly védelmére, melynek falai alól az ostromló sereget, a megelőző év nyarán, csak a szorongatott lakosság csodával határos, végső erőfeszítése volt képes visszaszorítani. A görög császár két hónapig időzött a magyar udvarnál. Zsigmondban soha sem hiányzott a vállalkozási kedv a török ellen indítandó nagy nemzetközi actióra; de az általános európai helyzet nem volt ilyesmire alkalmas. A huszita háborúk idején a birodalomtól semmi segítségre sem számíthatott; s Velenczével való ellenséges viszonya, melyet a folytonos béketárgyalások nem voltak képesek megszüntetni, kizárta annak lehetőségét, hogy a Középtenger e nagyhatalmasságával egyetértve igyekezzék a görög császárságot a végpusztulástól megmenteni. Mánuel üres biztatással tért vissza hazájába. Kevéssel utóbb bekövetkezett halála után fia, VII. János császár szintén Zsigmondtól remélte trónja védelmét, de ő is hiába járt Budán, és midőn 1424 nyarán Murád szultán békekövetséget küldött Budára, a magyar kormány elfogadta a felajánlott fegyverszünetet.

A törökök békeígéretei azonban rég elvesztették hitelüket és úgy látszik, a fegyverszünet csak arra szolgált, hogy elég időt adjon a magyar kormánynak a támadó háború előkészítésére, mely elől immár nem sokáig lehet kitérnie. Zsigmond nagy reményeket fűzött a hadviselés megindításához. Az európai helyzet súlyos bonyodalmai miatt nyugatról nem remélve támaszt, újult erővel vetette magát ismét a régi, természetes politikához, mely a Balkán-félsziget államainak szövetségében kereste a legbiztosabb védbástyát a törökök támadásai ellen. Sőt egy lépéssel tovább ment. Igazi eredeti ötlettel, melyen majdnem lehetetlen kalandos észjárását fel nem ismernünk, az ozman uralom háta mögé nyult, és a kis-ázsiai tartományok elégedetlen, függetlenségre vágyó fejedelmeit igyekezett a szultán ellen fegyverbe szólítani. Az ösztönzést erre valószínűleg a görög császártól kapta, a kinek az uralkodóház tagjai közt folyó versengések s az ázsiai tartományok élén álló fejedelmek függetlenségi törekvéseinek támogatása hagyományos politikáját képezte. Szaraczén Miklós, a ki a nikápolyi ütközet után 12 évet töltött a törökök fogságában s nyelvüket ez alatt jól elsajátíthatta, s a török származású Török Józsa, ki nemrég került Zsigmond udvarába s itt a keresztséget felvéve, a király udvari katonái közé állott, ez időtájt járták be Zsigmond megbízásából a kis-ázsiai török tartományok kormányzóit, és a szultán fenhatósága alatt álló török és tatár népek fejedelmeit. Szaraczén Miklós Mezopotámia helytartóját, Török Józsa

pedig az abordai tatárok urát kereste fel, Zsigmond nevében szövetkezésre szólítva fel őket Murád ellen.⁴ A követek biztató válaszsral tértek vissza. S ha tényleges eredményre a saját szerű ötlet nem is vezetett, bizonyos összefüggést Zsigmond kísérlete és a karamáni lázadás terjedése között eltagadni nem lehet.

Nagyobb reményekkel kecsegtetett a balkán-félszigeti politika megújítása. Boszniában a törökök az utolsó időben tért vesztettek; Izsák bég magyarországi hadjárata után, mely a vitéz katonának életébe került, Vrbosna ismét bosnyák kézre jutott. Véget értek a zavarok is, melyek Osztójics István és országa nagyjai, főleg Hranics Sandalj között folyton dúltak. Osztójics István 1421-ben eltűnt a történelem színpadáról és a bosnyák főurak Tvartkó Szurával kiegyezve, 1421 szeptemberben megkoronázták a királyi koronával, mely 1404 óta vetélytársai, Osztója és Osztójics István kezei között volt. Tvartkó nem számíthatva támogatásra a husziták ellen harcoló Zsigmondtól, a visszanyert királyságban eleinte a velenceiek segítségével remélte magát megszilárdíthatni, s 1423 február 6-án szövetségre lépett vele. E szövetség éle közvetve Magyarország ellen volt irányozva. Velence ugyanis évek óta leste az alkalmat, hogy Clissa és Almissa várát Nelipics Jánostól megszerezze; a magyar-barát Nelipicsnek e két vára volt a magyar érdekek utolsó bástyája az adriai tenger partján, s Velence nem látta biztosnak uralmát Spalato s a szigetek felett, míg azokat nem sikerül hatalmába keríteni. A folytonos harcban, mely közte és Nelipics között e miatt folyt, Tvartkót a signoria maga hívta fel a szövetkezésre Nelipics ellen, megígérve a bosnya királynak, hogy ennek birtokaiból csak e két várat tartja meg, a többi kész Boszniának átengedni.⁵ Mielőtt azonban Tvartkó a háborút megindította volna, egy újabb vetélytársa Radivoj, Osztója király törvénytelen fia, török sereget hozott nyakára. A fenyegető veszély ellen a bosnya király kénytelen volt újból Magyarország oltalmához folyamodni. Cillei Hermannt kérte fel közvetítőül, kinek anyja a nagy Tvartkó király leánya volt. A kibékülés Tvartkó Szura és Zsigmond között 1425 augusztus elején létre is jött, s a bosnya király személyes találkozásban készült Zsigmond barátságát országa számára biztosítani.⁶

A halálos ellenség gyors terjeszkedése a dunai fejedelemségeket is közelebb hozta Magyarországhoz. A törökök elűzték Dán havasalföldi vajdát fejedelmi székéből és velük szövetségben álló öcscsét, Praznaglava Radult ültették helyébe. Zsigmondnak jó alkalom volt ez, hogy megújítsa a hűbéri kapcsolatot Magyarország és Havasalföld között. Egyszerre két oldalról indította meg seregét Dán védelmére; 1425. év nyarán Ozorai Píró a Duna mentén, Csáki Miklós erdélyi vajda az erdélyi nemességgel a havasokon át nyomult be Oláhországba; ő maga szintén táborba szállott és augusztus 16-án Orsovánál állott hadaival. S bár a husziták újabb sikerei nem sokára a harctér elhagyására kényszerítették, a magyar haderő jelentékeny része a határszálon maradt és apró csatározásokkal igyekezett az ellenség hadi erejét kifárasztani. 1426 őszén Zsigmond újult erővel indult a háború folytatására. Az országnagyok, egyházi és világi főrendek majdnem teljes számban hozták bandériumaikat a király táborába; Pálóczi György esztergomi érsek, a nádor, az országbíró, a zászlósúrok nagy része, négy püspök s a hadviselő főnemesség legtekintélyesebb alakjai személyesen kísérték Zsigmondot az erdélyi határra.⁷ Utközben Lippán szeptember elején tanácsot tartva a főurakkal, elhatározta, hogy ezer oláh katonát, köztük 100 lovast lát el az ország költségén zsoldal Dán vajda védelmére és az erdélyi részekben általános felkelést hirdetett, meghagyva a nemességnek, a székelyek és szászok csapatainak, hogy haladéktalanul nyomuljanak be Havasalföldre.⁸ Ugyanekkor Ozorai Píró a szerb határ felől állott szemben a törökkel és Galambócznál fényes győzelmet vívott ki felettük, – az utolsót harci sikerei hosszú sorozatában, mert a jeles hadvezér kevéssel hadi vállalatát után befejezte életét.⁹

Az újévet Zsigmond Brassóban töltötte és január 24-én Rosnyóról indította utnak főurai bandériumát az oláh földön harcoló csapatai támogatására. A sereg vezérei Maróti János, Blagai és Berzeviczi Pohárnok István voltak; velük ment János portugál király ifjabb fia, Péter herceg, a ki már hosszabb időt töltött Zsigmond udvarában. Zsigmond nagy

reményeket kötött a hadjáratához; hadvezérei azzal biztatták, hogy Oláhországban rendet csinálva, átkelnek a Dunán és egész a tengerig viasszasoritják a törököket. Fegyvereiket csakugyan szerencse kísérte, Radult s török segédcapatait megverték és Dán vajdát visszahelyezték tartománya birtokába.¹⁰

Zsigmond ezalatt Erdélyben ez országgrész ügyeinek elintézésével foglalkozott. Márczius havában Brassóban a főurakkal és nemességgel gyűlést tartva, egyéb intézkedések mellett szigorú rendeletet adott ki a katonasság kihágásainak meggátlására, és hogy az ország lakosait az átvonuló sereg élmezésével járó kellemetlenségektől megkímélje, megállapította az élelmi szerek árát s a kárpótlás nagyságát, mely azokért a lakosságot megilleti.¹¹ A gyűlés után átkelt a töröcsvári szoroson és Kimpolungnál (akkor magyarul Hosszúmezőnek nevezték e helyet) tábort ütött. De már néhány hét múlva visszatért és a Bárczaságban várta be a nyár elejét. Júliusban ismét utban volt a harcztér felé, midőn értesítést kapott a felől, hogy Lázárevics István, az agg szerb despota július 18-án meghalt. Zsigmond az előző év őszén a hűbéres szerb fejedelemmel új szerződésre lépett, melyben Lázárevics késznek nyilatkozott Szerbiának a magyar határon fekvő várait, köztük Nándor-Fejérvárt, továbbá Mácsót és Szokol várát, melyek nemrég úgy is magyar birtokokat képeztek, Magyarországnak átengedni, ha Zsigmond beleegyezik abba, hogy a fejedelemség halála után nővérének fiára, Brankovics Györgyre szálljon és megígéri, hogy őt a törökök támadásai ellen teljes erejével megoltalmazza. A szerződésben Zsigmond Brankovics Györgyöt a magyar országnagyok sorába emelte; viszont kimondatott, hogy az esetre, ha Brankovics fi-utódok nélkül hal meg, Szerbia a magyar király tulajdonába megy át.¹² E szerződést, hosszú időn át folytatott politika eredményét, érvényesítendő, Zsigmond Nándor-Fejérvárra ment és a magyar délvídek e fontos őrhelyét birtokba vette. Ez azonban nem ment egészen simán. Brankovics megbízhatatlan politikai jelleme mindjárt az első összeköttetésnél nagy csalódást hozott Zsigmondra. Az új fejedelem szeretett volna kibújni a szerződés terhe alól és Zsigmondnak fegyveres erejéhez kellett folyamodni, hogy őt az elvállalt kötelesség teljesítésére szorítsa.¹³ Midőn a többi vár átadására került a sor, Galambóczot a Duna jobb partján, mely alatt már nem egyszer folyt magyar vér, várnagya az elhunyt fejedelemmel fennálló zálogos szerződés alapján vonakodott kiadni kezéből. Zsigmond nem akarta az általa kért váltságdíjat megfizetni, mire a várnagy Murád szultánhoz fordult s a várat a Szerbiába betört török csapatok kezére játszotta.¹⁴

A Szerbiában táborozó magyar haderőnek a török betörése ellen már e télen kemény küzdelmet kellett folytatnia.¹⁵ A következő év tavaszán Zsigmond nagy sereggel jelent meg Galambócz alatt;¹⁶ a várral szemközt, a Duna balpartján még a tél folyamán új erős vár emelkedett: Szent-László vára, melynek falai hivatva voltak a magyar sereg működésének kiindulási pontjául szolgálni. A hadjáratban idegenek is vettek részt. Vitold nagyfejedeleml Grabovi Cserni Szávának, a Szepesség kapitányának vezérlete alatt jelentékeny hadi erőt küldött Zsigmond segítségére. Dán oláh vajda 6000 fegyverest hozott a vár alá, melynek sorsa az ő szomszédos fejedelemségére oly nagy jelentőséggel bírt. Csak Brankovics segédcapatai maradtak el, a bizalmatlanság jeléül, mely a magyar királyt és az új despotát egymástól elválasztotta.

Az ostrom május havában vette kezdetét. A magyar sereg a szárazföldön körülszárolta a várat, a Dunáról pedig a királyi hajóhad támogatta az ostromlók mozdulatait. A törökök a vár falairól s a Dunán hajóikról vitézül védték magukat. Az ostromban részt vett Rozgonyi Istvánné, Szentgyörgyi Czeccilia is, a ki hajóra szállva, mocsaraiból s vetőgépeiből nagy pusztítást okozott a törökök hadihajói között, mialatt férje a szerb partról sajátkezűleg irányította ágyuit a vár tornyai ellen. Átellenből, Szent-László vára bástyáiról, a lengyel és litván csapatok bombázták a falakat. Ádáz küzdelem fejlődött ki a hadakozó felek között, melynek folyamán Perényi Miklós két ízben tett végrendeletet földi javairól.¹⁷ A magyar seregek már abban reménykedtek, hogy az őrés csak rövid ideig tarthatja magát a vár

megrongált falai között. Épen döntő rohamra készültek, midőn Murád szultán május végén óriási sereggel megérkezett a vár felszabadítására. A török hadi erő oly nagy tulsúlyban volt az ostromlók felett, hogy Zsigmond ütközet helyett tanácsosabbnak látta fegyverszünetre lépni a szultánnal, szabad elvonulást kötve ki egész serege részére. A törökök azonban nem tartották meg ígéretüket. Mialatt a királyi hajóhad a magyar partra átszállítja az elvonuló sereget, a visszamaradtakat megrohanták s nagy vérengzést vittek véghez soraikban. Zsigmondot az árulás még a szerb parton érte. Rozgonyi Istvánnak alig volt ideje őt csolnakra szállítani; a bátor vezér maga a nagy zavarban a Dunába esett s csak emberei ügyességének köszönhetette kiszabadulását. A visszavonulást Cserni Száva fedezte ágyuival; ő maga csapataival odaveszett, de a magyarok aránylag kevés veszteséggel hagyták oda a harcmezőt.¹⁸

A kudarcz Zsigmond egész keleti politikájának eredményét pusztulással fenyegette. Murád seregei Szerbiát elpusztították. Brankovics György a magyar fenhatóság megtagadásával és évi adó fizetésével vásárolta meg országa nyugalmit. A török seregek ezután Boszniát támadták meg. Tvartkó, ki csak az imént tette meg Cillei Hermann grófot a bosnyák trón örökösévé,¹⁹ maga részére sem tudta országát megvédeni és kénytelen volt több várost átengedni a szultánnak. Zsigmondnak most összes igyekezete oda irányult, hogy a szörényi bánságot és a Szerbiától átvett várakat megerősítse s bennük biztos védelmi lánczolattal lássa el az ország déli határát. Nándor-Fejérvár kapitányává a ragusai származású Tallóczi Matkót nevezte ki és nagy áldozatokat hozott e fontos végvár megerősítésére. A szörényi bánság védelmére pedig a német lovagrend vitézeit telepítette le, kiket fogadalmuk, hogy a pogányok ellen a vallást megvédjék, szigorú katonai szervezetük és a rendelkezésükre álló kulturális eszközök kiválóan alkalmasokká tettek arra, hogy az elhagyott országrészt a civilizatio számára megmentse. Régi terve ment ez által teljesedésbe; már 1426-ban megkezdte ez ügyben tárgyalásait Ruszdorf Pál nagymesterrel. Neumark örökös átengedése fejében a nagymester reá állott Zsigmond óhajítására és 1429 május havában hét lovagot küldött Redwitz Miklós vezetése alatt az országba. Ezek a szükséges kellékekkel ellátva, beültek Szörény várába. Zsigmond megígérte nekik, hogy mindent el fog követni gyámolításukra, kieszközölte, hogy a lovagrend Magyarországon külön tartományi szervezetet nyert, s első nagymesterét Redwitz Miklóst a szörényi báni tiszttel felruházva, a főrendek sorába emelte.²⁰

A nagyremények között megindult hadjáratnak ennyi volt a positiv eredménye. Zsigmond 1430-ban elhagyta az országot. Alig távozott, Havasalföldön ismét megújultak a zavarok; Mircse fia Vlad, Zsigmond egykori foglya, a ki Budáról megszökve, az utolsó éveket a görög császár testőrségében töltötte, 1430-ban atyja trónjának elfoglalására indult, pártot szerzett magának és Dán vajdát a fejedelemségtől megfosztva lefejeztette. Vlad fellépésére a törökök újból betörtek, hogy Radult helyezték a megürült fejedelmi székbe. Vlad a magyar királytól remélt segítséget és 1431-ben Nürnbergbe ment Zsigmondhoz, ki őt kegyesen fogadta, feldiszipolta a sárkányrenddel és magyar csapatokat rendelt segítségére.²¹ A háboruban Radul életét veszítette, de a magyar ügy ezzel semmit sem nyert, mivel az álnok Vlad – kegyetlenségéről Drakulnak is nevezték alattvalói – most már maga részére kérte a szultán pártfogását, hathatósabbnak ismerve azt a magyar király segítségénél. Zsigmond figyelme ekkor már ismét a nemzetközi kérdések felé fordult. A szultán békekövetei barátságos fogadtatásra találtak Nürnbergben és Zsigmond, mielőtt koronázási útjára indult volna, örömmel használta fel az alkalmat, hogy a fegyverszünet megkötésével legalább egyidőre biztosítsa országa nyugalmit.

468. V. ö. Salamon, Magyarország a török hódítás korában. 2. kiadás. 15. 16.

469. Fejér, Codex Dipl. X/VI. 375. Gr. Teleki cs. oklt. I. 446.

470. A háború idejét a fennmaradt perhasztásokból (1423. május 29. Gyulafejevár kápt. Május 23. Leleszi konvent) tudjuk megállapítani. Ragusa városa október 25-én kelt levelében tesz említést a győzelem felől; értesülései szerint a törökök serege 15,000 emberből állott. Ragusai oklt. 291.
471. Küldetésük kedvező eredményeért Zsigmond 1428 február 16-án Krisztalócz birtokával jutalmazza meg őket. (Fejér, Cod. Dipl. X/VI. 916.) és így talán nem csalódom, ha Török Józsát azonosnak tartom azzal a Kristalóczy Tarkasis Józsával, a ki 1431-ben Zsigmondtól címerez levelet kapott. V. ö. Turul, 1884. 156.
472. Tvardkó összeköttetésére Velenczével a Mon. Slav. Merid. XXI. kötetének adatain kívül l. Ragusai oklt. 290. 292. 293. 296.
473. A velenceiek aug. 9-én értesülnek erről Sandalj tudósításából. Klaia, id. m. 344. V. ö. Ragusai oklt. 310.
474. Ezek neveit 1427 február 1-én kelt oklevele sorolja el, melyben Borbála királyné vagyoni viszonyainak szabályozásával foglalkozik. Bécsi áll. ltár.
475. Szept. 5-én kelt rendeletét Szeben város tanácsához közli Szendre János, Hadtört. közlemények, 1888. 165.
476. V. ö. Huber. id. m. II. 131.
477. Fejér, Codex Dipl. X/VI. 872. E hadjáratra vonatkozólag l. 1426 május 8. oklev. Csáki Miklós részére a gr. Csákyak ltárában; 1427 január 2. perhasztás Perényi Péter részére a leleszi kv. ltárában. 1427 június 6. adlev. a Gersei Petőfiék részére a gr Batthyány cs. lajtafalusi ltárában. Fejér, Codex Dipl. X/VI. 607. 807. 854. 886. 905. 906. X/VII. 676. 1424 július 7-iki adlev. a Gr. Blagai cs. okltárában, és Rozgonyi István 1427 január 25-én kelt igen érdekes levele a Gr. Zichy cs. Okmt. készülében levő VIII. kötetében, melyet Kammerer Ernő szerkesztő szíves készséggel bocsátott rendelkezésemre.
478. Kovachich, Supplementum ad Vestigia Comitiorum, I. 328. Magyar fordításban közli Kőszeghy Sándor, Hadtört. közlemények, 1892. 507.
479. Fejér, id. m. X/VI. 809. V. ö. Pesty Frigyes, Brankovics György rácز despota birtokviszonyai, id. h. 4–6.
480. V. ö. Fejér, id. h. 853. Ragusai oklt. 328.
481. Pesty, id. m. 8. V. ö. Ragusai oklt. 327.
482. L. Zala vm. oklt. II. 464.
483. Hadjárata költségeire május 1-én 14,000 frtot vett fel Kalnik (Kemlek) várára János zágrábi püspöktől. Fejér, id. h. 924.
484. Május 27-én és június 29-én. Bécsi udvari kamara, Nádasdy-iratok.
485. Zsigmond 1430 márczius 9-én és 1435 ápril 4-én kelt adománylevelei Rozgonyi Istvánné részére. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 628. 773. Ez adomány megújítása Rozgonyi István részére id. m. XI. 150. V. ö. Kuppelwieser, id. m. 39–41. A lengyel-litván segédhadak szereplését l. Caronál, id. m. III. 607.
486. 1427 szept. 2-án kelt oklevele Fejérnél, Codex Dipl. X/VI. 900.
487. V. ö. Pesty Frigyes. A szörényi bánság története. I. 37–39. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 100.
488. V. ö. Windeck, id. kiad. 316.

II. FEJEZET.

A husziták betörései.

A huszita mozgalom nemzetközi jellege. Társadalmi jelentősége. A táboríták támadó politikája. Az első rabló-hadjárat Magyarországon. Lengyelország és a husziták. Zsigmond féltékenysége Ulászló irányában. Látogatása Vitoldnál. A litván királyság terve. Prokóp Pozsonyban. A kiegyezés nem sikerül. Kudelnik és Prokupek betörése. Zsigmond elhagyja Magyarországot. A szentszék és a huszitizmus. A litván koronázás ügye. Vitold halála. Az utolsó keresztes hadjárat a husziták ellen. A tausí ütközet. Ziska árváinak veresége Illavánál. A baseli zsinat. Alkudozások a huszitákkal. A rabló-hadjáratok folytatása. Az országos tanács védelmi intézkedései. A Szepesség elpusztítása. Az 1433-iki országos tanácskozások. A lengyelek mentegetőzései. A prágai compactatumok.

A vallás-forradalom, mely Csehország belső békéjét feldulta, lefolyásának első időszakában a magyar nemzetre csak az uralkodó közösségből kifolyólag viselt hadjáratok által birt jelentőséggel. A magyar király első sorban Magyarország hadi erejére támaszkodott öröksége elfoglalásában, a magyar fegyverek támogatták a zavarok megszüntetésére irányuló törekvéseit.

A mozgalom azonban kezdettől fogva nemzetközi jelleggel birt; tanai az egész társadalom intézményeinek felforgatását tüzték ki feladatukká s e törekvés nem ismerte a nemzetiség és országhatár korlátait. Az egyszerű hitujítási mozgalom megelégszik azzal, hogy tanítás útján terjeszti az új eszméket s csak védelméül nyul fegyverhez; a társadalmi revolutio, a mely Husz tanainak csiráiból kikelt, néhány év alatt fejlődésének azt a fokát érte el, a melyen a békés terjeszkedés nem elégíti ki hiveinek aspiratióit s a fegyvert, melyet az önvédelem szüksége adott kezükbe, arra használják fel, hogy erőszakkal juttassák diadalra törekvéseiket.

Mikor Koribut és a prágai kelyhesek kibékülési törekvési kudarcot szenvedtek s a mozgalom vezetése Prokóp és a táboríták kezeibe ment át, Csehország nagy része, néhány város kivételével, az új tanok hiveit uralta. De az egykor oly virágzó és hatalmas országot a tiz éves belháború a pusztulás szélére juttatta; a földmivelés szünetelt, a városok polgárai felhagytak iparágaik folytatásával s a kereskedelem azon volt, hogy biztos helyre vigye áruit. Az általános pangás és elszegényedés közepette az ország rettegett urai, a husziták nem találtak segélyforrást maguk és csapataik ellátására: az önfentartási ösztön is hozzájárult tehát ahhoz, hogy a védelmi harczok teréről a támadó politikára menjenek át s a vallásháborút átvigyék a szomszédos országok területeire. Erre buzdította őket az a lanyhaság is, mely Zsigmond és a német birodalom harcias kedvében beállott s a husziták ellen tervezett nagy nemzetközi vállalatot a szenvedett kudarcok után hosszú időre leszorította a napirendről.

Magyarország északnyugati határa az első mozgalmaktól kezdve igen sokat szenvedett a husziták fegyvereitől. Különösen Trencsén vidéke volt a veszedelmes szomszédok betöréseinek kitéve. Zsigmond már 1421-ben zászlósurai egyikére, Perényi Miklós főlovászmesterre bízta a trencsényi vár védelmét és különös intézkedésekkel igyekezett a város polgárait a csehektől szenvedett veszteségeikért kárpótolni.¹

Több apró becsapás után 1428 elején rendezték a husziták első nagyobb hadi vállalatukat hazánk területére. Február havában Prokóp a táboríták nagy seregével Morvaország felől betörve, Pozsonyig és Szokolczáig nyomult, közben a Vág völgyét végig dulta és Pozsony külvárosát, a falakon kívül emelkedő templomokat és kolostorokat – köztük a keresztes vitézek hospitalejét – felégették.² A sereg innen észak felé fordulva, Sziléziában folytatta rablásait, májusban pedig Alsó-Ausztriába törve, a Morva folyó vidékén pusztított és zsákmánynyal gazdagon megrakodva tért vissza hazájába.

A rabló vállalatoknak annál kedvezőbb tér nyílt Magyarországra felé, mivel a havasalföldi és szerbiai hadviselés a kormány figyelmét teljesen elterelték a cseh határszélről.

Csak a Galambócz alatt szenvedett vereség után kezdett Zsigmond a cseh kérdéssel ismét komolyabban foglalkozni. De mostsem fegyverrel, hanem diplomatai műveletekkel igyekezett befolyását annak menetére újból érvényesíteni.

Ezt a befolyást újabban nagy veszély fenyegette. Miután az utolsó időben oly keveset törődött cseh királyságával, attól lehetett félnie, hogy a felszínre kerekedett újabb irányzat a kérdés megoldásánál az ő legitim jogait teljesen figyelmen kívül fogja hagyni. Mióta a huszita háború kizárólag a birodalmi gyűlés ügyévé lőn, annak vezetését Frigyes, a brandenburgi választófejedelem, vette kezébe, és ez épen nem volt megnyugtató Zsigmondra, a kit azóta nagy ellentétek választottak el egykori bizalmas, hű tanácsadójától. Hohenzollern Frigyes a lengyel királylyal szövetekezett a husziták ellen való támadás megújítására, és a ligába belevonta a sziléziai hercegeket is. Zsigmondról, királyi jogairól szó sem volt a szövetségben, mely a huszitizmus kiirtását tűzte ki feladatává; és a magyar királyban teljes joggal támadhatott fel az aggodalom, hogy a ki ezt a nagy feladatot véghez viszi, az fogja maga részére követelni Csehország koronáját. Hogy magát a dolgok állásáról tájékoztassa, beváltotta Vitoldnak tett régi ígétét s a litván nagyfejedelmet Luczkban, 1429 január 22-én, meglátogatta. Ide jött a lengyel király is és Vitold a szomszédos orosz fejedelmek társaságában fogadta magas vendégeit. Ulászló Zsigmondnak mindjárt első kívánságát, hogy Sándor moldvai vajdán a török háború alatt tanusított közönyös magatartásáért hajtassék végre a lublói békében megszabott büntetés, visszautasította s a lengyel király ez eljárása eléggé megvilágította előtte a helyzetet. A nélkül, hogy a nyílt ellenségeskedésig vitte volna a dolgot – erre az általános helyzet épen nem volt kedvező – Vitoldnal egész határozott alakban felajánlotta a már annyiszor megígért litván királyi koronát. Ezáltal az agg litván nagyfejedelmet teljesen magához vonta, és másrészt sikerült közte és Ulászló között az egyetértést megbontani s ezzel a lengyel király vállalkozási kedvét a huszita kérdéssel szemben megbénítani.³

Litvániából Halicson keresztül hazatérve, magával az ellenséggel szemben tett kísérletet diplomatai ügyességének érvényesítésére. Husvét hétfőjén (márczius 29-én) a királynéval Pozsonyba ment s ugyanaz nap érkezett a város alá, táboritái élén, Prokóp, a félelmes huszita vezér. Zsigmond udvarában voltak Albert, a király veje hitvesével, Vilmos bajor herceg, négy sziléziai herceg, a magyar katolikus egyháznagyok majdnem teljes számmal,⁴ továbbá a Rosenbergek s a királpárti cseh főnemesség többi vezérei; Prokóp táborában a kelyhesek, a táboriták és Ziska árvái főembereik által voltak képviselve. Zsigmond személyes tanácskozássra hívta meg Prokópot, ki helyett Miklós troppai herceg és atyja Psemek herceg két előkelő pozsonyi polgárral mentek át kezesekül a husziták táborába. Ápril 4-én vonult be Prokóp nagy kísérettel a városba. A tárgyalásoknak azonban nem lett semmi eredménye. Zsigmondnak azt a kívánságát, hogy a husziták bocsássák tanaikat az összehívandó zsinat ítélete alá, mindenik árnyalat visszautasította; Prokóp azzal a merész kijelentéssel vetett véget a további tárgyalásoknak, hogy addig nem teszik le fegyvereiket, míg az egész világot meg nem térítik a maguk hitére.⁵

Zsigmond erre a háború megindításával fenyegetőzött. Megsürgette a pápa által az egyházakra kivetett huszita-adót,⁶ s általános felkelést hirdetett, Nagy-Szombatba, szeptember 19-ére tűzve ki a sereg indulásának határnapját. Nehány főúr banderiuma el is ment Csehországba, de maga Zsigmond még az 1430-ik év tavaszán is csak a készülődésnél volt.⁷ A husziták pedig a pozsonyi tárgyalások megszakítása után tovább folytatták rabló-hadjárataikat. 1429 őszén Sziléziát, a téli hónapokban Szászországot keresték fel s a brandenburgi örgrófnak 1430 februárban 40,000 forint hadi sarcz fizetésével kellett tartománya békéjét tőlük megvásárolni. Morvaországban több várat elfoglalva, tavasz elején az árvák 10,000 főnyi serege Kudelnik és Prokupek (a kis Prokóp, így nevezték egyik fanatikus vezérüket megkülönböztetésül a hasonló nevű fővezértől) vezérlete alatt betört Magyarországra s a Vág völgy falvait pusztította. Zsigmond Stiboriczot, az egykori erdélyi

vajda fiát küldé ellenük, a ki már az első hadjáratokban is harczolt ellenük és a Vág vidékének védelmében állandóan nagy buzgalmat fejtett ki. Stiboricz Nagy-Szombat alatt megtámadta a husziták szekértáborát; állítólag egyik vezértársának, – kit a huszita források Matik Jánosnak neveznek – hanyagsága vagy szándékos késedelme állotta útját a magyar fegyverek győzelmének. A magyar sereg 6000 embert vesztett, de a husziták is 2000 halott árán jutottak a diadalhoz s az elesettek között volt egyik legjobb vezérük, Kudelnik Velek is.⁸ Zsigmond néhány héttel később, május végén bucsut vett az országtól és Bécsen keresztül Nürnbergbe ment. Mielőtt a határt átlépte volna, pénzverési joggal ajándékozta meg Pozsony városát, melynek falai közt, – mint maga mondja: a határ védelme okáért – egy évnél tovább tartózkodott nejével és országa nagyjaival együtt; egyuttal azonban úgy intézkedett, hogy az ebből várható jövedelem egy része a város megerősítésére fordíttassék.⁹

Mint első külföldi nagy útjánál, a király utrakelésének egyik főczélját koronái gyarapítása mellett most is az képezte, hogy az egyház fejével az egyetemes zsinat tárgyában egyetértésre jusson. A zsinat összehívását ezuttal főleg a huszitizmus terjedése tette szükségessé. Mindenki ettől remélte a vallási forradalom megszüntetését, a békés egyezkedés útján, ha lehetséges, és ha nem, a végletekig menő irtóháború proklamálásával. V. Márton ez utóbbi felfogás mellett foglalt el állást; hallani sem akart afelől, hogy az egyházi hatalom képviselői egyenjogú ellenfelek gyanánt tárgyaljanak az eretnekekkel s a zsinat összehívásának eszméjével csakis azért barátkozott meg, mert ebben látta a legbiztosabb eszközt arra, hogy a birodalom és az egész keresztény világ hanyatló támadási kedvét a husziták ellen új életre keltse. Ezzel a gondolattal küldte a férfikora virágjában levő Cesarini Julián bibornokot pápai legatusul Németországba, 1431 január 1-én kelt bullájában nyíltan kötelességévé téve, hogy az eretnekek ellen keresztes háborút hirdessen; küldetéséhez fűzött reményeiről még világosabb bizonyyságot tett, midőn a zsinat helyét és idejét kihirdetve, őt nevezte ki annak elnökévé.¹⁰

A pápa azonban csak hosszas diplomatai tárgyalások után szánta el magát erre az elhatározásra.¹¹ Zsigmond majdnem egy évet töltött a birodalomban, a míg a dolgok idáig fejlődtek. Ez idő alatt a birodalom ügyein kívül főleg a litván királyi korona ügye foglalkoztatta. Litvánia királysággá emelése hovatovább kedvencz eszméjévé vált és szivós következetességgel munkálkodott annak keresztülvitelén. A keresztény világban nagyon eltérő érzelmekkel fogadták Zsigmond e legujabb tervét s a pápa nyíltan feltárta a veszélyt, mely e katolikus egyházat északon fenyegeti, hogyha Lengyelország a litvánok felszabadítása által elveszti az északi szláv népek között eddig birt hegemoniáját. Hasztalan igyekezett azonban Zsigmondot e terv elejtésére bírni¹² és hasztalan fordult a lengyel király a birodalom fejével szemközt a brandenburgi örgrófhhoz s más német fejedelmekhez támogatásért; a huszita kérdésben elfoglalt álláspontja Zsigmondot teljesen elszakította a lengyel királytól és épen az, a mitől a pápa félt, Ulászló hatalmának meggyöngítése, képezte a legfőbb okot arra, hogy siessen tervének végrehajtásával. Az a szándéka, hogy a lengyel királyt és litván nagyfejedelmet elidegenítse egymástól, tényleg sikerült. 1430 nyarán Nürnbergben utrakészen állott a német, magyar és cseh főurakból álló fényes követség, hogy megvigyék Vitoldnak a királyság jelvényeit. Vilnában, Litvánia fővárosában a litván nemzet főurai s a Vitolddal szövetséges orosz és tatár fejedelmek fényes gyülekezete várta a koronázásra kitűzött nap, szeptember 8-ika felvirradását. De a Neumark határát lengyel és huszita csapatok szállották meg, azzal a szándékkal, hogy a koronát és a királyi jelvényeket elrabolják a követektől, és Günther magdeburgi érsek, a kit Zsigmond a koronázás tisztjének végzésére kijelölt, kénytelen volt a határszélről visszafordulva, Frankfurtban, az Odera mellett várni be a dolgok fejlődését. A követség nem jutott tovább Berlinnél s már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a tengeren keresztül teszi meg a hátralevő utat. Zsigmond magánkívül volt a kudarcz miatt s megtorlásra készült Ulászló ellen. A felső-magyarországi városokhoz kibocsátott rendeletében megparancsolta a lengyelekkel való kereskedés megszakítását¹³ s

azon a ponton állott, hogy megüzeni a hadat Lengyelországnak, midőn a 80 éves agg királyjelöltnek egy szerencsétlen esés következtében, október 27-én bekövetkezett halála váratlanul ketté vágta a bonyodalmakat.¹⁴

1431 februárban megnyílt a birodalmi gyűlés Nürnbergben, és Cesarini bibornok fellépésének hatása alatt kimondta a husziták ellen a hadjárat megújítását.¹⁵ A birodalmi haderő szervezése alatt Zsigmond új kísérletet tett az egyezkedésre s Egerben találkozót adott Prokópnak. A huszita vezér el is ment, de eredmény nélkül távozott, és Zsigmond Nürnbergbe visszatérve Hohenzollern Frigyes, kivel a pozsonyi birodalmi gyűlésen kibékült, az indulóban levő birodalmi sereg fővezérévé nevezte ki.¹⁶ 100,000-nyi sereg lépte át augusztus 1-én Tachaunál a cseh határt; a birodalmi fejedelmeket Cesarini bibornok is elkísérte a nagy vállalatra. Ez volt az utolsó kísérlet a katolikus fegyvereket keresztes hadjáratban egyesíteni az eretnokség kiirtására. A közelgő veszélylyel szemben a husziták is a végletekig megfeszítették erejüket. Mintegy 50,000 főből álló sereg állott talpra, Prokóp vezérlete alatt, hitük védelmére. A mérkőzés Tausnál, augusztus 14-én a birodalmi sereg teljes szétveretésével végződött.¹⁷ A győztesek erre féket vesztve rohantak a Csehországgal szomszédos országok pusztítására. Albert osztrák herceg kénytelen volt előlük Morvából kivonulni. A szabaddá tett uton nagy csapatuk tört be Magyarországra, Likava várát szeptember 27-én elfoglalta, majd két részre szakadva folytatta dűlásait; a táboriták Prokóp és Kolowrat Hanus vezérlete alatt a Vág mentén lefelé haladva, Galgócz, Nyitra és Nagy-Szombat környékén pusztítottak; egy másik csapatban Ziska árvái Léva vidékéig hatoltak és a bányavárosokat fenyegették támadásaikkal. Az egész észak-nyugati országrész nyugalma feldúlták a rablócsapatok; megfékezésükre a királyné és a helytartók Rozgonyi Miklóst és Berzeviczi Pohárnok Istvánt küldték, és Borbála a kassai polgárokat is felszólította, hogy csatlakozzanak a Likava visszavételére induló királyi hadakhoz. A táboriták Rozgonyi elől visszavonultak a morva határra, s így a magyar sereg egész erővel támadhatta meg az árvák csapatait. Illava táján, november 9-én történt az összeütközés, melyben az árvák 7000-nyi seregéből majdnem 5000 maradt a csataterén és csataszekerekük nagy része ágyuikkal együtt a magyarok hatalmába esett.¹⁸

A tausi vereség híre Zsigmondot nem volt képes visszatartani olaszországi koronázó útjáról, de annál mélyebb benyomást tett a Baselben összegyűlt zsinati atyákra. A birodalmi sereg kudarca a szentszék harcziás politikájának bukását jelentette; Cesarini október 15-én meghívta a huszitákat a zsinatra, hogy békés tárgyalások útján kísértsék meg az ellentéteket köztük és az egyház között megszüntetni és a cseh nemzetet az egyház kebelébe visszavezetni. A radikális törekvések, melyeket a zsinat atyái az egyházi reformok kérdésében elárultak, a szentszék oly aggodalommal tölték el, hogy IV. Eugen pápa a zsinatot már december 18-diki bullájával feloszlatta s Bolognába 1433 közepére új zsinatot hirdetett ki. Az egybegyűlt egyháznagyok erre válaszul kimondták, hogy a pápának nincs hatalma a zsinatot feloszlalni, tovább folytatták tanácskozásait s a helyzet bizonytalanságának nyomasztó érzetében kétszeres buzgalommal igyekeztek a huszitizmus ügyében a békés megoldás útját megtalálni. Míg a szentszék a cseh eretnekekkel minden érintkezést egyházi átok alatt megtiltott és őket kiirtással fenyegette, a zsinat barátságos meghívást intézett hozzájuk, szabad utlevelet állított ki a zsinatra küldendő követeik részére és biztosította őket a felől, hogy küldötteik akadály nélkül adhatják elő tanácskozásaikban hitelveik védelmét.¹⁹

A husziták bizalmatlanul fogadták a zsinat közeledési kísérleteit, azt az ajánlatot pedig, hogy az alkudozások folyamata alatt a birodalommal és többi szomszédjaikkal fegyverszünetre lépjenek, egész határozottan visszautasították. Rablócsapataik 1432-ben is bejárták a szomszédos országokat, sőt betöréseik az eddigi arányokat is messze túlhaladták. Kalandozásaikban észak felé Szilézián és Brandenburgon át eljutottak egész a Balti-tengerig, és Magyarországon sem elégedtek meg az annyiszor kifosztott vágvölgyi szegény lakosság nyomorgatásával. A bányavárosok aranytermő vidékét szemelték ki rablásaik áldozatául és

sikerült a leggazdagabb bányavárost, Körmöczbányát, pénzverő kamrájával, annak készletével hatalmukba keríteni. Egyik csapatjuk pedig Strasnicz Péter, Berwensky és Borota Blaskó vezérlete alatt elfoglalta Nagy-Szombatot és Szakolczát, s rémületbe ejtve az egész osztrák határszél, vakmerőségében odáig ment, hogy Pozsonyt is ostrom alá vette. Az országnagyok Budára hívták össze a nemességet és a gyűlésből elrendelték, hogy minden birtokos nemes személyesen s minden 20 jobbágy után egy lovas katonával szeptember 15-én Semptében táborba szálljon. Albert osztrák herceg is sietve gyűjtötte össze hadait Magyarország védelmére. Szeptember első hetében az esztergomi érsek, a győri püspök, a nádor, az országbíró és a tárnokmester zászlóaljai Buda alá gyülekeztek.²⁰ A Morva vizének áradása azonban megakadályozta a magyar és osztrák seregek egyesülését és Albertnek magának elég dolga akadt, hogy a maga országát védje a betörő csapatok pusztításaitól. Rozgonyi Istvánnak és Györgynek minden erejüket meg kellett feszíteni, hogy Pozsony falait megvédjék s a lankadni kezdő városi polgárokba lelket öntsének a védelem kitartó folytatására. A főurak Budáról kiindultak Nagy-Szombat visszafoglalására, de eredmény nélkül tértek vissza. A huszita seregek ősszel visszatértek hazájukba, de az elfoglalt városokba erős őrséget helyeztek, melyek kitöréseikkel a vidéket állandó nyugtalanságban tartották.²¹

A cseh követek csak 1433 január 4-én jelentek meg Baselben. A négy hónapig tartó tanácskozás semmivel sem hozta közelebb egymáshoz a feleket. Áprilban, mikor a télire összegyűjtött élelmi szerek elfogytak, megújultak a betörések; a zsákmányra sóvárgó hadak az elzálogosított szepesi városok lengyel őrsége által támogatva, ezuttal a Szepesség virágzó városait rohanták meg. A rablók elfoglalták és felégették Késmárkot, elfogták és magas váltságdíj lefizetésére kényszerítették a városi tanácsot és elvonulásukkor a várost teljesen kizsákmányolva és felégetve hagyták hátra. A Szepességben több várost is elfoglaltak, a szepesi prépostságot feldúlták, György prépostot foglyul ejtették s oly nagy nyugtalanságot idéztek elő az egész vidéken, hogy a szepesi városok le akarták rontani Késmárk falait, nehogy a husziták a várost újból elfoglalva, a vidéken megfészkeljék magokat; az eperjesiek pedig azzal a kéréssel fordultak a baseli zsinathoz, engedtesse meg polgáraiknak, hogy ünnepnapokon is hadakozhassanak a szomszéd városokban tanyázó huszita csapatok ellen. Egy másik csapat – valószínűleg Blaskó nagyszombati őrsége – június elején Pozsony környékén pusztított és Szent-Györgyön a templomokba menekült lakosságot kiostromolva, minden vagyonukat elrabolta.²² Az országnak ugyanekkor az Erdélybe és Szörény vidékére betört törökök ellen is kellett védekezni s azért a huszitákkal alkudozásra fogta a dolgot. A nyár elején Budán tartott gyűlésre, Blaskót is meghívták, hogy reábirják Nagy-Szombat és Szakolcza visszaadására. A gyűlésre Ulászló lengyel király is elküldte követeit. Az aggastyán lengyel király már az előző évben tekintélyes urakból álló követség útján jelentette be, hogy a német rend ellen a csehekkel szövetségre lépett. Mint akkor, úgy most is komolyan biztosította a főurakat a felől, hogy e szövetség nincs Magyarország ellen irányozva. A lengyel követek készséggel ajánlkoztak a Blaskóval folyó tárgyalások közvetítésére, hogy ez által is elhárítsák a huszita-szövetség odiumát királyuk fejről; de a magyar urak hidegen fogadták a követséget és magatartásukban érthető jelét adták annak a gyanunak, hogy a szepességi pusztításokban a lengyeleknek is volt részük. A feszültség a magyar és lengyel nemzet között ismét növekedett és Ulászló, mialatt a német renddel hadakozott, erős csapattal őriztette a lengyel határt a magyarok támadása ellen.²³

E közben a zsinat követeket küldött Prágába és ezeknek sikerült a nemesség soraiban a kibékülés eszméjének barátokat toborzani. A cseh nemesek belátták, hogy az ellenségeskedés folytatása teljes pusztulást hoz az országra. A 15 év óta szakadatlanul folyó hadviselés következményei ijesztő képet tártak a hazafiak szemei elé. A főurak, élükön Neuhaus Menyhérttel, örömmel fogadták a zsinat küldötteinek azt a kijelentését, hogy a zsinat kész a cseh egyháznak a kehely használatát megengedni. Összehívták Prágába az országgyűlést,

mely november 30-án a zsinati követekkel egyetértésben összeállította a cseh nemzet kívánalmait s azokat a békétárgyalások alapjául a zsinat elé terjesztette. S miután a úgynevezett prágai compactatumok a négy prágai czikkelyen olyan módosításokat eszközöltek, a melyek lehetővé tették az egyháznak azok elfogadását, a husziták ezzel maguk tették meg az első nagy lépést a béke létrejöttéhez.

-
489. 1421 márczius 11-iki levele Perényihez Trencsén város ltárában.
490. Bartos egykoru huszita krónikás feljegyzései Dobnernél, Monum Hist. Boemiae, I. 157. V. ö. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 141.
491. Codex Epist. Vitoldi 812. s köv. V. ö. Caro, id. m. III. 612–615.
492. A pozsonyi bíró levele kelet nélkül, a soproni városi ltárban.
493. V. ö. Bezold, Kg Sigmund u. die Reichskriege gegen die Hussiten, III. 7.
494. Erre vonatkozik 1430 január 25-én a győri káptalanhoz intézett rendelete a káptalan ltárában.
495. Gr. Zichy cs. Okmt. VIII. 364. 487.
496. Bartos id. krónikája Dobnernél, I. 164. V. ö. Bezold, id. m. 61.
497. Fejér, Codex Dipl. X/VIII. 624–626.
498. Theiner, Monum. Hist. Hung. II. 206–209.
499. V. ö. a II. könyv VI. fejezetével.
500. 1429 november 13-iki levelét I. Fejérnél, X/VII. 138.
501. Bártfa városához intézett parancsát közli Fejér, Codex Dipl. X/VII. 215.
502. V. ö. Caro, id. m. III. 619–624. Bezold, id. m. III. 72–83. Codex Epist. Vitoldi 941. s köv.
503. Deutsche Reichstagsakten. IX. 493. s köv.
504. Fejér, id. h. 347.
505. V. ö. Bezold, id. m. III. 132–158.
506. Bartos krónikája Dobnernél, id. m. I. 171. Aeneas Sylvius, Historia Bohemica. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 350. Pozsony város október 19-iki levele Sopron vs ltárában. A nádor perhalasztása nov. 19-ről a pannonhalmi főapátság házi levéltárában.
507. V. ö. Pastor, Geschichte, 2. kiad. I. 236–238. és Aschbach, i. m. IV. 139. s köv.
508. Gr. Zichy cs. Okmt. VIII. 482.
509. Bartos krónikája Dobnernél, i. m. I. 174. Benes krónikája, u. o. IV. 73. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 642. X/VIII. 633. Pozsony város 1432 december 8-án kelt levele Zsigmondhoz, Fraknói Vilmos gyűjteményében.
510. Bartos krónikája Dobnernél, i. m. I. 180. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 453. 460. 493. 528. 632. 667. 822. Wagner, Analecta Scepusiensia, II. 48. 105. 346. Pozsony város június 11-iki levele Sopron vs. ltárában. Június 4-iki perhalasztás a pannonhalmi főapátság házi ltárában.
511. 1433 július 25. Básznai János esztergomi érseki titkár levele Pozsony városához. Fraknói Vilmos gyűjteménye. Az 1432-iki lengyel követségre I. Fejér, id. m. X/VII. 439. és Palacky, Urkundl. Beiträge, II. 818. V. ö. Caro, id. m. IV. 47. s köv.

III. FEJEZET.

Készületek a védelmi harczra.

A törökök gyors terjeszkedésének magyarázata. A Balkán-félsziget államai. Esztelen politikájuk. Zsigmond balkáni politikájának kudarca. Vlad havasalföldi vajda árulása. A törökök betörése Erdélybe. A szörényi bántság pusztulása. Brankovics megtér. Tvartkó Szura elűzetése Boszniából. A török elleni védelem szüksége. Mulasztások. A honvédelmi rendszer. Zsigmond reformtörekvései. Az 1433-iki tervezet. Alapelvei. Jelentősége. Garai nádor halála. Pálóczi Mátyus. Fordulat a huszitizmus ügyében. A nemesség harcza a táboritákkal. Győzelme Lipannál. Zsigmond hazatérése. A husziták kiűzése. Az 1435-iki országgyűlés. A nagy törvénykönyv. A honvédelmi törvények. Magyarország hadiereje. Elhelyezési rendszere. A hadsereg száma.

A törökök gyors terjeszkedésének titkát fegyvereik hatalma mellett a Balkán-félsziget feldarabolt állapota s egyes államainak versengése magyarázza meg. A megvénhedt görög császárság köteléke alól felszabadult szláv népek folytonos harczban állottak egymással az uralomért, a nélkül, hogy bármelyikükben is meg lett volna az államalkotó erő egy erős délszláv birodalom alapítására. E harczok által megakadályozva fejlődésükben, a magyar birodalom védőszárnyaival cserélték fel Byzancz gyámságát. Bolgárország, Szerbia, Bosznia, egyes becsvágyó uralkodók császári álmainak kudarca után, állami életüknek fejlettebb stadiumában is kénytelenek voltak ismételten visszatérni a magyar szent korona fenhatósága alá s a két oláh vajdaság egyenesen a magyar király istápolásának köszönhetette alakulását. De a hűbéri kötelék, mely ez országokat a magyar birodalom kiegészítő részévé tette, magától felbomlott, midőn egy nagyobb, erősebb hatalom nyújtotta ki kezeit az egykori kelet-római birodalom öröksége után.

Magyarország egész erejéből iparkodott megvédeni a déli országokat a törökök ellen. Hogy ez nem sikerült, azért első sorban az országok fejedelmeinek esztelen politikáját éri a szemrehányás. A Balkán-félsziget uralkodói akkor sem ismerték fel a veszélyt, mikor az már országaik függetlenségét fenyegette. Egymással folytatott versengéseikben maguk vitték a törököt vetélytársaik ellen; ez segítette őket, de aztán a nyakukon maradt s darabonként olvasztotta be a szerencsétlen országokat birodalmába. A fejedelmek előtt aztán csak két út állott. Vagy a magyar királynál keresik a késő segítséget, vagy szaporítják Magyarország ellenségeinek számát: csatlósaivá szegődnek a győztesnek és maguk nyitják meg az utat egykori hűbéruruk országába.

Ezt a nagy fordulatot a török kérdésben épen azok az eredmények siettették, a miktől Zsigmond a balkáni politika megerősödését remélte. A szerb várak átvételével maga Magyarország tette nyilvánvalóvá, hogy a szerb állam nem képes többé feladatának betöltésére. Magyarországnak nem maradt egyéb teendője, mint a felbomlásnak indult országból megmenteni a maga részére azt, a mi menthető volt. A szerb határ katonai megszállása féltékenynyé tette a törököt s az első összecsapás, a mit e kérdés előidézett, a magyarok erős vereségével végződött. A török most sietett megelőzni a magyar nemzetet Havasalföldön a térfoglalásban. Vlad vajdát, a ki Zsigmond segítségével nyerte el a vajdaságot, teljesen megfélemlítette óriási erejével, s az álnok vajda azzal akarta megvásárolni a szultán kegyelmét, hogy országán keresztül szabad átkelést engedett a magyar területre betörő török seregnek. Ez volt Oláhország köszönete azért a sok áldozatért, a mit a magyar nemzet hozott önállóságának védelmére. A törökök meg sem várták a fegyverszünet végét. 1432-ben Vlad csapataival megerősítve betörték Erdélybe s a keleti országrésznek most lőn először alkalma teljesen megismerkedni a félelmes ellenség erejével. A török sereg feldulta a Bárczaságot, a királyföld egy részét és a székelyek földjét, ostrom alá vette Nagy-Szebent és Brassót s a védtelen lakosságot rablánczra fűzve hurcolta el a falvakból. A szász földön a nép a templomok falai között keresett menedéket. A hirtelen összeszedett nemesi hadak egész erejére volt szükség, hogy az ellenséget kiűzzék határaik közül. Egy más csapat Vlad

személyes vezérlete alatt Szörény vidékére tört be s a német lovagokat megverte, Szörény várát Redwitz Miklós bántól elfoglalta s alapjában megsemmisítette az egész telepítvényt, mely hivatva lett volna az alvidéket a törökök ellen megvédeni.¹ Murád egyidejűleg Szerbia ellen is megindította a háborút, azzal az elhatározással, hogy a fejedelemséget teljesen bekebelezi birodalmába. Brankovics már előbb is az évi adó felemelésével s végül saját leánya, Mara kezével igyekezett a fenyegető vést országáról elhárítani, de ez nem sikerült; s midőn Isabég Kruzseváczt elfoglalta és Szreberniczát ostrom alá vette, a despota előtt nem állott más menekvés, mint azok karjaiba vetni magát, a kiket nem rég megtagadott. Cillei Hermann fiának, Ulriknak közvetítésével, kinek Katalin nevű leányát adta nőül, sikerült Zsigmondot maga iránt kiengesztelni. Szerencséjére a karamáni lázadás terjedése arra kényszerítette a szultánt, hogy Kis-Ázsiába vonja össze hadierjét. Felhasználva a kedvező alkalmat, újból alávetette magát a magyar korona fenhatóságának és viszonzásul a Lázárevicstől örökölt magyarországi birtokokhoz újabb nagy kiterjedésű uradalmakat kapott az országban, melyek minden eshetőségre megfelelő menedéket ígértek neki s családjának.²

A déli hűbéres tartományok veszedelmét Tvartkó Szura bukása tetőzte be. Osztója törvénytelen fiának, Radivojnak támadásai lehetetlenné tették a bosnya királynak, hogy trónját és királyságának végső maradványait megerősítse. A pártütők ellen folytatott küzdelmei erejét teljesen fölemésztették, s mikor 1433-ban Hranics Sandalj vajda is ellene fordult és Brankovics Györggyel megbuktatására szövetséget kötött, a szerencsétlen király trónjától, birtokától megfosztva elhagyta országát, és annak kijelölt örökösénél, Cillei Hermann grófnál keresett menedéket.³

Azt a politikát, hogy a délvidéki hűbéres tartományok a magyar koronához közelebbi kapocsba hozva, erős védbástyájául szolgáljanak a magyarságnak és a nyugati civilizációnak, nem lehetett többé folytatni. A magyar államot nem éri e tekintetben a mulasztás vádja. Végzetűk volt ez apró balkán-félszigeti országoknak, hogy belviszályokban emésztszék fel erejüket, a mikor már ki volt mondva felettük a halálos ítélet. Magyarországnak többé nem volt mit számítani rájuk: a jövő feladata az volt, hogy saját erejét készítse elő a nagy védelmi harcra.

A török ellen viselt háborúk eredménytelenségének egyik főoka abban rejlett, hogy a nemesség nem részesítette kellő támogatásban a királyt, a ki amúgy is ezernyi más ügygyel volt elfoglalva és nem fordíthatta egész erejét az országot fenyegető vesz elhárítására. A részvétlenség magas fokáról tanuskodik hogy éppen akkor, midőn a huszitizmus Csehországban önmagát készül felemészteni, a husziták egy maroknyi csapata megfészkeli magát az északnyugati határon s az ország hadereje nem képes őket kiűzni az elfoglalt várakból és városokból.

Abban a honvédelmi rendszerben, mely a várszerkezet helyére lépve, az Anjou-királyok alatt a banderialis rendszerré fejlődött ki, a király és a nemesség egyaránt osztozott az ország védelmének terhében. Logikai kifolyása volt ez annak a feudális alapon nyugvó elvnek, mely a magyar nemeseket egyenként a szent korona tagjának s összeségükben a királylyal együtt a korona által képviselt államhatalom birtokosának tekintette. A földterület összesége teszi az országot; a kik e területet birják: a király, az egyház, a nemesség, a nemesi személyek jogaival felruházott királyi városok s mindazok a testületek, melyek tagjai személyenként vagy együttesen nemesi kiváltságokat élveztek, képezik együtt a magyar nemzetet. E nemzet minden egyes tagja részesedik a politikai jogokban, részt kell tehát vennie az abból kifolyó köteleességekben is. Annyira természetes ez, annyira bele van gyökerezve a nemzeti köztudatba, hogy feleslegessé válik a belőle kifolyó következtetéseket törvénybe iktatni. Csak akkor vált az szükségessé, midőn a királyi hatalom tekintélye nem volt többé elég erős arra, hogy ez intézmény szellemét megőrizze; midőn a királyság rovására megerősödött oligarchia kezdett megfedkezni az államnak tartozó köteleességéről; midőn a király hosszas távolléte következtében az országban egy neme az aristocraticus

köztársaságnak kezdett kifejlődni, melynek ha nem is vezetőiben, de tagjaik többségében elejétől fogva megvolt a hajlandóság, hogy a maguk hasznát elébe tegyék az ország érdekeinek.

Mikor a török uralom gyors terjeszkedése és a husziták betörései egyaránt nagy veszedelemmel fenyegetik az országot, Dalmáciát egészen elfoglalja a régi vetélytárs és észak felől a lengyel nemzettel viszálykodás váltja fel a régi barátságot: a nemesség még mindig azon az állásponton van, hogy az ország védelme a király kötelességét képezi és csak ha nagy veszély fenyegeti a hazát, melynek elhárítására a királyi sereg képtelen, akkor tartoznak az országnagyok és a nemesek, a határokon belül, fegyvert fogni az ország védelmére, s akkor sem kötelesek 15 napnál tovább a táborban maradni.

S ennek a kötelezettségének is csak vonakodva tett eleget. A háború megindítását késő megjelenésével akadályozta meg; a főnemesek nem állították ki teljes számmal zászlóaljaikat, a kisebb nemesség közül pedig a szegényebbek többnyire fegyver nélkül, gyalogszerrel, egy szál bottal jelentek meg a táborban.

Zsigmondnak régi törekvését, hogy ezen a helyzeten változtasson s a honvédelem rendszerét általánosabb alapokra fektesse, a temesvári országgyűlés végzéseitől kezdve számtalan általános jellegű vagy egyes esetekre vonatkozó rendelete és intézkedése bizonyítja.⁴ E kérdés megoldását nem lehetett többé halasztani, midőn a cseh rablók betörése az ország északnyugati részét állandó nyugtalanságban tartá s más oldalról az a feladat várt Magyarországra, hogy egy félelmes ellenség invasiójától védje meg saját területét s vele az európai keresztény civilisatiót.

Az 1432- és 1433-ik években, valahányszor a főurak az országos ügyek elintézése végett Budán összegyűltek, a tanácskozások tárgyát mindig első sorban a honvédelem kérdése képezte.⁵ A kormány sűrű érintkezésben állott a külföldön tartózkodó királylyal, és vele egyetértésben 1433 elején részletesen kidolgozott javaslatot terjesztett az egybegyűlt rendek elé, melyek a banderialis rendszer alapelveinek törvénybe iktatásával voltak hivatva az eddigi mulasztásokat jóvá tenni.⁶

E javaslat alapelvét az képezi, hogy bár az ország védelmére első sorban a királyi rendes haderő van hivatva, a főpapok és világi főurak is tartoznak ahhoz teljes erejükkel hozzájárulni és nagy veszedelem idején az egész nemesség köteles fegyvert fogni az ellenség ellen.

A banderialis rendszerben, a mint az Nagy-Lajos alatt kifejlődött, a király és a királyné a maguk jövedelméből, a főpapok birtokaik és a tized jövedelme fejében, az erdélyi vajda, a székelyek ispánja, a bánok a kormányzatukra bízott országrészek jövedelméből állították ki zászlóaljaikat; e banderiumok együtt véve alkották a rendes hadi erőt. Ehhez járultak a főuraknak azon csapatai, melyeket – akár viseltek országos méltóságokat, akár nem – birtokaik jövedelme arányában állítottak ki, s végül kiegészítette az egész hadi erőt a nemesség személyes felkelése, melynek kötelezettsége alól az ország egyetlen nemesi lakosa sem vonhatta ki magát. Ötszáz katona képezett együtt egy zászlóaljat; a gazdagabb birtokosok egy egész zászlóaljat, esetleg többet is állítottak ki, a kevésbé gazdagoknál a létszám százas egységekben állapított meg; a ki egy ötödrész banderiumot szerelt fel, azt saját zászlai alatt személyesen vezethette a háborúba. Az ekként kiállítható hadsereg kiegészítő részét képezte az általános felkelés, mely minden fegyverfogható nemes embert talpra állított az ország védelmére.

Az új javaslat első sorban ezt a nemesi felkelést vette revisio alá; kimutatta annak hiányait s a fegyverforgatástól elszokott, sokszor kellőleg fel sem szerelt nemesek csapatai helyett előnyt adva a vármegyék banderiumainak, kimondotta annak szükségét, hogy a szegény, birtok nélküli nemesség mentessék fel a személyes hadakozás kötelessége alól s e helyett az összes vármegyei nemesség tartozik birtoka arányában, minden száz jobbágy után három lovas katonát teljesen felszerelve, rendes csapatokat kiállítani, melyek vármegyénként a

főispánok vezérlete alatt szálljanak táborba s a királyi sereggel, az egyházi és világi főméltóságok s a főnemesség banderiumaival együtt az ország derékhadát képezzék.

A további intézkedések a sereg pontos megjelenésének, a fegyelem fentartásának, a rablások és szökések meggátlásának, a zsold megállapításának részleteivel foglalkoztak; de ezeken kívül két fontos kérdés várt szabályozásra, melytől a nemesi hadi erő felhasználásának értéke volt függővé téve. Az eddigi gyakorlattal szemközt, mely szerint a nemesség csak 15 napig tartozik királyát a hadba követni, a javaslat hangsúlyozta annak szükségét, hogy a nemesi hadak e határidőn túl is, addig, a míg reájuk szükség van, a meddig a király és a fővezérek szükségesnek tartják, táborban maradjanak.

Ép ily fontos kérdés volt a hadakozás területi határainak megállapítása. Azt a régi sarkalatos kiváltságot, hogy a nemeseket az ország határain kívül nem lehet hadakozásra kényszeríteni, a kormány nem merte megbolygatni, de tapintatos uton iparkodott a dolgon segíteni: azt a tételt állította fel, hogy miután Dalmácia, Bosznia, Szerbia, Halics és Lodóméria, Havasalföld s Bolgárország nem rég, Lajos király s részben még Zsigmond alatt is Magyarországhoz tartoztak, részben most is tényleg ide tartoznak, e területeket úgy lehet tekinteni, mint az anyaország területét s így a nemesség hadkötelezettsége kiterjed azok külső határáig.

A javaslat kétségtől az országban készült, de mielőtt tárgyalás alá került volna, a kormány vezetői megküldték azt Zsigmondnak, a ki akkor Sienában időzött. A király magáévá tette annak minden pontját s azzal a meghagyással küldte vissza, hogy azt előzetesen közöljék a vármegyékkel s adjanak alkalmat a nemességnek, hogy a javaslatban foglalt újításokat a vármegyei gyűléseken szabadon tárgyalják, nézeteiket felette korlátozás nélkül nyilváníthassák s a vármegyék kellő utasításokkal ellátva küldhessék fel követeket az országgyűlésre, mely az új rend végérvényes megállapítására hivatva lesz.⁷ Együttal szükségesnek látta tudatni az ország rendjeivel azon intézkedéseket, melyeket hazajövedele után a törökök és a husziták ellen szándékozik tenni. Reméli – úgymond, – hogy a baseli zsinatnak sikerülni fog a huszitákat az egyházzal kibékíteni s akkor Magyarország vérontás nélkül megszabadul tőlük. De ha ez nem történik meg, kötelességének fogja tartani hazatérése után fegyvert fogni ellenük, s Nagy-Szombatot, Szokolczát és a többi várakat visszafoglalva, az ország minden talpalatnyi földjét megszabadítja tőlük. A nemesi haderő tehát legyen készen, hogy, mihelyt a király visszatér, vele Nagy-Szombat elfoglalására indulhasson, s addig is kövessen el mindent a husziták hatalmának megtörésére s az általuk elfoglalt részek visszafoglalására. Ép így tartsa kötelességének a török ellen gondoskodni a déli határszélek védelméről.⁸

A királyi helytartók Zsigmond utasításához képest megküldték a javaslatot a vármegyéknek és a király olaszországi útjának bonyodalmi közepette is éber figyelemmel kísérve a magyarországi eseményeket, türelmetlenül várta annak sorsáról a tudósításokat. Igéretét azonban, hogy Olaszországból haza jön és személyesen áll az ország hadi erejének élére, nem váltotta be. A császári koronázás után még hosszú időt töltött olasz földön s miután sikerült Eugen pápát a zsinat iránt kiengesztelni, útját a svájci havasoknak véve, 1433 október 11-én Baselbe érkezett, hogy a kibékítés munkáját befejezze. A reformok ennek következtében halasztást szenvedtek; a király útközben néhány konkrét ügy elintézése kapcsán ismételten serkentette alattvalóit a husziták elleni védelem folytatására,⁹ de az országos tanácskozások, melyeket a főurak a nyár folyamán több ízben tartottak, a honvédelem ügyét semmivel se vitték előre.

Nem valószínűtlen, hogy e fontos ügyben észlelhető pangást Garai nádor betegsége s 1433 végén bekövetkezett halála idézte elő. Garai Miklósban a korszak egyik vezéralakja, Zsigmond legbensőbb tanácsadója tűnt le az élet színpadáról. A nádori méltóságot három évtizeden át viselte; a királyné testvérét bírván nőül, a sógorság köteléke kapcsolta királyához s már e révén is rendkívüli befolyást gyakorolhatott Zsigmondra; az ország kormányának

vezetésénél a király jelenlétében is övé volt a döntő szó, hosszas távolléte alatt pedig az országos tanácsban az uralkodó akaratát képviselte, irányt adott Magyarország politikájának. Zsigmond nagy fájdalommal értesült hű támaszának elhunytáról. Utódját Pálóczi Mátyusnak, az esztergomi érsek testvérének személyében találta meg, a ki ifjú korától fogva fontos országos tisztségeket töltött be, 1425 óta az országbirói tiszteletet viselte és királya iránti hűségéről nem egyszer tett bizonyosságot. Baselben, 1434 január 17-én kelt rendeletében a szent koronát, melyet távozása előtt Garainak adott át megőrzés végett, a két Pálóczi őrizetére bízta,¹⁰ s még ez évben Pálóczi Mátyust nevezte ki, az országnagyokkal egyetértésben, Magyarország nádorává.¹¹

Az 1434-ik év elején a huszitizmus ügyében nagy fordulat állott be. A cseh nemességnek az a része, mely a compactatumokat elfogadta, belátta, hogy az ország békéjének hozott áldozat hasztalan mindaddig, a míg a táboriták s a többi radicalis csoportok szabadon folytatják garázdálkodásaikat. Az aristocratia már régebben felismerte a veszély nagyságát, a helylyel a democraticus elemek forradalma fenyegeti, s most a cseh nemzet legjobbjai egyesültek a forradalom elfojtására.

Mialatt a baseli zsinat új hadi adót vetett a hivekre és a német birodalom fejedelmeit fegyverre szólította azok ellen, a kik a compactatumokat nem akarták elfogadni, a cseh nemesség és a prágai ó-város polgárai fegyverszövetségre léptek egymással, kimondták, hogy az ország békéjét nem engedik tovább megzavartatni és a táboriták rabló csapatait felszólították a fegyver letételére. Prága új-városának bevétele és a husziták által 10 hónap óta ostromolt Pilsen felszabadítása adott e felhívásnak nyomatékot; de a radicalisok sokkal jobban bíztak fegyvereik hatalmában, hogysem engedelmességre gondoltak volna. Mindkét fél élet-halálharczra készült. A döntő ütközetben, mely Lipan falú mellett, május 30-án folyt le, a Borzsek Dénes által vezetett nemességé lőn a diadal. A táboriták 13,000 embert vesztek. Prokóp és Prokupek elestek, a foglyokat, a kik a nemesek hatalmába estek, a győztes ellenség elevenen megégettette, a többiek, a hatalmas sereg roncsai a hegységek között kerestek menedéket.

Ugyanakkor Magyarországon is megindult a harc a nyugati határszél városait elfoglalva tartó huszita csapatok ellen. Zsigmond császár ápril 8-án kelt rendeletében megsürgette a huszita-adó behajtását, a befolyt összeget sereggyűjtésre rendelte fordítani és a sereg fővezéreivé Lévai Cseh Pétert és Stibort nevezte ki. Ausztria rendei is elhatározták a háború folytatását és seregeiket a morva határon fekvő Laa alá rendelték.¹² Blaskó Nagyszombat falai között nem érezte magát biztosnak s augusztus 18-án Pozsony városával Szent-Egyed napjáig tartó fegyverszünetre lépett, melyet e hó 31-én négy heti felmondással Zsigmond hazajöveteléig meghosszabbított.¹³ Zsigmond június 4-én hagyta el Baselt; Ulmban birodalmi gyűlést tartott és október 6-án érkezett Pozsonyba. Már ekkor javában folyt itthon a háború; Lévai Cseh Péter Tapolcsány várát ostromolta.¹⁴ A császár Pozsonyban tanácskozássra gyűjté össze a főrendeket, megújítja a huszita-adó behajtásának megsürgetését és újévre tűzte ki a határidőt, a mikor személyesen táborba száll, hogy az országot a huszitáktól megtisztítsa.¹⁵ Erre azonban nem volt szükség, mert a Cseh Péter és Stibor vezérlete alatt álló hadi erő nagy szerencsével végezte feladatát, Nagy-Szombatból Blaskót kiszorította s a többi városokat is egymás után visszafoglalta az ellenség kezéről.

1435 tavaszán az országos rendek teljes számban gyűltek össze Pozsonyban, hogy hosszú utjából megtért királyukat mint római császárt üdvözöljék. Az igazságszolgáltatás rendezésére irányuló nagy törvénykönyven kívül, melynek bevezetésében Zsigmond büszke öntudattal tekint vissza császári koronázására, mint világpolitikájában elért sikereinek betetőzésére, a honvédelmi intézkedések képezik az országgyűlés legfontosabb alkotását. Ez intézkedések kizárólag a cseh-morva határszél biztosítására irányultak, de az alapot az 1433-iki propositiók képezték hozzájuk s azok szelleme érvényesült abban az országgyűlési törvényben, melyet Zsigmond 1435 márczius 12-én Pozsonyban erősített meg és a mely

Zsigmond ötödik decretuma címén nyert a Corpus Jurisba beigtatást.¹⁶ A király beismerte, hogy ez országrész kulcsát képező városok és váraknak: Pozsonynak, Nagy-Szombat, Szakolcza városoknak, a trencsényi váraknak és a Vág völgye többi erődítéseinek fentartása és védelme első sorban az ő feladatát képezi, de kimondatta, hogy ha a királyi haderő az ellenséggel nem képes megmérkőzni; a megtámadott országrész főpapjainak banderiumai s a vármegyei nemesség hadai a főispánok vezérlete alatt tartoznak fegyvert fogni. A nemesség hadainak kiállításánál, úgy mint a propositiók tervezték, a jobbágyok száma vétetett alapul akként, hogy minden 33 jobbágytelek után egy, vagyis minden száz után három lovas katonát kell, íjjal, karddal és csákánnyal felszerelve, kiállítani. A törvény tehát a telekkatonaságot, az ú. n. portalis militiát tette a nemzeti haderő alapjává, fentartotta azonban továbbra is a nemesség személyes hadkötelezettségének elvét és a jobbágy nélküli, elszegényedett nemeseket arra kötelezte, hogy vagy a főurak zászlai alatt, mint azok fegyvernökei, vagy a vármegyei főispánok vezérlete alatt személyesen vegyenek részt a felkelésben. A jobbágytelkek összeírása és nyilvántartása a szolgabírák és a mellékük vármegyénként választott biztosok feladatává tétetett, a kik tartoznak az általuk készített lajstrom másodpéldányát a főispánnak bemutatni. Különös súlyt fektetett az új törvény a felkelés határidejének megtartására; a kik a kihirdetett időre nem jelennek meg, vagy a háboruban résztvenni vonakodnak, vagy a táborot engedelem nélkül elhagyják, birtokukat veszítik.

Rövid, de világos és minden kétséget kizáró szavakkal a magyar nemesi hadviselés alapelveit találjuk meg e törvényben, mely biztos alapul szolgált a honvédelem további kifejlődéséhez. Igaz, hogy az eredmény még mindig nem az, a mire az országnak e válságos idők küszöbén szüksége lett volna. Bárha a török és huszita háborúk egyaránt megtaníthatták a nemzetet arra, minő nagy előnyöket rejtenek magokban a rendszeres gyalog csapatok a lovasság felett, a magyar honvédelem ennek dacára továbbra is a lovagkor elavult eszközére, a lovasságra helyezte a fősúlyt. A puskapor is mindinkább elfoglalta az őt megillető helyet a háború eszközei között, de e nagyfontosságú találmány gyakorlati alkalmazásának nagy hordereje sem látszik az új intézkedéseknél kellő módon érvényesülni. A nemzet a századokon át sikerrel érvényesített hadakozási alapelveket akkor igyekezett törvénnyel állandósítani, mikor egész Európa harczrendszere gyökeres átalakulás előtt állott. De a legutolsó évtizedek iránya után így is nagy vívmány volt annak az elvnek visszaállítása és törvénybe iktatása, hogy a magyar nemesség teljes erejével tartozik királyát támogatni az ország védelmében. A reform-törekvések legnagyobb eredménye pedig az a tervezet, mely az 1432-iki királyi propositiók kapcsán az ország haderejét vármegyénként és az ország védelmi területei szerint összeírta s nemcsak a felkelhető fegyveres erő létszámát tünteti fel, de megállapítva, hogy melyik országrészben micsoda csapatok tartoznak támadás esetén fegyverbe állani, az egész védelem rendszeréről hű és világos képet tár elénk.¹⁷

Magyarország hadi erejének elrendezése korszakunk utolsó évtizedében két ellenség, a török és huszita ellen való védő, esetleg támadó háború követelményeire van alapítva. Két hadsereg áll készenlétben, egyik délen, a másik északon, az ország határainak védelmezésére. A déli hadsereg védelmi területe öt kerületre oszlik fel. Horvátországban és a még magyar kézen maradt dalmát partvidéken a királyi sereg két, a horvát bán, Nelipics Iván, a corbaviai gróf és a Frangepán család egy-egy banderiummal védik a határt, nem számítva Ragusa, a horvát vármegyék s az ott lakó oláhok hadi erejét. Az Unna folyó vidékén a szlavón bán, a vránai perjel, a zágrábi püspök, Tót Lőrincz és a Blagaiak egy-egy zászlóalja, özszesen öt banderium van elhelyezve; külön kerületet képez a horvát és szlavón nemesség, továbbá a megmaradt boszniai terület 18 zászlóalja (= 9000 lovas), Verőcze, Somogy, Zala, Baranya, Bács, Pozsega, Valkó, Bodrog, Szerém és Tolna vármegyék nemességével, melyek vármegyénként 2–6 zászlóaljat, összesen 3500 lovast tartoznak fegyverbe állítani. A védelem központját Uszora vidéke képezi. Itt a szerb despota egymaga 8000 lovast, a bolgárok 4000 lovast, Maróti János 1000-et, Thallóczi Matkó ugyanannyit, a pécsi püspök, Garai János,

Lévai Cseh Péter és János, a Gergely fia egy-egy banderiumot, a mácsói bán 400 lovas, s öt más, névszerint felsorolt főúr együtt 500 lovas állítanak fegyverbe. A Temesközt, az ú. n. alvidéket, a királyi dandár 1000 lovasán kívül a kalocsai érsek és a váradi püspök egy-egy banderiuma, a csanádi püspök 200, az oláhok, kúnok és jászok 200, Temes, Keve, Zaránd, Arad, Csanád, Torontál, Krassó és Csongrád vármegyék együtt 1400 lovassal, Erdélyt, Moldovát és Havasalföldet a királyi dandár és a vajda 1000–1000, a két oláh vajda 10,000, a székelyek és szászok 4000, a magyar nemesség 3000, az erdélyi püspök 500 lovassal, Bihar, Békés, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Máramaros, Bereg, Kraszna, Külső- és Belső-Szolnok vármegyék nemességei összesen 1650 lovassal védik.

Az északi hadsereg nincs kerületekre osztva; itt a király személyesen 4000, az esztergomi érsek, az egri püspök és Stibor 1000–1000, Szentgyörgyi gróf 500 lovas vezet a husziták ellen; 32 főúr van névszerint felsorolva, kiknek hadi ereje 2150 lovas tesz ki, s végül a vármegyék Soprontól kezdve egészen Zemplénig 4475 lovassal vesznek részt Felső-Magyarország védelmében. Pozsony vára külön kerületet képez s védelmére a győri és veszprémi püspökök egy-egy, a Héderváriak két, a pannonthalmi apát fél zászlóaljot állítanak ki.

A török ellen e szerint a banderialis rendszer közepes számítással – mert a jegyzék épen nem mondható teljesnek – 60,000, a husziták ellen, betudva a pozsonyi véderőt is, 17,000 lovas szölíthatott fegyverbe s ha ide számítjuk azoknak a főuraknak banderiumain kívül, a kik a reánk maradt jegyzékből kimaradtak, a gyalogságot és a királyi városok hadi erejét, a nemzet körülbelül 120,000 főnyi rendes hadsereget volt képes az új honvédelmi törvény alapján kiállítani az állam területének védelmére.

512. Windeck, id. kiad. 332. V. ö. Pesty, A szörényi banság tört. I. 40. és Kupelweiser id. m. 44.

513. Kupelweiser, id. m. 45.

514. Kliai, id. m. 355.

515. V. ö. Horváth Mihály, A honvédelem történeti vázolata az Anjouk országlatától a mohácsi ütközetig. Kisebb munkái, I. 177. s köv.

516. L. János zágrábi püspök 1432 aug. 25-iki levelét Zsigmondhoz Fejérenél, Codex Dipl. X/VII. 438.

517. E javaslatot Kovachich teszi közé, Supplem. ad Vestigia Comitiorum. I. 344. Magyar fordítását l. Hadtört. közl. 1992. 592. Keltezése hiányozván, szövegének történelmi vonatkozásaiból lehet következtetni, hogy 1433 elején, még a husziták követeinek a baseli zsinaton való megjelenése előtt készült. V. ö. Salamon, Magyarország a török hódítás korában, id. kiadás. 19. s köv.

518. 10. pont.

519. 17. és 22. pontok.

520. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 453. 455. 460. X/VIII. 632. 633.

521. Fejér, id. m. X/VII. 532.

522. Pálóczi kinevezése idejének pontos megállapításához a közelebbi adatok hiányoznak. A legelső oklevél, melyben nádorként szerepel, Zsigmond hazajövele után, de a nap megjelölése nélkül, 1434-ből kelt. Fejér, id. m. X/VIII. 564.

523. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 548, 552, 919.

524. Eredeti oklevelek Fraknoi Vilmos gyűjteményében.

525. Gr. Zichy cs. oklt. VIII. 477.

526. U. ott, 537.

527. Id. kiadás 189–191.

528. V. ö. Horváth Mihály és Salamon id. m.

IV. FEJEZET.

Zsigmond császár utolsó évei.

Zsigmond családi politikája. Az ahhoz fűzött remények. Csalódások. A cseh koronának hozott áldozatok. A végleges kibékülés akadályai. A prágai országgyűlés feltételei. Zsigmond és Albert Brűnnben. A székes-fejérvári értekezlet. Az igloui gyűlés. Zsigmond bevonul Prágába és átveszi a kormányt. A kibékülés ára. A huszitizmus Magyarországon. Magyar tanulók a prágai egyetemen. A délvidék vallási viszonyai. A bogomilok. Huszita templomok. Marchia Jakab. A térítés a Szerémségben. A kameniczi husziták Moldvába menekültek. Marchia működése a váradi, erdélyi, csanádi és pécsi egyházmegyéikben. A magyar husziták Moldvában. A huszita biblia. A huszitizmus hatása a népre. Az erdélyi jobbágyság lázadása. Az erdélyi három nemzet unioja. Zsigmond helyzete Csehországban. A görög egyház uniójának kérdése. Jelentősége hazánkra. A budai zsinat terve. A törökök Szendrőt ostromolják. A forradalmi hangulat terjedése Csehországban. Zsigmond megbetegedése. A trónöröklés kérdése. III. Ulászló lengyel király. Házassági terv Zsigmond unokái és a Jagellók között. Összeesküvés. Borbála árulása. Zsigmond végintézkedései. Halála.

Egy félszázad folyt le azóta, hogy Zsigmond a magyar történelemben vezető alakként föllépett. A trónkereső ifjú, a ki akkor bátor és merész föllépésével oly gyorsan el tudta érni czélját, élte alkonyán három birodalom koronájának birtokában tekinthetett vissza mozgalmas pályafutására. E hosszú időszak lefolyása alatt sok tekintetben teljesítetlenül hagyta a személyéhez fűzött várankozásokat, sokban megczáfolta az uralkodási képessége iránt támadt aggodalmakat: egyben hű maradt magához. Azt a családi politikát, a melyet bátyjával együtt örökölt atyjától, IV. Károly császártól, s melynek folytatására bátyja, Venczel képtelennek bizonyult, szívós következetességgel hajtotta végre. De ebben az irányban elért eredményeit nem tekinthetjük igazi sikereknek. Azok a remények, melyeket a német birodalom és a cseh királyság megszerzéséhez fűzött, s melyekben a magyar nemzet is osztozott, sem reá, sem a nemzetre nézve nem valósultak teljes mértékben.

Zsigmond tekintélyének emelkedését várta e koronák egyesítésétől. Magyarország hű és erős szövetségeseire számított a kelet felől növekvő veszélylyel szemben. De a két egyetemes zsinat, fejedelmi fényes gyűlekezetek s nemzetközi békecongressusok nem elégíthették ki Zsigmond dicsvágyát akkor, midőn a német birodalom zilált belügyei úgyszólván teljesen kizárták a lehetőséget uralkodói hatalmának érvényesítésére. A magyar ügyekre pedig határozottan káros befolyással volt, hogy a király idejét az egyház, a birodalom bonyolódott kérdéseinek megoldására kényszerült fordítani akkor, midőn a török elleni védelem kérdésében a nemzettel karöltve minden erejére lett volna szüksége. Az a remény, hogy a német birodalom támogatni fogja a magyar nemzetet ebben a nagy föladatában, a magyar és német birodalmak personális uniójának ez az alapgondolata, a mely magyar szempontból egyedül tüntette föl ez egyesülést jogos színben, hiú ábrándnak bizonyult be azokkal a nagy feladatokkal szemben, a miket a német birodalmi rendeknek a maguk érdekében kellett megoldani, mielőtt a magyar érdekek támogatására gondolhattak volna.

A cseh korona követelte Zsigmondtól a legtöbb áldozatot: a huszitizmus kérdése, mely azzal kapcsolatban vált Zsigmond országai belügyévé, képezte a legnagyobb akadályát annak, hogy kelet felé érvényesíthesse az országok szövetkezésében rejlő nagy morális és anyagi erőt. Tizenöt évi küzdelem után a cseh királyság még mindig alig volt több Zsigmondra nézve üres címnél. Ugyanannyi év telt el folytonos, megszakítás nélküli csatazajban, a míg a huszitizmus kérdését a békés megoldás útjára lehetett terelni. És hatvannyolcz év súlyával vállain, a magyar királynak minden igyekezetét arra kellett fordítania, hogy a huszitákkal kibékülve, a cseh trónt végre tényleg birtokába vehesse.

A compactatumok megállapítása és a cseh nemesség győzelme a táboriták fölött véget vetett a huszitizmus világfelforgató törekvéseinek és hazai határok közé szorította a tüzet, mely Európa észak-keletén az egész társadalmat lángba készült borítani. De a teljes

kibékülésnek még igen sok akadály állott útjában, s ezek között legnagyobb volt az az idegenkedés, melyet a cseh nemzet Zsigmond iránt táplált. A Luxemburg ház, melynek emelkedéséhez Csehország történetének legfényesebb emlékei fűződnek, Venczel király szerencsétlen uralkodása alatt nimbusát a cseh hazafiak szemében teljesen elvesztette s a körülmények, melyek között az utolsó Luxemburg atyai örökségének elfoglalására föllépett, nem voltak alkalmasak annak visszaállítására. Az új hit hívei ellenségüket voltak kénytelenek benne fölismerni, az egész cseh nemzet, a nemesség és a nép idegent láttak benne. Mikor a vallási és társadalmi forradalom szünőfélben volt s az idő elérkezett a törvényes rend helyreállítására, a prágai országgyűlés 1435 február 14-én tizennégy pontban állapította meg a föltételeket, melyekhez királylyá való elismerését köti. Különös féltékenységgel igyekezett ezekben biztosítani a nemzet kizárólagos jogát a kormányzásban való részvételhez, a vallási kérdésekben pedig oly engedményeket követelt, melyek meszszire túlhaladták a compactatumok által kijelölt határokat. Zsigmond azonban nem csinált nehézségeket s miután követői által sikerült a baseli zsinatot engedékenységre hangolni a csehek újabb követeléseiről, június vége felé vejevel, Alberttel, Brünnebe ment s az oda érkező cseh követség előtt késznek nyilatkozott a capitulatiók elfogadására. Ezt az ígéretet Schlick Gáspár, a birodalmi kancellár, a szeptember 21-én Prágába összehívott országgyűlés előtt megújította. A kelyhesek és a táboríták között újból kitört villongások és a baseli zsinat vonakodása, hogy az egyházi javak kérdésében a husziták kívánságát teljesítse, megakasztották a további tárgyalásokat. Zsigmond ismét eredmény nélkül tért haza s a tél elején az újból föléledt táboríták egy csapata betört az országba és Nagy-Szombatot ostromolta.¹

A differentiák kiegyenlítését a csehek az 1436 január havára hirdetett székesfehérvári értekezletre halasztották. Követeik pontosan meg is jelentek a magyar koronázó városban; a baseli zsinat is elküldte meghatalmazottjait, ezáltal már engedékenyebb utasításokkal látva el őket. A kiegyezésnek ennél fogva semmi sem állotta többé útját. Január 6-án Zsigmond a prágai compactatumokat írásba foglalta és megerősítette s a következő napokon kiállított okleveleiben kötelezte magát a csehek és a zsinat között létrejött egyezség megtartására; a kelyheseknek megengedte, hogy prágai érsekeket és két püspöküket szabadon válaszzák, s általános amnestiát adott az egész cseh és morva nemzetnek. A pápa márczius 11-én megerősítette a székesfehérvári határozatokat. Zsigmond erre Albert kíséretében június elején elindult Csehország kormányának átvételére. Iglauban, a morva határon, a még mindig bizalmatlan cseh rendek követeket küldtek eléje, kiknek kívánságára úgy ő, mint Albert június 12-én esküvel újították meg a föltételek megtartására tett ígéretüket. Július 5-én a zsinat követői föloldták a cseh és morva nemzetet a reájuk kimondott egyházi átok alól. Augusztus 23-án Zsigmond ünnepélyesen bevonult Prágába s a nemesség, a városok, az egyház a prágai ó-város piacán letették kezeibe a hódolati esküt.²

Ezt az eredményt Zsigmond annyi éveken át folytatott harcz után végre is csak a huszitáknak tett nagy engedmények árán érte el. A győztes nem ő volt, hanem az újítók, a kik a két szín alatt való áldozás és a fegyelmi kérdésekben elért eredmények által a cseh egyház függetlenségének alapját megvetették, benne hatalmas bástyát emeltek a cseh nemzetiség védelmére.³

A csorbát, mely ez engedmények által a császár tekintélyét érte, a magyar király azzal igyekezett kiköszörölni, hogy itthon apostoli szigorral lépett föl a vallás egységét fenyegető tanok ellen. Mialatt a magyar fegyverek a husziták ellen harcoltak, a husziták tanai a nép körében elterjedtek; a kedélyek hazánkban is fogékonyakká váltak azon nagy vallási és társadalmi reformeszmék iránt, a melyek a középkor utolsó századaiban egész Európát foglalkoztatták. A prágai egyetemről igen sok magyar jogász és humanista hozta magával Wicleff és Husz tanait és maga Prágai Jeromos is megfordult Magyarországon, hogy követőket szerezzen az új tanoknak. A husziták sűrű érintkezései Lengyelországgal a Szepességen át is utat nyitottak tanaiknak hazánkba. De nemcsak a felvidék bizonyult be

kedvező talajnak a huszitizmus elterjedésére. Az ország déli vidékén a bogumilok, a bosnya eretnekek szomszédsága, a délkeleti részeken az óhitű lakosság nagy száma megrontotta a hitélet egységét s a prágai egyetem magyar tanulóinak, a kik között igen sok volt a délvidék szülőtte, nem került sok munkába a nép között az új tanoknak hívőket szerezni. A csehországi hadjáratok növelték a magyar husziták számát. Bár a magyar seregek zömét, a zsoldos csapatokét is, a nemesség s a kiváltságolt kerületek szabad emberei alkották, sok volt közöttük a jobbágy, s ezek lelkében könnyen gyökeret verhettek az új eszmék, a melyek a társadalmi különbségek eltörlésével, az egyenlőség ígérétével szedték híveiket az elnyomott pórnép soraiból. A kelyhesek között többen voltak, a kik beszéltek magyarul; talán Felső-Magyarországból kerültek ki Prágába, vagy a mi hihetőbb, a cseh nemzet kebeléből készültek hittérítő szerepre Magyarországon. Az 1420-iki hadjárat alatt az egyezkedést ajánló calixtinusok többek közt azt is kérték Zsigmondtól, engedje meg nekik s hogy tanaik igazságát négy nyelven: latinul, csehül, németül és magyarul fejteggessék a királyi seregek előtt. Zsigmond ezt nem engedte meg, tehát már volt oka attól tartania, hogy az eretnekek tanítása megmetyelje magyar katonáit.⁴

A magyar husziták még nem voltak olyan nagy többségben, hogy nyíltan fölléphettek volna vallásuk védelmére. Titokban, a hegyek között, erdők mélyében, barlangokban, pinczékben, elhagyott malmokban tartották összejöveteleiket, melyeken két szín alatt vették magukhoz az oltári szentségét; s vezetőik, köztük egyházi férfiak, a szertartásaikon megszentelt bort, az úr vérét nyakukra kötött bőrzacskókban hordozták házról házra, faluról falura, megáldoztatták belőle a hívőket s megöntözték vele ruháikat.⁵ De a mozgalom napról napra terjedt, sorsukkal elégedetlen papokban talált vezetőkre s nemcsak a felvidéken, de Erdélyben s az egész délvidéken egész falvak népét hódította meg; ezek papjaikkal együtt elpártoltak a katolikus egyház szertartásaitól és új hitők jelvényét, a kelyhet nyíltan reá festették templomaik külső falára.⁶

Az egyháznak a tévtanok üldözésében assisi Szent-Ferencz rendjének tagjai voltak legbuzgóbb eszközei. Magyarországon is a ferenczrendiekre várt a földadat, hogy az országot az eretnekektől megtisztítsák. E szerzetesek a bosnya részeken már eddig is nagy buzgalommal működtek a bogumilek megtérítésén s V. Márton és IV. Eugen pápák ismételten megadták nekik az engedélyt, hogy az eretnekek által lakott vidékeken új kolostorokat alapítsanak, a király pedig ellátta őket a szükséges anyagi eszközökkel, hogy e helyeken megtelepedve, a hitélet tisztasága fölött örökdjenek.⁷ A ferenczrendiek nagy buzgalommal jártak el térítői tisztukban, s szigorú egyházi büntetések alá vetették a megtérni vonakodókat. A husziták közül sokan elhagyták ősi tűzhelyeiket s a szomszéd országokba menekültek; legnagyobb részük Boszniába ment és a bogumiloknál keresett menedéket; a felvidékről, de a tiszántúli részekből és Erdélyből is sokan Moldvába futottak, a hol a sűrű cseh-lengyel érintkezések révén a huszita tanok már eddig is sok követőre találtak.⁸ A kiüldözöttek fentartották az érintkezést itthonmaradt rokonaikkal; az üldöztetések növelték a proselyták ellenálló erejét, s az új felekezet hívei már titokban fegyverkezni kezdtek, hogy cseh testvéreik példájára megtámadják a papokat, templomokat s tűzzel, vassal hódítsanak új híveket tanaiknak.

A mozgalom terjedése erélyes rendszabályokat tett szükségessé. 1435 végén Zsigmond Marchia Jakabot, a ferenczrendiek boszniai és magyarországi vicariatusának főnökét, udvarába hivatta, s meggyőződve a hitbuzgó szerzetes térítői képességeiről, IV. Eugen pápánál megbízást eszközölt ki részére, hogy általános inquisitorként működhesse a huszita eretnekség követői ellen Magyarországon és kapcsolt részeiben.⁹ A király a székesfehérvári értekezleten a bosnya királyt is kérdőre vonta a Boszniába menekült husziták és a bogumilok pártfogása miatt, bárha ez két év óta számkivetésben élve, igen kevés befolyást gyakorolhatott Bosznia ügyeire s csak most, Sandalj vajda halála következtében nyílt meg számára a lehetőség, hogy visszanyerhesse királyságát. Tvirtkó személyesen

mentette ki magát a reá nehezedő vád alól s az egyházi és világi főméltóságok jelenlétében esküvel ígérte, hogy visszatérve Boszniába, a ferenczrendieket az eretnekség kiirtására irányuló fáradozásaikban támogatni fogja.¹⁰

Marchia Jakab nagy hévvel látott inquisitori működéséhez, melynek foganatosítására a püspökök rendelkezésére bocsátották bandériumaikat. Munkáját a Szerémségben, az eretnekség főfészkeiben kezdte meg; mennyire el volt itt a huszitizmus terjedve, mutatja az, hogy a térítő szerzetesek a felsőbb papság körében is találtak eretnekeket. Jakab atyának a nép nyelvén tartott lángoló szónoklatai, de még inkább a fegyverek hatalma, nagy sikereket értek el, de sokan voltak, a kik ragaszkodtak új hitükhöz s érte a vértanú haláltól sem riadtak vissza. A makacs eretnekek máglyán végezték be életüket; az inquisitio szigora a halottakat sem kímélte meg; Marchia kiásatta sírjaikból azokat, a kik eretnekség gyanújában haltak meg s tetemeiken hajtotta végre a kánoni büntetéseket; így kerültek máglyára többek között az egykori bácsi nagyprépost és kameniczi plébános, Balázs mester – talán a prágai egyetemi tanulók anyakönyvében szereplő Budai Balázs – porladozó csontjai is. Kameniczből még két más papot: Pécsi Tamást és Ujlaki Bálintot fenyegette a tűzhalál büntetése; mindketten szintén a prágai egyetemről hozták magukkal Husz János tanait. A két tudós férfiú egybegyűjtve híveit, éjjel megszökött s valószínűleg Oláhországon keresztül, Moldvába menekült, hol a már nagy számban tartózkodó magyar husziták nagy örömmel fogadták hitrokon honfitársaikat.¹¹

E közben egymást érték a meghívások Marchiához a püspököktől, a kik aggodalommal eltelve tapasztalták az eretnekség terjedését egyházmegyéikben s már a papság élete és vagyona biztosságát kezdték féltetni a fanatizált néptől. János váradi püspök, előbb maga is Szent-Ferencz rendjének tagja, kit Zsigmond a térítő szerzet kebeléből épen a huszitizmus terjedésének meggátlására szemelt ki a püspöki székbe, egyenesen papságának sürgetésére hívta meg 1430 február 5-én Jakabot egyházmegyéjébe; néhány hónappal utóbb Lépes György erdélyi püspök ijedt hangú levélben tárta föl a főinquisitor előtt a hitélet veszedelmét Erdélyben, hol a Moldova felől jövő husziták „mint beteg juhok az egész nyáját megmételtyezik”, Ez év őszén a csanádi káptalan is kérte Jakabot, hogy erre az egyházmegyére szintén terjeszsze ki térítői működését. Az apostoli buzgalmú férfiú, a ki a váradi püspök tanúsága szerint oly hévvel hirdette az evangélium igazságát, „mintha Szent-Pál apostol állott volna oldala mellett”, engedett a meghívásoknak s élete veszélyeztetésével kereste föl azokat a helyeket, a melyeken az eretnekség legjobban virágzott; szigorú föllépésével megfélemlítette a fegyverkezőket, halálbüntetéssel és az egyház legszigorúbb fenyegetéseivel sújtotta a makacsokat és szónoklatának erejével ezeket térített vissza az egyház kebelébe.¹² Legnagyobb sikerrel működött a kalocsai érsekség területén, Erdélyben és a szomszédos részekben, s nem egészen egy évi munkájának eredményéről a váradi püspök, a kalocsai káptalan s maga Pálóczi György esztergomi érsek a legnagyobb magasztalással emlékeznek meg, örömmel jelentve december első napjaiban a pápának az egyháznak az eretnekség fölött aratott győzelmeit.¹³

Az 1437-ik év elején Marchia a délvidéken folytatta működését, s most már a laza erkölcsű alsórendű papságra is kiterjeszté figyelmét, mely erkölcstelen életmódjával rossz példát adott a népnek és megingatta benne az egyház iránt tartozó tiszteletet. A déli országrész vallási viszonyai felől különös képet kell alkotnunk, ha látjuk, hogy a pécsi egyházmegye papsága a püspökük meghívására érkező inquisitort elúzi köréből s a pécsi főesperes egyházi átokkal fenyegette erőszakos föllépéseért, úgy hogy Marchiának Rómában kellett elégtételt keresni és Zsigmond a pápa egyenes meghagyására szigorú rendelettel utasította a pécsi püspököt és a káptalant, hogy a térítő szerzetest bocsássák vissza a püspökség területére és ne gördítsenek akadályokat térítői működése elé.¹⁴

Csak is ily buzgó és kiméletlen föllépés menthette meg hazánkat a csehországi események ismétlődésétől; de a vallásos mozgalom gyökereit nem lehetett teljesen kiirtani a

nép kebeléből, és a hamú alatt senyvedő tűz titkos utakon új tápot nyert, mely nem engedte, hogy végkép elaludják. A menekültek maroknyi csapata Moldovában, biztos menhelyén, kegyelettel ápolta a hitelveket, melyekért el kellett hagynia hazáját, családi tűzhelyét. A kameniczi papok az ó- és új-szövetség könyveit magyar nyelvre fordították, hogy a hívők meggyőződhesse a biblia elvein nyugvó tanaik igazságáról. A hitújítás alap gondolata: a gondolkodás szabadsága így segítette szárnyra nálunk is, mint mindenütt az egész világon, a nemzeti öntudatnak az anyanyelv használatában lappangó nagy erejét.¹⁵ Óriási horderejű ténynyel állunk itt szemközt. A bujdosók maroknyi csapata elég volt, hogy megőrizze azokat a tanokat, melyek a nép szívében viszhangra találva, lassanként előkészítették a talajt az általános vallási és társadalmi megújulás processusához. S habár a nagy mozgalom, mely a kedélyeket az egész országban hullámmásba hozta, a térítő szerzetesek fáradozásai, az egyház tekintélyének teljes érvényesítése által elvesztette vallási irányát, hatása a társadalmi eszmék terén már most érezhetővé vált és mozgalmakat idézett elő a társadalom alsó rétegeiben is.

Történelmünknek még mindig földéretlen kérdése, mennyi része volt a huszitizmus föllépésének ama határozott összetartási érzés előidézésében, mely az erdélyi jobbágyságot épen ez évben egyesíté egy nagy táborban jogai védelmére. A jobbágyság helyzetében Zsigmond uralkodása alatt nagy visszaesés állott be. A király sok jóakarattal igyekezett a föld népét megvédeni földesúrai nyomásától, de törekvése megtört a nemesi osztály magatartásán. Mily erős áramlattal állott szemközt, abból láthatjuk, hogy a jobbágyság egyik sarkalatos jogát, a költözködés szabadságát ismételten törvénybe kellett ígátania, a nélkül hogy képes lett volna e törvénynek tekintélyt szerezni. Az erdélyi parasztnépnek egyik nagy sérelme épen az volt, hogy földesúrai megakadályozták szabad költözködésüket, a földhöz kötöttség bilincseivel akarták súlyosbitani amúgy is nyomorult állapotukat. Másik sérelmük, ennél sokkal nagyobb, mert igazán létérdeküket támadta meg, az erdélyi püspöknek az a követelése volt, hogy a tizedet ne terményekben, hanem pénzben, még pedig a régi forgalmunál nagyobb értékű új pénzben róják le. A sanyargatott nép, melynek urai büntetlenül éltek vissza földesuri hatalmukkal, nem vallási eszmék, hanem a kenyér védelmében fogott fegyvert; de fellépésében sok rokon vonást árul el a huszita népföradalmakhoz. A mozgalom már régóta készült, de sem Lépes György püspök, sem a nemesség nem tulajdonított annak nagy jelentőséget; a püspök azt hitte, hogy az egyházi átok fenyegetése és a királytól kieszközölt rendelet¹⁶ elég lesz az ellenszegülők megfékezésére. A föld népe, magyarok és oláhok egyaránt el voltak keseredve a reájuk nehezedő terhek miatt; megtagadták a tizedet, és midőn erre a püspök kimondta reájuk az interdictumot, 1437 márczius havában föllázadtak uraik ellen. A lázadás Erdély délkeleti részén tört ki; de csakhamar a Nyírségen és a Szamosközön is elterjedt; amott Kardos János és Nagy Antal, itt Márton nevű pór állottak annak élén, kik véres kardokat hordoztattak körül a falukban, az egész parasztságot fegyverbe szólítva uraik ellen. A lázadók, kiknek sorai közé alsóbb rendű nemesek is beállottak, kezdetben külön csoportokban folytatták egyes vidékeken a pusztítást; megtámadták és kirabolták az elszórt nemesi kuriákat, sok nemest fölkoncizoltak, a falvakat és mezővárosokat fölgyújtották. Fölszaporodva, az északi részekre húzódtak és Alparét falú határában, Belső-Szolnok vármegyében, Bábolna hegyén tábort ütöttek. Itt találták őket Csáki László, az erdélyi vajda, és a székely ispánok, Tamási Henrik és Kusali Jakch Mihály, az egész nemesség és a székelyek csapataival. A megijedt lázadók egyezkedést ajánlottak; a vajda követeiket lenyakasztatta és támadásra vezette seregeit. Az ütközetben egyik fél sem győzött, de a nagyobb veszteség a nemesek részén volt, s most a vajda szólítá föl alkudozásra a pórhadak vezéreit. Mint két egyenjogú fél állott egymással szemben a parasztság és az erdélyi birtokos osztály; s a jobbágyság a kolosmonostori konvent előtt 1437 július 6-án létrejött egyezésben jelentékeny kiváltságokat erőszakoltak ki maguknak. A békeponthoz a püspök tizedjogát minden húsz kereszt után egy forintban állapították meg; a kilenczedet egyszerűen eltörölték s visszaállították a jobbágyság régi jogát, hogy szabadon költözhessenek s javaikról

végrendelkezhessenek. Mindezek biztosításául pedig abban állapodtak meg, hogy a nép évenként az úr mennybemenetelének ünnepe körül a Bábolnára követeket küldjön, kik a jobbágyság helyzete felől vizsgálatot tartsanak, a parancsokat meghallgassák s azokat az urakat, a kik ígéretüket nem tartották meg, felelősségre vonják.¹⁷

A nemesség csakis szorult helyzetének súlya alatt egyezett bele az engedményekbe, s miután mindkét fél a király megerősítéséhez kötötte az egyezséget, s követeiket el is küldték Zsigmondhoz, felülről várták a segítséget. A jobbágyság ellenben ennyivel sem érték be; vezérek Szent-István szabadságáról beszéltek és a szegény, jobb jövő után sóvárgó nép szájról szájra adta a biztatást, hogy ha a követek reáakadnak a szabadságról szóló levélre, vége szakad eddigi nyomorúságuknak. A kérdés így sehogy sem volt megoldottnak tekinthető. Mint Ziska huszitái a Tábor hegyén, a lázadók együtt maradtak a Bábolnán, elsánczolták magukat és úgy várták a történendőket. A birtokos osztály pedig fegyverrel készült visszavenni a fegyverrel kicsikart engedményeket. A közös veszély tudata a nemességet, a székelyeket és a szászokat arra indította, hogy egyesüljenek egymással érdekeik védelmére. 1437 szeptember 16-án Kápolnán jött létre a szövetség a vármegyék nemessége, a székelyek hét széke, a hét királyföldi szász szék, a Bárczaság és Besztercze követei között, mely Erdély három nemzetét először egyesítette egy politikai nemzetté az ország közös védelmének elvében.¹⁸ A szövetségeseik most haladéktalanul megindították a hadjáratot a lázadók ellen. Szeptember második felében, a Szamos vidékén történt az összeütközés a parasztság még mindig erősen föl volt készülve a védelemre s a küzdelmet Apátiban, október 6-án, újabb egyezség szakította félbe, a mely a bábolnai pontokat némi megszorítással érvényben hagyván, a király föladatává tette a földesurak és jobbágyság jogviszonyának végérvényes szabályozását.¹⁹

Zsigmond császár ez alatt még mindig kint volt Csehországban. Oly hosszú ideig tartó belháború után a rend helyreállítása, a kormányzat működésének megindítása nagy nehézségekkel járt. A császár a husziták sürgetése daczára késleltette a capitulációkban megadott engedmények életbeléptetését; a csehek ez megerősítette gyanújukban, hogy Zsigmond, célhoz jutva, ki akarja őket játszani. A bizalmatlanság a nemzet és az uralkodó között rohamosan terjedt s az országban ismét gyűlt az anyag a forradalom megújulására. A táborítók még mindig nagy pártot képeztek az országban. Zsigmond, a hol lehetett, egyezség árán, a hol ez nem sikerült, fegyverrel igyekezett a birtokukban levő várakat hatalmába keríteni. Tábor őrségének meghódolása (1436 november 18-án) nagy vívmány volt, de a császár kénytelen volt őket vallásuk szabad gyakorlatában meghagyni s a táborítók többi várai továbbra is megmaradtak kezeiken, mind megannyi csomópontjául szolgálva az egész országot behálózó elégedetlenségnek.

A külső politikai helyzetben is újabb bonyodalmak voltak készülöben. A baseli zsinat és a pápa között ismét szakításra került a dolog; az okot oly kérdés szolgáltatta hozzá, mely hazánkra nézve is kiváló jelentőséggel bírt. A byzanci császárság szorult helyzete IV. Eugennek kedvező alkalmat nyújtott régi kedves tervének megvalósítására: hogy a görögöket visszahozza az egyház kebelébe. Az unio képezte annak a segítségnek a föltételét, melyet a törököktől szorongatott Palaiologos János császár oly hosszú idő óta esdekelt a pápától s a nyugati kereszténység fejedelmeitől. Zsigmond ezt az eszmét nagy buzgalommal karolta föl: az óhitűek Magyarország lakosainak is jelentékeny részét képezték s már Nagy-Lajos sokat fáradozott azon, hogy őket katolikusokká tegye. Zsigmond 1428-ban megújította a nagy királynak azt a rendeletét, melynek értelmében nemesi birtokot és kenézséget csak a katolikus hitű oláhok és oroszok birhattak s a ferenczrendű szerzeteseknek különös föladatukká tette a schismaticusok megtérítését.²⁰

Annál szükségesebbnek látszott ez előtte, mennél nagyobb arányban szaporították a török ellen menedéket kereső szerbek, bosnyákok, bolgárok, albánok, oláhok bevándorló csoportjai az ország schismaticus lakosainak számát. A Balkán-félsziget menekültjei egész

külön társadalmat képeztek hazánk délvidékén; hazánk kormányzatának egysége s a török elleni védelem intenzitása egyaránt szükségessé tették, hogy ez az új elem mielőbb teljesen beolvadjon a nemzet testébe. A nemesi jogok adományozása és egyéb kiváltságok már is sok jeles férfival gazdagították a magyar társadalmat, sok vitéz katona fegyverével növelték az ország hadi erejét.²¹ A tömeges térítéshez azonban nagy külső lökésre volt szükség s ilyenek kínálkozott, ha sikerül, a görög császárt atyái hitének elhagyására s vele együtt a konstantinápolyi patriarchát, a schismaticusok egyházi fejét, a pápa primatusának elismerésére bírni.

Palaiologos János követei már 1434-ben megjelentek a zsinat előtt s készeknek nyilatkoztak az unio ügyében a tárgyalásokat megindítani. Ebben az eredményben nagy része volt Zsigmond befolyásának. A zsinat meghívta a görög császárt, hogy jöjjön Baselbe, a pápa azonban kezdettől fogva féltékenyen nézve, hogy a zsinat német területen tartja üléseit, az unio kérdésében kedvező alkalmat látott abban, hogy a baseli zsinatot föloszlassa és az olasz tengerpart egyik városába új zsinatot hívjon egybe. A hely kérdése a pápa és zsinat között nagy vitát idézett elő. Zsigmond közvetítő ajánlattal lépett föl, melyhez az alapgondolatot magyar királyságához való ragaszkodása szolgáltatta: Budát javasolta az új zsinat székhelyéül. Palomar János, a zsinat csehországi követének egyike 1436 december havában visszatérve Baselbe, kifejtette az okokat, melyek Zsigmondot ez ajánlatra birták. Buda a legalkalmasabb pont, úgymond, honnan egyaránt figyelemmel lehet kíséni a törököket és a csehországi eseményeket. A császár jövő nyáron hadjáratra készül a törökök ellen, s ha a zsinat ezalatt Budán tanácskozik, e körülmény nagyban fogja emelni tekintélyét a Balkán-félsziget, óhitű népeinél, kiknek segítségét a háboruban nehezen nélkülözhetné. A hadjáratban a görög császár is részt vehetne s a mellett, a mikor szükséges, megjelenhetnék a zsinaton, vagy követei útján figyelemmel kísérhetné annak tárgyalásait. Viszont a zsinatra nézve is fontos, hogy minél közelebb legyen az érdekelt részekhez s közvetlenül ismerkedhessék meg az ügyek állapotával. Zsigmond nagy áldozatokra is kész volt ez eszméjének megvalósítása érdekében. Velencei hajókkal vállalkozott a császárt, a patriarchát s kíséretüket a maga költségén átszállíttatni, s őket magyarországi tartózkodásuk alatt 700 emberig minden szükségessé ellátni. Teljes kényelmet, biztosságot s olcsó ellátási árakat ígért a Budára jövő zsinati atyáknak, és a zsinat kiadásainak fedezésére 25,000 arany forintot ajánlott föl előlegül azzal az ígérettel, hogy ha az unio létrejön, sem ennek, sem többi készkiadásainak megtérítését nem fogja követelni.²²

Zsigmond nem tudta megvalósítani ezt a tervét, melyen oly nagy szeretettel csüngött. A zsinat 1437 márczius 7-én Baselt jelölte ki az egyesülési tanácskozások színhelyéül. A balkáni hadjárat is elmaradt, jóllehet az öregségében is nagy vállalatokra kész császár már egyenesen arról álmodott, hogy ha a törököket kiszorítja Európából, új keresztes háborút vezet a szentföld visszafoglalására.²³ Nagy tervei kivitelében megelőzték a törökök, a kik az újév tavaszán nagy sereggel jöttek Szendrő vára ostromára. Szendrőt Brankovics György néhány évvel előbb erősítette meg a szerb-magyar határ védelmére; az egykor oly hatalmas szerb czárok utódjának úgyszólván ez volt az egyedüli biztos helye, a mi Szerbiából számára megmaradt. Murád szultán fölszólításának, hogy adja át a várat, nem tett eleget; fiát Gergelyt megbizta annak védelmével s ő maga legifjabb fiával, Lázárral, és kincseivel magyarországi birtokaira menekült. A nádori szék az év elején Pálóczi Mátyás halála következtében üresedésbe jött; Zsigmond az országos rendekkel egyetértve, régi hű emberét, külföldi utazásaiban bizalmas kísérőjét, Hédervári Lőrinczet nevezte ki utódjává.²⁴ Az új nádornak első föladata volt, hogy a király távollétében a végvidék védelméről gondoskodjék. A törökök már erősen ostromolták Szendrőt, midőn Szentmiklósi Pongrácz Nándor-Fejérvárról július elején a vár fölszabadítására sietett. Zsigmond Csehországban táborita csapatokat fogadott zsoldjába, kik Brandeisi Giskra György vezérlete alatt Pozsonynál. hajókra szállva, a Dunán mentek le a háború színhelyére. Pongrácz a csehek segítségével elhatározó győzelmet vívott

ki az ostromló sereg fölött s kiüzte őket Szerbiából. Az ellenség egyik csapatának, mely Erdélyt fenyegette, Csáki László vajda már előbb győzelmesen ellenállott a lázadó jobbágyok ellen táborozó nemesi hadakkal.²⁵

A görög unio kérdése ezalatt teljesen megérlelte a szakítást a zsinat és a pápa között, s a császár hiába igyekezve a zsinatot Buda javára határozatának megmásítására bírni,²⁶ kedvét veszté az egész kérdéstől. Az elkedvetlenedésre más oka is volt. A huszitákkal szemben követett politikája rossz gyümölcsöket termett. Míg a husziták az ígéretek beváltását követelték, az ország katolikus lakossága, a császár oltalmában bízva, insultálni kezdte az eretnekeket, a kiktől annyi szenvedést kellett kiállaniok. Zsigmond tavasszal latin, német, cseh és magyar nyelven kihirdettette Prága templomaiban, hogy a kehely használatáért senkit sem szabad üldözni, s a kelyhesek nem késtek a királyi nyilatkozat szavait arany betűkkel templomaik falain megörökíttetni; a táboriták azonban most már nem érték be ennyivel, nagyobb biztosítékokat követeltek és váraikban új harcra szervezkedtek. Zsigmond Sion várát Kuttenberg mellett megostromoltatta és a falai közt talált 52 táboritát, vezérükkel Rohácsal együtt, szeptember 9-én fölakasztatta. Rokiczana, kit a husziták 1435-ben választottak prágai érseké, hiába várta megerősítését a zsinattól és Zsigmondtól, nem érezte magát biztonságban Prágában és még a nyár elején Miletin Borzsek várába menekült. Az őszi országgyűlésen Prágában Miletin már panaszlevéllel lépe föl a király ellen és a huszita nemesek közül többen nyílt levelekben fölmondák Zsigmondnak az engedelmisséget.²⁷

A forradalom kitörésének küszöbén a császár váratlanul megbetegedett. Lábujján mérges kelevény támadt, mely életét veszélylyel fenyegette. A legfontosabb teendő, a trónöröklés kérdésének szabályozása minden más kérdést háttérbe szorított. Zsigmond régi törekvésének, hogy országait osztatlanul hagyja leányára és vejére, Magyarországon semmi nehézség sem állott útjában; Csehországban pedig IV. Károly törvénye biztosította a leányág örökösödését. De az elégtelen husziták várva-várták a pillanatot, melyben a Luxemburg-háztól és örökösöitől megszabadulhatnak, Zsigmond megbetegedésének hírére alkalmas utódról kezdtek gondoskodni és az ifju, alig 12 éves III. Ulászló lengyel királyra, az 1434 május 31-én elhunyt Jagello Ulászló fiára, vetették szemüket. A lengyel rendek kevéssel III. Ulászló trónralépte után Albert herceg leányai egyikének kezét kérték ifjú királyuk számára; Zsigmond akkor a Magyarországtól elszakadt lengyel tartományok és Moldva kérdésének megoldásától tette függővé a választ, de ez ügyben 1436 májusban Késmárkra egybegyűlt magyar-lengyel bizottság e tartományok birtoka felett nem tudott megállapodásra jutni. Lengyelország ragaszkodott a birtoklás jogához s még csak a szepesi városok visszaengedésével sem volt hajlandó a magyar király engedékenységét megvásárolni. A házassági terv ezen dugába dőlt; ennek daczára 1437 derekán újabb lengyel követség jelent meg Zsigmondnál, most már azzal a tervvel, hogy Albert mindkét leánya a két Jagello-testvérrel, Ulászlóval és öccsével Kázmér herceggel lépjen házasságra. Albertnek nem voltak fiú gyermekei; egyetlen fia, György, csecsemő korában kevéssel előbb, 1435-ben hunyt el. Zsigmond unokái és a két Jagello között létesítendő házassági összeköttetés tervében már ott volt a nagy kérdés: ki lépjen az utolsó Luxemburg koronáinak örökségébe? Zsigmond nem akart hirtelen dönteni ily fontos kérdésben. A cseh rendek azonban eleve jó szemmel nézték a tervet, s midőn a császár visszautasítá azt, III. Ulászló trónjelöltsége egyszerre váratlanul egész más alakban lépett előtérbe. Az elégtelen huszita nemesség szoros összeköttetésbe lépett a lengyel főurakkal és Zsigmond halála esetén Erzsébet és Albert mellőzésével Ulászlót szemelték ki Csehország királyává.²⁸

Az összeesküvők Zsigmond közvetlen környezetéből találtak nem várt támogatásra. Borbála királyné nem élt jó viszonyban vejével; hihetőleg a régi botrány emléke volt az, a mi az egyenes és tiszta gondolkozású Albertet bizalmatlanná tette anyósa iránt. Zsigmond maga már rég el feledte a multat; a Cilleiek grófi háza továbbra is zavartalanul élvezte az uralkodó kegyét, melynek emelkedését, hatalmát, mindenét köszönhette. Cillei Hermann gróf az 1406-

ik évtől 1435 október 13-án bekövetkezett haláláig háromszori megszakítással viselte a szlavóniai báni tiszte, kis király gyanánt állva e tartomány kormányának élén. Zsigmond a fejedelmi bőkezűség határain túl gazdagította nejének rokonait uradalmakkal; a birodalom fejedelmei közé emelte őket s Cilli és Ortemburg grófságának területét önálló fejedelemség jogaival ruházta föl.²⁹ Borbálával is ép ily bőkezűen bánt. Királynői méltóságához illő vagyoni helyzetről kívánva számára gondoskodni, egy időben a harminczadok és a szlavóniai nyersadó jövedelmét rendelte ellátására s midőn az ország rendei ez ellen nehézséget támasztottak, Körmöcz, Selmeczbánya és a többi u. n. alsó bányavárosok bányáit adományozta neki kárpótlásul, a körmöczi pénzverés jövedelmével együtt.³⁰ Borbála ezenkívül királyi adományban birta Zólyom és Trencsén vármegyék összes királyi várait, Diósgyőrt Miskolczczal és Szandát Nógrád megyében, Tolna várát és a becsei kúnok szigetét.³¹ Csehországban pedig Zsigmond a kormány átvétele után azonnal behelyezte Königingrätz, Melnik s a többi királynői javak birtokába. Úgy a királyné, mint rokonai rosztól hálálták meg Zsigmondnak irántuk annyiszor tanúsított jóindulatát, Borbála, a kit Zsigmond 1437 február 14-én cseh királynévá koronáztatott, Prágában időző testvére Frigyes gróf s ennek fia Ulrik támogatása mellett titkos szövetségre lépett a husziták főembereivel, Sternberggel, Ptaczek Hinkóval, Podjebrád Györggyel, s megígérte nekik közreműködését, hogy Zsigmond halála után a cseh korona a lengyel királyra szálljon. A Cilleiek kétség kívül magas árát kötötték ki árulásuknak, s a hatalom után sóvárgó stájer dynastia, mely Zsigmond kegyelméből a souverain fejedelmi házak sorába emelkedett, a létesítendő lengyel-cseh államszövetségben nagy szerepre számíthatott a még gyermekifjú király oldala mellett.³²

Zsigmond utolsó napjait végtelenül elkésérítették nejének cselszövényei. Nem érezte magát biztonságban cseh földön; hű magyarjai között akart meghalni. November 11-én hordozó ágyon elhagyta Prágát. Néhány nap mulva Znaimba érkezett, hol veje és leánya vártak reá. Ereje rohamos hanyatlása miatt le kellett mondani útjának folytatásáról. Halálát közeledni érezvén, a magyar és cseh országnagyokat maga köré gyűjté és végrendelkezés alakjában szólítá fel őket, hogy leányának férjét, Albertet fogadják el utódjául. Albertnek egyidejűleg meghagyta, hogy a trónutódlási zavarok kikerülése végett Borbálát helyezze őrizet alá; hogy a fogolyként magával hozott császárnénak Pozsonyba előre küldött kincsei biztos kézbe kerüljenek, arról már egy előbb kiadott rendeletében gondoskodott.³³ Megnyugtatta a magyar urak ígérete által, hogy Albertet királyukká teszik, és megtéve a kellő intézkedést, hogy a cseh országgyűlés megfelelő módon értesüljön végső akaratáról, december 9-én, életének 70-edik évében meghalt.³⁴

A holttestet Pozsonyba vitték, hol az összegyűlt országos rendek Albertet december 18-án Magyarország királyává, nejét Erzsébetet királynévá választották s az uralkodópárnak letették a hűségesküt.³⁵ Innen gyászmenetben Budán keresztül Váradra vonultak és a halottat Szent-László sírjának lábánál, első hitvese, Mária királynő mellé sírba tették. Ezt a helyet Zsigmond maga választotta ki temetkezési helyéül. Életében az egész világé volt, haló porai számára a magyar nép kegyeletétől megszentelt helyen kereste az örök nyugodalmat.

529. 1435 decz. 17-én írja a pozsonyi tanács, hogy Zsigmond Székes-Fejérváron van és Nagy-Szombat felszabadítására 600 lovast küldött. Sopron vs. ltára.

530. Palaczky, *Gesch. Böhmens*, III/III. 208–232. és *Urkundl. Beiträge zur Gesch. des Hussitenkrieges*, II. 423–466.

531. Jireček Joseph, *Einiges über die culturellen Beziehungen der Ungarn u. Böhmen*, (*Sitzungsberichte der kgl. böhm. Gesellsch. der Wissenschaften*. 1885.) V. ö. Hunfalvy Pál, *Az oláhok története*. II. 70. és a 101. jegyzet.

532. V. ö. Hunfalvy, *id. m.* II. 71.

533. Fejér *id. m.* X/VII. 812.

534. A telkibányai református templomon ma is látható a falra festett kehely. V. ö. Bunyitay, *A váradi püspökség története*. I. 259. 260.

535. Theiner, *Monum. Hist. Hung.* II. 210. és *Vetera Mon. Slavor. Merid.* I. 363.

- 536.A lőcsei krónika elbeszélése szerint. L. Hunfalvy, id. m. II. 73.
- 537.Fejér, Codex Dipl. X/VII. 675. 793. Marchia, másképp Monte Brandone Jakab (Giacomo della Marca) életrajzára I. Wadding, Annales Minorum. X. és XI. és Nicolai, Vita storica di san Giacomo della Marca. Bologna 1876.
- 538.Fejér, id. m. X/VII. 791. 793.
- 539.A magyar és bosnyák ferenczrendiek krónikája a gyulafejevári Batthyány-könyvtárban; idézi Hunfalvy (II. 73. és 108. sz. jegyzet), s ugyanő ad kifejezést annak a véleménynek, hogy kéta kameniczi pap, a kiket a krónika csak keresztnevükön említ, azonos a prágai egyetemi anyakönyvekben bejegyzett Pécsi Tamással és Ujlaki Bálinttal; az előbbi 1399-ben, ez 1410-ben iratkozott be az egyetemre. V. ö. Jireček, id. m.
- 540.Wadding id. m. a megtértek számát 55,000-re teszi. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 815.
- 541.Fejér, id. m. X/VII. 810. 812. 813.
- 542.Fejér, X/VII. 856. 878.
- 543.A huszita biblia fordítás három XV. századi töredékben maradt reánk; ezek: a bécsi, másképp Révai-codex a bécsi udvari könyvtárban, az Jászay-codex a müncheni kir. könyvtárban és az Apoc-codex, az imecsfalvi Székely Nemz. Múzeumban. Keltezve csak a müncheni codex van, melyet Németi György másolt 1466-ban, Moldvában, Tatros helységben. A másik két codex is ezzel közel egy időből származik. V. ö. Zolnai Gyula, Nyelvm emlékeink a könyvnyomtatás koráig. 110.
- 544.1436. szept. Fejér, X/VII. 784.
- 545.Gr. Teleki József, id. m. I. 77. és X. 3. Hunfalvy Pál, id. m. 74 s köv.
- 546.Szabó Károly, Székely okltár. I. 134.
- 547.Archiv für Siebenbürgische Landeskunde. Új sorozat, XII. 81.
- 548.V. ö. Hunfalvy, id. m. II. 65.
- 549.V. ö. Csánki Dezső, Hunyad megye és a Hunyadiak. Századok, 1887. VIII. füzet, Réthy László, Az oláh nyelv és nemzet megalakulása, 2. kiadás, és Hunfalvy, id. m.
- 550.Utasításai Palomar követe részére a birodalmi igatatókönyv L. jelzetű kötetében, 2. s köv. I. Zsigmond puhatolásaitól vajjon Buda városa képes-e a gyülekezetnek szállást nyújtani, I. Palacky, Urkundl. Beiträge, II. 474.
- 551.Erről a tervéről az idézett utasításból értesülünk.
- 552.Az 1437 márczius 7-iki kinevezési oklevél, Fejérnél, X/VII.
- 553.Bartos krónikája Dobnernél, I. 198. Palacky, Urkundl. Beiträge, II. 475. A nádor június 16-iki perhasztása a Becsky cs. ltárában. V. ö. Kupelwieser, id. m. 46.
- 554.Berruer János részére 1437 márcziusban adott utasítását közli Palacky, id. h.
- 555.Palaczky, Gesch. Böhmens, III/III. 233–280. Huber, Gesch. Oesterreichs. II. 283–284.
- 556.V. ö. Caro, id. m. IV. 141. s köv.
- 557.A birodalmi fejedelemségről Zsigmondnak három oklevelét ismerjük: 1430 május 1-éről, 1435 szeptember 25-éről és 1436 november 30-áról. V. ö. Turul, 1890. 224.
- 558.1427 február 1-én kelt adomány levele a bécsi állami levéltárban.
- 559.V. ö. Gróf Teleki József, id. m. X. 43–53.
- 560.Hogy Borbála kezét ajánlotta fel Ulászlónak, Aeneas Sylvius és az őt követő Dlugoss hagyták reánk írásban; de Aeneas Sylvius ismeretes gyűlölete a Cilleiek iránt az újabb történetírókban alapos gyanút kelt előadásának hitelessége iránt. V. ö. Palacky, Gesch. von Böhmen. III/III. 282. Caro, i. m. IV. 167.
- 561.A M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1437 november 26-iki rendelet hasonmását itt közöljük.
- 562.Betegségének lefolyását és utolsó óráit leírták Windeck, id. kiad. 439. 447. és Aeneas Sylvius, Historia Bohemica. V. ö. Aschbach, id. m. IV. 394–397. és Gróf Teleki József, id. m. I. 64. 68.
- 563.Az egykoru Senging Márton tanúsága szerint. Fejér, Codex Dipl. X/VII. 915.

V. FEJEZET.

Albert uralkodása.

Választás és örökösödés. Közjogi kérdések. A koronázás. Albert Ausztriában. A Habsburg-ház régi törekvéseinek diadala. A cseh korona. Albert római király. Csehországi útja. A prágai koronázás. A husziták és a lengyelek. A birodalmi fejedelmek Csehországban. Sziléziai háború. Békétárgyalások. Házassági tervek a Habsburg és Jagello házak között. A namsloui fegyverszünet. A törökök Erdélybe törnek. Ez országrész helyzete a parasztlázadás leverése után. A nemesség hanyagsága a védelemben. Erzsébet a kormány élén. Versengése a hatalomért. Albert visszatér. A budai zendülés. A forradalmi országgyűlés. Követelése. A csehországi zavarok. Borbála szökése. Albert engedékenysége a rendek irányában. Erzsébet törekvéseinek diadala. Az új helyzet következményei. A törökök Szendrő ellen készülnek. A két Hunyadi János. Származásuk. Hunyadi János első szereplései. A szörényi bánzás védelme. Szendrő ostroma. Albert hadjárata. A törökök Szendrőt elfoglalják és Boszniát meghódolásra kényszerítik. A magyar hadsereg szétfoszlik. A titeli gyűlés. A Hunyadiak szörényi bánzása. Albert békétárgyalásai a lengyel követekkel. Betegsége. Végredelete. Halála.

Ismét leányágra szállott a magyar korona; de a nehéz idők, mik a országra vártak, férfit kívántak, ki erős kézzel vezesse a kormány gyeplőjét. Ezért jelölte ki Zsigmond leánya mellőzésével egyenesen vejét utódjául, ezért választották őt a magyarok nehézség nélkül királyukká. Az örökösödés joga iránt, melyet a nemzet bölcs tapintata mindenkor össze tudott egyeztetni a királyválasztás szabadságával, az ország rendei abban rótták le köteleességüket, hogy Erzsébetet, az elhunyt király gyermekét, férjével együtt egyhangú választásukkal emelték trónra, ezzel kívánva bizonyítani, hogy benne első sorban Zsigmond leányát, nem pedig az új király nejét fogadják királynéjukká. De ugyanaz a felfogás, a mely Zsigmondot Mária királynő oldala mellett kormánytársból egyszerre az ország igazi királyává emelte, most is érvényesült és Albert nem mint a királyi örökös nő férje, de mint az ország törvényesen megválasztott királya lépett az uralom birtokába.

Ám ez most nem ment oly simán, mint Mária idejében. Erzsébet, mint igazi Cillei ivadék, eszes és nagyravágyó asszony volt, a ki nem akart bele nyugodni abba a gondolatba, hogy a király hitvese szerepét vigye az országban, melynek örököséül a születés jogán saját magát tekintette. Zsigmond leányának ragaszkodása örökségi jogához nagy közjogi vitát idézett elő a felett, hogy az esztergomi érsek, vagy a veszprémi püspök koronázza-e meg a királynét Pálóczi György érsek arra hivatkozva, hogy Mária királynőt is az esztergomi érsek koronázta meg (s ez az eset per abusum ismétlődött Borbálánál is), a maga részére követelte a koronázás jogát és ezzel igazat látszott adni Erzsébet elsőbbségi igényének. De a veszprémi püspök, Rozgonyi Simon ragaszkodott püspöki székének ősrégi jogaihoz. Az érsek s vele Erzsébet végre is kénytelenek voltak engedni Rozgonyi követelésének, mely mögött Albert egész pártja állott. A koronázás 1438 január 1-én ment végbe Székes-Fejérvártn. Albertet Pálóczi György esztergomi érsek, Erzsébetet Rozgonyi Simon koronázták meg, Albert az által igyekezett a megoldást elfogadhatóvá tenni nejére nézve, hogy külön okiratban tette őt és gyermekeit halála után trónja örököséivé. De a viszály magva el volt hintve. És Rozgonyinak soha sem bocsátotta meg a királyné, hogy magatartásával férjének biztosította a hatalom gyakorlásában az elsőséget.¹

A választás szerencsésnek ígérkezett. Albert Ausztria trónján kiváló fejedelmi erényekről tett bizonyosságot. Huszonhét éves uralkodása sikerrel orvosolta a sebeket, miket kiskorusága alatt rokonai önzése ütött tartományának beléletén.² Visszaállította a közbiztosságot; rendezte a zilált pénzügyi viszonyokat. Kifelé is megbízható szomszédnak, hü szövetségesnek bizonyult. A huszita háborúkban ő volt az egyedüli fejedelem, a ki feladatát komolyan vette s annak teljes erejéből igyekezett megfelelni. A magyar viszonyokat elég alkalma volt apósa oldala mellett megismerni s tudatával birt a magyar királyi méltóság jelentőségének és a feladatok nehézségének, melyek reá mint magyar királyra várhoztak.

A két osztrák hercegség, a Habsburgok birodalmának magva először jött az uralkodó közössége által egymással kapcsolatba. Másfélszázados törekvés jutott ez által diadalra. Két esztendő hiján annyi idő tölt el azóta, hogy Habsburg Rudolf a Kún-László halála által megürült magyar királyságot fiának, Albert osztrák hercegnek adományozta. De az első Habsburg, a ki a magyar trónra jutott, azzal a meggyőződéssel foglalta el azt, hogy az új államszövetségben, ha a viszonyok azt állandóvá teszik, csakis Magyarországot illetheti meg a vezérszerep. A magyar királyságban ismerte fel háza jövődjének biztos alapját; készséggel vetette alá magát a magyarok amaz óhajlásának, hogy udvarát állandóan Magyarországon tartsa s megígérte, hogy ha római királylyá választják, a választást csak a magyar országos rendek beleegyezése esetén fogja elfogadni. A magyarok pedig abban a reményben fogadták őt királyukká, hogy a personalis unio Ausztriával véget vet a csehországi zavaroknak s meghozza az országnak azt, amit a Zsigmond által létesített államszövetségtől hiába remélt: egy rendezett viszonyoknak örvendő, erős állam szövetségével növeli a nemzet erejét a török ellen való védelemre.

Hogy ez a remény nem vált be, annak nem Albert volt az oka. Zsigmond halála a cseh kérdést ismét élére állította. Az 1437 december 26-án Prágában tartott országgyűlés erős feltételekhez szabta Erzsébet és általa Albert örökösödési jogának elismerését, maguk a husziták pedig semmi áron nem akarták királyuknak fogadni azt, akit annyi éven át legveszedelmesebb ellenségüknek ismertek. A vallási ellentétekhez a cseh nemzetiség féltékenysége járult a német uralkodó iránt. S miután III. Ulászló lengyel király trónjelöltsége a lengyel nemesség részéről ellenzéssel találkozott: huszita nemesség követői márczius havában Kázmér lengyel hercegnek III. Ulászló testvéröccsének ajánlották fel a cseh koronát.³

Albert erre a hírre kénytelen volt távozni Magyarországból. Bécsen át Csehországba indult, hogy fegyverrel oldja meg a cseh trónutódlás kérdését s az ország nyugalomát helyreállítva, nyugodtan fordithassa erejét a legfontosabb kérdés, a török elleni védelem szolgálatára. Míg Bécsben pénz és hadsereg gyűjtésében fáradozott, jött a hír, hogy a német birodalom rendei Frankfurtban, márczius 18-án római királylyá választották. A reá váró feladatok nehézségének tudatában vonakodott elfogadni a koronát, mely oly sok versengés tárgya szokott lenni, s a magyar főurak rábeszélésére volt szükség, míg reá szánta magát a választás elfogadására; kikötötte azonban, hogy székhelyét Magyarországon fogja tartani s két évi haladékot kért a cseh ügyek és a magyar honvédelem rendezésére, mielőtt a birodalomban koronázása végett megjelenhetik.⁴ A birodalmi rendek támogatásába vetett reménnyel indult Csehországba, hol ennek katolikus nemessége Prágában május 6-án őt cseh királynak kiáltotta ki. De ugyanaz nap Melnikben a husziták Kázmér herceget választották királyukká s maguk az Albert-pártiak is a prágai compactumok megerősítéséhez kötötték a választást és egyéb súlyos feltételen kívül azt is követelték, hogy Borbála császárnét, a ki mostanig Pozsonyban őrizet alatt élt, bocsássa szabadon s adja vissza neki javait. Albert e feltételeket Iglauban június 8-án elfogadta,⁵ mire Prága június 13-án megnyitotta előtte kapuit és az olmücsi püspök Pálóczi György esztergomi érsek és Filibert coutancei püspök, a baseli zsinat követe segédlete mellett június 29-én cseh királylyá koronázta. A lengyel rendek azonban ekkor már kimondták Kázmér cseh királyságának támogatását s a prágai koronázási ünnep hangulatát a lengyel sereg betörése zavarta meg; a táborítók egyesültek új szövetségeseikkel s ismét hatalmukba kerítették Tábor várát. Albert magyar és osztrák seregei nem voltak elegendők a pártosok megfékezésére s a német birodalom fejedelmei, Kristóf bajor herceg, a szász választó és Albert Achilles, a brandenburgi Frigyes fia kénytelenek voltak új királyuk segítségére sietni.⁶ Magyarország is jelentékeny hadi erőt küldött királya támogatására, bárha ugyanakkor a lengyel határ védelmére is kellett gondolnia, mert a lengyelek Magyarországra is betörték és a zálogos

szepesi városokban elhelyezett katonáik által támogatva, a Szepességben és a szomszédos részekben pusztítottak.⁷

Albert és a birodalmi hadak, melyek vezérletét az ifjú Albert Achilles örgróf vette át, Tábor falai közé szorították vissza a lázadókat s a várat ostrom alá vették. Az egyesült királyi és birodalmi hadak egész augusztusban a huszitizmus főfészke alatt táboroztak s az ostromot csak szeptember közepén szüntették be, a mikor Ulászló nagy sereggel Sziléziába tört. A fenyegetett tartományt Albert Achilles rövid idő alatt megtisztította az ellenségtől, s győztes seregével Lengyelországba nyomulva, Ulászlót külföldön harczoló csapatai visszavonására kényszerítette.⁸ IV. Eugen pápa most követe által minden áron ki akarta békíteni a két uralkodót egymással. Albert november elején Görlitzben Lausitz, 25-én Boroszlóban Szilézia rendének hódolatát fogadva, megkezdte a béketárgyalásokat a lengyel királlyal; ő maga jelentékeny engedményekre is hajlandó volt és a Zsigmond halála előtt felmerült kettős házassági tervtől sem idegenkedett, mi által az utóbbi számára fenmaradt a remény, hogy ha apósa fiugyermek hátrahagyása nélkül hal meg, örökösödés útján elnyerni a cseh koronát. A házassági terv azonban idő előtt nyilvánosságra jutva, heves ellenzésre talált az Albert társaságában levő német fejedelmek részéről, s ezek minden további lépésnek elejét veendő, reá beszélték Albertet, hogy legidősebb leányát Annát Vilmos meissenai örgróffal jegyezze el. A kiegyezésről most többé szó sem lehetett; a lengyel követek megszakították a további tárgyalásokat s midőn azok fonala Albert unszolására Namslauban, február elején újból felvétellett, az eredmény mindössze annyi volt, hogy a felek június 24-éig tartó fegyverszünetre léptek egymással. Erre Albert elhagyta cseh tartományait, Bécsben néhány hetet töltve, márczius végén Pozsonyba érkezett és itt tartotta meg, április 1-én, Anna hercegnő esküvőjét a meissenai örgróffal.⁹

Majdnem egy évig tartó külföldi időzés után a királynak csak most nyílt alkalma a magyar ügyekkel behatóbban foglalkoznia. Távollétében kezdetben az országnagyok tanácsa, később Erzsébet királyné kormányozta az országot, a kit Albert a cseh koronázás után a törökök betörésének hírére küldött a kormány átvételére.¹⁰ A törökök felől már Albert trónraléptekor fenyegető hírek érkeztek. A nyár első felében Murád szultán Kis-Ázsiából visszatérve, nagy sereget küldött az Al-Dunára, mely Vlad Drakul oláh vajda csapatai által támogatva, a Vaskapunál Erdélybe tört. A Királyhágón túli országrész még mindig a parasztlázadás hatása alatt állott. A jobbágyok Zsigmond halála hírére újból fegyvert fogtak és kimélet nélkül folytatták a vármegyékben és a szász földön pusztításaikat, mig nem a Csáki László vajda által vezérelt nemesség Kolos-Monostornál Nagy Antal hadait megverte, a vezért kilencz más főemberrel karóba huzatta, a többi lázadókat Enyedre és Kolozsvárra szorítva kiéheztette és 1438 első heteiben a székelyek és a szászok segítségével véget vetett a lázadásnak.¹¹ A február 2-án megnyílt tordai gyűlés megújította három nemzet szövetségét. A nemesség meg nem pihente ki a küzdelmet, midőn a törökök rabló hadai a Maros völgyét lángba borították, Szász-Sebest, Segesvárt, Megyest elfoglalták, Szebent ostrom alá vették és Brassó külvárosait felgyújtották. Losonczy Dezső, ki csak az imént váltotta fel Csákit a vajdaságban, a nemesség közönye folytán tehetetlenül állott a pusztítással szemközt; a szászok elrejtőztek falaik közé és némán nézték honfitársaik veszedelmét. A török hat heti pusztítás után 70,000 embert fűzött rablánczra és zsákmánnyal megrakodva, hagyta el a töröcsvári szoroson keresztül az országot.¹²

Az a magatartás, melyet az erdélyi nemesség a török betörésével szemben tanusított, jellemző volt és az általános felfogásra vetett világot. A király távolléte közvetlenül a trónváltozás után rendkívül káros hatással volt a közügyek menetére. A bizonytalanság, mely a helyzetet minden új uralom kezdetén jellemezni szokta, az egység hiánya a kormányzat vezetésében, melyet az uralkodó távolléte szükségképen maga után von, a kötelességérzet lankadását idézte elő a nemzetben. A főnemesség úgy is nagyon hozzá volt szokva Zsigmond alatt ahhoz, hogy király nélkül intézkedjék az ország dolgaiban. Oligarchicus törekvései most

az új uralkodó alatt is kedvező talajra találtak; a nemzet zöme, a nemesség pedig, beletörődve az eredménytelen hadviselésekbe, természetesnek kezdte találni a törökök szomszédságát, s a megszokás előlte benne a félelmet az ellenség terjeszkedésével szemben, csökkenté energiáját a védelem folytatásában. Az indolentia, melylyel az erdélyi nemesség a törökök beütését fogadta, a nemzet gondolkozásából táplálkozott, ezért mikor a vajda jószágvesztés büntetésével akarta sujtani a főnemeseket, kiknek hanyagsága, például szolgálva a köznemességnek, a védelmet lehetetlenné tette, a királyné nem merte helyben hagyni az ítéletet és elnézése megmentette a kötelesség-mulasztókat, köztük a Báthori család tagjait, magaviseletük súlyos következményeitől.¹³

Erzsébetnek ez az elnéző politikája annak a törekvésének volt kifolyása, hogy pártot keressen magának, melynek segítségével magához ragadja az ország kormányát.¹⁴ E pártot pedig nem volt nehéz megteremteni. A magyar főurak nagyon zokon vették, hogy Albert nem tartotta meg a koronázásakor tett ígértét és egy egész esztendő az országtól távol töltött épen akkor, mikor a török támadásának veszélye napról napra fenyegette az ország területét. Az ellenzéki hangulatnak ennél sokkal mélyebb háttere is volt. Albertben, úgy látszik, nem volt meg az alkalmazkodásnak az a foka, a melylyel Zsigmond képes volt a nemzettel német származását feledtetni; bár ifjúságától a magyar trónra nevelték, a nemzet nyelvét sem birta teljesen megtanulni.¹⁵ Uralkodásának kezdete nem nyújtott alkalmat az ellenzék bizalmatlanságának megszüntetésére. Ezzel a hangulattal szemközt Erzsébet születésre és nevelésre nézve joggal hirdethette magát magyarnak. Mire Albert haza jött, az elégtelenség oly nagy foka várt rá, a mely nem az ő egyéniségében és magaviseletében, hanem a távolléte által teremtett helyzetben találta magyarozatát s bizonyára elkerülhető lett volna, ha a király trónraléptének első évét teljesen az ország kormányának szentelheti.

A Budán, 1439 május havában megnyílt országgyűlés tanácskozásaihoz a budai német polgárok ellen kitört zendülés képezte az előjátékot, melyhez az okot egy tekintélyes magyar polgár, Ötvös Albert rejtélyes halála szolgáltatta.¹⁶ A több napig tartó utcai harcban, melyet Garai László mácsói bán, az egykori nádor fia, – anyja révén Erzsébet királyné unokatestvére – csak nagy fáradsággal tudott elnyomni, a magyarok hagyományos gyűlölete oly erővel nyilatkozott a németek ellen, mely a német király idejében mindennél jobban jellemezte az általános hangulatot. Ez a gyűlölet az országgyűlés tárgyalásaiban is megnyilatkozott és az idegenek kizárásáról szóló törvényben megismételte azokat a rendszabályokat, a melyekkel a nemzet Zsigmond uralkodásának első időszakában igyekezett a német befolyást megsemmisíteni. A külföldiek ellen hozott törvények kimondták, hogy a király az országos hivatalokra idegeneket nem nevezhet ki, jószágot nekik nem adományozhat, idegen zsoldosokat sem fogadhat hadseregébe; a királyi jövedelmeket külföldiek nem bérelhetik. Az országgyűlés többi törvényei is a legnagyobb foku bizalmatlanság kinyomatát viselik magukon. Mint forradalmi országgyűléseken történni szokott, nem a királyi előterjesztések képezték az új törvények forrását, hanem maguk a rendek foglalták czikkelyekbe követeléseiket, hogy azokat a királyi szentesítés által törvényté emeljék. A király és a nemzet mint egyezkedő felek állottak egymással szemközt. A kiegyenlítő szerepet Hédervári Lőrincz, a nádor vitte, s ebből a feladatából sarjadzott a legelső törvényczikkek egyike, mely a nádort úgy tekintve, mint közvetítőt a nemzet és a király között, és kinevezésében az országgyűlés befolyását biztosítva, új alapokat rakott le a legelső közjogi méltóság politikai nagy jelentőségének teljes kifejlődéséhez. Az ország régi szokásai megerősítettek, az újítások eltöröltettek. A nemességnek az a régi kiváltsága is megújított, hogy az ország védelmére csak akkor tartoznak felkelni, ha a király, a főpapok és főurak banderiumai nem képesek az országot az ellenségtől megoltalmazni, de a kötelezettség akkor sem terjed túl az ország határain. A rendek megújították ezen felül azt a kívánságukat, hogy a király állandóan az országban lakjék s a kormányra a főrendeknek az őket megillető befolyást biztosítsa.¹⁷

Erzsébet királyné közjogi állását a törvények csak mellékesen érintették, midőn kimondták, hogy a király tartozik hitvesének, „mint az ország örökösének,”¹⁸ vagyoni állását méltóságához képest biztosítani. De már maga ez a kívánság, mely rendes viszonyok között feleslegesnek tűnhetik fel, igazolja azok gyanúját, a kik Erzsébet királynénak nagy szerepet tulajdonítanak a vihar felidőzésében.

Albertet a mozgalom jóformán készületlenül találta. Nejének kétszínű magatartása annál kellemetlenebbül érintette, mert éppen akkor jött nyomára Csehországban egy nagy összeesküvésnek, melynek számai a magyarországi udvarig nyultak. Anyósa, Borbála, kit Albert a cseh rendek követelésére kénytelen volt szabadon bocsátani s magyar- és csehországi javai birtokába visszahelyezni,¹⁹ folytonos összeköttetésben állott a huszitákkal, a cseh királynői jószágokon menedéket adott Albert ellenségeinek és cselszövényeivel szította a forradalmat. Láttuk, hogy Kázmér megválasztására is a Borbála tulajdonát lépező Melnikben gyűltek össze a pártosok. Albert elég elővigyázatlan volt sziléziai útja előtt Cillei Ulrikot állítani Csehország kormányának élére. Cillei nemcsak elnézte nagynénjének fondorlatait, de titkos támogatásban is részesíté azokat s Albertet az a veszély fenyegette, hogy a Borbála birtokában levő csehországi várak a táboríták kezébe jutnak. A cselszövény napvilágra került, Albert Cillei Ulrikot megfosztotta a kormányzói méltóságtól és Borbálát ismét el akarta fogatni; de az özvegy megsejtette a reá váró sorsot és Lengyelországba, Ulászló oltalma alá menekült előle, a ki a sandomiri uradalmat adományozta neki ellátásul.²⁰ A kedvező fogadtatás, melyben a Zsigmond özvegye lengyel földön részesült, újból lehetetlenné tette a kibékülést Ulászló és Albert között s Magyarországra két oldalról, a lengyel és a török felől várakozott a háború veszélye, midőn a magyar országgyűlés, a helyett, hogy az ország védelméről gondoskodott, utczai lázongással és a királyné titkos támogatásával igyekezett a királytól a főurak és a nemesség előjogait biztosító törvényeket kicsikarni.

Albert nem tehetett egyebet, mint hogy elfogadta és május 29-én szentesítette e törvényeket, de biztosítékot kívánt a rendektől arra nézve, hogy hasonló követelésekkel a jövőben nem fognak előállani. Az országgyűlés ezt a kívánságát teljesítette, de ez csak arra szolgált, hogy Erzsébet királyné örökösödési jogait még jobban előtérbe helyezze. A szentesítést követő napon az összes főnemesség előtt kiadott oklevélben az országos rendek hűségesküjüket a királyi pár irányában megújítván, Erzsébetről úgy emlékeztek meg, mint az ország tulajdonképeni örököséről, természetes urnőjéről, „a kit a királyság a születés jogán első sorban illet meg.”²¹

A királyi hatalom gyakorlásának kérdésében ez által nagy változás állott be. Albert híven megtartotta, a mit ígért s hogy a királynői ellátásra vonatkozó törvénynek eleget tegyen, Borbála császárné szökése következtében elkobzott várakat és uradalmakat Erzsébetnek adományozta, sőt azon felül más adományokkal is gyarapította a királyné birtokait.²² De Erzsébet nem elégedett meg ennyivel és teljes mértékben igyekezett érvényesíteni az ország kormányában királynői jogait, melyek támogatására egy nagy párt részéről számíthatott.²³ S ez nem vált hasznára az országnak oly időben, a midőn a háború veszedelme erős és egységes kormányt tett szükségessé. A kötelességtudásban amúgy is gyöngye nemesség két uralkodó között válogathatott, sebben kedvező alkalmat látott arra, hogy egyiknek se engedelmessédjék. Hogy a király az ország védelmében sok jóakarata mellett sem tudott nagy eredményeket felmutatni, azt egyenesen a királyné versengése által teremtett helyzet magyarázza meg.

A nemesség az új törvényben régi szokásához híven ismét a királyra hárította a hadviselés terheit, s ez a törvény, mely az utolsó években megindult honvédelmi reformokkal szemközt oly nagy visszaesést tüntet fel, épen akkor jött létre, mikor a törökök az eddiginél is nagyobb erővel készültek a déli határ megtámadására. Murád szultán 130,000-nyi sereggel indult Szendrő elfoglalására. Brankovics György fia Gergely teljes erejéből újította meg védelmi intézkedéseit, de Albert is komoly készüléket tett, hogy a szerb-magyar határt a

törökök betörésétől biztosítsa. A védekezés súlypontját a szörényi bánságra kellett tenni, melyet nemcsak Szendrő, hanem a teljesen török kézre jutott Havasalföld felől is a közvetlen támadás veszélye fenyegetett.

A fontos feladatra Albert két testvért szemelt ki: Hunyadi Jánost és hasonnevű öccsét, a kiket nem származásuk fénye, hanem vitézi erényeik tettek a király bizalmára méltókká. Itt lép fel először országos szerepben történelmünk lapjain az a férfiú, a kinél nagyobb hőst a magyar történelem nem ismer. Hunyadi János annak a délszlávból meghonosodott társadalomnak a szülöttje, mely a török terjeszkedése elől hazánkban biztos menedéket találva, oly nagy szerepet vitt a délvidék védelmi harcaiban. Nagyatyja, Serbán, a hunyadmegyei oláhok kenéze volt; atyja, Vojk, már udvari vitéz Zsigmond király szolgálatában, a ki urától 1409 október 18-án Hunyad várát királyi adományul kapja s ez által a magyar nemesek sorába emelkedik. Vojk vitézi erényekben neveli fiait: Jánost, a ki már részese a királyi adománynak és Jovánt.²⁴) Hunyadi Oláh János – így nevezik őt kezdetben az oklevelek – szintén mint udvari vitéz szolgálta Zsigmondot; a király oldala mellett volt Aachenben, a római királyi koronázásnál és a konstanci zsinaton, s elkísérte őt többi külföldi útjaira is. Első katonai babérait a husziták elleni háborukban aratta. A kiváló tehetségek, melyek utóbb oly tüneményes pályát biztosítottak számára, korán kitűntek az ifjuban; csakis ennek tulajdoníthatni, hogy a szerény származású és szerény állású vitéz a nagyságosok rendjéhez tartozó Szilágyi László leányát, Erzsébetet nyerte nőül.²⁵ Ugy ő, mint testvére, a ki Csáki László vajda seregében vitézül harczolt a török ellen, már ismert alakjai voltak a közéletnek, midőn Albert 1439 május elején őket bizta meg a szörényi bánság legfontosabb helyeinek, Szörény, Orsova, Görény és Miháld váraknak védelmével.²⁶

A törökök június havában tényleg megszállották Szerbiának a Morava jobb partján fekvő részét és megkezdtek Szendrő ostromát. Brankovics György sürgősen kért Alberttól segítséget fia számára. A király meg is indította seregeit; a veszély nagyságára hivatkozva fegyverre szólította az ország nemességét, s ő maga is a váradi búcsuról hazatérő királynéval együtt táborba szállott. A nádor, a despota; János kalocsai érsek, a veszprémi, váci és szerémi püspökök, Garai László mácsói bán, Tallóczy Matkó horvát bán és testvére Frank, Báthori István országbíró, Lévai Cseh Péter, Kórógyi János, a Marczaliak, Pálóczy László, a Kusali Jakcsok, a Guthi Országok, a Rozgonyiak, Tamásiak, Csákiak, Perényiek és számos más főnemes készséggel követték királyukat a hadba. A nemesi csapatok azonban nagyon gyéren gyülekeztek; mikor Albert két hónapi lassú menet után augusztus 30-ikán Szalánkeménhez érkezett, alig gyűltek össze 24,000-en. Ily csekély hadi erőt nem lehetett a törökök hatszorta nagyobb hadserege ellen vezetni. A titeli révnél az a szomorú hír várakozott a magyar seregére, hogy a szendrői őrség képtelen lévén az ostromnak ellenállani, Brankovics Gergelyt a vár feladására kényszeríté. A magyar sereget ez alatt vérhas kezdte tizedelni, és miután a lengyelek és csehek az északi határt betöréseikkel fenyegették, Albert kénytelen volt hadai egy részét Rozgonyi György és Alsólendvai Bánfi Pál vezérlete alatt a részek védelmére küldeni.²⁷ A dolgok ily állása mellett nagy szerencse volt, hogy Murád szultán nem használta ki Magyarország ellen Szendrő elfoglalását, megelégedett a szerb részek meghódításával és Novoberdon át Boszniába törve, Tvartkót teljes meghódításra kényszerítette.²⁸

A nemesi hadak többsége ez alatt elszéledt és Albert a királyi haderőt a végvárak megerősítésére rendelve, a nélkül tért vissza hadjáratából, hogy alkalma lett volna fegyvereit a törökeivel összemérni. Mielőtt Títelt elhagyta volna, hadi tanácsra gyűjté a körülötte levő országnagyokat és főnemeseket, s ezek elhatározták, hogy a jövő évben a hadjáratot megújítják. Belátták azonban, hogy az eddigi eljárás képtelenné teszi az országot a sikeres hadviselésre és a királyt zsoldos hadak tartására hatalmazták fel, a költségek fedezésére rendkívüli hadi adót, minden jobbágy telek után 100 denárt új pénzben, vetve ki az ország összes lakosaira, úgy hogy az ne csak a nemesség jobbágysai, hanem a királyi és királynéi birtokok és a királyi városok birtokai után is egyformán hajtassék be.²⁹

A gyűlésben Hunyadi János is részt vett s a király kevéssel utóbb azzal jutalmazta meg a jeles katonának a határ védelmében kifejtett buzgóságát, hogy őt testvérével az ifjabb Jánossal együtt szörényi bánná nevezte ki, mi által az egykori oláh kenéz unokái Magyarország főrendinek sorába emelkedtek.³⁰

A király ezzel a tettevel a leghivatottabb vitéz kezébe adta a végvidék egyik legfontosabb pontjának védelmét. A hadjáratnak oly eredménye volt ez, mely, ha későbbi következményeit mérlegeljük, méltán kibékíthet annak sikertelen lefolyásával. Albert egyébként sem tekintette e háborút teljesen meddőnek; az országnagyok a Titelnél hozott határozatok által maguk tettek bizonyosságot a felől, hogy az ország hadi erejének fejlesztését nem lehet tovább halasztani, a védelmet szélesebb alapokra kell fektetni. Áthatva ennek szükségétől, a király azzal az elhatározással tért haza a táborból, hogy a hadjárat folytatására az ország egész hadi erejét fel fogja használni. Remélte, hogy a cseh kérdésben egységre jut a lengyel királlyal s a birodalom fejedelmeinek segítségét kizárólag a törökök ellen veheti igénybe.

Reményeit s a nemzetnek hozzá kötött várakozásait semmivé tette hirtelen halála. A hadjáratból magával hozta a betegséget, mely katonáinak nagy részét sirba döntötte. Betegségét nem tartotta komolynak s alig időzött néhány napig Budán, útnak indult, Bécs levegőjétől várva felgyógyulását. Útközben megújította béketárgyalásait Ulászló követivel; de a lengyel királynak az a követelése, hogy adja vissza Borbála császárnénak lefoglalt jószágait, felbosszantotta s a felindulás káros hatással volt egészségi állapotára.³¹ Baját dinnyeevés által növelve, halálos betegen érkezett Neszmélyre. Végóráját közeledni érezte és október 23-án elkészítette végrendeletét. A királyné várandó állapotban volt; házának jövendője a születendő gyermek nevéhez volt kötve. Ha Erzsébet leányt szül, a hármasszövetség felbomlik; Magyarországon az országos rendek többszörös ígérete biztosította Erzsébet uralmát, de Csehországban – bár a nőág örökösödése itt biztosabb jogi alapon nyugodott – a királyné nem számíthatott pártra s Ausztriában a Habsburg-ház családi törvényei értelmében a legközelebbi férfi sarjat, Frigyes herceget illeti meg az utódlás. Az esetben azonban, ha a királynénak fia születik, meg van a remény a három ország szövetségének fentartására. A kiskorú király gyámságát Albert ez esetben három magyar, három cseh és két osztrák főnemesből és Prága városa egy megbízottjából alakítandó kormánytanácsra kívánta ruháztatni, Pozsonyt jelölve ki utódjának székhelyéül.³² Öt nappal e végrendelet megszerkesztése után, október 27-én e kicsiny dunamenti helységben, 42 éves korában megszűnt élni. Holttestét, bár a bécsi Szent-István templomban kívánt temetkezni, a magyar főurak kívánságára Székesfehérváron temették el.

Kora halála nagy veszteség volt az országra. Albertben sok uralkodói tulajdonság volt, melyek birtokában jelesebb királyaink sorába emelkedhetett volna. Kortársai által dicsért tetteirejével bölcs mérséklet, az igazság érzete és a helyzet tapintatos mérlegése párosult. Rövid uralkodása alatt, sajnos, csak az utóbbi tulajdonságairól nyújthatott bizonyosságot. Nem volt gyáva és ha engedett a neje által támasztott követeléseknek, ezt csak azért tette, hogy a belviszályok veszélyét elhárítsa az országtól, a melyet a külső ellenség támadása fenyegetett. Történelmünk fejlődése egész más irányt vett volna, ha sorsa elég időt ad neki a koronával járó nehéz feladatok teljesítésére.

564. Az örökösödési kérdés felmerüléséről csak nagyon hézagos tudósításaink vannak. Aeneas Sylvius mondja Albert életrajzában, (Fejér, Codex Dipl. XI. 389.) hogy Albert megválasztását többen elleneztek. A koronázás kérdéséről l. a Fejérnél, id. m. X/VII. 879. XI. 29. 30. 40. közölt okleveleket. Hogy Albert és a rendek Erzsébet örökösödési jogát külön oklevélben ismerték el, Erzsébet írja 1441-ben III. Frigyesnek. V. ö. Gr. Teleki József, id. m. I. 73.

565. Albert ausztriai kormányáról I. Kurz, Österreich unter K. Albrecht II. (Bécs, 1835.) Krones, Handbuch der Gesch. Oesterreichs, II. 278. s. köv. és Huber, id. m. II. 418. s. köv.

566. V. ö. Palacky, Gesch. Böhmens III/III. 289–308. és Caro id. m. IV. 166–171.

- 567.V. ö. Altmann, Die Wahl Albrechts II. zum römischen Könige. (Berlin, 1886.) Fejér, Codex Dipl. XI. 381.
- 568.Fejér, XI. 120.
- 569.V. ö. Huber, Gesch. Österreichs, IV. 8.
- 570.Wagner, Anal. Scep. I. 141. III. 257.
- 571.Ermisch, Schlesiens Verhältniss zu Polen u. zu Albrecht II. Zeitschrift für Gesch. Schlesiens, XI. 377. s köv. V. ö. Caro. id. m. IV. 186. s köv.
- 572.V. ö. Huber id. m. IV. 7–9. és a régebbi forrásokat Gr. Telekinél, I. 112–116.
- 573.Erzsébet a kormányt az Albert által kormányzókul kirendelt egyházi és világi főurakkal egyetértésben vitte. V. ö. Fejér, XI. 101. 144. 148.
- 574.Hunfalvy, id. m. II. 86. Eder, Observationes criticae, 73. 74. 79. V. ö. Gr. Teleki, id. m. I. 79–80.
- 575.A forrásokat s azok bírálatát I. Gr. Telekinél, I. 107–108. és Hubernél, id. m. IV. 9. V. ö. Kupelwieser, 40–52.
- 576.A Báthoriak részére 1438 aug. 10-én kiadott amenstiaja Fejérnél, id. m. XI. 130.
- 577.Aeneas Sylvius nyíltan mondja ezt Albert király életrajzában Fejérnél, id. h. 389.
- 578.Aeneas Sylvius szerint egyáltalában nem tudott magyarul. (Fejér id. h. 393.) De ez bizonyára túlzás; nem tehető fel Zsigmondról, hogy ezt a mulasztást elnézte volna vejének, a kit kezdettől fogva utódjának szemelt ki.
- 579.Az eset bővebb tárgyalását I. Salamon Ferencznél, Budapest története, II. 361. s köv. Salamon Gróf Teleki s a többi történetírók ellenében igen meggyőzően mutatja ki, hogy ez esemény nem 1438-ban, hanem 1439 tavaszán, Albert hazatérése után történt.
- 580.Corporis Juris Hung. id. kiadás I. 200–205.
- 581.„Ex quo est haeres huius regni.” (12. pont.)
- 582.Dlugoss szerint a magyar várakat nem kapta vissza, hanem Albert 12,000 frtnyi évi jövedelmet biztosított számára. V. ö. Fejér, id. m. XI. 60.
- 583.Caro id. m. IV. 167. kétségbe vonja Dlugoss ez adatának hitelességét.
- 584.„Quam principaliter hoc regnum iure geniturae concernere dignoscitur.” Fejér, XI. 257.
- 585.Gr. Teleki József, id. m. X. 43–53.
- 586.A fontos ügyekben az 1439-iki országgyűlés óta a király és királyné rendeletére adattak ki a királyi oklevelek: „De commissione domini regis et dominae Elisabeth reginae.” Fejér, id. m. XI. 271.
- 587.Jován, másképp Juon, a latin oklevélben Johan, (Iván, Keresztelő-János) Vojk második fiának eredeti neve. Későbbi oklevelek ezt is Jánosnak (Johannes) írják. Egy 1414-iki oklevél a harmadik fiút is említi: Vojkot; ez, úgy látszik, gyermekkorában meghalt.
- 588.A Hunyadiak eredetére és első fellépésére vonatkozó újabb kutatások eredményeit Fraknoi Vilmos foglalta össze, Mátyás király cz. művében, 5–10. Az 1409-iki királyi adománylevél, a család első okleveles emlékének eredetije az orsz. ltárban, Dipl. 9599. sz. a. őriztetik. V. ö. Réthy László, Oláh eredetűek-e a Hunyadiak? (Turul, 1884.) Csánki Dezső, Hunyadmegye és a Hunyadiak. (Századok, 1887.) Hunfalvy, id. m. II. 58–63.
- 589.Albert 1439 május 9-én kelt oklevele, melyben a négy szörényi vár védelme költségeinek fedezéséül 3 hónapra 2757 frtot utalványoz a két Hunyadinak és zálogul Madaras, Továnkút, Szabadka és Halas birtokokat adja nekik, Pesty Frigyesnél, A szörényi bánság története, III. 35.
- 590.Hazai Okmt. II. 787.
- 591.Gr. Teleki, id. m. I. 131. s köv. Windecz, id. kiad. 453. és Aeneas Sylvius Fejérnél XI. 393. V. ö. Huber, id. m. IV. 13. és Kupelwieser, 52–54.
- 592.Az Albert és Erzsébet által együttesen kiadott s a jelenlevő főúrnak pecsétéivel megerősített oklevelet I. Gr. Telekinél, id. m. X. 70.
- 593.Gr. Teleki József, id. m. I. 110. és utána Pesty, id. m. I. 380. a két Hunyadi szörényi báni kinevezését 1438-ra teszik. A bánság azonban ez évi szeptember 8-án még üres; az 1439 május 9-iki egyezkedés a szörényi várak védelme tárgyában mindkettőjüket csak egregiusnak czimezi, holott a bánoknak már magnificus, nagyságos czim jár. A szeptember 27-iki decretum záradékában is jóval a főurak után, a hivatalt nem viselő urak között is majdnem legvégül találkozunk Hunyadi János névvel. Minthogy V. László maga mondja, (Gr. Teleki id. m. X. 358.) hogy Hunyadit atyja nevezte ki szörényi bánná, a kinevezésnek 1439 szeptember 28. és október 27. napjai között kellett megtörténnie.
- 594.V. ö. Fejér, id. m. XI. 320.
- 595.A végrendelet szövegét Kurznál, Österreich unter Kg. Fridrich IV. I. 239. V. ö. Huber, id. m. IV. 17.

VI. FEJEZET.

Eredmények.

Az Anjou-ház öröksége. A központosító királyi hatalom eszméje Európában. Magyarországon. Nagy-Lajos politikája. A helyzet a nagy király halála után. Zsigmond uralkodói iskolája. Családi politikájának következményei. Az oligarchia harca a királysággal. A nemesség. Az alkotmányos élet megújodása, A törvényhozás működése. Zsigmond törvénykönyvei. Vezéreszméik. Az Anjou-korbeli intézmények szervezése. Az agresszív politika vége. A nemzet hivatása Európa keletén.

Az Anjou-ház öröksége, az erős és hatalmas magyar királyság alapjaiban megrendülve ment át Zsigmond birtokába és az új örökös, hosszú uralkodása alatt, gyöngének bizonyult e nagyszerű alkotás egykori fényének visszaállítására.

A középkor alkonyán két nagy irányzat: a korlátlan királyság és a democratia elve áll harcban a fenálló intézményekkel. Közös ellenségeik az egyház mindent felölelő tekintélye és a hűbériség béklyókba verték az ember egyéniségét. Az első elbukott abban a harcban, a melyet a császársággal vívott a legfőbb uralomért, de magával rántotta ellenfelét is és a római császári méltóság hanyatlása megfosztotta a keresztény lovagkor hűbéri szervezetét az összetartó kapocstól. Annak a két hatalomnak a bukása, mely a szellemi életben és világi kormányzat terén az összes keresztény államok felett századokon át vezető szerepet igényelt magának, új irányt adott a királyi hatalom kifejlődésének. A feudalismus által támasztott véres harcok nem bírták útját állani e fejlődésnek s a lovagkor intézményei a küzdelemben mindinkább elveszítették a talajt lábaik alól.

A királyi hatalom megerősödése összefügg a democraticus szellem ébredésével. A társadalom legalsóbb osztályára, mely addig száz zsarnok uralom alatt nyögött, kedvezőbb volt, ha egyetlen ura van, a ki örökös élete s vagyona biztossága felett, a királynak pedig, már pénzügyi tekintetekből is, pártfogolnia kellett a népet, mely adóval, munkával, fegyverrel szolgálva az államot, a legbiztosabb alapot nyújtja annak fentartásához. De tovább már nem megy ez a pártfogás és mihelyt az ébredő democraticus mozgalom a vallási és socialis reformok terére lép át, a megijedt államhatalom teljes erejével siet azt elnyomni. Itt ismét a királyság és a feudalismus érdekei találkoznak egy közös célnál. Egyesült erejüknek sikerül is, legalább egyidőre, útját állani a régi világrend felforgatására irányuló törekvéseknek.

Hazánkban a királyság küzdelme az oligarchiával az Árpád-ház kihalása után érte el tetőpontját; az országot ekkor az a veszély fenyegette, hogy a legfőbb államfentartó intézmény, a királyság a harcban megsemmisül s helyét az állam területének felbomlása, apró önkényurak uralma váltja fel. Anjou-házbeli királyaink erélyes és bölcs kormánya nemcsak visszaszerezte, de meg is sokszorozta a királyi hatalom tekintélyét és a centralisatio eszméje, mely Európaszerte uralkodóvá vált, Nagy-Lajos alatt hazánkban is elérkezett a megvalósulás küszöbéhez. Ezt a nagy változást a király úgy vitte véghez, hogy kormánya semmiben sem jött összeütközésbe a nemzet alkotmányos szabadságával; az egyetlen törvény, mely tőle fenmaradt, úgy tüntette fel őt, mint a régi, az aranybulla korabeli szabadság visszaállítóját. De míg a nemesség régi jogait megerősíti és a trónvillongások oligarchái helyére új főnemességet állít s azt jószágadományokkal, kitüntetésekkel teljesen magához kapcsolja, addig kormánya alatt a megállapodott viszonyok, a hosszú béke, szerencsés külpolitika és igazságos belkormányzat a törvények oltalma alatt nemcsak a nemesi osztálynak, de a polgári elemnek és a nemzet zömét képező jobbágyságnak is lehetővé tették a vagyonosodást s ekkép az általános jólétben szereztek leghatalmasabb támaszát a növekvő királyi hatalomnak.

Nagy-Lajos halála után azonban a nőuralom néhány esztendeje elég volt arra, hogy megfoszssa a koronát tekintélyétől s mire a kormány gyeplője ismét férfi kézbe került, a

királyság a feltámadt oligarchiának oly erejével állott szemközt, mely a királyi hatalmat újból teljes megsemmisítéssel fenyegette.

Zsigmond nem volt az az ember, a ki hivatott lett volna a reactio ellenében a Nagy-Lajostól örökölt hagyományok védelmére. Fiatalon, hogy úgy mondjuk, éretlen korban jutva a trónra, kiforratlan egyénisége magát és trónját számtalanszor döntötte veszedelembé; a fogság botrányát, a trónvesztés szégyenét kellett elszenvednie, míg megtanult komolyabban gondolkodni uralkodói kötelességei fölül. S mire tisztába jött a helyzettel és a férfikor belátásával foghatott volna a kötelességek teljesítéséhez, dicsvágyó lelkét a családi hagyományok révén eléje táruló világpolitika csillogása ejtette rabjává.

A mihez kezdetben hiányzott nála a képesség, később, uralkodásának megszilárdulása után, a világpolitika terhes feladatai tették lehetetlenné, hogy a maga erejéből törje meg a feltámadó oligarchia hatalmát. Kísérlete, hogy a democraticus elemek támogatásával, a városi rend kiváltságainak gyarapításával és a jobbágyság védelmével teremtsen hű és áldozatkész támaszt trónjának, összhangzásban volt a kor uralkodó szellemével, de a politika gyümölcsseinek megérleléséhez több emberöltő kellett, a hatalom kérdése pedig gyors eldöntést követelt. A készületlen király helyett a nemesség vette fel a harcot vetélytársa ellen, s mikor a királyság elfogadta az általa nyújtott segítséget, önként mondott le arról az irányról, a melyben az Anjou-királyok az államhatalmat fejleszteni törekedtek.

A főúri osztály elhatalmasodásának semmi sem volt erősebb ellenszere, mint a nemesség részvétele az ország kormányának vezetésében. Ez a jog az Anjou-királyok alatt szunnyadni látszott, de annál nagyobb erővel kelt új életre a következő korszakban. S az alkotmányos élet megújrodása képezi Zsigmond uralkodásának legnagyobb eredményét. A viharos országgyűléseket, melyeket Zsigmond első korszakában a hatalom birtokának kérdése foglalkoztatott, a helyzet tisztultával állandó, tervszerű törvényhozási működés váltotta fel, melynek tevékenysége felölelte a nemzeti élet minden ágát.

Négy nagy törvénykönyv maradt reánk a törvényhozás ez organizáló működésének eredményeként. Az 1405-iki országgyűlések két törvénykönyve közül az első a szabad királyi városok polgárainak jogviszonyait, a második a jobbágyság helyzetét szabályozza. Az 1435-iki első törvénykönyv a honvédelem, a második, úgynevezett nagy törvénykönyv (decretum maius) az igazságszolgáltatás irányelveit foglalja törvénybe. Megannyi codexei ezek a középkori magyar jogi életnek. Vezéreszméikben a közszabadság alapelvei nyernek kifejezést. Az ország összes lakosai a törvény védelme alatt állanak; rendes biráján kívül senkit sem lehet tetteiért felelősségre vonni. A bírák, kezdve a nádorispánon, esküvel kötelezik magukat, hogy az igazságot szolgálják ítéleteikben.¹ A közigazgatás alapját a vármegyék és a szabad királyi városok képezik; a vármegyék a nemesség autonom testületei, melyek nemcsak saját ügyeiket intézik el a maguk kebeléből választott tisztviselők által, de gyűléseikből befolyást gyakorolnak az országos ügyek vezetésére is; az országgyűlés összehívása előtt, fontos reformok küszöbén, előzetes tárgyalás alá veszik a királyi propositiók alakjában előterjesztett törvényjavaslatot és a megállapodásaiknak megfelelő utasításokkal küldik követjeiket az országgyűlésre.² A vármegye élén a főispán áll, kit a király nevez ki; a tulajdonképeni administratio s a jogszolgáltatás azonban helyettese, az alispán és a nemesség kebeléből választott szolgabírák kezében van, a kiknek hatáskörét s birói kötelességeit a törvény szorosan körülírja.³

Azokban a jogokban, a melyek a nemesség minden egyes tagját az alkotmány részesévé teszik, a szabad királyi városok polgárai városuk hatósága útján egyetemlegesen részesednek. A városok a király jóvedelméhez jelentékeny contingenst szolgáltatnak rendes évi adójukkal, melyet közvetlenül a kincstárba tartoznak befizetni, iparcikkokban beszolgáltatott újévi ajándékaikkal s a rendkívüli esetekben subsidium címén rájuk kivetett adókkal; azonkívül katonák állítása által járultak hozzá a hadviselés terhéhez és falaik védelmének kötelezettsége a honvédelem rendkívül fontos kiegészítő részeivé tette őket.⁴ A

kormányt tehát első sorban pénzügyi tekintetek vezették a királyi városok jogéletének fejlesztésében. A polgárság biráskodási jogainak biztosítása, a kereskedelem és ipar fejlődését előmozdító intézkedések által Zsigmond a maga pénzügyi érdekeit kívánta istápolni, de bármi volt a cél, a mi előtte lebegett, végeredményében a democratia ügyének tett nagy szolgálatot, midőn a városok falaiban az egyéni szabadság teljes kifejlődését biztosító menedéket emelt azok számára, a kiket származásuk kizárt a nemesi osztály köréből.

Sem a városi törvényt, sem a jobbágyság költözési szabadságának törvénybe iktatását s a szegény adózó nép könnyítésére irányuló többi törvényeket,⁵ sem a pénzügyi intézkedéseket nem tekinthetjük újításoknak a szó korlátozottabb értelmében. Mindazok az elvek, a melyek e törvényekben kifejezést nyertek, az Anjou-kor szervezkedő mozgalmában birják eredetüket. I. Károly és Nagy-Lajos idejében, alkotmányos életünk látszólagos szunynyadása alatt, ment végbe az a csodálatos processzus, a mely az első dynastia korából származó ősi intézményeinket a kor szellemében átalakítva, lerakta a rendi alkotmány további fejlődésének alapjait. Ekkor eresztettek gyökeret a nemzeti élet talajába, és ha gyökerük mélyebbre, a korábbi századokba nyúlt, e korszak uralkodó eszméiből szívták az erőt megizmosodásukhoz azok az intézmények, a melyek a következő korszakban közéletünk organumaivá fejlődtek. A vármegyei igazgatás, a királyi városok rendezése, a honvédelem, a biráskodás, a földesurak és jobbágyok közti viszony, a pénzügy szabályozása Nagy-Lajos műve volt. Zsigmondnak csak az a föladat jutott, hogy tovább fejlessze nagy elődje művét, s egységes egészszé szervezze azokat a fontos intézkedéseket, a melyeket mostanig csupán az élet szükségleteiben gyökerező erejük s a királyság tekintélye emelt alaptörvényekké a nemzet jogi életében.⁶

A magyar államot Zsigmond alatt óriási veszteségek érték. A király megszerezte magának a német és cseh koronákat, de elveszítette Dalmáciát s a magyar tengerpartot, békén kellett tűrnie Halics és Lodomeria elszakadását, és egy jelentékeny, virágzó területet elzalogosítás útján kiszakított az állam testéből. S a mi ennél mind nagyobb baj volt, megérte a balkáni magyar politika teljes bukását és az ország közvetlen szomszédságába engedte a halálos ellenséget, a törököt. De e veszteségek dacára Zsigmond uralkodása egyike történelmünk legtermékenyebb korszakainak, mert törvényhozása vetette meg azoknak az intézményeknek alapját, melyeken Magyarország állami és jogi életének épülete az újkor küszöbén fölemelkedett. E nagy munkában egyenlő része volt a nemzet organizáló erejének s a király fölvilágosodott szellemének és energiájának, melylyel a nemzeti érdekek követelményeit magáévá tette s azok kielégítésére a legbiztosabb utat megtalálta. Az ország vesztett alatta aggressiv erejéből; de a hódító politika már idejét multá. A védelem szervezése lőn a nemzet legnagyobb kötelessége önmaga iránt, s ha sikerül megállítani útjában a törököt, teljes mértékben betölti azt a missiót, melyet helyzete Európa keletén számára kijelölt.

Zsigmond uralkodásának utolsó időszakában már fölcillámlik e hivatás öntudatlan érzete, s utóda alatt a leghatározottabb alakban lép föl a kívánság, hogy a magyar király, idegen érdekek mellőzésével, teljesen a nemzet szolgálatára szentelje erejét. A világpolitika bonyodalmaiból, az idegen eszményekért folytatott küzdelmek zajából mindinkább kibontakoznak az egyszerű, öntudatos magyar nemzeti politika vezérelvei, s mikor Zsigmond utódja rövid uralkodás után behunyja szeméit, mintegy a kornak vezéreszméje által életre hívva, jelenik meg történelmünkben az a férfiú, a ki először ébresztette föl a magyar nemzetben jövő nagy hivatásának tudatát.

596.1435. (VI.) 1.

597. Így történt ez az 1405-iki városi törvényeknél és az 1433-iki honvédelmi tervezet tárgyalásánál.

598.1435. (VI.) 2.

599.1405. (II.) 13.

600.1405. (II.) 6. 1405. (III.) 1. 2. 4. 5. 10. 14–16. 1435. (VI.) 22.

601. Tér hiányában le kell mondanom az ország belviszonyainak és műveltségi állapotának ismertetéséről. Az egység érdekében különben sem lévén czélszerű a művelődéstörténeti részt királyok szerint tárgyalni, annak beható méltatása, az Árpád-ház kihalásától a mohácsi vészig, a középkort befejező IV. kötet feladatát fogja képezni.